

Baltu apdzīvotā teritorija.
Latviešu nācija austrumos Livonijas valsts laikā.
Austrumu Latvija līdz 1861. gadam.
Latviešu etnogrāfiskā teritorija aiz Latvijas valsts robežām.

KĀRLIS STALŠANS /1888 – 1970/

KĀRLIS
STALŠANS
LATVIEŠU
UN
LIETUVIEŠU
AUSTRUMU APGABALU
LIKTEŅI

© Kārlis Stalšans 1958
319 lpp. / ~ 7,87 MB

INTRODUCTION

In his book under the title of “Destiny of Latvian and Lithuanian Eastern Provinces” Mr. K. Stalsans describes numerous attempts of Slavic nations to assimilate Latvians and Lithuanians during the period of the 19th century.

With a profound clarity and scientific validity he acquaints the reader with the Baltic nations and their places of settlement. He stresses the fact that only two of the original Indo-European nations — Latvians and Lithuanians — have managed to survive to the present time. Other Baltic nations, regardless of their valiant struggle and resistance against assimilation, were absorbed by powerful Germanic and Slavic nations as late as the 15th century.

During the passage of centuries of time Latvians and Lithuanians had to fight for their freedom and had to resist all attempts of absorption and assimilation by their neighbors. Many waves of russification, polonization, ruthenization and germanization have rolled over these two nations, but only the Eastern part of Latvia and Southeastern part of Lithuania have been affected to any great extent. Nevertheless, even in the second half of the 19th century some Latvians and Lithuanians who had survived all attempts of forced assimilation were found outside ethnological borders of their countries.

In 1918 Latvians and Lithuanians succeeded in regaining their freedom and in establishing their sovereign states. Part of Eastern Latvia, called Latgale, was reunited politically, economically and culturally with the rest of Latvia; Lithuanians, however, were not so lucky — their Eastern province of Vilna was occupied by Poland in 1920 and was separated from Lithuania for many years. While the population of Latgale was able to return to their nation, the Eastern part of Lithuania became an object of ruthless polonization. There was a strong resistance against polonization, however; in the province of Vilna the flame of nationalism was kept alive. While Lithuanians were deprived of their own schools, and of cultural and social organizations and worship in their native tongue, they kept their nationalism secretly in spite of threats and intimidations by Polish authorities.

Both Latvians and Lithuanians were able to resist all efforts of assimilation by their neighbors or rulers because they fought persistently for their existence as nations. All efforts of the rulers or conquerors of these nations, therefore, failed to materialize.

PUBLISHER

PRIEKŠVĀRDI

Līdz pat mūsu dienām Baltijas vēsture tikpat kā nemaz nav pētīta kā reģionāla vienība un nav pievērsta nekāda uzmanība tās vēstures kopsakarībām. Ja baltvācu vēsturnieki savā laikā minēja Baltijas telpu, tad šajā jēdzienā ietvēra tikai vācu minoritātes vēsturi Igaunijā un Latvijā, izslēdzot Lietuvu. Tāpēc moderno Baltijas valstu iedzīvotājiem nav gandrīz nekādas jēgas par Baltijas vēstures gaitām un to kopsakarībām un nav arī baltiešu kopības jēdziena.

Vēstures maģistra Stalšana darbs ir pirmais, kuŗā organiski ietvertas baltu tautu — latviešu, lietuviešu, galindu, jatvingu un prūšu — gaitas to vēsturiskā kopsakarā. Stalšana darbs ir arī pirmais latviešu mēģinājums pētīt baltu tautu austrumu, un zināmā mērā arī dienvidu, robežu zemju attīstības un pārveidošanās vēsturi. Darbs šajā līdz šim necaurredzamajā vēstures biezoknī bijis ļoti grūts un šīs grāmatas autors tajā ielicis ārkārtīgi daudz enerģijas un izmaņas, lai varētu orientēties

un izlauzt līdumu šajā biezoknī. Ja arī tālākie vēstures pētnieki varbūt atradīs šajā darbā šo to kritizējamo un papildināmu, Staļšana līdumnieka darbs nekad nezaudēs savu nozīmi un jācer, ka viņa sētā sēkla labi dīgs latviešu vēstures laukā, to ievērojami pārveidojot un papildinot.

Grāmatas autoram nav nekādas latviešu vai baltiešu „imperiālisma“ tieksmes. Viņš tikai norāda uz kādreizējo baltu tautu izplatību, citu tautu spiedienu, kas tām bija jāiztur, un rezultātā atlauzto baltu tautu zaru pārtautošanas norisi. Šajā sakarā zināmus priekšdarbus jau veikuši krievu, poļu un vācu zinātnieki. Jaunākajos laikos šo problēmu oficiāli sākusī pētīt Vācijas valdība 1941. gada 25. jūnijā, pieņemot lēmumu par Baltijas zemju robežu pārcelšanu dziļi Krievijā, Latvijas gadījumā robežas atspiežot līdz Veļikajas upei un ietverot šīs teritorijas Baltijas zemju teritorijās it kā uz etnografisku un vēsturisku prasību pamata, un piekļaujot Baltijas zemēm arī Baltkrieviju tā saucamās Austrumzemes (Ostland) veidojumā. Šis Baltijas telpas paplašinājums tomēr nebija domāts pašu baltiešu interesēs. Pēc vācu plāniem pievienotajās Krievijas un Baltkrievijas teritorijās izvietotu baltiešus, bet viņu vietā līdzšinējās Baltijas teritorijās novietotos vācieši vai pārvācotie baltieši. Pēc 1942. gada februārī nobeigtiem plāniem 25 gadu laikā visas Baltijas zemes būtu pilnīgi pārvācotas kā Lielvācijas teritorijas daļa. Tagadējās un senās Baltijas teritorijas gan būtu apvienotas, bet pašu baltiešu vairs nebūtu.

Staļšana darbam ir divkārti liela nozīme kā baltiešu vēstures kopsakarības pētījumam un kā pavisam novārtā pamestajam baltiešu tautu austrumu robežu vēstures izsekojumam. Ar savām valodu zināšanām, darba mīlestību un lielo enerģiju viņš veicis krietnu un nozīmīgu līdumnieka darbu šajā mums tik svarīgajā vēstures laukā.

Prof. Dr. Edgars Andersons

IZVILKUMS NO PROF. DR. A. TRIMAKAS VĒSTULES GRĀMATAS AUTORAM

Lietuvas Austrumapgabalu Pētīšanas Komisija ar lielu interesi iepazīnās ar izdodamo grāmatu, kuŗai visos aspektos ir liela nozīme abu kaimiņu, abu brāļu tautu — lietuviešu un latviešu — savstarpējā vēstures un likteņu izprašanā un tagadnes reālistiskā izvērtēšanā. Pagātnes un tagadnes izprašana mūsu abu tautām un mūsu abu gara dzīves un politiskajiem vadītājiem var būt palīdzīga lielākā tuvībā apzinīgi plānot un veidot spēcīgāku, drosmīgāku un lielāku nākotni abām mūsu brāļu tautām. Šādas apzinīgas nākotnes plānošanas gala mērķis varētu reiz būt vienota abu brāļu tautu valsts.

Tā kā mag. hist. K. Staļšana grāmata „Latviešu un lietuviešu austrumu apgabalu likteņi“ jau sākumā pieminētā ziņā daudz pakalpo, tāpēc tā pelna visāda veida atzinību un novērtējumu. Šodien dzīvā un savu laiku un likteni nesēja lietuviešu un latviešu paaudze reprezentē daudz vairāk nekā šīs vienas paaudzes laiku, dvēseli, cīņu, tiesības un svaru cilvēcē. Tās visas lietuviešu un latviešu paaudzes, kas pirms simtiem un tūkstošiem gadu redzēja Nemunu un Daugavu plūstam, visas šīs paaudzes ir šodienas paaudzes asinīs, domās, liktenī, kļūdās, centienos to labošanā, jaunā spēkā un jaunā nākotnē. Mēs, šodien dzīvie, neesam sākums, bet mēs neesam arī savu tautu beigas, mēs esam turpinātājas straumes cilvēces upe, kas šodien viļņojas tumsā, jaunas gaismas atmirdzēšanu no brīvu tautu gaidīdama. Mūsu abu tautas Jums pateiksies par šo izcilo darbu, kas no vēstures krēslainajiem dārziem iznesa gaismā tik daudz jaunas patiesības mūsu visu redzēšanai, saprašanai un izlietāšanai to nākotnes gaitu sākšanai, kuŗu ceļa sākumā esam šodien.

Mēs ceram, ka nākošās paaudzes labāk sapratīs visu to, ko tautai dziļākas kultūras saknes dod tādos laikos, kad jāstāv pret fiziskas varas smagumu ar gara spēka gaisumu un ticības mieru. Abu brāļu tautu likteņi austrumu apgabalos dod daudz liecību un piemēru, kas pilni ar vēstures brīdinājumiem un ar nākotnes aicinājumiem. Vēsture atkārtodamās atnesīs mums jaunas nākotnes sākumu. Mēs esam dzīvas tautas. Ne vēsture ir spējusi būt bez mums, ne arī mūsu nākotne var tapt bez mūsu tautām. Šis darbs ar saviem pētījumiem un liecībām visu to apstiprina.

Tā kā šis ir pirmais tāda veida darbs latviešu valodā, tas daudz palīdzēs latviešiem saprast lietuviešu cīņas par saviem austrumu apgabaliem un to paturēšanu. Es apsveicu šo sekmīgo un izcilo darbu un vēlu, lai tas atrastu plašu lasītāju saimi.

Prof. Dr. A. Trimakas

I E V A D S

*Kāpēc gan krūtīs klusu
Mēs glabājam tēviju,
Un bīstamies saukt par mūsu,
Ko mantojām taisnīgi? ..
K. B a r o n s*

Likteņu Lēmējam ir labpaticies ierādīt mums lielu notikumu aculiecinieku vietu. Irst un brūk koloniju imperijas un to vietā ceļas dažāda lieluma jaunas valstis vai to apvienības. Kur šis process vēl nav sācies, tas neizbēgami sāksies, jo nacionālās apziņas uzmošanās ir faktors, kas spēj grozīt vēstures ritmu.

Taču tanī pašā laikā citā pasaules malā tautas ar tūkstošgadīgu kultūru un ar vēsturiski pierādītu gribu un spēju dzīvot kā suverēnām valstīm tiek absorbētas jauna veida koloniālā imperijā. Mūsu tauta un valsts ir viena no tām, kuŗai ir laupīta tā brīvība, kas tik liberāli tiek dota jaunām vēl nepiedzīvojošām tautām.

Mūsu tautas kultūrālos, sociālos, politiskos un sevišķi nacionālos jautājumos ir ne mazums parādību, kuŗu cēloņi un saknes ir meklējamas pagātnē. To noskaidrošana mums palīdz labāk saprast stāvokli, kāds radies tagadnē. Un šis pētīšanas un noskaidrošanas darbs ir jādara mums pašiem. Cittaute vēsturnieki, sevišķi to nāciju, kuŗu koloniālā politika vienmēr bija ieinteresēta Baltijas teritorijā, mūsu nacionālos centienus negrib nemaz pamanīt vai cenšas tiem paiet gaŗām. Tā krievu koloniālā politika jau no seniem laikiem runā par latviešiem kā par šejieniešiem, kā par iedzīvotājiem, kas it kā dabīgi iederētu krievu imperijā. Tāpēc nav jābrīnās, ja 1918. g. latvieši svešzemniekiem bija tik maz pazīstami, ka likās kā pēkšņi izniruši.

Ir bagāta literātūra par to svešo varu, kas ienāca mūsu zemē no rietumiem un pakļāva tautu sev gadu simteņiem ilgi. Ziņas ir atrodamas ir vācu, ir latviešu historiografijā. Ir apgaismots stāvoklis dažādos vācu virskundzības laikmetos, latviešu un vācu saimnieciskās, tiesiskās, kultūrālās un reliģiskās attiecībās kā laukos, tā pilsētās, latviešu pārvācošanas jautājumi utt.

Citāds stāvoklis ir ar mūsu austrumu un dienvidaustrumu apgabalu latviešiem un to kaimiņiem slaviem. To pagātne daudzos jautājumos vēl ir kā miglā tīta. Līdz Latvijas valsts sākumiem par tiem bija visai trūcīgas ziņas. Tas arī ir saprotams šo apgabalu nošķirtības dēļ svešu varu laikos. Vēl pirms I pasaules kaŗa Latgalei pat vistuvākā Vidzemes novadā, tā saucamā Malienā, tautas masas latgaliešus ticības dēļ dēvēja par leišiem un poļiem.

Stāvoklis mainījās Latvijas valsts pastāvēšanas laikā. Interese par austrumu apgabaliem un to pagātni pieauga, piedaloties tās pētīšanā pašu latgaliešu inteliģencei. Līdz ar to, itin kā pats no sevis, izveidojās sarežģītais jautājums par latviešu un triju slavu tautu attiecībām.

Arhαιoloģijas prof. Fr. Baloža vadībā izdarītie izrakumi Latgalē rāda, ka pagātnē tā ir bijusi tikai latviešu apdzīvota. Nav jāaizmirst, ka pie mūsu austrumiem un dienvidaustrumiem pieder ne tikai Latgale, bet arī liela daļa Zemgales. Un kādus šos apgabalus mēs saņēmām, novelkot savas jaunās valsts robežas? — Pirmās vispārējās tautas skaitīšanas dati 1920. g. rāda, ka Latgalē latviešu bija palicis vairs tikai nedaudz pāri par pusi (55,7%), bet Austrumzemgalē, Ilūkstes apriņķī, nebija vairs ne puses (43,3%) no visiem iedzīvotājiem.

Ne tik vien archαιoloģiskie izrakumi, bet arī rakstītās ziņas rāda, ka baltu tautas (tātad arī mūsu priekšteči) senatnē, 6., 7. un vēlākos gadu simtos ir apdzīvojušas ļoti plašus apgabalus austrumos, dienvidos un rietumos no tagadējās dzimtenes. Tagad nu mūsu priekšā paceļas jautājums, kādos laikmetos, kādos politiskos, saimnieciskos, kultūrālos un reliģiskos apstākļos ir notikusi prūšu, jatvingu un galindu nogrimšana svešinieku jūrā un divu atlikušo baltu tautu, latviešu un lietuviešu, teritorijas un valodu robežas samazināšanās.

Šī darba uzdevums ir noskaidrot mums šo svarīgo un liktenīgo jautājumu, cik to atļauj avoti, seno materiālu krājumi, vēsturiskā literatūra un dažādas ziņas. Bez šaubām, tas nav gala vārds. Vēl ir daudz neatklātu un neizpētītu materiālu. Ar šo darbu ir gribēts ierosināt un sekmēt turpmākos pētījumus.

Vairāk kā 200 gados mūsu austrumu apgabali bija saistīti ar Lietuvas Polijas ūniju. Kad tā izira, Latvija un Lietuva galīgi nonāca Krievijas varā. Tad poļu muižnieku patvaļai pievienojās varmācīgais Krievijas caru despotisms. Sevišķi smagi tas skāra Latvijas austrumdaļu Latgali un Lietuvas austrumus — Viļņas apgabalu. Abām tautu daļām bija vienāds liktenis. Latgale bija pakļauta Viļņas gubernātora rīcībai, Latgales skolas — Viļņas mācības apgabala kurātoram, ar Viļņas gubernātora rīkojumu Latgalē aizliedza drukas brīvību utt.

Latvijas un Lietuvas austrumi nokļuva krustugunīs. Krievi ar administrācijas un skolu palīdzību attīstīja nežēlīgu un cietsirdīgu pārkrievošanas, poļi ar muižniecības un garīdzniecības palīdzību — nesaudzīgu pārpoļošanas politiku.

Latgaļi reizē ar lietuvjiem atguva iespīestā vārda brīvību, reizē sākās tautas atdzimšana un augšāmcīšanās, reizē cīņas pret pārkrievošanu un pārpoļošanu, kamēr ceļi izšķīrās. Latgalei bija lemts iekļauties neatkarīgās Latvijas klēpī, attīstīties, plaukt un ziedēt, bet Viļņas apgabalam tanī pašā laikā — smakt un nīkt svešinieku jūgā. To visu vērā ņemot, līdztekus Latvijas austrumu apgabalu liktenim ir apskatīts arī Lietuvas austrumu liktenis. Līdz ar to latviešu lasītāji tuvāk iepazīsies, kas ir mūsu brāļu tautai Viļņa un Viļņas apgabals.

Darbā ir daudz statistisku datu un ne mazums vietu vārdu un uzvārdu. Paviršs skats var radīt iespaidu, ka tie ir neinteresanti, garlaicīgi vai pat nevajadzīgi. Taču dziļāks ieskats rādīs, ka tiem ir liela nozīme, jo tie runā dzīvu valodu. Tie ir taisni vai netaisni liecinieki par tautību attiecībām, par pārslavizēšanas politiku un gaitu ne tikai svešu varu, bet arī Latvijas neatkarības laikā. Tie paliek ka dokumentārisks pierādījums, ka svešām varām nav tiesiska pamata stiept rokas pēc latviešu un lietuviešu austrumu apgabaliem.

Beigās izsaku sirsnīgu pateicību mūsu sūtnim Vašingtonā Dr. Arnoldam Spekkem kungam par augstvērtīgo morālo un materiālo atbalstu grāmatas izdošanā. Tāpat pateicība pienākas Kazimīram Laurinavičiem kungam un Emmaī Gulbis jaunkundzei par jūtamu materiālu atbalstu pie grāmatas izdošanas.

Autors

PIRMĀ NODAĻA

AISTU JEB BALTU TAUTU IZCELŠANĀS

KOPĒJĀ NOSAUKUMA JAUTĀJUMS

Visām tām tautām un ciltīm, kuŗas piederēja pie tagadējā latviešu - lietuviešu celma, senatnē kopējā nosaukuma nebūs bijis un, ja būtu bijis, tad tas tagad mums nav zināms.

Līdz šim sveštautieši, rakstīdami par latviešu - lietuviešu kopējiem jautājumiem, lietoja terminu „baltu tautas“. Tas ir ģeogrāfisks jēdziens un apzīmē tautas, kuŗas dzīvo pie Baltijas jūras. Kaut gan mēs esam pieraduši pie nosaukuma „baltu tautas“, tomēr labāk būtu, ja lietotu terminu „aistu tautas“, kā to ir darījuši pirmie lietuviešu valodnieki Jaunius un Būga, pamatodamies uz to, ka Romas imperijas vēsturnieks Tacīts 1. g. s. pēc Kristus baltus dēvēja par aistiem, vismaz to baltu tautas daļu, kas dzīvoja pie Baltijas jūras un ar ko romiešiem bija sakari, t. i. seniem prūšiem. Minētie valodnieki aistu nosaukumu attaisno ar to, ka tur, kur aisti dzīvoja, vēl tagad ir tam nosaukumam attaisnojami vietu vārdi, piem. Aistmares austr. Prūsijā.

Mums nebūtu vajadzīgs lietot terminu „balti“ arī tādēļ, ka ar to bieži apzīmē pavisam citas, mums neradnieciskas tautas: lībiešus, igauņus, somus un baltvācus. Bez tam vairāki citi vēsturnieki un rakstnieki, līdz pat 9. g. s. pēc Kristus, t. i. vidus laikos, šādā vai tādā sakarā piemin aistus. Latviešu prof. P. Šmits domā, ka aistus pazinis jau 5. g. s. pr. Kr. grieķu vēsturnieks Herodots, kas viņus dēvējis par neuriem. Šai vārdā viņus, varbūt, piemin arī citi senatnes rakstnieki un vēsturnieki.

Neskatoties uz tik pamatotu nosaukumu, šinī darbā tomēr lietosim seno aistu tautu apzīmēšanai vārdu „balti“, jo par tādu ir izšķīrušies gandrīz visi latviešu un beidzamā laikā arī lietuviešu valodnieki.

TEĒRIJA PAR BALTU IZCELŠANOS NO ROMIEŠIEM, ĢERMĀŅIEM
UN SLAVIEM

Senās baltu tautas un viņas atsevišķu cilšu izcelšanās jautājums jau sen ir saistījis dažādu citu tautu zinātnieku uzmanību. Sakarā ar to ir radušās par šo jautājumu dažādas teōrijas.

Pirmie pētījumi parādījās jau 14. — 15. g. s. Tanī laikā, arī vēlāk, radās dažas hipotezes: viens uzskats ir, ka balti cēlušies no romiešiem, otrs — heruļiem, kas bija ģermāņi, trešs — slaviem u. t. t.

Sevišķi izplatīta bija teōrija par izcelšanos no romiešiem. Lietuvas chronikā¹, kuŗu izdeva Teodors Narbutis, ir teikts, ka pirmie Lietuvas dibinātāji bijuši 500 romiešu kareivji, kuŗi atbraukuši pa jūru. Poļu vēsturnieks J. Dluġošs, pamatodamies uz romiešu un lietuviešu pagānu kultu un valodu līdzībām, atrod, ka lietuvieši cēlušies no romiešiem. Lietuvieši esot atnākuši no Romas valsts, kad tur Jūlija Cēzara laikos plosījies pilsoņu karš.

Pēc Dluġoša uzskatiem seno prūšu valoda esot ļoti līdzīga grieķu valodai, kaut gan citādi prūši ar savām paražām esot līdzīgi un pēc valodas radniecīgi lietuviešiem. Kāds cits chronists 16. g. s. vidū Jodochs Vilichiuss apgalvo, ka prūšu valoda esot „sakropļota“ grieķu valoda un ka viņš pats esot ar prūšiem „grieķiski“ sarunājies.

Chronists Josts Decius² atrod, ka lietuvieši, žemaiši un latvieši esot cēlušies no ģepīdiem un

¹ Dr. J. Puzinas „Baltų protėvynės problema“. Vilnius 1942.

² Maciej Strykowski „Kronika polska, litewska, žmodska i wszystkiej Rusi“. Warszawa, naklad G. L. Gliksberga.

ķimbriem, gotiem un alāņiem — pazīstamajām ģermāņu ciltīm. Polovci, pečeņegi un jatvingi, kuŗi cēlušies no gotiem, esot radniecīgi lietuviešiem, valodā esot maza starpība. Jatvingi esot ļoti kareivīga tauta. Chronists Ks. Bochšs baltu senčus uzskata par ģermāņu tautas heruļu cilts brāļiem. Tādos pašos uzskatos ir arī mācītājs K. Watsons, kuŗš latviešus apzīmē par heruļu radu tautu.

Lietuviešu tautas atmodas vadonis J. Basanavičius uzskata, ka lietuvieši esot atnākuši no Mazāzijas, Grieķijas un Trāķijas un esot trojiešu, līdiešu un frīģiešu pēcteči. Šiem uzskatiem pievienojās arī Dr. Šļupas.

Taču J. Dļugoša laika biedrs Enejs Silvija Piccolomini, vēlākais pāvests Pijš II (1405—1564) lietuviešus uzskatīja par slavu cilti. Jāpiezīmē, ka tā un arī vēlāko laiku pētnieki bieži par lietuviešiem apzīmēja visas aistu tautas un ciltis. Vācu zinātnieks E. von Eichvalds aizstāv uzskatus, ka balti, sakarā ar lielo valodas līdzību sanskritam un dzīves vietu, esot kāda ļoti sena slavu cilts, kas ieceļojusi tag. Krievijā ap. 1. g. s. pēc Kr. Balti esot pārejas stadijā no slaviem uz ģermāņiem. Bez tam daži vēlāko laiku krievu vēsturnieki, sevišķi 19. g. s. 2. pusē, kad pieņēmas rusifikācijas tendences, baltus sāka dēvēt par slavu tautām, kuŗām atliekot vēl tikai saplūst ar lielo krievu nāciju. Dažas no šīm teorijām ir radušās uz vēl neizpētīta un nepareiza atsevišķu valodu etimoloģiska salīdzinājuma pamata, citas — laika gara ietekmē.

BALTI IR ATSEVIŠKA INDOEIROPIEŠU TAUTA

Daudzi valodnieki ir noskaidrojuši, un viņu pētījumi saskan, ka lielāka daļa Eiropas un dažu Āzijas tautu valodas cēlušās no vienas pirmvalodas, ko runājusi tā sauktā indoeiropiešu pirmtauta. Nav vēl galīgi noskaidrots, kur šī pirmtauta dzīvojusi. Daži pētnieki domā, ka viņas pirmdzimtene meklējama Ukrainā un Rumānijā, citi pārliecināti, ka tā meklējama tai pašā virzienā tālāk ziemeļos un tajā, starp citu, ietilpusi arī Lietuva.

Pieaugot iedzīvotāju skaitam, indoeiropieši no savas pirmdzimtenes jau 3. gadu tūkstoī pr. Kr. pamazām izplatījās uz visām pusēm. Tā izcēlās jaunas tantes, kas ar laiku sāka runāt katra savu valodu.

Viena no šādām tautām bija arī senā baltu tauta. Daudzi dažādu tautību pētnieki atzīst, ka baltu valodās, sevišķi lietuviešu, ir uzglabājušās ļoti senas valodas formas. Tāpēc tad arī baltu tauta jau ļoti sirmā senatnē ir atdalījusi reizā ar pārējām Eiropas tautām no kopējās indoeiropiešu pirmtautas, t. i. ap 3. gadu tūkstoī pr. Kr. Šī iemesla dēļ baltu tautas nav pieskaitāmas ne romāņiem, ne ģermāņiem, ne slaviem, bet ir atsevišķas indoeiropiešu pirmtautas zars. Tas apstāklis, ka baltu tautu valodās sastopami daži slavu, ģermāņu un somu - ugru valodu vārdi, norāda, ka viņas ir dzīvojušas ilgu laiku tām blakus, bet ne no tām cēlušās. Kopējas saknes un līdzīgi vārdi ir sastopami visās indoeiropiešu valodās.

OTRĀ NODAĻA

BALTU APDZĪVOTĀ TERRITORIJA

PIRMATNĒJĀ DZĪVES VIETA

Līdz 19. g. s. 2. pusei nebij nopietnu pētījumu par baltu aizvēsturi, tāpēc arī valdīja uzskats, ka tie cēlušies no romiešiem, ģermāņiem vai slaviem. Tikai ap 19. g. s. vidu un vēlāk radās zinātnieki, kas šo jautājumu sāka nopietni pētīt. Sakarā ar to baltu pirmatnējo dzīves vietu ir centušies noskaidrot vairāki cittautu, kā arī latviešu un lietuviešu zinātnieki.

Viņi konstatē, ka mums pazīstamās trijās baltu valodās (latviešu, lietuviešu un seno prūšu) ir kopēji nosaukumi tikai mērenā klimata flōrai un faunai. No tā var secināt, ka baltu pirmdzimtene ir atradusies mērenā klimata apgabalā. Tā kā minētās trijās valodās ir arī indoeiropiešu pirmtautas valodas vārdi un pat formas, tad baltu pirmtauta nebūs daudz klejojusi un jaukusies ar citām tautām, bet palikusi indoeiropiešu pirmtautas dzimtenes tuvumā.

Pamatojoties vēl uz vietu vārdu nosaukumiem, tā ir jāmeklē ziemeļos no Pripetes upes, gar tās pietekām un Ņemunas upes baseinā.¹ Pats Pripetas upes nosaukums ir saīsināts no lietuviešu vārda „prie pietu“, pie dienvidiem, citās valodās tam nav nozīmes. Raksturīgs un vērā ņemams ir pats nosaukums, jo rāda baltu tautas dienvidu robežu.

BALTU TERRITORIJAS IZPLEŠANĀS

Dzīvodami minētā apgabalā ilgus gadu simtus, balti pamazām sāka izplatīties tālāk, dodamies gan uz ziemeļiem, gan an uz austrumiem. Uz to viņus spieda kā iedzīvotāju dabiskais pieaugums, tā arī svešu tautu uzmāksšanās. Pamatojoties uz izrakumiem, zinātnieki konstatē, ka ziemeļu virzienā balti jau 3. gadu tūkstoņi pr. K. ir ienākuši Austrumprūsijā, sasniedzot Baltijas jūras dienvidaustrumu krastus. Iedami vēl tālāk gar jūras piekrasti uz ziemeļiem, tie nonāk tagadējās Latvijas dienvidrietumu daļā ap 2000. g. pr. Kr. Cita baltu tautas daļa virzījās uz austrumiem, kuŗi toreiz bija neapdzīvoti vai ļoti reti apdzīvoti, un sasniedza Daugavas, Dņepras un Okas upju augšgalu, kur mita somu - ugru tautības iedzīvotāji. Tā baltu mītnes ap 1. gadu tūkstoņi, pēc pētnieku domām, ir sniegušās no Vislas grīvas līdz Okas upes baseinam.

Pēdējā laikā arhαιologu uzskati ir grozījušies par seno baltu apdzīvoto telpu ziemeļu virzienā gar Baltijas jūras austrumu piekrasti. Latviešu arhαιologs prof. Ed. Šturms akceptē R. Indreko populāro Baltijas senatnes apcerējumu, pēc kuŗa mūsu zemes pirmiedzīvotāji še ienākuši kopš 8000 gadiem pr. Kr. Tie bijuši somi – uģri, bet pirmbalti še ieradušies tikai ap 2000 g. pr. Kr. un ieņēmuši visu Baltiju, ne tikai līdz Somu jūras līcim, bet arī Somijas dienvidus un rietumu piekrasti.

Tikai vēlāk, sākot ar 1000. g. pr. Kr., novadus ziemeļos no Daugavas savukārt, ap Kristus dzimšanu, sākuši kolonizēt Somiju.² Novadus uz dienvidiem no Daugavas, līdz Dņeprai, Pripetas purviem un Vislai pirmbalti paturēja savā varā. Latviešu ciltis jau ap 500. g. pr. Kr. sākušas virzīties uz ziemeļiem, atspiežot igauņus, un 13. g. s pēc Kr. bija jau pa daļai atguvušas pirmbaltu zaudētos novadus un sasniegušas tagadējās Latvijas etniskās robežas ziemeļos.

Tā kā ap 1000. g. pr. Kr. igauņu un somu senči ieņēma senbaltu apdzīvotas zemes un sajaucās ar tiem, tad iznāk, ka igauņi un somi arī ir mūsu asinsradnieki, latviešu un lietuviešu pusbrāļi, ko liecina viņu eiropēiskais izskats.

¹ K. Būga „Kalba ir senovē“.

² Prof. Ed. Šturma raksts laikrakstā „Laiks“, decembrī 1951. g.

BALTU PIRMTAUTAS SADALĪŠANĀS ATSEVIŠKĀS TAUTĀS

Ir saprotams, ka balti, dzīvodami tik plašā teritorijā, ievērojot to laiku sevišķi grūtos satiksmes apstākļus, nevarēja uzturēt stipru nacionālu vienību. Tālāko apgabalu iedzīvotāji sāka izveidot savas īpatnības, valodā radās izloksnes, kuŗas ar laiku pārvērtās par atsevišķām valodām. Tā pamazām izcēlās dažas tautas, kuŗas savukārt sadalījās ciltīs. Pēc prof. J. Endzelīna domām baltu pirmtautas sadalīšanās vērojama 1. g. s. pēc Kr. Arī Dr. J. Puzinas uzskata, ka, spriežot pēc izrakumiem, pirmos gadu simteņos pēc Kr. var izsekot baltu sadalīšanos. Baltu kultūra sāk diferencēties: izceļas 2 kultūras grupas — rietumu un austrumu. Apmēram plašās teritorijas vidienā dzīvoja lietuvieši, ziemeļos no tiem latvieši, kuŗi gan tikai vēl 9. g. s. pēc Kr. vietām sasniedza savu tagadējo ziemeļu robežu. Rietumos mita Tacita aprakstītie aisti jeb prūši, no kuŗiem ir atdalījusies kuŗšu cilts, kas ienāca tagadējā Kurzemē. Dienvidos no prūšiem un lietuviešiem dzīvoja jatvingi starp Vislas pieteku Bugu, Ņemunu un Pripetas upi. Tālu austrumos līdz Okas upes apgabalam dzīvoja galindi, kuŗi savu raksturīgo nosaukumu būs dabūjuši kā vistālāk, pašā galā dzīvojošie. Galindu apgabals bija reti apdzīvots, bet nekādā ziņā nav bijis nošķirts no pārējiem baltiem, t. i. kaimiņiem latviešiem un lietuviešiem, jo nav nekādu ziņu, ka taņī laikā starp tiem būtu dzīvojuši kāda cita tauta.

Visas baltu pirmtautas apdzīvotās teritorijas platība toreiz bijusi apm. 430.000 kv. klm. liela.³

VALODU ROBEŽAS

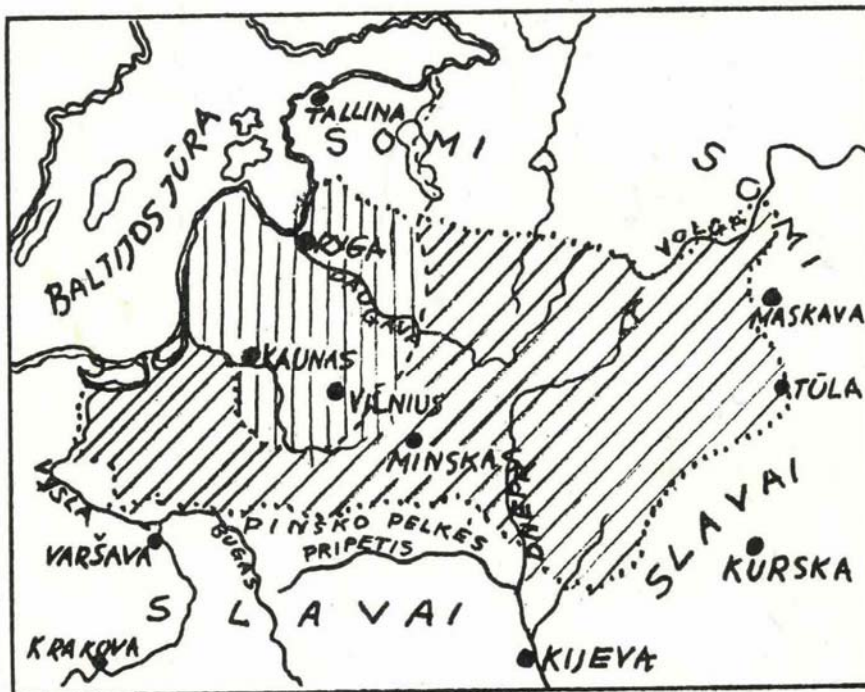
Noteikt atsevišķu baltu tautu toreizējās valodas robežas ir pilnīgi neiespējama lieta, tāpēc ka pētīšanai pieejamas ir tikai trīs (latviešu, lietuviešu un senprūšu) valodas un vēl jo vairāk tāpēc, ka starpība pārējā no vienas valodas uz otru toreiz bija maza. Kā pierādījums tam ir tagadējās latviešu - lietuviešu etnogrāfiskās pierobežas iedzīvotāji, kas apgalvo, ka latvieši ar lietuviešiem nesenā pagātnē un pat vēl tagad varot saprasties, runājot katrs savā valodā. Arī daudzas senās latviešu un lietuviešu tautas dziesmas ir tik līdzīgas, ka tās bez valodas zināšanas var lasīt un saprast kā vieni, tā otri.

Tikai modernās rakstu valodas, kuŗas ir ietekmējušas dzīvo sarunu valodu, ir jau tik tālu attālinājušās, ka ir grūti vieniem otru saprast. Ja pagājušā gadu simta otrā pusē, kad izveidojās mūsu rakstu valodas, latviešu un lietuviešu valodnieki, radot jaunus vārdus un jēdzienus, būtu savā starpā sazinājušies un tos atvasinājuši no kopējiem abu valodu vārdu celmiem, tad tas šķērslis būtu novērsts.

Vadoties no patreizējā stāvokļa, ka mūsu dzimtene ir maza telpa, var likties, ka tik liela mūsu senču senāk apdzīvota zemes platība ir latviešu un lietuviešu patriotiski noskaņoto pētnieku un zinātnieku fantazijas auglis.

Bet kā redzam, tad tas nav ne latvietis, ne lietuvietis, bet franču zinātnieks, kas uzrāda tik lielu bijušās baltu pirmtautas apdzīvotās zemes platību. Rūpējoties vairāk par mūsu senatni un meklējot bibliotēkās un archīvos, mēs atradīsim ne mazumu cittautu zinātnieku, kas par mūsu pagātņi cēluši gaismā svarīgus materiālus un dokumentus.

³ Jean Meuvret „Hist. des Pays Baltiques“, Paris 1934.

Baltu tautu valodu tagadējā (stateniski svītrots) un senā vistālāka izplatība (slīpi svītrots).

SENIE BALTI CITTAUTU ZINĀTNIEKU APGAISMOJUMĀ

Vairāku cittautu pētnieku atzinumi sakrīt ar minēto baltu tautu teritoriju un tās robežām. Pirmatnējā indoeiropiešu un somu - ugru dzimtene nav meklējama Āzijā, bet Eiropā. Apmēram 2000. g. atpakaļ apvienotās mordvas tautas un rietumu somu - ugru dzīvoja ne tālu no lietuviešiem: pirmie, t. i. mordva, Volgas un Okas upju augšgalā, bet otrie, t. i. rietumu somi - ugru dzīvoja Dņepras upes augšgalā.⁴

Odesas universitātes arhaioloģijas prof. Kočubinskis 1896. g. Rīgā Krievijas arhaiologu kongresā noturēja priekšlasījumu, iztirzājot teoriju par lietuviešu tautu (litovskije narody) pirmdzimteni. Viņš pierādīja uz izrakumu un vietu vārdu pamata, ka lietuviešu tautu austrumu robeža ir Berezina, dienvidu robeža — Pripeta.

Bronzas laikmetā (1500—500) pr. Kr. uz beigām lietuviešu ciltis dzīvo Lepelas un Polockas apgabalos un Baltstoges apkārtnē.⁵

Baltruteni (baltruteni ir tas pats, kas baltkrievi) arhaiologi atrod, ka dzelzs laikmeta (500—1250) pēc Kr. izrakumi Volgas un Okas upju augšgalā un Baltruteniņā ir tādi paši kā Breslavas, Zarasu, Ukmerges, Utēnas un Rokišku apriņķos tag. Lietuvā. Arhaiologs G. Engels konstatē, ka 7 g. s. pēc Kr. izrakumi Sebežas (25 klm. aiz Zilupes), Švenčionu, Viļņas, Vileikas un Ašmēnas apr. pieder latviešu - lietuviešu tautām. Arhaiologs A. Brants, pēc 1850. g. izdarītiem izrakumiem Pleskavas gub. Opočkas apr. un Vitebskas gub. Sebežas apr., konstatē 2 galvas kausu veidus: slavu un latviešu - lietuviešu, kuŗi šos apgabalus apdzīvojuši. Arī pašlaik tur atrodies latviešu resp.

⁴ Keppen „Mat. k voprosu o pervonačalnoj rodinje indo - evr. i finno - ugrskich pļemion“. St. Peterburg 1886.

⁵ Kilion „Hoffkusten un Indo - Germanische Heimat“.

latgaļu un igauņu sādžas.⁶

Jatvingi, pēc Ptolomeja ziņām, esot dzīvojuši tur, kur tagad atrodas Lietuviešu Brasta (Brest - Ļitovska), Ļubļina un Poļesje līdz pat Ilirikai.⁷ Aizvēsturiskos laikos Polotskas apgabals ap Polotes upi bijis latviešu un lietuviešu cilšu apdzīvots.⁸ Pirms slavu cilšu ieceļošanas Baltrutēnijā, lielāko tās daļu apdzīvoja tā saucamie balti, bet ziemeļu daļā mita somi.⁹

Lietuvieši senāk apdzīvoja daudz plašāku teritoriju austrumos kā tagad, par ko liecina vietu nosaukumi un izrakumi.¹⁰ Latviešu, žemaišu, prūšu, jatvingu, kuršu un lietuviešu valodas ir radniecīgas. Aizvēsturiskos laikos viņas bij tās tautas valoda, kas apdzīvoja milzīgus apgabalus ap Vislu, Ņemunu, Daugavu un Bugu.¹¹

SENIE BALTI LATVIEŠU UN LIETUVIEŠU ZINĀTNIEKU APGAISMOJUMĀ

Lai vēsturi izpētītu un pazītu, vēsturniekam jāprot valodas, jo valoda par sevi jau ir arhīvs, senu dokumentu krājums. Izpētīt kādas zināmas zemes vietu vārdu nozīmi un izcelšanos bez valodas prasības nav iespējams. Tāpēc arī to vietu vārdu un nosaukumu, kuŗi atrodas senās baltu tautas teritorijā, labāka un tuvāka izpētīšana bez lietuviešu, latviešu vai senprūšu valodu zināšanas nav domājama.

Ar nopietnību un lielu interesi pie šī jautājuma viens no pirmajiem ir ķēries lietuviešu zinātnieks K. Būga. Viņš saka, ka vietu vārdi dzīvo ļoti ilgi: ne tikai gadu simteņus, bet tūkstošus. Biežāk apdzīvoto vietu vārdi turas ilgāk, retāk apdzīvoto zūd ātrāk, jo kaŗa, mēŗa un citu sēŗgu laikos cilvēki tiek izkauti vai nomirst. Līdz ar to zūd arī viņu apdzīvoto vietu nosaukumi. Ziemeļu Eiropā baltu, ģermāņu, slavu un somu - ugru zemēs visilgāk ir uzglabājušies upju un ezeru nosaukumi. Tie neiznīkst ne kaŗā, ne mēŗī, jo visi iedzīvotāji neizmirst, visus arī nenogalina, daļa paliek un līdz ar to paliek arī upju vai ezeru nosaukumi.

Latviešu, lietuviešu, senprūšu vietu vārdus K. Būga vāc jau no 1911. g. Krievu zinātnieks A. Šachmatovs grib pierādīt, ka tagadējā Lietuvā un Baltrutēnijā dzīvojuši ķelti. K. Būga šos mēģinājumus ir pilnīgi atspēkojis, pierādīdams, ka vietu vārdi minētā teritorijā nav ķeltu, bet lietuviešu un latviešu, sevišķi upju un ezeru nosaukumi. Ka lietuvieši un latvieši dzīvojuši tagadējā Baltrutēnijā, rāda vietu vārdu salīdzinājumu studijas.¹²

Uz to pamata K. Būga atrod, ka Vislas upes vidus daļas un lejas gala pietekām no labās puses, piem. Bugai, Dravantai, Osai u. c. nav slavu, bet baltu nosaukumi, tāpat Pripetai un tās pietekām no kreisās puses Jasoldai, Slučai, Ptičai u. c., kā arī Dņepras pietekai Berezīnai, tās pietekai Svisločai u. c. ir baltu nosaukumi. Ņemunas upes augšgala pietekām Viļņas apgabala dienv. - austrumu daļā, piem. Beržūnai, Gaujai, Ditvai, Katrai u. c. ir tīri lietuviski nosaukumi.

Daugavas augšgala un vidus daļas pietekām no abām pusēm, piem. Disnai, Laucesai, Polotei, Drisai u. c. nav slaviski nosaukumi. Tāpat Sebežas un Osvejas ezeru nosaukumi nav slaviski. Sebežu sādžu, māju nosaukumi un uzvārdi ir atrodami Latgalē un pat Vidzemē, Alūksnes apkārtnē.

Visi lielāko un pazīstamāko ezeru nosaukumi Viļņas apg. austrumu daļā pie Baltrutēnijas robežas, piem. Drisvētu, Naroča, Snūdu, Strustu, Svīru, Vīgru, Višņanavas u. c., ir tīri lietuviski.

Baltu vietu vārdi sastopami visā Ņemunas upes baseinā, sākot no Vislas grīvas un ejot tālu Okas

⁶ E. von Trautwetter „Etnographisches ueber die Letten, Litauer und alten Preussen“. Dorpat 1851.

⁷ „Kronika polska, litewska, žmodska i wszystkiej Rusi . Warszawa, naklad Gliksberga.

⁸ I. D. Beljajew „Očerķ istoriji Siev. - Zap. kraja Rossiji“. Vilna 1887.

⁹ M. Škeljonak „Da metadoljogii gistoryi Belarusi“. Mensk 1943.

¹⁰ W. Wakar „Rozwoj teritorjalny narodowosci polskiej“. Częsc 3. Kielce 1917.

¹¹ „Słownik geograficzny“. Tom 5. Warszawa 1884.

¹² K. Būga „Die Vorgeschichte der aistischen Staemme im Lischte der Ortsnahmenforschung“. Kaunas 1921.

baseinā. Ziemeļos no Pripetas purvāja un Ņemunas baseina aizvēsturiskos laikos sastopam Herodota daudzmināto neuru tautu, kamēr uz dienvidiem no Pripetas un sevišķi ap Dņepras vidus daļu dzīvojot skiti. Neuros ir meklējami balti, skitos — slavi.¹³

Dr. J. Puzinas konstatē, ka agrā dzelzs laikmeta kapos, 4. g. s. pēc Kr., izraktas kakla rotas Kretingas apr. Žemaitijā, Viļņas un Ašmēnas apriņķos austr. Lietuvā ir līdzīgas kakla rotām, kādas izraktas Ludzas un Sebežas apriņķos, kā arī citās Vitebskas gub. vietās.

Īsti baltu kultūras liecinieki ir tā paša 4. g. s. izrakumi Breslavas un Grodņas apkārtnē.

Latviešu arheologs Ed. Šturms, pētot pēc izrakumiem baltu dzīves vietas, atrod, ka 1. g. s. pr. Kr. baltiem kaimiņi ir bijuši pie ģermāņu tautām piederīgie burgundi un rugieši, kas dzīvojuši starp Oderu un Vislu. Ar tiem saskārušies senie prūši, kas pieņēmuši no ģermāņu kaimiņiem miroņu sadedzināšanas kultu. Citi kaimiņi bijuši vandaļi, kuŗi dzīvoja tag. Poznaņas apgabalā. Vēlāk šinīs ģermāņu zemēs ieceļoja cita ģermāņu tauta — goti, kas iespiedās arī pa daļai Sandijā (Prūsijā) un tur bija kādu laiku kā virsslānis. Kultūras līmenis abām tautām bija vienāds. Kad tautu staigāšanas laikmetā, 5. g. s. pēc Kr., goti aizgāja uz Ukrainu, tie aizrāva līdz arī daļu prūšu.

Tālāk arch. Ed. Šturms konstatē, ka 5. g. s. senkapi Baltrutenijā ir līdzīgi tā paša laikmeta senkapiem Prūsijā, un senkapi ziemeļos no Pripetas ir līdzīgi lietuviešu kapiem.

Abi latviešu profesori Fr. Balodis un P. Šmits aizrāda, ka arī cittautiešu zinātnieki un pētnieki ir atmetuši krievu vēsturnieka A. Šachmatova hipotezi par slavu pirmdzimteni pie Daugavas un Ņemunas upju grīvas. Esot pierādīts, ka balti dzīvojuši tālāk, Ņemunas baseina augšgalā un ap Dņepras augšgalu, kas sakrīt ar K. Būgas hipotezi.

Līdz šim konstatētie latviešu pilskalni ir izplatīti pa visu Latgali līdz pat Pad. Savienības robežai. Viņpus robežas, iepretim Šķaunei un Asūnei, kur saiet Sebežas un Drisas apriņķu robežas, tie ir bieži cits pie cita. Tie ir arī Ostrovas apriņķī, kas robežojas ar Abrenes apr., bet jau retāk.¹⁴ Ja Pad. Savienības robeža nebūtu tā noslēgta un būtu bijis iespējams sīkāk aiz tās izpētīt vietu nosaukumus un pilskalnus, tad vēstures zinātnei būtu atklājušās jaunas un interesantas lietas. Līdzšinējās ziņas iegūtas pētījumu ceļā, kas izdarīti līdz pirmam pasaules kaŗam, t. i. līdz 1914. gadam.

Še gan ir jāpiezīmē, ka otrā pasaules kaŗa laikā, kad hermetiski noslēgtā robeža izzuda, mūsu pilskalni aiz tās ir konstatēti un Latvijas etnografiskā robeža austrumos noteikta, kā tas būs redzams šā darba beigās.

¹³ „Latvieši“ - Rakstu krājums prof. Fr. Baloža un prof. P. Šmita redakcijā. Rīgā, 1936.

¹⁴ Ern. Brastiņš „Latvijas pilskalni“. Pilskalnu karte.

TREŠĀ NODAĻA

SLAVU IESPIEŠANĀS BALTU TERRITORIJĀ

SLAVIZĀCIJAS SĀKUMI 6. UN 7. G. S. PĒC KR.

Baltu tautu apdzīvotā teritorija bija ļoti plaša, bet samērā reti apdzīvota. Biežāk apdzīvota bija rietumu daļa, bet austrumi bija reti apdzīvoti. Tas deva iemeslu svešajām tautām iespieties baltu zemēs.

6. g. s. beigās pēc Kr. slavi sāka spiesties baltu apdzīvotā teritorijā. Tie virzījās pa Dņepru, sasniedzot pat tās augšgalu.¹

Šīs baltu teritorijas platība un retā apdzīvotība bija viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc 6. g. s. beigās un 7. g. s. sākumā pārvietojās serbu, kroātu un horutāņu ciltis, kuņas no savas dzimtenes ienaidnieka uzbrukumam dēļ devās ziemeļ - austrumu virzienā.

Dažas no tām apmetās klajumos un sāka saukties par poļāņiem (no vārda poļe — lauks), citas — mežos, tās sāka saukties par drevļāņiem (no vārda drevo — koks), citas — purvu apgabalā, tās sāka saukties par dregovičiem, citas — Daugavas pietekas Polotes baseinā un sāka saukties par poločāņiem. Beidzot kāda cilts apmetusies Daugavas un Volgas upju augšgalā un sākusi saukties par krivičiem. Vēlāk tie esot izplatījušies Vitebskas, Pleskavas, Smoļenskas un pa daļai Viļņas guberņās.³

Krievijas vēsture ir tādas zemes vēsture, kuņa tiek kolonizēta. Ap 7. g. s. pēc Kr. gar Dņepru ienāca austrumu slavi no Karpatu kalnu dienvidrietumu stūri. No 8. līdz 13. g. s. slavu masas grupējās Dņepras upes vidus un augšdaļā, pa tās pietekām un vēl tālāk pa Dņepras ūdeņu turpinājumu Lovates un Volchovas upju baseinos.³

Poļu vēsturnieks Vl. Vielhorskis, pamatojamies uz K. Būgas pētījumiem, atzīst, ka laikmetā no 6.—7. g. s. pēc Kr. slavi ir iespiedušies baltu zemēs. Šim atzinumam pievienojas poļu profesori St. Koscialkovskis, Br. Ridzevskis un Vl. Zavadskis.⁴

Slavu pirmdzimtenes un slavu ekspansijas jautājumu K. Būga apskata plašāk. Pamatojoties uz Tacītu un Ptolomēju, slavi 1—2. g. s. Kr. sastopami dienvidos no Vislas. No tā izriet, ka slavu pirmdzimtene esot jāmeklē Polijā, apgabalā starp Vislu, Karpatiem un Dņepru. No turienes tad esot notikusi slavu izceļošana un spiešanās uz visām pusēm. Baltu un somu - ugru apdzīvotos apgabalos Daugavas, Dņepras un Volgas augšgalā tie nonāk 6. g. s. beigās un 7. g. s. sākumā pēc Kr. Līdz Ladogai tie nonāk 8. g. s. Ziemeļaustrumu slavi, kas dzīvoja Volinijā, baltu zemēs ir iespiedušies gar Dņepru, sasniedzot somu apdzīvoto teritoriju. Ap to pašu laiku slavi ir sākuši spiesties jatvingu zemē. Tā sauktie mazūru slavi 7. g. s. iespiedās Prūsijas dienvidu daļā. Adrijas jūru slavi sasniedz ap 6. un 7. g. s. un spiežas uz ziemeļiem gar Elbu un Sālu. Donavas apkārtnē un Balkanos 6. g. s. slavu vēl nav. Pirmo reizi vēsture viņus tur min 527. g. un 551. g., bet Šteiermarkā un Kerntenā ap 569. un 570. g.⁵

Arch. Ed. Šturms atrod, ka slavu dzīves vietas ap 5. g. s. un agrāk neesot noteiktas, jo nav izrakumu. Tie būšot dzīvojuši Ukrainas stepju ziemeļos, kur bijuši padoti klejotāju tautu uzbrukumiem. Tāpēc tie bija spiesti meklēt citu dzīves vietu, dodoties uz ziemeļiem,

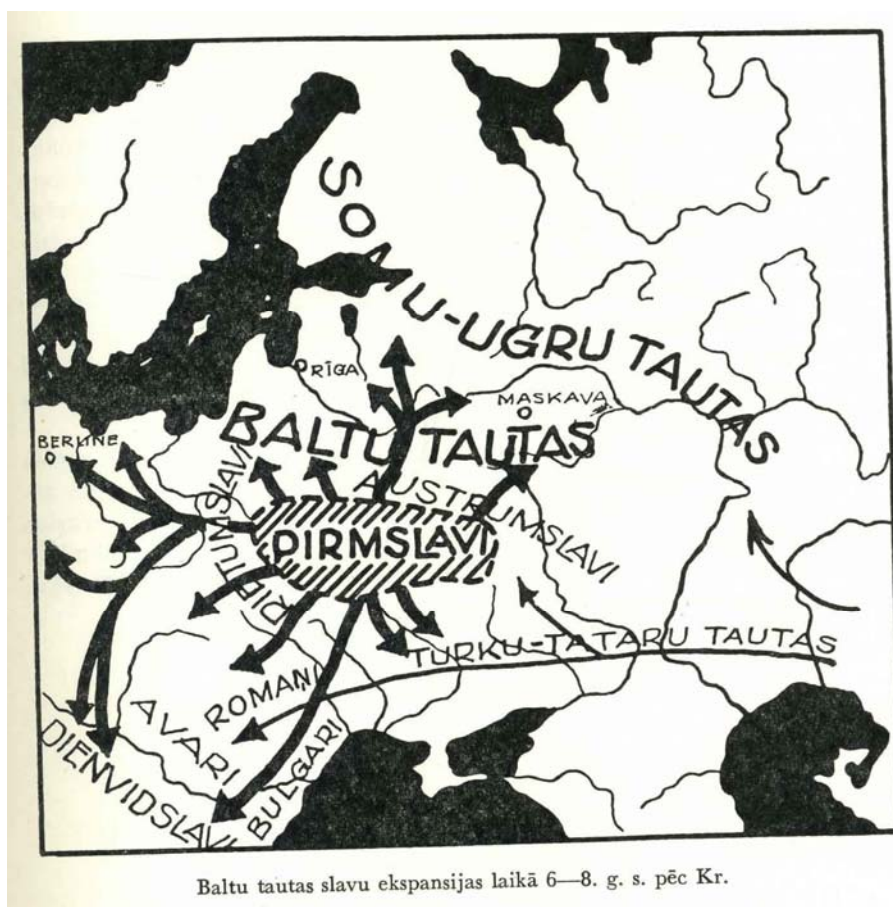
¹ Jean Meuvret „Hist. des Pays Baltiques“. Paris 1934.

² F. A. Brokgauz „Russkij encikloped. slovar“. St. Petersburg 1891.

³ Prof. V. Ključevskij „Kurs ruskoj ist.“ 1. d. Moskva 1908.

⁴ „Wilno i zemia wilenska“. Tom 1. Wilno 1930.

⁵ K. Būga „Die Vorgeschichte der aistischen (baltischen) Staemme im Lichte der Ortsnahmenforschung“. Kaunas 1921.

ziemeļrietumiem un ziemeļaustrumiem. Tas noticis 6. un 7. g. s. Ziemeļos un ziemeļrietumos tiem nācās sadurties ar baltu kompakto kodolu, kuŗu tik drīz sadragāt nevarēja. Citādi tas bija ziemeļaustrumos, kur slavi iespiedās ķīlī starp baltiem un somiem - uģiem.

Slavi ienāca lielām masām, sākumā, kā liekas, miermīlīgā ceļā, bet vēlāk gan vairs ne, jo tiem bija izveidojusies vienvaldība, kam lieli kolonizācijas un slavizēšanas panākumi. Še mazāka nozīme tam, kur bijusi slavu pirmdzimtne, no kurienes viņi nākuši, bet vairāk tas fakts, ka viņi 6. g. s. beigās un 7. g. s. sākumā iespiedušies baltu un somu zemēs.

K. Būgas domas ir, ka slavu ierašanās izsaukusi tautu pārgrupēšanos: slavi esot baltus un somus izspieduši no savām agrākajām dzīves vietām, jo vēsturē esot daudz tādu gadījumu, kur viena tauta spiež otru, otra — trešo, piem. Balkanos.

BALTI PALIEK SAVĀS DZĪVES VIETĀS

Arch. Ed. Šturms ir pretējos uzskatos. Daudzie vietu vārdi Baltrutenijā nozīmē, ka *balti paliek uz vietas*, ir vai nu sajaukušies ar ienācējiem, vai bez sajaukšanās ilgos gadu simteņos, *būdami slavu virskundzībā, zaudējuši savu valodu un pārslavizējušies*.

Šī atziņa ir pareiza, jo arī K. Būga atzīst, ka ķaŗos visi iedzīvotāji netiek izķauti, mēŗi un citu epidēmiju ķaikos visi neizmirst, daļa paliek un uzģlabā vietu nosauķumus. Nav neķur noteķktu ziņu, ka slavi baltu terriķorijas austrumos būtu ienāķuši, ķaŗodami un iedzīvotāģus izķaudami.

Tāģēc iedzīvotāģiem nebija iemesla zemi atģtāt, vēl jo vairāk tāģēc, ka tā bija reti apģdzīvota, un vietas pietķka ienācēģiem apģmesties. Citādi tas bija slaviem, spieģoties uz ziemeļiem ķatvingu zemē,

kuŗa bija bieŗāk apdzīvota un par kuŗu ir ziņas, ka tur ir notikuŗas cīņas. Ir iespējams, ka daļa iedzīvotāju paviszījās citur, dodot vietu ienācējiem, bet masas palika savās agrākajās dzīves vietās. Arch. Šturms domā, ka tādā kārtā daļa galindu ir paviszījies uz austrumiem un apmetusies Protvas un Okas upju baseinā, Maskavas tuvumā.

Ne tikvien Balkanos, kā Būga raksta, bet visā Eiropā ir daudz gadījumu vēsturē, kur viena tauta iespieŗas otras teritorijā, sakarā ar ko bieŗi notiek cīņas un abpusēji zaudējumi, reizēm pat ļoti lieli. Nav droŗu ziņu, ka kāda tauta zināmā teritorijā būtu pilnīgi noslaucīta no zemes virsus: visur un vienmēr tādus gadījienos ir darīšana ar asimilāciju.

Fakti nebūtu tālu jāmeklē. Ir pierādīts, ka latvieŗi iespiedušies lībieŗu apdzīvotos apgabalos, bet nav zināms, ka lībieŗi savas dzīves vietas būtu atstājuŗi un aizgājuŗi citur. Lībieŗi palika savā teritorijā. Daļa sajaucās ar latvieŗiem. Jauktās ģimenēs pārgāja uz latvieŗu mājas valodu. Pastiprinoties latvieŗu ietekmei, arī pārējie lībieŗi, kas dzīvoja kompaktās masās, pamazām sāka pāriet uz latvieŗu sarunas valodu mājas un ģimenes dzīvē, kamēr beidzot gandrīz visa lībieŗu tauta pārlatviskojās. Kā pierādījums tam ir palikuŗi daudzi lībiski vietu vārdi Kurzemes un Vidzemes jūrmalas novados, tāmnieku izloksne, kuŗā daudz lībisku elementu.

Var droŗi teikt, ka pārslaviskošanās process senās baltu zemēs austrumos un dienvidos ir norisinājies līdzīgā kārtā. Baltruteņu archaiologs F. N. Ļaudanskis baltu robeŗas 7. g. s. velk no Vorkslas upes rietumiem un dienvidrietumiem caur Mohiļevu un Bobruisku līdz Sluckai, no turienes robeŗa neskaidra. Dienvidos tā sasniedz Beļsku, Drohičīnu un Baltstogi (Belostoku).

CETURTĀ NODAĻA

GALINDI. DZĪVES VIETA UN LIKTENIS

Runājot par aistiem, Ptolomejs jau 2. g. s. piemin arī galindus. Tie ir galindi, kuŗi dzīvoja dienvidos no prūŗiem, kaimiņos ar jatvingiem. Ap 900. gadu pēc Kr. redzam, ka galindi apdzīvo diezgan plaŗu apgabalu dzīvo Eiropas tautu vidū starp Daugavas, Volgas un Dņepras augŗgala pietekām, no visām pusēm slavu cilŗu ielenkti. Tur viņi ir apzīmēti par „litvas“, tāpat kā lietuvieŗi tagadējā teritorijā.¹

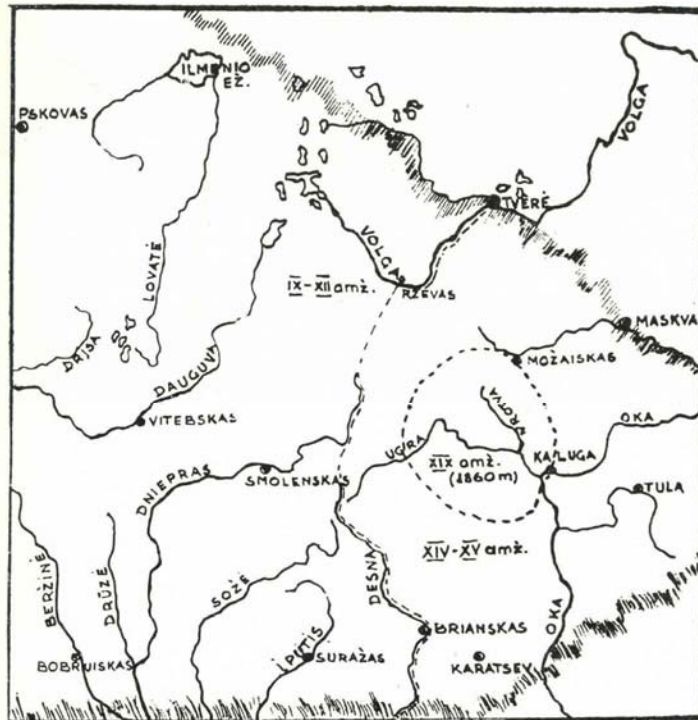
Tie ir galindi, kuŗi pēc prof. Ed. Šturma domām zem slavu spiediena ir aizgājuŗi tik tālu uz austrumiem. Latvijas universitātes docents J. Bērziņŗ arī uzskata, ka baltu resp. galindu senmītnes bijuŗas Okas upes ziemeļu pieteku Ufas un Ugras, ka arī Žizdras un Protvas apgabalā.

Slaviem spieŗoties ziemeļu virzienā pa Dņepras baseinu, galindi tika atŗķelti no pārējiem baltiem. Pēc tam viņi dzīvo starp krivičiem un radomičiem Ugras un Protvas upju baseinos. Tā ir bijusi miermīlīga zemkopju tauta. Nav citu ziņu slavu chronikās par galindu cīņām ar ienācējiem, atskaitot to, ka kņazs Izjaslavs rīkojis kaŗa gājienu uz galindu zemi 1058. g. un tos uzvarējis. Nav arī ziņu par viņu politisko un sabiedrisko iekārtu.

Vairākus gadu simtus pēc slavu ienākšanas, kaut atŗķelti no saviem brāļiem, viņi uzglabājuŗi savu valodu un tautību. Krievu chronikās 11. un 12. g. s. galindi vairāk reizes minēti, saucot viņus par goļādiem. Tie 12. g. s. dzīvojuŗi teritorijā starp Maskavu un Smoļensku.² Kāds krievu vēsturnieks raksta, ka galindi dzīvojuŗi un eksistējuŗi kā tauta vēl 14. un 15. g. s. Pēc tam galindi

¹ Historical Atlas by William Shephard prof. of Columbia University, 57. lp. 1956. g.

² Miljukov „Očerki po ruskoj kulture“. Tom 1., 43. lp.

Galindu dzīves vieta 14—15. g. s. Ugras un Protvas upju baseinos.
Rakstos tie minēti vēl 19. g. s. 2. pusē, 1860. gadā.

vairs nekur netiek minēti, jo ir jau pārslavizēti. Kā liecinieki par tautu, kas kādreiz dzīvojusi, vēl šodien viņas bijušā dzimtenē ir dažu sādžu un pāra mazāku upju nosaukumi goļādu vārdā: Dmitrovskas aprīņķī ir ciems Goļādi, Kļinskā apr. ir arī ciems Goļādi un daži citi līdzīgi nosaukumi.³ Bez tam krievu statistiķis M. Ļebedkins apgalvo, ka galindu pēcteči, sajaukušies ar slaviem, vēl tagad dzīvojot pie Ugras un Protvas un saucot sevi par goļendiem.⁴ Arī Maskavas upei esot pieteka Goļāda.

³ F. A. Brokgauz „Russkij encikloped. slovar“. St. Petersburg 1891.

⁴ „Zapiski imperatorsk. geograf. ob-va“. St. Petersburg 1861.

PIEKTĀ NODAĻA

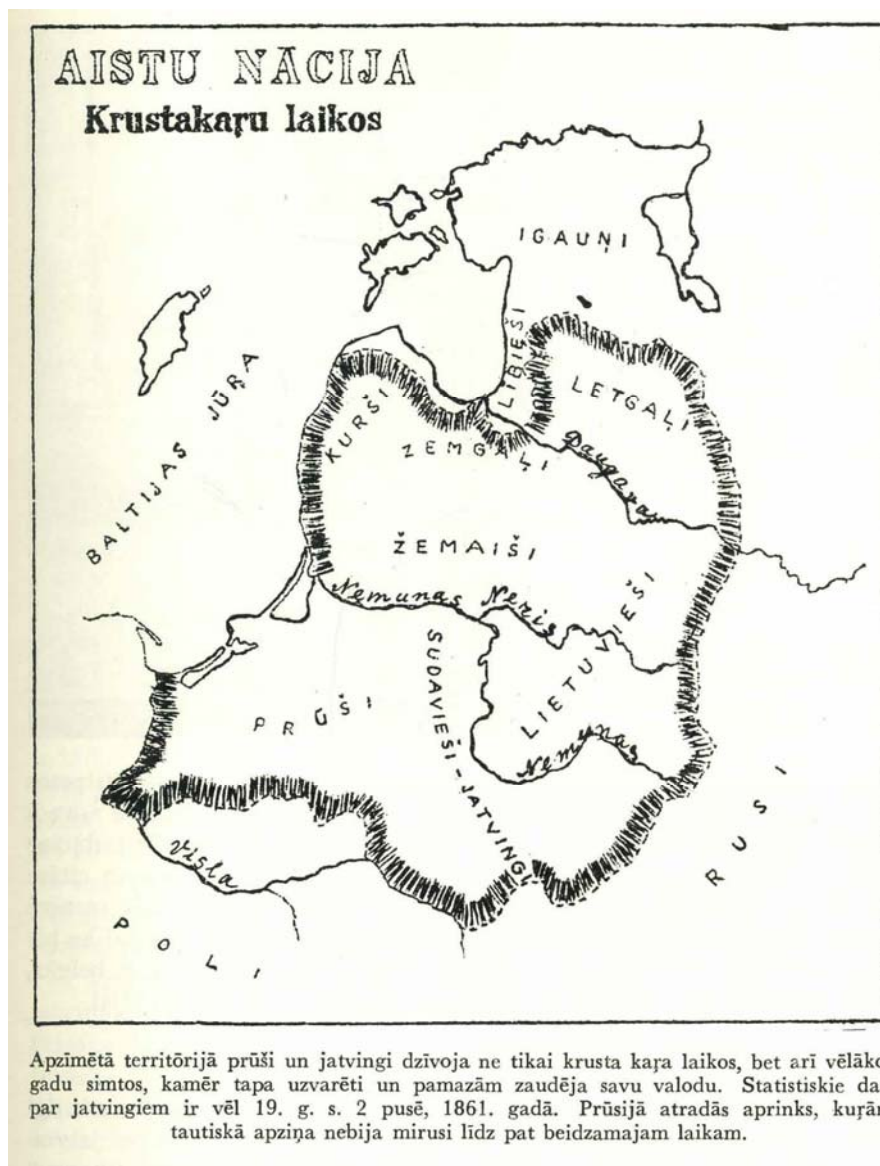
JATVINGI UN VIŅU DZĪVES VIETA

Arī jatvingus Ptolomejs pazīst jau 2. g. s. pēc Kr. Viņi dzīvo dienvidos no lietuviešiem un prūšiem, starp Vislas pieteku Bugu un Ņemunu. Jatvingu zeme bija abās pusēs Bugas upei.¹ Tiem bijis daudz kara vadoņu: 1248. g. kaujā pret Vasiliju Romanoviču esot krituši ne mazāk kā 40 jatvingu firsti.² Ir arī citas ziņas, kuŗās tuvāk aizrādīts par jatvingu dzīves vietu. Tiem piederējis

¹ Ibidem.

² Dr. Schiemann „Russland, Polen un Lievland bis ins 17. Jhd.“, 211. un 212. lp., Berlin 1885.

plašs apgabals Ņemunas augšgalā un vidus daļas kreisā krastā, sākot no Šaras upes uz ziemeļrietumiem līdz pat Kauņai, dienvidu virzienā no Šaras līdz Pripetai un austrumu virzienā no Šaras līdz Berezinai.³ Jatvingi apdzīvoja Ņemunas vidus daļas kreiso krastu, t. i. tagadējo Suvalku

apgabalu. Bet, sākot no Merkīnes, tie dzīvoja Ņemunas abās pusēs līdz pat Naugardei, dienvidu virzienā tie apdzīvoja apgabalu līdz Lietuviešu Brastai.⁴

ILGĀS BRĪVĪBAS CĪŅAS

Sākumā jatvingi esot bijusi spēcīga un, kā chronikas stāsta, pat ļoti kareivīga tauta. No viņu pārdrošajiem uzbrukumiem baidījušies kā poļi, tā ukraiņi. Tāpēc arī 6. un 7. g. s., kad slavi sāka

³ Beljajev „Očerķ ist. sev. - zap. kraja Rossiji“. Vilna 1867.

⁴ Šapoka „Lietuvos istorija“. Kaunas 1936.

spiesties jatvingu zemē, sākās līdz ar to brīvības un neatkarības cīņas, kuŗas turpinājās gadu simteņiem ilgi. Sevišķi niknas tās bija laikmetā no 10. līdz 13. g. s., tāpēc ka 10. g. s. nodibinājās stipras poļu un krievu valstis, kuŗu pamatā bija militāra organizācija - družina. Baltiem gan jau tad arī bija tā saucamās kuŗa draudzes, bet tās būs bijušas vājākas par slavu družinām.

Baltiem bija citāda sabiedriska un politiska satversme: viņi dzīvoja cilšu apvienībās, kuŗām nebija militārs un ekspansīvs raksturs. Pateicoties tādai satversmei, balti spēja saviem uzbrucējiem izdarīt vienīgi atreibības sirojumus pat attālākos apgabalos, nodarot ienaidniekam nereti lielus zaudējumus, bet iekārot neko nevarēja.

Jatvingiem pastāvīgi uzbruka stiprie kaimiņi ne tik vien no dienvidiem un rietumiem, bet arī no ziemeļu puses. Tā Polockas kņazs Boriss Vseslavičs 1102. g. reiz nopietni gājis kuŗot pret jatvingiem, lielāko lietuvju kuŗotāju tautu. Cīņa bijusi sīva, bet viņš tos sakāvis.⁵ Kāds poļu vēsturnieks raksta par jatvingiem, ka viņiem 12. g. s. beigās, ap 1192. g., uzbrukuši poļi. Tie tur dedzinājuši elku namus, ciemus, mājas, pilis, muižas un šķūņus, pildītu ar labību. Pilsētu jatvingiem neesot bijis.⁶ Tas liecina par pārticību. Muižas norāda, ka tiem bijuši bajāri.

Stiprākā slavu valsts jatvingiem kaimiņos bija Volinijas kņazīste. Tās valdnieki, piem. Jaroslavs, kuŗš 1112. g. rīkoja slavenu kuŗa gājienu uz Jatvingiju, neatlaidīgās cīņās ar jatvingiem līdz 13. g. s. sākumam bija nonākuši jau līdz Grodņai un ieņēmuši to. Tur viņi atjaunoja bijušo jatvingu pili, kuŗas senais nosaukums gan būs bijis citāds. Tāpat iekārotos austrumu apgabalos tie nodibināja Naugardes un Slonīma pilis. Tā kā 13. g. s. sākumā, kad Mindaugs sāka veidot stipru Lietuvas valsti, Volinijas robežas bija jau ziemeļos no Grodņas, kaut gan jatvingu apdzīvotie apgabali stiepās tālu dienvidos. Ap 13. g. s. vidu Mindaugs atkal lielāko Jatvingijas daļu ar Grodņu, Volkovisku, Slonīmu, Beļsku u. c. vietām pievienoja Lietuvai.

Daļa prūšu no Nadrevas apkārtnes, pēc vācu uzvaras pār tiem, negribēja palikt vācu virskundzībā un pārnāca Lietuvā. Tie ap 1275. g. apmetās Grodņas apkārtņē. No 1386. g. *Vitauts Dižais dzīvoja Grodņā, to padarot tādā veidā par Lietuvas galvas pilsētu*. No Grodņas Vitauts Dižais Lietuvu pārvaldīja ar labām sekmēm.⁷

Ap 1255. g. jeb 1260. g. Mindaugs ar 300.000 lielu kuŗaspēku, kas sastāvēja no lietuviešiem, prūšiem un jatvingiem, uzbruka Mazurijas poļiem, ieņēma to galvas pilsētu Plocku, nodedzināja pili u. t. t. Kā poļu vēsturnieks V. Vielhorskis ziņo, kuŗi ar Mazurijas poļiem vien vilkušies ar pārtraukumiem no 1201. g. līdz 1382. g.

Kaut gan jatvingi cīnījās kopā ar Mindauga pulkiem, viņu kunigaiši pretojās Mindauga vienvaldības centieniem. Pieraduši pie senās cilšu iekārtas, viņi nespēja un negribēja saprast Mindauga mērķus, t. i. radīt stipru baltu tautu valsti, kas spētu ienaidniekus atturēt. Jatvingu kunigaiši piedalījās pat savienībā pret to.

Bet kad tūlīt pēc Mindauga nāves 1264. g. poļi jatvingus atkal stipri bija sakāvuši, Poļesjes jatvingu kunigaiši lūdza palīdzību no lietuviešu kunigaiša Narimanta. Viņš un viņa brālis Traidenis devās pie jatvingiem. Tie tūlīt pārgāja pie lietuviešiem. Pēc tam atdeva Lietuvas kunigaitim Traidenam daļu Jatvingijas un Poļesjes kunigaištijas. Vēlāk visi kuŗoja pret poļiem.⁸ Tādā kārtā Traidena valdīšanas laikā (1270 — 1282) *jatvingu zemes bija apvienotas ar Lietuvu, un Lietuva bija tīri nacionāla valsts*.

Lietuvas ķēn. Vīteņa (1316 — 1341) un Algirda (1345 — 1377) laikā Lietuva ieguva pārējos

⁵ V. E. Danjilovič „Očerki ist. Polockoj zemlji“. Kiev 1896.

⁶ A. Baumanis „Leiši“. Rīga 1902.

⁷ Dr. Šliupas „Lietuvių tauta senovėje ir šiandien“. Plymouth, 1905. T. 2, 116. lp.

⁸ Kronika polska, litewska, žmodska i wszistkiej Rusi.

Vitauts Dižais (1350 — 1430).
Viņa valdīšanas laikā Lietuvas lielvalsts robežas sniedzās no Baltijas līdz Melnajai jūrai.

jatvingu novadus ziemeļos no Pripetas ar Brastu, Kobrīnu un citām vietām.⁹ Nu apvienotie jatvingu novadi palika pie Lietuvas visu 15. g. s. Tikai 16. g. s., 1569. g. pēc Ļubļinas ūnijas Paļenkes vaivadiju ar Drohičinu, Suražu, Tikocinu un citām jatvingu apdzīvotām vietām pievienoja Polijai. Bet tā bija samērā maza jatvingu zemes daļa. Visumā bijušās jatvingu zemes palika pie Lietuvas līdz pat Lietuvas — Polijas valsts bojā ejai 18. g. s. beigās, kad tās pēc 1793. un 1795. g. dalīšanas tika pievienotas Krievijai.

JATVINGU VALODAS ROBEŽAS

Paceļas jautājums, cik ilgi jatvingi pastāvēja kā tauta, cik ilgi vēl skanēja viņu valoda. Valodas ziņā starp lietuviešiem un jatvingiem bija maza starpība.¹⁰ K. Verbelis grāmatā „Russisch Lithauen“ saka, ka nav zināms, vai jatvingu valoda ir stāvējusi tuvāk lietuviešu vai prūšu valodai.

Mūsu rīcībā ir tikai trūcīgi materiāli, kuŗi tomēr rāda, ka ar lietuviešu resp., jatvingu valodas robežu novilkšanu dienvidos no tagadējās Lietuvas, ir nodarbojušies kā slavu, tā lietuviešu pētnieki.

Polji, mums tīri saprotamu iemeslu dēļ, lietuviešu etnografiskās robežas Lietuvas lielvalsts dibināšanas sākumā, 13. g. s. pirmā pusē, velk pa lietuviešu valodas robežām vēl nesenā pagātnē, t. i. 19. g. s. 2. pusē vai pat pa tagadējām valodas robežām. Tā polis Antonovičs atrod, ka lietuviešu valodas robeža 13. g. s. esot gājusi pa Nemunu līdz Grodņai, no turienes uz Augustovu, Suvalkiem un Prūšu robežām. J. Jakubovskis neskaŗ pat Grodņu un velk robežas ziemeļos no tās.

Archioloģe lietuviete Alseikaitē - Gimbutiene konstatē, ka slavu ietekme dienv. baltu zemēs Lietuvas valsts dibināšanas laikā vietām jau bijusi liela, bet blakus slaviem dzīvojuši arī balti. Ievērojot mūsu rokās esošos materiālus, t. i. izrakumu un vietu vārdus, katram objektīvam

⁹ A. Šapoka „Lietuvos istorija“. Kaunas 1936.

¹⁰ Ibidem.

zinātniekam esot jānāk pie tāda secinājuma. Tāpēc Alseikaite - Gimbutiene atzīst, ka 13. g. s. sākumā balti, resp. jatvingi, dzīvojuši līdz pat Turavai pie Pripetas un Beļskai ziemeļos no Bugas upes.

UPJU UN VIETU NOSAUKUMI JATVINGIJĀ

O. Girčyte - Maksimavičiene Izgl. min. 1937. g. Lietuvas vēstures kartē valodas robežas 13. g. s. dienvidos velk caur Kobrīnu un Brastu, no turienes pa Bugas upi līdz Nuras ietekai un tālāk. Jau redzējām, ka lielo upju nosaukumi ir lietuviski, bet izrādās, ka arī vairums mazo ir tādi.¹¹ Tā Pripetas kreisā krasta 12 pietekām no Pinas līdz Lānei 61% jeb 8 upēm ir lietuviski nosaukumi: Pripete, Pina, Jasiolda, Strūmēna, Temra, Vinece, Nočus, Lāne. No 26 Narevas pietekām 61% jeb 16 upes ir ar lietuviskiem nosaukumiem: Rudava, Klona, Lutauna, Nareva, Rudņa, Liza, Lukņa, Supraslis, Langa, Nereslis, Šlina, Bebras, Sidra, Alše, Lukas un Visa. No 18 Bugas kreisā krasta pietekām lietuviski nosaukumi tik šādām: Ševņa, Pulva, Nurecis, Menka.¹²

Arī pilsētu, apdzīvotu vietu un sevišķi sādžu tīri lietuviski, resp. jatvingu, nosaukumi uzglabājušies līdz pat mūsu dienām sekojošos bijušās jatvingu zemes apriņķos. *Naugardes* apr. no 1055 vietām lietuvisku ir no 13—27%. Visvairāk to ir Zieteles pag., no 20—29%. Jāpiezīmē, ka Zieteles pag. lietuviešu valoda ir uzglabājusies līdz pat mūsu dienām. Vismazāk to ir Nichņeviču pag., no 5—18%. Še vārdu ar galotnēm -iškis ir mazāk kā citu. Raksturīgākie apriņķi tīri lietuviski nosaukumi ir šādi: Bronininkai, Bokštai, Galinai, Gierdava, Gerikai, Jaukiškis, Jasionys, Kaišava, Kulešiai, Litanoriai, Lapinyčia, Mačule, Maldučiai, Niauda, Noreikiai, Palūše, Limantava, Lukošyne, Ocminai, Pagyriai, Romeikiai, Rūta, Raistas, Savaišai, Svyrai, Stokai, Žibartai u. c. *Slanīmas* apr. lietuvisku vārdu ziņā ir tādā pašā stāvoklī kā *Naugardes* apr. Še no 837 vietu vārdiem lietuvisku ir no 12—37%. Visvairāk to ir Rohotnas pag. 25—42%, vismazāk ir Čemeru pag. 0—18%. Šinī un citos apriņķos starp citu sastopami arī slaviski celmi ar raksturīgo lietuvisko galotni -iškis, piem. Stefaniškis. *Slonīmas* apr. ir šādi lietuviski vietu vārdi: Baltai, Eismontai, Gyrnikai, Moškai, Nackava, Niauraga, Ola, Olenai, Pelažynas, Prūsava, Rytenai, Rykuliškis, Skrundžiai, Šliziai, Šundrai, Šulaka, Vilmantava, Zabule, Žadeikai u. c.

Baltstoges apr. no 393 vietu vārdiem lietuvisku ir no 13—33%. Tīri lietuvisku ir no 0% Zavydu pag. līdz 47% Horošces pag., bet pašas *Baltstoges* pag. pat līdz 72%. Arī *Baltstoges* pag. lietuviešu valoda ir uzglabājusies līdz mūsu dienām. Raksturīgākie lietuviskie nosaukumi *Baltstoges* pag. ir šādi: Dailides, Lencai, Paraslis, Zavatai. Horošces pag.: Dzikiai, Mikčiai, Oliškis, Tripučiai. Černaviesu pag.: Buksteliai, Klinkiai, Ožininkai. Dailydzių pag.: Kurenai, Olmantai, Saulenai. Gorodskas pag.: Dauneva, Pereima, Valiliai. Zabludovas pag.: Lukenai, Sieskiai, Zaima. Juchnaviču pag.: Buzūnai, Kairenai, Koplenai u. c. *Beļskas* apr. no 435 vietu vārdiem tīri lietuvisku vietu vārdu skaits svārstās no 1—18%, bet ar jauktiem slaviski - lietuviskiem un nenoskaidrotiem no 13—41%. Raksturīgākie liet. nosaukumi ir Dubažinas pag.: Didule, Gredele, Kailiai, Košava. Ļubinas pag.: Kirsnava, Poci, Pilikai, Šakai, Šastalai. Nareiku pag.: Lapušai, Škervūnai, Škivai, Tankeliai, Vaiškiai. Orlas pag.: Košiale, Mikliašiai, Vitova. Pasinku pag.: Ševeliai, Vidova. Masiavas pag.: Masieva, Jazvinai u. c.

Volkoviskas apr. no 817 vietu vārdiem lietuvisku ir no 18—61%, tīri lietuvisku atsevišķos pagastos 3—31%. *Volkoviskas* un *Izabelinas* pag. raksturīgākie liet. nosaukumi ir: Ašmenai, Balociškis, Daubliai, Šambelyne, Trunciai. Jelavas pag.: Dominiškis, Dzegeliai, Garbarai, Kardošai, Šimkai. Piasku pag.: Kukučiai, Vilkai, Želvēnai. Svencicas pag.: Leišiai, Skrebliai u. c.¹³

¹¹ „Ateitis“ nr. 274, 25. 11. 1943. Kaunas.

¹² Ibidem, nr. 275, 26. 11. 1943. Kaunas.

¹³ „Ateitis“ nr. 274 un 275, 25. un 26. nov. 1943. g. Lietuvių vietovardžiai rytų ir pietų Lietuvoje.

(Sk. karti II).

Lietuviskie, resp. baltu, vietu vārdi nav aiznesti uz minētajām vietām, jo ir jau pierādīts, ka balti nespiedās uz dienvidiem, bet otrādi: slavi spiedās uz ziemeļiem, par ko visi zinātnieki ir vienis prātis.

SLAVISKO VIETU VĀRDU RAŠANĀS

Vietu vārdu skaits vairojās ar iedzīvotāju skaita vairošanos. Baltu senči vēsturiskos laikos dzīvoja gar lielākajām upēm un pie ezeriem, vēlāk tie izplatījās tālāk, apmetās gar mazākajām upēm un pie mazākajiem ezeriem, tāpat arī citur, dodot jaunām dzīves vietām jaunus nosaukumus. Svešie slaviskie un jauktie slaviski - lietuviskie nosaukumi, kur vārda sakne lietuviska un galotne slaviska un otrādi, ir radušies vēlāk, slaviem iespējoties un baltiem slavizējoties. *Bez tam, nostiprinoties slavu elementam un politiskai varai, baltu vietu nosaukumi tika pārdēvēti slaviskos nosaukumos.* Tā „Gailas“ ciems iepretim Olečkai 16. g. s. tika pārdēvēts poliski par „Bialy“. Gaila jatvingu val. nozīmē balta.¹⁴

Mazāko upju un ezeru, bet galvenā kārtā pilsētu un sādžu nosaukumi rāda, ka balti dzīvojuši minētos apgabalos arī vēlākos vēsturiskos laikos. Jo tuvāk mūsu laikiem, jo tendenciōzāki paliek slavu, sevišķi poļu vēsturnieki un etnologi. Pagājušajā gadu simta pirmās puses un agrāku laiku zinātnieki ir pilnīgi objektīvi. Poļu zinātnieks Strikovskis lietuviešu cilšu robežas 13. g. s. velk uz Disnu austrumos, Turavu dienvidos un Beļsku dienv. - vakaros.

Strikovskis, kas dzīvoja un darbojās 16. g. s., saka, ka Lietuvas lielvalstij piederējušas krieviskas Volīnijas, Ūtījevas, Mstislavas, Vitebskas un Polockas zemes, bet pārējās uzskatītas par lietuviskām, piem. daļa Minskas, Naugardes un Lietuvju Brastas vaivadijas.¹⁵ Šīs ziņas saskan ar krievu chroniku „Ipatjevskaja ljetopis“ 1251. g. un poļu chroniku Marcin Bielsky „Kronika Polska“ 1264. g., kurās teikts, ka Mindauga Lietuvas valsts dienvidos dzīvoja jatvingi.

JATVINGU PĀRSLAVIZĒŠANAS IEMESLI

Jatvingu cīņas ar poļiem vilkās līdz pat 1382. g., tātad līdz 14. g. s. beigām. Tas jau pats par sevi ir pierādījums, ka jatvingu tauta arī 15. g. s. vēl pastāvēja. Grūti konstatēt, kad ir sācies valodas zaudēšanas un slavizēšanas process. Nevarētu pielaist, ka tas būtu bijis brīvības cīņu laikos, t. i. līdz 15. g. s. Ilgstošās cīņās jatvingi stipri tika izkauti, sevišķi stiprākie un labākie, ar ko tautā mazinājās pretošanas spēks slavu ietekmei. Bez tam, pēc arch. Šturma atziņas, baltu pakļaušanu citām tautām stipri veicināja teokratija un pārspīlētais miroņu kults. Nekur Eiropā nav kapos atrasts tik daudz ieroču kā baltiem. Ņemot vērā toreizējo gauso ieroču pagatavošanas tehniku, vairāk ieroču tika ieguldīts kapos, nekā tas bija vajadzīgs cīņām kara laukā.

Bet galvenais faktors jatvingu nogrimšanai slavu ūdeņos bija kristīgās ticības izplatīšanās viņu vidū un labvēlīga politika lielvalstī visam tam, kas bija slavisks. Lietuvas valdnieki, sevišķi Vitauts Dižais, bija nodomājuši iekarot visu Krieviju, tam mērķim viņi arī bija tuvu. Bet tanī pašā laikā viņi nepiegrīza nekādu vērību lietuviešu tautas nacionālajām interesēm iekšējās politikas jautājumos. Viņi nepiegrīza vērību tīri lietuviskiem Rītprūsijas un Klaipēdas apgabaliem, kuŗi ilgus gadu simteņus palika zem vācu varas un bija padoti ģermānizācijai.¹⁶

Kad Volīnijas lielkņazs Jaroslavs bija miris, cīņas krievu kņazu starpā deva lietuviešiem iespēju

¹⁴ K. Būga „Kalba ir senovē“.

¹⁵ Strikowski „Sarmacija Europeiska“, 1578.

¹⁶ A. Šapoka „Lietuvos istorija“, 149. lp.

ne tikvien kā atgūt savas, bet iekarot jaunas krievu zemes. Nu lietuviešu valdnieki pieņēma no krieviem visu, ko atrada par derīgu: valodu, reliģiju, rakstus, paražas, sabiedrisko iekārtu un arī ne vienu vien pantu no krievu likumu kōdeka „Russkaja Pravda“. Krievu, faktiski senslavu valodai līdzīga, saukta arī baltruteņu baznīcas valoda, palika par galma un tiesas valodu līdz pat Jagaiļa dinastijas beigām 1699. g. Tanī valodā iespieda reliģisko Lietuvas literātūru, kuŗa izplatījās ne tik vien austr. Lietuvā, bet arī pašā centrā, kunigaiša pilī, kur, blakus lietuviešiem - pagāniem, mita prāvs skaits pareizticīgo baltruteņu. Slavu ietekme bija liela. Attiecības starp abām tautām bija draudzīgas. Jau Mindauga laikos 300 lietuviešu ar sievietēm un bērniem pāriet uz Pleskavu un pieņemt pareizticību. Daumanta laikos 500 lietuviešu seko to piemēram. No otras puses — krievi tatāru uzbrukuma laikā pārnāca uz Lietuvu, cēla mītnes, pareizticīgo baznīcas, apmetās jaundibinātajās pilīs. Tie dzīvoja pat Viļņā un Traķos, nerunājot jau nemaz par Jatvingiju. Krievi sāka izplatīt savu valodu un ticību, kam pierādījums ir vairāki pareizticīgo klosteri no tiem laikiem.¹⁷

Rietumu slavi, starp tiem arī poļi, kristiānismu pieņēma 10. g. s. 2. pusē Romas katoļu ticības veidā. Austrumu slavi — ukraiņi, baltruteņi un krievi kristiānismu pieņēma 10. g. s. beigās Grieķu katoļu ticības veidā. Ģermāņu tautas kristījās vēl agrāk, no 8—9 g. s. Tādā kārtā nekristītas 11. g. s. palika Eiropā tikai baltu un somu-ugru tautas.

Par baltu tautu piegriešanu kristīgai ticībai baznīca sāka rūpēties pēc poļu kristīšanas, t. i. 10. g. s. beigās un 11. g. s. sākumā. Tāpēc karjiem starp Mazūrijas poļiem un jatvingiem, kā arī starp Volīnijas krieviem un jatvingiem bija pa daļai reliģisks raksturs, jo kristīgās baznīcas uzdevums bija ar zobenu un uguni, ja tas vajadzīgs, piegriezt sev pagānu tautas.

Jatvingu karī ar Mazūrijas poļiem izbeidzās 14. g. s. beigās sakarā ar Lietuvas lielvalsts izveidošanos un nostiprināšanos. Jatvingu karī ar Volīnijas krieviem izbeidzās Gedimīna laikos, 14. g. s. vidū pēc tam, kad viņš Volīnijas lielāko daļu pievienoja Lietuvai.

JATVINGU TAUTAS LIKTENIS

No mūsu laiku viedokļa liekas, ka jatvingi, iekļaujoties viņiem tik tuvas asins radniecīgas tautas valstī, varētu pasargāt savu tautību vai labākā gadījumā saplūst ar lietuviešiem. Notika pretējais. Taisni Lietuvas vairāk kā pieci simti gadu pastāvēšanas laikā jatvingu tautas lielākā daļa nogrima slavu jūrā.

Jau brīvības cīņu laikos Jatvingijā ieplūda slavi: no dienvidiem poļi, no dienvidaustrumiem ukraiņi un no austrumiem baltruteņi. Tie apmetās kaŗos iznīcināto, sērgās izmirušo vai aizbēgušo iedzīvotāju vietās. Vēlāk, kad Jatvingiju pievienoja Lietuvai, tās valdnieki neliedza patvērumu slaviem.

Kaut gan lietuvieši kristiānismu pieņēma 300 gadus vēlāk kā slavi, Lietuvas valdnieki, paši būdami pagāni, kristiānisma izplatīšanai savā valstī nelika šķēršļus. Romas katoļu ticību jatvingu starpā izplatīja poļu garīdznieki, sludinot to poļu valodā, bet grieķu kat. ticību — austrumslavu garīdznieki, sludinot slavu valodās.

Par reliģiska satura grāmatām jatvingu valodā nevarēja pat runa būt, jo to nebija arī lietuviešu valodā. (Daži izteicieni jatvingu valodā esot ierakstīti chronikās.)

Baznīca, sludinādama kādas tautas valodā kā tagad, tā arī senatnē, pat neapzinīgi pauž tās tautas garu, veicina valodas izplatīšanos un stiprina tautisko apziņu. Tā tas bija arī jatvingu zemē. Klausīdamās Dieva vārdus svešās valodās, dzirdēdama tās valsts iestādēs, tiesā u. c., tauta savu dzimto valodu sāka uzskatīt par mazvērtīgu un pamazām pāriet uz svešu valodu ikdienas dzīvē, ko sevišķi veicināja tas apstāklis, ka bieži bija jādzīvo kaimiņos ar svešiem ienācējiem. Tādā kārtā jatvingi dienvidu un rietumu daļā pamazām pārgāja poļos, dienvidaustrumu daļā — ukraiņos un

¹⁷ A. K. Kirkor „Akty, izdavajemyje vysočaišej komissijej v Vilnje“. Tom 1., 1865.

austrumu daļā — baltruteņos. Tikai maza daļa ziemeļos, kuŗu slavu ietekme neskāra vai skāra mazāk, baltiem nepazuda, bet saplūda ar lietuviešiem.

Mūsu laiku cilvēks brīnās, kāpēc Lietuvas lielvalstī valsts valoda nebija lietuviešu valoda vismaz tos apgabalos, kur dzīvoja lietuvieši un jatvingi?

Sarakstīšanās ar ārzemēm toreiz notika latīņu valodā. Plašos Lietuvas lielvalsts apgabalos, kuŗus apdzīvoja baltruteņi, krievi un ukraiņi, darīšanu valoda varēja būt un arī bija kāda no slavu valodām. Pārējos apgabalos bez kādām grūtībām tā varēja būt lietuviešu valoda. *Aplama ir toreizējo valdnieku iekšpolitika, kad tie, paši būdami lietuvieši, nav piegriezuši ne mazāko vērību lietuviešu rakstu valodas radīšanai un lietuviešu kultūras jautājumiem vispār*, kurpretim Polijā tai pašā laikā tas ir bijis iespējams. Pazīstamais likumu kōdeks „Lietuvas Statūts“ bija slavu valodā, tam nebija lietuviska tulkojuma, pat izvilkumu no tā. Vēlāk gan to pārtulkoja latīņu un poļu valodās. Lietuviešu valoda bija tikai tautas mutē. Viņā nebija nekas rakstīts, izņemot dažus reliģiska satura darbus stipri kropļotā valodā. Nevienam valdniekam pat prātā neienāca radīt lietuviešu rakstu valodu. Bajāri gan esot prasījuši, ka vajagot pāriet uz savu valodu, bet tā sava esot bijusi domāta latīņu valoda. Esot pamats domāt, ka Vitauts Dižais sava mūža beigās, ap 1430. g., būtu domājis izdarīt valodas reformu, padarot lietuviešu valodu par valsts valodu, bet noteiktu ziņu par to nav.

Valsts valodas jautājums bija viens no tiem svarīgākajiem iemesliem, kuŗa dēļ apklusā jatvingu valoda, kuŗa dēļ plašos Lietuvas un Latvijas austrumu novados, kad tie bija apvienoti Lietuvas valstī, apklusā lietuviešu un latviešu, resp. latgaļu valodas.

ZIŅAS PAR JATVINGIEM 19. G. S. 2. PUSĒ

Tautu asimilēšanās nenotiek un nenorisinās ātrā gaitā, sevišķi senākā pagātnē. Visās vietās tā nenotiek vienādi, ņemot vērā asimilēšanas procesam labvēlīgos vai nelabvēlīgos apstākļus. Lībiešu pāriešana latviešos ir notikusi gausi, pat ļoti gausi, tā ka lībiešu valoda dzirdama vēl šodien. Tas tāpēc, ka apstākļi asimilācijai nelabvēlīgi, jo no latviešu puses nav darīts nekad nekāds varmācīgs spiediens, lai lībieši pārlatviskotos. Arī seno prūšu valodu runāja līdz pat 18. g. s. sākumam. Atsevišķās vietās tā būtu vēl šodien dzirdama, ja nebūtu piekopta nežēlīga pārvācošanas politika.

Ir grūti pateikt, kad ir apklususi jatvingu valoda, jo materiāli par to nav izpētīti, bet ir pielaižams, ka atsevišķās vietās tā ir vēl ilgi skanējusi. Ievēribas cienīga ir Krievijas Centr. Statistikas Komisijas darbinieka M. Ljebedkina 1861. g. apstrādātā un izdotā statistika par iedzīvotāju tautību rietumu gubernās. Tabulā redzams, ka bij. Grodņas gub. centrālajos un dienvidu apriņķos daļa iedzīvotāju uzdodas par jatvingiem. Pavisam to saskaitīts 30.927 cilvēki. Pa apriņķiem tie sadalās šādi: Lietuvju Brastas apr. ir 1.616, Beļskas apr. — 2.845, Kobrinas apr. — 22.725 un Volkoviskas apr. — 3.741 cilvēks.¹⁸ Kā redzams, jatvingu centrs ir Kobrinas apriņķis. Raksturīgi, ka tie nav tikai vienā, bet četros apriņķos, tātd diezgan plašas bij. jatvingu zemes teritorijā. Nav uzdots, vai viņi dzīvojuši kompaktās masās jeb izsvaidīti starp citiem dažādās vietās. Tāpat nav uzdots, kāda viņu ģimenes valoda. Nav ticams, ka tā 19. g. s. vidū vēl būtu jatvingu valoda, bet nevar arī zināt, vai viņa sakropļotā veidā vecās paaudzes vidū nebija vēl uzglabājusies. Un ja arī statistikas izdarīšanas laikā jatvingu val. runātāju nebūtu bijis, tad bija vēl cilvēki, kas zināja, ka viņu senči ir bijuši jatvingi, jo citādi viņi par tādiem nebūtu uzdevušies.

¹⁸ „Zapiski imperat. russk. geograf. ob-va“, pod redakcijej A. N. Bebekova, St. Peterburg 1861.

SESTĀ NODAĻA
PRŪŠU BRĪVĪBAS CĪNAS
DZĪVES VIETA UN KAIMIŅI

Prūšu senči jau 3. g. tūkstotī pr. Kr. bija aizsnieguši Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrasti un dzīvoja tagadējā Austrumprūsijā. Sākumā senprūši ir bijuši, laikam, visvairāk attīstīta baltu tauta. No viņiem ir atdalījušies kurši, kas ap 2000. gadu pr. Kr. ir ienākuši tag. rietumu Lietuvā, t. i. Klaipēdas apgabalā un Kurzemē. Viņus pazinusi arī romieši, jo Tacīta aprakstītie aisti ir galvenā kārtā senprūši.

Sakarā ar arch. Šturma pētījumiem, 1. g. s. pr. Kr. prūšu kaimiņi bijuši burgundi un ruģieši, kas dzīvojuši starp Oderu un Vislu. Burgundiem un vandaļiem bija paraža sadedzināt mirušo atliekas un pelnus apglabāt kapos. Šo paražu esot pieņēmuši prūši, un tā vēlāk pārgājusi arī uz kuršiem. Citi kaimiņi bija vandeļi, kas dzīvoja tag. Poznaņas apgabalā.

Ap Vislas grīvu ir atrasti ģindeņu kapi, kuriem esot sakars ar jaunu kaimiņu — gotu ieceļošanu šinī apgabalā. Domā, ka goti būtu ieceļojuši no Gotlandes, bet tādām uzskatām nav pamata. Gotiem un vandaļiem bijušas naidīgas attiecības. Goti iespiedušies arī Prūsijā, sevišķi tās daļā Sandijā. Filologi, arī prof. J. Endzelīns un prof. E. Blese, atrod, ka baltu valodās sakarā ar to ir ieviesušies gotu vārdi. Kultūras līmenis gotiem un prūšiem bijis vienāds. Dzintara apstrādāšana pie prūšiem bijusi ļoti iecienīta, jo kapos atrasts daudz neapstrādātu dzintara gabalu. Ceļotāji, kas apmeklējuši prūšu zemi, ir atstājuši ceļojuma aprakstus. Ievērojamākais no tiem ir jūrnieka Wulstāna apraksts 9. g. s. Viņš ir bijis Prūsijā un diezgan sīki aprakstījis prūšu, resp. aistu, raksturu un paražas.

PRŪŠU CĪNAS AR POĻIEM

Pastāvošais un parastais uzskats, ka prūši kaņojuši ar vāciešiem, kas viņus uzvarējuši, ir jāpapildina ar to, ka prūšiem ilgu laiku ir bijušas cīņas arī ar slaviem. Kad 6. un 7. g. s. baltu zemēs iespiedās slavi, dienvidos tie palika par prūšu kaimiņiem. Nereti prūšiem ar tiem izcēlās sadursmes. Sevišķi stipras tās bija 10. g. s., kad nodibinājās atsevišķas poļu valstis, pēc tam sākās pastāvīgi prūšu un poļu kari. Tā kā ne prūši, ne poļi nebija apvienoti vienā stiprā valstī, tad uzvarēt nevarēja ne vieni, ne otri. Bieži prūši rīkoja atriebības sirojumus poļu zemē un piespieda sīkos poļu valdniekus maksāt sev nodevas. Cīņas pieņēma asāku veidu, kad tām 10. g. s. beigās pievienojās kristiānisma izplatīšana prūšu starpā. Tas bija kristiānisma izplatīšanās sākums arī starp pārējām baltu tautām.

Kad 10. g. s. 2. pusē poļi bija kristīti, Roma sāka domāt par baltu tautu kristīšanu. Pirmais prūšu apustulis bija čechs, Prāgas bīskaps sv. Vaiteks jeb Adalberts. Poļu ķēniņa Boļeslava Drošā apsardzībā viņš 997. g. pavasarī ieradās Prūsijā un izcēlās Prēgeles grīvā. Lai prūšus neuztrauktu, viņš visus savus pavadoņus atlaida un paturēja tikai 2 garīdzniekus. Arī tas nelīdzēja: prūši atteicās kristīties. Viņš jau taisījās doties projām un sludināt citur. Bet kādā rītā, kad visi trīs misionāri noturēja sv. misi, tiem uzbruka pagāni un Vaiteku nogalināja. Izrādījās, ka misionāri bija iegājuši un apstājušies svētā birzī, kur neviens svešinieks nedrīkstēja ieiet. Tādā kārtā tie atriebās par sava svētuma neievērošanu. Tas notika 997. g. 23. aprīlī. Ķēniņš Boļeslavs Drošais izpirka Vaiteka mirstīgās atliekas un izsludināja to par svēto.

Ar to vēl neizbeidzās mēģinājumi kristīt prūšus. Poļu ķēniņi, domādami, ka pēc kristīšanas prūšus vieglāk varēs pakļaut savai varai, pastāvīgi aicināja un sūtīja misionārus. Tā 1008. g. ieradās vācu mūks Bonifacijs un ar 18 pavadoņiem devās no Polijas uz ziemeļiem. Nav zināms, kuŗās

vietās tas sludināja, bet gan 1009. g. 14. febr. ar visiem pavadoņiem jatvingu zemē tika nogalināts. Arī viņu mirstīgās atliekas izpirka tas pats Boļeslavs Drošais. Bonifaciju izsludināja par svēto mocekli. Šām misijām sekoja citas, bet visas bez panākumiem. Prūši un jatvingi vairīdamies vairījās no kristiānisma un misionāriem, jo tie nāca no viņiem naidīgas poļu zemes.

To redzot, poļi cīņai apvienojās. Piejūras un Mazūrijas ķēniņi kaŗoja ar prūšiem, pārējie poļu ķēniņi apvienojās ar Volīniju un kaŗoja ar jatvingiem. Tā tas vilkā līdz pat 13. g. s. sākumam, kad, redzēdami un saprazdami, ka prūšus neuzvarēs, tie aicināja palīgā vācu ordeni. Tas kaŗoja kopā ar poļiem pret prūšiem, bet misionāri bija poļi.

Pirmais, kam izdevās gūt panākumus, bija misionārs Krišjānis. Viņš 1215. gadā kristīja pie Vislas dzīvojošos prūšus un aizveda uz Romu kristīt 2 prūšu kunigaišus. Pāvests viņu iecēla par prūšu bīskapu. Bet viņš nebija vēl lāga atgriezies, kad prūši iznīcināja visus viņa ierīkotos pasākumus.

Tad sāka rīkoties pēc Livonijas bīskapu parauga un meklēt palīdzību rietumos. Izsludināja pat dažus krusta kaŗus, bet prūši paslēpās mežos un krustneši tos atrast nevarēja. Bīskapam Krišjānim neveicās. Prūši pastāvīgi uzbruka ne tik kristīgo vienībām, bet terorizēja pat Polijas novadus.

Tad Mazūrijas ķēniņš Konrads, kas sevišķi interesējās par prūšu kristīšanu, dāvāja bīsk. Krišjānim zemes gabalu savā Kulmas novada pie pašām prūšu robežām, lai tas tur nostiprinātos un no turienes iesāktu savu darbību. Arī tas palika bez sekmēm. Prūši izlīda no paslēptuvēm, uzbruka Kulmas novadam, Mazūrijai un citiem apgabaliem. Tad bīsk. Krišjānis kopā ar ķēniņu Konradu nolēma dibināt pastāvīgu organizāciju, tāpat kā bīsk. Alberts Livonijā, kuŗas mērķis būtu aizstāvēt un izplatīt kristiānismu. Šo ideju reālizēja, un 1228. g. nodibināja tā saucamo Dobrīnes zobenbrāļu ordeni. Tā kā zobenbrāļu bija maz, tad palīdzība arī bija maza. Ordenis spēja aizstāvēt tikai savu pili.

PRŪŠU CĪŅAS AR VĀCIEŠIEM

Pēc tam poļi griezās pēc palīdzības pie vācu teutoņu ordeņa, kuŗš bija dibināts Palestīnā, bet tur, nostiprinoties turkiem, bija pārcēlies uz Eiropu ar centru Itālijā. Pirmie ordeņa pārstāvji Prūsijas pierobežā ieradās 1230. g. Ķēn. Konrads piešķīra tiem zemi, un tie uzcēla Fogelzangas pili, no kurienes jau 1231. g. sāka neatlaidīgi spiesties Prūsijā. Viņu uzceltās pilis palika par jauniem apgabalu administrācijas centriem. Pie pilīm nometināja kolōnistus. Tas bija pirmais vācietības kodols prūšu zemē.

Iekaŗojumiem sekoja kristiānisms, cēla baznīcas un klosterus, prūšus piespieda kristīties ar varu. Viņi gan mēģināja pretoties, bet nespēja, jo pret viņiem bija vērsta varena organizācija, kuŗai palīdzēja Eiropa. Bez tam prūšiem nebija vienotas valsts, viņu sīkiem kunigaišiem, kuŗi bieži cits citu apkaŗoja, trūka kopības apziņas.

Neskatoties uz to, prūši tomēr ir 2 reizes sarīkojuši vispārēju sacelšanos. Tas bija 1243. g. un 1260. g., kad sacēlās visas prūšu ciltis. Pēdējā sacelšanās notika vienā laikā ar kuršu un zemgaļu sacelšanos pēc Durbes kaujas. Daudz krustnešu toreiz nokāva, daudz piļu toreiz sagrāva, nespēja sagraut tik pašu stiprāko. Tādos kritiskos brīžos ordenis vienmēr sauca pēc palīdzības no Vācijas un citām zemēm un sacelšanos asiņaini apspieda.

Prūšu brīvības cīņas 13. g. s. vilkā 50 gadus. Pēc 1260. g. tie vairs nav sacēlušies, jo tika galīgi uzvarēti tāpat kā kurši. Visas prūšu un lietuviešu ciltis starp Vislu un Ņemunu, tāpat arī Klaipēdas apgabals, nokļuva vācu virskundzībā.

Gadu simteņiem ilgstošo cīņu laikā ar Mazūrijas poļiem, dienvidus Prūsijā vairojās poļu ietekme. Prūši, dzīvodami kaimiņos ar tiem, pieņēma katoļu ticību un ar laiku pārpoļojās. Rietumu Prūsijā un Mazūru ezeru apgabalā vietu vārdi vēl šodien norāda, ka tur dzīvojuši prūši.

Poliskās Mazūrijas ķēniņi, aicinādami vācu zobenbrāļu ordeni cīņā pret prūšiem, cerēja, ka varēs to padarīt par savu ieroci, bet iznāca otrādi. Ordenis, kuŗu atbalstīja Vācijas ķeizars, drīz izvērtās par poļu ķēniņa konkurentu un ienaidnieku. Tā poļi, aicinādami vācu ordeni pret baltiem, ataicināja sev mūžīgu ienaidnieku.

PRŪŠU LIKTENIS

Prūši 13. g. s. 2. pusē nokļuva vācu virskundzībā. No sākuma viņi bija brīvi, bet ar laiku pamazām pārvērtās par dzimtļaudīm. Viņiem nebija tiesību ieņemt kaut jel kādas vietas, dzīvot pilsētās un vācu kolonistu ciemos. Viņi nedrīkstēja būt pat par vācu kalpiem. *Savu valodu tie drīkstēja runāt tikai mājās.* Vāciešiem bija aizliegts ar tiem sarunāties prūšu valodā, bija jārunā vāciski. Ir saprotams, ka tāds beztiesisks vergu stāvoklis veicināja pārvācošanos. Bet arī pārvācojušies tie neieguva lielākas tiesības. Ar to ir izskaidrojams antagonisms starp ienācējiem un vietējiem Prūsijas iedzīvotājiem, kāds pastāvēja līdz pat mūsu dienām.

Neskatoties uz to, prūši kā tauta pastāvēja vēl ilgi. Reformācijas laikā, 16. g. s. 2. pusē prūšu valodā, kaut gan stipri kropļotā, iznāca kāds pāris garīga satura rakstu un nepilnīga prūsiski - vāciska vārdnīca, no kuŗas redzams, ka prūšu valoda ir ļoti līdzīga lietuviešu valodai. Prūšu valodu runāja līdz pat 18. g. s. sākumam, kā par to raksta vācu filologi, bet ir iespējams, ka atsevišķās vietās tā ir uzglabājusies vēl ilgāk.

Vēl nesenā pagātnē, Latvijas valsts pirmajos gados, laikrakstos parādījās ziņa, ka daži mūsu arhaiologi, pētot rietumu Prūsijas pilskalnus, esot satikuši cilvēkus, kuŗi teikuši, ka viņi neesot vācieši, bet prūši. „Wir sind keine Deutschen, sondern deutsch sprechende Preussen“. Viņi bija izteikušies vēl vairāk, ka tie vēloties pievienoties pie Lietuvas un Latvijas. Sakarā ar to būs saprotams, ka īsi pirms Hiltlera nākšanas pie varas, apm. 1932. vai 1933. g., parādījās neliels dzejoļu krājums vācu valodā „Ein neues Preussen werde“, kuŗa autors Vomars ir prūšu tautības, kā viņš pats to apliecina. Dzejoļi ir seno prūšu brīvības cīņu garā uzrakstīti un vērsti pret ienācēju varmācību. Dzejnieks aicina senos prūšus un lietuviešus nokratīt svešinieku važas, piem. dzejoļi „Uzmudinājums“.

*„Es saucu kā bundzinieks vakarā
Jūs, senprūšus, lietuvjus nomodā!
Zem svešajiem tikumiem iemiegot,
Tā miroņu šķirstu sev uzceļot,
Pret savām asinīm grēkojat jūs“.*

Kādā citā dzejoļī dzejnieks aicina ķerties pie ieročiem:

*„Reiz bija zibošs prūšu šķēps,
Ko mani senči nesa.
Šo veco aprūsušo šķēpu
Es atkal radis esmu.
Kaut arī viņu rūsa ēd,
Tas nav nekas!
Lai mana roka viņu vēd,
Kā reiz to senči nesa!“*

Latviski atdzejojais Alfons Francis, kuŗu lielnieki 1941. g. deportēja. Tanī pašā laikā iznāca arī cits dzejoļu krājums vācu valodā „Leise spielen kleine Wellen“. Šinī krājumā sakopoti dažādu dzejnieku darbi un arī dzejoļi, kas uzglabājušies tautas mutē; beidzamais dzejiolis ir lietuviešu valodā. Savācis un sakopojis A. Gaidrys. Katrā dzejoļī dveš pretim iemigušas tautas gars, kas gaida uz augšāmcelšanos.

Dzejnieks G. Vomars Hitlera valdīšanas laikā, lai glābtu dzīvību, bija spiests emigrēt uz Lietuvu. Tur viņa un pārējos dzejoļus iespieda tūkstošos eksemplāru un izplatīja austr. Prūsijā.

LIETUVIEŠI AUSTR. PRŪSIJĀ

Bez pārvācotajiem seno prūšu senčiem, vācu kolōnistiem un poļiem, austr. Prūsijā diezgan plašus novadus apdzīvo lietuvieši. Viņus, tāpat kā prūšus, vācu ordenis iekāroja 13. g. s. un pievienoja savai valstij. Viņi, tāpat kā prūši, tapa dzimtļaudis, bet starpība bija tā, ka šē nenometināja vācu kolōnistus, tāpēc tie līdz pat jaunākajiem laikiem palika nepārvācoti.

Prūsijai pievienotos apgabalus sāka saukt par Prūšu jeb Mazo Lietuvu. Kad 16. g. s. Prūsija pieslēgās protestantismam, arī Mazās Lietuvas lietuvieši tapa luterticīgi. Tā kā protestantismu sludināja mātes valodā, tad radās pirmās lietuviskās grāmatas, piem. 1547. g. Mārtiņa Mažvyda katķisms un garīgas dziesmas, Abrāma Kulvieša un Staņislava Rapaloņa u. c. raksti. Karalauču universitāte 1546. g. piešķīra stipendijas lietuviešu garīdznieku sagatavošanai. Tā iesāktais kultūras darbs Mazajā Lietuvā turpinājās līdz 17. g. s. vidum. Lietuviešu valodu lietoja ne tikai baznīcās, bet arī kancelejās un citās iestādēs. Karalaučos bija liela lietuviešu draudze un sava baznīca.

Prūsijā 17. g. s. vidū nokļuva Brandenburgas varā, kas lietuviešu kultūrālos pasākumus neveicināja un 17. g. s. beigās sāka piekopt pārvācošanas politiku. Smagu triecienu Mazajai Lietuvai atnesa Ziemeļu karš (1700—1721). Kara laikā plosījās mēris, kam par upuri krita īsā laikā ap 150.000 cilvēku, bija 8.411 izmirušu sādžu. Vienā pašā Isrūtes (Insterburgas) apr. bija 4.620, Ragnites apr. — 613, Tilzītes — 1.307, Klaipēdas — 871 izmirusi sādža, visas tās vietas toreiz bija lietuviešu apdzīvotas, izmirusi bija trešā daļa iedzīvotāju. Pēc tam valdība tukšās vietās novietoja vāciešus no Švābijas, Šveices un Austrijas. Daļu tukšo vietu ieņēma arī lietuvieši. Lai nepārlietuviskotos, kolōnistiem bija aizliegts runāt lietuviski un nēsāt lietuviskos apģērbus, jo tie bija skaisti un kolōnisti tos labprāt nēsāja.

Kolōnisti nebija ne darbīgi, ne labi lauksaimnieki: tie atnesa Mazajā Lietuvā daudz netikumu, piem. slinkumu, dzeršanu, kaušanos, izvirtību. Valdība tos visādi atbalstīja, jo tie bija ģermānizācijas kodols. Nu baznīcās notika vācu un lietuviešu dievkalpojumi, pa vienai lietuviešu baznīcai bija Karalaučos, Tilzītē un Klaipēdā. Garīdznieki lietuviešu draudzēs pa lielākai daļai bija vācieši, kas vairāk vai mazāk bija iemācījušies lietuviski, jo tādu sagatavošanai Karalaučos bija ierīkots seminārs 1725. g., otrs tāds bija Hallē. Arī visās skolās, kur tādas bija, mācīja lietuviešu valodu. Skolas bija pie katras baznīcas. Skolu pārlūks Lysius 18. g. s. vidū mēģināja lietuviešu valodu izmest no skolas un baznīcas, bet tas neizdevās. Garīdznieki noteikti pretojās, tad viņiem un viņu dēliem, kuŗiem pēc tēva nāves bija garantētas vietas, daudzo konkurentu dēļ tās būtu jāzaudē. Šī praktiskā aplēsuma dēļ garīdznieki tad nu ņēmās aizstāvēt lietuviešu valodas svētās tiesības.

Tā lietuviešu valoda palika skolās un baznīcās līdz pat 19. g. s. sākumam, kad pret to sāka no jauna velties pārvācošanas vilnis. Bet arī tad tas vienmēr nebija vienāds. Pašā Mazajā Lietuvā radās lietuviešiem aizstāvji. Slavenais prof. Kants aizstāv lietuviešu valodu un kultūras tiesības. Prūsijas karalis Fridrihs Vilhelms 3., Napoleona izraidīts, dzīvoja Klaipēdā, bija iemīlojis lietuviešus un pabalstīja viņu kultūrālos pasākumus, piešķirdams stipendijas lietuviešu ierēdņu sagatavošanai, lai tie nepārvācotos. Viņa pēcnācēja Fridricha Vilhelma 4. laikā, 1844. g. šo stipendiju skaitu pat

dubultoja. Neskatoties uz to, vietējie ierēdņi - pārvācotāji to neievēroja, un ģermānizācija neatlaidīgi un sistēmiski turpinājās.

Vispirms lietuviešu valodu izmeta no skolām un iestādēm Gumbīnes apr. Tad ar 1865. g., 1872. un 1873. g. rīkojumu to izdarīja visā Mazajā Lietuvā. Uz lietuviešu sūdzību 1874. g. Bismarka ministrs nekautrēdamies atbildēja, ka valdība nodomājusi iznīcināt lietuviešu valodu. 1876. g. par vienīgo valsts valodu izsludināja vācu valodu. Lietuviešu valoda palika vēl baznīcā un ģimenē, ar laiku to sāka arī no baznīcas izspiest. Pārvācošanos veicināja arī tas, ka 18. g. s. beigās, pēc dzimtbūšanas atcelšanas, sāka vairoties jaukto ģimeņu skaits.¹

Vācu pētnieks Mielcke saka, ka lietuviešu valodu 19. g. s. vidū runā Rītpūsijā šādos 5 apriņķos: Klaipēdas, Tilzītes, Ragnītes, Labguvas un Isrūtes. Tur dažos novados lietuvieši dzīvo blakus vācu kolonistiem, citos, piem. Klaipēdas, dzīvo tikai vieni lietuvieši, tāpat kā tas ir gar Prūsijas austr. robežu, kur uz 20 sādžām būs tikai 1 vācu sādža. Pavisam Rītpūsijā ir ap 200.000 lietuviešu.² (Sk. karti II).

Rītpūsijā, Tolmingkaimā Gumbīnes apr. ir dzimis, audzis un darbojies lietuviešu pirmais dzejnieks 18. g. s. 2. pusē Donelaitis, kuŗa slavenā poēma „Četri gada laiki“ ir tulkota arī latviski. Tanī ir attēlota lietuviešu zemnieku dzīve četros gada laikos ar viņu darbiem, paražām, priekiem un bēdām. Ja nebūtu tur lietuvieši lielās masās dzīvojuši, tad dzejniekam nebūtu arī sižeta tādām plašām darbam. No Donelaiša poēmas redzams, ka viņa laikā Karalauču apkārtnē vēl dzīvoja lietuviešu atvases ar uzvārdiem Drički, Lauri, Krīži, Selmi u. c.

Minētos apriņķos lietuvieši dzīvo vēl tagad, tikai, kā jau redzējām, vairāk pārvācoti kā pag. gadsimta vidū. Līdz Hitlera varas sākumam Tilzītē iznāca 3 lietuviešu laikraksti, tiem abonenti bija sastopami līdz pat Karalaučiem. Lielākais no tiem bija „Tilzes Keleivis“.

Pēc Vācijas valdības ziņām vēl 1917. g. Tilzītes apr. no 4000 bērniem, kuŗi min. gadā sāka skolu apmeklēt, 1500 bija, kas runāja vienīgi lietuviešu valodu, 1600 bija, kas prata lietuviski un vāciski, pārējie 900 tikai vāciski.

Pēc Rītpūsijas pazīstamā sabiedriskā darbinieka un filozofa V. Vidūna ziņojuma pat Hitlera režīma laikā, 1937. g. lietuviski dievkalpojumi ir noturēti vairākās vietās, piem. Tilzītē, Ragnītē, Gilgijā, Labguvā, Šventnamuos un citur. Tie lietuvieši, kas 1944. g. vasarā un rudenī trimdas gaitās devās ar zirgiem cauri Rītpūsijai uz rietumiem, zina vairākkārt stāstīt, ka viņi lietuviski runātājus sastapuši līdz pat Karalaučiem.

Rītpūsijas un Klaipēdas apgabala lietuvieši ir luterticīgi. Šo apstākli izmanto pārvācotāji, iegaldodami ļaudīm, ka tas, kas ir luterticīgs, ir līdz ar to vācietis, bet lietuvietis var būt tikai katoļticīgs. Tā ir tā pati politika, kas ir Viļņas apgabalā un Latgalē, kur zināmas aprindas izplata uzskatus, ka katoļticība ir poļu ticība, un kas ir katolis, tas ir polis.

¹ A. Šapoka „Lietuvos istorija“. Kaunas 1936.

² E. v. Trautwetter „Ethnographisches ueber die Letten, Lithauer und alten Preussen“. Dorpat 1851.

SEPTĪTĀ NODAĻA

BALTU NACIONĀLAIS STĀVOKLIS AUSTRUMOS LĪDZ LIETUVAS VALSTS TAPŠANAI UN VĀCU IENĀKŠANAI 13. G. S.

SAKARI AR PLESKAVAS UN POLOCKAS SLAVU VALSTĪM

Senatnes pētnieki domāja, ka pirmajos gadsimtos pēc Kr. latvieši un lietuvieši turējušies kopā, tāpēc tai laikā vēl nevar runāt par katru tautu atsevišķi. Sadalīšanās notikusi pēc 7. g. s.¹ *Šinī sakarībā tad arī abu tautu nacionālais stāvoklis augšā minētā nodaļā tiek apskatīts kopīgi.*

Kad slavi 7. g. s., spiezdamiem gar Dņepru, nonāca baltu zemēs, tie nepalika uz vietas, bet virzījās uz austrumiem, ziemeļiem un rietumiem. Prof. Fr. Balodis domā, ka latgaļi 7. g. s. pirmajā pusē esot padevušies slavu spiedienam un atstājuši tiem austrumos kādu zemes joslu.²

Nav šaubu, ka slavi 7. g. s. jau bija iespiedušies latviešu - lietuviešu apdzīvotajos austrumu apgabalos, bet cik tālu tie bija dienv. rietumu virzienā, nav zināms. Baltu un slavu kā kaimiņu attiecībās 8. g. s. nekādu lielāku pārmaiņu nebūs bijis. Stāvoklis bija tāds kā 7. g. s., jo atrast par to kaut kādas ziņas nav izdevies. Bez tam 8. g. s. slaviem nebija vēl izveidojušās stiprākas valstis, kuŗas būtu spējīgas pakļaut plašākus kaimiņu apgabalus.

Slaviem gan bija izveidotas draužinas ar militāru raksturu, kuŗas uzskatāmas kā valsts pamatu licējas, pateicoties kuŗām, viņi bija stiprāki par baltiem, tomēr tā nebija vēl valsts.

Pārmaiņas ienesa 9. gadu simtenis, jo tā sākumā Skandināvijas iedzīvotāji - vikingi bija nodibinājuši ciešākus tirdzniecības sakarus ar baltu un slavu zemēm. Šie sakari drīz izvērtās par politiskiem, kam bija tālu ejošas sekas. Pakļāvuši gar tirdzniecības ceļiem savai varai dažas slavu pilsētas un apgabalus, vikingi nodibināja tur slavu valstis. No tām kaimiņos baltiem atradās Pleskavas un Polockas valstis, kuŗas izvērtās par bazi tālākai slavu ekspansijai rietumos. Polockas pilsēta dibināta 862. g., kad to chronikas min pirmo reizi. Vikingi to sauca par Pollteskia.

Krievu vēsturnieks I. D. Beljajevs saka, ka *Polocka atradusies uz lietuviešu un latviešu cilšu robežas* pie Polotes upes grīvas, kuŗa ietek Daugavā. Polocka bija sena slavu kolonija. Polockas kņazīste 10. g. s. jau bija izveidojusies par stipru valsti, ar kuŗu baltiem, kam nebija savas valstiskas vienības, bieži bija jāsaduŗas. Krievu chronika stāsta, ka 1107. g. Polockas krievu kuŗa pulki izgājuši cīņā ar zemgaļiem, bet tikuši sakauti, zaudējot 9000 kritušos. Polockas kņaziem bija izdevies pakļaut Jersikas latviešu lielkungu un pat Kokneses kungu. Daugavas piekrastes lībieši maksāja tiem meslus. Tālavā bija nostiprinājies Pleskavas kņazs, kuŗa virsvārā atradās latgaļu kungi.

Tālāk tas pats I. D. Beljajevs raksta, ka slavu kolonizācija izplatījās pa visu ziemeļrietumu apgabalu. Slavu virzīšanās notika galvenā kārtā pa upēm un gar upēm. Tādā kārtā tie iespiedās latviešu un lietuviešu zemes mūŗa meŗos. Tā kā kolonizācija turpinājās arī vēlākos, t. i. Rjurika valdīšanas laikos un viņa pēcteŗa Vlad. Svjatoslaviŗa laikā, tad Polocka 10. g. s. beigās ap 980. g. varēja saukties gandrīz par krievu pilsētu. Kolonizātori deva arī savus vietu nosaukumus, piem. Rossa, Ņemunas pieteka. Kolonizējot zemi, slavi - polovcieŗi esot mierīgi izturējuŗies pret „meŗoņiem“ lietuvieŗiem un iepazīstinājuŗi tos ar „augsto“ slavu kultūru un „civilizāciju“: mācījuŗi kopt zemi, devuŗi neredzētus darba rīkus, ēdienus, drēbes, rotas lietas u. c. Pateicoties visam tam, slavi pārvērtuŗi lietuvieŗus - meŗoņus par krievu cilvēkiem. Lietuvieŗi arī skatījuŗies uz tiem kā uz savējiem.

¹ Fr. Zālītis „Latvijas vēsture“. Rīga 1937.

² Ibidem.

Latviešu valodas robežas 11. g. s. bija pie Polockas.

Bet vienmēr „mežoņi“ neesot paklausījuši, tad bijis jānonāk līdz sadursmēm. Tas gan vairāk attiecoties uz jatvingiem nekā uz lietuviešiem. Jatvingi pastāvīgi esot izdarījuši laupīšanas iebrukumus slavu zemēm un neesot laiduši slavu kolonizātorus savā zemē, tāpēc tie kaujās esot bijuši jās piez atpakaļ, un to zeme esot tikai ar cīņām ieņemta. Jatvingi esot kaŗojuši ar poļiem un vāciešiem, pavisam 400 gadus. Lietuvieši esot bijuši miermīlīgi un sākuši jau itin kā pārkrieivoties. Ar žemaišiem polovcieši satikuši labi.³

BALTU APDZĪVOTĀS ZEMES 10. G. S. SNIEDZĀS LĪDZ POLOCKAI

Minētais krievu vēsturnieks sniedz arī ziņas, kur 10. g. s. mitušas baltu ciltis. Ņemunas augšdaļas kreisajā krastā toreiz dzīvojuši jatvingi, Ņemunas vidējā un lejas galā — žemaiši, lietuvieši apdzīvojuši Ņemunas augšdaļas labo krastu, apgabalus līdz pat Dņepras augšdaļas labam krastam un uz ziemeļaustrumiem līdz Daugavai, kur saskārušies ar latviešu ciltīm, kas apdzīvojušas Daugavas vidus daļas labo krastu līdz Polockai, bet virzienā uz rietumiem — Daugavas abas puses un dievidus daļu no Rīgas jūras līča. Daugavas lejas galā un Rīgas jūras līča ziemeļu virzienā dzīvoja somu - ugru cilts lībieši. Visā šai plašajā teritorijā 10. un 11. g. s. bija sākusies slavu iespiešanās.⁴

Tātad 11. g. s. latviešu ciltis apdzīvoja Daugavas labo krastu līdz Polockai, bet lietuviešu ciltis apgabalu līdz Dņepras augšgalam, kaut gan jau jauktā sastāvā ar slaviem. Šīs ziņas sakrīt ar A. Soboļevska uzskatiem, kas, apstrādājot krievu chronikas, secina, ka 11. g. s. Smoļenskas zemē un Daugavas augšgalā vēl dzīvo balti. Pēc Soboļevska ziņām, Smoļenskas apgabals 11. — 13. g. s. bijis otra Lietuva.⁵

Noraidāms ir I. Beljajeva uzskats par lietuviešiem kā mežoņu tautu, kuŗai apskatāmā laikmetā neesot bijis nekādas kultūras. Kā lietuvieši, tā balti vispār vēsturē ir pazīstami ne kā klejotāji, bet kā miermīlīgi zemkopji, kā to atzīst pats autors. Viņš runā par lietuviešiem 11. g. s. tagadējā Baltrutenijā un austr. Lietuvā, bet negrib zināt, ka minēto apgabalu atraktos lietuviešu kapos bagātīgi ir atrasti dažādi darba rīki, kas ir drošākie liecinieki par toreizējo lauksaimniecības kultūru. Apšaubāma gan liekas būt „augstā“ slavu kultūra un civilizācija.

³ I. D. Beljajev „Očerki istoriji Sievero - zapadnago kraja Rossiji“, 5. un 6. lp.

⁴ Ibidem., 5. un 6. lp.

⁵ Lietuvių Enciklopedija 1, 143. lp.

AUSTRUMBALTI PIENĒM GRIEĶU KATOĻU TICĪBU

Austrumbalti kristījās 10. g. s. beigās, tā kā 11. g. s. bija kristīti arī tie slavi, kuŗi kolonizēja baltu apgabalu. Kā jau pierādījies, baltu masas, slaviem ienākot, neatstāja savas agrākās dzīves vietas tagadējā Baltrutenijā. Tāpēc tīri dabīgi, ka tur palikušie balti līdz ar slaviem pieņēma kristiānismu katoļu ticības veidā. Baznīca to sludināja slavu valodā, līdz ar to tīri neapzinīgi veicinādama baltu nogrimšanu slavu jūrā. Bez tam *grieķu katoļu ticība, kuŗu tikai 17. g. s. pēc lielās šķelšanās sāka saukt par pareizticību, tautas acīs tika uzskatīta par krievu ticību*. Vēl vairāk. Šī ticība bija izplatījusies ne tikvien starp baltiem, kuŗi toreiz dzīvoja tag. Baltrutēnijā, bet tālāk rietumos tos apgabalos, kur latviešu un lietuviešu valodas skan vēl šodien, piem. Jersikas valstī. To pierāda ne vien chronikas, bet pašas latviešu un lietuviešu valodas, kuŗās daudzi vārdi kristīgās ticības jēdzienu apzīmēšanai ir aizņemti no slavu valodām, piem. baznīca — liet. bažnyčia, kristīt — liet. krikštyti, krusts — liet. kryžius, gavēt — liet. goveti u. c.

Polockas valsts 12. g. s. panīka. Ap viņas pilsētām Smoļensku, Vitebsku, Minsku un Čerņigovu izveidojās atsevišķas valstis. Tad baltu ciltīm bija vieglāk: 13. g. s. pirmajā pusē viņas Polockai nodokļus vairs nemaksāja. Tas tomēr nenozīmēja, ka pareizticības izplatīšanās, slavu kolonizācija un baltu pārslavizēšanās būtu bijusi pārtraukta. Tā, kā zināms, turpinājās arī tad, kad minētās pilsētas bija pievienotas Lietuvas valstij.

Ja 13. g. s. Latvijā ar vācu ienākšanu un 14. g. s. otrā pusē no Polijas Lietuvā nebūtu izplatījusies rom. - katoļu ticība, tad pareizticīgās baznīcas klēpī būtu nokļuvusi visa latviešu un lietuviešu tauta. Tad arī politiskais un kultūrālais stāvoklis nebūtu mainījies: latvieši un lietuvieši nebūtu nonākuši vācu un poļu ietekmē, bet būtu palikuši austrumslavu atkarībā. Tad pāriešana slavos, kas bija jau sākusies, neizbēgami būtu skārusi visu tautu, kā tas attiecīgos apstākļos notika ar Pievolgas somu - ugru tautu piederīgajiem.

SASKARE AR SMOĻENSKAS VALSTI. SLAVIZĒŠANĀS SĀKUMI

Vietu vārdu pētīšana Baltrutenijā ir jau daudz jautājumu noskaidrojusi, bet tie vēl nav pietiekoši izpētīti, dati nav sistēmatiski krāti. Tomēr krievu arhαιologi uz viņu rīcībā esošo datu pamata konstatē, ka tie nerunā par vietu piederību slavu vai somu tautām, bet par radniecību ar Viļņas rajonu, t. i. ar lietuviešu apdzīvotu apgabalu. Soboļevskis, apstrādājot krievu chronikas, secina, ka 11. g. s. Smoļenskas zemē vēl dzīvo balti. Arī Polocka, agrāk saukta Polteska jeb Poloteska bijusi baltu pilsēta un ka 13. g. s. tur vēl varējis būt pietiekami daudz lietuviešu, sevišķi dienvidos no Daugavas un rietumos gar Daugavu Breslavas virzienā.

Kad 12. g. s. nodibinājās Smoļenskas valsts, tā tapa par stipru slavu kolonizācijas bazi: no turienes slavu grupas dziļi iespiedās lietuviešu zemēs.⁶ Šai sakarībā trīs poļu profesori Koscialkovskis, Ridzevskis un Zavadskis atzīst, ka lietuvieši, tuvāk saskaņoties ar uzvarētajām slavu ciltīm, sāka lietot to valodu, vispirms augstākās šķiras, tad pilsoņi un tirgotāji.⁷

Autori atzīst Vl. Vielhorska darbus, kas, pamatodamies uz K. Būgas pētījumiem, pierāda, ka baltu zemēs (tag. Baltrutenijā) iespiedušies slavi laikmetā no 6. — 8. g. s. Tāpat arī Mazūrijas slavi, resp. poļi, laikā no 1201. — 1382. g. iespiedušies prūšu apdzīvotajās zemēs. Tā kā minētie apgabali tagad nav baltu apdzīvoti, tad ir saprotams, ka balti saplūduši ar ienācējiem slaviem.

⁶ I. D. Beljajev „Očerki istoriji siev. - zap. kraja Rossiji“, 7. lp.

⁷ Prof. St. Koscialowski, prof. Br. Rydzewski, prof. Wl. Zawadski „Wilno i zemia wilenska“. Tom 1. Wilno 1930.

BALTRUTEŅI IR BALTU UN SLAVU SAJAUKUMS

Noskaidrojot jautājumu par baltrutēņu tautas izcelšanos, ir jānāk pie secinājuma, ka tā ģeneāloģiski nav tīra slavu, bet jaukta tauta. Par šo jautājumu pašu baltrutēņu arch. M. Škaljenaks saka, ka pirms slavu cilšu ienākšanas Baltrutenijā, visu viņas teritoriju apdzīvoja tā sauktie balti, bet ziemeļos no tiem — somi. Balti sakusa ar slavu elementu un pārņēma slavu saimniecisko un garīgo kultūru. Kad beidzās baltu saplūšanas process Baltrutenijā ar slavisko elementu, grūti pateikt. Domājams, ka tas bija 13. g. s. beigās. Tā izcēlās baltrutēņu tauta.⁸

Pēc M. Heša (Hesch) pētījumiem baltrutēņi antropoloģiski stāv tuvāk lietuviešiem, kā citu kaimiņu tautām, gaišmataino ir 65%. Pēc tā paša Heša un Eberta uzskatiem, *rietumu baltrutēņi nav nekas cits, kā slaviski runājoši lietuvieši*, jo tas daudzu antrpologu konstatēts. (Eberts Reallexikon „Baltische Voelker“, 339. lp.).

Otrs baltrutēņu zinātnieks Dr. J. Stankevičs raksta, ka baltrutēņu rase ir tīri ariska, tāpēc ka senie slavi un balti bija tīri arieši. Baltrutēņu valoda ir baltu valodu ietekmē. Visā Baltrutenijas teritorijā ir baltu celma vietu vārdi un uzvārdi, jo baltrutēņi ir baltu un slavu sajaukums.

Antrpoloģiski balturutēņi atšķiras no citām slavu valodas runātājām tautām, tāpat viņi atšķiras arī no baltu tautām. Rasiski baltrutēņi stipri atšķiras no krieviem, *jo krievu tauta ir izcēlusies no dažādām pārslavizētām somu - ugru un turku - tatāru ciltīm un tautām*, kuŗas nepieder pie ariešiem. Baltrutēņu ciltis bija sešas: dregoviči, dzeraulieši, radimiči, severjāņi, vjatiči un kriviči. Kriviči bija lielākā, ietekmīgākā un vadītāja cilts, kuŗa dzīvoja Daugavas augšgala baseinā. Viņi izveidoja vēsturē pazīstamo Polockas kņazīsti.⁹ Kriviču cilts bija tuvākā latviski runātāju apgabalu iedzīvotājiem, tāpēc latvieši visus austrumslavus sāka saukt kriviču vārdā par krieviem.

M. O. Bezkorņilovičs, krievu chronists, aprakstīdams baltrutēņu gaišo apģērbu, aizrāda, ka tie ir kriviču un slavu sajaukums. Iznāk, ka kriviči nav slavi. Krievu chronists Nestors savos darbos krivičus nepieskaita slaviem. Prūšu chronists Duisburgs 1324. g., aprakstīdams krivičus, kur tie dzīvo, saka, ka tie ir lietuviešu - krievu pēcteči. G. Vatsons savos darbos krivičus pieskaita lietuviešu tautām.

Ārēji baltrutēņi krasi atšķiras no krieviem: tie ir vidēja auguma, bieži mazāki par vidējo, apaļu seju, pelēkiem vai gaišiem matiem, pelēkām vai zilām acīm. Apģērbā valda pirmatnējā vienkāršība, tikai galvas segas kaut cik gleznākas. Iemīļota un dominējoša krāsa ir balta un gaiša, pretēji krievu tumšām krāsām, tāpēc gatavo gaišas vilnas drebes, vīžu vietā nēsā zābakus. Arī šinī ziņā viņi atšķiras no krieviem. Mājas iekārta, pat ēku novietošana un ēdieni baltrutēņiem ir citādi nekā krieviem.¹⁰

M. Maksimovičs, F. Bulgarins, P. Bezsonovs, N. Šeins, J. Nosovičs, J. Gučata, P. Hildebrants, E. Ļackis u. c. ir daudz rakstījuši par baltrutēņu īpatējām paražām un gara mantām, ar ko viņi atšķiras no krieviem un citām slavu tautām. Arī poļu zinātnieki ir rakstījuši par šo jautājumu.

Chroniku rakstītājs M. Strikovskis poločānus, t. i. Polockas apgabala iedzīvotājus, nosauc par lietuviešu brāļiem, tāpat polovci, pečeņegi un jatvingi radniecīgi lietuviešiem, valodā maza starpība. Dzīvoja Poļesjē, kur tagad Drohičina.¹¹ Cita ziņa. Pēc tam, kad starp somiem un lietuviešiem bija iespiedušies slavi, pēdējiem ar somiem sajaucoties, izveidojās krievu tauta. Bet kur slavu ciltis bija tuvāk lietuviešiem, slavi sajaucās ar tiem, un uz lietuviešu rēķina izveidojās baltrutēņu tauta.¹² Kas attiecas uz polovciem un pečeņegiem, tad ir jāapšaubā, ka tie būtu baltu

⁸ M. Škaljonak „Da metadoljegii gistoryi Belarusi“. Mensk 1943.

⁹ „Menskaja Gazeta“. Mensk 1942. Dr. J. Stankeviča darbs par Krievijas — Baltrutēnijas pagātņi.

¹⁰ F. A. Brokgauz „Russk. encikl. slovar“. St. Peterburg 1894.

¹¹ Kronika polska, litevska etc., 111. lp.

¹² W. Wakar „Rozwoj territ. narodowosci polskiej“, 2. lp.

tautu piederīgie.

Minētās sešas ciltis bija tās, kas plašo teritoriju pārpludināja ar slavisko elementu, kuŗam, sajaucoties ar baltiem, radās baltruteņu tauta. Pēdējā laikā arī latviešu vēsturnieki ir sākuši piegriezt šim jautājumam vērību. Tā doc. J. Bērziņš un arch. F. Ozoliņš baltruteņus uzskata kā baltus, jauktus ar slaviem.

ASTOTĀ NODAĻA

LATVIEŠU NĀCIJA AUSTRUMOS LIVONIJAS VALSTS LAIKĀ

LATVIEŠI APDZĪVO TERRITORIJU LĪDZ MUDVES (VEĻIKAJAS) UPEI

Pleskavas mūzejā ir novietotas senlietas no Ostrovas, Pleskavas un Porchovas apriņķiem. Krievu arhαιologi tās atzinuši par latviskām. Arī Pēterpils un Maskavas mūzejos no minētajiem apriņķiem atrodas latviešu senlietas. Atskaņu chronikā, kuŗa rakstīta 13. g. s. beigās, *Veļikajas upe ir nosaukta par Mudēs jeb Mudves upi, kāds nosaukums ir cēlies no latviešu vārda mudīga, strauja*. Arī 16. g. s. Rusova chronikā, kuŗa apraksta Livonijas kaŗa notikumus, Veļikajas upe ir nosaukta par Mudi. Tanī pašā chronikā teikts, ka livonieši pārgājuši dažas reizes Mudēs upi un iegājuši viņu, t. i. pleskaviešu zemē. Tātad *zemi, kuŗa atrodas rietumos no Mudēs, Pleskavas krievi nav uzskatījuši par savu*. Ņemot vērā upes latvisko nosaukumu, krievu uzskatus par teritoriju uz rietumiem no Mudēs un atrastās latviešu senlietas minētos 3 apriņķos, caur kuŗiem Mude tek, ir pamats uzskatīt, ka 16. g. s. latvieši ir dzīvojuši mazākais līdž Mudēs, tag. Veļikajas upei.

Vai Livonijas valsts sasniedza latviešu austrumu robežas 13. g. s.? Atbildei vajadzētu būt nē jau tādēļ vien, ka tajā laikā etnografisko principu robežu vilkšanā nepazīna. Nav domājams, ka toreizējie varas faktori būtu apstājušies pie etnografiskām robežām vai dzinušies tās sasniegt pret pārspēku. Toreiz visu noteica saimnieciskās intereses un militārais spēks. Tādēļ tikai tad, ja Livonijas valsts būtu pārsniegusi latviešu etnografiskās robežas, resp. ja tās austrumu novados kaut kur būtu dzīvojuši slavi, būtu pierādīts, ka Livonija austrumu virzienā ietvērusi visus latviešus. Bet tā kā nav ziņu, ka Livonijas austrumu novados kaut kur būtu dzīvojuši slavi, tad jādomā drīzāk, ka aiz robežas palika arī latvieši.

Izņemot jūras robežu, Livonijas robeža nekur ar etnografiskām robežām nesedzās. Ziemeļos latviešu etnografisko robežu pārsniedza, inkorporējot arī igauņus, dienvidos turpretī latv. etnogr. robežu *nekur* nesasniedza (aiz Livonijas dienvidus robežas palika tiklab kuršu un zemgaļu kā sēļu apdzīvoti apgabali). Nav pamata domāt, ka austrumos bija citādi, jo ordeņa pretinieki tur nebija vājāki par Lietuvu. Sākumā sprastos mērķus (Pleskavu un Polocku) nekad nesasniedza. Visu 13. g. s. sākumu pret Polocku bija jāved atvaires cīņa, jo Polocka negribēja pieļaut vācu nostiprināšanos vispār tālāk par Koknesi.

Arī Pleskavas un Novgorodas spēkus neizdevās salauzt, ordenim un bīskapiem bija vairākkārt jāuzņemas maksāt meslus par Tolavu un Adzeli. Arī šai virzienā tālāki iekārojumi bija jāpārtrauc.

Vēl nesen nebija pat noskaidrots, cik tālu īsteni uz austrumiem Livonijas robeža kādreiz sniegusies. Līdž pēdējam laikam mēdza lietot Levis of Menara rekonstruēto karti, kas vairākās vietās kļūdaina. Tikai 30 gadus atpakaļ (1926. g.) C. von Šterns publicēja pētījumu, kas pierādīja, ka Livonijas robeža divi vietās kādreiz bijusi tālāk uz austrumiem.

Š. pierādīja ar I Pleskavas laika grāmatas un Livonijas dokumentu palīdzību, ka senās, jau 1224. ordeņa un bīskapa sadalītās Adzeles robeža sniegusies līdz Opočkas un Ludzas upēm, un ka tikai 1464 -76. g. Pleskava te atņēmusi Livonijai tagadējo Abrenes apgabalu. Šai apgabalā vēl pag. g. s. 80 gados Bīlenšteins bija atradis ļaudis, kas prot runāt latviski, bet Bīlenšteinam neizdevās noskaidrot apgabala vēsturi. To izdarīja tikai Šterns.

Latviešu vēsturnieki šīs ziņas pārņēma (jādomā no Šterna) tikai 30 gados, avotu neminēdami.

Abrenes novadu Latvija pievienoja savām robežām jau ar 1920. g. miera līgumu, nemaz nezinādama, ka atgūst vecu latviešu zemi. Prasība bija saimnieciskas dabas un to izdevās realizēt tikai tādēļ, ka latviešu kaŗaspēks pēc 1920. janvāra uzvarām stāvēja austrumos no Abrenes.

SENĀ ADZELES LATVIEŠU ZEME

Pleskavas, Tveras un Novgorodas krievu chronikas sniedz ziņas, ka 11. g. s. kņazs Izjaslavs Jaroslavičs gājis pret „ssoliem“, lai uzliktu tiem meslus, bet tie krievus padzinuši. Novgorodas kņazs Mstislavs 12. g. s. gājis tādā pašā nolūkā pret „Očelu“. Krievu chroniku sakopotājs Tatiščevs uzskata, ka slaviskotie nosaukumi „ssoli“, „očeli“ jeb „ozeli“ ir kādas latviešu cilts nosaukumi. „Očela“ arī nav nekas cits kā slaviskots „terra Adzelle“ nosaukums, par kuŗu stāsta vācu chronika, tāpat arī 1224. g. J. Bunges zemes dalīšanas dokuments un 1341. g. Henekes atskaņu chronika. Jaunākos laikos par Adzeli ir rakstījis Dr. A. Bīlenšteins, prof. A. Švābe, Lietgaliētis u. c. Adzeles nosaukums ir vāciskajam Gaujas — Aa Fluss un Lejasciema — Aahof nosaukumiem.

Pēc prof. A. Švābes hipotezes Adzeles latviešu zemē ietilpa 6 apgabali jeb 6 senlatviešu kungu valstis pirms krievu un vācu uzkundzēšanās. Tās bija: 1) Gaujene, 2) Alūksne, 3) Purnava, 4) Bērzene, 5) Abelene un 6) Abrene. Gaujene un Alūksne bija tag. Vidzemē, pārējās — Latgalē. Purnavas valsts aptvēra tag. Viļakas, Liepnas un Balvu, Abelenes — Baltinavas, Kārsavas un Šķilbēnu, Abrenes — Gauru, Purmalas, Linavas un Augšpils novadus.

ABRENES APGABALS

Tā kā pirmos 5 apgabalos latviešu valoda pilnīgi uzglabājusies līdz mūsu dienām, tad pie tiem neapstāsimies. Mūsu interesi saista Abrenes apgabala īpatnējā vēsture, kuŗas gaitās iedzīvotāji pa lielākai daļai zaudējuši savu dzimto latviešu valodu. Pleskavas un Polockas krievu valdnieki jau pirms Livonijas valsts dibināšanas 13. g. s. centās neatkarīgām latviešu valstiņām uzlikt meslus un dabūt savā aizbildniecībā. Latvieši tam pretojās, un tāpēc latviešu un krievu starpā izcēlās cīņas.

Katoļu baznīcas vara 13. g. s. senā Latvijā sāka nostiprināties. Lai atbrīvotos no Pleskavas un Polockas uzmācības, latviešu valstiņu valdnieki nolēma padoties pāvesta varai un pieņemt katoļu ticību. Kā pirmie padošanās līgumu slēdza ķēn. Tālivalža dēli 1214. g. Tādā kārtā latviskais apgabals ar Augšpils, Gauru, Kacēnu, Linavas, Purvmalas un Upmalas novadiem ietilpa Livonijas valstī un iedzīvotāji pieņēma katoļticību līdz ar saviem kungiem.

Ir pamats domāt, ka Sarkanpils (Krasnoj) iedzīvotāji bijuši latvieši un arī pieņēmuši katoļticību, jo novads atrodas rietumos no Mudes upes un it kā ķīļveidīgi iespiežas tīri latviskajā Kārsavas apgabalā. C. von Šterns pierāda, ka iepretim 1464. g. celtai Sarkanpilij pleskavieši atņēmuši Livonijai ap 10 klm platu pierobežas joslu apm. tai pašā laikā. Pareizticīgo baznīcas tur radās tikai 15. g. s. beigās, kad krievi šo novadu galīgi atņēma Livonijai, piem. Augšpils pareizticīgo baznīca celta no 1476. g. — 1480. g.¹

¹ S. P. Sacharov „Pravoslavnaja cerkov v Latgaliji“, 32. lp. Rīga 1939.

Tā kā nekādu saimniecisku interešu šai mežainajā un purvainajā apvidū Latvijai nebija, tad neviens to neievēroja un 1920. g. to atstāja krievi. (Sk. karti 299. lp.).

Sākumā Abrenes novadu latvieši varēja dzīvot un strādāt mierīgi. Bet tad 14. un 15. g. s. beigās Livonijā plosījās pilsoņu karī ordeņa un archibīskapa starpā, tos izmantoja krievu kņazi un bieži iebruka minētajos Abrenes apgabala novados. Tanī pašā 14. g. s. cīņas notiek bieži pie Opočnas upes Kacēnu un Augšpils novados.

KRIEVI ATŅEM LIVONIJAI ABRENES APGABALU

Kad 15. g. s. 2. pusē Livonijas kungu starpā izcēlās lielas nesaskaņas, krievu kņazi Maskavas valdnieka vadībā 1461. - 2. g. ieņēma Purnavas ziem. - austrumu daļu, Upmalas un Kacēnu novadus un tūlīt uzcēla nocietinājumus Kacēnu novada Belūžu kalnā. Pēc Dr. A. Bīlenšteina ziņām *krievi ieņēma Sarkanpili, ko vēlāk pārdēvēja par Krasnoju*, spiežoties no tās uz dienvidiem - austrumiem Zilupes — Sebežas virzienā. Pleskavas kņazs 1476. g. *ieņēma Augšpili un izpostītās latviešu pils vietā uzcēla savu, nosaucot to par Višgorodu*. Pēc tam ieņēma arī pārējos Abrenes apgabala novadus, kuŗi vairāk kā 400 gadu palika krievu virskundzībā.

Starp turienes latviešiem jau bija izplatījusies katoļticība. Iekārtojotāji padzina katoļu garīdzniekus un sāka izplatīt pareizticību. Jau 1480. g. pārkristīja vairāk kā 200 cilvēkus. Pēc tam tas turpinājās, kamēr visi tapa pareizticīgi. Kā jau redzējām, Augšpilī uzcēla pirmo pareizticīgo baznīcu.

Katoļticība ir un arī toreiz bija internacionāla. Kaut gan liturģija notiek latīņu valodā un ieņem galveno vietu dievkalpojumā, tomēr svētrunas jeb sprediķi tiek teikti iedzīvotāju mātes valodā, lūgšanu un dziesmu grāmatas tiek iespiestas mātes valodā. Pareizticīgā baznīca Latgalē turpretim nekad nav pieļāvusi citu, kā tikai senslavu un krievu valodas. Garīga satura raksti iespiesti tikai krievu valodā. Mazs izņēmums bija jaunākos laikos, kad no Vidzemes ienākušajiem pareizticīgajiem tika atļauti latviski dievkalpojumi. Ņemot vērā pareizticīgās baznīcas rusifikācijas nolūkus un krievisko administrāciju, Abrenes apgabala latvieši, pēc atrašanās no Livonijas valsts 15. g. s. beigās, bija padoti sistēmatisķai pārkrievošanai.

LATVIEŠI SEBEŽAS, DRISAS UN POLOCKAS APGABALOS

Ne tikvien apgabals ap Abreni un austrumos no tās. bet arī tagadējie Zilupes (Sienupes) un Indras apgabali austrumos 13. g. ir bijuši latviski. Vairāki cittautu pētnieki pierāda, ka latvieši 13. g. s. dzīvojuši tagadējā Sebežas, Drisas un Polockas apgabalā. Sebežas un Drisas apriņķi, kuŗi robežojās ar Latviju, 13. g. s. Livonijas valstij netika pievienoti. Sēļu cilts, pēc V. Olava pētījumiem, 13. g. s. apdzīvoja visu Daugavas malu līdz pat Polockai.² Tie gan būs bijuši ne sēļi, bet latgaļi.

Sprīžot pēc izrakumiem, *Sebežas, Drisas un Dzīsna apr. iedzīvotāji 14. g. s. beigās nav bijuši slavi*, bet cittautieši vai arī cittautieši, jaukti ar slaviem. Katrā ziņā, polovčāniem ienākot, še dzīvoja cita, nekrievu tauta.³ Jauktas tautības iedzīvotāji bijuši Polockas valsts rietumu daļā. Iedzīvotāji no Sebežas ezera ziemeļrietumos bija cittautieši, tie nebija slavi. Vietu nosaukumi šinā apgabalā, piem. Daugava, Sebeža, Drisa, Dzīsna, Osveja, Plissa, Jeļņa, Jazna, Klēva, Sula, Vedega u. c. nav slavu.⁴

² V. Olavs „Latvju tauta“, 46. lp., Jelgava 1892.

³ V. E. Danjilovič „Očerķ istoriji Polockoj zemlji do konca 14. stoletjija“, 46. lp.

⁴ Ibidem, 44. lp.

Poļi pie Latgales jeb Poļu Vidzemes pieskaita vēl Drisas apriņķi, jo 16. g. s. pēc Livonijas sabrukšanas Latgale kopā ar Drisas apr. nāca Lietuvas — Polijas varā. Toreiz Drisas apr. bijis latviešu apdzīvots.⁵ (Sk. karti I).

Ap 13. g. s. vidu vācieši Lietuvu apdraudēja no divām pusēm. Iekarojuši seno prūšu zemi, tie spiedās tālāk uz austrumiem un uzmācās lietuviešiem. Šai pašā laikā, iekarojot vienu latviešu cilti pēc otras, vācieši uzmācās lietuviešiem no ziemeļiem. Apdraudētais stāvoklis un pastāvīgie krievu uzbrukumi un spiešanās lietuviešu zemēs no austrumiem pamudināja viņus ciešāk apvienoties.

Jau 13. g. s. 1. puse lietuviešiem radās vadoņi, kuŗiem pakļāvās plašāki apgabali, piem. Ringaudam. Tas deva iespēju cīņās gūt lielākus panākumus. Viņi ne tik atsita krievu uzbrukumus, bet paši pakļāva Lietuvai vairākus krievu pārvaldītus apgabalus. Beidzot ap 13. g. s. vidu kunigaitim Mindaugam izdevās nodibināt vienotu un stipru valsti, pakļaujot centrālai varai atsevišķas valstiņas un liekot pamatus Lietuvas lielvalstij.

Mindauga valdīšanas laikā ap 13. g. s. vidu lietuvieši iekaroja Polockas kņazīsti, kuŗa bija pakļāvusi sev latviskos Drisas un Sebežas apgabalus; tie tagad nāca zem Lietuvas un palika pie tās līdz pat pirmajai Lietuvas - Polijas dalīšanai 1772. gadā, tātad vairāk kā pieci simti gadu. Izņēmums bija Sebežai, kuŗu jau 1582. g. pievienoja Krievijai.

Kā ir norisinājies šo novadu latviešu pāriešana kristiānismā, nav izdevies iegūt ziņu. Var droši teikt, ka Polockas kņazu valdīšanas laikā, kad pareizticība tika izplatīta austrumlatviešu starpā, daļa minēto novadu latviešu bija kristiānismu pieņēmusi pareizticības veidā. Pārējie, pēc pievienošanas Lietuvas valstij, tapa katoļticīgi, jo Lietuvas kristīšana sākās pēc 1387. gada. Kad 1596. g. Lietuvju Brastā tika pasludināta baznīcas ūnija, pēc kuŗas pareizticīgai baznīcai bija jāatzīst un jāpaklausa Romas katoļu baznīcas galvai — pāvestam, Lietuvas - Polijas valstī sākās katoļu akcija, ar kuŗas palīdzību ļoti daudzi pareizticīgie atgriezās pie katoļticības. Tos apgabalos, kuŗi pēc pirmās dalīšanas nāca zem Krievijas, ūnija tika iznīcināta. Starp tiem bija arī Drisas apgabals. Nu tika izlietoti visi līdzekļi, lai iedzīvotāji pārietu pareizticībā un līdz ar to pārkrievotos. Neskatoties uz to, vēl 1897. g. vispārējā tautas skaitīšanā redzam, ka vienā pašā Drisas apr. ir vairāk kā 20.000 katoļticīgo.

LATGALE LIVONIJAS VALSTS LAIKOS IR TĪRI LATVISKA ZEME

Slavu uzmākšanās baltiem sākās 6. un 7. g. s., bet pastiprinājās Pleskavas un Polockas valšķu pastāvēšanas laikā. Kādā vairumā un kur slavi ir iespiedušies latviešu zemē līdz Livonijas valsts tapšanai, nav noteiktu ziņu. Ir droši zināms, ka gar Daugavu ir apmetušās dažas tirgotāju kolonijas, bet skaitliski tās bijušas mazas. Arī Rīgā no dibināšanas laikiem esot bijis nedaudz krievu, jo kad 17. g. s. beigās un 18. g. sākumā tur ieradās pirmie vecticībnieki, tie atrada tur atsevišķas ģimenes, kuŗas kā liekas, jau no 13. g. s. kolonizācijas laikiem tur bija palikušas.⁶

Tā kā Sebežas, Drisas un Džisnas apr. iedzīvotāji 14. g. s. nav bijuši slavi, tad tīri dabīgi, ka uz rietumiem no šiem apr., t. i. tag. Latgalē, slavu nav bijis. Pēc Livonijas valsts nodibināšanas nav ziņu, ka būtu notikusi kāda lielāka masu ieceļošana. Tāpēc visā Livonijas valsts 350 gadu pastāvēšanas laikā līdz 1582. g. Latgale bija tīri latviska zeme. Pilsētu bija maz. Tās sāka veidoties ap vācu bruņinieku celtām pilīm. Iedzīvotāji tanīs, tāpat kā pārējā Latvijā, bija vācu tautības, bet to bija tikpat maz kā krievu kolonistu no 13. g. s. Tos laikos Latgalē nebija ne poļu, ne baltruteņu, ne žīdu. Iedzīvotāju masas bija latviešu - latgaļu zemnieki, kam svešā rietumu vara uzspieda kristīgo ticību un dzimtbūšanu. Tie tomēr vēl ilgi turējās pie senču ticības un paražām, slepenībā nesot upurus saviem tēvtēvu dieviem svētajās birzīs.

⁵ „Dzimtenes Vēstnesis“, 1911. gada 31. decembrī.

⁶ I. N. Zavoloko „O staroobrjadcev goroda Rigi“. Rīga 1933.

Kad Livonijas kara laikā 1563. g. Jānis 4. Lietuvai atņēma Polocku,⁷ Maskava bija jau tuvu Lietuvas etnogrāfiskām robežām. Polocku Stefans Batorijs Lietuvai atguva atkal 1579. gadā. No tā redzams, ka lietuvieši un latvieši vēl 16. g. s. dzīvojuši Polockas vaivadijā, pat Polockas tuvumā.

DEVĪTĀ NODAĻA

LIETUVIEŠU NĀCIJA NO VALSTS TAPŠANAS LĪDZ ĻUBLĪNAS ŪNIJAI 1569. G.

STIPRA KRIEVU IETEKME AUSTR. LIETUVIEŠU DIŽCILTĪGAJOS

Kristiānisms Lietuvā sāka izplatīties pēc 1387. g., kad Jagailis, apprecot Polijas princesi Jadvigu, tapa par Polijas ķēniņu un apsolījās pats kristīties un kristīt lietuviešu tautu. Bet jau agrāk, Gedimīna valdīšanas laikā (1316 — 1341), par administrātoriem aizsūtītie kunigaiši pievienotos austrumu apgabalos sāka piemēroties ne tikvien vietējiem apstākļiem, bet pieņēma arī pareizticību. Vairums no viņiem pārkrievojās.¹

Arī paši valdnieki, piem. Algirds, kas pārzināja austrumu apgabalus, bija stiprā pareizticības ietekmē. Algirdam abas sievas bija krievietes un ģimene bija pareizticīga. Vispār, pirms kristīšanās pareizticība un krievu ietekme starp lietuviešu tautības iedzīvotājiem austr. Lietuvā bija laidusi dziļas saknes.² Ja šī parādība būtu turpinājusies un Lietuva nebūtu pieņēmusi Romas katoļu ticību un rietumu kultūru, tad lietuviešu tauta, pateicoties savu valdnieku un dižciltīgo ciešām ģimenes saitēm ar pareizticīgo krievu aprindām, ar laiku savu lietuvisko pagānu ticību būtu pārmainījusi pret kristīgo pareizticību un maz pamazām pārietu krievu tautā.³

Lietuviešu arch. Alseikaite - Gimbutiene konstatē, ka jau līdz Lietuvas valsts tapšanai slavu ietekme baltu apdzīvotajās zemēs bijusi ik liela, ka vietām sporadiski iespiēdusies jau gandrīz līdz Viļņai. Tomēr izrakumi rāda, ka līdz Lietuvas valsts tapšanai blakus slaviem balti dzīvo pat līdz Dirnai, Minskai, Turavai un Beļskai. Šinī pašā sakarībā Alseikaite - Gimbutiene aizrāda, ka latviešu prof. Fr. Balodis, pamatodamies uz izrakumiem, noteic, ka latviešu apdzīvotās vietas 13. g. s. sniedzās līdz valsts austrumu robežām. Izrakumi tika izdarīti Latvijas valsts neatkarības laikos, kad robeža ar Pad. Sav. bija slēgta. Ir pamatoti domāt, ka, izdarot izrakumus viņpus robežām, varētu konstatēt, ka latviešu apdzīvotie apgabali ir sniegušies tālāk austrumos.⁴ Kaut gan lietuviešu un latviešu valodas 13. g. s. ir tālu sniegušās austrumos, tomēr tanī pašā laikā ir notikusi šo valodu sporadiska sašaurināšanās. Neskatoties uz to, ka lietuviešu politiskā vara sniedzās tālu, valodas robežas samazinājās. Tas bija jau pirms 1387. g. ūnijas, pagānu laikos, kad baltruteņu valodu pieņēma dižkunigaiši, no tiem tā pārgāja zemnieku būdīnās. Jau 13. un 14. g. s. baltruteņu valoda izplešas uz lietuviešu valodas rēķina.⁵

⁷ A. Šapoka „Lietuvos istorija“, 286. lp.

¹ Šapoka „Lietuvos istorija“, 77. lp.

² „Vitebskaja starina“. Tom 4., 11. lp.

³ Ibidem, tom 5., 24. lp.

⁴ „Ateitis“, nr. 267. Kaunas, 17. 11. 1943.

⁵ „Słownik geograficzny królestwa Polskiego“, 335. lp. Tom 5. Warszawa.

Kad 14 g. s. lietuviešu kunigaiši bija ieņēmuši Balto un Melno Krieviju, Poļesji, Volīnu, Smoļensku u. t. t., tie pieņēma ne tikvien baltruteņu valodu, bet arī paražas un ticību pēc austrumu ceremoniāla. Likumus rakstīja baltruteņu valodā. No šī laika arī sākās lietuviešu valodas piekāpšanās baltruteņu valodas priekšā. Lietuvieši sāka aizmirst savu valodu kā nepraktisku un tās vietā lietot praktisku — baltruteņu valodu, jo tā bija reprezentēta valdībā, likumdošanā, iestādēs, baznīcā un citur, bet lietuviešu valoda atstāta novārtā.⁶ Kad Gedimīna valdīšanas laikā Baltrutenija tika pievienota Lietuvai, slavu kultūra netika iznīcināta, bet gan, gluži otrādi, lietuvieši sāka padoties tai.⁷

Prof. Francis Balodis

(1882 — 1947)

Viņa vadībā izdarītie izrakumi rāda, ka Latgale ir bijusi tikai latviešu apdzīvota zeme.

Pievienojot Lietuvas valstij augšā minētos un citus apgabalus, t. i. Baltruteniju, lietuvieši patiesībā bija atkaŗojuši viņiem kādreiz slavu atņemtās zemes. Tā bija bēdīga parādība, ka Lietuvas valdnieki toreiz nezinādami, ka tā viņu senču zeme, sāka padoties svešo ienācēju ietekmei un nedarīja itin nekā, kas stiprinātu lietuviešu tautas nacionālās pozīcijas.

RELIGĪSKA ROBEŽA IR ARĪ ETNOGRAFISKA ROBEŽA

Tā redzam, ka lietuvisku apgabalu rutenizācija austrumos ir sākusies jau pirms galīgas kristiānisma pieņemšanas Romas katoļu ticības veidā. Lietuviešu tauta tika kristīta laikmetā no 1387. g. līdz 1417. g. Tie apgabali, kuŗi līdz tam laikam nebija kristīti, bija tīri lietuviski, tāpēc ka slavu ciltis, kas bija ienākušas baltu apdzīvotās zemēs, tika kristītas 400 gadus agrāk. Ir izslēgta parādība, ka būtu slavi, kas 15. g. s. sākumā vēl nebūtu kristīti. Tāpēc īsti austrumslavi nevar būt Romas katoļticīgi. Pretēja parādība bija, ka ievērojama daļa pagānisko baltu gan bija no slaviem pieņēmusi kristiānismu grieķu katoļticības veidā un bija jau slavizējusies vai sākusi slavizēties. Tātad reliģiskā robeža starp pagāniskajiem lietuviešiem un pareizticīgajiem baltruteņiem ir neapšaubāmi arī etnografiskā robeža. Pēc 1417. g. tā bija robeža starp katoliskajiem lietuviešiem un pareizticīgajiem baltruteņiem. Tas vēl jo vairāk tāpēc, ka Jagailis, pēc 1387. g. ūnijas un Lietuvas kristīšanas, baltruteņiem ļāva palikt pareizticībā, bet pagāniskos lietuviešus spieda pieņemt katolicismu. Tādā kārtā 15. g. s. sākumā cik tālu iedzīvotāji bija pagāni, tik tālu tie bija lietuviešu tautības.

⁶ Leon Wasilewski „Litwa i jej ludy“, 10., 16., 17. lp. Warszawa 1907.

⁷ F. A. Brokgauz „Russkaja enciklopedija“. St. Peterburg 1893.

Reliģiskā robeža ir gan svarīgs, bet nav izšķirošais faktors etnografiskās robežas novilkšanai Lietuvas valsts tapšanas un izplešanās laikos, jo daļa baltu tai laikā pāriet slavos, pieņemot pareizticību vispirms bajāriem, tad vienkāršai tautai. Tāpēc noteiktas robežas vietā radās jaukta zona. Tā ir diezgan plata: zonas rietumu daļā ir vairāk katoļticīgo, austrumu daļā — pareizticīgo. *Tāpēc, novelkot tagadējās etnografiskās robežas starp lietuviešiem un baltruteņiem, reliģiskā robeža ir svarīgs faktors.* (Sk. karti II).

Pirmais uz to aizrādīja Amerikas Sav. Valšņu Harvardas universitātes prof. Golders, labs austr. Eiropas pazinējs. Atjaunojoties Lietuvas valstij 1918. g., viņš izteicās, ka *katoļticības robežas austrumos ir lietuviešu⁸ tautības pazīmes*. Grūti ir noteikt etnografiskās robežas, jo no Gedimīna laikiem ir sākusies lietuviešu un slavu jaukšanās austrumos. Ir skaidrs, ka robeža ir meklējama tur, kur katolicisms ir pārsvarā par pareizticību, saka trīs poļu profesori St. Koscialkovskis, Br. Ridzevskis un Vl. Zavadskis.⁹

Šinī sakarībā arch. O. Kirčyte - Maksimavičiene Lietuvas izglīt. min. 1937. g. izlaistajā vēsturiskā kartē lietuviešu, resp. jatvingu, austrumu un dienvidu robežas Lietuvas valsts dibināšanas laikā velk tā: no tag. Latvijas austr. robežas ar Pad. Sav. pie Daugavas uz Hermanovičiem, no turienes uz dienv. caur Glenbokoju, Dokšicu, Gastanevičiem, Rudaikovičiem, Volmu, Mīru līdz Ščeras upes augšgalam, tālāk pa Ščeras upi līdz Oginska kanālim, no turienes dienv. virzienā caur Kobrinu līdz Lietuvju Brastai, no kuņas pa Bugas upi līdz Nuras pietekai un tālāk līdz prūšu robežai. Tādā kārtā reliģ. robeža iet daudz tālāk dienvidos, nekā 1920. g. nospraustā valsts robeža pirms tam, kad ģen. Žeļigovskis okupēja austr. Lietuvu. Šī robeža ir pareizākā no visām, jo šē bez reliģiskiem motīviem ir jāņem vērā pārsvarā esošie lietuviskie vietu nosaukumi. Pie tiem apstāsimies vēlāk.

Daži svešautieši etnografiskās robežas Lietuvas valsts tapšanas laikā 13. g. s. velk uz valodas robežu pētīšanas pamata 19. g. s. Tā polis V. Antonovičs lietuviešu val. robežas velk pa Ņemunu, no Grodņas caur Augustovu un Suvalkiem uz prūšu robežām. J. Jakubovskis neskaļ pat Grodņu un etnograf. robežas austrumos velk caur Eišišķiem, Ašmēnu un Sviriem uz Breslavu.¹⁰

Tas ir pilnīgi nepareizi. Tās nav pat 19. g. s. valodas robežas, kad min. rakstītāji dzīvoja; vēl šodien lietuviešu valoda vietām dzirdama aiz tām.

RELIGISKĀS ATTIECĪBAS AUSTR. UN DIENVIDOS

Katoļticīgo un pareizticīgo % attiecības Lietuvas austrumos un dienvidos ir palikušas līdz mūsu dienām šādos samēros. Viss *Breslavas* apr. ir šaipus reliģ. robežas, katoļu ir 62%, pareizticīgo — 21%, tikai Roginu pag. pareizticīgo ir vairāk. *Dzīsna* apr. katoļu ir 35%, pareizticīgo — 55%. Reliģiskā robeža apriņķi daļa gandrīz uz pusēm. Tā ir ļoti likumaina un no Breslavas apr. austr. robežas iet caur Hermanovičiem, Zaļesi, Parpliščiem un Parafjanovu. Šaipus reliģ. robežas katoļu un pareizticīgo ir vienāds daudzums, bet viņpus robežas katoļu ir 30%, pareizticīgo — 61%, tikai vienā Prozaroku pag. katoļu ir vairākums, bet tas atrodas austrumos no pareizticīgo joslas. *Pastovu* apr. ir šaipus reliģ. robežas, katoļu ir 50,8%, pareizticīgo 44,4%. No 11 pag. katoļu vairākums ir 7 pagastos, 4 pagastos vairākums ir pareizticīgajiem, tie ir: Pastovu, Voropajeva, Mēdeļa un Slabadas pagasti. *Vileikas* apr. katoļu ir 40,6%, pareizticīgo — 53,3%. Ja reliģ. robežu velk pa Nerisas upi, sākot no *Dzīsna* apr., tad šinīs robežās katoļu būtu 42,9%, pareizticīgo — 43,4% un tikai 3 pagastos: Vaistama, Vileikas un Kureniču pareizticīgo ir vairāk. *Vileikas* apr. aiz reliģ. robežas katoļu ir 15,9%. *Molodečnas* apr. katoļu ir 23,7%, pareizticīgo — 68,9%. Tā kā pareizticīgo ir

⁸ „Ateitis“ nr. 267. Kaunas, 17. 11. 1943.

⁹ „Wilno i zemia wilenska“. Tom 1. Wilno 1930.

¹⁰ „Ateitis“ nr. 267. Kaunas, 17. 11. 1943.

vairāk, tad reliģiskā robežas sveras uz Viļņas pusi, t. i. rietumiem. *Valažīnas* apr. viss ir šaipus reliģ. robežas, katoļu ir 66,2%, pareizt. — 34,0%. No 10 pagastiem apr. 3 pagastos Zabrezu, Valažīnas un Bokštu — pareizticīgo ir vairāk, bet tie pagasti ir apriņķa vidū. *Stolbcu* apriņķa 3 ziemeļu pagastos Naļiboku, Rubeževiču un Derevņas — 82% ir katoļu, pareizticīgo tikai 12%. Pārējos pagastos apriņķī ļoti liels pareizticīgo pārsvars. Tātad reliģ. robeža šē noteikta. (Sk. karti II).

Visi pārējie austr. Lietuvas apriņķi kā Ašmēnas, Līdas, Švenčjonu un Viļņas ir gandrīz pilnīgi katoliski. Tikai 2 Līdas apr. pagastos, Beļicas un Dodukavas, iedzīvotāji ir pareizticīgie, bet tur lietuviešu val. ir dzirdama vēl šodien. Tādā kārtā austr. apgabalā, ieskaitot daļu Molodečnas apr. un pašu pilsētu, katoļu ir ap 1 miljons jeb 69,5%, pareizticīgo — 275.000 jeb 19,1%.

Šī robeža sakrīt ar O. Girčītes - Maksimavičienes etnografisko robežu. Tas liecina, ka Lietuvas valsts sākumā šaipus tās robežas dzīvoja vairums lietuviešu un jatvingu, jo visi minētie apgabali, pirms pakļaušanas slavu varai, aizstāvēja savu neatkarību. To atzīst slavu vēsturnieki, bet saka, ka jatvingi pēc to sakaušanas atstājuši savu zemi un aizgājuši uz ziemeļiem. Tas nav pareizi. Ja viņi savu zemi būtu pilnīgi atstājuši, tad tur nebūtu tik daudz viņu vietu nosaukumu. Par aiziešanu vēsturē nav ziņu. Var pielaiest, ka kāda daļa aizgāja, bet vairums palika uz vietas un ar laiku pārslavizējās, palika tik vietu nosaukumi.

Apskatot dienv. Lietuvu un daļu Jatvingijas, redzam, ka tur ir tāpat ap 1 miljons iedzīvotāju. Atņemot no kopējā iedzīvotāju skaita 945.000 pareizticīgā Beļskas apr. 119.400 iedzīvotājus, dabūjam 825.600 iedzīvotājus. No tiem 574.800 ir katoļu jeb 60,8%, pareizticīgo — 250.800 jeb 26,7%. Atsevišķos apriņķos ir šāds stāvoklis. *Suvalku* un *Augustovas* apriņķi ir pilnīgi katoliski, jo katoļu tur ir 88%, pareizticīgo — tikai 2%. *Grodņas* apr. katoļu un pareizticīgo ir uz pusēm. No 21 pagasta 11 pagastos katoļu ir vairākums. *Ščučīnas* apr. katoļu ir 56,2%, pareizticīgo — 32%. No 10 pagastiem šai apr. 3 pagastos pareizticīgo ir vairāk. *Volkoviskas* apr. katoļu un pareizticīgo ir līdzīgi. *Baltstoges* apr. no 15 pagastiem 10 pagastos ir 69% katoļu, 22% pareizticīgo, no tiem 10 pagastiem tikai 2 pagastos pareizticīgo vairāk. Par 5 pagastiem ziņu trūkst. *Beļskas* apr. no 21 pagasta 10 pagastos katoļticīgo ir 18%, pareizticīgo — 78%, pārējos pagastos pareizticīgo ir 100%. (Sk. karti II).

RELIGISKĀS ATTIECĪBAS DIENV. - AUSTR. APGABALOS

Dienv. - austrumu apgabalos slavi iebruka pirms Lietuvas valsts dibināšanas. Tā 1044. g. pēc krievu chronikām Jaroslavs uzbruka lietuviešiem un viņu zemē dibināja Naugardi. Tāpēc šinī apgabalā slavu ietekme. Lielākā iedzīvotāju daļa pieņēma pareizticību. Kā te radās katoļi, nav noskaidrots. Tie būs palikušie pagāni, kuŗi pieņēma katoļu ticību kopā ar pārējiem lietuviešiem 14. g. s. beigās un 15. g. s. sākumā. Lai orientētos, redzam, ka no 611.550 iedzīvotājiem katoļu ir 115.500 jeb 18,8%, bet pareizticīgo — 441.000 jeb 72,1%. Apskatot atsevišķus apgabalus, redzam, ka *Naugardes* apr. ir 14,2% katoļu un 77,0% pareiztic. *Slonīmas* apr. ir 16,2% katoļu, 77,0% pareizticīgo. *Baranoviču* apr. ir 28,2% katoļu, 62,0% pareizticīgo. Šā apr. trīs pagastos katoļi ir vai nu līdzīgā skaitā vai pārsvarā. *Nesvīžas* apr. ir 17,3% kat., 72,0% pareizticīgo. (Sk. karti II).

Pārējo apriņķu reliģiskās attiecības nav studētas, jo pareizticīgo milzīgs pārsvars līdz pat Pripetai.

Reliģiskais iedzīvotāju sadalījums vēsturiskajā Lietuvā ir slavu okupācijas sekas, nevis lietuviešu etnografiskā robeža. Par to liecina sekošie fakti. Slavu iebrukums Jatvingijas dienv. daļā bija Ķījevas kņaza Jaroslava laikā 1044. g. Tanī pašā laikā viņš ieņēma Naugardes apkārtni. Pēc tam dažus gadus desmitus slavi baltiem liek mieru. Tikai 1112. g. Volinija ieņem Volkovisku un Grodņas apkārtni, dibina Volkoviskas, Grodņas un Slonīmas pilis. Austrumos Polockas kņazs

ieņem Molodečnas apkārtni un dibina Gorodecas pili, kuŗa bija uz īstas lietuvieŗu zemes. Pilsētas iedzīvotāji bija lietuvieŗi un krievi, saka krievu vēsturnieks Daņilovičs.¹¹

Rietumu jatvingiem slavi uzbruka tikai 12. g. s. beigās, un uzbrukumi vilkāŗ līdz 13. g. s. 70 gadiem. Tādā kārtā Naugardes novads slavu varā bija ap 200 gadu, Volkoviskas un Grodņas novadi ap 100 gadu, jo 12. g. s. beigās lietuvieŗi tiem atņem Grodņu. Ap 1306. g. lietuvieŗi no Grodņas gājuŗi cīņā pret poļiem. Grodņa chronikā vairākkārt tiek nosaukta par lietuvieŗu pili.¹² Grūti noteikt etnografiskās robežas Grodņas gub., bet ir skaidri, ka 13. g. s. Grodņas un Naugardes apkārtņē dzīvojuŗi lietuvieŗi.¹³ Laikā no 1236. — 1240. g. Mindaugs atgūŗ Volkovisku, bet 1258. g. Gorodecu.

Rietumu jatvingi ap Beļsku, Baltstogi, Augustovu tieŗi slavu varā nebija, kaut gan no uzbrukumiem cieta. Salīdzinot iedzīvotāju reliģ. sadalījumu, redzam, ka jo ilgāk kādā apgabalā slavi valdījuŗi, jo vairāk tur pareizticīgo. Naugardes apgabalā, kuŗš 200 gadus bija slavu varā, pareizticīgie ir nospiedoŗā vairākumā, tāpat tas ir ap Gorodecu, kuŗa kā ķīlis Molodečnas apr. iespiežas starp katoliskiem novadiem Viļņas virzienā. Vidū starp Molodečnas un Naugardes apr. ir gandrīz katoliskie Valaķinas un Stolbcu apriņķi, kuŗi nebija pieejami un iekāŗojami ģeografisko apstākļu dēļ, tāpēc līdz kristīŗanai tie palika pagāniski. Volkoviskas apr. pareizticīgo pārsvars neliels. Baranoviču apr. ir vairums katoļu, jo tuvumā nebija piļu un slavu ietekmes. Rietumu Jatvingijas novadi, izņemot Beļsku, tieŗi zem slavu varas nebija, tāpēc tie katoliski. Kad visu Jatvingiju pievienoja Lietuvai, tur nebija aizliegts sludināt pareizticību. Gluŗi otrādi. Pirmais Mindauga ieceltais kunigaitis Vaiŗvila tūlīt pieņēma pareizticību, pēc tam viņa pēcteči un apkārtnes tauta.

Tas pats notika ar Polockas ķņazīstē dzīvojoŗajiem lietuvieŗiem un latvieŗiem. Ir jānāk pie secinājuma, ka reliģiskās robežas visos apgabalos un visās vietās nekādā ziņā nevar būt par etnografisko robežu kritēriju. Œe ir jānoskaidro baltu un baltruteņu asinsradniecības sakari un saites.¹⁴ Citādi tas ir ar apgabaliem dienvidos no Jatvingijas, kur dzīvo tīra ukraiņu tauta.

VILŅAS APGABALS BAGĀTĀKAIS PIEMINEKĻIEM PAR LIETUVAS PAGĀTNI

Viļņas gubernas statistiskās komitejas 1854. g. izdotā rakstu krājumā lasām, ka Viļņas gub. ir bagātākā ar pieminekļiem par Lietuvas pagātņi, bagātāka kā citi apgabali. Minētā darbā ir iespiesti raksti par lietuvieŗu mītoloģiju. Galvenie Pērkona tempļi ir bijuŗi Rāmavē, Viļņā un Krēvē, kuŗa ir 80 klm austrumos no Viļņas un 30 klm austrumos no Aŗmēnas.¹⁵ Galvenie Pērkona tempļi varēja būt tikai tīri apdzīvotos lietuvieŗu apgabalos. (Sk. karti II).

Viļņas templis celts 1265. g. tur, kur tagadējā katedrāle. Tas bija 150 arŗ. gaŗŗ, 100 arŗ. plats, 15 arŗ. augsts bez jumta. Tempļa apakŗā dzīvoja svētie zalkŗi, templī bija Pērkona tēls. Otrs templis Viļņā bijis ap to paŗu laiku celts dzīŗu dievam Ragutim. Tas atradās tur, kur tagad pareizticīgo Pjaticka baznīca, mazā Œķērsieliņā, kuŗa iegriežas no Lielās ielas. Tā baznīca esot vēsturiska, tur Pēteris 1. noturējis pateicības dievkalpojumu par zviedru sakauŗanu, tur esot kristīts dzejnieka A. S. Puŗkina vectēvs. Viļņas Antakalnā bija vēl liela svētnīca, celta visiem Lietuvas dieviem, tur dega vienmēr svētā uguns.¹⁶

¹¹ V. E. Danilevič „Očerk istoriji Polockoj zemlji“, 128. lp. Kijev 1896.

¹² „Kronika polska, litewska, zmodska i wszistkiej Rusi“, 269. lp.

¹³ Wertelis „Russisch Lithauen“, 91. lp.

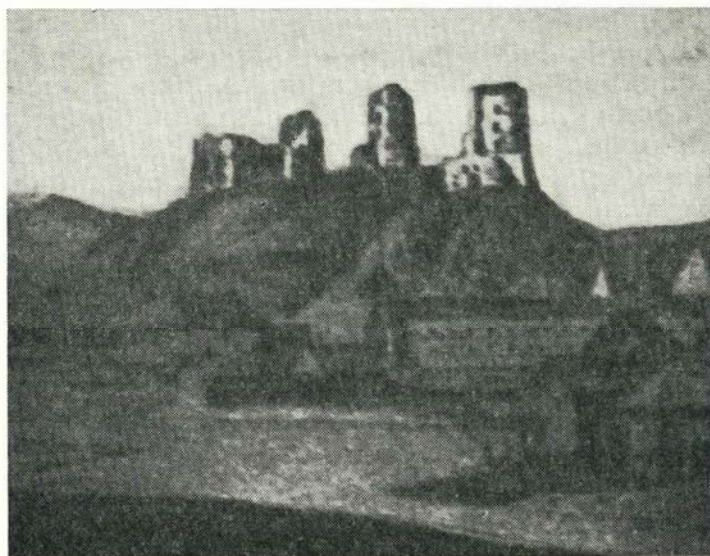
¹⁴ „Ateitis“ nr. 274. Kaunas, 25. 11. 1943.

¹⁵ „Čerty iz istoriji i Œiznji litovskago naroda“, 11. lp. Vilno 1854.

¹⁶ „Kronika polska, litewska, zmodska i wszistkiej Rusi“, 373. lp.

Līdas pils esot lietuviešu celta. Sākumā ap to radusies neliela, lietuviešu apdzīvota vieta, vēlāk izaugusi pilsēta. Tātad Līdas apkārtnē ir bijusi tīri lietuviska.¹⁷ Par vēsturiskajiem pieminekļiem Viļņas apgabalā būs vairākkārt redzams vēlākajās nodaļās.

Traidena valdīšanas laikā, t. i. 13. g. s. 2. pusē, Lietuva bija lielāka un plašāka kā Mindauga laikos, jo Traidenim piederēja visa Jatvingija. Tā kā jatvingu tauta tad vēl nebija pārtautojusies, tad Lietuva bija liela un samērā nacionāla valsts.¹⁸

Viļņas pils drupas
16. g. s. Viļņas baznīcās pamācības teica vienīgi lietuvju valodā,
17. g. s. sāka jau arī poliski.

SLAVU IETEKMES PASTIPRINĀŠANĀS LIETUVAS LIELVALSTS LAIKĀ

Pie Lietuvas valsts, kā jau aizrādīts, tika pievienots toreiz latviskais Drisas un pa daļai latviskais Polockas apgabals, kas to padarīja vēl nacionālāku. Tanī pašā laikā bija vērojama kāda cita parādība: slavu ietekmes pavairošanās lietuviešu, latviešu un jatvingu apdzīvotos austr. un dienv. apgabalos, galvenā kārtā ar pareizticīgās baznīcas palīdzību. To pastiprināja vēl tas fakts, ka jau Mindauga tā saucamo baznīcas slavu valodu, kas bija cēlusies Bulgarijā, sāka lietot valsts iestādēs, tiesā un citur, kamēr 14. g. s. beigās tā palika par Lietuvas valsts valodu. Tā bija sastingusi valoda, kādā vairs nerunāja. To lietoja visās slavu zemēs, un tā piemērojās katras zemes dzīvai valodai. Lietuvā tā bija baltruņņu valodas ietekmē.¹⁹ Šai valodā rakstot, bieži lietuviskus un latviskus nosaukumus sagrozīja, pieliekot mūsu saknēm slaviskās galotnes, sagrozot vārdus tā, kā tie vieglāk viņu valodā uzrakstāmi un izrunājami un, beidzot, nosaukumus pilnīgi pārtulkojot. Tā Ašmēnas pag. 14. g. s. 30 gados „Lietuvas Metrikā“ lasām tīri lietuviskus muižnieku vārdus: Narušis, Danus, Pronis, Juška, Meškutis, Daugirdas u. c. Zemnieki: Govenas, Nusus, Šetys, Suknis, Svirma, Vjažys u. c. Bet turpat blakus ir jau vārdi ar lietuviskām saknēm un slaviskām galotnēm: Šakovič — Šakys, Kušleiko — Kušlys, Pivošovič — Pivošus u. c. Krēves pag. 1467. g. tai pašā „Lietuvas Metrikā“ lasām lietuviskus vārdus: Bilius, Denis, Daugirdas, Janelis, Gastovtas, Mineika, Vešeika,

¹⁷ „Čerty iz istoriji i žiznji litovskago naroda“, 11. lp. Vilno, 1854.

¹⁸ A. Šapoka „Lietuvos istorija“, 62. lp.

¹⁹ Ibidem, 154. lp.

Visgirdas, bet blakus jau ar slaviskotajām galotnēm: Monvidovič, Kušleiko, Eividovič u. c. Suderves pag.: Šventaragis, Beinaras, Meilius, Eivtidas, Gelvenas, Dovcius, Nacius, Rindžius, blakus jau slaviskotie: Stebutovič — Stebutis, Vaitgalovič — Vaitgalis, Jackovič — Jacius u. c.²⁰ Tāda parādība bija sākusies visos austrumu un dienvidu apgabalos.

Sākot ar Krēves aktu 1387. g., kas vēl nebija nekāda ūnija, līdz Ļubļinas ūnijai 1569. g., Lietuvas valsts stingri norobežojās no Polijas, kas bija domāts, lai lietuvieši un poļi nesajauktos. Poļiem nebija tiesību ieņemt valsts amatus, iegūt zemi. Polija bija sveša zeme, poļi bija ārzemnieki, braukt uz Poliju nozīmēja braukt uz ārzemēm. Neskatoties uz to, poļi dažādos laikos lietoja dažādus līdzekļus, lai šo starpību iznīcinātu.²¹

Lielā Lietuvas Dižkunigaitija līdz 1566. g. savās administratīvās vienībās neturējās ne pie kādām etnografiskām robežām. Taču 1566. g. izdarītā administratīvā pārkārtošana piegrieza kaut cik vērības sadalījumam pēc tautībām un ticībām. Tad Lietuvas teritorijā ietilpa 294.000 kv. klm, kuŗi sadalījās 9 palatinātos jeb vaivadijās. Trīs no tām: Žemaitijas, Viļņas un Traķu tika uzskatītas par lietuviskām un katoliskām zemēm ar 99.000 kv. klm platību, bet sešas par ruteniskajām un pareizticīgajām ar 195.000 kv. klm platību. Pēc V. Vielhorska aprēķina iedzīvotāju visā Lietuvas valstī tad nebija daudz — 1.700.000, no kuriem divas galvenās tautības bija lietuvieši un baltruņi.

Lietuviešu	bija	40%,
baltrutēņu	—	39%,
žīdu	—	10%,
krievu	—	3%,
tatāru	—	3%,
parējo	—	5%.
—————		
Kopā		100%.

Pārējos ir ieskaitīti poļi, ukraiņi, vācieši un karaimi. Visbiežāk apdzīvotas bijušas lietuviskās provinces. Tās, būdamas katoliskas, bija rietumu kultūras nesējas, kurpretim pārējās bija austrumu kultūras ietekmē. (Lietuvių Enciklop. 8, 30. lp.)

POĻU VALODAS IEVIEŠANĀS

Lai gan Krēves akts un Horodles akts 1413. g. nebija nekādas ūnijas, tikai līgumi par vienošanos galvenā kārtā pret vācu ordeņa ekspansiju, tomēr ar tiem bija likti pamati abu valšķu iekārtas un sabiedrības tuvināšanai. To izmantoja poļu muižniecība un, kur tik varēja, spiedās Lietuvā. Poļu elementa nostiprināšanos veicināja lietuviešu garīdznieku trūkums pēc kristīgas ticības pieņemšanas, tāpēc aicināja poļus.²²

Trūka mācības iestāžu, kuŗas sagatavotu izglītotus garīdzniekus. Akadēmiju atvēra tikai 16. g. s. 2. pusē, kad jezuītu ordenis ieradās Lietuvā reformācijas apspiešanai. Garīdzniekus un citus darbiniekus sagatavoja Polijā, Krakovas universitātē. Tie tur tuvojās poļu kultūrai un garam. Tā kā ar Poliju visu laiku tika uzturēti cieši politiski sakari, tad pamazām sākās lietuviešu intelliģences pārpoļošanās.

Vispirms poļu valodu pieņēma magnāti jeb lielie muižnieki, tad vidējie un, beidzot, sīkie muižnieki jeb šlachta. Visilgāk savu tautību paturēja Žemaitijas bajāri. Tie palika tālu no poļu

²⁰ „Litovskaja Metrika“, 11.—14. nod., 134. lp.

²¹ Prof. M. O. Kojalovič „Čtenije po ist. zap. Rossiji“, 169. lp. St. Peterburg 1881.

²² A. Šapoka „Lietuvos istorija“, 135. lp.

ietekmes, šinī ziņā šķirdamies no lietuviešiem.²³ Poļu valodu 16. g. s. prata jau gandrīz visa augstākā aristokrātija, bet plašajām bajāru masām tā bija vēl sveša. Zemnieku pārpoļošanās sākās tikai pašos jaunākajos laikos, 19. g. s. otrā pusē pēc 1861. g. dzimtbūšanas atcelšanas.²⁴

LIETUVISKO UZVĀRDU POLISKOŠANA

Ap 1528. g. „Lietuvas Metrikā“ sastopam veselu rindu bajāru ar lietuviskiem uzvārdiem: Anrušaitis, Bitaitis, Budraitis, Darnalaitis, Daukšaitis un daudz citu, bet blakus tiem parādās jau uzvārdi ar poliskām vai krieviskām galotnēm, kā arī ar attiecīgu rakstību. Buividaitis vietā ir Buiwidowicz, Dovboraitis — Dowborowicz, Daukšaitis — Daukszewicz u. c. Dzīvā valodā savā starpā sarunās gan lietoja lietuviskās galotnes, bet sarunās ar poļiem — poliskās. Visos aktos, metrikās un citos dokumentos uzvārdi sastopami ar poļu galotnēm. Ar laiku uzvārdus ar lietuviskām galotnēm sāka uzskatīt par nepieklājīgiem. Iznākums bija, ka sākās uzvārdu polonizēšana, pieliekot galotnes -icz, -sky, -o. Uzvārdus pārgrozot, bieži lietuviskās galotnes -is un -as atmeta, nepieliekot slavisko, piem.: Gaydelis — Gaydel, Stasiulis — Stasul, Daugirdas — Dowgird u. t. t.²⁵

Lietuviešu vēstures prof. J. Joņinas ir pētījis un atzinis, ka ļoti bieži sastopamie lietuviešu uzvārdi ar galotni -ič, sevišķi austr. un dienv. Lietuvā ir cēlušies no slaviskā tēva vārda apzīmējuma, piem.: Jono sūnus, Petro sūnus, latv. Jāņa dēls, Pēterā dēls, kā to apzīmē lietuvieši un latvieši. Slavi to izsaka vienā vārdā — Janevič, Petrovič u. c. Beidzamo parādību var attiecināt arī uz līdzīgu latviešu uzvārdu izcelšanos. Polijā dominē uzvārdi ar galotni -ski, pārejiem slaviem ar -ov un -o. Arī daļa poļu sabiedrības uzskata, ka uzvārdi ar galotni -ič vairākumā ir lietuviešu tautības piederīgajiem. Ir jāzina, kā to filoloģija māca, ka baltu val. galotnes -ītis un -ietis slavu valodās pārvēršas par -ič, tāpēc senos dokumentos atrodam, ka lietuviešu kristītajiem vārdiem kā piedēkli piekaņ tēva vārdu un tā darina uzvārdu. Tā 1588. g. Paņemunē dzīvo Narbutis Kovalelis, bet viņa dēls pierakstīts kā Staniul Narbutowicz.

Ar laiku lietuviskos uzvārdus nevien kropļoja, bet tos, kuņiem bija kāda priekšmeta nozīme, tieši pārtulkoja svešā valodā, piem.: Uņupis pārvērtās par Zarzecki, Źvirblis — Wrubliewski, Kalnius — Gurski. Bija gadījieni, kad vecāki saucās vienā vārdā, piem. Gylis, bet bērni jau citā — Bankowski.

Ir daudz tādu lietuviešu un latviešu vietu nosaukumu un uzvārdu, kuņū nozīme ilgos gadu simtos ir nobālējusi vai pavisam zudusi.²⁶ Ja nu šādiem uzvārdiem, kā Bykšas, Blyža, Gruopas, Kiaupa, Klovas, Lagys, Lekna, Maila, Rauba, Šedys, Švaupa, Tuore, Vaira, Veišra u. c., kuņi pēc būtības ir baltu val. celma, bet tiešo nozīmi zaudējuši, pieliek slaviskas galotnes, tad uzvārdu īpašniekus viegli var uzskatīt kā īstus slavus, sevišķi tad, ja tie zaudējuši savu dzimto valodu. Lietuviešu uzvārdu pētnieks Dr. J. Kantrimas saka, ka slavisko uzvārdu rakstīšanas sākumi meklējami jau 14. un 15. g. s.²⁷

Še nozīmīgs vēl viens apstāklis, ka visās Eiropas tautās izplatītajiem kristītajiem vārdiem: Jānis, Juris, Miķelis, Pēteris u. c., pievienojot attiecīgās galotnes -icz vai -ski, iznāk „īsti poliski“ uzvārdi. Tādus uzvārdus dabūja vairāk zemnieki, pilsētu ļaudis, kā arī daļa nabadzīgās muižniecības.

²³ J. Brača „No aistu vēstures“, 127. lp.

²⁴ K. Werbelis „Russisch Lithauen“. Stuttgart 1916.

²⁵ Jan Bystron „Nazwiskie polskie“, 114.—115. lp. Lwow 1927.

²⁶ Dr. J. Kantrimas „Lietuvių pavardės ir jų kilmė“, no laikr. „Liet. Žodis“ nr. 20, 13. 5. 1948. Detmold.

²⁷ Ibidem, nr. 22, 27. 5. 1948.

DESMITĀ NODAĻA

LIETUVISKIE NOVADI 16. G. S.

GRODŅAS APRINĶIS UN PILSĒTA

Chronika stāsta, kad 13. g. s. otrā pusē krustneši, tautu mocīdami, pārgāja Lietuvā, tie apmetās pie Gartinas pils, Gartinas valstiņā. Gartinu chronika nosauc par lietuviešu pili un valsti. Ar Gartinu ir domāta Grodņa, kuŗas lietuviskais nosaukums ir Gardinas. Rietumos no Gartinas, Augustovas mežainajā apgabalā, Virbaļos un Rajgradā dzīvoja toreiz kāda lietuviešu - prūšu cilts.¹ (Sk. karti II).

Grodņas pilsēta 16. g. s., kad viņas iedzīvotāji bija lietuvieši.

Runājot par uzvārdiem, kuŗu nozīme tagad ir nobālējusi, mums ir jāapstājas pie Grodņas tiesas aktiem 16. g. s. Tur 1539. — 1540. g. pirmajā aktu grāmatā figūrē muižnieku, zemju nomnieku un vienkāršu ļaužu (čelovek) vārdi. Starp tiem ir daudz ar tīri lietuviskām saknēm un galotnēm, kā arī ar lietuviskām saknēm un slaviskām galotnēm. Visus uzskaitīt nebūtu nozīmes, tikai dažus raksturīgākos, piem.: Ganus, Staselis, Porus, Melius, Čudelis, Tarus, Vaičys, Matys, Rimuta, Rimka, Vyzga, Bakūnas, Žvirblis, Meilis. Ar atmetajām lietuviskajām un slavizētajām galotnēm, piem.; Šembel, Mažylo, Gaiko, Mažeiko, Visgirdovič, Dovgalovič, Jurkel, Juškel, Žigimont, Rimkovič, Lanevič, Butkevič, Vežgailovič, Dešrukovič, Grinkevič, Miškovič, Žemoitin, Žemoitinovič, Rimtovič, Tumaševič u. c. Tie ir visi slavizēti lietuvju uzvārdi, pie kam tik raksturīgi, ka Žemaitis vienai personai ierakstīts par Žemoitin, otrai — Žemoitinovič. Dažiem ir pielikts klāt „kungs“, bet lielākajai daļai amata nosaukums. Tur ir zvejnieki, jo Grodņa ir pie Nemunas, tur ir atslēdznieki, ratnieki, mūrnieki, strēlnieki u. c. Rimkovičam pielikts amata nosaukums lietuviešu val. „doilid“, kas nozīmē galdnieks.² Daži uzvārdi atkārtojas, kas nozīmē, ka bijuši vairāki cilvēki vai ģimenes ar vienādiem uzvārdiem. Pa vidu lasāmi tatāru tautības prāvnieki ar viņiem raksturīgajiem uzvārdiem. Tatārus kā kaŗotājus uz Lietuvu atveda Vitauts Dižais.

Grodņas zemes tiesas 1541. - 42. g. trešajā aktu grāmatā lasāmi šādi lietuviski uzvārdi: Bertus, Dovkšys, Matys, Budrys, Buika, Grinaška. Ar atmetām lietuviskajām vai pieliktajām galotnēm:

¹ „Kronika polska, litewska, zmodska i wszystkiej Rusi“, 262. un 263. lp.

² „Akty, izd. Vilenskoj arch, kom.“ Tom 17, 12—187. lp. Vilna 1890.

Bakun, Tomkel, Tudel, Levonevič, Šimkov, Žilevič, Daškevič, Naruševič, Šimkevič, Voišnarovič, u. c. Starp tiem ir bajāri, amatnieki un vienkārša darba darītāji. Uzvārds „Šimkus“ vienai ģimenei ir pārtaisīts par Šimkov, otrai — Šimkevič.³

Kā redzams, tad Grodņas pilsēta 16. g. s. bijusi lietuviska, bet uzvārdu kropļošana rāda, ka sākusies jau pārpoļošana.

Lietuvas valdnieki kādu laiku ir dzīvojuši Grodņas un Naugardes pilīs, kas nozīmē, ka to apkārtne ir bijusi lietuviešu apdzīvota.

LĪDAS NOVADS 16. G. S.

Līdas pils, tāpat kā senās Alšēnu, Krēves, Mediņinku, Traķu u. c., bija lietuviešu (Litwa wlasciwa), nevis krievu apdzīvotā teritorijā (Rus Litevska), kuŗa piederēja Lietuvai.⁴

Līdas novadā 16. g. s. beigās, 1585. g. dažādu sādžu inventāra sarakstos redzam lietuviskus sādžu nosaukumus, uzvārdus un vārdus. Butrimoņu sādžā dzīvoja M. Piliunas, Misius Kurovič, A. Butrimanič, Vidučys u. c., Boblaznupes sādžā — Janelis Gaidžun, J. Makučonis, Čepas Laurinonis, M. Bogdanonis, Stas. Daugšonis, Jaselis Daškovič u. c., Romotoviču sādžā — Jerelis Lenartonis, M. Oļāčonis, Stasis Zindzionis, Griegelis, Jurgienis, Misius Veckonis, St. Lintelionis, J. Budzionis, Jurelis Voitulevič, Misius Voitulevič un tāpat vairāki citi. Stavidānu sādžā dzīvoja St. Nicūnas, P. Čajelis, V. Palionis, St. Jononis, A. Mikšaičis, N. Josvilionis, P. Navylis, G. Navylis, St. Miciunas, A. Miciunas, Č. Miciunas, A. Miksičis, N. Josvilionis, St. Janonis, Vitas Palionis u. c., Vilkanču sādžā — M. Venekūnas, M. Steikutis, M. Daukšielionis, Janelis Zalgienis, Kažys Vaištautonis, Mužila u. c., Popišku sādžā — B. Pusevaškis, Guža, Skiporas, vairāki Masieviči u. c., Kalitoviču sādžā — J. Perukonis, St. Kalikonis, Vyzga u. c. Dažās viensētās, kuŗas izkaisītas mežainajā apvidū, dzīvoja: St. Miciunas, V. Palonis, A. Mikšaičis, N. Josvilionis, Valis Mikuševič, Jononis un J. B. Pačeviči u. c.⁵

Ne tik vien sādžu nosaukumi, bet arī iedzīvotāju vārdi un uzvārdi liecina par Līdas apr. lietuviskumu 16. g. s. beigās. Vārdu un uzvārdu ierakstīšana ar lietuviskām galotnēm rāda, ka pārpoļošana še vēl nebija sākusies.

AŠMĒNAS NOVADS 16. G. S.

Ašmēna un tās tuvākā un tālākā apkārtne pieder pie lietuviešu apdzīvotajiem novadiem (Litwa wlasciwa). To rāda vietu nosaukumi, iedzīvotāju uzvārdi un vārdi ne tikvien 16. g. s., bet arī pašā beidzamā laikā.

Muižu inventāra sarakstos 1581. g. redzam starp dažiem slaviskiem un slaviskotiem lietuviešu uzvārdiem arī tīri lietuviskus muižnieku uzvārdus: Goštoldi un Geranoni, Navyļi un Tamuļi. Viņu ļaudīm uzvārdi ir vai nu ar tīri lietuviskām galotnēm, vai bez tām, vai ar zemniekiem raksturīgo galotni — -ič, piem.: Kužinis, Opanas, Simka, Tugis, Stajelis, Steikutis, Polonis, Plesiuk, Jasiuk, Čičinovič, Semelkevič u. c.

Visi vietu vārdi ar galotni -iškai, -īkai un -īnai, bet slavu rakstībā galotnes saīsinātas par -iški un -īni, piem.: Daugeliški, Mageniški, Takariški, Kimeliški, Šekališki, Bendziški, Bakšti, Kričniki, Jodiki, Lepieni, Okini u. c.⁶ Kļevicas un Koščinas muižu zemnieku reģistros lasāmi 1598. g. šādi uzvārdi: Andrej Latyš, Šimka, Volnis, Janelis, Tugys, Janelis Stanevič, Janelis Peslevič, Janutovič,

³ Ibidem, 216.—361. lp.

⁴ E. Tyszkiewicz „Badania archeol. w dawniej Rusi Litewskiej“, 62. lp.

⁵ „Akty, izd. Vilenskoj arch. kom.“ Tom 14, 315.—335. lp.

⁶ Ibidem, 231.—237. lp.

Stasiuk, Gaško, Bobel u. c.⁷

Sigismunda 3. raksta kōpijā 1590. g. par dažu personu pieskaitīšanu pie Ašmēnas apr. šļachtas lasām starp pieskaitīto vārdiem šādus: M. Možeiko, M. Merla, St. Šimon. Ieskaitot šļachtas kārtā, lietuviskais Mažeikis un Šimonis bija jāšagroza.⁸ Ziņas, kas par uzvārdiem Ašmēnas apr. 16. g. s. bija pieejamas, ir trūcīgas, bet, ievērojot lietuviskos vietu nosaukumus, ļoti raksturīgas.

Reformācija Lietuvā 16. g. s. izplatījās arī Viļņas vaivadijā tās lauku draudzēs, skarot pat Līdas apr. dienvidos esošo Bielīcu un Ščučinu Lietuvisko, kur bieži tika sasauktas kalvinistu sinodes. Krieviskā Lietuvā tā neizplatījās, jo krievi to tur tik pa daļai atbalstīja kā ieroci pret poļu tieksmēm.⁹ Arī Ašmēnas tuvumā, tāpat dažādās Ašmēnas novada vietās: Župrānos, Vaistamā, Dieveniškos, Taboriškos, Smurgaiņos, Ļebedā u. c. lietuvieši - kalvinisti noturēja savas sanāksmes un dievkalpojumus.¹⁰

Tas ir pierādījums, ka 16. un 17. g. s. Ašmēnas un Līdas novadi bija tikai lietuviešu apdzīvoti.

BRESLAVAS NOVADS 16. G. S.

Breslavas novads 16. g. s. piederēja pie Viļņas vaivadijas, kuŗa skaitījās lietuviešu apdzīvota (Litwa wlasciwa).

No Smalvu muižas inventāra sarakstiem 1580. g. redzams, ka lielās Smalvu sādžas zemniekiem uzvārdi ierakstīti ar galotnēm -ič, piekarot tās bieži kristāmiem vārdiem, tā radot šādus uzvārdus: L. Janovič, M. Pavlovič, M. Petrovič, K. Januškevič, St. Ulas, Blaževič, Baltromej Ovdzevič, Jaros Mosianisz, M. Maculevič u. c. Mareinoviču sādžā: J. Stasionož, P. Marcinovič, St. Romanovič u. c. Berznieku sādžā: K. Markulevič, V. Vosselovič, M. Romizovič, G. Vaskovič, J. Jakubovič u. c. Gerkišku sādžā: Gasiolis, Baļukovič, Jasovič, Maceļevič u. c. Saraksts rāda, ka lietuvisko uzvārdu pārtaisšana bijusi nesaudzīga. Tie sakropļoti līdz nepazīšanai, kā piem. Augys jeb Audzys ierakstīts par Ovdzevič, Balys — Baļukovič, Blažys — Blaževič, latviskais Mazjānis pārtaisīts par Mosjanisz u. t. t. Tā kā Breslavas novads stiepās gar latviešu apdzīvotajiem apvidiem, tad tur bija sastopami arī latviešu tautības zemnieki. Pats Breslavas novads stiepjas gar Daugavas kreiso krastu un reģionāli ir turpinājums no Latgales ezerzemes. Ezeriem bagātais apvidus iespiežas austr. Lietuvā. Inventāra sarakstos ezeriem tīri lietuviski nosaukumi: Baltas, Berzenis, Berštynis, Bestunis, Kukšys, Skondzys, Trylipis, Zezalinis, upītes — Karklyne, Zulupe un purvs Karklyne.¹¹

Dati muižu inventāros par Breslavas novadu ir trūcīgi, bet mums ir citas ziņas par novada lietuviskumu arī šinī austr. daļā aiz Breslavas pilsētas. Tā Breslavas apr. Ikazņas uu Jaunās Pohošas (Nowy Pohosc) īpašnieks Ļevs Sapieha 1596. g. uzcēla baznīcu un lūdza, lai atļauj baznīcā lietot lietuviešu valodu, jo viņa ļaudis to runā. Arī kalvinisti bija Ikazņā.¹²

Kad 17. g. s. vidū krievi iebruka Lietuvā, tie lielījās, ka Drujā 1654. g. esot izkāvuši visus lietuviešus. Ar to viņi pierāda, ka Drujā un līdz ar to visa Breslavas apriņķī toreiz runāja lietuviski, jo par kādas citas tautas izkaušanu nestāsta.

Lietuvas valdnieki uzcēla cietokšņus Breslavā, Drūkšos, Drujā, Ikazņā un Vjatā, tāpēc, svešām varām iebrūkot, ap pilīm norisinājās niknas cīņas. Pilis pa daļai sagrava, ienaidnieki - krievi un zviedri apriņķi izpostīja, iedzīvotājus aplaupīja un ļoti daudzus nogalināja. (Lietuvių Enciklopedija 3, 240.—241. lp.).

⁷ Ibidem, 621, 662. lp.

⁸ Ibidem, 61. lp.

⁹ M. Balinski „Starozytna Polska“. Tom 3, 263. lp.

¹⁰ Ibidem, 121. lp.

¹¹ „Akty, izd. Vilenskoj arch, kom.“ T. 14, 196-8. lp.

¹² O. Hedeman „Istorja powietu Braslawskiego“, 6. lp. Vilno 1930.

Še netika apskatīti visi 16. g. s. katoļticīgo robežās ietilpstošie apriņķi, kuŗi, kā pierādīts, pieder pie etnografiskās lietuviešu tautas teritorijas. Sākot no ziemeļiem un turoties pie reliģiskās robežas dienvidos - austrumu virzienā, šie apriņķi vai nu pilnīgi, vai pa daļai ietilpst minētās robežās. Pastovu apriņķi ietilpst pilnīgi, Vileikas un Voložinas pa daļai, Naugardes un Slanīmas ietilpst gandrīz pilnīgi. Visā plašā apgabalā, kuŗu aizņem šie apriņķi, slavu ietekmes nostiprināšanās sākusies jau sen. Tagad tie pa lielākai daļai ir rutenizēti un pa daļai polonizēti. Katrā no šiem apriņķiem vēl turas pa kādai salīnai lietuviešu, kas kaut cik uzglabājuši savu valodu.

Apskatītie četri Ašmēnas, Breslavas, Grodņas un Līdas apriņķi ietilpst 1920. g. Lietuvas valsts robežās, tā sauktā Viļņas apgabalā, kuŗu okupēja poļi un kuŗa de jure tiesības Lietuvai atzina visa pasaule. Šos apriņķos starp ruteniski un poliski runātājiem iedzīvotājiem komplektās masās dzīvo lietuvieši, kuŗiem poļu okupācijas laikā bija savas organizācijas, skolas, baznīcas, laikraksti. Slavu ietekme zemniekos šē sākusies pavisam tuvā pagātnē, 16. g. s. viņi bija pilnīgi lietuviski, slavu ietekme tur bija vēl vāja. Materiālu trūkuma dēļ neapskatīti paliek dienvidi. Lietuvas Augustovas, Suvalku un Seinū apriņķi 40. g. s. Tā kā poļu okupācijas laikā šos apriņķos bija lietuviešu skolas, baznīcas un organizācijas, sevišķi Seinū apriņķī, kas ir gandrīz pilnīgi lietuvisks, tad 16. g. s. viss Suvalku apgabals arī bija lietuvisks.

ĻUBLĪNAS ŪNIJAS SEKAS

Ciešā sakarībā ar Maskavas uzbrukumiem Lietuvai ir Ļublīnas ūnijas noslēgšana ar Poliju 1569. g. Lai atvairītu Maskavas uzbrukumus, bija jāmeklē saistīšanās ar Poliju.

Lietuvas bajāriem nebija tādu tiesību kā Polijas bajāriem, tāpēc tie vēlējās Lietuvas saistīšanu ar Poliju. Ūnijā gan palika daudz plaису, kuŗas deva lietuviešiem iespēju patstāvīgi veidot savu valsts dzīvi. Tādā kārtā Lietuvas valsts organizācija arī uz priekšu palika patstāvīga.

Neskatoties uz to, Lietuva tomēr vairāk un vairāk tuvojās Polijai: lietuviešu tautības bajāri vairāk un vairāk pārpoļojās un kopā ar poļu bajāriem cīnījās dēļ vadošās lomas politikā, ierobežojot ķēniņa varu un apspiežot iedzīvotājus. Ar laiku sistematiski tika izlīdzināta pēc ūnijas palikušā atšķirība pašā valsts organizācijā. Poļi sistematiski un neatlaidīgi centās vienmēr un visur rādīt uz āru, ka nav vairs divu valšķu, bet ir palikusi tikai viena Polijas valsts.

VIENPADSMITĀ NODAĻA

LATVIEŠU UN LIETUVIEŠU NACIONĀLAIS STĀVOKĻIS AUSTRUMOS 17. UN 18. G. S.

Tā kā austr. Latvija 17. un 18. g. s. bija iekļauta Lietuvas — Polijas valstī un politiskā, saimnieciskā un reliģiskā dzīvē cieši ar to saistīta, tad abu brāļu tautu likteņi tiek apskatīti kopīgi.

PAR POŁOCKAS UN VITEBSKAS NOSAUKUMU

Runājot par latviešu un lietuviešu attiecībām ar slaviem 17. g. s., vēl ir jāatgriežas pie bij. Połockas valsts, kuŗa toreiz bija Lietuvas valsts sastāvdaļa. Prof. P. Šmits paskaidro, ka, ņemot vērā skaņu maiņas sakarā ar baltu valodu īsā a pārvēršanos slavu valodās par o, baltu al pārvēršanos slavu val. par olo un i kā iepriekšējā līdzskaņa mikstinājumu, iznāk latviskais Palotes jeb Palotis

upes nosaukums un no tā atvasinātais līdzīgais pilsētas nosaukums, kas slavu rakstos pārvērties par „Polock“. Varbūt kādā citā valodā ir sava nozīme, bet latviešu val. „palte“ ir vēl tautā lietots vārds un nozīmē purvs, udeņaina vieta, šķidrums. Mums vēl jāzina, ka latgaļu izrunā ģenitīvā nesaka vis Palotes, bet Palotis upe, tā kā no tā atvasinātais pilsētas nosaukums atbilst slaviskotajam Polockas nosaukumam. Arī Vitebska 15. g. s. chronikās nosaukta par Vidbesk, kas būtu saliktenis no vārdiem vidus un best jeb rakt. Bet tas jautājums jāatstāj valodnieku izlemšanai.

Runājot par vietu vārdu un uzvārdu nozīmi latviešu un lietuviešu val., ir jāzina, ka austr. Latvijā un austr. Lietuvā lieto tādus vārdus jeb provinciālistus, kādus rietumu daļā nelieto. Nav jāizmirst, ka valoda mainās un pārgrozās, ka daudzi provinciālisti un citi vārdi, kuŗus nelieto rakstu valodā, ar laiku izzūd arī no ikdienas sarunu valodas. Mums ir daudz latviešu un lietuviešu vārdu, kuŗi uzglabājušies vietu nosaukumos, uzvārdos un vecos rakstos. Mums liekas, ka tie nav mūsu, tāpēc ka nelietošanas dēļ mūsu laikos tiem zudusi nozīme.

LATVIEŠU, LIETUVIEŠU UN IGAUŅU ZEMNIEKU UZVĀRDI POLOCKAS VIRSBĪSKAPIJĀ 17. G. S.

Nekādā ziņā mēs nevaram pāriet gaŗām, neapstājušies pie veselas rindas interesantu uzvārdu, kuŗi figūrē savstarpējos sūdzību rakstos Polockas virsbīskapa zemē 1618. g. Tur ir lietuviešu uzvārdi ar galotnēm -ūnas, -iūnas, -iška u. c., kuŗas slaviskā rakstībā saīsinātas un sagrozītas, tur ir raksturīgie latgaliešu uzvārdi ar galotni -āns u. c. Pārējie vairumā nav slaviski, drīzāk tos var pieskaitīt baltu valodām, bet tas arī jāizšķir valodniekiem. Daži ir igauņu valodai piederīgi uzvārdi.

Lietuviskie ir: Ivan Puriška, 5 reizes atkārtojas Zuika (Zaķis), Dailid (galdnieks), Takūn, Tojūn, Teliūn, Šaršūn, Bakšta (tornis), Bavtūn, Šabūn, 2 reizes Litvin, 2 reizes Ražon (pareizi Ražonis), Bažen, Šišak, Šunka, Trišken, Galiūn, 2 reizes Dirmont, Eismont.

Latviskie ir: Gabriels un Andrējs Biruļi, Miķelis Rinda, Gr. Žogota, Lapin, J. Rinda, Boltup, Kļavec, Miškur, Neša, Šabur, Macān, Muižān, Šilān, Žolvān, Kalbān, Cyrān, Šebān, Grūba, Vuška, Nikolai Latiš, Pavel Latiš, Latiševski u. c. Uzvārdiem, protams, toreiz netika pierakstītas latviskās galotnes -s, tāpat kā lietuviskās -ūnas, -iūnas, -iška, -ontas u. c. Sastopami arī latviski sādžu nosaukumi: Dovgala, Latigola, Reksti.

Igauņu uzvārdi ir: F. Kudras, K. Koidol, 2 reizes Bugsel, Kuk, T. Pusik. Nenoteikti, bet ne slaviski uzvārdi ir: Koval, Kravec, Skrada, Birjuk, Lytka, Bricik, Širka, Lubka, Dragila, Šinkar, Šarap, Šanuk, Galuza, Škurat, Irik, Skiba, Liksa, Gulid, Šeka, Jena, Maruda, Šaripa, Brilka, Batavel, Cekiņa, Špak, Ramša, Berk, Kleys, Skaruba, Botavel, Averka, Čečura, Salyga, Prokuda, Maruda u. c.¹

Daļa vārdu ir no Vitebskas virsbīskapijas. Augšā minētie vārdi kā Polockas, tā Vitebskas virsbīskapijās nav pilsētnieku, bet lauku iedzīvotāju vārdi.² Tas ir tikai par vienu vienīgu 1618. gadu. Ja būtu par vairākiem, aina būtu daudz pilnīgāka.

AUSTRUMU LIETUVA 17. G. S. IR LIETUVISKA

Ja 17. g. s. Polockas un pat Vitebskas apkārtnē sastopami tik raksturīgi uzvārdi, tad vairāk rietumos un dienv. - rietumos no turienes, t. i. Drisas, Sebežas, Breslavas, Dzisnas, Pastovu, Ašmēnas, Līdas un citos novados to neapšaubāmi būs bijis vēl vairāk. Mūsu rīcībā nav dokumentu ar uzvārdiem no minētajiem novadiem, bet ir gan daži dokumenti ar vietu nosaukumiem, kuŗi nav mazāk nozīmīgi. Tā, piem., 1640. g. Līdas apr. karalisko mežu ordinācijas dokumentos lasām

¹ A. Sapunov „Vitebskaja Starina“. Tom 1, 5. — 148. lp., Vitebsk 1883. g.

² Ibidem, 345. — 428. lp.

gandrīz tikai lietuviskus vietu nosaukumus: Vilku gira (birzs), Mišku gira, Krakšļi, Žvirgzdina, Berzupe, Dubla, Sliminis, Vojceropis, Viršu nobola, ožēlikiški, Vorovilkis, Pokonevis, Griboš, Goidisila, Paviļonis, Eivobala, Vortēļi, Graši, Dovbreļi, Drucmeņi.

Tai pašā dokumentā ir minēti arī daži uzvārdi, kuŗi ir gandrīz visi lietuviski, piem., 4 reizes minētie Drucmeņi, Mikšelaišis, Dvilipis, citai personai tas uzvārds pierakstīts jau par Dvilipovič, tad nāk Rudevič, Staņevič u. c.³

Vēl tālāk rietumos, t. i. tuvāk Viļņai, atrodam tikai lietuviskus nosaukumus. Tā Rūdiņinku rajonā, kas ir 25—30 klm. dienv. no Viļņas, vietu nosaukumi bez izņēmuma ir lietuviski: Kurkliški, Judzerbiški, Šola, Šaltupiški, Bendrimiški, Akmenīva, Kermuše, Pilaite, Milkiški, Berzolati, Prieši, Geraiteši, Gulbina, Senkartiški, Rapeja, Isliši, Audunope, Jaglove, Rušiliški, Karklina, Ruda, Berziņi, Pelaviški, Laibuna, Vortēļi, Purvina, Baltupis, Jodupis, Dimkiški, Percupe, Vartela, Aškine, Avine u. c.⁴

Turpat atrodami arī rajonu desmitnieku un citu personu uzvārdi ar citām galotnēm, piem.: Bajorovič, Pilovič, Paškevič, Blaževič u. c. Saknes tiem lietuviskas, retāk slaviskas.⁵

Pie šo dokumentu kārtošanas ir strādājis latvietis J. Sproģis cara valdīšanas laikā Viļņas archīvos. Viņš katram vietas nosaukumam krievu valodā ir devis paskaidrojumu, ko tie nozīmē radnieciskās latviešu un lietuviešu valodās, t. i. Avine, liet. avis, latv. avens. Visi minētie vietu vārdi ir uzrakstīti krievu rakstībā un bieži sagrozīti bez pareizām lietuviešu galotnēm.

No visa tā izriet, ka 17. g. s. sākumā un pirmajā pusē visa Latgale un Ilūkstes apr. austrumu daļa, vismaz līdz valsts austrumu robežām, ir bijusi pilnīgi latviska, tāpēc ka tālu viņpus robežām ir sastopami latviski uzvārdi, nerunājot nemaz par vietu nosaukumiem.

Kas attiecas uz Lietuvu, tad vismaz viss Viļņas apgabals līdz 1920. gadā nospraustai robežai ar Breslavas, Pastovu, Ašmēnas, Līdas, Grodņas, tāpat Seinu un Suvalku apriņķiem ir bijis lietuvisks.

Pašā Viļņas pilsētā 16. un 17. g. s. sākumā strādnieki un kalpotāji ir bijuši lietuviešu tautības, tikai turīgākie pilsoņi bijuši poļi vai polonizēti lietuvieši. Viļņas priekšpilsētas tuvākajā un tālākajā apkārtnē ir bijusas tīri lietuviskas.⁶ Viļņas pilsētas un apgabala lietuviskumu 17. g. s. apstiprina Viļņas universitātes darbība. Universitāte dibināta 1579. g., tā ir vecāka kā Tērbatas universitāte.

Gandrīz 200 gadus tā darbojās kā jezuītu akadēmija lietuviskā garā ar latīņu mācības valodu. Tāpēc daži poļu vēsturnieki dusmojās, ka tā 200 gadus esot traucējusi polonizācijas darbu Lietuvā. Tādā sakarībā 1620. g. *Viļņas universitātē dibina lietuviešu, latviešu un igauņu valodu katedru*, sevišķu vērību piegriežot lietuviešu valodai, kuŗu lasa pazīstamais prof. Konstantīnas Širvīdas. Seko vesela rinda zinātnisku darbu par lituanistiku, akadēmiskā jezuītu spiestuve periodiski izdeva lietuviešu grāmatas. Lietuvisks gars bija stiprs visā 17. un pa daļai 18. g. s., kad par rektoriem bija žemaišu un augštaišu profesori, kā J. Gruševskis, A. un K. Kojelaviči, Nik. Ginkevičius, Dan. Butvilas, St. Tupikas, V. Skovydas, Zig. Liauksminas, Jer. Eitminas, P. un S. Puzinai, Milkantas u. c. Daži lietuviešu profesori bija dzimuši pat Viļņas pilsētā. Visumā, latīniskā akadēmija pulcināja ap sevi lietuviešu mācības spēkus, un Viļņas akadēmija bija lietuviskāka, nekā Krakovas akadēmija poliska.

Daži mācības spēki bija pazīstami pat ārpus Lietuvas. Tai pašā laikā akadēmijai bija arī grūtības sakarā ar krievu iebrukumu, ugunsgrēkiem, badu, mēri u. c. Kad pāvests 1773. g. jezuītu ordeni likvidēja, Viļņas akadēmijai draudēja slēgšana. Tikai ar lietuviešu Počebuta, Kreptoviča un

¹ A. Sapunov „Vitebskaja Starina“. Tom 1, 5. — 148. lp., Vitebsk 1883. g.

² Ibidem, 345. — 428. lp.

³ „Ordinacija pušči jego kor. mil. Konjavskago i Dubickago janvarja mes. 1640 goda“, 226—291. lp.

⁴ „Ordinacija koroljevskich pušč, sostavljennaja v 1641. godu“, 5—9. lp. Vilna 1871.

⁵ Ibidem, 9. lp.

⁶ „Polska i Litva“, 317. lp. Warszawa 1914. r.

Ārtoriska palīdzību tā palika zem cita nosaukuma „Schola Princeps Magni Ducatus Lithuaniae Vilmensis“ jeb Augstākā Lietuvas Dižkunigaištijas Skola Viļņā.

Skola bija ar latīņu mācības valodu, tā nebija poliskā garā, profesoros un studentos bija vēl vairāk lietuviska gara nekā agrāk, par ko liecina Viļņas katedrāles cēlājs Ukmergas lietuvietis Laurynas-Stuoka, Gucēvičius, prof. Smuglevičius, žemaišu botaniķis Pabrēža, vēsturnieks T. Narbutas u. c.⁷

BALTRUŅU IECEĻOŠANA LATVIJĀ UN LIETUVĀ

Notikumi 17. un 18. g. s. sagrozījās tā, ka tie Latvijas un Lietuvas austrumu apgabalu nacionālā sastāvā ienesa ievērojamas un tālu ejošas pārmaiņas. Tās izsauca 17. g. s. kaŗi, kas plosījās Latvijā un Lietuvā gandrīz visu gadu simteni ar pārtraukumiem.

Tā saucamā zviedru un poļu kaŗa laikā (no 1600. — 1629. g.) stipri tika izpostīta Vidzeme. Pašā kaŗa sākumā (1601. — 1603. g.) tur izcēlās šausmīgs bads, kuŗam sekoja mēris un citas slimības. Daži pagasti bija gandrīz izmiruši. Bads un mēris šais gados piemeklēja arī Krieviju, Lietuvu, Poliju un Zviedriju.

Latgali kaŗa darbība tieši neskāra, ziņu par to trūkst. Ir iespējams, ka sērgas tika ievazātas arī Latgalē, bet nav ziņu, ka tur būtu izmiruši kādi novadi jau 17. g. s. 1. pusē. Tāpat nav ziņu, ka Latgalē 17. g. s. 1. pusē būtu ieceļojuši kādas svešas slavu tautas piederīgie.

To apstiprina arī citi fakti. Kad jezuīti 1630. g. Daugavpilī ierīkoja pastāvīgu sēdekli, tad izrādījās, ka gandrīz visa muižniecība bija pārgājusi protestantismā. Katoļu priesteru nebija, tauta piekopa māņticību, godāja svētos kokus u. c. Tādā stāvoklī jezuīti atrada latviešu tautu Daugavpils novadā. Lai tuvāk pieietu tautas dvēselei, jezuīti sāka mācīties latviešu valodu.⁸

Citas tautas Daugavpils novadā vēl netiek minētas. Vienīgi Dr. Bīlenšteins pielaiž, ka sakarā ar slimībām, kuŗas, kā redzējam, tik plaši plosījās, baltruteņi esot jau pašā 17. g. s. sākumā ieceļojuši Ilūkstes apr. austrumu daļā.

Zviedru — poļu kaŗa darbība nenotika arī austr. Lietuvā. Kaŗš gan starp Lietuvu un Maskavu uzliesmoja 1633. g., bet kaŗa darbība norisinājās pie Smoļenskas, tālu no etnografiskās Lietuvas. Kaŗš bija īss un beidzās ar lietuviešu uzvaru.⁹ Kaut gan ir ziņas, ka slimības plosījušās visā Lietuvas dižkunigaištijā, skaŗot Viļņu, Grodņu, Naugardi un citas lietuviskas vietas, tomēr ziņās nekas nav minēts par izmirušajiem apgabaliem, nerunājot nemaz par kādas svešas tautas ieceļošanu un nomešanu.¹⁰

Citādi jau tas bija 17. g. s. 2. pusē Jāņa Kazimira laikā (1648. — 1668.). Starp Lietuvu un Maskavu izcēlās ilgstošs kaŗš no 1654. — 1667. g. Krievu kaŗapulki 1655. g. dziļi ielauzās Lietuvā, ieņēma Viļņu, Grodņu, Kauņu un citas vietas, neieņemta palika tikai Žemaitija. Tas bija pirmo reiz Lietuvas vēsturē, kad ienaidnieks ieņēma galvas pilsētu. Viļņu stipri izlauzīja, netaupīja pat baznīcas un pagrabus, kur, meklējot dārglietas, izlauza valdnieku šķirstus un izmētāja kaulus. Šinī laikā ir iznīcināts arī Vitauta Dižā šķirsts.

Kaŗš ievilkās Lietuvas nenokārtoto attiecību dēļ ar Zviedriju. Tas beidzās tik 1667. g. ar Andrusovas miera līgumu, Maskava atdeva Lietuvai atņemto Vitebsku un Polocku, bet paturēja sev Smoļenskas vaivadiju un daļu Vitebskas vaivadijas.¹¹ Šā ilgstošā kaŗa laikā, kad valdīja Jānis Kazimirs, izcēlās slimības, izmira cilvēki, sevišķi lielākos centros, Viļņā un Grodņā, kur pulcējās

⁷ „Vilnius — mūsu mokslu lopšys“, „Ateitis“ 1944. m. nr. 10, 1. 13.

⁸ Dr. Kleintjenss „Latv. vēst avoti jezuītu ordeņa archīvos“, 244. lp. Rīga 1940. g.

⁹ A. Šapoka „Lietuvos istorija“, 317. lp.

¹⁰ „Mitteilungen aus der Geschichte Liv., Est. un Kurlands“, 269. lp.

¹¹ A. Šapoka „Lietuvos ist.“, 331. lp.

kaŗaspēks; cilvēki izmīra arī lielāko ceļu malās, kur virzījās kaŗaspēks. Tukšās vietās iespīdās baltrutenī no Lietuvas valsts austrumiem, jo tiem kā pavalstniekiem nebija nekādu šķēŗšļu. Tā sākās lietuviešu jaukšanās ar slāviem.¹²

Senie inventāri un pagastu apraksti arī snīdz ziņas, ka valodas maiņas sākums ir meklējams Jāņa Kazimīra laikā (1648. — 1668.), kad krievi kaŗoja ar zvīdriem, kad sērgas un mēris iznīcināja iedzīvotājus. Jaunie iedzīvotāji, kuŗi ieradās no Lietuvas diŗkunīgaiŗtījas krievīskiem apgabaliem, bija īemesls valodas maiņai palīkušo iedzīvotāju starpā. No tiem pašiem inventāriem redzams, ka baznīcās, vīstuvākajā Viļņas apkārtņē, 17. g. s. 2. pusē pamācības notīka lietuviešu valodā.¹³

Jāņa Kazimīra laikā, 17. g. s. 2. pusē, kad īebruķa zvīdri un maskāvieŗi, sākās ugunsgŗēķi un sērgas, kuŗās iedzīvotāji izmīra. Republikas abās galvas pilsētās Viļņā un Krakovā cīeta lietuviešu un poļu elements. Kā zinātnīski pētījumi rāda, Lietuvā un Polijā īeplūda baltrutenū elements.¹⁴

Jāņa Kazimīra laikā krievu kaŗaspēks īebruķa arī Latgalē un īeņēma vīsu tās teritorijū, īelauzās zvīdriem pīdēroŗajā Vidzemē 1655. g. un īeņēma pat Alūksnī. Krievu kaŗaspēks virzījās gar Daugavū. Tur īzplatījās epidēmījas, un daļa iedzīvotāju izmīra. To vietā īenāca baltrutenī, tāpēc tie sastopami īlūkstes aprīņķī no Varnāvīciem īīdz Svetei.¹⁵ Cīk vīņu īenācis, nav zināms. Statīstīķis M. Skuķenīeks domā, ka daudz vīņu nebūs bījis,¹⁶ vēl jo vairāk tāpēc, ka jēzuītu ordenīm ap to laīķu vairākās Daugavpīls apkārtnes baznīcās pīetrūcis pīesterū, kas apkalpotu latviešus, nevīs kādu cītu tautu. Latvieŗi par katoļu ceremonījām bījuŗi ļoti sajūsmināti. Pēc dīevkalpojumiem baznīcās kāds no jēzuītiem, kopā ar latvieŗiem, skaitījis tēvreizi, ticības aplīecību, Ave Maria u. t. t. Šīs zemnīeku katechēzes un pamācības latviešu valodā bījis sekmīgs rekatoļīzācījas īerocīs plaŗajos vīņu mīsījas novados.¹⁷ Krāslavas baznīcas dībīnātājs 1680. g. ziņo, ka vīņam rekatoļīzācījas darbā jāatduŗas uz parādību, ka latvieŗi pa lielākāī daļāī īr elķu godīnātāji.¹⁸ Tātad arī plaŗajā Krāslavas novadā īr dzīvojuŗi tīķāī latvieŗi.

LATVIJAS ETNOGRAFIKĀS ROBEŽAS 17. G. S.

Vīsas mīnētās ziņas attīecas uz tiem novadiem, kuŗos 17. g. s. otrā pusē bīja īenākuŗi baltrutenī. Tā kā runa īet tīķāī par latviešu tautu un latviešu valodu, tad sveŗo īenācēju nebīja daudz un nevarēja arī būt daudz, jo vairāk tāpēc, ka 1662. g. krievu zinātnīeka Blavīna īzdotā ģeografīja baltrutenū valodas robežas velķ no *Drujas pīe Daugavas uz Uŗtju, Juchnovīciem un Nevelī*.

Blavīns raksta, ka rīetumos no turīenes, *ap Rosīcu un Osveju vīsi īedzīvotāji īr zemgaļī*. Tie gan būs bījuŗi latgaļī, kuŗus autors tuvāķas nepāzīŗanas dēļ nosāucīs par zemgaļīem. Rosīca un Osveja atrodas Drīsas aprīņķī. īr ļoti raksturīģī, ka ŗo aprīņķī 17. g. s. pēc zvīdru kaŗīem pīesķaita pīe īnflantījas jeb Poļu Vīdzemes, t. ī. Latgales.¹⁹

Šīs aprīņķīs vīnmēr īr atrādīes nenoteīktā stāvoklī: rīezēm to pīesķaita pīe īnflantījas, rīezēm pīe Baltrutenījas apgabaliem. Poļu laīķu dokumenti to reti pīemīn un nedod tam noteīktas administrātīvas robežas.

Cenŗanās saīstīt Drīsas aprīņķī pīe Latgales īzskāīdrojama ar to, ka tas bīja katolīskis un īevērojamā mērā latviešu apdzīvots. No snīegtajām ziņām īzrīet, ka latviešu valodas robežas 17. g. s. 2. pusē īr meklējamas austrumos no Drīsas un Sebežas.

¹² „Materialy antropolog. i etnograficzne“, 1—9 lp., tom 3. Krakow 1898.

¹³ „Staroŗitna Polska“, tom 3, 123. lp. Warszawa 1850.

¹⁴ „Polska i Litva“, 325.—327. lp.

¹⁵ A. Bielenstein „Reiseskizzen aus dem Oberlande“, 642. lp.

¹⁶ M. Skuķenīeks „Latvīja. Zeme un tauta“, 298. lp.

¹⁷ Dr. Kleīntjens „Latv. vēst. avoti jēzuītu ord. aktos“, 130., 245., 247. lp.

¹⁸ N. Rancāns „Garīģo ordeņu pīemīneķļī Latvījā“, ŗurnālā „Draugs“, nr. 1, 1928. g.

¹⁹ Fr. Kemps „Latgalīeŗi“, 14. lp.

KRIEVU VECTICĪBNIKU IECEĻOŠANA AUSTR. LATVIJĀ

Krievu tautības vecticībnieki ieceļojuši kā Latvijā, tā Lietuvā. Latvijā vecticībnieki ieceļojuši no Novgorodas, Pleskavas, Tveras u. c. Maskavas valsts ziemeļrietumu apgabaliem 17. g. s., kad viņus pareizticīgā baznīca un valdība nežēlīgi vajāja. Vajāšanas iemesls bija tas, ka viņi pēc patriarchy Nikona baznīcas grāmatu pārļaušanas fanātiski pieķērās vecajai nerefomētajai mācībai un kultam. Vajāja tos arī tāpēc, ka viņi neatzina jaunās paražas dzīt bārdus, nēsāt īsus uzvalkus, tie neatzina teātri, dejas u. c., jo tas viss esot no paša nelabā. Pasaulē esot nācis antikrists Pēteris 1. un patriarchy Nikons.²⁰ Vecticībniekus spieda bēgt tie paši apstākļi, kas žīdus no Spānijas un hugenotus no Francijas. Tos vajāja ne tikvien Pēteris 1., bet arī Katrīna 2., stāvoklis nemainījās pat 19. g. s.²¹

Viņi bēga pār robežām, visvairāk uz Lietuvu — Poliju, slēpās mežos un bēguļodami sasniedza pat Turcijas robežas. Maz ir palicis dokumentu par viņu apmešanos Latvijā, vēl mazāk Lietuvā.

Pirmā vecticībnieku baznīca ir celta Zemgalē 1676. g. netālu no Daugavas Ligiņškos, Illūkstes apr., otra — Illūkstes tuvumā 1699. g. Baltruķu ciemā, cita Volodinas ciemā 8 verstis no Daugavpils, to skaita par vienu no visvecākajām.²² Zviedru laikos 17. g. s. Rīgā Kārļa vārtu tuvumā bija ierīkota pat nometne, kur patverties vajātajiem krieviem.

Poļu valdīšanas laikā lielie muižnieki - magnāti zemes apstrādāšanai savās pustukšās muižās labprāt pieņēma bēgļus - vecticībniekus no centrālajām Krievijas gubernām; viņi pieņēma ieceļotājus arī no kaimiņu Baltrutenijas gubernām.²³ Ar ienācējiem tie nerīkojās saudzīgi: uz iznomāto zemi paaugstināja nodevas un pašus nomniekus pārvērta par dzimtļaudīm.

M. Skujeniķis par vecticībniekiem saka, ka lielākā to daļa Latgalē un Zemgalē ieceļoja 17. g. s., kad Maskavas cari nežēlīgi apspieda sektantus — vecticībniekus, duchobrodus, chļicus u. c. Katoļticīgā Polija tos uzņēma labprāt. Tie ieceļoja vairāk no Valdāja augstienes Tveras gub. Vēlāk pati caru valdība veicināja krievu ieceļošanu. Tie bija darbīgi, viltīgi, tie nodarbojās ar tirdzniecību un spekulāciju.²⁴

Tā kā vecticībnieku ieceļošana Latvijā ir sākusies pašās 17. g. s. beigās, tad tā ir turpinājusies arī 18. g. s. Draudžu nodibināšanās ir notikusi galvenā kārtā 18. g. s.

Pareizticīgās baznīcas nolūks vienmēr ir bijis atgriezt vecticībniekus, tāpēc 19. g. s. arī Latvijā tika izveidota tā saucamā venticībnieku baznīca. Tās uzdevums bija vecticībniekus atgriezt pie pareizticības. Tas pa daļai arī izdevās, ņemot vērā to apstākli, ka vecticībnieku vajāšanas Latvijā atkārtotās arī 19. g. s., sevišķi archibīskapa Irinarcha laikā. Neskatoties uz to, vecticībnieki visumā ir noslēgušies un sīvi turējušies pie savas ticības.

Pēc 1861. g. zemnieku brīvīšanas un dažām reformām sakarā ar to, sākās pareizticībā pārgājušo vecticībnieku atgriešanās savā ticībā, sevišķi stipra tā bija pēc 1905. g., kad Krievijas tautas ieguva ticības brīvību.

Cik daudz vecticībnieku 17. un 18. g. s. ir ieceļojusi Latvijā, par to nav bijis iespējams iegūt tuvāku ziņu. Pēc 1930. g. tautas skaitīšanas datiem vecticībnieku Latvijā bija visvairāk Rēzeknes apr. 35.340 no 40.172 krievu tautības iedzīvotājiem, Daugavpils apr. — 30.399 no 38.528 krievu tautības iedzīvotājiem, Ludzas apr. to jau ir stipri mazāk — 3.639 no 25.142 krievu tautības

²⁰ „Boļšaja Enciklopedija“, tom 16. St. Peterburg.

²¹ M. Balinski i T. Lipinski „Starożytna Polska“. Tom 3, 283. lp.

²² I. N. Zavoloko „O staroobrjadcev gor. Rigi“, 1—4 lp. Riga 1933.

²³ „Viera i Žiznj“. Nr. 1. 1936.

²⁴ M. Skujeniķis „Latvija, Zeme un Tauta“, 297.—298. lp. un G. Manteufel „Inflanty Polskie“, 47. lp.

iedzīvotājiem, Abrenes apr. to ir pavisam maz, tik 226 no 44.673 krievu tautības iedzīvotājiem.²⁵ Vairāk par 10.000 dzīvo Ilūkstes apr. un Rīgā — 10.656 vecticībnieki. Kopā ir 90.260 no kopējā krievu tautības iedzīvotāju skaita 201.778 Latvijā 1930. g.²⁶

Tāpat gandrīz puse no krievu tautības iedzīvotājiem Latvijā bija vecticībnieki. Ieceļošanas laikā, 17. un 18. g. s. būs bijis daudz mazāk, jo toreiz iedzīvotāju Latvijā, Krievijā un vispār Eiropā bija arī daudz mazāk. Lielais vecticībnieku skaits neatkarīgajā Latvijā izskaidrojams ar to, ka tiem ir lielas daudz bērnu ģimenes, kas dod viņu tautībai stipru pieaugumu.

Vecticībnieku ieceļošana turpinājās arī 19. g. s., pat vēl 20. g. s. sākumā. Krustpils novadā, sevišķi Ungurmuižas pagastā, dienv. - austrumu stūrī vairākos ciemos dzīvo krievi - vecticībnieki, kuŗi ar Vitebskas zemnieku bankas palīdzību šie nometināti rusifikācijas nolūkos 1907. g. pārdotajos baronu Korfu īpašumos. Krievu tur ir ap 700 dvēseļu. Saimniecību lielums grozās ap 30 hektaru.²⁷

Vecticībnieki etnografiski un ģeneāloģiski ir īsti krievu ļaudis, jo viņi nejaucas ne ar cittautiešiem, ne ar citas ticības piederīgajiem. To nevar teikt par pareizticīgajiem Latvijas krieviem, kuŗu dzīslās tek daudz latviešu asiņu.

KRIEVU VECTICĪBNIKU IECEĻOŠANA AUSTR. LIETUVĀ

Ziņu par vecticībnieku nomešanos austr. Lietuvā ir maz. Tās saistās ar viņu pirmo apmešanos pie Nēveles Vitebskas gub. 18. g. s. sākumā. Nēvele toreiz piederēja pie Lietuvas - Polijas. Tur tie pulcējās ap kādu Feodosiju Vasiljevu. No Nēveles tie spiedās ne tik vien uz Livoniju un Kurzemi, resp. Latgali, Jēkabpils un Ilūkstes apr., bet arī uz Lietuvu. Darbu tie atrada lielajās, mežiem bagātajās muižās, rentējot zemes gabalus. Pirmās vecticībnieku apmešanās vietas austr. Lietuvā bija Vidžos un Degūtos Breslavas apr. No turienes, jādūmā, tie būs izplatījušies tālāk Lietuvā. Kādā vairumā vecticībnieki ieceļojuši Lietuvā, nav izdevies dabūt ziņu. Ir uzglabājušās statistiskas ziņas par Viļņas gub. no 1853. g. un Kauņas gub. no 1863. g., kuŗās ir redzams, cik un kādās vietās tie minētajos gados ir dzīvojuši. Viļņas apr. 1853. g. bija 5.872, Švenčoņu apr. — 3.646, Traķu —

Krievu vecticībnieku kolōnistu tipi Latgalē, Zemgalē un Lietuvā.

²⁵ I. N. Zavoloko „O staroobrjadcah goroda Rigi“, 23. lp.

²⁶ M. Skujeniķs „Latvija. Zeme un Tauta“.

²⁷ „Latvju Raksti“, 21. lp. 1935. g.

1.897, Vileikas — 821, Disnas — 1.780 vecticībnieku, kopā 14.016. Kauņas apr. 1863. g. dzīvoja 2.462, Ukmerges apr. — 3.527, Zarasu apr. — 6.804, Paņevežas apr. — 208, kopā 13.001.²⁸

Mazturīgu starp viņiem nav. Nodarbojas galvenā kārtā ar zemkopību, bet tie, kuŗi maina dzīves vietu, ar amatniecību kā galdnieki, dārzkopji, grāvrāči. Dzīves vietu maina tāpēc, ka izvairās no valdības uzraudzības.²⁹ Tā nu iznāk, ka Kauņas gub. tie dzīvo kādās 730 vietās, ļoti mazā skaitā katrā vietā. Daļa no tiem ir pārcēlušies uz Viļņas gub., apm. 1004 cilvēki.

Kopā visā Lietuvā ap 19. g. s. 2. puses sākumu bija 25.778 vecticībnieki.³⁰ No tiem ir jāatvelk Vileikas un Disnas apr. 2601., tāpēc ka šie 2 bija Viļņas gub. apriņķi nav ieskaitīti 1920. g. Lietuvas robežās. Tātad Lietuvas teritorijā 19. g. s. 2. puses sākumā bija 23.177 vecticībnieki. Še nav ieskaitīts Suvalku un Grodņas apr., kur arī dzīvoja neliels skaits vecticībnieku. Pēc tam par vecticībniekiem Lietuvā 19. g. s. trūkst statistisku ziņu.

Niecīgais vecticībnieku skaits vēl nenozīmē, ka tos baigajos rusifikācijas laikos Lietuvā nebūtu ieplūdinātas krievu masas. Mēs redzam, ka 1914. g. Lietuvas teritorijā bija 4.150.000 iedzīvotāju, no kuŗiem krievu bija veseli 352.750 jeb 8.5%, no kuŗiem 20% bija pārvietojamā kaŗaspēka un žandarmu. Vāciešiem ienākot 1915. g. un krieviem atkāpjoties, arī lielākā daļa krievu kolonistu Lietuvu atstāja. (Liet. Encikl. 12. 237. lp.).

1936. g. statistiskie dati liecina, ka neatkarīgajā Lietuvā (bez poļu okupētā Viļņas apg.) bija 50.727 krievi, neieskaitot baltruteņus. Šinī skaitā ietilpst pareizticīgie un vecticībnieki. Cik bija pēdējo, nav zināms.

Vispārējā tautas skaitīšana bija vācu okupācijas laikā 1942. gada maijā, kad Lietuvā ietilpa arī Viļņas apgabals, bet ne pilnīgās 1920. g. robežās. Pievienota Lietuvai vēl nebija lielākā daļa Breslavas, Līdas un Grodņas apriņķu, tāpat pašas apriņķa pilsētas. Pilnīgi ārpus Lietuvas teritorijas palika Seinū un Suvalku apriņķi. Lietuvai pievienotos Viļņas apgabala apriņķos 1942. g. tautas skaitīšanā krievi ir uzdoti kopā ar baltruteņiem, izņemot pašu Viļņas pilsētu, kur krievu ir 6.415, bet baltruteņu — 3.423. Viļņas apr. baltruteņu un krievu kopā ir 8.239, Ašmēnas apr. — 29.757, Eišišķu apr. — 4.300, Svīru apr. — 33.679, Švenčoņu apr. — 13.355 un Traķu apr. — 4.881, kopā 104.049 visā Viļņas apgabalā. Tā kā Viļņas pilsētā baltruteņu ir tikai viena trešdaļa no kopējā skaita ar krieviem, tad varētu domāt, ka tas tā ir ar visā Viļņas apgabalā. Laukos tas ir pilnīgi otrādi: galvenās zemnieku masas, ka to vēlāk redzēsīm, ir lietuvieši un tuteiši, t. i. rutenizēti un polonizēti lietuvieši; krievi ir stiprā mazākumā. Mēs daudz nemaldīsimies, ja krieviem atstāsim apm. 35.000 cilvē., t. i. vairāk kā vienu trešo daļu. Pieskaitot 1936. g. neatkarīgās Lietuvas nepilno 51.000, kopā sanāk apm. 86.000 krievu tautības iedzīvotāju, kuŗu starpā ir pareizticīgie un vecticībnieki. Še trūkst ziņu par etnogrāfiskās Lietuvas Breslavas, Līdas, Grodņas, Seinū un Suvalku apriņķiem. Ir zināms, ka Līdas un Seinū apr. vecticībnieku nav. Breslavas, Grodņas un Suvalku apr. tie dzīvo, bet izklaidus un nelielā skaitā. Cik no 86.000 krievu tautības iedzīvotājiem Lietuvā 1942. g. bija vecticībnieku, pašlaik grūti konstatēt. Ņemot vērā Latvijas datus, jādomā, ka to ir mazākā puse no krievu tautības iedzīvotājiem, apmēram 40.000 — 41.000 cilvēku.

Salīdzinot ar Latviju, redzam, ka tur jau 1930. g. krievu tautības iedzīvotāju ir nepilni 202.000, Lietuvā 1942. g. tikai ap 86.000.³¹ Tātad Lietuvā arī vecticībnieku ir daudz mazāk nekā Latvijā, apmēram puse no Latvijas skaita. No tā varam secināt, ka 17. un 18. g. s. vecticībnieki Latvijā ir ieceļojuši daudz lielākā skaitā nekā Lietuvā.

Tagad tie Latgalē dzīvo stipri vienkopus, kompaktās masās. Dažos pagastos tie pārkūmā par latviešiem, piem. Biķernieku pagasts Daugavpils apr. ir tikai gandrīz vecticībnieku apdzīvots.

²⁸ „Pamjātņaja kņižka Viļenskoj guberniji 1853. g.“, 12. lp.

²⁹ „Pamjātņaja kņižka Kovenskoj gub. 1863. g.“, 32.—33. lp.

³⁰ Ibidem, 31. lp.

³¹ Lietuvju Enciklopēdija uzdođ vēl mazāk — 81.200 krievu.

Lietuvā vecticībnieki dzīvo izkaisīti daudzos apriņķos ļoti mazās vienībās. Arī Lietuvā, tāpat kā Latvijā, vecticībnieki nejaucas ar citu tautību iedzīvotājiem un turas pie senajām krievu nacionālajām paražām un savas valodas.

POĻU IECEĻOŠANA LIETUVĀ

Poļi vispirms ir ieceļojuši Lietuvā un no turienes Latvijā. Poļu ciešāki sakari sākās ar lietuviešiem pēc jatvingu uzvarēšanas 14. g. s. Tie ir bijuši arī agrāk, kad poļu kara gūstekņi nokļuva Lietuvā un tika nodarbināti lauksaimniecībā. Pēc 1385. g. Krēves akta, kad Lietuva tika vairāk tuvināta Polijai un Vitauta Dižā valdīšanas laikā 15. g. s. Lietuvā sāka ieplūst poļu amatnieki, kuņi apmetās gan vairāk pilsētās. Laukos apmetās poļu muižnieki, kuņi nodarbojās lietuviešu muižās kā muižu pārvaldnieki. Zemi savā īpašumā viņi iegūt nevarēja, tāpēc tie mēģināja pie tās tikt citādā ceļā: viņi rentēja lietuviešu muižas. Poļi ļoti centās iekļūt Lietuvā. Ceļš uz turieni tiem pavērās sevišķi pēc 1569. g., kad tie sāka Lietuvā ieplūst lielākā skaitā. Tad tiem bija dotas tiesības apmesties visos Lietuvas lielvalsts novados. Tādā kārtā tie iespiedās ne tikvien lietuviskajā, bet arī slaviskajā Lietuvas valsts daļā, darot arvien lielāku ietekmi valodas un paražu ziņā uz vietējo aristokrātiju un bruņniecību, kas līdz šim bija baltruteņu ietekmē. Pēc tam, kad lietuviešu tauta 15. g. s. sākumā bija kristīta un pārgājusi katoļticībā, Lietuvā ieplūda daudz poļu tautības garīdznieku. Nemācīdamies un neprazdami lietuviešu valodas, viņi sludināja dievvārdus poļu valodā. Tādā kārtā tie palika par poļu valodas izplatītājiem ar baznīcas palīdzību. Poļu ietekmi grieķu - katoļticīgo iedzīvotāju starpā stiprināja arī ūniātu baznīcas izveidošanās Lietuvā 16. g. s. beigās. Ūniātu nolūks bija grieķu - katoļu baznīcas tuvināšana rom. - katoļu baznīcai un, beidzot, pilnīga saplūšana ar to. Tā kā Lietuvā katoļticības sludinātāji un izplatītāji bija poļi, tad pamazām izveidojās uzskats, ka katoļu ticība ir poļu ticība un katolim jābūt arī polim.

Reformācijas laikā, t. i. 16. g. s., poļu sprediķotāji, protestanti-kalvīnisti, arī izplatīja poļu valodas zināšanas, galvenā kārtā pilsētu iedzīvotāju un lauku aristokrātijas vidū. Tādā kārtā polonizācija Lietuvā 16. g. s. iespiedās divos veidos: *mazāk ar poļu elementa ieceļošanu, vairāk ar lietuviešu, baltruteņu un agrāk rutenizētās lietuviešu aristokrātijas pārpoļošanu*. Polonizācijas vilnis, kas sākās pēc Ļubļīnas ūnijas 1569. g., vairs neapstājās. Bieži lietuviešu bajāri apprecēja poļu tautības sievas un paši pārgāja poļos.

Neskatoties uz to, polonizācijai 17. g. s. bija arī savi šķēršļi. Viens no tādiem bija tas, ka Lietuvas valsts iekšējā organizācija pēc Ļubļīnas ūnijas tomēr palika pilnīgi neatkarīga un, otrs, ka, sākot ar 14. g. s. beigām, iekšējo darīšanu valoda bija baltruteņu, resp. līdzīga senslavu baznīcas valodai. Poļu valodu rakstos sāka lietot ap 16. g. s. vidu, bet vēl tik mazā mērā, ka tikai nedaudzi raksti sāka parādīties. Poļu valodu, kas bija rakstu un darīšanu valoda, sāka lietot tikai sākot ar 1696. gadu.³² Pārpoļoto lietuviešu skaits 15. g. s. otrā pusē un 16. g. s. sākumā vēl nebija liels. Tie paši arī vēl jutās kā lietuvieši un lietuviski runāja.³³

LIETUVIEŠU NACIONĀLĀS CĪŅAS 17. G. S.

Maldīgi būtu domāt, ka toreizējā lietuviešu izglītotā sabiedrība nebūtu nemaz reaģējusi uz poļu iespiešanos Lietuvā un polonizācijas pasākumiem. Izrādās, ka visu 17. g. s. ir notikušas nacionālas cīņas lietuviešu un poļu garīdznieku starpā poļu iespiešanās un uzkundzēšanās dēļ. Tā ap 1685.

³² L. Wasilewski „Die Ostprovinzen des alten Polenreichs“, 54.—58 lp. Krakau 1916.

³³ Šliupas „Lietuvių Tauta“, 508. lp. Plymouth 1905.

gadu ķēniņa Jāņa 3. laikā lietuvieši sūdzas, ka Lietuvā esot pietiekami daudz savu garīdznieku, bet vēl nākot klāt sveši un ēdot lietuviešu maizi, kur viņiem pašiem esot jācieš bads. Ienācēji viņiem nodarot lielu netaisnību.

Bija arī cīņas valodas dēļ, bet poļi atsaucās uz savām tiesībām, pamatojoties uz Lietuvas Statūtu, kur noteikts, ka vietējā tautas valoda, sevišķi Viļņas diecēzē, ir lietuvju un poļu.³⁴ Pēc kristīgās ticības pieņemšanas pamācības baznīcās visā Lietuvā tika teiktas lietuviski, bet grāmatas lietuviešu valodā netika iespiestas. Viļņas baznīcās pamācības līdz 17. g. s. sākumam notika tikai lietuviešu valodā, 17. g. s. sāka lietot arī poļu valodu.³⁵

Tā kā poļi centās lietuviešu valodu no baznīcām izspiest, tad tāpēc arī sākās minētās nacionālās cīņas. Patiesībā tās bija sākušās daudz agrāk, no pašiem kristietības sākumiem Lietuvā. Cēlonis meklējams tanī apstākļī, ka lietuviešu tautas kristīšanai nebija reliģiski, bet politiski nolūki.

Jau pirmais bīskaps Andrejs Vasils (1388 — 1398) izsūtīja misionārus visā Lietuvā, kas neprata un negribēja prast un mācīties lietuviešu valodu. Tāpat rikojās misionāri otrā bīskapa Jēkaba Plichta (1398 — 1407) un nākošo divu bīskapu laikā (1408 — 1421), lai gan tai pašā laikā netrūka kapellānu - lietuviešu, kas misionāru uzdevumu varētu izpildīt. Tādā kārtā poļu misionāri nedarīja to, ko misionāri darīja citās zemēs, mācoties tautas valodu, lai varētu piekļūt tautas dvēselei. Tauta tikai arīgi bija kristīta. Kristīgā baznīca Lietuvā jau pašā sākumā nesa sev līdz politisku raksturu: garīdzniekiem bija politiski nolūki: poļu ietekmes stiprināšana, tāpēc tautai viņi runāja tikai poļu valodā.

Redzot tik daudz nebūšanu, piektais bīskaps Matejs Troks (1421 — 1453), būdams dedzīgas dabas, pavēlēja garīdzniekiem mācīties lietuviešu valodu, bet tie neklausīja, vadoties no politiskām idejām. Sekas tam bija tautas naidīga izturēšanās pret poļiem. Bīskaps Voicechs Tabors (1492 — 1507), dodoties sava amata izpildīšanai uz Lietuvu, lūdza pāvestu, lai atļauj ceļā ņemt līdz zobenu, tā kā garīdznieki nu jau bija palikuši par bruņiniekiem. Bīskaps Jānis (1519 — 1536), cēlies no lietuviešu dižkungiem, pārspēja savu priekštecī, pavēlēdams, lai skolās evaņģeliju lasa poļu un lietuviešu valodās. Tātad skolā jau iespiežas poļu valoda.

Nepārpoļotie lietuviešu magnāti cēla daudz baznīcu, pūlējās paturēt garīgo un laicīgo varu, atstāt baznīcas lietuviešu valodu, bet poļi izlietoja savu mērķu sasniegšanai visādus līdzekļus: viņi panāca, ka lietuviešu bīskaps J. Radvīlis tika pārcelts uz Krakovu, turpretim Luckas poļu bīskaps Macepovskis ar pāvesta atļauju kļuva par Viļņas bīskapu, kur tas dzina pārpoļošanas politiku.

Par šādu stāvokli 16. g. s. beigās un 17. g. s. sākumā raksta arī „Postilla Katolicka“. Tāpat lietuviešu darbinieks Daukša 1559. g. no Viļņas ziņo pāvestam par kristīgās baznīcas nelāgo stāvokli, kam par iemeslu esot tas, ka polonizātori, — augstākā garīdzniecība un laicīgā vara izturoties nicinoši pret lietuviešu valodu un tautai uzspiežot poļu valodu. Pāvests Klements 3., informēts par to, sūta legātu, kas pārlicinās par to pašu: trūkstot baznīcu; kur tās esot, tur tās esot poļu garīdznieki, kas neprotot tautas valodu. Ļaudis dzīvojot kā zvēri, nekā nesaprotot no reliģijas, daudzi mirstot nekristīti.

Bīskaps Benedikts Vojna (1600 — 1615), kas bija lietuviešiem labvēlīgs un poļu valodu nosauca par „lingua vulgaris“, gribēja iepriekšējām nebūšanām darīt galu, domādams sagatavot izglītotus lietuviešu garīdzniekus, tomēr poļu valodas uzspiešanu novērst nespēja. Bīskaps A. Sapieha (1667 — 1671) savā laikā 1669. g. sinodē prasīja, lai kapellāni prastu lietuviešu valodu. Sinodes aktos lietuviešu val. blakus poļu valodai vairs netiek minēta. Bīskaps Aleksandrs Katovics (1685 — 1686) arī 1685. g. sinodē prasīja, lai garīdznieku amatus ieņemtu „oriundi Lithuani“, lietuvieši pēc izcelšanās. Tas netika ievērots, jo visā 17. g. s. Lietuvā bija daudz garīdznieku, kas

³⁴ „Polska i Litva w dzejowom stosunku“, 246. un 254. lp. Krakow 1914.

³⁵ „Słownik geograficzny“ tom 5., 335. lp. Warszawa 1884.

bija imigrējuši un, pateicoties protekcijām, ieņēma atbildīgus garīdznieku posteņus. Baznīcas pārpoļošana gāja spēcīgi uz priekšu, visas pūles to aizturēt bija veltīgas.³⁶

Paceļas jautājums, kāpēc valdnieki, kuŗi pēc tautības bija lietuvieši, neatbalstīja nacionāli noskaņoto bīskapu centienus un cīņu? Iemesls bija tas, ka pēc Lietuvas valsts konstitūcijas valdnieki bija atkarīgi no muižniecības. Lielākā daļa muižniecības jau toreiz veicināja poļu valodu un tik ļoti izbazūnēto poļu kultūru.

LIETUVIEŠU NACIONĀLĀS CĪŅAS 18. G. S.

Cīņa par ietekmi baznīcas un līdz ar to visas Lietuvas garīgās kultūras laukā turpinās arī 18. g. s., jo no baznīcas toreiz bija atkarīga skola un visa gara dzīve.

Poļu bīskapi Viļņā bija arī 18. g. s. līdz 1730. g., kad par bīskapu nāca lietuvietis M. Zenkovičius (1730 — 1761). Tad lietuvieši centās no poļu ietekmes atbrīvoties. Kad 1752. g. Viļņas katedrālē atbildīgu posteni ieņēma polis, tad pārējie garīdznieki protestēja un prasīja, lai bīskaps griežas ar rakstu pie karaliskā kanclera, ka Lietuvas likumi aizliedz poļiem ieņemt atbildīgus amatus. Lietuviešu garīdznieks Lapacinskis griezās Romā ar lūgumu par vakantās atbildīgās vietas ieņemšanu Viļņas katedrālē pēc J. Dominika Puzīnas nāves, kas bija arī Livonijas bīskaps. Šis amats no otras puses bija par poļa Bronikovska sūdzības pamatu. Apustuliskais sēdeklis nenostājās Bronikovska pusē, bet aizrādīja, ka Lietuvas Statūts paredz civīlo un garīgo amatu ieņemšanu lietuviešu tautības pilsoņiem. Ilgi un sīvi cīnoties tauta panāca, ka lietuvietis tika iecelts Viļņas katedrāles atbildīgajā amatā.

Tad bīskaps Zenkevičius pavēlēja visiem garīdzniekiem, „ut in ecclesia dicant cum populo „Pater noster“, „Ave Maria“, „Credo“ etc. vernacula lingua“, t. i., lai visi garīdznieki baznīcās „Mūsu tēvs“, „Ave Maria“, „Es ticu“ u. t. t. teiktu vietējā, t. i. lietuviešu valodā.³⁷ Beidzot ilgstošā cīņa nobeidzās ar lietuviešu uzvaru, bet tai bija tikai pagaidu raksturs.

Kaut gan bīskaps Zenkevičius savā amatā palika līdz pat 1761. g. un viņa rīkojumi par lietuviešu valodas lietošanu Viļņas baznīcās palika spēkā, poļu garīdznieki tos ignorēja un bieži nepildīja, sevišķi pilsētās. Tādā kārtā Viļņā līdz 1724. g. lietuviešu valoda pamazām tika izstumta no visām baznīcām, izņemot Sv. Jāņa baznīcu. Tur pamācības lietuviešu valodā teica līdz 1737. g. Ir zināmi pat visu garīdznieku vārdi, kas tās teikuši. *Pēc 1737. goda lietuviešu valoda apklusā arī vienīgajā Viļņas baznīcā, kur tā bija vēl palikusī.* Tas nenozīmē, ka Viļņā nebūtu vairs lietuviešu, bet gan to, ka poļi Viļņas pilsētas un apkārtnes iedzīvotājus ar baznīcas palīdzību centās pārpoļot, jo baznīcas dokumentos redzams, ka Sv. Jāņa baznīca domāta Viļņas pilsētas un apkārtnes lietuviešu vajadzībām.

Pārpoļošana turpinājās. Bīskaps Ignācijs Jēkabs 1787. g. 16. jūnijā izdeva rīkojumu, kas noteica, ka „Deus noster refugium“ ļaudīm jāsaka poļu val. Bīsk. Dāvids Pilhovskis 1795. g. 10. maijā noteica, ka garīdzniekiem pastiprinātā kārtā jāraugās uz to, lai ar baznīcas palīdzību ļaudis saistītu pie reliģijas. Rīkojumā nav teikts, kāda valoda jālieto, bet, ņemot vērā iepriekšējos rīkojumus un tendences, jādomā, ka bija domāta poļu valoda.³⁸

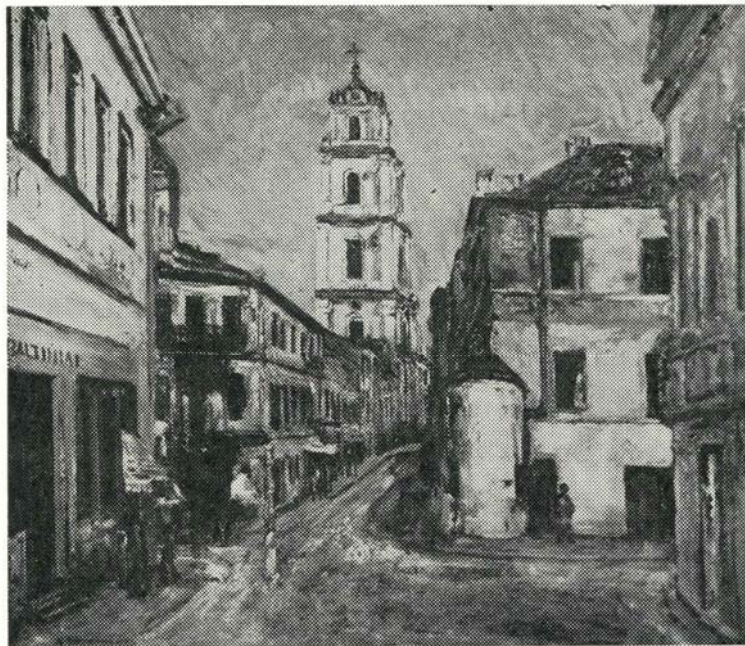
Tādi apstākļi 18. g. s. beigās bija arī citās dienv. un austrumu Lietuvas pilsētās un to tuvākajā apkārtnē, piem. Suvalkos, Grodņā, Līdā u. c.

Lielākā daļa austr. Lietuvas bajāru jau agrāk bija rutenizējušies. Daudzi no tiem apmetās dzīvot pilsētās. Tā kā pilsētās tanī laikā tika piekopta nesaudzīga pārpoļošanas politika, tad 18. g. s. beigās jau bija polonizētas rutenizēto lietuviešu bajāru aprindas un tas elements, kas vēl nebija iemācījies

³⁶ „Stosunki litewsko - polskie w diacezji Wilenskiej“, 9.—13. lp. Wilno 1913.

³⁷ „Stosunki litewsko - polskie w diacezji Wilenskiej“, 13.—15. lp. Wilno 1913.

³⁸ Ibidem, 15. lp.

Viļņa. Vecpilsēta ar Sv. Jāņa baznīcu. Tā bija pēdējā, no kuras 18. g. s., 1737. g. izmeta lietuvju valodu.

baltruteņu valodu. Pārpoļojās arī neliela daļa turīgāko zemnieku, sevišķi pilsētu tuvumā.³⁹

Tā nu uz 18. un 19. g. s. sliekšņa redzam, ka dienv. un austrumu Lietuvas pilsētas ir jau pārpoļotas. Pārpoļošana no turienes spiedās tālāk uz rietumu Lietuvas pilsētām Kauņu, Paņevežu, Šauļiem un citur.

Īpata ir parādība, ka daļa lietuviešu bajāru un pilsoņu ir staigājusi no vienas tautības otrā un tad trešā: savā laikā tie ir pārgājuši baltruteņos, tad vēlāk no baltruteņiem poļos. Tāda pati parādība ir vērojama lietuviešu un latviešu zemnieku starpā austrumu novados, kas būs redzams, apskatot 19. un 20. g. s., kas būs redzams, apskatot 19. un 20. g. s. Sākoties 19. gadu simtam, visa lietuviešu muižniecība, sevišķi austrumu Lietuvā, jau skaitījās pārpoļota, vismaz arīgi, jo ikdienišķās sarunās mājā lietoja poļu valodu. Izņēmums bija Žemaitijas bajāri, galvenā kārtā zemākie un nabadzīgākie — šlachta, kas turējās vēl pie lietuviešu tautības un valodas.

LIETUVISKI NACIONĀLĀ APZIŅA POLISKI RUNĀTĀJOS

Krietnā daļā muižniecības un pilsonības pārpoļošana vēl nebija laidusi dziļākas saknes: tā bija pavirša un poļu valodas zināšanas skaitījās galvenā kārtā it kā poļu kultūras piesavināšanās, ko arī bez poļu valodas prasības nevarēja, jo, kā to redzējām, lietuvisku grāmatu nebija. Ne tikvien tie, kas vēl runāja lietuviski, bet arī daudzi, kas runāja poliski, sauca sevi par lietuviešiem, kā piem. nemirstīgais Tadiešs Kosčuško, Staņislavs Moņuško, Ādams Mickevičs u. c., īstā vārdā Koščuškis, Moņuškis, Mickus. Lietuvas muižniecības vidū tādu nebija mazums, un daudzi no viņiem bija lepni uz savu lietuvisko izcelšanos. Līdzīga parādība bija arī pilsētu iedzīvotāju starpā, tā ka daudzi senie Viļņas, Grodņas, Suvalku un citu pilsētu iedzīvotāji, kaut gan lietuviešu valodu vairs neprot, savu lietuvisko izcelšanos pat vēl mūsu dienās nenoliedz.

Garīdznieki 18. g. s. vēl vairāk padevās poļu ietekmei un pārpoļojās: viņiem likās, ka poliskums

³⁹ L. Wasilewski „Die nationalen und kult. Verhaeltnissen in Westrussland“, 19. lp., Wien 1915.

ir katolicisma un vispār kristietības pazīme. Visumā Lietuvā poļu tautības iedzīvotāju nebija daudz: mazāk bija ieceļojušu kā pārpoļotu. Vairums to, kuŗi sevi sauca par poļiem, bija no lietuviešiem cēlušies. Poliski runātāju muižnieku, garīdznieku un pilsētnieku vidū bija daudz, bet īstu poļu bija maz.

ZEMNIEKU MASAS AUSTR. LIETUVĀ 18. G. S. PALIEK POLONIZĀCIJAS NESKARTAS

Plašas lietuviešu masas, kas sastāvēja vienīgi no zemniekiem, 18. g. s. palika pilnīgi ārpus polonizācijas loka, jo zemnieks, būdams dzimtcilvēks, nevarēja ņemt daļību ne politiskā, ne sabiedriskā dzīvē. Zemnieki bija izslēgti no tām aprindām, kas nesa „poļu kultūru“. Tāpēc Viļņas vaivadijas robežas 18. g. s. bija arī lietuviešu tautas etnogrāfiskās robežas. Tās stiepās tālu aiz Viļņas pilsētas: dienv. - austrumu virzienā tās gāja aiz Līdas līdz Ņemunas upei, austrumos tās pārsniedza Molodečnu un ziemeļu austrumos stiepās aiz Breslavas un Plissas līdz Indricas ietekai pie Daugavas. Par to liecināja ļaužu lietuviskā valoda un vietu nosaukumi.⁴⁰

Dienvidos lietuviešu valodas robežas stiepās arī tālu: skāra Ņemunas upi pie tagadējiem Mastiem, kur Ņemuna savā tecējumā sasniedz vistālāko dienvidus punktu. No turienes robeža sāk virzīties ziem. - rietumu virzienā. Netālu no Mastiem ziemeļos ir Ščučina, kas nosaukta par lietuvisku. Tur 18. g. s. lietuviešu pijariem bija skola.⁴¹ Ščučina ir no Līdas dienv. - rietumos un no Grodņas dienv. - austrumos. Kā to redzēsīm vēlāk, lietuviešu valoda Ščučinas apkārtnē ir uzglabājusies līdz mūsu dienām. Arī citas Viļņas vaivadijas vietās pijariem 18. g. s. bija lietuviskas skolas, piem. Viļņā, Geraņainos, Varenavā, Blotņā, Jaunā Doļskā u. c.

Pijari bija mūku ordenis, kuŗš 18. g. s. ieradās Lietuvā un rūpējās par jaunatnes audzināšanu. Viņi dibināja tā saucamās „dievbijīgo skolas“, scholae pieae, no kā cēlies viņu nosaukums. Pijaru skolas pa lielākai daļai bija tautskolas, vietām bija arī pilnas kollēģijas.⁴²

Pirms otrās Lietuvas valsts sadalīšanas 18. g. s. beigās, 1791. g. tanī pašā platībā, kāda tā bija pēc 1566. g., iedzīvotāju skaits jau bija pieaudzis līdz 3.850.000, kuŗus pēc ticībām V. Vielhorskis sadala šādā kārtā:

	Skaitis	%
Ūniāti (gandrīz visi baltruteņi)	1.500.000	jeb 39
Katoļi (gandrīz visi lietuvieši)	1.470.000	„ 38
Žīdi	385.000	„ 10
Pareizticīgie (gandrīz visi baltruteņi)	250.000	„ 6,5
Protestanti (lietuvieši un vācieši)	60.000	„ 1,5
Muhamedāņi (tatāri)	40.000	„ 1
Karaimi	5.000	„ 0,13

Lietuvā 1791. g. katolis nozīmēja arī lietuvietis, retos gadījumos — polis, jo tie dzīvoja pierobežā un nedaudz Viļņā. Ūniāts un pareizticīgais visbiežāk bija baltruteņa sinonims, kaut gan bija arī zināms skaits pareizticīgo lietuviešu Grodņas apgabalā un Baltrutenijas dziļumos. Protestantu vairums lietuvieši un nedaudz vācieši. Muhamedāņi bija tatāru tautības. (Sk. karti III).

Lietuvas lielvalsts slavu dominijās neviena province netika saukta par Baltruteniju jeb Baltkrieviju. Taču krievu un poļu vēsturnieki N. Tichomirovs, L. Vasiļevskis, S. Dimitrijevs u. c. apgalvo, ka *lietuviešu valdīšanas laikiem, sevišķi 14. un 15. g. s. ir bijusi ļoti liela nozīme baltruteņu un ukraiņu nāciju izveidošanās procesā, jo, atšķirtas no Maskavas, tikušas pasargātas*

⁴⁰ M. Balinski i T. Lipinski „Starożytna Polska“, 121. lp. Warszawa 1850.

⁴¹ J. Jaroszewicz „Obraz Litwy“, 38. lp. Wilno 1844.

⁴² A. Šapoka „Lietuvos Istorija“, 341.—342. lp. Kaunas 1936.

no krievu un tatāru ietekmes. (Liet. Encikl. 8, 31. lp.).

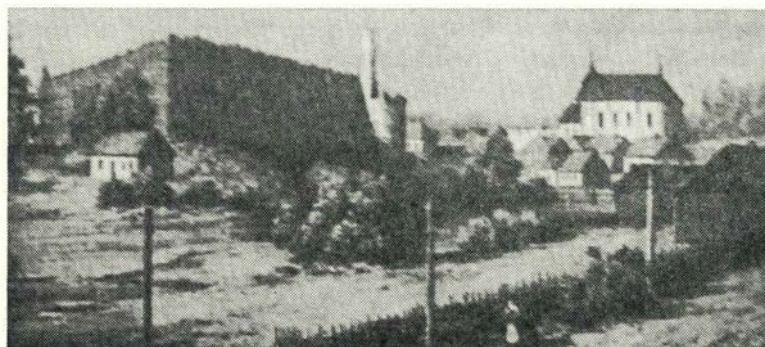
Valdošais krievu zinātnieku uzskats ir, ka pēc 2. Lietuvas valsts dalīšanas 1793. g., tā zaudēja visas slaviskās, bet paturēja lietuviskās zemes. Tāpēc krievu vēsturnieki (Platonovs), ģeografi (Semjonovs) un etnologi Lietuvas teritoriju 1793. g. uzskata kā dziļā senatnē lietuviešu un tiem radniecīgu jatvingu apdzīvotu zemi. (Liet. Encikl. 8, 32. lp.).

LĪDAS UN AŠMĒNAS APR. MUIŽNIEKU UN ZEMNIEKU LIETUVISKIE UZVĀRDI

Par austr. Lietuvas lietuvisko seju 18. g. s. liecina daudzi muižu inventāru saraksti. Tur atrodami muižnieku un zemnieku vārdi un uzvārdi. Muižnieku starpā, kā šķiet, pārsvarā ir sīkie bajāri, kuņi 18. g. s. beigās, kaut arī pavirši, bija jau polonizēti. Inventāri ir sarakstīti baltruteņu un poļu valodās. Rakstītāju vairums, kā redzams, nav pratis vai nav gribējis prast lietuviešu valodu, tāpēc lietuviskie uzvārdi ļoti sakropļoti. Tos tomēr var viegli atšifrēt pēc lietuviskām saknēm. Vairākās muižās ir uzrakstīti nesakropļoti lietuviešu uzvārdi. Redzams, kā rakstītāji tur būs pratuši lietuviešu valodu un pati bajāru polonizēšana nebūs notikusi vai notikusi pavirši. Austr. Lietuvā tā sākās agrāk kā pārējā Lietuvā.

Līdas apr. Kadilonas muižas inventāru sarakstos 1760. g. starp citiem lasām šādus tīri lietuviskus uzvārdus, bet bez lietuviskajām galotnēm: Baltruk - Baltrukas, Blazey - Blažys, Baczys - Bačys, Szeszkow - Šeškys, Szylo - Šilkas, Szymuk - Šimukas u. c.⁴³ Nepārtautas lietuviešu ģimenes ar līdzīgiem uzvārdiem, piem. Baltrukas, Bačys, Blažys, Viļņas apagabalā bija sastopamas poļu okupācijas laikā 1936. g.

Ašmēnas apr. Sokolovas muižas inventāru sarakstos lasām, ka Kurdu ciemā dzīvo K. un L. Kurda, Pakoviču ciemā dzīvo Piskun - Piskūnas, Sawczuk - Savčukas, Pulņānu ciemā 1757. g. dzīvo S. Mašis, P. Czaley - Čalys, Loszuk - Lošukas, J. Zyl - Žylis u. c.⁴⁴ Ašmēnas apr. Soru folverka inventāru aktos 1782. g. starp citiem lasām šādus tīri lietuviskus ciemu nosaukumus: Gudeliški, Petruški, Dudiški, Sniliški, Mumeliški, Dvorciški, Laužani u. c. Ir lietuviski uzvārdi,

Līdas pils drupas lietuvju apdzīvotā teritorijā.

kas uzrakstīti nepārgrozītā veidā, piem. Jadzis, Kijola, Lapis, Misius, Šepis, lietuviski uzvārdi bez lietuviskām galotnēm, piem. Gražul - Gražulis, Kieyruk - Kairiukas, Misiun - Misiūnas, Baciun - Baciūnas u. c.⁴⁵ Ir uzvārdi ar lietuviskām saknēm un pārgrozītām galotnēm, piem. Jodko - Jodkis, Rynko - Rinkys, Radziun - Radziūnas u. c. Daudzās Ašmēnas apr. muižās un ciemos, piem. Dūdos, Jakūnos, Ciecernikos, Kozevičos, Lelūnos, Pasekā, Galunovičos, Ševiolā u. c. blakus

⁴³ „Akty, izdavamije Vilenskoj arch. komissijej“. Tom 15, 91.—94. lp.

⁴⁴ Ibidem, 56.—58. lp.

⁴⁵ Ibidem, 421.—423. lp.

pārgrozītajiem un nepārgrozītajiem lietuviešu uzvārdiem ir uzvārdi ar galotnēm -ans, protams, beigās bez -s, piem. Balanda, Bukeika, Karszun - Karšūnas, Budry - Budrys, Szereyko - Šereikis, Dadzian - Dadzians, Gudian - Gudians, Koman - Komans, Palujan - Palujans, Sausian - Sausians, Wanczan - Vančans u. c. Beidzami uzvārdi ar galotnēm -ans arī pēc nozīmes atgādina vairāk latviešus nekā lietuviešus. Ir iespējams, ka 18. g. s., kad dzimtbūšana latviešu zemē pieņēma asāku veidu, uz Lietuvu ir aizbēgušas Dadzānu, Gudānu, Sausānu, Vančānu un citas ģimenes, jo bēguošana tais laikos bija parasta parādība. Tās ir latviskās galotnes -āns, kurām lietuviešu valodā atbilst -ēnas, piem. Laukāns, liet. Laukēnas, Sausāns - Sausēnas.

Ir daudz uzvārdu, kas neliekas būt slaviski, bet vai tos var pieskaitīt seniem baltu valodas celmiem, tas ir jau valodnieku uzdevums, piem. Baibak, Buiak, Dobko, Kompal, Kreczko, Krupicz, Kuczuk, Manel, Mingel, Praniuk, Siwko, citā vietā Siwka, Walko, tāpat Roszeyna, citā vietā Ruzeyna vai Ryzeino, Szurnuleyna, Kuczmeyna, Czareyna, citā — Czureyna, Miadziola, Kataneksza, Kalanaksza, Kulpeksza, citā — Kulpekszina, Kulpeka, Szewiola u. c.⁴⁶

Še nav apskatīti uzvārdi ar galotni -ič, kuři, kā jau redzējām, pa lielākai daļai bija lietuviešu tautības piederīgajiem. Uzvārdu ar šo galotni muižu inventāru sarakstos ir daudz. Galotne -ič ir daudz, pat ļoti daudzos gadījumos tīri lietuviskiem uzvārdiem, piem. Ulaszewicz - Ulašis, Petrulewicz - Petruleis, Jurgelewicz - Jurgelis, Andruszkiewicz - Andriūškis u. c.

Mazākumā ir uzvārdi ar galotni -sky, latv. un liet. -skis. Šī galotne ir raksturīga poļu uzvārdiem, bet tikpat labi tā var būt latviešiem un lietuviešiem, kā mēs to redzam mūsu dienās. Petrowsky var būt polis, Petrovskis var būt latvietis, Petrovskis arī Petrauskas var būt lietuvietis.

Apskatītie un iztirzātie vietu vārdi un uzvārdi rāda, ka Ašmēnas un Līdas apriņķu zemnieki 18. g. s. ir bijuši lietuvieši.

LIETUVISKAIS BRESLAVAS DISTRIKTS

Tālākie austr. Lietuvas apriņķi ir Līdas, Ašmēnas un Breslavas. Pēdējais pie Daugavas pienāk robežās ar Latgali. Materiāli par šā apriņķa etnografisko sastāvu 18. g. s. ir trūcīgi. Labs un raksturīgs ir visa apriņķa muižnieku sanāksmes dalībnieku saraksts 1702. gadā. Gandrīz visiem uzvārdi ar poliskām galotnēm -ski un -o. Kur nav iespējams piekārt attiecīgās galotnes vārda nedaiļskanības dēļ, tur atmesta lietuviskā galotne, piem. Zasztowt - Zaštautas, nepārgrozīts palicis uzvārds brāļiem Rudamīna. Šinī vārdā saucas vēl tagad liels pagasts pie Viļņas, kur 18. g. s. zemnieki runāja lietuviski. Tādi kā Smigelski, Towieyko, Tynko ir pārgrozīti lietuviskie uzvārdi — Smilgys, Taveikis, Tinkys. Arī tādu starpā kā Dusiacki, Tolokonski, Kulminski, Puczinski, Szczumowski, Bieganski, Stankiewicz u. c. atradīsies lietuviešu ģenealoģijas ļaudis.⁴⁷

Ašmēnas un Līdas apr. muižu inventāru aktos atrodam muižnieku un zemnieku uzvārdus, galvenā kārtā tādu zemnieku — zemes īpašnieku, kuři lūdz viņus uzņemt šļachtas kārtā. Pārgrozītie lietuviskie uzvārdi vairāk attiecas uz muižniekiem, nepārgrozītie — zemniekiem. Tas saskan ar agrāk izteikto atziņu, ka zemniekus 18. g. s. vēl nebija skāris polonizācijas vilnis.

Apskatītais Breslavas apr. dokuments satur tikai muižnieku vārdus, pārgrozītus un poliskus. Tas atkal saskan ar konstatējumu, ka muižnieki 18. g. s. austr. Lietuvā bija polonizējušies, vismaz ārēji. Kas attiecas uz Breslavas apr. lietuviešu tautības zemniekiem, tad tie, vismaz apriņķa vidus un rietumu daļā nebija ne polonizēti, ne slavizēti vispār. Par apriņķa austrumu daļu to nevar teikt. Breslavas apriņķi ir pētījis un grāmatu par to izdevis 1930. g. poļu valodā O. Hedemans, droši vien Latgales pārpolots vācu muižnieks, ko var spriest no vāciskā uzvārda. Viņš atrod, ka mūsu dienās

⁴⁶ „Akty, wydawajemyje Wilenskoj archeolog. komisijej“. Tom 15, 538.—575. lp.

⁴⁷ „Akty, izd. Wilenskoj arch. komisijej“. Tom 13, 142. lp.

Breslavas apr. rietumu daļas draudzēs, piem. Smalvos, Rimšā, Dūkštā lielākā vai mazākā mērā dzīvojot lietuvieši, tāpat lietuvieši esot apr. vidus daļā — Apsas, Drisvētu un Vīdžu draudzēs, bet kas attiecas uz līniju virzienā no Jodiem uz Ikažņu, kas ir austr. no Breslavas, tad tur lietuviešu elementa vairs neesot.

Mēs jau redzējām, ka 16. g. s. beigās Ikažņas un Jaun - Pohostas draudžu muižnieki lūdz, lai turienes baznīcās lietotu lietuviešu valodu jo viņu zemnieki to runājot. Jaun - Pohosta atrodas aiz Jodiem, tātad vēl tālāk austrumos. Arī autors jautā, vai agrāk tā esot bijis? Tad atbild, ka nē, jo lietuvieši esot apdzīvojuši plašus novadus vēl tālu aiz Breslavas. Viņš uzdod tajos novados, piem., Drujā, Ikažņā, Jodos, Leonopolē, Mioros, Piebrodē un Pohostā zināmu % lietuvisku vietu vārdu, dažos pat diezgan augstu, kā Bosīnas, Breslavas, Plussas un Slobodkas novados, bet, pētot tos pašus muižu inventāru aktus, nāk pie slēdziena, ka ap 1701. g. lietuviešu valoda starp Leonopoli un Drisu vairs neesot bijusi dzirdama. Lietuvieši esot pārgājuši baltruteņos, kuŗi lietuviešus spiežot uz rietumiem.⁴⁸ (Sk. karti II)

Tāda parādība bija, bet viņa nebija vienāda visos novados ziemeļu austrumos no Breslavas. Šo rindīņu rakstītājam 1943. g., pētot vietu vārdus un ievācot ziņas Ilūkstes apr. austrumu daļā, Kaplavas pag. Gaiseļu ciemā kāds vecs vīrs, kas sevi dēvēja par baltruteni, stāstīja, ka kaimiņu Plussas draudzē, aiz Daugavas, viņa jaunības laikos vecie ļaudis vēl runājuši lietuviski. Pat nesenojā poļu okupācijas laikā Plussas pag. saskaitīti 300 lietuvji.

Vēstures metodoloģija pielaiž acu liecinieku un veco ļaužu ziņojumus un liecības, cik tālu tās saskan ar vēsturisko attīstību un notikumiem. Ziņu vācējam, pārzinot apgabala vēsturi, jāatšķir fakti no sagrozījumiem un izdomājumiem, jāatšķir stāstījumā tendenciōzais un objektīvais.

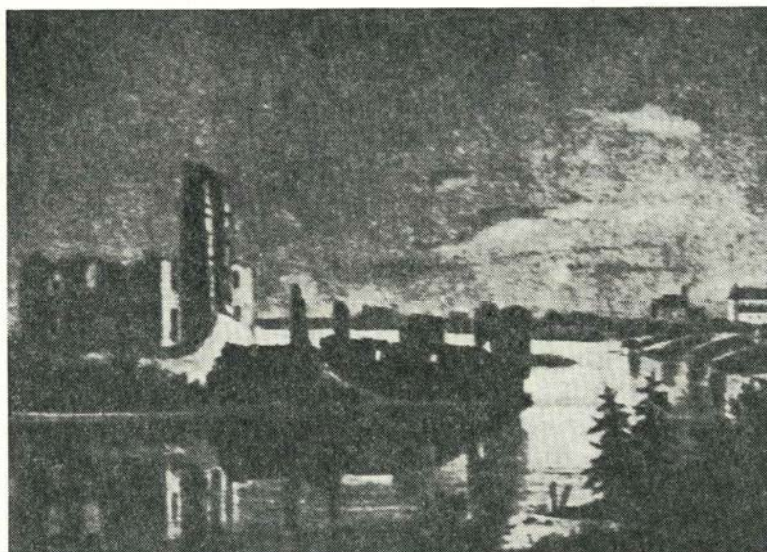
Ja Plussas draudzē vecie ļaudis vēl nesen runāja lietuviski, tad 18. g. s. tā droši vien bija pilnīgi lietuviska. Ir arī citādi uzskati par šo novadu 18. g. s. Tā vācu pētnieks Fr. Hermanis, aprakstot tautības, kuŗas dzīvo Krievijā, saka, ka lietuvieši dzīvojot Polockas distriktā un esot katoļticīgi.⁴⁹ Tas bija pirms Lietuvas - Polijas dalīšanas. Tad Breslavas novads bija Lietuvā un Polockas, ar kuŗu tas robežojas, bija Krievijā. Ja Fr. Hermanis 18. g. s. lietuviešus atrod Polockas novadā, kas bija austr. no Breslavas, tad pēdējam vajadzēja tanī laikā būt lietuviskam.

Grāmatā „Latvijas vēsture Jezuītu ordeņa archīvos“ redzam, ka ordenis 17. g. s. otrā pusē un 18. g. s. pirmajā pusē, dodot pārskatu par vairāku gadu darbību Daugavpils apkārtnē, gandrīz katru gadu uzdod zināmu rekatolizēto lietuviešu - kalvīnistu skaitu. Ja Daugavpils apkārtnē dzīvoja zināms daudzums lietuviešu, tad Breslavas apriņķim, kas atrodas netālu dienv. no Daugavpils, 18. g. s. vajadzēja būt lietuviskam, jo lietuvieši Daugavpils apkārtnē no citurienes nevarēja rasties kā no Breslavas novada.⁵⁰ Bez tam Breslavas distriktu grāmatas autors apzīmē kā Lietuvas sastāvdaļu, turienes kuŗšpēku kā lietuviešu vienības un iedzīvotājus kā lietuviešus.

⁴⁸ O. Hedeman „Historja powiatu Braslauskiego“, 5. lp. Wilno 1930.

⁴⁹ Fr. Herrmann „Statistische Schilderung Russlands“. 1790.

⁵⁰ Dr. Kleintjens „Latvijas vēsture Jezuītu ordeņa archīvos“. Pirmā daļa, 314. lp.

Traķu pils drupas.

LIETUVISKIE MUIŽNIEKU UN ZEMNIEKU UZVĀRDI VIĻNAS UN TRAĶU VAIVADIJĀS

Viļņas vaivadijā mēs vēl vairāk uzdušamies uz tīri lietuviskiem muižnieku uzvārdiem. Tā 1733. g. muižnieku nosūtītā instrukcijā seimā ievēlētajiem deputātiem, lasām šādus uzvārdus. Giedroic - Giedraitis, Boreic - Bareitis, Brzezinski - Beržynis, Kolędz - Kaleda, Kurmin - Kurminis, Narbut - Narbutas, Downorowicz - Daunoras, Putwinski - Putvinas u. c.⁵¹ Uzvārdi nepārprotami lietuviski, tikai uzrakstīti poļu rakstībā. Tāpat Viļņas vaivadijas Maišiogalas muižas inventāru aktos lietuviskie uzvārdi atzīmēti poļu rakstībā: Petraszun - Petrašūnas, Waleyszy - Valeišis, Jankun - Jankūnas, Dakielis - Dakēlis, Skaistomiliec - Skaistomylis u. c.⁵² Turpretim Traķu novada muižu inventāru aktos lielākā daļa uzvārdu ierakstīta nepārgrozītām lietuviskām galotnēm, piem.: Balalis, Bagynis, Czyplis, Czerwinis, Czukis, Ginas, Matelanis, Klewiczkis, Pelutis, Paciukinas, Radwielis, Pojewis, Rudwielis, Rudzis, Rudwalis, Szymakinas, Szyszus, Waiczulis, Wilkaitis, Wilkus, citā vietā gan Wilkowski u. c.⁵³

Tas nozīmē, ka šo uzvārdu īpašniekus polonizācijas vilnis vēl nebija skāris. Traķu novads atrodas rietumos no Viļņas. Jo tālāk rietumos, jo polonizācijas kustība vājāka.

POĻU IENĀKŠANA LATGALĒ

Ja poļi Lietuvā ienāca galvenā kārtā pēc Ļubļīnas ūnijas 1569. g., tad Latvijā, resp. Latgalē, tā agrāk nevarēja būt. Poļu ienākšana Latgalē varēja notikt tikai pēc Livonijas valsts sabrukšanas un Latgales pievienošanas pie Lietuvas - Polijas valsts, kas notika 1582. g.

Stefans Batorijs, atzīdams Lietuvas nopelnus Livonijas karā ar krieviem, bija ar mieru Livoniju atstāt vienīgi Lietuvai. Pārējās poļu kārtas arī daudz neprotestēja. Pretojās vienīgi seima deputāts Zamoskis. Tā kā Polijā viens seima loceklis varēja apgāzt 99 lēmumus, tad pievienošana Lietuvai

⁵¹ „Akty, izdavajemy Wilenskoj arch. kommissijej“. Tom 13, 152. lp.

⁵² Ibidem. Tom 15. 18.—19. lp.

⁵³ Ibidem. Tom 15. 132.—139. lp.

nenotika: Livonija, sākot ar 1582. g., palika abu valšņu pārzināšanā.⁵⁴

Tā kā Lietuvā pēc Ļubļīnas ūnijas sāka pastiprināties poļu ietekme, tad arī Latgalē pēc pievienošanas notika tas pats. Poļi visiem spēkiem centās tuvināt jauniegūto provinci — Pārdaugavas hercogīsti pārējām valsts daļām. Tādā nolūkā tie pieturējās pie polonizācijas politikas. Vispirms viņi centās pārpoļot iespaidīgākās ļaužu grupas, piegriežot galveno vērību muižniecībai, jo piedzīvojumi rādīja, ka vācu muižnieki visumā nav uzticami.

Sākās muižniecības vajāšana un īpašumu atsavināšana. Tos atdeva ieceļotājiem, poļu magnātiem. Lai izvairītos no vajāšanām un muižu zaudēšanas, bijušie Livonijas vācu muižnieki sāka pārpoļoties gan pateicoties jauktām laulībām, gan pārejot tieši uz poļu sarunas valodu mājas dzīvē. Šis process iesākās jau 16. g. s. beigās, bet 17. g. s. beigās Latgales vācu muižnieki jau tā bija pārpoļoti, ka palikuši bija vairs tikai viņu vāciskie uzvārdi, piem. Bergi, Buchholci, Heeringi, Hilseni, Korfī, Manteufelji, Siebergi, Tiesenhauseni, Plateri u. c.

Valdība vāciem atsavinātās muižas Latgalē piešķīra arī lietuviešu tautības muižniekiem. Bet tā kā tie 17. g. s. pa daļai atradās jau poļu ietekmē, tad arī viņi ar laiku pārpoļojās. Tikai tādi uzvārdi kā Buivīdi, Šaltēni, Skirmunti un citi liecina, ka to īpašnieki ir no lietuviešiem cēlušies.⁵⁵

Tādā kārtā Latgales muižniecība izveidojās no poļiem, pārpoļotiem vācu un lietuviešu muižniekiem. Tie atveda no Polijas un Lietuvas prāvu daudzumu sīkas šļachtas.⁵⁶ Negribdami mācīties vietējo latviešu zemnieku valodu, tie jau 17. g. s. sāka piekopt pārpoļošanas politiku: ar muižas ļaudīm tie runāja tikai poļu valodā, bet muižas dienestā sāka pieņemt tikai tos, kuŗi prata poliski. Ar to viņi veicināja poļu valodas izplatīšanos tautā. Latvieši, kuŗi iemācījās kaut cik šo valodu, pieņēma un piesavinājās poļu manieres, sāka sava latviskuma kaunēties. Poļu valodai tie piejauca krievu un latviešu vārdus, tā cēlās „kārķļu poļi“, kuŗi tādā žargonā runā gandrīz līdz mūsu dienām.⁵⁷ Tas attiecas uz vienkāršajiem latviešu cilvēkiem, kas nāca no sādžas uz muižu. Tie nedaudzie zemnieku dēli, kuŗi tika pie izglītības ar polisku skolu palīdzību, visi pārgāja poļos.

Līdzī poļu aristokratijai ieceļoja neliels skaits poļu zemnieku. Tos nometināja starp latviešiem, lai pēdējiem nestu „poļu kultūru“. To pēcnācēji ieņēma veselas sādžas starp latviešiem. Tādas atradās Borchiem piederošā Varakļānu draudzē, Rēzeknes apr. Tur četras sādžas: Degterovskā, Masalskā, Puščā un Ščukā bija nometināti poļi. Bet 1858. g. Varakļānu mantinieks Anatolijs Borchs raksta, ka šo ciemu poļu zemnieki saplūstot ar latviešiem, pieņemdami pēdējo valodu.⁵⁸ Tad nu nevar zināt, kā ir bijis ar kultūras nešanu latviešiem? Poļu tautības zemnieki bijuši nometināti arī Ilūkstes apr., jo Latgales bīskaps Nikolajs Poplavskis 1690. g. sūtījis uz turieni misionāru ar trim jezuītiem, lai tie darbotos starp latviešiem un poļu kolonistiem.⁵⁹ Cik daudz to kolonistu tur bijis, nav teikts, bet jādodomā, ka daudz nav bijis, jo latvieši minēti pirmajā vietā. Ka kolonizēto poļu zemnieku nav bijis daudz, norāda fakts, ka Ilūkstē tikai lielāko dievkalpojumu gadījumos, kad saplūda daudz ļaužu no plašākas apkārtnes un Lietuvas, dievkalpojumi notika trijās valodās: latviešu, lietuviešu un poļu. Poļu valoda minēta beidzamajā vietā.

Citādi Jezuītu ordeņa arhīvos runa iet par tautas mācīšanu vienīgi latviešu valodā, lai atgrieztu no luterānisma katolicismā, tā kā vietējie iedzīvotāji ir bijuši latvieši. Bieži zemnieku tautības apzīmēšanai Ilūkstes, Daugavpils un Krāslavas apkārtņē tiek lietoti vārdi: lothavici, lothavi,

⁵⁴ N. Ķaune „Leišu un poļu laiki Livonijā“, 68. lpp.

⁵⁵ W. Wakar „Rozwoj teritorialny narodowosci polskiej“. Częsc 3, 77. lpp.

⁵⁶ M. Skujenieks „Latvija. Zeme un tauta“, 312. lpp.

⁵⁷ J. Ruškis žurn. „Draugs“ Nr. 1, 1930. gadā.

⁵⁸ „Z okolic Dzwiny“, 21. lpp. Witebsk 1912.

⁵⁹ „Polska i Litwa“, 323. lpp. Warszawa 1914.

lothavicus populus un viņu apdzīvotā zeme apzīmēta par Lothava.⁶⁰

Ir zināms, ka reformācija 16. g. s. ātri izplatījās Latvijā, Lietuvā un Polijā. Latvijā tā bija Lutera, bet Lietuvā un Polijā — Kalvīna mācības veidā. Vidzeme pēc zviedru — poļu kara 17. g. s. nonāca Zviedrijas varā, un tur nostiprinājās Lutera ticība. Arī Latgalē bija izplatījusies reformācija. Nu Jezuītu ordenim 17. un 18. g. s. vajadzēja pielikt daudz pūļu, lai poļus un lietuviešus no kalvīnisma un latviešus no luterānisma atgrieztu pie katoļticības. Ilūkstes un Daugavpils apkārtnē jezuītu misija sastapās arī ar citāda veida grūtībām, proti: ar māņticību un elkdievību, kuŗa 18. g. s. latviešu tautā bija laidusi dziļas saknes. Jezuīti ar to sāka niknu cīņu: cirta svētos ozolus un liepas, iznīcināja svētās birzis u. t. t.⁶¹

Māņticība latviešos Daugavpils apkārtnē 18. g. s. vēl bijusi ļoti liela: godājuši penātus, driādes, nereīdas un citādus dažādus garus, piem. Ūsiņu, Teni, Birutu. Jezuītu archīva materiālos ir iespiests kāds teksts latviešu valodā no Daugavpils apkārtnes 18. g. s. par liepas godināšanu: „Labb rytt Lypin koa klojas? Ci dyžan spey? Sze as atnessu tew gascincu, na aystyc tu monus barnus, na aystyc tu monus lupus, cywkus, na aystyc tu muwsu weselybu y nikodu nalaymu nador“. Vārds Lypin - liepiņ rakstīts ar lielo burtu, kas nozīmē, ka liepa uzskatīta kā dievība. Redzams, ka ordenim ir bijis tiešām daudz grūtību.

Rekatolizēto sarakstos Ilūkstes apriņķī redzam gandrīz tikai latviešu un lietuviešu zemnieku uzvārdus: Kultimas, Pelešudis, Šaudinis, Sutainis, Vainikštis, Vechmanis u. c. Ļoti reti ir poļu uzvārdi, piem. Kwiatkowski, kuŗu īpašnieki bija minētie poļu kolōnisti.⁶² Kas attiecas uz poļu muižniekiem un pašiem jezuītiem, tad to uzvārdi pa lielākai daļai ir poliski: Kosakowski, Karwacki, Kosulski, Somborski, Tomaszewski, Wowzecki u. c. Ir muižniekiem un jezuītiem uzvārdi ar galotni -ič, kuŗu īpašnieki, kā jau minēts, pa lielākai daļai ir cēlušies no lietuviešiem: Daškevičs, liet. Daškus, Lukaševičs - Lukašius, Narvilovičs - Narvylis, Pavilevičs u. c. Jezuītu ordenis bija ieguvis īpašumā pat muižas — Dunavu un Sventi.⁶³ Dažiem jezuītiem ir atzīmēta tautība: Johannes Henrich — natione Prutenus, pēc tautības prūsis, Casimirus Jedlinski — natione Samogita, pēc tautības žemaitis, Johannes Burski — natione Lithuanus, pēc tautības lietuvietis, Thomas Draudik — natione Samogita, pēc tautības žemaitis u. t. t.⁶⁴ Te nu atkal redzams, ka lietuviešiem var būt poliski uzvārdi.

AUSTRUMU LATVIJA 17. UN 18. G. S. IR LATVISKA

No datiem par rekatolizācijas darbību Daugavpils apkārtnē ir redzams, cik personas atsevišķos gados ir atgriezušās pie katoļticības. Tā 1676. g. no luterticības katoļticībā atgriezušies 70, no grieķu - kat. ticības — 42, no kalvīnisma — 4, 1690. g. no luterticības — 57, no krievu schismas jeb gr. - kat. ticības — 32, no kalvīnisma — 10, 1693. g. no luterticības — 44 un no grieķu - kat. ticības ir atgriezies 31.⁶⁵ Šie skaitļi rāda, ka visvairāk ir luterāņu, tad seko gr. - katoļi, vismazāk ir kalvīnistu. Tā kā luterāņi bija latvieši, tad to vienu pašu jau ir vairākums, bet kopā ar lietuviešiem - kalvīnistiem tie ir jau nospiedošā vairākumā. Bet grieķu - katoļu jeb pareizticīgo, kā viņus sāka saukt vēlāk, arī ir liels skaits. Ja pieņemam, ka tie bija baltruteņi un krievi, tad ziņas saskan ar A. Bīlenšteina uzskatiem, ka baltruteņi un krievi ir ieceļojuši jaunākā laikā un apmetušies agrāk latviešu un lietuviešu apdzīvotos novados, kuŗi kara laikā izlaupīti, iedzīvotāji izmiruši vai aizvesti.

⁶⁰ Dr. Kleintjens „Latvijas vēsture Jezuītu ordeņa archīvos“. 1. daļa, 205., 208., 254., 265., 397., 377. u. c. lappusēs.

⁶¹ Dr. Kleintjens „Latvijas vēsture Jezuītu ord. archīvos“. 1. daļa, 246. lp.

⁶² Ibidem, 204. lp.

⁶³ Ibidem, 127. lp.

⁶⁴ Ibidem, 289. lp.

⁶⁵ Dr. Kleintjens „Latv. vēst. Jezuītu ord. arch.“, 367. u. 369. lp. Rīga 1940.

Jezuītu ord. archīvos tāpat redzams, ka Ilūkstes un Daugavpils apkārtnē 1697., 1710., 1711., 1712., 1744. un vēlākos gados bijis bads, plosījies mēris un citas sērgas, kam par upuri vietām kritis daudz cilvēku.⁶⁶

Nu iznāk, ka ieceļojuši daudzi baltruṅi un krievi. Attiecībā uz to mūsu rīcībā ir citādas ziņas par pareizticīgo tautību tais laikos. Pleskavas un Porchovas bīskapa Pāvila darbības pārskatā 1730. g. lasām, ka zemgaļi apdzīvo Daugavas kreiso krastu, sākot no Drujas Viļņas gub., un visu Ilūkstes apriņķi apdzīvo arī gandrīz tikai zemgaļi - latvieši. Vēl pat 18. g. s. pirmajā pusē šo iedzīvotāju ticība bijusi grieķu - kat. jeb pareizticība, tāpēc viņiem vajadzīgs bīskaps latvietis, pie kuŗa viņi varētu griezties reliģiskās vajadzībās.⁶⁷

Ja nu Ilūkstes apr., kas stiepjas tālu uz austrumiem no Daugavpils, daļa latviešu bija arī pareizticīga, tad nevaram teikt, ka visi no pareizticības rekatolizētie būtu baltruṅi vai krievi, starp tiem bija arī latvieši. Jādomā, ka turienes pareizticīgie latvieši vai nu rekatolizēti, vai gadu tecējumā pārslavizēti, jo vēlākos laikos pareizticīgo latviešu tur vairs nav. Iznāk, ka slaviskais elements 18. g. s. lielā skaitā nav ienācis, kas sakrīt ar M. Skujenieka uzskatiem, ka baltruṅi 18. g. s. ieceļojuši mazākā skaitā.⁶⁸

Arī krievu 18. g. s. Latgalē ir bijis daudz mazāk kā 19. un 20. g. s. Tā Rēzeknes apr. 18. g. s. vairāk kā trīs ceturtdaļas iedzīvotāju bijuši latvieši. Latviešu valoda bijusi pastāvīgi dzirdama, ko liecina latviskie uzvārdi Bredičs, Dunda, Kociņš, Kauliņš, Pauris, Pīps, Sīkstulis, Skangalis, Stirāns, Strods, Zeltiņš u. c.⁶⁹ Atsevišķi pagasti bijuši vai nu gandrīz, vai pilnīgi latviski, kur vēlākos laikos tas tā vairs nebija. Rušānu pagasts Daugavpils apr., kur tagad ir vairāk kā puse krievu vecticībnieku, 18. g. s. bijis pilnīgi latvisks. Tās pašas muižas inventāru sarakstos 1766. g. lasām tikai latviskus uzvārdus: vesela rinda Misānu, tad Auziņš, Brīdaks, Daukša, Grebežs, Grigulis, Dreģis, Jonalāns, Joksts, Ludāns, Lubāns, Lumanis, Kopačs, Krapša, Matisāns, Pakšāns, Pilskalns, Pigāns, Pavarnieks, Reksnis, Rivārs, Ruskulis, Rutulis, Spīķis, Udriš, Virza u. c.⁷⁰ Nav pat neviena krieviska uzvārda vai citāda nosaukuma.

Izdarot 1772. g. anektēto zemju sadalīšanu, nekādi etniski motīvi netika ievēroti. Tāpēc Latgali pievienoja nevis Baltijai, bet Pliskavas guberņas Daugavpils provincei, pie kam austrumu robeža bija Drisas apriņķis, kuŗā palika vairāki latviešu apdzīvoti apgabali. Ievērojot to, ka 1861. g. Drisas apriņķī zemnieku brīvlaišanu izdarīja pēc tādiem noteikumiem kā trīs latviskos Vitebskas guberņas apriņķos, tad ir pamats domāt, ka toreiz Drisas apriņķī latviešiem bija vairākums un viņu pārvēršana par „krieviem“ (ruskij lathyš) notika 19. g. s. pēdējos četrdesmit gados (A. Švābe, „Latvijas vēsture 1800. — 1914.“, 13. un 477. lapp.).

Visos 18. g. s. vēstures materiālos, kuŗos iet runa par iedzīvotāju tautību, tiek uzsvērts, ka iedzīvotāju vairums jeb galvenie iedzīvotāji ir latvieši, arī tādos novados vai Latgales nomalēs, kur vēlāk latviešu valodas skaņas sāka apklust. Tā Indricas draudzē, kuŗā ietilpst tagadējais pierobežas Indras novads, 1779. g. jezuīti bija spiesti pārtraukt misijas darbu, jo bija pietrūcis misionāru, kas tekoši prastu latviešu valodu. Tagad tai draudzē mūsu valoda tikko dzirdama. Latvieši sākuši lietot baltruṅu valodu.⁷¹

Līdz pat 17. g. s. Indricā, tāpat kā Feimaņos, Bērzgalē, Krustpilī un citur ir bijušas tikai protestantu, t. i. luterāņu baznīcas. Feimaņos vēl tikai 1708. g. jezuīti izdzina beidzamos

⁶⁶ Ibidem, 250. lp.

⁶⁷ „Koje čto iz zanjatij episk. Pavla“, 78. lp. Pskov 1842.

⁶⁸ M. Skujenieks „Latvija. Zeme un tauta“, 298. lp.

⁶⁹ „Istoriko - juridič. materialy“. Vypusk 27., 26. lp.

⁷⁰ „Akty, izdavajemyje Vilenskoj arch. kommissijej“. Tom 15, 150. lp.

⁷¹ „Kraslaw“ przez G. Manteufela, 28. lp. Warszawa 1901.

protestantus.⁷² Runājot par jezuītu darbību minētajā laikmetā, tiek uzrādītas vietas Ilūkstes un Daugavpils apkārtnē, kur tie darbojās, lai latviešus atgrieztu no luterānisma katolicismā. Tās vietas ir: Auleja, Dagda, Kaunata, Kostere, Laucesa, Līksna, Indra, Mežvidi, Preiļi. Visās šajās vietās latvieši līdz pat mūsu dienām palikuši absolūtā vairākumā, izņemot Indru un Laucesu. Toreiz tās bija latviskas, bet tagad, kā redzējām, Indra ir ruteniska pēc valodas, bet Laucesā vairākums ir krievu vecticībnieku.

Arī citas austr. Latgales draudzes, piem. Bukmuiža, tagad. Ezernieki, Dagda, Kaunata, Skaista tiek minētas kā jezuītu darbības vietas latviešu vidū. Inflanijas sādžu iedzīvotāji tiek apzīmēti par latviešiem un priesteris M. Rots (Roth), būdams pēc tautības vācietis, nosaukts par latviešu apustuli, tāpēc ka viņš latviešu tautu bija iemīļojis no sirds un dvēseles, tāpat kā Vecais Stenders. Viņa misijas darbs 18. g. s. vidū norisinājās minētajās austr. Latgales un pierobežas draudzēs. Še viņš iemācījās vietējo latviešu valodas izrunu, sauktu augšlatviešu izloksni „hochlettische Mundart“ un izdeva grāmatu 2 sējumos „Vyssaruoceiba katoliska“.⁷³

Jezuīti darbojās arī Ludzas apr. Viņu darbības centrs bija Pasienas klosteris. No turienes viņu darbība izplatījās Brigu, Brodaižu, Eversmuižas, Istras, Konepoles, Landskoronas (tag. Šķaunes), Pildas, Raipola, Rundānu, Slobodas un citās draudzēs latviešu vidū. Tad autors stāsta, ka tauta Inflanijā runājot īpatu latviešu valodu un uzglabājusi brīnišķīgas senas paražas, bet reliģijā esot daudz pagānu laiku atlieku.⁷⁴

Tagad latviešu valodu vairāk kā 90% iedzīvotāju runā Eversmuižas, Landskoronas un Raipola draudzēs, Brodaižu, Pildas un Slobodas draudzēs latvieši ir vairākumā, Brigu, Istras un Rundānu draudzēs tie ir mazākumā, bet pašā Pasienas draudzē latviešu valodu runā vairumā tikai vecākā paaudze. Pārtautošana tur situsi dziļas brūces. (Sk. karti I).

JEZUĪTU ORDEŅA LATVISKĀ UN DOMINIKĀŅU ORDEŅA PRETLATVISKĀ DARBĪBA

Jezuītu ordenis cienīja latviešu tautu, ordeņa brāļi mācījās latviešu valodu un izdeva latviešu grāmatas. Daugavpils kollēģijā, vēlāk Izvaltas un Krāslavas semināros no 17. — 19. g. s. latviešiem domātajā literatūras druvā darbojās šādi Jezuītu ordeņa garīdznieki: *Ertmanis Tolgsdorfs*, *Juris Elgers*, Johans Lukaševičs, Miķelis Jackēvičs, *Toms Kosovskis*, *Miķelis Rots*, Jānis Kurmins, Ferd. Smilgēvičs, Jāzeps Kirkello, Jāzeps Maciļēvičs, Jāzeps Akiļēvičs.⁷⁵ Pirmie divi un Miķelis Rots ir iegājuši Latvijas vēsturē.

Toms Kosovskis (1798 — 1856) dzimis Viļņas apkārtnē, beidzis Viļņas universitāti, izmācījies latviešu val. un ar sirdi un dvēseli atdevies kalpošanai latviešiem veselus 34 gadus Līksnas draudzē. Sarakstījis šādas grāmatas: Apgodošanu Gromota, Moceibas, Pilnīga Liugšonu Gromota 7000 eks. (Liet. Encikl. 12, 487).

Citādi tas bija ar Dominikāņu ordeni, kas 18. g. s. 2. pusē sāka darboties Aglonas un arī Pasienas klosteros un noturējās līdz pat 19. g. s. sākumam. Dominikāņu ordenis nodarīja latviešiem daudz posta un ļaunuma. Ordeņa brāļi neprata, nemācījās un negribēja prast latviešu valodu, tie pat ignorēja to un izturējās ar nicināšanu. Katolicisma propagandu tie dzina poļu valodā. Iznākums bija tas, ka daļēji Aglonas un sevišķi Pasienas apkārtnē zaudēja savu mātes valodu. Neprazdami un ārpus baznīcas nedzirdēdami poļu valodu, latvieši pārvērtās ne par poļiem, bet par baltruteņiem, jo šī valoda bija šur un tur dzirdama jau 18. g. s. Šī spilgtā parādība turpinājās visu 19. g. s. un ir pa

⁷² „Z okolic Dzwiny“, 5. un 12. lp.

⁷³ „Księstwo Inflanckie 17 i 18 stulecia, z okolic Dzwiny“, 10.—11. lp. Krakow 1917.

⁷⁴ Ibidem, 18. lp.

⁷⁵ „Rēzeknes Ziņas“, nr. 13. no 1943. g.

daļai manāma vēl mūsu dienās.⁷⁶

Tā kā Pasienu ir tag. Zilupes apkārtnē, gandrīz pie pašas robežas, tad dominikāņu kaitīgā latviešu pārslavizēšanas darbība skāra ne tikai nupat minētos Brigu, Istras, Rundānu un citus pagastus, bet arī 18. g. s. latviskos novadus viņpus tag. robežas Sebežas apriņķī un veicināja to pāriešanu baltruteņos. Tagadējie Sebežas apr. katoļticīgie baltruteņi nav nekas cits, kā pārslavizētie latvieši, kas, kā to vēlāk redzēsim, vēl nesen atpakaļ runāja savu tēvu valodā.

Jezuītu ordenis darbojās ļoti enerģiski, tāpēc ka tas viņam bija nepieciešami, jo no revīzijas protokoliem redzams, ka 17. g. s. sākumā ne Ludzā, ne Rēzeknē, ne Daugavpilī, tāpat Ilūkstē nav bijis neviena katoļu mācītāja, visi bijuši luterāņu mācītāji. Arī pārējā Latvijā jezuīti bijuši ļoti rosīgi. Pat zviedru — poļu kara sākumā, pēc zviedru sakāves pie Kokneses 1601. g., Vidzemē ieradās jezuīti. Cēsīs ap 1610. g. pie grēku sūdzēšanas tie pieņēma jau 12.050 personas, pie sv. vakarēdiena — 11.924 personas, kristīti 480 bērni un laulāti 173 pāri. Šie skaitļi rāda, ka pretreformācijas darbs jezuītiem latviešu vidū ir veicies. Ja tik apstākļi viņiem vēlāk būtu bijuši labvēlīgāki, visi latviešu zemnieki būtu kļuvuši katoļticīgi. Pēc tam, kad Gustava Adolfa laikā zviedri atkal 1621. g. ieņēma Rīgu un Vidzemi, jezuīti savu darbību pārcēla uz Daugavpili, Viļņu un Polocku.⁷⁷

Lielā ziemeļu kara laikā, kad krievu kareivji 1708. g. kā ūdens plūdi vēlās pār Latgali, krievi uzlika ļoti smagas kontribūcijas Sebežas, Rosicas un Drujas jezuītu ordeņa misijām.⁷⁸ Trūkst ziņu, no kādas ticības vietējie iedzīvotāji bijuši jāatgriež pie katolicisma. Tā kā tie bija latvieši, tad jādomā, ka arī starp viņiem bija izplatījusies Lutera mācība. Rosicas draudzē latviešu valoda ir uzglabājusies līdz pat mūsu laikiem. Daugavpils jezuītu ordeņa rezidencei ir bijis padots ziem. - austrumu Lietuvas Breslavas novads ar darbības centru Smalvos, tā ka šinī Lietuvas daļā rekatolizācija nāca nevis no Viļņas, bet no Daugavpils.

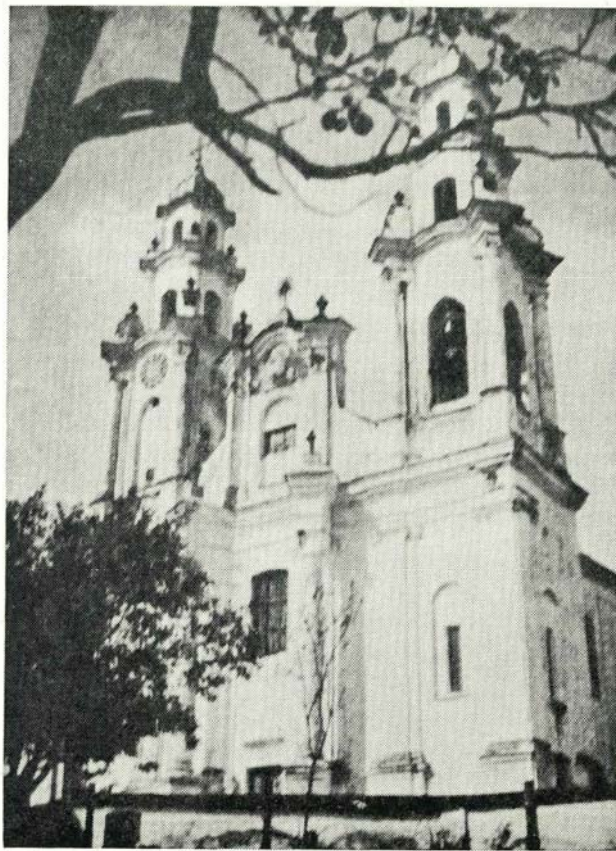
Tādā kārtā, neskatoties uz baltruteņu ienākšanu un apmešanos no sērgām izmirušo iedzīvotāju vietās, 18. g. s. latviešu valodu runāja ne tikai līdz neatkarīgās Latvijas republikas robežām austrumos, bet arī vēl viņpus tām.

⁷⁶ Fr. Kemps „Latgalieši“, 10.—11. lpp.

⁷⁷ N. Ķaune „Leišu un poļu laiki Livonijā“, 68.—73. lpp.

⁷⁸ Dr. Kleintjens „Latvijas vēsture Jezuītu ord. arhīvos“, 287. lpp. Rīga 1940. g.

Pasienas rom.-kat. baznīca celta 18. g. s. baroka stilā. Pasiena tad bija darbības centrs dominikāņu mūku ordenim, kurš sludināja poļu valodā tā veicinādams apkārtējo novadu latviešu pārtautošanu Ludzas u. Sebežas apr.

DIVPADSMITĀ NODAĻA

AUSTR. LIETUVA 19. G. S. LĪDZ 1861. GADAM

BALTU VALODU ATKĀPŠANĀS SLAVU VALODU PRIEKŠĀ

Baltu tautu pārslavizēšanās vēsturiskā gaita stāv ciešā sakarībā ar to valšķu iekšējo un ārējo politiku, kurām viņas bija padotas un visiem šo valšķu vēsturiskiem notikumiem, bez kuriem pati pārtautošanās nevarētu notikt.

Tāpēc tad 19. gadu simts šinī ziņā ir jāsadala divās nevienādās daļās: pirmā puse līdz dzimtbuves atcelšanai Krievijā 1861. g. un līdz tā saucamam „poļu dumpim“ 1863. g., nevis līdz 1850. g., kā tam pēc sadalīšanas vajadzētu būt. Tas tāpēc, ka pēc „poļu dumpja“ sākās pastiprināta un nežēlīga rusifikācija Latvijas un Lietuvas austrumu novados un pēc dzimtbuves atcelšanas — strauja polonizācija.

Izņemot Latvijas ziem. - austrumu Abrenes novadu, bijušā Ostrovas apr., Pleskavas gub., latviešu un lietuviešu masu pāriešana krievos un poļos līdz 19. g. s. vidum nav bijusi, bet gan ir norisinājusies gadu simteņiem ilga un neatlaidīga latviešu un lietuviešu valodu atkāpšanās baltruteņu valodas priekšā. Tā turpinās arī vēl šodien. Ir notikusi valodas, ne tautas atkāpšanās:

tauta ir palikusi uz vietas, bet zaudējusi dzimto valodu, pieņemot tās vietā svešu. Tādā kārtā ir notikusi masu pāriešana baltruņos.

Valodas zaudēšana sākās vispirms plašās baltu dzimtenes austrumu daļā, Daugavas, Dņepras un Okas augšgalā pēc tam, kad tur 6. un 7. g. s. pēc Kr. spiedās slavi, jo tas bija reti apdzīvots. Tur balti pa daļai sajaucās ar slaviem, bet pēcnācēji pārgāja uz slavu valodu. Jo tālāk rietumos, jo baltu zemes bija biežāk apdzīvotas. Līdz ar to slavu iespiešanās jau palika grūtāka un nenotika tik bieži kā retāk apdzīvotās vietās. Še tad nu sākās ne pašas tautas, bet valodas atkāpšanās svešas valodas priekšā, atmetot savu un pārejot mājas dzīvē svešā valodā.

BALTU VALODU ATKĀPŠANĀS IEMESLI

Par lietuviešu valodas atkāpšanos baltruņu valodas dialektu priekšā ir rakstījuši vairāk slavu zinātnieki. (Ir jāpiezīmē, ka slavu zinātnieki baltu valodas savā laikā apzīmēja ar vienu vārdu — lietuviešu valodas.) Viņi gandrīz visi secina, ka baltu valodu atkāpšanās slavu valodu priekšā ir notikusi galvenā kārtā utilitāru, praktisku iemeslu dēļ. Tie radās pēc slavu valšķu dibināšanas 10. un 11. g. s., kad tās bija spējīgas pakļaut sev plašākus kaimiņu apgabalus. Tādi bija toreiz, kā jau redzējam, latviešu apdzīvotie apgabali līdz Polockai un lietuviešu apdzīvotie apgabali gandrīz līdz Dņepras augšgalam, gan jau jauktā sastāvā ar slaviem. Jaunās slavu valstīs valsts valoda, protams, bija slavu, ierēdņi un visa toreizējā administrācija. Satiksmē ar ierēdņiem, tiesnešiem un tirgotāju kolonijām, kuŗas ienāca galvenā kārtā pa ūdens ceļiem, bija vajadzīga baltruņu kā valsts valoda. Tāpēc tā sāka vairāk un vairāk izplatīties un iespieties iedzīvotāju starpā. Vēl vairāk. Kad 15. g. s. lietuviešu dižkunigaiši ieņēma minētos apgabalus, tie pieņēma ne tik vien baltruņu valodu, bet arī paražas un ticību pēc austrumu ceremoniāla. Tas veicināja vēl vairāk lietuviešu un latviešu valodas piekāpšanos baltruņu valodas priekšā. *Lietuvieši un latvieši sāka aizmirst savu valodu kā nepraktisku* un tās vietā lietot baltruņu valodu, jo tā bija visur reprezentēta, bet lietuviešu un latviešu valodas atstātas novārtā.

Viens no labākajiem zinātniskajiem darbiem pēdējā laikā par lietuviešu un slavu etnografiskajām robežām un attiecībām pieder Viļņas universitātes poļu tautības lektresei Halinai Turskai poļu okupācijas laikā no 1920. — 1939. g. Viņa pārzina literātūru par šo jautājumu, pēta šo jautājumu kā vēsturisku parādību, pārvalda poļu, baltruņu un lietuviešu valodas un to dialektus, apceļo Viļņas apgabalu, stājoties sakaros ar pašu tautu, sevišķi ar vecāko paaudzi, kuŗa, būdama acu liecinieks, sniedz drošākos un neapšaubāmākos faktus. Žēl tikai, ka viņas darbs „O powstaniu polskich obszarow językowych na Wilenszczyźnie“ (Par poļu valodas novadu izcelšanos Viļņas apgabalā) nav pabeigts un pie darba pievienojamās kartes nav pieejamas. Par laimi tā darba daļa, kuŗā iet runa par lietuviešu valodas atkāpšanos slavu valodu priekšā, ir visa pabeigta. Nepabeigta ir tā daļa, kuŗā iet runa par pašreizējo Viļņas apgabala iedzīvotāju dzīvo valodu.

H. Turska secina, ka lietuviešu valodas atkāpšanās baltruņu valodas priekšā ir notikusi galvenā kārtā utilitāru iemeslu dēļ. Viņa saka, ka uz lietuviešu — baltruņu etnografiskajām robežām saprašanās valodas ziņā nebija iespējama, bet ilgstoša dzīvošana kaimiņos to prasīja. Vajadzēja izvēlēties vienu no tām. Izvēle krita baltruņu valodai kā ērtākai, jo tās dialekti bija radniecīgi ar Lietuvas Dižkunigaištijas valsts valodu gadu simteņiem ilgi. Tā bija radniecīga krievu un poļu valodām un šinī ziņā ļoti praktiska, jo, protot to, varēja saprasties ar abām minētajām tautām. Baltruņu valodas prasana atvieglāja saprašanos ne tikai ar zemniekiem, bet arī ar muižniekiem, garīdzniekiem un ierēdņiem. Tas bija par iemeslu savkārt tam, ka zemnieku valodu sāka uzskatīt kā kultūras valodas dialektu. Tādā kārtā lietuvieši pamazām sāka lietot mājas dzīvē baltruņu valodu pateicoties tās lielākai praktiskai vērtībai un nozīmei uz āru, nekā tas bija lietuviešu valodai.

Lietuvieši pārgāja uz baltruteņu valodu ne tāpēc, ka tā būtu kaut kas augstāks vai kultūrālāks, bet redzēja, ka tas izdevīgāk. Šo momentu atzīst un pasvītrot franču pētnieks Meillet's tādos gadījumos, kad viena tauta pieņem otras valodu. Visās vietās tas nav vienādi. Tas notiek galvenā kārtā tur, kur uz etnogrāfiskajām robežām saskare un attiecības ir dzīvākas saimnieciskos, tirdznieciskos un komūnālos darījumos. Valodas robežu sašaurināšanās un paplašināšanās nav atkarīga no kultūrālā stāvokļa. Zinātnē šī parādība pazīstama jau sen, piem. Šveicē vienā kantonā ir novērojama vācu valodas piekāpšanās franču valodas priekšā, otrā — pretēji. Iemesli tam ir praktiski, attiecībā uz ekonomiskās attīstības stāvokli. Līdzīgi tas ir Elzas - Lotringā. Dienvidslavijā vienā vietā vācu kolonijas pie vienāda politiskā un kultūrālā stāvokļa uzglabā savu valodu, otrā vietā zaudē slovēņiem par labu. Acīmredzot, ka nozīmīgi nevis politiski un kultūrāli, bet citi apstākļi.

Par valodu izplešanos un atkāpšanos rakstījuši vēl franču pētnieki Vendreys's un Baudouin's, vācu — Nietsch's un Schuchardt's. Nīčs polemizē ar lietuviešu pētnieku Verbeli, pēc kuŗa domām baltruteņu zemākam kultūras stāvoklim vajadzētu būt par šķērslī lietuviešu pāriešanai bultruteņos.¹

K. Verbelis sava darba ievadā saka, ka valoda vēl nenoteic tautību. Parasti gan tautas robežas sakrīt ar valodas robežām, bet bieži ir izņēmumi. Ir lietuvieši, kuŗi vairs nerunā lietuviski, bet nav pārvērtusies baltruteņos, krievos vai poļos. Tā ir neapzinīga, beztiesiska, apspiesta, tomēr etniski vienota masa, kuŗai trūkst pašapziņas un spējas turēties pie savas valodas. Šī masa padodas svešas, valdītājas valodas ietekmei, neapzinādamies svešās valodas uzspiedēju mērķus. Atrodoties gadu simteņiem ilgi zem svešas varas, svešas valodas lietošana paliek par modes lietu, kas mazina savas valodas cieņu, nokauj tautisko pašapziņu u. t. t.²

Otrs šā jautājuma lietuviešu tautības pētnieks M. Kemešis grāmatā „Gudai ir lietuviai“ (Baltruteņi un lietuvieši) saka, ka pēdējie *atmetuši savu un pārgājuši baltruteņu valodā cietsirdīgās un nežēlīgās caru politikas un muižnieku rīcības dēļ, meklējot praktisku izeju no savas bēdu un nelaimju pilnās dzīves*. „Po prostemu“ (tā pārtautojamie sauc savu valodu) runādami, viņi domāja, ka vieglāk varēs tuvoties un sarunāties ar cara ierēdņi, muižnieku un poļu garīdznieku. Tā bija praktiska piemērošanās rūgtai dzīves īstenībai. Kemešis *visus ruteniski runātājus katoļus Viļņas apgabalā un ārpus tā uzskata ar lietuviešiem*, kuŗi bargo slavofilu krievu un poļu pārtautošanas politikas dēļ atmetuši savu lietuviešu valodu, kuŗā tie 19. g. s. 1. pusē vēl runājuši.

VIĻŅAS VISTUVĀKĀ APKĀRTNĒ LIETUVIEŠU VALODA DZĪVA 19. G. S. PIRMAJĀ PUSĒ

Abu minēto lietuviešu darbos arī redzam, ka atteikšanās iemesli no savas valodas ir bijuši utilitāri. Lietuviešu darbi no pārējiem darbiem atšķiras ar to, ka tos ir pasvītrotā svešo varu pārtautošanas politika. Pēdējai neapšaubāmi piekrita galvenā loma lietuviešu pāriešanai baltruteņos. Utilitārie mērķi šē ir sekundārie un stāv ciešā sakarībā ar valsts politiku.

It sevišķi ievērojama tā parādība Kemeša darbā, ka tagad rutenizētie lietuvieši vēl 19. g. s. 1. pusē runājuši savā valodā. Šī atziņa sakrīt ar H. Turskas tiešiem pētījumiem un faktiem par šo parādību pašā tautā. Viņa atrod, ka vistuvākā Viļņas apkārtne 19. g. s. 1. pusē sādžās runājuši lietuviešu valodu. Tā Oškiņu ciemā, 16 klm. ziemeļos no Viļņas, 95 gadus vecs sirmgalvis, kas miris 1928. g., stāstījis, ka viņa vecais tēvs un vecā māte savā starpā runājuši tikai lietuviski. Arī viņa vecāki pratuši lietuviski, bet ar bērniem gan runājuši vairāk „po prostemu“. Šo informāciju pastiprināja vairāki citi sirmgalvji. Viens no tiem vēl 1934. g. atcerējās dažus izteicienus un vārdus lietuviski, piem. kumala, karves (govis) vandzel (sakropļots no vanduo - ūdens), šaukšta (karote),

¹ Halina Turska „O powstaniu polskich obszarow językowych na Wilenszczyźnie“, 24.—26. lp., Wilno 1935.

² K. Werbelis „Russisch Lithauen“. Ievadraksts. Stuttgart 1916.

pinigū nēra (naudas nav) u. c. Pašilu sādžā, kas atrodas tikai dažus kilometrus ziem. - rietumos no Viļņas, līdzīgu informāciju Turskai par valodas pagātni sniedza kāds sirmgalvis, kas skaitīja sev 110 gadus. Viņa bērībā un jaunībā Pašilos un apkārtējās sādžās pie Viļņas iedzīvotāji runājuši lietuviešu un baltruteņu valodās, pie kam vecākā paaudze lietuviski, bet jaunākā ruteniski.³

H. Turska pētījumus izdarījusi 1934. un 1935. gada vasarā. Sirmgalvis, kam 1934. g. bija 110 gadu, dzimis 1824. g. Tāpat bērībā un jaunībā viņš dzīvoja 19. g. s. pirmajā pusē un ap 19. g. s. vidu, kad tuvākajā Viļņas apkārtnē vēl runāja lietuviski, bet bija jau sākusies valodas atkāpšanās baltruteņu valodas priekšā. Līdzīgu informāciju šo rindu rakstītājam sniedza 1943. g. 22. jūnijā Mickūnu pag. Eglišķu ciema 59 gadus vecais iedzīvotājs J. Petrovskis, kas dzīvoja 10 klm. no Viļņas austrumos. Viņa mātes tēvs un kaimiņi runājuši, ka, pievienojot *Lietuvu Krievijai, iedzīvotāji par lietuviešu valodas runāšanu tikuši vajāti*, tāpēc tie to atmetuši un sākuši lietot baltruteņu valodu, jo tā bijusi atļauta. Šīs ziņas sakrīt ar mums jau zināmajiem statistiskiem datiem, ka visā 18. g. s., kamēr Lietuvas valsts bija neatkarīga, trīs ceturtdaļās iedzīvotāju Viļņas vaivadijā bija lietuvieši. Kamēr Lietuvas valsts bija neatkarīga, valdība lietuviešu valodu nevajāja, tāpēc nav brīnums, ka ap Viļņu, kā lietuviešu tautas sirdi, lietuviešu valoda bija uzglabājusies tik ilgi, kaut gan lietuvieši tur dzīvoja kaimiņos ar baltruteņiem, kas bija ienākuši pēc mēra laikiem.

Valodas izdeldēšana tos laikos pašā tautas sirdī, kur pēc Kyburga ziņām Vitauta Dižā laikā svinēja Jāņus, nevarēja notikt tik ātri. Tad Jāņu nakti pašā Viļņā, tās priekšpilsētās un tuvākās apkārtnes kalnos dedzināja darvas mucas. Svinības pavadīja ar dziesmām un mūziku. Vīrieši un sievietes dziedāja atsevišķi. Augstākā kārta — bajāri sēdēja atsevišķi.

Pēc kristīšanas pirmo bīskapiju arī nodibināja pašā centrā — Medininkos, 18 klm. austrumos no Viļņas. Tos neatkarības laikos izcilus lietuviešu bajāru ģimenes valdīja Viļņas apgabala novados. Starp tiem ievērojamākie bija Goštauti Ašmēnā, Davaiņi — Eišiškos, Monvydi — Graužiškos.⁴

RUSIFIKĀCIJAS SĀKUMI 19. G. S. PIRMAJĀ PUSĒ

Lietuvu pievienoja Krievijai 18. g. s. beigās, t. i. 1795. gadā, tāpēc pats pārkrievošanas darbs sākās nākošajā 19. g. s. pirmajā pusē. Sevišķu iemeslu pārkrievošanas politikai deva 1831. gada sacelšanās. Tās dalībniekus izsūtīja, to vietā atsūtīja krievus, valdības politikas atbalstītājus. Drīz ķērās pie katoļu baznīcu un klosteru slēgšanas, kuŗu vietā ierīkoja pareizticīgo baznīcas un klosterus. Vēl bargāk sāka vajāt uniātus, kuŗus ar varu spieda pieņemt pareizticību. Slēdza pie baznīcām dibinātās lietuviskās skolas un to vietā ierīkoja krieviskas, slēdza Viļņas universitāti, kas bija sākusi darboties lietuviskā garā. Pulciņš studentu jau tanī laikā bija nodomājis izdot pat lietuviešu laikrakstu. Beidzot 1840. gadā iznīcināja Lietuvas Likumu Kōdeku, tā saukto „Lietuvas Statūtu“, bet tā vietā izdeva krievu likumus.⁵

Šāda valdības rīcība nevarēja neatstāt morālisku ietekmi uz tautu, sevišķi austrumu un dienvidus Lietuvā, kur tai bija saskaršanās ar ekspansīvo slavisko elementu: tauta sāka vairāk pieslieties baltruteņiem.

Ievērojot Viļņas universitātes slēgšanu, nevar paiet garām tam faktam, ka tā 19. g. s. pirmajā pusē būtu kļuvusi par lietuviskās kultūras un tautiskās atmodas šūpuli, stājoties ceļā masu slavizācijai austr. Lietuvā. Tādā nolūkā universitātes bibliotēkār K. Kantrīmas 1822. gadā griezās pie Viļņas gub. izglītības kuratora, lai atļauj Viļņas universitātē ierīkot lietuviešu valodas katedru. Viņš aizrāda, ka lietuviskās guberņās lielākā daļa zemnieku runājot lietuviešu valodu. Pie

³ H. Turska „O powstaniu polskich obszarow językowych na Wilenszczyźnie“, 48. lp.

⁴ A. Šliupas „Lietuvių Tauta“ 2. tomas, 77. lp.

⁵ A. Šapoka „Lietuvos Istorija“, 464.—465. lp. Kaunas 1936.

lietuviskām skaitīja Kauņas, Viļņas, Grodņas un Suvalku guberņas. Sakarā ar Lietuvas - Polijas valšķu dalīšanu 1795. g., krievu valdība pati paziņoja, kādas guberņas toreiz bijušas lietuviskas. Tad no Žemaitijas kunigaištijas un daļas Viļņas vaivadijas izveidoja Viļņas guberņu. Nākošajā 1796. g. savienoja Viļņas un Slonīmas guberņas, bet tas vilkās tikai 5 gadus: 1801. gadā Aleksandrs I. pavēlēja lietuviskas guberņas dalīt divās daļās — Viļņas un Grodņas, abas ar nosaukumu *Lietuviskas guberņas*, no kuŗām vēl tikai 1842. g. izdalīja laukā Kauņas guberņu. No tā laika Viļņas guberņas robežas nemainās. (Sk. karti II).

Daudz lietuviski runātāju 19. g. s. 1. pusē bija pie Vācijas pievienotā Rītprūsijā. Tilzītē, Klaipēdā un pa daļai Kaŗalaučos tirdzniecības darījumi notika lietuviešu valodā. Kaŗalauču universitātē bija lietuviešu valodas katedra un daļa dievkalpojumu Rītprūsijas luterāņu baznīcās notika lietuviešu valodā.⁶

STATISTISKIE DATI PAR TAUTĪBĀM AUSTR. LIETUVĀ 19. G. S. 1. PUSĒ

Pirmos statistiskos datus par Lietuvas iedzīvotājiem pēc valodas sniedz S. Platers 1825. gadā savā darbā „Jeografija wschodniej częsci Europy“. Statistikas var būt dažādas: tendenciōzas un objektīvas, vadoties no tā, kas viņas sastādījis, kad un kādā laika garā tās sniegtas. S. Platera statistika liekas būt objektīva, jo 19. g. s. pirmajā pusē vēl nebija poļu un krievu šovinistiskās tendences tik stipras, kā tā paša gadu simta otrā pusē.

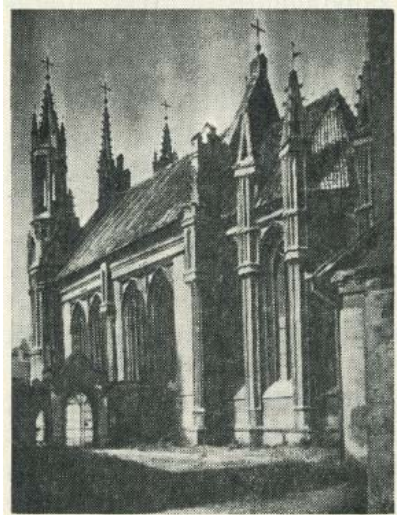
Sniedzot statistiskos datus, visa Lietuva iedalīta Viļņas guberņā, Grodņas guberņā un Augustovas vaivadijā. Pie Viļņas guberņas toreiz piederēja Viļņas, Traķu, Kauņas, Telšu, Raseiņu, Šauļu, Ukmerges, Upītes (tag. Paņevežas apr.), Aizviļņas (laikam tag. Jaun - Viļņas novads), Breslavas un Ašmēnas apriņķi. Iedzīvotāju pavisam bija 1.010.000. Lietuviešu no tiem bija, ņemot apaļos skaitļos, 780.000 jeb 78%, poļu muižnieku un pilsoņu — 100.000 jeb 10%, krievu — 80.000 jeb 8%, baltruteņu — 50.000 jeb 5%. Pēc ticības 930.000 ir katoļi un 80.000 pareizticīgie. *Poļu tautības iedzīvotāji pieder tikai pie muižniekiem un pilsoņiem, zemnieku nav. Tas sakrīt ar patieso stāvokli, jo poļu tautības zemnieki Lietuvā nekad nav ieceļojuši. Ir ziņas, ka īsto poļu Viļņas gub. ir tikai 4—5%, dažās vietās drusku vairāk. Starp uzrādītajiem 10% polu, 5—6% ir pārpoļoto lietuviešu bajāru un pilsētu iedzīvotāju. Baltruteņu bija 50.000 jeb 5%, kas uz tik plaša apgabala, kāda bija toreiz Viļņas gub., ļoti maz. Tas rāda un vēl reiz apstiprina faktu, ka lietuviešu pāriešana baltruteņos 19. g. s. pirmajā pusē tagadējā etnografiskajā Lietuvā bija vēl dīglī. Vai visi 50.000 baltruteņu piederēja pie agrākos gadu simtos ieceļotājiem, ir arī vēl jautājums. Droši vien daļa no tiem lietuvieši, sevišķi Viļņas gub. austrumu daļā, kas pēc Lietuvas pievienošanas Krievijai, sāka pamazām pieslieties baltruteņiem.*

Pie Grodņas guberņas toreiz piederēja Grodņas, Līdas, Naugardes, Slonīmas, Volkoviskas, Pružānu, Kobrīnas un Brastas apriņķi. Pavisam 1825. gadā Grodņas guberņā bija 670.000 iedzīvotāju. ņemot apaļos skaitļos, pēc valodas tie sadalījās šādi: lietuviešu bija 194.300 jeb 29%, poļu — 67.000 jeb 10%, baltruteņu — 395.300 jeb 59%, krievu — 13.400 jeb 2%. Pēc ticībām iedzīvotāji sadalījās šādi: 380.000 katoļu, 270.000 uniātu, 20.000 vecticībnieku, pareizticīgie nav uzdoti nemaz. (Sk. karti III).

S. Platers par lietuviešiem un poļiem uzdod tikai katoļus, bet ir zināms, ka starp uniātiem, kuŗi pēc 1839. gada bija spiesti pāriet pareizticībā, bija daudz lietuviešu. To nenoliedz arī krievu statistiķi, kā to redzēsīm, apskatot 19. g. s. otro pusi. S. Platera 1825. gada statistiskie dati ir nepabeigti. Nezināma autora darbā „Lietuvos sienos rytuose ir pietuose“ tie ir interpretēti un tautības uzdotas procentos, tāpēc bija iespējams aplēst katras tautības precīzāku iedzīvotāju skaitu.

⁶ A. Šapoka „Lietuvos Istorija“, 453. lp. Kaunas 1936.

Kas attiecas uz pareizticīgajiem, tad ir pielaižams, ka to 1825. gadā Grodņas gub. nebija jeb bija tik maz, ka tie nemaz nav uzdoti. Vēlākie statistiskie dati uzdod viņu skaitu lielu, jo uniātus pēc 1839. gada ar varu piespieda pāriet pareizticībā skaidri saskatāmos rusifikācijas nolūkos.

Vilņa. Gotiskā stila šedevrs — Sv. Annas baznīca, par kuru Napoleons 1812. g. teicis, ka viņš to būtu aiznesis uz Parīzi ja varētu uzlikt uz delnas.

Poļu tautības iedzīvotāji pieder pie muižnieku un pilsoņu kārtas. Īstu poļu, tāpat kā Viļņas gub., bija maz, jo agrākās Lietuvas valsts likumi tiem aizliedza ieceļot. Neskatoties uz to, tie likumus tomēr apgāja, un poļi ieceļoja, kaut arī nelielā skaitā. Še poļu starpā, tāpat kā Viļņas guberņā, bija daudz pārpoļotu lietuviešu un baltruteņu bajāru un pilsētnieku, jo baltruteņiem, tāpat kā lietuviešiem, bija sava bajāru kārta, kas polonizējās.

Atskaitot nelielo skaitu krievu, galvenā zemnieku masa — dzimtļaudis bija lietuvieši un baltruteņi. Pēdējo bija par 30% vairāk kā lietuviešu. Tie dzīvoja kompaktās masās guberņas dienvidus un vidus daļā, t. i. Lietuvju Brastas, Kobrīnas, Pružānu, Volkoviskas un Slonīmas apriņķos, tāpat daļā no Naugardes apriņķa. Lietuviešu valoda bija dzirdama ziem. - rietumu daļā, vairāk Nemunas kreisajā krastā un pieteku apkārtnē, kur dažās vietās vēl šodien uzglabājusies. Slonīmas apr. ir šādi ciemi, kuŗos ļaudis runā lietuviski: Dainava, Narceviči, Pagrandi, Pagīri, Zaseče, Žibeļe. Tie, pēc 13. g. s. chroniku ziņām, esot prūši, kuŗi nākuši pie kunigaiša Troidena, lai tas viņiem atļautu apmesties Grodņas un Slonīmas apkārtnē, jo viņi neesot gribējuši pakļauties vācu ordeņa varai.⁷

Nav jāaizmirst, ka visi tie Grodņas guberņas apriņķi, kur 19. g. s. pirmajā pusē dzīvoja baltruteņi, savā laikā bija jatvingu apdzīvoti, kas vai nu sajaucās ar slavu ciltīm, izveidojot daļu tagadējās baltruteņu tautas, vai arī bez sajaucšanās tieši pārgāja baltruteņos, zaudējot savu dzimto valodu. Līdzīgā kārtā Grodņas, Lidas un Naugardes apriņķos krietna daļa lietuviešu pieskaitīta baltruteņiem, pateicoties rusifikācijas politikai pēc Lietuvas pievienošanas Krievijai 1795. g., neskatoties pat uz to, ka sevišķas šovinistiskas tieksmes no krievu puses vēl neizpaudās.

Trešais administratīvais Lietuvas iedalījums 1825. gada statistisko ziņu izdošanas laikā bija Augustavas vaivadija. Augustava atrodas etnografiskās Lietuvas dienvidu rietumos. Pie Augustavas vaivadijas toreiz piederēja Augustavas, Suvalku, Seinū, Kalvārijas un Marijampoles

⁷ Prof. Koscialkowski „Wilno i zemia Wilenska“, 228. lp. Wilno 1930.

apriņķi. Visā Augustavas vaivadijā noapaļotos skaitļos ir uzdoti 200.000 lietuvieši pēc valodas. Ziņu par runātājiem citās valodās nav, kaut gan tādi tur bija. Vadoties no ziņām par minēto apriņķu iedzīvotāju valodu pēdējā laikā, varam aptuveni secināt, kāds ir bijis stāvoklis 19. g. s. pirmajā pusē. Pēc 1918. g. Kalvārijas un Marijampoles apriņķi ietilpa neatkarīgās Lietuvas teritorijā. Visi iedzīvotāji tur runā lietuviski. Pārējie apriņķi līdz 1939. gadam ietilpa poļu okupētajā Lietuvā.

Seinu apriņķis vienmēr bijis lietuvisks. Pati Seinu pilsēta savā laikā bija pārvērtusies par vienu no tautas atmodas darbības centriem. Tur pirms pirmā pasaules kara darbojās garīgais seminārs, kuŗa audzēkņi, savu skolotāju - garīdznieku ierosināti, apriņķī savāca ap 500 lietuviešu tautas dziesmu. Pēc 1904. gada preses brīvības Seinos cits pēc cita iznāca 3 lietuviešu laikraksti; pirmajā pasaules kara laikā tur darbojās lietuviešu gimnazija.⁸ (Sk. karti II).

Poļu okupācijas laikā (1920 — 1939) Viļņā iznāca 2 lietuviešu laikraksti „Vilniaus Rytojus (Viļņas Rītdiena) un „Vilniaus Žodis“ (Viļņas Vārds). Tos abos pastāvīgi parādījās ziņas no Seinu pilsētas un dažādām apriņķa vietām par lietuviešu organizāciju, skolu un baznīcu darbību un nacionālajām cīņām ar pārpoļotāju okupantu varu. No tā varam secināt, ka Seinu apriņķis 19. g. s. pirmajā pusē bija pilnīgi lietuvisks valodas ziņā. Arī VI. Sirokomlas ceļojuma aprakstos 19. g. s. 50. gados Seinu apriņķa Punkskas draudze, kuŗa tur bija vislielākā, tiek minēta kā pilnīgi lietuviska.

No Suvalku apriņķa augšā minētajos Viļņas laikrakstos poļu okupācijas laikā no dažādām vietām tāpat bieži parādījās ziņas par lietuviešu skolu, baznīcu un organizāciju darbību. Pagājušajā gadu simta 60. gados un vēlāk Suvalku gimnazijā vairums skolnieku bija lietuviešu tautības, tā ka tur tika mācīta pat lietuviešu valoda.⁹

Saprotams, ka 19. g. s. pirmajā pusē arī vairums zemnieku runāja lietuviski. Tīri lietuvisku vietu vārdu Suvalku apriņķī ir arī vairākums — 53,8%.

Kas attiecas uz Augustavas apriņķi, tad no tā poļu okupācijas laikā reti kad parādījās kāda ziņa par lietuviešu kultūrālās, sabiedriskās un reliģiskās darbības izpausmi. No tā var spriest, ka Augustavas apriņķis tagad ir stipri pārslavizēts, kaut gan apriņķī tīri lietuvisku vietu vārdu ir 37,2%. Bez tam apriņķī ir daudz jauktu vietu vārdu, kas kopēji lietuviešiem un slaviem. Citādu datu par apriņķi trūkst. Tā kā lietuviskus nosaukumus upēm, ezeriem, sādžām un citām vietām neapšaubāmi varēja dot tikai lietuvieši, tad apriņķī ir arī dzīvojuši lietuvieši. No 200.000 lietuviski runātājiem 1825. gadā Augustavas vaivadijā daļa runātāju bija arī pašā Augustavas apriņķī.¹⁰ (Sk. karti II).

CITI MATERIĀLI PAR AUSTRUMU UN DIENVIDU LIETUVAS IEDZĪVOTĀJU TAUTĪBU 19. GADU SIMTA 1. PUSĒ

Statistiskos datus, H. Turskas, K. Verbeļa, M. Kemeša un citu pētnieku slēdzienus par tautību un valodu attiecībām austrumu un dienvidu Lietuvā 19. g. s. 1. pusē, apstiprina tā laika acu liecinieku, mums jau pazīstamo M. Balinska un T. Lipinska, pētījumi un ceļojumu apraksti. Kaut gan viņu ceļojuma mērķis nav bijis mūsu apskatāmā jautājuma pētīšana, visos apriņķos un visās sādžās viņi arī nav bijuši, tomēr par vietām, kur viņi bijuši un kuŗas aprakstījuši, mums nu ir acu liecinieku ziņas, uz kuŗu pamata varam taisīt attiecīgus secinājumus.

M. Balinskis un T. Lipinskis vēro, ka tur, kur lietuvieši saskaņas ar slavisko elementu, lietuviešu valodas teritorija sašaurinās, galvenā kārtā uz baltruteņu valodas rēķina. Tikai vietām poļu valoda izspiežot lietuviešu valodu. H. Turska neatrod arī to un ir uzskatos, ka poļu valoda 19. g. s. 1. pusē zemnieku mājas dzīvē kā sarunu valoda vēl neesot iespiedusies. Zemniekiem gan esot bijušas poļu valodas zināšanas tur, kur starp sādžām bijušas izmētātas sīko bajāru - šlachtiču muizeles, kuŗu

⁸ A. Šapoka „Lietuvos Istorija“, 510.—511. lp. Kaunas 1936.

⁹ Ibidem, 485. lp.

¹⁰ „Lietuvos sienos rytuose ir pietuose“.

vietām bija daudz.

Mums jāpievienojas beidzamam uzskatam, jo H. Turska pamatojas uz daudzu vecās paaudzes ļaužu liecībām, kas visi un visur vienā mutē apliecina, ka ļaudis lietuviešu valodu sākuši atmest un lauzties poliski tikai pēc kļaušu atcelšanas 1863. gadā. M. Balinskis un T. Lipinskis ir izpētījuši, ka ap 19. g. s. 40. gadiem lietuviešu valodu runāja tuvākos un tālākos Viļņas apriņķa novados ap Maišiogalu, Ņemenčīnu, Varņēniem, bet tur bija arī poļu valoda dzirdama vairāk gan tikai sīko bajāru muiželēs. Šie novadi ir 20—30 klm. no Viļņas. Tuvākos novados, zem 20 klm., kā Rudamīnā, Mediņinkos un to apkārtnē, tāpat arī Šaļčiņinkos, kas gan ir austrumos no Viļņas vairāk kā 20 klm., lietuviešu valoda jauca ar baltruteņu valodu.

Braucot tālāk uz austrumiem un dienvidu austrumiem, nonākam Ašmēnas un Līdas apriņķos, kur lietuviski runā Bakštu, Balceņinku, Beņekaiņu, Dieveņišku, Trakēļu, Tokarišku, Verbutavas, Vijas un Žirmūnu draudzēs. (Sk. karti II).

Ceļojuma aprakstos par Līdas apriņķi atsevišķi teikts, ka lietuviešu valodu runā gar Dzitvas upi, pat aiz Līdas pilsētas līdz Dzitvas (Ditvas) ietekai Ņemunā. Še nu lietuvieši nāca sakaros ar tiem lietuviešiem, kuŗi dzīvoja viņpus Ņemunas Slonīmas apriņķī. Pati Līda ir ļoti sena lietuviešu apdzīvota vieta.

Atgriežoties pie Viļņas, ceļojuma aprakstā teikts, ka dienvidu virzienā tik pie pašas pilsētas lietuviešu valoda devusi vietu poļu valodai. Visumā 19. g. s. 40. gados Viļņas apriņķī lietuviešu valoda bija lielā pārsvarā, izņemot dažas vietas, kur iedzīvotāji savu aizmirsuši, bet tur vietu vārdi un uzvārdi liecina, ka tie cilvēki pieder lietuviešu tautai.

Ceļotāji nav aizmirsuši arī Lietuvas ziemeļaustrumu stūri — Breslavas apriņķi, kas pieiet pie latviešu apdzīvotiem Daugavpils un Krāslavas novadiem. Lielākā daļa iedzīvotāju Breslavas apriņķī runā lietuviski, arī Apsā, Drisvētos, Vīdžos un citur. Tikai aiz Breslavas pilsētas austrumos lietuviešu valoda jauca ar baltruteņu valodu.

M. Balinskis un T. Lipinskis skaŗ arī reliģisko kustību norisi Lietuvas pagātnē un saka, ka lietuviešu kalvinisti 16. un 17. gadu simtos noturējuši savas sinodes gan tuvākā, gan tālākā Viļņas apkārtnē, piem. Rūkantos pie pašas Viļņas, Jašūnos 25 klm. austrumos no Viļņas, Vīdžos, Ikaņņā, Smurgaiņos, Zuprānos, Bielīcā un citur. Vēlāk, reformācijai iznīkstot, 1675. gadā nodibināja Kalvārijas klosteri un uzcēla baznīcu pašā Viļņas pievārtē. Kalvārija palika par svētceļnieku vietu ne tik vien Viļņas pilsētai, bet visai lietuviešu tautai, pat no Lietuvas vistālākajiem novadiem.¹¹ (Sk. karti II).

Šīs ziņas rāda nevien to, ka kalvinisms savā laikā Lietuvā ir bijis izplatīts līdz pat tālākajiem ziemeļaustrumu, austrumu un dienvidaustrumu novadiem, bet arī to, ka šie novadi no seniem laikiem bijuši lietuviešu apdzīvoti, 16. un 17. gadu simtos tie bija pilnīgi lietuviski arī pēc valodas.

Otrs austrumu un dienvidu Lietuvas apceļotājs un ceļojumu aprakstītājs 19. gadu simta 2. pusē ir Vl. Sirokomla. Viņa apraksti ir vērā ņemami, bet pilnīgi tos izmantot tagadējos apstākļos nav iespējams.

Ceļojumā no Viļņas uz Kauņu Vl. Sirokomla apraksta baltruteņu un lietuviešu sādžas, bet nenorāda, kādā draudzē, kādā attālumā no lielākajiem centriem vai pilsētām tās atrodas, tā ka bez kartes, kuŗā ir arī sādžu apzīmējumi, to atrašanās vietu nevar noteikt. Pirmā sādža, kuŗā runā lietuviski, ir Lelāni. Tur tautas apģērbi tādi kā pie pašas Viļņas. Tad Pekelāni ir tīri lietuviska sādža; tur arī mājas ir tādas pašas kā pie Viļņas.¹² Pie Suderves Vl. Sirokomla pakavējas ilgāk un saka, ka še vajagot ne spalvas, bet otas, lai parādītu apkārtnes skaistumu. Nosaukums lietuvisks, tādi esot pie Viļņas arī. Tautas apģērbi lietuviešiem še esot skaisti, skaistāki kā viņš tos redzējis

¹¹ M. Balinski i T. Lipinski „Starożytna Polska“, 121. — 264. lp.

¹² Wl. Syrokomla „Wycieczki po Litwie“, 134. un 169. lp.

baltručiem. Suderve un Dūkšta esot lietuviešu un baltruču valodas robeža.¹³

Suderve ir draudze ar apdzīvotu centru, ko lietuviski sauc „bažnytkaimis“ (baznīcas ciems) un atrodas 12—13 klm. rietumos no Viļņas. Dūkšta ir tāpat baznīcas ciems un atrodas apm. 7 klm. ziem. - austrumos no Suderves. Pēc notēlojuma iznāk, ka rietumos un ziemeļos no abām minētajām vietām sākas tīri lietuviski novadi, bet starp Viļņu, Sudervi un Dūkštu ir jaukta lietuviešu — baltruču josla, jo abas sādžas Lelāni un Pekelāni ir šīnī joslā.

Pretējā virzienā no Viļņas austrumos, ceļojot uz Ašmēnu, vērojams, ka jaunākā lietuviešu paaudze sāk lietot baltruču valodu.

Viļņas guberņas lietuviskumu ir aplicinājuši vairāki krievu pētnieki. Mēs nevaram paiet garām V. Stankevičam, Krievijas nekrievu tautu labam vēstures pazinējam, kas saka tā: „Lietuvieši vēl nesen apdzīvoja krietni lielāku zemes platību kā tagad. Pētījumi rāda, ka pagājušā gadu simta 50. gados lietuvieši apdzīvojuši gandrīz visu Viļņas guberņu, ko pierāda iedzīvotāju uzvārdi, paražas un visa mājas un saimnieciskā iekārta“.¹⁵

¹³ Ibidem, Tom 2, 90. lp.

¹⁴ Ibidem, tom 2, 58. lp. Wilno 1857.

¹⁵ V. Stankevič „Sudjby narodov Rossiji”, 100. lp. Berlin 1921.

TRĪSPADSMITĀ NODAĻA

VILŅAS GUBERŅAS IEDZĪVOTĀJI 19. G. S. VIDŪ

KATOĻCĪGO GARĪDZNIEKU ZIŅAS PAR IEDZĪVOTĀJU TAUTĪBU

Apskatot laikmetu līdz 1863. gadam, nevaram paiet garām kādam sevišķi svarīgam dokumentam. Laikrakstā „Glos Litwy“ (lietuviešu laikraksts poļu valodā) 1919. gadā, sākot ar 6. jūliju, numuros 43., 45. un 46. Viļņā parādījās M. Krupaviča raksts „Z zapomnianego archywu“ (No aizmirstā archīva).

Pēterpils Zinātņu Akadēmijas loceklis, statistiķis Pēteris Keppens (Koeppen) ar Konfesiju Departamenta un Zinātņu Akadēmijas palīdzību griezās pie Viļņas guberņas garīdzniecības ar lūgumu piesūtīt ziņas par tautībām, kuņas dzīvo atsevišķās draudzēs. Dokumenta vērtību paceļ tas apstāklis, ka 1857. gadā, kad informācijas pieprasītas un iesūtītas, vēl nevarēja būt runas par lietuviešu - poļu nacionālajām cīņām, jo toreiz vēl nebija ne lietuviešu nacionālās intelligences, ne lietuviešu nacionālās garīdzniecības.

Dokumenti ir patiesībai diezgan tuvu, jo garīdznieki savus draudzes locekļus pazina labāk, nekā no svešuma atsūtītie ierēdņi. Neskatoties uz to, dokumenti tomēr nav lietuviešiem labvēlīgi sastādīti. Statistikai vēl tā nozīme, ka tā norāda lietuvisko novadu pārtautošanas ceļu un pakāpi. Ziņas iesūtītas no visām draudzēm krievu valodā. Draudzes ar vienādu tautību apzīmētas arī ar vienas tautības nosaukumu: tā jeb cita tautība. Jauktās draudzēs norādīts locekļu skaits katrā sādžā. Sādžu nosaukumi, tāpat kā draudžu nosaukumi un dažu garīdznieku vārdi ierakstīti krievu valodā. Ziņas ir uzdotas no 134 Romas - katoļcīgo draudzēm, kuņas atradās Viļņas guberņā.

DATI UN ĪSI PĀRSKATI PAR ATSEVIŠKĀM DRAUDZĒM

1) *Vecie Traķi*. Draudze pa daļai pārtautota. Lietuvieši dzīvo šādās sādžās: Vecie Traķi — 171, Novosiolki — 53, Kivļiški — 18, Alona — 51, Podjezorce — 12, Vištelāni — 56, Inklariški — 31, Augleņinki — 130, Rudziški — 41, Varņiški — 5, Kureliški — 10, Vancininki — 16, Žeranči — 70, Malachoviči — 69, Madzīni — 137, Mamonči — 65, Polukņa (muiža) — 122, Lukanči — 19, Mendzireče un apkārtne — 193, Strokiški — 128, Bedugne — 29, Pilotavka — 61, Antoniški — 13, Papule — 7, Dobrovoļa — 4, Lodīga — 2?; Turgele — 27, Šventininki — 17, Gaj — 17, Ligone — 182, Skarbučiani — 135, Močaluiki — 30, Baltoji Voke — 83, Kazakliari — 56, Vaidati — 187, Voke (metrop. pol.) — 10, Voke (folv.) — 21, Gurele — 128, Vaidegi — 46, Blotnia — 57, Traķu Voke — 11, Kalakava — 60, Maciaļiški — 45, Saloņica — 27, Kauņas Voke — 11, Voļi — 55, Šventņinki — 127, Zabrodnia — 58, Čarnobile — 50, Gopsta — 8, Gudelki — 37, Terniani — 114, Prudeki — 14. Poļu ciemu un īpašumu kopskaitā 28. Lietuviešu kopā 3144.

1a) *Jaunie Traķi*. Draudzi apdzīvo lietuvieši. Tagad tā pārtautota. Iedzīvotāji lieto baltruteņu vai poļu valodas. 2) *Semeļišku* draudze tīri lietuviska, tagad uz pusi rutenizēta. 3) *Žašļu* draudze tīri lietuviska, tagad par $\frac{1}{5}$ daļu rutenizēta. 4) *Žiežmaru* draudze tīri lietuviska, tagad $\frac{1}{5}$ daļa rutenizēta. 5) *Kietavišķu* draudze lietuviska, tagad $\frac{1}{5}$ daļa pārpoļota. 6) *Užguošča* draudze. Šļachta un muižas ļaudis runā poliski, zemnieki bez izņēmuma — lietuviski. Tagad 30% šo zemnieku runā poliski. Lietuviešu sādžas ir: Augšpils — 183, Užgašči — 189, Antoņiški — 54, Budkiški — 79, Bunciški — 29, Nemetāni — 226, Palapiški — 121, Raugava — 33, Voitekūni — 156, Gedidāni — 185, Gimejkāni — 68, Jureviči — 148, Intupāni — 122, Krunciki — 68, Miķaļeva — 51, Miķaļiški — 26, Židiški — 117, Girejciški — 54, Medijāni, — 178, Ringalaiči — 118, Vunkaļči — 192, Ukaņči — 108, Čižūni — 227, kopā 2732. 7) *Gegužines* draudze tīri lietuviska,

tagad daļa pārpoļota. 8) *Darsūņišku* draudze tīri lietuviska. 9) *Kavaļu* draudze tīri lietuviska. 10) *Rudņinku* draudze tīri lietuviska. Tagad pārtautota, vecie runā lietuviski. 11) *Vievis* draudze tīri lietuviska, tagad tikko $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{7}$ lietuviska. 12) *Paparču* draudze. Poļi dzīvo šādās vietās: Budļiški — 36, Korsaki — 14, Neiriški — 22, kopā 72. 13) *Merķines* draudze tīri lietuviska. 14) *Valkininku* draudze tīri lietuviska. 15) *Daugu* draudze tīri lietuviska. 16) *Punias* draudze. Miestiņā poļi un lietuvieši, bez tam poļi bija tikai Staņevas muižiņā. 17) *Jeznas* draudze tīri lietuviska. 18) *Stakļišku* draudze tīri lietuviska. 19) *Alitas* draudze tīri lietuviska, pat miestā nav poļu. 20) *Pivošūnu* draudze tīri lietuviska, tagad krietna puse runā poliski. 21) *Onuška* draudze tīri lietuviska, tagad $\frac{1}{3}$ runā poliski. 22) *Dušmēnu* draudze tīri lietuviska. 23) *Ņemuņūnu* draudze. Poļi dzīvoja miestā — 81, Ustroki (fol.) — 19, Furmaņiški — 32, Paņemūne — 19, Šepaviči — 17, Peļišiški — 60, Žvirždani — 32, Šilaiči — 91, kopā 351. 24) *Nemunaičio* draudze visa lietuviska. *Viļņas pilsēta*. 25) *Sv. Jāņa draudzē ir lietuvieši un poļi*. 26) *Sv. Gara draudzē — lietuvieši un poļi*. 27) *Aušras Vārtu draudzē — poļi*. 28) *Sv. Rafaela draudzē lietuvieši un poļi*. 29) *Sv. Jēkaba draudzē — lietuvieši un poļi*. 30) *Bernardīnu draudzē — lietuvieši un poļi*. 31) *Visu Svēto draudzē — poļi*. 32) *Antakalna draudzē — poļi un lietuvieši*. Pie draudzes pieder 19 sādžas, 38 mazāki ciemi un 12 krogi. Poļi dzīvoja tikai šādās vietās: Veršuba — 30, Kairāni — 26, Kuškoriški — 9, Leoniški — 31, Leoniški (muiža) — 15, Leoniški (dzirnavas) — 21, Lužniaki (muiža) — 34, kopā 166. Lužniaku sādžā, tāpat Gļinuvkas un Puškarņas sādžas dzīvo poļi un lietuvieši. 33) *Ņemenčines* draudze — poļi tikai miestīņā un mācītāja muižā. 34) *Maišiogalas* draudzē lietuvieši ir šādās sādžās: Boboriški (muiža) — 16, Spošniaku muižiņā — 9, Giesva — 59, Stakiņiški — 31, Pauzele — 40, Kozļiški — 23, Kozļiški (dzirnavas) — 5, Pavasarelis — 25, Smeline — 20 Gaja — 23, Paciūrņi — 115, Antanele — 35, Sala — 9, Viršūļi — 36, Ramoņiški — 20, Izabeļiņa — 12, Pavasarelis (ciemats) — 15, Geviati — 31, Badi 21, Cinciņiški — 19, Uļičela — 51, Eiciūni — 54, Antonaite — 119, Stepāri — 87, Kasperaiši — 10, Šilele (viensēta) — 13, Šilele (ciemats) — 13, Jauniūni — 115, Pajuode — 9, Tailošine — 16, Krumēņiški — 5, Dykalnis — 8, Mussa (pasts) — 20, Mussa (viensēta) — 9, kopā 1093. 35) *Musninku* draudze. Lietuvieši dzīvo šādās vietās: Ulšiški — 27, Smeile — 46, Žarnovoge — 78, Užblende — 114, Papernia — 98, Kaiminai — 158, Skieteri — 111, Užušile — 208, Užušile (viensēta) — 8, Kataņiški — 30, Padube — 13, Osimovka — 7, Šimtaukse — 8, Bilati — 8, Rusteņiški — 25, Duobe — 29, Šilele — 29, kopā 997. Sarakstā nav uzdotas visas lietuviešu apdzīvotas sādžas, piem. Višnapole, Vileikiški u. c. 36) *Kernaves* draudze. Lietuvieši dzīvo: Mitrīški — 3, Boreikiški — 12, Rusaki — 12, Viciūni — 42, Viršuliški — 94, Kžyvovka — 15, Pospeže — 113, Meiliūni — 77, Sutliški — 25, Pakalniški — 60, Žaltorūni — 28, Eišiški — 78, Antakalci — 35, Alejūni — 36, Maskovšine — 15, Pakalņi — 46, Pustelniki — 27, Mežanys — 109, Grabiaļi — 9, Romaniški — 44, Padvanci — 61, kopā 941. 37) *Čiabišku* draudzē poļi dzīvoja tikai mācītāja muižā un Podvorancos, kopā 61. 38) *Verku* draudze. Lietuvieši dzīvo šādās vietās: Rieše — 38, Lina — 36, Skersīņi — 25, Žverine — 4, Gulbiņi (viensēta) — 6, Lielie Gulbiņi — 139, Mazie Gulbiņi — 15, Gulbiņu dzirnavas (viensēta) — 17, Rieše (viensēta) — 11, Radvilāni — 15, Ryliški — 15, Etmiņi — 35, kopā 356. 39) *Rudamīnas* draudze lietuviska, tagad runā rutēniski. 40) *Gervēču* draudzē poļi dzīvoja tikai šādās vietās: Kļučņiki — 19, Lielie Jaciņi — 117, Mazie Jaciņi — 61, Švilani — 7, Maluta — 7, Paberže — 28, Paverbji — 6, Užbrode — 53, kopā 298. Draudzē 32 ciemi bija tīri lietuviski, 21 ciems bija jaukts — poļi un lietuvieši. 41) *Rūkaiņu* draudze bija lietuviska. 42) *Taborišku* draudze bija lietuviska. 43) *Varnēnu* draudzē poļi dzīvoja tikai Varnēnos — 130, Linkiškos — 33, Varonā — 47, Valeikiškos — 10, Vaitiškos — 13, Užpaļos — 25, kopā 258. Tagad draudzes locekļi runā rutēniski. Vecie vēl prot lietuviski. 44) *Bistrītes* draudze. Poļi dzīvo šādās vietās: Gazovki — 52, Bartinuški — 13, Jaunie Sodi — 33. Antoles — 4, Laše — 39, Ignopole — 14, Balašinas — 6, Aloksa — 32, Davnoriški — 52, Vaidakiški — 37, Krasnibor — 7, Švelniški — 15, Kudzeniški — 31, Mikalava — 15, Pune — 9, kopā 359.

Lietuviešu apdzīvotu vietu ir 52, poļu — 16. 45) *Buivīdžu* draudzi apdzīvo lietuvieši, kas tagad pārtautoti. 46) *Slobodas* draudze tīri lietuviska, tagad pārtautota. 47) *Šumskas* draudze — lietuviska, tagad pārtautota. 48) *Astravas* draudze — lietuviska. 49) *Giedraišu* draudze — tīri

Vilņa. Aušros Vārtu, Brīnumdarītājas Dievmātes svētnīca — lietuvju tautas svētceļojumu vieta.

lietuviska, tagad pa pusei pārpoļota. 50) *Paberžes* dr. iedzīvotāji ir lietuvieši un poļi, tagad pārpoļoti. Vecie runā lietuviski. 51) *Širvintu* draudze ir lietuvieši un poļi. 52) *Dubingu* draudze lietuvieši un poļi. 53) *Videnišku* draudze — lietuvieši un poļi. 54) *Šešoles* draudze — lietuvieši un poļi. 55) *Gelvanu* draudze — lietuvieši un poļi. Draudzes garīdzniecība nesniedza ziņu, kur kāda tautība dzīvo. 56) *Moletu* draudze. Poļi dzīvo šādās vietās: Moleti — 267, Antaduri 13, Porvani — 8, Gečani — 16, Talke — 43, Eigali — 8, Rekniski — 8 Bimbiri — 26, Šaukšteliški — 18, Garneliški — 19, Gaide — 28, Jodante — 72, Alksniopievis — 18, Varniški — 13, Ivanki — 11, Užgariški — 11, Kabele — 16, Sleziški — 17, kopā 612. Lietuvieši ir 129 apdzīvotās vietās. 57) *Inturku* draudze — lietuvieši un poļi, tagad pa pusei pārpoļota. 58) *Jonišku* draudze — lietuvieši un poļi; poļu gan tikai 18 cilvēku. 59) *Karvju* draudze. Lietuvieši dzīvo šādās vietās: Žibani — 43, Barkūni — 149, Balkūni — 68, Kramniški — 15, Kramnišku muižā — 15, Rotališki — 220, Karkliški — 10, Tertiliški — 10, Dovčioni — 62, Dovčioni 2 — 47, Kartoniški — 21, kopā 660. Lielākā draudzes daļa pārpoļota. 60) *Boguslavišku* draudze — lietuvieši un poļi, tagad neliels % pārpoļoto. 61) *Ašmēna*, 62) *Alšēni*, 63) *Krēve*, 64) *Salas*, 65) *Graužiški*, 66) *Zuprēni*, 67) *Ašmēnas pilsēta*, 68) *Benica*, 69) *Višniava*, 70) *Trobas*, 71) *Surviliški*, 72) *Subatninki*, 73) *Konvališki*, 74) *Vija*, 75) *Laikas*, 76) *Gorodilovas*, 77) *Gruzdavas*, 78) *Valāni*, 79) *Lipniški* — iedzīvotāji uzdoti par lietuviešu un poļu cilšu piederīgiem. 80) *Naļiboku* draudzē visi iedzīvotāji lietuvieši, izņemot nedaudzus. 81) *Derevņa* — iedzīvotāji īsti lietuvieši. 82) *Geranaiņu* draudze — puse lietuviešu un poļu, otram pusei ir lietuviska izcelsme. 83) *Švenčionu*, 84) *Daugelišku*, 85) *Kaltanēnu*, 86)

Karkožišku, 87) Kukucišku, 88) Labanoru, 89) Lingmēnu, 90) Melagēņu, 91) Palūšes un 92) Tverečas draudzes ir tīri lietuviskas. 93) Kamaju draudze tīri lietuviska. Tagad visa pārpoļota, vecie runā lietuviski. 94) Vijas draudze — lietuvieši un poļi, visiem lietuviska izcelsme. 95) Lintupes draudze — īsti lietuvieši, tagad pārtautoti. 96) Sorokopoles draudze — tīri lietuvieši, tagad pārpoļoti. 97) Strunaiša draudze — tīri lietuvieši, tagad puse runā poliski. 98) Svīru un 99) Vaistoma draudzēs iedzīvotāji lietuvieši, tagad runā ruteniski. 100) Nestanišku draudze ir lietuviska. 101) Višņavas draudzes iedzīvotāji pēc izcelsmes ir lietuvieši. 102) Žodiška draudze ir lietuviska. 103) Kiemelišku draudzes iedzīvotāji pēc izcelšanās ir lietuvieši. 104) Daņuševas draudze — lietuviska. 105) Kļuščioņu draudzes iedzīvotāji pēc izcelšanās lietuvieši, līdz šim dažas sādžas uzglabājušas īstu lietuvību. 106) Žaludkas draudzē iedzīvotāji pēc izcelšanās lietuvieši. 107) Žirmūnu dr. visi pēc izcelšanās lietuvieši, bet runā ruteniski. Pilsoņi un šlachta pēc izcelšanās poļi. 108) Armonišku draudze ir lietuviska. Poļi dzīvoja tikai Armonišku folverkā un Požizmas apkārtnē. Jaukti dzīvoja tikai 4 vietās: Kondratiškos, Peregānos, Pranopolē un Kolodzešiškos. 109) Eišišku draudze tīri lietuviska, bet tagad pārpoļota, lietuviešu ir $\frac{1}{7}$ visā draudzē. 110) Rodūnes draudze tīri lietuviska. Ziņojumu parakstījis priesteris Ad. Macijevskis, apstiprinājis priest. Lunkēvičs. 111) Vosiliška draudze tīri lietuviska, tagad runā ruteniski. 112) Nočas, 113) Benekaiņu, 114) Užubaļu, 115) Voveŗu, 116) Šalčininku, 117) Dievenišku un 118) Varanava draudzes ir tīri lietuviskas. 119) Rodoškoviču draudzes locekļi pēc izcelšanās lietuvieši. 120) Dolbinavas draudze — lietuvieši un poļi. 121) Koščenēviču draudzes locekļi pēc izcelšanās lietuvieši. 122) Krasne Siolo draudzes locekļi ir visi lietuvieši. 123) Kšivičes draudzes locekļi pēc izcelšanās lietuvieši. 124) Kurzēņu draudzes locekļi ir lietuvieši, maza daļa baltruteņu. 125) Lebedžu draudzes iedzīvotāji ir lietuvieši, tagad visi runā baltruteņu valodu. 126) Molodečnas draudzē 10 sādžas ir poļu, 1 sādža jaukta, 18 sādžas ir lietuviskas. 127) Budslavas draudzē ir lietuvieši un poļi. 128) Volkolatas draudze — lietuvieši un poļi. 129) Medelas draudze — lietuvieši un poļi. 130) Žodževas draudzē lietuvieši dzīvo šādās sādžās: Baniški — 15, Baronkava — 30, Kovala — 96, Maskališki — 72, Mamoli — 61, Kairi — 103, Voločki — 181, kopā 558. 131) Pastovu draudzē ir lietuvieši un poļi. 132) Lučajas draudzē lietuvieši, poļi un baltruteņi, vairums lieto baltruteņu valodu. 133) Duniloviču draudzē ir lietuvieši un poļi. 134) Paraffjanovas draudzē ir lietuvieši un poļi. (Sk. karti II).

VISAS VIĻNAS GUBERŅAS ROM. - KATOĻU DRAUDZES 19. G. S. VIDŪ IR LIETUVISKAS

Pārskats un ziņas ir sniegtas no 134 Viļņas gub. rom. - katoļu draudzēm, tādā kārtā dokumentārisko ziņu sniegšanā piedaloties apmēram tikpat daudz draudžu ganiem no dažādām vietām plašajā Viļņas guberņā, kuŗas administratīvās robežas sniedzās krietni tālāk par 1920. gada 12. jūlija Padomju Krievijas un Lietuvas miera līguma robežām. Dokumenti rāda, ka nav ne vienas lauku draudzes, kuŗā nebūtu lietuviešu, arī visās Viļņas pilsētas draudzēs ir lietuvieši, izņemot divas — Aušras Vārtu un Visu Svēto draudzi, kuŗās uzdoti tikai poļi.

Ja ziņas būtu savākuši tikai daži garīdznieki, tad varētu pielaist, ka tās ir vienpusīgas. Tā kā tās ir visu garīdznieku uzdotas, tad tās var uzskatīt par patiesībai tuvāk stāvošām.

Par 41 draudzi ir teikts, ka tās ir tīri lietuviskas vai īstu lietuviešu apdzīvotas, par 35 draudzēm, ka tās pēc izcelšanās tīri lietuviskas, bet tagad pa daļai, pa pusei vai dažās vietās pilnīgi pārtautotas. Par 16 draudzēm ir dati, kādās vietās un kādā skaitā dzīvo lietuvieši un poļi, 2 draudzēs no tām gan ir uzdots tikai ciemu skaits, kuŗos dzīvo lietuvieši vai poļi. Pārējās 42 draudzēs ir uzdots, ka tur dzīvo lietuvieši un poļi, pie kam poļi likti vienmēr pirmajā vietā. Tas gan ir viņu privilēģētā stāvokļa dēļ, bet nevis tādēļ, ka viņu draudzē būtu vairākums. Tāpat tas tanī laikā bija Baltijas guberņās, kur saujiņa vāciešu tēloja pirmo lomu, bet latviešu un igauņu masas palika otrā vietā.

Kas attiecas uz iedalījumu par tīri jeb īsti lietuviskām draudzēm, tad tas nozīmē, ka visi to draudžu locekļi toreiz runāja lietuviešu valodu. Tas pilnīgi atbilst patiesībai, jo lielākā šo draudžu daļā lietuviešu valoda arī šodien uzglabājusies pilnīgi jeb pa daļai.

Draudzēs, kas pēc izcelšanās tīri lietuviskas, bet daļēji jeb pilnīgi pārtautotas, nozīmētu, ka īsti lietuviešu ļaudis sākusī atnest jeb jau atmetuši savu dzimto valodu un pārgājuši mājas dzīvē kādā svešā valodā. Tomēr ziņas par pāriešanu svešā valodā paviršas, pat ļoti paviršas. Acīm redzot visi lietuvieši, kas prata baltruteņu vai poļu valodas, tika uzdoti par pārtautotiem, t. i. lietuviešu tautai zudušiem, kāda parādība dokumentu sastādītājiem un ziņotājiem būtu bijusi pa prātam. Tā no Eišišķu draudzes zino, ka tā tikai par $\frac{1}{7}$ lietuviska, bet vēl pēc nesenā poļu okupācijas laikā (1920 — 1939) Viļņā iznākušā lietuviešu laikraksta „Vilniaus Rytojus“ ziņām ir redzams, ka lietuvieši tur cīnījās par savu skolu un baznīcu. Tautas skaitīšanā 1942. gadā tur no 18.447 iedzīvotājiem lietuviešu bija 5800, poļu — 11.612, baltruteņu, krievu un citu 1035. Lielais poļu skaits izskaidrojams ar okupācijas laikā no poļu zemes atvestajiem kolonistiem un sevišķi ar to, ka 1939. g., sabrūkot Polijai un no vāciešiem bēgot, Lietuvai pievienotajā Viļņas apgabalā sabēga ļoti daudz poļu. Lielā skaitā tie bija apmetusies Eišišķos un to apkārtnē. Ja visa tā nebūtu bijis, lietuvieši būtu Eišišķu draudzē vairākumā.

Spriežot pēc ievāktajām ziņām par Viļņas apgabala novadiem, kur uzglabājusies lietuviešu valoda vēl šodien, raksturīgas 2 draudzes — Žirmūni un Vosiliški, kur pēc 1857. gada dokumentiem visi iedzīvotāji ir tīri lietuvieši, bet jau rutenizēti. Abas draudzes ir Līdas apriņķī, kurš 1942. gada nebija vis pievienots Lietuvas, bet Baltrutenijas ģenerālapgabalam, tāpēc statistisko ziņu par tautībām no turienes trūkst. Mums turpretim ir ziņas, ka poļu un tāpat vācu okupācijas laikā no 1941. — 1944. gadam tās draudzēs, tāpat kā visā Līdas apriņķī, bija stipra lietuviešu tautiskā kustība, dībinot skolas, rīkojot lietuviskus vakarus, izplatot lietuviešu laikrakstus u. t. t. Vosilišķos bija nodibināta pat vietējo lietuviešu komiteja. Ja jau 1857. gadā draudzes būtu rutenizētas, tad nekāda tamlīdzīga kustība vairs nevarētu būt, sevišķi vēl svešu varu laikā. Acīm redzot 1857. gada dokumentu sastādītāji ir rīkojušies vai nu pavirši, vai pat ļaunprātīgi.

Apstājoties pie draudzēm, kur uzdoti dati, kādās vietās un cik lielā skaitā dzīvo lietuvieši un poļi, kā arī pie draudzēm, kur bez skaitliska vienas vai otras tautības sastāva ir uzdots, ka tur dzīvo vieni un otri, ievērtību izraisa veselas 58 tādas draudzes.

Liekas, ka tas ir pretrunā ar H. Turskas atziņu, ka lietuviešu zemnieku masu pāriešana uz poļu valodas lietošanu mājas dzīvē ir sākusies tikai pēc zemnieku brīvīšanas 1861. gadā. Bet, apskatot tuvāk un iztīrējot mūsu rīcībā esošos datus, kā arī ņemot vērā 19. g. s. pirmās puses vēsturiskos faktus, mums negribot ir jāpievienojas H. Turskas atziņām. Iztīrājāmie fakti sekojošajā apakšnodalā par to nodod gaišu liecību.

DRAUDZES, KURĀS UZDOTS LIETUVIEŠU, POĻU UN BALTRUTEŅU APDZĪVOTO VIETU UN IEDZĪVOTĀJU SKAITS

Nostādot blakus lietuviešu un poļu apdzīvoto vietu un iedzīvotāju skaitu tās 16 draudzēs, par kurām ir attiecīgie dati, dabūjam šādu ainu: 1) Vecie Traķi. Lietuvieši dzīvo 54 ciemos un vietās, kopā 3.144 cilvēki. Poļi dzīvo 28 vietās, to skaits nav uzdots. 2) Užuguostis. 2732 lietuvieši dzīvo 23 ciemos. Poliski runā tikai šlachta un muižas ļaudis. 3) Antakalna draudze Viļņas pilsētā. Draudzē ir lietuvieši un poļi. Pie draudzes pieder arī 19 lauku sādžas, 38 muižas un 19 krogī. Laukos ir tikai 196 poļi. Trīs ciemos, Lužņakos, Puškarņā un Gļinevkā, dzīvo lietuvieši jaukti ar poļiem. 4) Paparči. Lietuviešu skaits nav uzdots, kopā dzīvo tikai 72 poļi 3 vietās. 5) Ņemuņūni. Lietuviešu skaits nav uzdots, 351 polis dzīvo 8 ciemos vienkopus. 6) Maišiogala. 1093 lietuvieši dzīvo 54 ciemos, poļu skaits nav uzdots. 7) Musņinki. 997 lietuvieši dzīvo 16 ciemos, poļu skaits

nav uzdots. Sarakstā nav uzdoti Višnapole, Vileikiški u. c. ciemi. 8) Kemava. 941 lietuvietis dzīvo 22 ciemos, poļu skaits nav uzdots. 9) Verki pie Viļņas. 356 lietuvieši dzīvo 12 ciemos, poļu skaits nav uzdots. 10) Gervēči. 32 ciemi ir lietuviešu, 21 ciems ir jaukts, kur dzīvo lietuvieši un poļi, 298 poļi dzīvo 6 ciemos. Lietuviešu skaits nav uzdots. 11) Varnēni. Lietuvieši rutenizēti, vecie vēl runā savu valodu, 258 poļi dzīvo 8 ciemos. 12) Bistrīte. Lietuvieši dzīvo 52 ciemos, skaits nav uzdots, 359 poļi dzīvo 16 ciemos. 13) Moleti. Lietuvieši dzīvo 129 ciemos, skaits nav uzdots, 612 poļi dzīvo 18 ciemos. 14) Karvji. 560 lietuvieši dzīvo 11 ciemos. Draudze tagad pārpoļota. 15) Armoniški. Visa draudze ir lietuviska. Poļi dzīvo 2 ciemos, 4 ciemi ir jaukti. 16) Molodečna. Lietuvieši dzīvo 18 ciemos, 1 ciems lietuviešu un poļu jaukts. Poļi dzīvo 10 ciemos. Nav uzdots ne lietuviešu, ne poļu skaits.

No pārskata redzams, ka lietuvieši ir lielā, pat milzīgā pārsvarā kā apdzīvoto vietu, tā skaitliskā ziņā, tā ka pat Viļņas Antakalna draudzē ir tikai 196 poļi, Armonišku draudze visa lietuviska, poļi dzīvo tikai 2 ciemos u. t. t. Izņēmums ir Verku draudze pie pašas Viļņas, kur 12 ciemos uzdoti tikai 356 lietuvieši. Še par lietuviešiem acīm redzot ir uzdoti tikai tie, kas prata runāt tikai lietuviski, citu valodu pratēji vairs nav pie lietuviešiem pieskaitīti, kā to savā laikā ziņu sniedzēji mēdza darīt. Tāda pati parādība ir arī Karvju draudzē, 20 klm. ziem. - austrumos no Viļņas. Kaut gan draudzē 11 ciemos ir 560 lietuvieši, tomēr tā tiek uzskaitīta jau par pārpoļotu. Kas attiecas uz Karvju draudzes pārpoļošanu jau 1857. gadā, tad ziņas par to pilnīgi nesaietas ar patiesību, jo vēl nesenā poļu okupācijas laikā vecie ļaudis apliecināja, ka visi tur runājuši lietuviski, bet kad kļauši laiki izbeigušies, tad tikai jaunie, kad paaugušies, sākuši runāt poliski. (Buo u nas to stariki po litesku, a jak mluoda podrosli, pansžizna končila są, to po puolsku i po puolsku.)¹ Šo citātu, tāpat kā daudzus citus, H. Turhska uzrakstījusi fōnētiski, kā skan poļu valoda pārpoļoto lietuviešu mutē. No tā ir redzams, ka teikumu konstrukcija un fōnētika ir lietuviska, kā to autore vēlāk sava darba nodaļā par fōnētiku apskata, piem. vārdos „buo, mluoda, puolsku“ ir diftongs „uo“, kas ir lietuviešu un latviešu, nevis poļu valodas skaņa.

Maišiogalas draudzē arī 54 ciemos vajadzēja būt vairāk nekā 1093 lietuviešiem, jo daudz vēlāk pēc Platera statistikas 1890. gadā draudzē bija 2207 lietuviski runātāji.² Vēl nesen, 1943. gada vasarā šo rindu rakstītājam Viļņas tirgū gadījās satikt zemniekus no Maišiogalas pagasta, kas runāja lietuviski.

Apskatot pārējās 42 draudzes, kurās iedzīvotāji uzdoti par lietuviešiem un poļiem, bet par kuŗām trūkst skaitlisku datu, uz apskatīto 16 draudžu pamata varam teikt, ka tanīs lietuvieši bijuši lielā pārsvarā pār poļiem. Tā, piem., par Giedraišu draudzi (35—40 klm. ziemeļos no Viļņas) teikts, ka tās iedzīvotāji ir lietuvieši un poļi, bet lietuvieši 1857. gadā jau pārpoļoti un tikai vecie vēl runājot lietuviski. Turpretim Platera statistika 1890. g. vēstī: veselus 33 gadus vēlāk Giedraišu draudzē no 10.658 iedzīvotājiem lietuviešu bija 7.033, tātad absolūtais vairākums, Paberžes draudzē no 6.060 iedzīvotājiem lietuviski runātāju bija 2.646, tātad gandrīz puse.³ Šie un daudzi citi gadījieni pierāda, ka 1857. g. vairākos gadījumos iesniegtas nepareizas un lietuviešiem nelabvēlīgas ziņas.

Pavisam ačgārnas ziņas ir par Kamāju draudzi lietuvisko Šcenčioņu tuvumā. Par draudzi teikts, ka tā tīri lietuviska, bet 1857. gadā jau visa pārpoļota, vecie runājot lietuviski. Turpretim pēc lietuviešu laikraksta „Vilniaus Rytojus“ ziņām vēl nesenā poļu okupācijas laikā tur bija ļaudis, kas cīnījās, cieta un mira par lietuviešu nacionālo lietu. 1942. gada statistiskajos datos redzams, ka Kamāju pagastā bija 823 lietuvieši un tikai 263 poļi, vairums — 6969 bija rutenizētie lietuvieši. Tad nu redzams, kas tie par „poļiem“ 1857. gadā un „baltruţeņiem“ 1942. gadā varēja būt.

¹ H. Turska „O. powstaniu polskich obszarow językowych na Wilenszczyznie“, 51. lp.

² Ibidem, 46. lp.

³ Ibidem, 46. lp.

Par Sorokopoles draudzi teikts, ka tā tīri lietuviska, bet 1857. g. jau pārpoļota. Geranonu draudzē puse ir lietuviešu, puse poļu, bet tie pēc izcelšanās arī ir lietuvieši. Pivošūnu draudze tīri lietuviska, tagad, t. i. 1857. g., krietna puse runā lietuviski, otra puse poliski. Tāpat Strunaiša draudze tīri lietuviska, kur tagad runā poliski. Tas tomēr nenozīmē, ka ļaudis, kas pēc izcelšanās tīri lietuvieši un kaut cik iemācījušies poliski, jau būtu jāuzskata par pārpoļotiem. Šie fakti rāda, ka garīdznieki, būdami poļi vai pārpoļoti lietuvieši, visus tos lietuviešu zemniekus, kuŗi mācēja vairāk vai mazāk poliski, uzdeva jau par pārpoļotiem vai pat īstiem poļiem.

Tās draudzes, kuŗās iedzīvotāji uzdoti par lietuviešiem un poļiem, pirmo ir daudz vairāk kā otro. Pierādījums tam ir Boguslavišku draudze, par kuŗu teikts, ka to apdzīvo lietuvieši un poļi, bet turpat arī ir piezīme, ka pārpoļoto un poļu % ir neliels. Pat vistālākajā, austrumos no Viļņas, Molodečnas draudzē, uz ko Lietuva pretendē arī šodien, lietuvieši dzīvoja 19, bet poļi tikai 11 ciemos. Iedzīvotāju poļu tautība tos 11 ciemos gan stipri apšaubāma.

NACIONĀLAIS SASTĀVS VIĻŅAS GUBERŅAS DRAUDZĒS, KUŅAS PĒC 1920. G. PALIKA PIE NEATKARĪGAS LIETUVAS

Lai varētu dot pareizu novērtējumu par 1857. gada draudžu dokumentiem, ir jāzina, ka visa bijušās Viļņas guberņas rietumu josla, kuŗā ietilpa 33 draudzes, pēc 1920. gada 9. oktobra ģen. Žeļigovska avantūras, tomēr palika pie neatkarīgās Lietuvas. Tādā kārtā no varmācības un spaidiem tika pasargāta sekojošu draudžu rinda: Alita, Bagaslaviškis, Čiobiškis, Darsūniškis, Daugi, Dušmēni, Dubingi, Gegužine, Inturki, Jeznas, Joniški, Kavāļi, Kazokiškis, Kernave, Kietaviškis, Labanoras, Merkine, Moleti, Mūsники, Nemunaitis, Onuški, Paparči, Punia, Pivašūni, Semeliškes, Stakliški, Šešuole, Širvinti, Žašļi, Žiezmaris, Užuguostis, Videniški, Vievis. Iespiežot šos ārkārtīgi svarīgos draudžu dokumentus 1919. gada jūlijā, „Glos Litwy“ (Lietuvas Balss) atzīst, ka tie tomēr lietuviešiem nav labvēlīgi. Tie nav tikai labvēlīgi vien, bet arī daudzos gadījumos nepareizi, kā to jau redzējām. Pierādījums tam atkal ir dažas nupat minētās draudzes, kuŗas bija pie neatkarīgās Lietuvas. Semelišku draudzes garīdznieks 1857. g. P. Koeppenam ziņo, ka draudze gan lietuviska, bet jau $\frac{1}{2}$ rutenizēta. Turpretim 1942. g. dati rāda, ka draudzē ir 88,7% lietuviešu un tikai 9,7% baltruteņu un 1,5% poļu. Par Vievja draudzi ir vēl sliktākas ziņas: tā esot tīri lietuviska, bet 1857. g. vairs tikai $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{7}$ lietuviska. Turpretim 1942. g. dati tur rāda 92,8% lietuviešu un tikai 4,4% baltruteņu un 2,7% poļu. Žašļu draudze tīri lietuviska, bet 1857. gadā jau $\frac{1}{5}$ rutenizēta, turpretim 1942. g. dati uzdod 97,9% lietuviešu un tikai 1,7% baltruteņu un 0,4% poļu. Onuška draudze 1857. g. tāpat tīri lietuviska, bet $\frac{1}{3}$ jau runā poliski. Tas gan vēl nenozīmē, ka viņi sevi uzskatīja par poļiem, kaut gan ziņotājam tas būtu bijis pa prātam. Pēc 1942. gada statistikas Onuška draudzē ir 98,6% lietuviešu, 1,0% poļu, 0,3% baltruteņu. Pārējās 29 bijušās Viļņas guberņas draudzes, kuŗas palika pie neatkarīgās Lietuvas, 1857. g. apzīmētas par lietuviskām bez jeb kādām piezīmēm, ka draudzes locekļi runātu kādu citu valodu vai būtu par tik un tik pārtautoti.

Minētā 1942. gada statistika ir pierādījums tam, ka arī pārējās bij. Viļņas guberņas draudzes (skaitā 101) būtu palikušas tīri jeb nospiedošā vairākumā lietuviskas ne tik pēc izcelšanās, bet arī pēc valodas, ja nebūtu notikusi 1920. gada 9. oktobra ģen. Žeļigovska avantūra.

Neskatoties uz minētajiem trūkumiem, 1857. gada draudžu dokumentiem ir milzīga nozīme Lietuvas vēsturē. Garīdznieki toreiz Viļņas guberņā bija poļi, īsti vai pārpoļoti. Ja viņi bija spiesti ziņot, ka vēl pag. gadu simta otrā pusē draudzes bija gandrīz visā guberņā tīri lietuviskas, vai dažās jauktās lietuviskais elements pārsvarā, tad par šādu ziņu patiesību šaubu nevar būt. To apstiprina dokumentos ierakstītie vietu nosaukumi. Ne tik vien draudžu, bet arī sādžu, ciemu, muižu, viensētu, pat dzirnavu u. t. t. nosaukumi ir tīri lietuviski. Kas gan cits tādus varētu dot, ja ne pati lietuviešu tauta? Slavisko vietu vārdu 1857. gada draudžu dokumentos ir pavisam niecīgs skaits.

POĻU VALODAS IZPLATĪŠANĀS IEMESLI

Tādā kārtā pārskats par tik ļoti svarīgiem 1857. g. draudžu dokumentiem un tur uzrādītie skaitļi liecina, ka 19. g. s. pirmajā pusē un 19. g. s. otrās puses sākumā Viļņas guberņas lietuviešu zemnieku vidū poļu valodas zināšanas bija sākušās izplatīties, bet zemnieku masu pārpoļošanās vēl nebija sākusies.

Iemācīties zemniekiem poļu valodu bija iespējams dažādos ceļos. Vistuvākais no tiem bija, ka poļu un pašu tautas pārpoļotā šlachta savās muižās un muiželēs gājējus jau sen spieda runāt poliski ne tik līdz Viļņai un tās guberņā, bet Lietuvas dziļumos līdz pat Kauņai un aiz tās.⁴ Vēsturnieks Tiškēvičs žēlojas, ka Neris upe, kuŗas krastos guļ Lietuvas sirds — Viļņa, ar saviem ūdeņiem ir iepludinājusi tīrā lietuviešu zemē svešus ļaudis, svešu valodu un paražas. Tā bija tā saucamā sīkā nomnieku šlachta, kas nomāja zemi gan no muižām, gan baznīcām. Tāpēc tas nebija pastāvīgs elements, tas ceļoja no vienas vietas uz otru un nāca ciešos sakaros ar pašu tautu. Zemnieki ar ienācējiem centās runāt poliski, bet, to nemācēdami, nežēlīgā kārtā kropļoja savu lietuviešu valodu.⁵

Vislielākā nozīme poļu valodas zināšanu izplatīšanā lietuviešu zemnieku vidū bija baznīcai. No Viļņas baznīcām lietuviešu valoda bija jau 1737. g. pilnīgi padzīta. Sistematiska tās padzīšana no citu pilsētu un lauku baznīcām Viļņas vaivadijā un vēlākā Viļņas guberņā turpinājās visu 18. un 19. gadu simtu. Bīskapi 19. g. s. pirmajā pusē gan bija lietuvieši, bet ar polisku orientāciju, tāpēc neievēroja tautas prasības, centās ar baznīcas palīdzību izplatīt poļu valodas zināšanas un tautu pārpoļot. Nav brīnums, ka tādiem bīskapiem padotie garīdznieki 1857. gadā savus draudzes locekļus, kas kaut cik bija ielauzījušies kropļotā poļu valodā, uzdeva par poļiem. Nedzirdot Dieva vārdus savā valodā, tauta nogrima mānīcībā un gara tumsībā, jo tautas skolu nebija.

Kad priesteris Korvin - Kosakovskis (1796 — 1808) Viļņā dibināja grāmatu spiestuvi, iespēžot garīga satura grāmatas tikai poļu valodā un izsūtot tās draudzēm, tad bīskaps Kosakovskis izteica izbrīnu, kā varot ļaudīm nesaprotamā valodā sludināt Kristus evaņģelija gaismu. Grāmatas stāvēja neizpārdotas plauktos. Vienīgi administrātors K. Ciecīševskis izlaida anketas ar vairākiem jautājumiem lietuviešu valodā, bet tas stāvokli neuzlaboja un polonizācijai ar baznīcas palīdzību pievienojās vēl skolas, kur tās bija. Tās bija pieejamas šlachtai. Nereti tur iekļuva arī turīgāko zemnieku bērni, kuŗi ar skolas palīdzību pārpoļojās. Tie bija pirmie polonizācijas pionieŗi 19. g. s. pirmajā pusē, kuŗiem sekoja masas 19. g. s. otrā pusē.

LIETUVIEŠU VALODA 19. G. S. VIDŪ UN OTRĀ PUSĒ VISTUVĀKĀ VIĻŅAS APKĀRTNĒ

Neskatoties uz to, ka lietuviešu valoda no Viļņas baznīcām bija izdzīta jau 1737. g., mēs redzam, ka 120 gadus vēlāk, t. i. 1857. g., visās Viļņas pilsētas draudzēs, izņemot Aušras Vārtu un Visu Svēto draudzes, bez poļiem kā draudzes locekļi ir tāpat lietuvieši, pie kam pēdējie ir likti pirmajā vietā. Tas nozīmē, ka draudzēs un līdz ar to visā Viļņas pilsētā lietuvieši ir bijuši vairākumā, ko ir bijis grūti noslēpt. Antakalna lauku draudze, kuŗa pieslienās pašai Viļņas pilsētai un pieder pie pilsētas Sv. Pēterā - Pāvila baznīcas, ir vēl bijusi lietuviska, kā to rāda 1857. g. dokumenti. Poļu tur bija tikai 196 cilvēki. Draudzes locekļi bija ne tikai pēc izcelsmes, bet arī pēc valodas lietuvieši, jo ziņas saskan ar H. Turskas konstatējumu, ka vecie ļaudis 20. g. s. 30 gados atceras, ka viņu vectēvi un pa daļai arī tēvi Viļņas vistuvākajā apkārtņē runājuši lietuviski. Kā pierādījums tam ir šo veco ļaužu lietuviešu vārdi un izteicieni, ko viņi nebija vēl aizmirsuši. Tos H. Turska savos

⁴ Jakubowski „Język Kowenski“, 451. lp.

⁵ Tyszkiewicz „Brzegi“, 128., 159. — 160. un 320. lp.

Vilņas katedrāle, kuru cēlis lietuvju arhitekts Stuoka - Gucevičius.

pētījumos uzrakstījusi, piegriezdama lielu vērību veco ļaužu atmiņām kā dzīvām liecībām.

Tādā kārtā pēc 1857. g. dokumentiem redzams, ka bez Antakalna lauku draudzes lietuviešu valoda 19. g. s. pirmajā pusē, vidū un 19. g. s. otrās puses sākuma gados ir bijusi dzirdama draudzēs, kuŗas ir pašā Viļņas pievārtē, piem. Traķu draudzē, Baltās Vokes apkārtnē, 8—10 klm. no Viļņas, Verku draudzē, 5—6 klm. no Viļņas, Rūkaiņu draudzē, 8—10 klm., Nemenčines draudzē, 15—20 klm. no Viļņas. Pēdējā bijusi pilnīgi lietuviska, jo tās draudzes, kuŗām par pārtautošanu nav nekādas piezīmes, arī pēc valodas lietuviskas. Tāpat Bistrītes dr., apm. 25—30 klm. un Salu (Astrauca) dr., apm. 35—40 klm. ziem. - austrumos no Viļņas pēc valodas bijušas lietuviskas. Salu draudzē atrodas blakus Gervēču draudzei, kuŗa arī šodien lietuviska pēc valodas.

Viļņas Kalvarijā līdz 1863. g. noturēti kārtēji lietuviski dievkalpojumi, pēc tam vairs tikai maija mēnesī. (Liet. Enciklop. 10, 363. lp.) Tas rāda, ka līdz pastiprinātās pārpoļošanas sākumiem, t. i. 19. g. s. 2. pusē, tauta vistuvākajā Viļņas apkārtnē ir runājusi lietuviski.

Pēc poļu vēsturnieka M. Baļinska ziņām, kas labi pazina Viļņas guberņas iedzīvotājus, 19. g. s. vidū lietuviski runāja visā Viļņas apriņķī, tuvākās un tālākās vietās no Viļņas, piem. Nemežā, 6—7 klm. no Viļņas, Mediņinkos, Kurmēlānos, Rudamīnā, Šalčininkos, Bistrītē, Varnēnos u. c. Tās vietas 19. g. s. otrā pusē bija padotas stiprai polonizācijai.

SVEŠU VALODU NESKARTAIS ŠVENČIOŅU APRINĶIS

Švenčioņu apriņķis visā Viļņas apgabalā ieņem izcilāko vietu tautas nacionālās apziņas un valodas uzglabāšanas ziņā svešu varu un spaidu laikos. Tas ir izskaidrojams ar to, ka tas atrodas tālāk no lielajiem pārpoļošanas centriem: apriņķa pilsēta Švenčioņi atrodas taisnā līnijā no Viļņas 75 klm. un no Daugavpils — 82 klm. Otrs iemesls ir tas, ka apriņķī nebija tik daudz sīkās šļachtas kā citur, kas bija pazīstama ar neiecietību pret tautas valodu.

Tādā kārtā 1857. gada dokumenti uzrāda veselu rindu draudžu, kuŗas pēc izcelšanās un tautas dzīvās valodas ir pilnīgi lietuviskas, piem. Švenčioņu, Daugelišku, Kaltanēnu, Karkožišku,

Kukucišku, Labanoru, Lingmēnu, Melagēnu, Palūšes, Tverečas u. c. pēdējos gadu desmitos izveidotās. Tās gadu simteņiem cauri palikušas svešu ietekmju neskartas. Še nozīmīgi arī tas apstāklis, ka Švenčionu apriņķī bargajos polonizācijas laikos (19. gadu simta otrā pusē un 20. gadu simta sākumā) draudžu garīdznieki vairumā bijuši iecietīgi, nav visos gadījumos vajājuši un dzinuši lietuviešu valodu laukā no baznīcām. Šai pēdējai parādībai dzimtās valodas uzglabāšanas ziņā Viļņas apgabalā bija ļoti liela un izšķirējā nozīme. Arī mūsu dienās Švenčionu apriņķis ir lietuvisks.

Šo rindu rakstītājam poļu okupācijas laikā 1938. gada vasarā, braucot ar vilcienu no Viļņas uz Daugavpili, bija gadījums vērot, ka Viļņā vagonā iekāpa vairāki lietuvieši, stacijās tiem pievienojās citi. Vilcienam ejot starp Pabrades, Švenčionēļu, Palūšes, Ignalinas, Dūkštas u. c. mazākām stacijām, kuŗas ir Švenčionu apriņķī, viņi ar sajūsmu sāka stāstīt, ka tur visi iedzīvotāji esot lietuvieši, tur neesot neviena poļa, tā esot lietuviešu zeme, tā esot Lietuva. (Sk. karti II).

LIETUVIEŠU VALODA AŠMĒNAS APRINĶĪ 19. G. S. VIDŪ UN OTRĀ PUSĒ

Lielāko daļu Ašmēnas apriņķa draudžu tagad skaita par rutenizētu. Ir tomēr savādi un nesaprotami, pat dīvaini, kāpēc 1857. gada dokumentos ir uzdots, ka šo draudžu iedzīvotāji ir pie poļu un lietuviešu cilts piederīgie. Ja tas tā, tad jau tagad lietuviešiem vajadzētu būt nevis rutenizētiem, bet polonizētiem. Poļi starp lietuviešiem gan dzīvoja, bet to bija maz, t. i. no Polijas ieceļojušā šlachta un senākos laikos pārpoļotie lietuviešu bajāri. Poļu valoda tāpēc bija maz dzirdama. Krievu valodu dzirdēja vēl mazāk.

Tā kā polonizātori un rusifikātori lietuviešu valodu bija izmetuši no baznīcām, skolām, valsts un pašvaldības iestādēm, tad lietuvieši, rusifikācijai pastiprinoties, pēc 1863. gada sāka pieslieties baltruteņu valodai kā praktiskai, kuŗu viņi ikdienas dzīvē dzirdēja biežāk, jo austrumos no Ašmēnas un kaimiņu apriņķu draudzēm sākās novadi, kur runāja baltruteņu valodu. Uz līdzības pamata ar balturuteņu valodas palīdzību lietuvieši varēja saprasties vienādi kā ar valdītājiem krieviem, tāpat arī ar poļiem.

No tā izriet, ka 1857. gada draudžu dokumenti pilnīgi pareizi un pamatoti uzdod sekojošo Ašmēnas apriņķa draudžu iedzīvotājus kā pie lietuviešu cilts piederīgus un vēl nepārtautos: Alšēni, Ašmēna, Ašmēnas pilsēta, Benica, Gorodilovas, Graužiški, Gruzdava, Konvališki, Krēve, Lipniški, Loikas, Salos, Subatninki, Surviliški, Trobos, aVlāni, Vija, Višniava un Zuprēni. (Sk. karti II).

Ašmēnas apriņķi vācieši 1942. gada aprīlī pievienoja Lietuvas ģenerālapgabalam. Šo rindu rakstītājam 1943. gada jūnijā radās iespēja aizbraukt pētišanas nolūkos no Viļņas uz Ašmēnu. Vairāki lietuviešu pašpārvaldes un kultūras darbinieki, skolotāji un kārtībnieki stāstīja, ka vietējo iedzīvotāju vecākā paaudze apliecinot savu lietuvisko izcelsmi, atceroties, ka viņu tēvi vai vectēvi runājuši lietuviski. Esot gadījieni, kur vēl tagad vāji protot lietuviski sarunāties.

VIETU VĀRDI AŠMĒNAS APRINĶĪ

Labākā un drošākā liecība par Ašmēnas apriņķa lietuviskumu ir vietu vārdi. Jau minētie pašu draudžu nosaukumi par to dod labāko liecību, bet par sādžu, ciematu un citiem vietu nosaukumiem liecina 1939. gadā poļu izdots Ašmēnas apriņķa vietu vārdu saraksts, kur lasām tik skaistus lietuviskus nosaukumus, kādu nav pat tur, kur lietuviešu valoda vēl dzīva. Tie ir šādi: Akmene, Antaniški, Baubi, Barsuki, Baltupe, Begališki, Bijutiški, Biržūni, Bobri, Brindiški, Burviški, Čiupiškis, Dargiški, Dainava, Dainapole, Dainuoka, Daubuciški, Debeši, Degesi, Dailidži, Deduļi, Darži, Dargiški, Daržiški, Dugni, Dūmi, Ežeraiči, Gaidūni, Gaudiši, Gailusi, Geistūni, Galiņi, Girdikļi, Giedaiči, Giedūni, Grauži, Gruzdži, Goji, Jurkiškis, Juršeni, Karoleigi, Kairiški, Kastūni,

Kibji, Kiauliški, Kalčūni, Keltuvji, Klevi, Klevīne, Klīški, Kreivaiči, Krikuļi, Krivule, Krokūni, Krūmiški, Kumeliški, Kupri, Kurgani, Labji, Laiļūni, Lapeiki, Lapoči, Lipiņi, Līgji, Lūžiņi, Margji, Maželi, Mažeiki, Meduniški, Miežūni, Miguļi, Meškuči, Meškiņi, Miškūni, Mikšarņi, Mikļi, Mirkliški, Medriki, Medžūni, Mindžūni, Mižaiņi, Murziņi, Narsuki, Narveliški, Naujasodis, Neršti, Oželi, Ožiški, Pagiņi, Pagojus, Paklevji, Palenkji, Palubji, Paprūdži, Pavirži, Pavūbji, Pasiēni, Pauteli, Piktuža, Plūsti, Pupiški, Pūstuči, Pliki, Plači, Raisti, Rački, Raškeni, Raugeliški, Ravi, Regiški, Rimdžūni, Rizgiški, Rīmoši, Rūda, Rūdzi, Rūdeļi, Rūteliški, Samonioni, Semūši, Sikūni, Skabeiki, Skraičūni, Skraivēni, Skilandiški, Skirtiņi, Sniegēni, Spogūni, Stulgi, Stulgini, Skiržeme, Spogūni, Strigi, Stripūni, Slauki, Šarkos, Šarkaiči, Šalčeni, Šiurkšči, Šūneliški, Tauriņi, Trakeļi, Trikuļi, Terpkalne, Užbaļi, Užkalni, Užkuri, Vaškeļi, Vaitaiči, Varņi, Veži, Žolīnas, Žigaiņi, Žvirbliški.⁶ Uz valodu līdzības pamata sarakstā ir redzami vairāki latviski vietu nosaukumi, kādi ir sastopami Latvijā. No katras saraksta rindas ir uzrakstīti tikai daži nosaukumi, jo visu uzrakstīšana ieņemtu daudz vietas. Tanī pašā sarakstā ir arī iedzīvotāju uzvārdi, kuŗu vairums ir tīri lietuviski. Žēl tikai, ka kara apstākļu dēļ tie netika publicēti.

Etnogrāfi atzīst, ka ja kādā pārtautotā apgabalā upju, ezeru, kalnu u. t. t. nosaukumi palikuši, bet vietu nosaukumi un uzvārdi sveši, tad pārtautošana notikusi senāk. Turpretim, ja vietu nosaukumi un uzvārdi uzglabājušies, tad pārtautošana notikusi vēl nesen atpakaļ. Ašmēnas apriņķa lietuviešu pārtautošanās ir notikusi vēl tikai nesen, t. i. pagājušajā gadu simta otrā pusē un šā gadu simta sākumā.

Arī T. Lipinskis un Vl. Sirokomla konstatē, ka Ašmēnas apriņķa Daņusevas, Dievenišku, Nestanišku un Žodiška draudzes 19. g. s. vidū pēc valodas ir bijušas lietuviskas. Tas sakrīt ar 1857. g. draudžu dokumentiem. Dievenišku draudze arī vēl šodien ir tāda. Tāpat arī Līdas apr. Benekaiņu, Nočas, Rodūnes, Šalčininku, Užubaļu un Voveŗu draudzes tai pašā laikā bijušas lietuviskas, protams, pēc valodas, kādas pa lielākai daļai vai pa pusei palikušas vēl šodien tādas.

To apliecina pašu poļu tā saucamās „Vidus Lietuvas“ laikos 1921. g. 9. dec. izdarītie saraksti, pēc kuŗu datiem Ašmēnas apriņķī no 101.542 iedzīvotājiem lietuviešu valodu lietoja 52.500 jeb 51,7%, bet ap 40.000 lietuviešu lietoja baltruteņu valodu pārpoļošanas dēļ ar baznīcas palīdzību. Visvairāk lietuviešu valodu lietoja Dievenišku un apkārtējos Gervēcu, Juratišku, Lazdūnu, Vijas, Bokštu u. c. pagastos. Pēdējā visi iedzīvotāji lietuvieši. (Liet. Encikl. 1, 336). Bija pat tādas vietas Ašmēnas apr. kā Giriu ciems, 70 klm. austr. no Viļņas, kuŗš, neskatoties uz sodiem, bija pazīstams ar nesalaužamu pretestību un tautisku stāju poļu okupācijas laikā. Tur darbojās, tāpat kā daudzās citas vietās, lietuviska skola, organizācijas, teātra trupa, koris u. t. t. (Liet. Encikl. 3, 106). (Sk. karti II).

VĒSTURNIEKA J. NARBŪTA NOVILKTĀS LIETUVIEŠU VALODAS ROBEŽAS 19. GADU SIMTA VIDŪ

Lietuviešu valodas robežas bij. Viļņas gubernā cenšas noteikt vēsturnieki. Redzamākais no tiem J. Narbūts. Viņš lietuviešu valodas robežas novelk tik noteikti, ka nosauc upes, upītes, ezerus, sādžas vai miestus, līdz kuŗiem valodas robežas stiepjas. Pēc viņa novilktām robežām iznāk, ka lietuviešu valodas runātāji dzīvo līdz pat Pastoviem. Bez Traķu, Viļņas un Švenčionu apriņķiem 19. gadu simta vidū tie apdzīvo veselus pagastus Ašmēnas un Līdas apriņķos.

Pēc J. Narbūta ziņām bij. Viļņas gubernā pagājušajā gadu simta piecdesmitos gados lietuviešu valodu runāja 388.697, trīs slavu valodas runāja toreiz 353.290 cilvēki.⁷

J. Narbūta novilktās valodas robežas bij. Viļņas un Grodņas gub. tomēr nesakrīt ar patiesību, jo

⁶ „Wykaz Miejscowosci Powiatu Oszmianskiego“. Wilno 1939.

⁷ „Pamiatnaja Kņižka Viļenskoj guberniji na 1853 god“, 13. — 14. lp. Viļno 1853.

ārpus tām paliek veseli novadi, piem. lielie Lazdūnu, Juratišku, Vijas, Vosilišku, Beļicas un Ščučinas pagasti, kur lietuviešu valoda dzirdama vēl šodien, kā to vēlāk redzēsīm.

Visi minētie materiāli un dokumenti liecina, ka Viļņas, Grodņas un Suvalku guberņu iedzīvotāji ģeneāloģiski ir lietuvieši un ka 19. gadu simta pirmajā pusē, vidū un otrās puses sākumā zemnieku masas visumā vēl turas pie senču paražām un valodas.

VIĻŅAS UNIVERSITĀTES LOMA 19. GADU SIMTA PIRMĀ PUSĒ

Arī pašā Viļņas pilsētā, kā to redzējām 1857. gada draudžu statistikā, strādnieki un kalpotāji bija lietuvieši. Dokumenti līdz pat 1812. gadam kā Viļņas iedzīvotājus min lietuviešus, vāciešus, žīdus, krievus un tatārus, bet ne ar vārdu nepiemin poļus. Pēc izcelsmes Viļņas universitātes akadēmiskā jaunatne maz poliska.

Krievi jezuītu akadēmiju 1804. gadā pārvērtā par imperatorisku Viļņas universitāti ar 4 fakultātēm, katedru skaitu palielināja, latīņu valoda palika par zinātnisko valodu kā agrāk līdz pat 1815. gadam. Tai laikā poļu valodai nebija nekādu tiesību, ne nozīmes. Labākais universitātes laiks bija no 1804. gada līdz 1824. gadam, kad tā nepalika pakaļ rietumu Eiropas augstskolām. Profesori bija no Lietuvas un Baltrutenijas.

Universitātē bija stipra lietuviska kustība, darbojās Adams Mickēvičs, bija filomatu un filaretu biedrības, notika Lietuvas vēstures pētīšana, tautas gara mantu vākšana, bija stiprs lietuviešu studentu pieplūdums no Žemaitijas nepārpoļotajiem bajāriem. Viss tas, kopā ņemot, veicināja spēcīgas tautiskas kustības sākumu, respektējot pašas tautas prasības.

Pie Lietuvas vēstures sāka pieiet ar zinātnisku skatu, piem. Lelevēlis, Onušēvičius, Daņilavičius, Jaroševičius. Kazimiras Kantrīmas 1822. gadā ierosina dibināt lietuviešu valodas katedru, lektors žemaitis Uvainis. Studenti Viļņas žurnālos iespiež lietuviešu dainas. Sīmanis Daukantas universitāti beidz 1822. gadā un sāk rakstīt pazīstamo „Darbai Senuju Lietuvių“, no 1823. g. — 1825. gadam raseiniešu un telsiešu vadībā studenti izdod veselu virkni lietuviešu tautai vērtīgu darbu, piem. Silvestras Vaļūnas sacer simbolisku „Lietuvas Baltijos piejūras Birutas dziesmu - dainu“ u. t. t.

Taču 1824. gadā, likvidējot filomatu un filoretu biedrības, arestējot un izsūtot to biedrus, atlaižot prof. Leveli, Daņilaviču, Onušēviču u. c., pār universitāti savelkas tumši padebeši, kaut gan to vēl neslēdz.

Tās liktenis izšķīrās 1831. gadā, kad notika sacelšanās pret krieviem: studenti atradās dumpinieku vidū, tos sakāva, un krievu cara valdība 1832. gada 1. maijā universitāti slēdza. Tā bija darbojusies 253 gadus.

Tā panslavisms iznīcināja vērtīgāko lietuviešu tautas kultūras greznumu. To mēģināja atjaunot 1843. g., 1858. g., 1904. g., 1905. g. un 1910. gadā, bet veltīgi.⁸

Tādā kārtā redzams, ka 19. gadu simta pirmajā pusē polonizācija notiek ar baznīcas un skolas, bet rusifikācija ar administrācijas palīdzību.

VĀCU PĒTNIEKS PAR LIETUVIEŠIEM UN LATVIEŠIEM 19. GADU SIMTA VIDŪ

Vācu pētnieks Mīlke (Mielcke) apstiprina, ka Rītprūsijā ap 1850. gadu lietuviešu valodu runā 5 apriņķos: Klaipēdas, Tilžes (Tilzītes), Ragaines (Ragnit), Labguvas (Labiau) un Isrūtes (Insterburg), kur dažos novados lietuvieši dzīvo cieši blakus vācu kolonistiem, bet citos, piem. Klaipēdas apriņķī dzīvo tikai vieni lietuvieši. Tāpat tas ir gar Prūsijas austrumu robežu, kur uz 20 sādžām būs tikai 1 vācu. Pavisam Rītprūsijā dzīvo apm. 200.000 lietuviešu. *Valodas ziņā tie*

⁸ Vilnius mūsų mokslų lopšys“. „Ateitis“ nr. 10, 13. 1. 1944. g.

atšķirās no lietuviešiem pie Viļņas un aiz Viļņas, kur lietuviešu valoda ir krievu un poļu valodu ietekmē.⁹

Kas attiecas uz krievu valodu, tad ar to ir jāsaprot baltruteņu valoda, kuŗu Mīlke, tāpat kā vairāki citi, uzskata par krievu valodas izloksni. Lietuviešu valoda nekad nav bijusi krievu, bet gan baltruteņu valodas ietekmē.

Tālāk Mīlke aizrāda uz lielo senprūšu, lietuviešu un latviešu valodu līdzību un vēlas, lai *dzimto valodu zaudējušiem prūšiem skolās mācītu lietuviešu valodu*.

Mīlkes cēlajām idejām vācu valdība nepiegrīza vērības un 19. gadu simta otrā pusē pastiprināja pašu lietuviešu pārvācošanas politiku.

M. lietuviešus un latviešus vērtē kā darbīgas un morāliski augsti stāvošas tautas. Lietuviešu un latviešu radi ir jatvingi, kriviči, polovcieši, pinskiēši (Pinskas purvaino apgabalu iedzīvotāji) un severjāņi. M. pēc savāktajām ziņām 1851. gadā uzdod apaļos skaitļos 1.154.000 lietuviešu un 872.000 latviešu, neieskaitot tos, kuri runā slavu un ģermāņu valodas.¹⁰

No Mīlkes darba redzams, ka 19. gadu simta vidū lietuviešu valodu runā ne tikai pie Viļņas, bet arī austrumos aiz tās. Kas attiecas uz latviešu un lietuviešu radiem, tad M. uzdotās ziņas saskan ar patiesību: kriviči, polovcieši, pinskiēši un severjāņi ir baltruteņu tautas ciltis, bet pati baltruteņu tauta ir cēlusies no baltu un slavu sajaukšanās.

⁹ E. von Trautwetter „Das Inland“ nr. 6 un 7, 122. lp. 1852. gadā.

¹⁰ E. von Trautwetter „Ethnographisches ueber die Letten, Lithuauer und alten Preussen“, 879. lp. Dorpat 1850.

ČETRPADSMITĀ NODAĻA

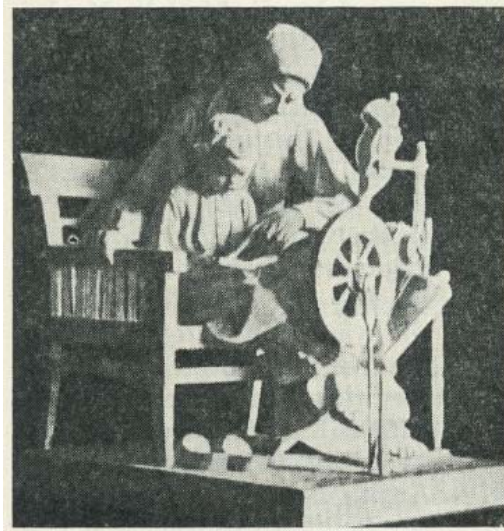
AUSTRUMU LATVIJA LĪDZ 1861. GADAM

VIETU VĀRDI PĀRTAUTOJAMOS NOVADOS

Par laikmetu 19. g. s. pirmajā pusē līdz 1861. g., kas tuvāk apgaismotu Latgales un Ilūkstes apr. vidus un austrumu daļas slavizācijas procesu, ziņas ir trūcīgas un nepilnīgas, jo trūkst attiecīgu materiālu. Nav tādu ceļojuma aprakstu, sarakstu pēc tautībām, dzimtās valodas lietošanu u. t., kā tas ir par austr. Lietuvu. Vispār ņemot, Latgales etnografiskās robežas austrumos vēl nav skaidras: tās nav vēl izpētītas. Tās mūs interesē ne tikai etnografiski, vēsturiski, arhaioloģiski, vispār zinātniski, bet arī praktiski. Tikai pēdējā laikā mūsu arhaiologi un vēsturnieki ir sākuši piegrīzt nopietnāku vērību austr. Latgalei. Liekas, ka ir sākti pētīt tikai tie dokumenti, materiāli un pieminekļi, kas sasniedzami Rīgas archīvos un bibliotēkās, kā arī rietumu Eiropas centros. Austrumu bibliotēkas un archīvi to nepieejamības dēļ, laikam, gan maz vai pavisam šinī virzienā nav pētīti.¹

Mums ir zināms, kā jau to redzējām, par domininkāņu mūku ordeņa darbību 18. g. s. otrā pusē un 19. g. s. sākumā Latgales austr. novadu klosteros, kā Aglonā, Pasienā u. c. Šo ordeņu darbība bija kaitīga latviešu tautas dzīvības interesēm: tie *ignorēja latviešu valodu un kristietības propagandu dzina poļu valodā. Tauta, to neprazdama, sāka atmest savu un piesavināties baltruteņu valodu, kuŗa jau toreiz šur tur bija dzirdama. Tā ir liecība, ka 19. g. s. pirmajā pusē Pasienas un Zilupes novadi bijuši pilnīgi latviski, nerunājot nemaz par Aglonas novadu, kur gandrīz*

¹ Fr. Kemps „Latgales likteņi“, 166. lp. Rīga 1938. g.

Latgaļu un lietuvju skola
rusifikācijas laikos.

visi katoļticīgie vēl šodien runā latviski. To var attiecināt arī uz katolisko Indras — Piedrujas — Robežnieku novadu, kur iedzīvotāji 19. g. s. pirmajā pusē runāja latviski. Kā labākie liecinieki šo novadu iedzīvotāju piederībai pie latviešu tautas ir sādžu latviskie nosaukumi *Pasienas draudzē*: Bikši, Briģi, Cibuli, Čivčīši, Dauguļi, Dauguļeva, Deglīši, Garsāņi, Gubiņas, Ilza, Kaisti, Lomaši, Lūkati, Perdeļi, Pirdava, Puķīši, Redeļeva, Rutki, Sikuri, Siruļeva, Sovāni, Sūrmaļi, Verduļi u. c.² *Robežnieki* (Pustiņa): Auguļeva, Avsinkiški, Blusas, Dzeņisova, Grīži, Ikažēni, Kulakiški, Krūmāni, Kakštava, Lūmaņi, Maišeļi, Masāni, Merķeļi, Míkova, Nevlāni, Pīpini, Pipīri, Pizāni, Pleikšas, Rutkūni, Sinkeļi, Skuķi, Semeški, Slepuri, Trestimiški, Zakeļi, Zareniški, Zurāni, Žurilova u. c.³ Daži tīri latviski nosaukumi ir slavizēti, pievienojot attiecīgas galotnes: Auguļi — Auguļeva, Dzeņi — Dzeņisova, Žuriļi — Žuriļeva u. c. Ir sastopami nosaukumi ar raksturīgajām lietuviskām galotnēm: Avsinkiški, Kulakiški, Zareniški u. c. *Piedrujas* — *Indras* (Balbinavas) draudze: Auguļi, Breimāri, Bārtuļi, Bukāti, Butkūni, Cingeļi, Lūmaņi, Pelši, Reneļi, Saikava, Saveiķi u. c. nosaukumi ir bijuši latviski. Mazākais līdz 1863. g., kad sākās pastiprināta rusifikācija, latviešu valoda nospiedošā vairākumā bija dzirdama līdz pat tagadējām valsts robežām.

KRIEVU VECTICĪBNIKĒKI LATGALĒ 19. G. S. 1. PUSĒ

Minētajā laikmetā nav notikusi plašāka imigrācija, kas būtu skārusi visu Latgali. Izņēmums bija Daugavpils cietokšņa apkārtnē, kurā pirms pagājušā gadu simteņa 60. gadiem noņemta sevišķi daudz vecticībnieku kā uzticamu zemniecību šai šaubīgajā apgabalā, tā ka dažos pagastos vecticībnieku skaits pārsniedza pat 50%.⁷ Bez tam 1836. g. Aulejas, Biķernieku, Izvaltas un Naujienas pagastos noņemta uz ilgāku palikšanu krievu kaŗaspēka daļas.⁸ Ir zināms, ka vienā pašā Izvaltas pag. ir noņemti 3034 krievi.

Kāds ir bijis šo imigrantu kopskaits, nav zināms. Vecticībnieku bēgšana ticības vajāšanas dēļ 19. g. s. 1. pusē no Iekškrievijas guberņām arī vairs nenotika, jo Latgale bija jau pievienota Krievijai. Glābties vajāšanas dēļ, kā tas bija agrāk, šie vairs nebija iespējams. Vecticībnieku

² O. Svenne „Vecā un Jaunā Latgale“, „Latvijas Ģimeņu Archīvs Rīgā“. Pasienas draudze 1918. un 1919. g.

³ Ibidem, Pasienas draudze 1921. g.

⁷ Fr. Kemps „Latgalieši“, 36. lp.

⁸ S. P. Sacharov „Pravoslavnaja ceŗkov v Latgaliji“, 87. lp. Rīga 1939.

vajāšanas krievu valdīšanas laikā Latgalē arī ir notikušas, sevišķi bīskapa Irinarcha laikā. Lai vecticībniekus piegrieztu pareizticībai, izveidoja tā saucamo venticībnieku baznīcu, kuŗa rikojās līdzīgi uniātu baznīcai, lai pareizticīgos piegrieztu katoļticībai. Panākumi venticībnieku baznīcai nebija lieli. Latgalē 19. g. s. 1. pusē, līdz dzimtbuves atcelšanai 1861. g., krievu tautības iedzīvotāji bija galvenā kārtā vecticībnieki, pareizticīgo bija samērā maz. Tie piederēja vairumā pie tām senajām krievu kolonijām, kuŗas jau pirms vecticībniekiem bija ieceļojušas. Vispārīgi ņemot, Latgalē līdz 1850. g. bija maz krievu, apm. 15—20.000 cilvēku.⁹

BALTRUTEŅU VALODAS SĀKUMI LATGALĒ 19. G. S. 1. PUSĒ

Tos latviešu attālākos novados, kuŗi saskārās ar baltruteņu valodā runātājiem iedzīvotājiem, notika tā parādība, kas jau gadu simteņiem ilgi turpinājās: latviešu valoda plašā teritorijā austrumos neatlaidīgi atkāpās baltruteņu valodas priekšā. Vēl 17. g. s. 2. pusē latviski runātāju teritorija sniedzās līdz Nēvelei, 18 g. s. baltruteņu val. vēl nebija sasniegusi tagadējās valsts robežas, bet 19. g. s. 1. pusē tā jau sporādiski šur un tur sāka spiesties šaipus robežas, lai gan latviešu valoda nospiedošā vairākumā bija dzirdama līdz pat tagadējām valsts robežām. Tīri latviski nosaukumi ar slaviskām galotnēm: Butkūni — Butkunova, Janeļi — Janeļeva, Kārkliņi — Karkļiņeva, Smiļģi — Smiļģova u. c.⁴ Jāpiezīmē, ka galotnes -ūni (ūnai) ir lietuviskas. Lietuviski vietu nosaukumi iespējami, jo tūlīt aiz Daugavas sākas lietuviskais Breslavas novads. (Sk. karti I).

Ir jāievēro, ka svešo tautu ienācēji, kuŗi agrākos gadu simteņos iekļuvuši Latgalē, visvairāk ir reprezentēti dienvidos un viducī, kā, piem. baltruteņi un vecticībnieki.⁵ Krievu vēsturnieki, kuŗi pētījuši slavu un baltu etniskās attiecības, kā Daiļidovičs un Turčinovičs, baltruteņus 19. g. s. vidū Latgalē vēl neatrod.⁶ Nav ne dokumentu, ne ziņu, ka baltruteņu masas Latgales austrumu novados būtu ieceļojušas, izņemot atsevišķas ieceļotāju salas gar Daugavu Ilūkstes apriņķī 17. un 18. g. s. Tāpēc šo pierobežas novadu iedzīvotāji 19. g. s. pirmajā pusē pēc izcelsmes un valodas, ko apstiprina vietu nosaukumi, ir bijuši latvieši. Iedzīvotāju vairākums abās pusēs tag. robežai runāja latviski. To pierāda, kā jau aizrādīts, Pleskavas un Vitebskas guberņās 1850. g. izdarītie izrakumi. A. Brants izraktos galvas kausus Opočkas apr., Pleskavas gub. un Sebežas apr., Vitebskas gub., iedala 2 tipos: latviešu - lietuviešu un slavu, piemētinādam, ka latvieši - lietuvieši varējuši ilgi dzīvot blakus slaviem. Arī 1850. g. blakus slaviem minētos apriņķos esot latviešu sādžas. Šī atziņa sakrīt arī ar latviskiem vietu vārdiem Sebežas apr. un Sarkanu novadā, Opočkas apr., kā to vēlāk redzēsīm, apskatot vietu vārdus.¹⁰

Kas attiecas uz Ilūkstes apriņķi, tad tas aptver Zemgales dienv. - austrumu daļu un stiepjas no Taurkalnes līdz Varnavičiem. Tā iedzīvotāji ap 1852. g. ir zemgaļi, sēļi, letgaļi — latviešu tautības. Katoļu ticība ir valdošā. Katoļu priesteri dievvārdus sludina latviešu valodā. Apriņķa austr. daļas iedzīvotāji pamazām pāriet poļos un krievos, resp. baltruteņos, to valoda ir krievu, poļu un latviešu valodu idioms.¹¹

⁴ Ibidem, „Balbinavas draudze“ 1921. g.

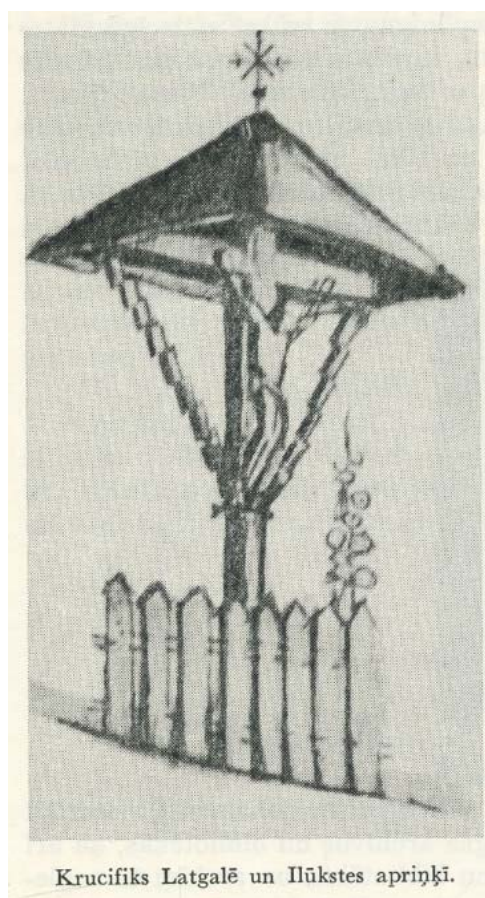
⁵ Fr. Kemps „Latgalieši“, 36. lp. Rīgā 1910. g.

⁶ Turčinovič „Obozreņije Belorossiji“, 1857. gadā.

⁹ M. Skujenieks „Latvija“, 298. lp.

¹⁰ E. v. Trautwetter „Etnographisches ueber Letten, Lithauer etc.“, 668. lp. Dorpat 1851.

¹¹ E. v. Trautwetter „Das Oberland Kurlands“ 38. lp. 1850.

POĻU VALODA AUSTR. LATVIJĀ 19. G. S. 1. PUSĒ

Pārpoļošana 19. g. s. 1. pusē Latgales dienvidus austrumu daļā un Ilūkstes apriņķa vidus un austrumu daļā vēl nebija laidusi zemnieku vidū nekādas dziļākas saknes. Ja E. v. Trautvetters saka, ka apriņķa austr. daļas iedzīvotāji pamazām pāriet poļos, tad to var attiecināt uz ienācējiem pilsētās, cik tas vispār dzimtbuves laikos bija iespējams. Zemnieki vēl nepārpoļojās. Laukos pārpoļojās tā saucamās labākās aprindas, dažādi amatnieki, sevišķi muižās, un lauku tirgotāji, kuŗu starp latviešiem bija ļoti maz, jo visa tirdzniecība bija žīdu rokās.

Visumā ņemot, muižnieku vidū gadu simta pirmajā pusē nav vērojama tendence zemniekus pārpoļot. Bija intelligentu muižnieku aprindas, kas krāja un izdeva latgaliešu tautas dziesmas, izdeva ābeceš jeb tā saucamos elementārus, rēķinu grāmatas un kalendārus latviešu valodā. Pagasta valdēs tai laikā lietoja latviešu valodu.¹² Latviešiem labvēlīgo muižnieku vidū izcēlās daži magnāti un to ģimenes, piem. Manteufeli, Plateri, Zīversi u. c.

SĀTĪBAS KUSTĪBA — LATGAĻU TAUTISKĀS KUSTĪBAS SĀKUMS

Šai laikmetā jau ir meklējami sākumi latgaļu sabiedriskai un tautiskai kustībai. Sākumā tā bija sātības kustība. Tā sākās 1844. g. un to vadīja garīdznieki - baznīckungi. Baznīckungs M. Jackēvičs pārtulkoja no lietuviešu valodas S. Mieleškas darbu „Gromotinia da zynoszonu par dzerszonu“. Līdzīga satura grāmatu izdeva arī Viļānu baznīckungs Beļskis 1859. g. un baznīckungs K.

¹² G. Manteufel „Z okolic Dzwiny“ 141. lp. Vitebsk 1912.

Sočinskis. Viļņā 1850. g. iznāca grāmatiņa latviešu valodā par dzeršanas kaitīgumu „Pawujcieszona un wysaidi sposobi diel zemniku latviszu“.¹³

Sātības kustības sākumi meklējami Lietuvā, kur tā tai laikā, sevišķi ap gadu simteņa vidū, bija ļoti stipra bīskapa Valančiusa vadībā. Sātības brālība 1860. g. aptvēra Kauņas, Viļņas un Grodņas katoliskās, lietuviešu apdzīvotās gubernas un tās biedru skaits bija 1.128.837 cilvēki. Tie visi bija zemnieku kārtas ļaudis.¹⁴ Tā kā Latgalē darbojās daudzi lietuviešu tautības garīdznieki, tad kustība sāka izplatīties arī tur latviešu zemnieku vidū.

Kaut gan kustība tanī laikmetā nebija apzinīgi tautiska, tomēr tai bija sava nozīme: kaut neapzinīgi, tā tomēr zināmā mērā ar iespiesta vārda palīdzību mātes valodā modināja zemniekos lielāku pašcieņu un pašapziņu. Mazinājās analfabētu skaits, mazinājās degvīna patērišana. Vairāk un vairāk sāka izplatīties iespiests vārds lietuviešu un latviešu valodās, kas bija par šķērsli lietuviešu pārtautošanai Viļņas apgabalā un latviešu pārtautošanai Latgalē. Cara valdība redzēja, ka sātības kustība viegli var pāriet tautiskā kustībā, tāpēc brālības slēdza.

¹³ „Daugavas Vēstn.“ nr. 118 1942.

¹⁴ „Naujoji Lietuva“ nr. 250, Viļņā 1943. g.

PIECPADSMITĀ NODAĻA

AUSTRUMU LIETUVA PĒC 1861.- 63. G., T. I. 19. G. S. 2. PUSĒ

DZIMTBUVES ATCEĻŠANA UN TĀS SEKAS

Krievija bija atpalikusi zeme kā saimnieciskā, tā kultūrālā ziņā. Visā Eiropā 19. g. s. vidū dzimtbuves vairs nebija: tā jau sen bija atcelta. Krievijā tā vēl pastāvēja un bija lielākais šķērslis saimnieciskās un kultūrālās dzīves attīstībai.

Par dzimtbuves atcelšanu domāja jau cara Nikolaja 1. (1825 — 1855) laikā. Tā kā cars bija absolūtisma pārstāvis un katras liberālākas kustības pretinieks, tad tas notikt nevarēja. Nopietnāk par zemnieku stāvokļa uzlabošanu sāka domāt tikai pēc nelaimīgā Krimas kara (1853 — 1855), kas reakcionārai krievu politikai deva stipru triecienu.

Lai glābtu valsti, cars Aleksandrs 2. (1855 — 1881) nolēma izdarīt dažādas pārgrozības iekšējā politikā, starp citu atceļot arī dzimtbuvi. Jau kronēšanas laikā viņš sasauca muižnieku pārstāvjus šā jautājuma apspriešanai. Krievu muižnieki par dzimtbuves atcelšanu izteicās noraidoši, bet Lietuvas muižnieku pārstāvji vienbalsīgi izteicās par tās atcelšanu, jo bija nākuši pie atziņas, ka dzimtcilvēka darbs ir neproduktīvs un ka pēc dzimtbuves atcelšanas radīsies lēts darba spēks, ar kuŗa palīdzību varēs pacelt muižu saimniecību.

Tomēr dzimtbūšanas atcelšanas manifests tika sagatavots Pēterpilī un 1861. g. 19. februārī pasludināts tautai. Ar to dzimtbuve tika iznīcināta, zemnieki ieguva kustības brīvību un tiesības izpirkt zemi.

Lietuvā reformas realizēšana tika nodota muižnieku rokās. Divu gadu laikā vajadzēja izdarīt manifestā paredzētās pārgrozības, papildu rīkojumus un slēgt ar zemniekiem līgumus. Muižnieki to nedarīja: liedzās piešķirt zemniekiem vērtīgāko zemi, pārcēla tos, dodot nevērtīgāko, daudzos gadījumos padzina, atstājot pavisam bez zemes. Zemnieki vairījās slēgt līgumus, baidīdamies nokļūt muižnieku atkarībā. Tādus zemniekus muižnieki uzskatīja par nemierniekiem un sauca

palīgā krievu kaŗaspēku. Tas apmetās muižās. Zemniekus sāka sodīt ar miesas sodiem, mest cietumos un izsūtīt. Varēja sagaidīt, ka valdība reformas atcels.

Viļņas gubernātors N. Muravjovs, kuŗa rikojumiem bija pakļauta arī Latgale.

NIKOLAJA MURAVJOVA IECELŠANA PAR VIĻNAS GUBERNĀTORU

Notikumu gaita tomēr ņēma citu virzienu. Muižnieki, gribēdami atjaunot Lietuvas - Polijas valsti, 1863. g. sacēlās, lai atdalītos no Krievijas. Krievu valdība par Viļņas gubernātoru iecēla Nikolaju Muravjovu, karstu slavofilu kustības piekritēju. Tas sacelšanos nežēlīgi apspieda. Daļai tās dalībnieku gan izdevās emigrēt, bet citus pakāra vai izsūtīja.

Visi muižnieki bija par atdalīšanos no Krievijas, bet visi vairs nebija par apvienošanos ar Poliju. Daļa Lietuvas muižnieku jau toreiz prasīja neatkarīgu Lietuvas valsti bez kādām saistībām ar Poliju. To priekšgalā bija Konstantīns Kalinauskas (1838 — 1864) — karsts lietuviešu patriots. Viņš pēc nemieru apspiešanas reizē ar daudziem citiem 1864. g. 10. martā Viļņā Lukišku laukumā tika pakārts. (Liet. Encikl. 10, 322).

Tā kā Muravjovs muižniekus uzskatīja par lielākajiem krievu valdības pretiniekiem, viņš tūlīt pēc ierašanās Viļņā uzmetās par zemnieku aizstāvi, bet gan tikai ar tādu nolūku, lai tos padarītu par krievu valdības piekritējiem. Viņš piespieda muižniekus pildīt dzimtbuves atcelšanas noteikumus. Zemi ieguva ne tikai tie, kas to lietoja pirms dzimtbuves atcelšanas, bet arī kalpi, kam agrāk nebija nekā bijis, dabūja 3 desetinas zemes. Tas atkal tika darīts ar nolūku, lai neviens zemnieks nebūtu atkarīgs no muižnieka un lai pēdējais to tādā kārtā nevarētu piespiest piedalīties sacelšanās gadījumā pret krievu valdību.

DIVAS PILNĪGI PRETĒJĀS KUSTĪBAS PĒC DZIMTBUVES ATCELŠANAS LIETUVĀ

Dzimtbuves atcelšana 1861. g. un pārgrozības sakarā ar to, 1863. g. sacelšanās, tās apspiešana un Muravjova pārkrievošanas politika izsauca visā Lietuvā parādības, kuŗām bija ļoti tālu ejošas sekas.

Pirmos gadu desmitos 19. g. s. otrā pusē notika ievērojamas pārmaiņas bijušo dzimtļaužu sabiedriski - ekonomiskajā dzīvē. Klaušas tika atceltas, zemnieki tapa par savas zemes īpašniekiem, līdz ar ko strauji pieauga zemnieku labklājība. Tas atstāja stipru ietekmi uz ciema ļaužu dzīves

veidu: līdzšinējās mājrupniecības ražojumu vietā sāka iespieties fabriku ražojumi un pilsētas kultūra.

Garīgās kultūras laukā atbrīvošana no dzimtbuves Lietuvā izpaudās tieksmē pēc materiālās labklājības un ar tās palīdzību pēc gara gaismas vispār. Sabiedriskas un saimnieciskas dzīves pārgrozības un demokratiskās iekārtas sākumi pēc dzimtbuves atcelšanas 19. g. s. otrā pusē pie Krievijas piederīgā etnografiskā Lietuvā izsauca divas pilnīgi pretējas parādības. Plašos novados, kur lietuvieši dzīvoja kompaktās masās, radās *intelligence no zemnieku vidus*, kas vairs nepārpoļojās kā agrāk, bet dedzīgi darbojās apspiestās tautas labā un *ievadīja jaunu tautas atmodas laikmetu*.

Turpretim tas pats process sabiedriskā un saimnieciskā dzīvē lietuviešu — *baltruteņu pierobežā izsauca pavisam citāda rakstura parādību. Tur notika masveidīga lietuviešu zemnieku tiekšanās pēc poļu kultūras un poļu valodas*. Baltruteņu valodas vietā, kuŗa plašos novados austr. Lietuvā bija sākusi spiest atpakaļ lietuviešu valodu, tagad stājās poļu valoda.

ZEMNIEKU PĀRPOĻOŠANAS SĀKUMI UN TO SOCIĀLIE CĒĻI

Liela loma šē piekrīt sociālajam momentam, sevišķi pēc kļaušu atcelšanas, kad zemnieks savā īpašumā sāka justies tāds pat kungs, kā muižnieks savā muižā, vēl jo vairāk tāpēc, ka Viļņas apgabalā vairākos novados bija daudz sīku muižnieku - šļachtīču, kuŗi turības ziņā maz atšķīrās no zemniekiem.

Sociālā momenta nozīme pārpoļošanās procesā apstiprinās daudzās interpretācijās ar pašiem zemniekiem. No tām izriet, ka zemnieki sāka runāt poliski tad, kad pēc kļaušu atcelšanas sāka justies kā cilvēki. Uz jautājumu vecākiem cilvēkiem, kad un kāpēc sākuši runāt poliski, vienmēr seko raksturīgas un ļoti interesantas atbildes. „Jak pšestali panščizna hodzic, to ftedy vzeli po puolsku lamac język“ (Kad beidzās kļaušas, tad tūlīt sāka mēli laužīt poliski). Interpretācija Paberžes draudzē. „Jak tylko panščizna končila sa, to žučili liteski język“ (Tikko kļaušas beidzās, lietuviešu valodu atmēta — Nemenčīnes draudze). „Jak panščyzna pšestali, to i po puolsku začeli język latvic“ (Tikko kļaušas pārtrauca, tā pa poliski sāka mēli laužīt — Karkorišku draudze). „Jak prihon hožili, to po litesku, po prihone po puolsku... htura hožili, to dokončili svoja dni po litesku“ (Kad kļaušās gāja, tad lietuviski, pēc kļaušām poliski... kuŗi gāja, tie savas dienas beidza lietuviski — Gaidžu draudze). „Htura ne šli na prihon, to juš po puolsku gadali“ (Kas negāja kļaušās, jau poliski pūlējās — Smalvu draudze). „Pracuny muvo po puolsku ot panščyzny“ (Darbinieki runā poliski no kļaušu laikiem — Vīdžu draudze) u. t. t.¹ Kā redzams no valodas, tad fōnētika šiem aploļotiem lietuviešiem ir palikusi lietuviska, piem diftonga „uo“ lietošana vārdos „puolsku“ un „mluoda“, skaņas „dz“ vietā „ž“, jo lietuviešu valodā skaņas „dz“ nav, izņemot dzūku izloksni, tāpēc „hodzili“ vietā saka „hožili“ u. t. t.

Kaut gan pārpoļošanas sākumi meklējami jau Lietuvas dižkunigaištijas laikos, tomēr sādžas zemniekos līdz pat 19. g. s. otrai pusei nebija vēl tāda spēka, kas tos dzītu uz poļu valodu kā mājas valodu. Biežāk pārpoļošana iesākās turīgāko iedzīvotāju un amata personu starpā, jo katru sādžinieku, kas runā poliski, lietuvieši sauc par „šlektos“, itin kā par citiem labāku.

Bet 19. g. s. otrā pusē lietuviešu un baltruteņu valodas robežu apgabalos pārpoļošana bija jau tapusi par vispārējo parādību. Ir jāzina, ka lietuviešu — baltruteņu valodas robežas Viļņas apgabalā nav asas: vidū ir jaukta valodu josla. Ja salīdzina poļu valodas izplatīšanās kartes ar lietuviešu apdzīvotu vietu kartēm, tad dīvaini, ka poliskums ir izplatījies tur, kur lietuviešu valoda augstākā mērā atkāpusies baltruteņu valodas priekšā.

¹ Turska „O powstaniu polskich obszarow językowych na Wilenszciznie“, 49.—51. lp.

Sevišķi labvēlīgi apstākļi poļu valodas izplatīšanai bija tos novados, kur nebija lielu, bieži apdzīvotu lietuviešu vietu un sādžu, kur vidū bija daudz sīku muižēļu un folverku ar ienācējiem jeb agrāk pārpoļotajiem bajāriem. Polonizāciju veicināja arī dažādas poļu cunftes dažādos novados, tos itin kā no citiem atdalīdamas. Tādi apstākļi starp citu bija Karvju, Karkorišku, Nemenčīnes, Paberžes, Pabrades un Smalvu draudzēs. Paceļas jautājums, kāpēc Suvalku apgabalā un Švenčionu novadā lietuvieši ir atturējuši slavu valodu iespiešanos. Uz to jāatbild, ka tur saimnieciskie un kultūralie apstākļi slavu valodu ekspansijai nebija labvēlīgi.²

ZEMNIEKU PĀRPOĻOŠANAS UTILITĀRIE IEMESLI UN JŪTU MOMENTS

Baltruteņi ir asimilējuši plašus lietuviešu apdzīvotus apgabalus, bet paši ar lietuviešiem nav asimilējušies. Iemesls bija utilitārs: baltruteņi, būdami slavi, ievērojot valodu līdzības pamatu, varēja saprasties savā valodā runādami kā ar poļiem, tā ar krieviem. Bieži baltruteņi lietoja poļu valodu tīri ārēji — kultūrālos nolūkos, lai nepaliktu pakaļ polonizētajiem lietuviešiem, lai būtu „delikāti“. Citādi tas bija ar lietuviešiem, kuŗu valodas slavi nesaprata, tāpēc, saduroties ar tiem, lietuviešiem bija nepieciešami jāmācās viņu valoda.

Bez utilitāriem iemesliem liela loma piekrita jūtu momentam. Lietuvieši uz poļu valodu skatījās kā uz literātūras, reliģijas un „kungu“ valodu. Poļu valodas piesavināšanos un piesliešanos poļiem uzskatīja par pacelšanos uz augstākas kultūras pakāpes, tāpat kā tas bija pagājušajā gadu simtā un šā gadu simta sākumā zināmās latviešu aprindās, piesavinoties vācu valodu.

Tāpēc polonizētie lietuviešu zemnieki augsti vērtēja savu „poliskumu“, tam pieķērās un bija lepni uz to, jo tas esot „delikāti“. Bieži viņi ar nicināšanu izturējās pret tiem, kas runāja lietuviski un sevi uzskatīja par lietuviešiem, nosaucot tos dažādos nicināmos vārdos, kā „tumšā Lietuva“, „prasta tauta“, „muchobrodī“ un citādi, kaut gan paši no „augstās kultūras“ nebija piesavinājušies pat īstu poļu valodu, bet tikai nereti bezjēdzīgi sakropļotu žargonu.

SIEVIETES — POLONIZĀCIJAS VEICINĀTĀJAS

Sevišķi aktīvas šinī ziņā bija sievietes. Sieviete var būt savas dzimtās valodas sargātāja un glabātāja, bet arī otrādi. Valodas pierobežas apgabalos pag. gadu simta otrā pusē tas bija otrādi. Ja tā bija iemācījusies poliski, kaut gan viņas vecāki tās valodas neprata, viņa noliedza lietuvisko izcelšanos un uzskatīja sevi par polieti. Precētās dusmojās uz saviem vecākiem, ka tie ar bērniem runāja lietuviski. Sieviešu muļķīgā uzpūtība aizgāja pat tik tālu, ka tās savus tuviniekus, piem. mātes brāli padzen no mājām par lietuvisku runāšanu ar viņu bērniem. Vīrieši lietuviski sarunāties drīkstēja tikai ārpus mājas, strādājot lauku darbus, vai mežā, cērtot malku. Mājās tie nedrīkstēja runāt, lai bērni nedzirdētu.

Vēl 1935. g., kad H. Turskai Paberžes draudzē kāds vīrietis sniedzis informāciju par savu lietuvisko izcelšanos, sieva kā negudra mētājusies pa istabu kliegdamā: „Uot dureaņ, a teras paņi žeci do litevskej škuoli zapišy“ (Lūk, muļķis, tagad kundze bērņus pieraksta uz lietuviešu skolu), jo tanī laikā Viļņas apgabalā lietuviešiem ar poļiem norisinājās asa cīņa lietuviešu skolu, baznīcu un organizāciju dēļ. Sievietes niknums uz lietuviešu valodu un pieķeršanās poļu valodai, kas ir garīgā tukšuma sekas, izriet arī pa daļai no praktiskuma: poļu valodas zināšanas bērņiem piešķirot labāku stāvokli sabiedrībā. Bez sievietes līdzdalības polonizācijas process tik īsā laikā nebūtu varējis notikt. Sieviete ir kustīgs elements, mazāk saistīts pie zemes, jo izejot pie vīra citās mājās, citā ciemā, jau agrāk sāko kustību izplata tālāk.

² Ibidem, 52. lp.

Jautājumu par lietuviešu un poļu valodu savstarpējām attiecībām, t. i. poļu valodas izplatīšanos lietuviskās draudzēs, līdzīgi H. Turskai ir pētījis arī poļu tautības filoloģijas profesors Olgerts Chominskis, kuŗš darbojās Viļņas universitātē no 1922. g. — 1939. g., bet viņa darbs ir palicis neiespiests.

KATOĻU BAZNĪCA UN POĻU VALODA MOCEKLES STĀVOKLĪ LIETUVIEŠU ZEMNIEKU ACĪS

Pēc 1863. g. sacelšanās krievu valdība ar Viļņas gubernātoru N Muravjovu priekšgalā sāka vajāt katoļu baznīcu un poļu valodu. Valdība pārņēma savās rokās visu kontroli pār baznīcu: aizliedza celt jaunas un remontēt vecas baznīcas, sarīkot procesijas un sprediķot zem klajas debess. Klosterus pasludināja par poļu propagandas perekļiem un tos slēdza, tāpat baznīcas, kuŗas bija piedalījušās nemieros. Krucifiksus ceļmalās atļāva novietot tikai tādos gadījumos, ja tie domāti tīri reliģiskām vajadzībām, nevis „poļu propagandai“ u. t. t. Tādā kārtā katoļu baznīca un poļu valoda tika nostādītas mocekles stāvoklī vienkārša un ļoti reliģiska lietuviešu zemnieku acīs. Ar to radās liels pievilksanas spēks visam tam, kas bija polisks. Poļu vēsturnieks Mošinskis pieraksta šai parādībai dominējošo nozīmi lietuviešu ciema ļaužu polonizēšanā.

GRĀMATU IESPIEŠANAS AIZLIEGUMS UN TĀ SEKAS VIĻŅAS APGABALĀ

Gubernātors N. Muravjovs, uzlabodams zemnieku stāvokli un pārkārtodams pagastu pašvaldību, cerēja, ka krievu valdība iegūs iedzīvotāju simpatijas, bet pārkrievodams skolas, viņš ticēja, ka ir atvērtas durvis visam, kas krievisks. Ar to vēl neapmierinājās: viņš nodomāja pat pārgrozīt lietuvisko rakstību, lai arī ar lūgšanas grāmatas palīdzību pārkrieivotu lietuvieti. Nekāda rakstiska rīkojuma par to gan nebija. Domājams, ka Muravjovs to ir devis mutēs vārdiem, bet gan tik noteikti, ka tūlīt sekoja visu rakstu un grāmatu izņemšana no apgrozības, kas lietuviešu valodā iespiestas. Tikai Muravjova pēctecis, gubernātors Kaufmanis, 1865. gada 6. septembrī deva speciālu rīkojumu, aizliedzot iespiest un izplatīt lietuviešu grāmatas latīņu burtiem. Šis aizliegums bija spēkā līdz 1904. gadam. Ar to krievu valdība gribēja lietuviešus atsvešināt no poļiem un tuvināt krieviem. Aizliegums mērķi nesasniedza: pret to sacēlās visa lietuviešu tauta. Grāmatas iespieda ārpus robežas, galvenā kārtā Prūšu Lietuvā Tilzītē, kuŗa pārvērtās par lietuviešu tautiskas atmodas centru. Kontrabandas ceļā īpaši grāmatu iznēsātāji tās nogādāja un izplatīja Lietuvā, nebaidīdamies ne no cietuma, ne Sibīrijas. Tik liels bija to cilvēku ideālisms.

Šinī ziņā Viļņas apgabals un austr. Lietuva vispār atradās stipri neizdevīgā stāvoklī, jo bija tālu no prūšu robežas. Lietuviskās grāmatas Viļņā un austr. Lietuvā nonāca mazā skaitā, kas nespēja apmierināt prasības pēc tām. Tas apstākļi savukārt atviegloja poļu grāmatu izplatīšanos un ietekmes pastiprināšanos.³ Vērojot lielo poļu ietekmi lietuviešu zemniekos, uzmanība vēršas uz to, no kādiem avotiem lauku ļaudis smēlās poļu valodas zināšanas. Tanī laikmetā tas bija iespējams trīs vietās: pilsētā, muižā, baznīcā.

PILSĒTAS LOMA POLONIZĀCIJĀ

Daļa iedzīvotāju pilsētās bija ienācēji no Polijas jau 16. g. s.; tie bija vairāk amatnieki. Tas bija kodols vēlākai pilsētu polonizācijai, sevišķi Lietuvas austrumos un dienvidos. Jautājums par Lietuvas pilsētu polonizēšanu ir plašs un atsevišķi apskatāms. Īsumā apskatot, redzam, ka 17. g. s.

³ H. Turska „O powstaniu polskich obszarow językowych na Wilenszciznie“, 51. lp.

sākumā visās Viļņas baznīcās pamācības notika lietuviešu valodā, kā jau tas agrāk minēts. Tāpat mums ir jau zināms, ka Grodņā lietuviešu elements 17. g. s. bija stiprs. Par Suvalkiem, Līdu un citām austr. un dienv. Lietuvas pilsētām mums trūkst ziņu. Bet tanī pašā 17. g. s. sākumā, sakarā ar poļu ieplūšanu, baznīcās sāka lietot arī poļu valodu. Tā kā poļi no baznīcām centās lietuviešu valodu izspiest, tad sākās nacionālas cīņas, kuŗas beidzās ar to, ka 18. g. s. 1737. g. poļi lietuviešu valodu no Viļņas baznīcām pavisam izstūma.

Ja lietuviešu zemnieku vidū 19. g. s. pirmajā pusē pārpoļošanas kustība bija tik vāja, ka par to kā tādu vēl nevar runāt, tad pilsētās tā bija sākusies jau daudz agrāk. Parasti uzskata, ka pilsētas jau sen pārpoļotas, bet tas uzskats ir pārspīlēts. Samērā objektīvā 1857. g. statistika rāda, ka gandrīz visās Viļņas daudzo baznīcu draudzēs kā draudzes locekļi blakus poļiem ir minēti lietuvieši, neskatoties uz to, ka draudzes dziedāšana un pamācības lietuviešu valodā vairs netika noturētas. Tāpat tas būs bijis arī citās pilsētās.

Pēc dzimtības atcelšanas, sākot ar pag. gadu simta 60-tiem gadiem, pilsētās ieplūda lielāks skaits lietuviešu. Tā kā pārpoļošana 19. g. s. otrā pusē bija pastiprinājusies, tad tie pa lielākai daļai pieslējās poļiem, sevišķi austr. un dienv. Lietuvā. Bieži gadījās, ka viens brālis, kas bija aizgājis uz pilsētu un kaut cik ielauzījies poliski runāt, bija polis, bet otrs laukos — lietuvietis.

Pārpoļošanai neizbēgami gāja līdz radniecīga parādība — uzvārdu kropļošana un pārgrozīšana, ko jau bajāri bija sākuši agrāk. Šī epidēmija 19. g. s. otrā pusē stipri sāka izplatīties austr. un dienv. Lietuvas zemnieku, kā arī to pilsētnieku starpā, kuŗi bija ienākuši no laukiem. Uzvārdu polonizēšanas process vilkās līdz pat neatkarīgās Lietuvas republikas sākumam. Dragunajtis kļuva par Dragunski, Klanajtis — Klanicki, Liaudinajtis — Laudinski, Bukys — Bukiewicz, Salys — Saliewicz u. t. t., jo laucinieki, kas kaut cik bija iepazinušies ar „kungu kultūru“, kaunējās no saviem uzvārdiem. Tie piederoties „tumšajiem“ ļaudīm.

Bieži sastopam lietuviskā sufiksa atmešanu un poļu galotnes piekāršanu: Giedrajtis — Giedroic, Daugirdas — Dowgird, Daukantas — Dowkont. Lietuvieši Baranas, Matulajtis, Poška, Ruškys, Valančius pārvērsas par Baranowski, Matuliewicz, Paszkiewicz, Ruszkiewicz, Wolanski, pielikdami šlachtiču galotnes. Nereti pārmaina arī uzvārda nozīmi, to pārtulkojot poļu valodā. Tādā kārtā zemnieciskie lietuviešu uzvārdi pārvēršas par šlachtičiem piemērotiem poļu uzvārdiem. Strazdelis tiek pārtulkots par Drozdowski, Ožys — Kozłowski, Užukalnis — Zagorski, Vabolis — Żukowski, Žvirblis — Wroblewski u. t. t.⁴ No šiem ļaudīm izveidojās elements, kas, pārākuma apziņas, uzpūtības un lepnības gara piesātināts, pilsētās ar iebrucējiem - lauciniekiem demonstratīvi nesarunājās lietuviski. Tādā kārtā pilsētas pārvērtās par poļu valodas zināšanu izplatītājām. Neskatoties uz to, pilsētas kā tiešas polonisma izplatītājas neieņēma pirmo vietu.

MUIŽAS UN BAZNĪCAS LOMA POLONIZĀCIJĀ

Lielāka nozīme jau bija muižām, tāpēc ka ar tām zemniekiem bija vairāk sakaru un darīšanu. Tomēr muižu nozīme un loma poļu valodas izplatīšanas ziņā visur nebija vienāda: dažas no tām vārda pilnā nozīmē bija pārvērtušās par poļu gara un valodas izplatīšanas vietām, jo muižnieki un muižas ļaudis ar zemniekiem citādi nesarunājās kā poliski, citas šinī ziņā bija vienalīdzīgākas un satiksmē ar zemniekiem lietoja lietuviešu vai baltruteņu valodas.

Turpretim *baznīca lietuviešu sādžas polonizēšanā ieņem pirmo vietu*. Tīri lietuviskās draudzēs valodas pierobežā, kā arī jauktās lietuviski - baltruteniskās draudzēs, pamācības no kanceles un draudzes dziedāšana notika tikai poļu valodā.

Lūgšanas grāmatas poļu valodā izplatīja itin visiem un visur, un bērniem pēc iesvētīšanas 8—10 gadu vecumā bija jāturas visu mūžu pie tādas grāmatas, kādā valodā tiem tā tanī dienā tika

⁴ J. Bistron „Nazwizke polskie“, 114.—115. lp. Lwow 1927.

izsniegta. Svētdienās un svētku dienās baznīcā un baznīcas priekšā koncentrējās visa garīgā un kultūrālā dzīve. Dievkalpojumi pārvērtās itin kā par poļu valodas lekcijām, kuŗas netieši pievilka lielu daudzumu ciema ļaužu. Tādā kārtā poļu gars un valoda izplatījās pa draudzēm.⁵

Ļoti ietekmīgs līdzeklis pārpoļošanas nolūkiem ar baznīcas palīdzību bija draudzes dziedāšana. Gadu simteņos tauta bija pieradusi piedalīties kopīgā dziedāšanā, skandējot gan dainas, gan garīgās dziesmas. Tas veicināja vienības garu, mīlestību uz dziesmu un līdz ar to uz valodu, kuŗā tā dziedāta. Kad 19. g. s. 2. pusē sāka velties pārpoliskošanas viļņi, tās kustības vadoņi saprata publiskas dziedāšanas nacionālo nozīmi. Pret draudzes dziedāšanu Lietuvas baznīcās poļu prese sāka asi uzstāties, nosaucot to par nevajadzīgu „chlopu“ pļerkšķēšanu un zviegšanu. Garīdznieki, sevišķi Viļņas diacēzijā, draudzes dziedāšanu sāka ierobežot un beidzot pavisam noliedza. Neskatoties uz to, tā tomēr turpinājās. Tad pāris desmit sakūdītu cilvēku to pašu vai pavisam citu dziesmu sāka pārkliegt poliski, lai lietuvisko dziedāšanu izjauktu. (Liet. Encikl. 4, 366. lp.).

Pārpoļošana ar baznīcas palīdzību izrādījās izdevīga un ļoti ērta pie tik reliģiskas tautas kā lietuvieši. No poļu puses tai bija tālu ejoši politiski nolūki: pārpoļot visu Lietuvu, Latgali, Baltruteniju u. t.t. un atjaunot tādā kārtā lielo Polijas valsti. Pārpoļošana stāvēja ciešā sakarā ar Viļņas diacēzes augstāko un vadītāju garīdzniecību. Tā iecēla priesterus lietuviešu draudzēs, kuŗi neprata lietuviski, negribēja prast un mācīties, bet lietuviešu priesterus pārcēla citur.

Še ir redzama tā lielā starpība, kāda bija kristiānisma izplatīšanā un nostiprināšanā Latvijā un Lietuvā. Latvijā savā laikā luterāņu mācītāji un katoļu jezuītu ordeņa priesteri Latgalē centās iemācīties tautas valodu un tajā sludināt, bet Lietuvā tas bija otrādi — poļu katoļu priesteri spieda tautu mācīties poļu valodu, tajā klausīties un uzņemt Kristus mācību.

Jau 19. g. s. pirmajā pusē un vidū lietuviešu valoda Viļņas diacēzē bija zaudējusi pilsoņa tiesības. Bīskaps V. Žilinskis (1846 — 1859), vizitējot tīri lietuviskas draudzes, piem. Giedraišos, Joniškos u. c., runāja poliski, kaut gan neviens to nesaprata, nerunājot nemaz par citiem pārpoļošanas paņēmieniem, kuŗi tika pielietoti. Otrs tā laika bīskaps A. Krasinskis (1859 — 1883) visādos veidos centās vairojot poļu ietekmi. Jau pašā sākumā, stājoties augstā amatā, pirmo apustulisko vēstuli garīdzniekiem un tautai viņš uzrakstīja un izsūtīja poļu valodā, itin kā būtu bijis ne lietuviešu, bet poļu draudžu bīskaps. Tādas pašas politikas turpinātājs bija P. Žilinskis, kas nesaņemdam Svētā Krēsla apstiprināšanas, Viļņas diacēziju vadīja ilgāku laiku, kaut arī tas runāja pretim baznīcas likumiem.

Zemākie garīdznieki, pārpoļoti no bērnības, ieskaitīja zem sava goda lietot lietuviešu valodu satiksmē ar ļaudīm. Kas mācēja un gribēja, baidījās rādīt savu „zemāko izcelšanos“. Bērniem skolā par sarunāšanos lietuviešu valodā kāra kaklā koka gabaliņu kā kauna zīmi.

Kad Muravjovs 1864. g. aizliedza iespiest grāmatas lietuviešu valodā latīņu burtiem, poļu garīdznieki to steidzās izmantot: tie ļaudīm spieda rokā poliskas grāmatas, jo iespiest grāmatas poļu valodā nebija aizliegts. Nu sākās pastiprināta pārpoļošana, sevišķi bīsk. K. Hrīnevicka (1883 — 1890) laikā, kas pauda apzinīgi aplamus uzskatus, ka starp lietuviešiem un poļiem neesot nekādas starpības ne etniskā, ne lingvistiskā ziņā.⁶

PĀRPOĻOJAMO ZEMNIEKU ZAIMĪGĀ IZTURĒŠANĀS PRET LIETUVIEŠU VALODU

Tā noliedzot un nicinot visu, kas lietuvisks, baznīcas augstākā vadība bija gribējusi panākt, lai paši lietuvieši sāktu nicināt savu valodu un piederību lietuviešu tautai. Sekas bija, ka tīri lietuviskās draudzēs poļu valodu sāka uzskatīt kā kaut ko augstāku, vērtīgāku un labāku un tos, kas runāja lietuviski vai ruteniski, apveltīt ar zaimīgiem nosaukumiem. Bijušo dzimtļaužu tukšā iedomība un

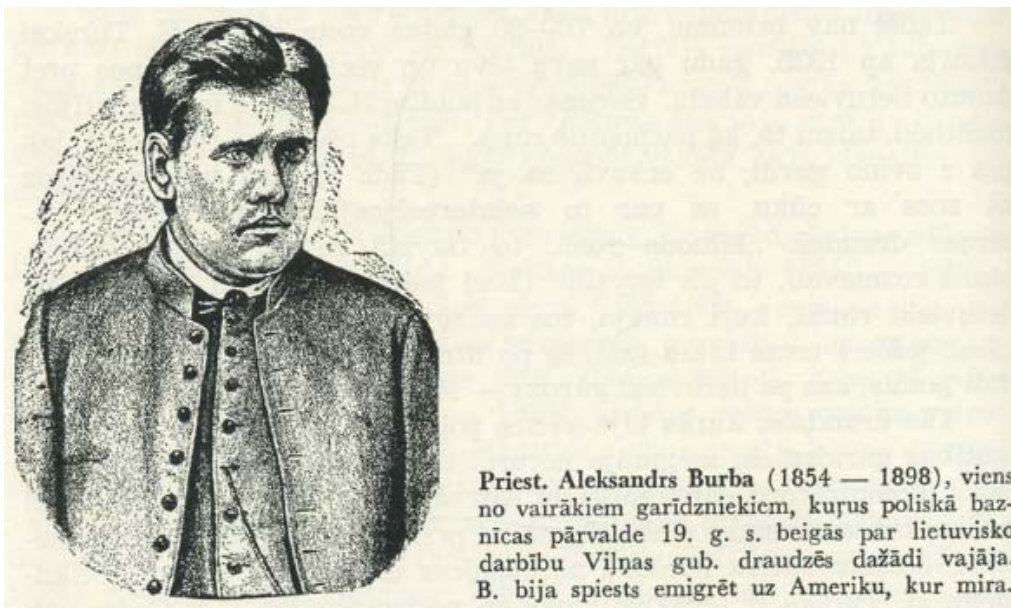
⁵ H. Turska „O powstaniu polskich obszarow jez. na Wilenszciznie“, 54. lp.

⁶ Stosunki litewsko - polskie w diecezji Wilenskiej“, 18.—20. lp. Wilno 1913. g.

uzpūtība aizgāja līdz muļķībai, un viņi sāka iedomāties, ka viņu poļu valoda esot „delikātāka“ kā Varšavas valoda, kaut gan paši bieži runāja tādā žargonā, ka labam poļu valodas pratējam ausis bija jātaisa ciet. Pārpoļotāji to nelikās dzirdam un uzpūtību kultīvēja apzinīgi.

Tādēļ nav brīnums, ko 70—80 gadus vecie ļaudis H. Turskai stāstīja ap 1935. gadu par savu tēvu un vectēvu izturēšanos pret dzimto lietuviešu valodu. Sarunas ar ļaudīm H. Turska ir uzrakstījusi fōnētiski, taisni tā, kā pārpoļotie runā. „Taka pšeciwna rozmuova, jak gęs z svino gardi, ne cekavil sa ja“ (Tāda riebīga valoda, gārdz kā zoss ar cūku, es par to neinteresējos.) Interpretācija Pabērzes draudzē. „Mluoda rosli, to fstyžili sa po litesku muvic, htura rozmavali, to jih fstyžili“ (Kad jaunie auga, tad kaunējās pa lietuviski runāt, kuŗi runāja, tos izsmēja) — Ņemenčīnes draudze. „Jest ješče i teras takih luži, že po litesku garguoco“ (Ir vēl tagad tādi ļaudis, kas pa lietuviski gārdz) — Maišiogalas draudze.

Tās draudzēs, kuŗās bija sācies polonizācijas process, lietuviešu tautības garīdznieki mēģināja noturēt dievkalpojumus lietuviešu valodā. Polonizatoru saniknotie un satrakotie ļaudis to neļāva. Bieži notika kaušanās starp piekritējiem un pretiniekiem, draudi garīdzniekiem, demonstratīva iziešana no baznīcas u. t. t. Par tādiem notikumiem H. Turska ir ievākusi ziņas no veciem ļaudīm. „V Gedrojcah pšetem muvili po puolsku, a nalas taki ksonc: začol jedna po puolsku, druga po litesku, — to zrobili bitva, ksenza vyvošili, par sea, žeby po litesku muvic“ (Giedraišos pirms tam runāja (t. i. teica sprediķi) pa poliski, bet uzkāpa tāds mācītājs: sāka vienu svētdienu pa poliski, otru pa lietuviski, — tad izcēlās kaušanās, mācītāju izgrūda pa galvu, pa kaklu, lai nu runā lietuviski) — Giedraišu draudze. „Jak začol po litesku spevac, to luzi hury, hury vszli s koscuola, a ksonc skik, pšenajsventšy sakrameant i zamknol“ (Kā sāka lietuviski dziedāt, tā ļaudis steidzīgi no baznīcas ārā, bet mācītājs visu svēto sakramentu noslēdza) — Sužānu draudze. „Jak začol po litesku muvic, to ksenza zdneli z ambony, zvozali i vyvezli“ (Kā sāka pa lietuviski runāt, tā mācītāju padzina no kanceles, sasēja un izveda) — Pabērzes draudze. „Jak ksęzi navracali (na język liteski), to fšistek koscol i vyjzi“ (Kā mācītāji atgriezās (pie lietuviešu val.) tā visa baznīca izgāja.) — Janišku draudze, Viļņas apr. u. t. t.⁷ (Sk. karti II).

Priest. Aleksandrs Burba (1854 — 1898), viens no vairākiem garīdzniekiem, kuŗus poliskā baznīcas pārvalde 19. g. s. beigās par lietuvisko darbību Viļņas gub. draudzēs dažādi vajāja. B. bija spiests emigrēt uz Ameriku, kur mira.

⁷ H. Turska „O powstaniu polskich obszarow jęz. na Wilenszcziznic“, 26.—27. lp.

LIETUVIEŠU GARĪDZNIKU DARBĪBA UN VAJĀŠANAS

Bet bija arī pretēja rakstura gadījumi tādās draudzēs, kuŗās, acīm redzot, trūka dedzīgu un fanātisku polonizācijas darbinieku un barvežu. Dažās draudzēs par kaplāniem iekļuva lietuvieši, kas karsti mīlēja tautu un dzimteni. Tā 1882. g. par kaplānu Žasļu draudzē tika iecelts Aleksandrs Burba. Agrāk tur bija bijis polis, kas nepratis ne vārda lietuviski, draudze ne vārda poliski. Kad Burba noorganizējis lietuvisku dziedāšanu un sprediķus, piekrišana bijusi milzīga: nākuši pat no apkārtējām draudzēm. Šādai viņa rīcībai tīri lietuviskā draudzē bija smagas sekas. Tādus garīdzniekus kā Aleksandru Burbu un viņa brālēnu Jāni Burbu un citus, kuŗi rūpējās par tautas patieso gara gaismu un Kristus mācību sludināja saprotamā mātes valodā, augstākā garīdzniecība vajāja un cilāja no vienas draudzes uz otru. Mācītāju A. Burbu poļi nekrietnā kārtā apsūdzēja krievu žandarmiem kā valdības pretinieku, kaut gan paši visur darbojās pret krieviem. Ar augstākās garīdzniecības palīdzību A. Burbu ievietoja uz diviem gadiem Grodņas klosterī laboties. Viļņas garīgā seminārā, kur mācījās daudz lietuviešu, A. Burbam bija aizliegts pat ieiet, lai jauneklī nenonāktu viņa ietekmē. Beidzot A. Burba bija spiests bēgt uz Ameriku pie radiem, kur saslīma un nomira.

Neskatoties uz to, vēl radās vairāki garīdznieki, kuŗi, dziļas tēvijas un tautas mīlestības vadīti, nebaidīdamies no vajāšanām, lika baznīcās atskanēt lietuviešu valodai un lietuviskai dziesmai. Redzamākais no tādiem garīdzniekiem bija Silvestrs Gimžauskas, pats dzimis Viļņas apg., Linkmeņu draudzē, Švenčionu apr. Sākot ar 1884. gadu, viņš 9 gadus darbojās Valkiņinku draudzē, Viļņas apr. Par laimi tolaik Viļņas diacēzē bīskaps bija lietuvietis Audžionis jeb Audzevičs, kā poļi viņa vārdu rakstīja. Viņš bija cēlies no Latvijas pierobežas Saloču draudzes, Biržu apr. Ilgu laiku neviens pat nezināja, ka viņš ir lietuvietis, tāpēc tikai klusībā atbalstīja lietuviešu kustību. Tādā kārtā viņa aizvējā arī mācītājam S. Gimžauskam Valkiņinkos bija iespējams darboties lietuviskā garā. Drīz tur parādījās lietuviskas grāmatas, sāka darboties izglītības pulciņi. G. pats bija akadēmiski izglītots, plašāka vēriena cilvēks. Drīz viņam radās sagatavoti palīgi no pašas draudzes locekļu vidus. Sekas bija tās, ka lielā Valkiņinku draudze un pilsētiņa ir palikušas 100% lietuviskas līdz pat mūsu laikiem. Jau agrāk G. bija paaugstināts par Merkīnes diakonu, tāpēc viņa lietuviskā ietekmē nokļuva apkārtējās draudzes Viļņas un Traku apriņķos. Saukļus ar tēvijas un dzimtās valodas mīlestību Gimžauskas mēdza iegriezt vārtos, durvīs, aku vindās, sienās un citur. Daudzi no tiem ilgi uzglabājās tautas mutē.

Ap to pašu laiku, 1878. g. jeb 1879. g., jau minētajam mācītājam A. Burbam bija izdevies tikt tīri lietuviskās Daugelišķu un Tvereču draudzēs, Švenčionu apr. Tur tāpat drīz parādījās lietuviskas grāmatas un radās lietuviskā gara darbība. Sekas bija tās, ka arī tur lietuviešu valoda 100% uzglabājusies līdz pat mūsu dienām.

Ievērojams ir priesteris K. Jagminas, kas ar lielām pūlēm, bīskapa Audžioņa atbalstīts, 1889. g. iekļuva tolaik pārpoļotajā Merkīnes draudzē un tur atkal atdzīvināja lietuvisku garu, bet viņš, būdams vēl jauns, nomira.

Viens no redzamākajiem un visaktīvākajiem Viļņas apg. lietuvisku draudžu darbiniekiem bija priest. Stasys Stakele. Viņš darbojās dažādās draudzēs, cenzdamies tautu celt pretim gara gaismai. Visu mūžu viņš cīnījās ar pārpoļotājiem, nereti tie viņu tik stipri piekāva, ka viņš pazaudēja pat veselību. Neskatoties uz to, viņš savu darbību nepārtrauca un no savām idejām neatteicās līdz pat sirmam vecumam.

Raksturīgi, ka tās draudzēs, kur darbojās minētie un citi viņiem līdzīgi garīdznieki, lietuviešu valoda un lietuvisks gars ir uzglabājies. Kur darbojās pārpoļotāji, tur tas ir retākos gadījumos vai nu pilnīgi iznīcināts, vai uzglabājies tikai pa daļai. Taču tādu apzinīgu un pašai dziedzīgu

garīdznieku 19. g. s. otrā pusē Viļņas apgabalā un pilsētā salīdzinot bija tik saujiņa, un viņi nevarēja aizturēt polonizācijas darbu, ko tik nesaudzīgi un nežēlīgi piekopa baznīca.⁸

PĀRPOĻŠANAS SEKAS RELIĢISKĀ UN MORĀLISKĀ ZIŅĀ

Priesteris A. Burba uzrakstījis tēvreizi, kuŗu ļaudis skaitījuši baznīcā, viņas vārdus nesaprazdami un tik nejēdzīgi sakropļodami, ka pat labs poļu valodas pratējs tos nevarētu saprast. Teksts: *Wina Ojca i Sina ir Duka ir Swentago Omin. Jezau Kristau! Ojcze nas, kuri jest niebik, senci imien Toja, boc wolik stoja ajce tak ir žiamę, kleba masziaga pausziadzniaga daj nam dzisa i odpuszcz nasza winia jak i mi odpuszczаем swoim inawojcom ala nos zbaadoba wszaga žlaga. Omen!*

Vēl nejēdzīgāk ir sakropļota ticības apliecība: „*Wera Bogu Ojca szikmanszago franchwaņszago, stworicela Niebi i Žemi. Wera u Jezuisa Kristusia sina jago jedinago u Pania nasziaga, kturymtię poszal az duka swiantaga Narodziwsia z Panny z Czystaj Dziawicza, umeczil pod Polskim Pilata, ukriżowal, umarl i pagrebia* u. t. t.“

Sakropļojums ir tik bezjēdzīgs, ka Poncija Pilata vietā stāv „Poļu Pilata“. Ir uzrakstītas arī citas līdzīgas Viļņas apg. lietuviešu draudžu lūgšanas, piem. priest. L. Žemaitis uzrakstījis Tvereču draudzē, tās ir iespiestas grāmatā „Knygnešys“ 2. sējumā. Liekas, ka valodas un svēto rakstu kropļošana tālāk vairs nevarētu iet. Poļu garīdzniecība to tomēr darīja. Mācītājam A. Burbam kāds poļu tautības mācītājs no lietuviskās kaimiņu draudzes stāstījis, ka viņš tai draudzē esot jau 10 gadus, bet lietuviski ne vārda neprotot, draudzes locekļi neprotot poliski, tāpēc grēku sūdzēšanas laikā esot tāds stāvoklis, it kā viņš klausītos kurlmēmos cilvēkos.

Baznīca bija stiprākais pārpoļošanas ierocis Viļņas apgabalā, tā ar maz izņēmumiem no augšas līdz apakšai bija poļu rokās. Poļu un pārpoļoto garīdznieki nerūpējās par patiesu Dieva vārdu sludināšanu un ļaužu gara gaismu, ko varēja panākt, sludinot mātes valodā, bet otrādi: ļaudis bija jānospiež gara tumsā un nabadzībā, jo tumši un iebiedēti ļautiņi vieglāk padevās polonizācijai.

Še ir iemesls parādībai, ka Viļņas apgabala zemnieki pazīstami kā atpalikuši, garīgi neattīstīti, pilni visādu līdz necilvēcībai sakropļotu ieskatu par reliģiju un tikumību. Pārpoļotāju ietekmē nonākuši, tie uzskata sevi itin kā labākus par citiem, itin kā par kungiem, kāpēc nestrādā, ir slinki un uzpūtīgi, caurām dienām guļ uz krāsns, labprāt izvairās no darba, žūpo un padodas visādiem netikumiem. To daudzkārt bija novērojuši pat lietuviešu kareivji, kad tie 1920. g. cīnījās ar poļiem, pēdējiem iebrūkot Viļņas apgabalā.⁹

Tāpēc nav brīnums, ka pēc 1897. g. tautas skaitīšanas datiem Viļņas guberņā analfabētu skaits ir daudz lielāks kā Kauņas guberņā. Viļņas guberņā lasīt pratēju vīriešu bija tikai 30% un sieviešu — 20%. Kauņas guberņā, kuŗu „poļu kultūra“ bija mazāk skārusi un kur grāmatas lietuviešu valodā brīvāk varēja izplatīties, lasīt pratēju vīriešu bija 56%, sieviešu — 53%. Zīmīgi, ka arī Viļņas guberņā, kur poļu ietekme mazāka kā, piem., Švenčionu un Traķu apriņķos, lasīt pratēju % bija daudz augstāks, kā citur tai pašā guberņā.

NEVIENĀDA CĪŅA

Kā poļi, tā krievi centās lietuviešus visiem spēkiem pārtautot, kā tautu iznīcināt, sākot iznīcināšanas darbu austrumu un dienvidus Lietuvā. Nevienāda cīņa bija sākusies. Reizēm arī lietuviešiem izdevās iejemt uz kādu laiku augstākos garīdznieku amatus. Mums pazīstamais bīskaps A. Audžionis (1890 — 1895) panāca, ka Janiškos, Ratņičā, Žasļos un vēl citās vietās bez

⁸ P. Savickas „Kaip lenkintas Vilniaus kraštas“ (Kā poliskots Viļņas apgabals), 8.—12. lp. Kaunas 1930. g.

⁹ P. Savickis „Kaip lenkinta Vilniaus kraštas“, 8.—12. lp.

skandalu sākā noturēt lietuviskus dievkalpojumus. Bet tas arī bija viss. Apzinīgu lietuviešu garīdznieku bija daudz mazāk kā poļu un pārpoļotu. Tie bīskapam neklausīja un polonizācijas darbu turpināja.

Pašā Viļņā bija ļoti daudz lietuviešu, pat pēc poļu statistikas to skaits sniedzās tūkstošos, bet dievkalpojumu tiem nebija savā valodā nevienā baznīcā. No 1896. gada bīsk. A. Audžioņa vietā nāca polis L. Ždanovičs. Lietuvieši iesniedza lūgumu, lai viņiem Viļņā atļautu noturēt dievkalpojumus, aizrādot, ka vācu katoļu Viļņā esot tikai saujiņa, bet viņiem esot piešķirta Sv. Annas baznīca. Bīskaps lietuviešu prasību nosauca par aģitāciju un, protams, lietuviešiem noturēt dievkalpojumus nevienā baznīcā neatļāva.¹⁰

Augstākā poļu garīdzniecība, kuŗas rokās atradās baznīcas vadība Viļņas diacēzē, savus polonizācijas nolūkus neslēpa, bet atklāti un nekautrīgi tos deklarēja. Nevarot prasīt no Lietuvas vai Baltruţenijas misionāriem, lai tie pārtulkotu vai sacerētu lietuviešu un baltruţeņu valodās svēto rakstu tekstus un garīgas dziesmas, jo tas runājot pretim katoļu baznīcai.¹¹

Pauzdama tādas aplamas ziņas un skaidrus melus, poļu garīdzniecība nostājās pret katoļu baznīcu, kuŗa nekad nav bijusi pret Dieva vārdu sludināšanu mātes valodā, bet vienmēr un visur šo prasību ir uzturējusi. Ja poļu garīdzniecība ir atdevusies polonizātoru un šovinistu kalpībā, kam, lai savus mērķus sasniegtu, nekas nav vairs svēts melot Dieva vārdā, tad tur nav vainojama katoļu baznīca, bet pati poļu garīdzniecība.

Polonizātori saka, ka garīdznieki esot rīkojušies pilnīgi pareizi: viņi esot centušies poļu valodu izplatīt, nevis to ierobežot. Bez poļu valodas katoļu baznīca Viļņas diacēzē būtu stipri cietusi. Še komentāri lieki. Nupat jau redzējām, kādu ļaunumu iedzīvotājiem atnesa ar baznīcas palīdzību uzspiestā poļu valoda.

Poļu garīdzniecība centās kaitēt nevien lietuviešu reliģiskām prasībām baznīcā, bet arī lietuviešu tautiskai kustībai. Tās vadonim Dr. Basanāvičam, kustības dalībniekiem Maļinavskim, Ambrasēvičam, Silvestrāvičam u. c. esot slaviski uzvārdi, tie sevi esot uzskaitījuši par poļiem. Garīdzniecības izdotie raksti bija piesātināti ar naidu un nicināšanu pret lietuviešiem un lietuviešu valodu. Kauņas garīgajā seminārā poļu valodai būtu jādod vislielākās tiesības, bet Viļņas garīgajā seminārā lietuviešu valoda būtu jāatstāj kā priekšmets, nevis kā priekšmetu mācības valoda.¹²

Tā katoļu baznīca 19. g. s. 2. pusē palika par poļu valodas, poļu gara, kā arī Polijas valsts idejas izplatītāju plašās ļaužu masās. Poļu garīdznieku pārpoļošanas akcija skāra nevien lietuviešus, bet arī katoļticīgos latviešus un baltruţeņus.

Kaut gan baznīcai bija tīri polisks raksturs, tomēr lietuvieši cīnījās par savas valodas tiesībām. Baznīca pārvērtās par lietuviešu un poļu nacionālās cīņas lauku. Par baltruţeņiem nevar teikt gluži to pašu, jo poļu valodas izplatīšanās tuvākajā Viļņas apkārtnē notiek baltruţeņu un agrāk rutenizēto lietuviešu starpā, pie kam baltruţeņu valodas izplatīšanās lietuviešu starpā notiek lietuviešu - baltruţeņu etnografiskās robežas apgabalos.¹³

PĀRTAUTOJAMO LIETUVIEŠU VALODA IR ŽĀRGONS

Lietuviešu valoda bija apdraudēta no poļu un baltruţeņu valodām. Baltruţeņu vēsturnieks Karskis tuvāko Viļņas apkārtni apzīmē par rutenisku pēc valodas, kurpretim krievu prof. Kuzņecovs vēl 1875. gadā Viļņas apkārtnē atrod lietuviski runātājus. Tas sakrīt ar vēsturnieka Baļinska ziņām, kas rakstīja pag. gadu simta vidū, ka, izņemot zināmu joslu, lietuviski runāja līdz

¹⁰ „Stosunki litewsko - polskie w diacezji Wilienskiej“, 23. lp. Wilno 1913.

¹¹ „Litwa i Rus“, jūnijā 1913. g.

¹² Korwin - Miliewski „Uwagi o konfliktach jezykovim polskim i litewskim w diacezji Wilinskiej“. Wilno 1913. g.

¹³ L. Wasilewski „Kresy Wschodnie“, 41.—42. lp. Warszawa 1917.

pašai Viļņai.

Tie lietuvieši, kuŗi mājas dzīvē sāka pāriet slavu valodās, nerunāja pareizi nevienu no tām. Jau grāfs Tiškēvičs ap 1860. gadu, pamatojoties uz personīgu pieredzi un pētījumiem, apgalvo, ka *tā nav nekāda noteikta valoda, ko šie ļaudis runā, bet juceklis no poļu, baltruteņu un lietuviešu valodām*, jo „svēti un dievbijīgi“ lietuvieši cenšas runāt poliski, šausmīgi to valodu kropļojot. Tie skaņu „h“ izrunā kā „k“, nazāli „l“ kā „m“ u. t. t.

Ar šāda žargona palīdzību, kā paši runātāji to sauca par prastu valodu, zemnieki viegli varēja saprasties ar krieviem, poļiem un baltruteņiem. Uzstādīt turpretim to par baltruteņu valodas izloksni, kā to dara Karskis, vai par poļu valodas izloksni, kā to dara poļi, ir ļaunprātība.

LIETUVIEŠI PĀRTAUTOŠANAS KRUSTA UGUNĪS

Lietuviešu tauta bija nokļuvusi krusta ugunīs: no vienas puses viņu centās pārpoļot, no otras — pārkrievot. Lietuvas pārkrievošana valdība lietoja visādus paņēmienus. Svarīgākais no tiem bija, ka valsts konfiscēja lielus zemes gabalus un atdāvināja tos īpašumā krieviem, noņemot tur krievu kolonistus. Valdība iepludināja lielu skaitu administratīvā elementa, ar varu uzspieda lietuviešiem krievu rakstību un krieviskas skolas, radīja visur krievu kultūrālus centrus un tai pašā laikā visu nekrievisko reducēja līdz minimumam.

Apspiežot visu to, kas nebija krievisks un kas nepiederēja pie pareizticības, bija tīri dabīgi, ka visi katolīcīgie lietuvieši, latvieši, baltruteņi un poļi sāka ciešāk saistīties ap katolicismu. Tā kā poļu garīdzniecībai jau agrāk bija piederējusi vadošā loma, tad šādos apstākļos tās ietekme uz reliģiozajiem lietuviešiem, latviešiem un abu šo tautu rutenizētajiem zemniekiem pastiprinājās. Tādā kārtā Muravjovs izdarīja lielu pakalpojumu pārpoļošanas lietai. Tā poļu valodas sala, kuŗas centrs bija Viļņa, sāka izplatīties tālāk un tālāk lietuviešu un rutenizēto lietuviešu zemniekos.¹⁵

K. Verbelis uzskata, ka līdz 1795. g., kamēr vēl pastāvēja lietuviešu pārvalde, pat lietuviešu muižnieki par poļiem vēl neuzdevās, kaut gan poliski savā starpā sarunājās. Pārpoļošanās tā vārda īstā nozīmē sākās pēc 1863. g. Muravjova reakcijas laikā, kad viss, kas lietuvisks, tika šausmīgā un nežēlīgā kārtā apspiests. Tāpēc lielgruntnieki galīgi pārpoļojās, mazie zemju īpašnieki — bajāri, pilsētnieki un visi, kas kaut cik labāk apgērbti, vairījās no zemniekiem un to valodas. Viļņas, Kauņas, Grodņas, Suvalku u. c. zemnieki, apmainot ražojumus ar polonizētajiem pilsētu tautiešiem, paši polonizējās.¹⁶

Par lietuviešu pārtautošanu 19. g. s. 2. pusē raksta arī cittautu pētnieki. J. A. Effrons saka, ka lietuvieši dzīvo Krievijas ziem. - rietumos, Polijas karalīstēs un Rītprūsijā. Tā ir krievu zinātnieku mazizpētīta tauta, vairāk par to ir interesējušies vācu zinātnieki. Uzdotie dati par viņu skaitu ir stipri nepilnīgi un pretrunīgi, jo daudz ir pārkrievotu (resp. rutenizētu), pārpoļotu un pārvācotu, kuŗi tomēr ir uzglabājuši savas tautiskās īpatnības un raksturu. Viņi ar latviešiem, 17. g. s. pārvācotiem prūšiem, seniem jatvingiem un suderviešiem izveido baltu tautu grupu. Lietuviešu kopskaits 1890. g. bija 2.458.825 cilvēki. Viņu valodas robežas ziemeļos saduŗas ar latviešu un austrumos ar baltruteņu valodas robežām un velkas no Drujas pie Daugavas un Vīdžiem, Pastoviem, Bakštiem, Juratišķiem uz Līdu un Grodņu, no kurienes tās iet rietumos līdz Prūsijas robežai. Rītprūsijā lietuviešu valodas robežas iet caur Goldapu, Darkiemī, Labiavu un Kuršu jomu.¹⁷ Rītprūsijā lietuviešu taņī laikā bija 200.000 un tie senāk aizņēma lielākus apgalus kā tagad.¹⁸ No tā redzams,

¹⁴ K. Werbelis „Russisch Lithauen“, 83. lp. Stuttgart 1916.

¹⁵ L. Wasilewski „Die Ostprovinzen des alten Polenreichs“, 64. lp. Krakau 1916.

¹⁶ K. Werbelis „Russisch Lithauen“, 43. lp. Stuttgart 1916.

¹⁷ „Enciklopedičeskij slovar F. A. Brokgauza“. Tom 17-a, 825. lp. St. Peterburg 1896.

¹⁸ Prof. M. V. Kojalavič „Čteņija po Zapadnoj Rossiji“, 37. lp. St. Peterburg 1884.

ka 19. g. s. 2. pusē lietuviešu valodas robežas dziļi iespiežas austr. Prūsijā. (Sk. karti II).

Šinī sakarībā tad svarīgi apskatīt un salīdzināt 19. g. s. 1. un 2. pusē dažādus statistiskus datus par iedzīvotāju tautību augšā minētajā teritorijā.

SEŠPADSMITĀ NODAĻA

STATISTISKIE MATERIĀLI UN ZIŅAS

GRODŅAS UN VIĻŅAS GUBERŅU IEDZĪVOTĀJU TAUTĪBAS ĪSTĀ UN TENDENCIŪZĀ STATISTIKA. PAREIZTICĪGIE LIETUVIEŠI

Statist. autors	Gads	Gubernā	Lietuvieši	Poļi	Baltruteņi	Krievi	Citi
			%	%	%	%	%
S. Platera stat.	1825.	Grodņas	59	10	29	—	2
Lebedkina „	1861.	„	26	—	—	—	—
S. Platera „	1825.	Viļņas	77	10	5	—	8
Koreva „	1861.	„	46	12	30	2	10
Lebedkina „	1861.	„	50	18	20	2	10
Erkerta „	1863.	„	46	25	—	21	8
Ritticha „	1864.	„	24	17	47	3	9
Vispārēja tautas skaitīšana	1897.	„	18	8	56	5	13
Policijas ziņas	1909.	„	13	15	—	57	15

Tā ir Grodņas un Viļņas gubernu iedzīvotāju tautības statistika dažādos gados un pēc dažādiem, kā redzams, pretrunīgiem avotiem. Tā rāda, ka Grodņas gubernā lietuviešu 1825. g. bija 59%: 30 no tiem bija pareizticīgie, 29% — katoļticīgie. Pareizticīgos lietuviešus 19. g. s. nenoliedz arī paši krievi. K. Verbelis pareizticīgo lietuviešu rašanos izskaidro galvenā kārtā ar to, ka 1839. g. uniāti ar varu tika piespiesti pāriet pareizticībā. Grāfa S. Platera statistikā pareizticīgo lietuviešu gan nav, jo toreiz viņi vēl bija uniāti un ir pieskaitīti slaviem. Tā kā Lebedkins savā 1861. g. statistikā uzdod pareizticīgos lietuviešus un arī vēlāk 30% pareizticīgo rekrūšu Grodņas gubernā uzdodas par lietuviešiem, tad arī 1825. g. vismaz 30% no visiem pareizticīgajiem iedzīvotājiem minētā gubernā bija lietuvieši.

No 1861. g. Lebedkina statistikas redzams, ka lietuviešu skaits Grodņas gubernā 36 gados noslīdējis no 59% uz 26%. Gubernā iedzīvotāju skaits 1861. g. gan bija lielāks kā 1825. g., bet proporcionāli tam arī lietuviešu iedzīvotāju skaitam vajadzētu pieaugt, nevis tik stipri samazināties, jo lietuviešiem tagad ir un toreiz bija lielas ģimenes. Par izceļošanu vai izmiršanu ar epidēmiskām slimībām nav nekādu ziņu.

Samazināšanās ir notikusi uz pareizticīgo lietuviešu rēķina. Lielākā daļa to ir pieskaitīta krieviem ticības dēļ. Kā jau agrāk redzējām, pareizticīgā baznīca galindu, jatvingu, lietuviešu, latviešu un citu cilšu pārslavizēšanā tagadējā Baltrutenijas teritorijā ir spēlējusi lielu lomu. Tāpēc ir iespējams, ka pareizticīgie lietuvieši tanī laika sprīdī ir jau arī sākuši atnest savu un pāriet uz baltruteņu valodu mājas dzīvē, kas varēja būt par iemeslu, ka viņi vairs nav pieskaitīti lietuviešiem.

Neskatoties uz to, no visiem Grodņas gubernas 201.897 lietuviešiem pareizticīgo ir 130.729, katoļu — 71.168. Visvairāk lietuviešu ir gubernas ziemeļos — Grodņas, Volkoviskas, Slonīmas un Pružanskas apriņķos, kuri pa daļai vai nu ir ietilpstoši 1920. g. Lietuvas valsts robežās, vai pieslienās tām.

Tā kā Lebedkins iedzīvotāju tautību uzdod pēc dzimtās valodas, tad pirms 90 gadiem vēl visā Grodņas gubernā lietuviešu valoda bija dzīva. Pareizticīgo lietuviešu pārslavizēšana Grodņas gubernā ir notikusi 19. g. s. 2. pusē bargajos rusifikācijas laikos, tā kā 1897. g. valsts tautas skaitīšanā to palicis vairs necīgs skaits: krievu skaitītāji tos kā pareizticīgos neatzina par lietuviešiem un ierakstīja krievu grupā.

Līdz šim lietuvieši uzglabājuši savu valodu un kompaktās masās dzīvo vairs tikai Grodņas apriņķī, tāpēc arī apriņķis un pati Grodņas pilsēta ietilpst 1920. gada Lietuvas valsts robežās. Atsevišķas lietuviešu salas ir uzglabājušās Volkoviskas un sevišķi Slonīmas apriņķos, bet tās jau arī ir pārtautošanas stadijā.

Apskatot 1825. g. statistiku Viļņas gubernā, redzam, ka tur lietuviešu ir ļoti daudz — 77%. Viļņas gubernā gan toreiz bija kopā ar Kauņas gubernu. Pavirši skatoties liekas, ka augstais lietuviešu % nāk uz Kauņas gubernas rēķina, kuŗa mums šķiet vienmēr lietuviskāka kā Viļņas gubernā. Patiesībā abas gubernas, sevišķi laukos, toreiz bija gandrīz vienādi lietuviskas, jo slavu par abām kopā ir tikai 15%; 8% citu tautību nāk galvenā kārtā uz žīdu rēķina. Pārsteidz tas apstāklis, ka baltruteņu ir ļoti maz, tikai 5%. Tas nu ir skaidrs pierādījums, ka 17. un 18. g. s. pēc epidēmijām pa daļai izmirušas lietuviešu sādžas, galvenā kārtā Viļņas tuvākajā apkārtnē, baltruteņu ir ienācis maz, bet tas bija pietiekams kodols vēlākai lietuviešu rutenizācijai, Lietuvas valstij 1795. g. nonākot krievu varā.

Ir lietderīgi apstāties tanī pašā 18. g. s., t. i. 1709. un 1710. gados pie datiem, kuŗi rāda ar mēri izmirušo *lietuviešu skaitu Rītprūsijā* un viņu vietā ieceļotāju vāciešu skaitu. No vairāk kā 320.000 lietuviešu pēc mēra palikusi 160 -180.000. Ieceļojuši izmirušo vietā 20.000 Zalcburgas vāciešu, tātad $\frac{1}{8}$, salīdzinot ar lietuviešiem.¹ Bet tas bija labs kodols lietuviešu - luterāņu ģermānizācijai vēlākos Bismarka politikas laikos.

Ap 16. g. s. beigām un 17. g. s. sākumu Kaŗalaučos bija 20% lietuviešu. Kārtēji dievkalpojumi lietuviešu valodā Kaŗalauču luterāņu un katoļu baznīcās notika līdz lielajam mērim ziemeļu kaŗa laikā (1700 —1721). Oficiālā statistika 1890. g. Kaŗalaučos uzdod vairs tikai 469 lietuviešus. Patiesībā to būs bijis krietni vairāk, jo dievkalpojumi luterticīgajiem lietuviešiem tur notika vēl pat līdz 1. pasaules kaŗam 1914. g. (Liet. Encikl. 10, 505. — 506. lp.).

Viļņas apkārtnē 18. g. s. pēc mēra stāvoklis nebija citāds, jo lielākā puse lietuviešu vismaz nebija izmiruši, ko rāda tagadējie sādžu nosaukumi pašā Viļņas apkājē, piem. Baltupe, Dievenišķi, Egliški, Šešķine un daudz citi. Ja lietuvieši tur būtu pilnīgi izmiruši, tad baltruteņi ienākot un atrodot tukšas vietas, būtu devuši savus slaviskos vietu nosaukumus.

Visas statistiskās ziņas, sākot ar 19. g. s. vidu un vēlāk, ir vai nu nepilnīgas bez apzinātas tendences, vai pilnīgi tendenciōzas, lai savstarpējā sacensībā rādītu pasaulei austr. Lietuvas krieviskumu vai poliskumu. Vistuvāk patiesībai ir 1857. g. draudžu ziņas par iedzīvotāju tautības izcelsmi. Tās rāda, ka gandrīz visi Viļņas gubernas iedzīvotāji, tāpat kā 1825. g., ir lietuvieši. Ja paskatāmies 1861. g. Lebedkina statistikā, tad redzam, ka no 838.074 Viļņas gubernas iedzīvotājiem 418.880 jeb 50% ir lietuvieši. Draudžu ziņas ir no 1857. g., Lebedkina statistika no 1861. g. Tātad gandrīz vienā laikā, bet starpība ļoti liela.

Draudžu gani uzdod ziņas pēc tautību izcelsmes, bet Lebedkins tās esot uzdevis pēc lietojamās valodas. K. Verbelis pielaiž, ka daļa lietuviešu ap to laiku sākuši lietot tuteišu jeb miš - maš žargonu ar baltruteņu, poļu un lietuviešu vārdu sajaukumu. Patiesībā tas tā bija, sevišķi tur, kur lietuviešu apdzīvotie novadi saskārās ar baltruteņu novadiem, jo arī 1857. g. statistikā par vairākām draudzēm ir teikts, ka pēc izcelšanās lietuviskas, bet tiek rutenizētas vai polonizētas. Tāpēc 1861. g. Lebedkina statistikā poļu jau ir 154.386 jeb 18%, baltruteņu — 169.057 jeb 20%, kas patiesībā pa

¹ „Krivule“, 77. lp. Detmold 1948. g.

lielākai daļai bija tīri lietuvieši, jo īstu poļu ieceļotāju bija tikai 4% — 5%, bet baltručeņu tikai 5%. Krievu bija 15.631 jeb 2%, tie pa lielākai daļai bija agrāk ieceļotāji vecticībnieki un administratīvais elements, pārējie žīdi, tatāri, vācieši u. c.

KOREVA, RITTICHA UN d'ERKERTA STATISTIKAS

Koreva statistiskais apstrādājums 1861. g. ir ar manāmu tendenci, jo 32.020 lietuviešu un 50.146 poļu ir pieskaitīti krieviem un baltručeņiem. Tas viss atkal ir uz lietuviešu rēķina, jo tie poļi, katoļi, ko viņš pieskaita krieviem, nav nekas cits kā lietuvieši, lietuviskas izcelsmes cilvēki. Visi trīs minētie autori apstrādā vienus un tos pašus statistiskos datus.

D'Erkerts tos pašus materiālus apstrādā 1863. gada notikumu ietekmē, kad krievu valdība triumfēja pēc muižnieku sacelšanās apspiešanas. Viņš uzraksta lietuviešu vēl mazāk kā Koreva — 386.880 vietā 386.000. Baltručeņus kā tautu nemaz neatzīst un sadala tos starp poļiem un krieviem, tādā kārtā 103.440 poļu vietā 1861. g., pēc 2 gadiem 1863. g., iznāk jau 212.000 poļu jeb 12% vietā 25%; 19.250 krievu vietā 1861. g. iznāk liels skaits — 178.000 krievu 1863. g. jeb 2% vietā vesels 21%, arī pārējo tautību skaits 1861. g. no 84.110 samazināts 1863. g. uz 81.000 jeb 10% vietā 2%. Tā krievu skaits no 2% pieaug uz 21%, kas notiek atkal uz pārslavizējamo lietuviešu rēķina. Še redzams, ar kādiem paņēmieniem notiek mākslīga krievu elementa radīšana.

Vēl tendenciōzāka un pretrunīgāka ir Ritticha statistika 1864. g., jo daudzi krievu patrioti, izmantodami asiņaino Muravjova izrēķināšanos, domāja zemi vienā rāvienā pārkrievot. Ritticham lietuviešu skaits 418.880, kādu uzdod Lebedkins 1861. g., ir samazinājies uz pusi, t. i. 210.273. Visi lietuvieši pieskaitīti baltručeņiem, bet ne krieviem, jo katoļticīgo lietuviešu masas neiedrošinājās rakstīt krievu kontā, tāpēc ka krievi nav Romas katoļticīgi un nekad nav bijuši. Bet pierakstīt lietuviešus katoļticīgajiem „baltručeņiem“ bija ļoti izdevīgi, jo tādi bija radušies lietuviešiem, piesavinoties „tuteišu“ žargonu. Tā kā krievi baltručeņus uzskatīja arī par krieviem, tad 418.289 „baltručeņu“ jeb 47% un 28.546 jeb 3% krievu, kopā 50% tiem bija liels ieguvums, jo 1864. g. Ritticha statistiskie dati tika publicēti franču valodā, lai Eiropu iepazīstinātu, cik krieviska ir Lietuva un ka atdalīties nav bijis iemesla.

Zīmīgi, ka poļu skaitu Rittichs atstāj tādu pašu, kāds bija Lebedkinam, t. i. 154.386 jeb 17%. Tur slēpjas diplomātija. Poļu muižniecība un pārpoļotie lietuvju bajāri bija spēks, kas nozīmīgs rietumu Eiropā, iegūstot stiprā mērā simpatijas, bez tam morāliski viņi nejutās satriekti. Ar to krievi rēķinājās. Bet kas gan rēķinājās ar tumšo, aizmirsto lietuviešu zemnieku masu? To viegli varēja ietilpināt panslavisma ailēs. Tāpēc arī Viļņas gubernators Muravjovs 1864. g. 1. februārī kādā vēstulē, kuŗu 1913. g. iespieda laikraksts „Golos Prošlago“ (Pagātnes Balss) priekā pilns izsaucās: „Tagad pie mums visur ceļ pareizticīgo baznīcas un krievu skolas, nokārto krievu kolonizāciju. Visur, pat tirgos, runā krieviski, ļaudis beidzot sapratuši, ka viņi ir krievi. Rusifikācijas darbs tā sekmējas, kā to nebijām gaidījuši!“

Vai šādos apstākļos Ritticha darbu var uzskatīt par zinātnisku? Sekas bija, ka, ievērojot valsts rusifikācijas darbu, radās mācīti vīri, piem. prof. M. Kojalovičs, kas 1865. g. izdeva materiālus rietumu Krievijas vēstures noskaidrošanai. Pieeja pie tiem bija tik tendenciōza un nepareiza, ka vēl tagad tīri lietuviskos Ceikiņus, Melagēnus un Tverečius Švenčioņu apr. uzdod par krieviskiem novadiem. Bet tai pašā laikā ir spiests atzīt, ka Ašmēnas apriņķa Krēvē, Geranoņos, Smurgaiņos, Žirmūnos, Žodiškos un Svīru ezera apkārtnē dzīvo lietuvieši.² (Sk. karti II).

Nav jāaizmirst, ka līdz 1861. gadam visi katoļticīgie, kuŗi vairs nerunāja tīru lietuviešu valodu, bet bija sākuši runāt žargonā, ir pieskaitīti poļiem. Tik liela bija poļu garīdznieku un baznīcas ietekme. Citādi tas bija pēc 1863. g., kad, apspiežot poļu dumpi, krievu ietekme pastiprinājās. Tad

² K. Werbelis „Russisch Lithauen“, 68. lp. Stuttgart 1916.

šādus apspiestus un gara tumsā iedzītus ļaudis ierakstīja par baltruteņiem.

Nemot visu to vērā, K. Verbelis brīnās, *kāpēc daudzi sveštautieši nezina vai negrib zināt par apstākļiem Lietuvā, sevišķi Viļņas apgabalā, kur lietuviešu tauta atstāta bārenītes lomā, kur svešas varas tai uzspiež savu kultūru un tautību.*³

K. Verbelis neatzīst baltruteņu tiešo ietekmi lietuviešos, tāpēc ka baltruteņi stāv zemākā kultūras pakāpē nekā lietuvieši. Savas valodas atmešanu un pāriešanu tuteišu „miš - maš“ žargonos, ko krievi uzskata par baltruteņu valodu, K. Verbelis izskaidro kā polonizācijas un rusifikācijas sekas: žargons ceļas no pastāvīgas poļu valodas lietošanas baznīcā un krievu valodas lietošanas skolās un administrācijā.⁴

Še K. Verbeļa uzskati nesaskan ar H. Turskas uzskatiem, kuŗa atrod, ka lietuviešu zemnieku masu pāriešana slavu valodu sajaukuma lietošanā mājas dzīvē stāv ciešā sakarībā ar utilitāriem mērķiem. Tuvāk patiesiem apstākļiem stāv K. Verbeļa uzskats par pastāvīgo poļu valodas lietošanu baznīcās un krievu valodas lietošanu skolās un administrācijā 19. g. s. 2. pusē, utilitārais praktiskais moments gan nozīmīgs, bet tikai kā apzinātas polonizācijas un rusifikācijas sekas.

LIETUVIEŠI UN LATVIEŠI BALTRUTENIJĀ UN UKRAINĀ 19. GADU SIMTA 2. PUSĒ

Pēc Krievijas Keizarišķās Ģeografijas Biedrības ziņām par lietuviešiem Minskas guberņā 1861. g. uzdodas 64.149 cilvēki, starp tiem 9026 pareizticīgie, Ķījevas gub. — 38.026, visi pareizticīgie, Volinijas gub. — 11.243, starp tiem 4.812 sevi dēvē par žemaišiem, Mogiļevas gub. — 945, dažās citās guberņās mazāks skaits.⁵ K. Verbelis to izskaidro ar to, ka Lietuvas lielvalsts laikos lietuviešu bajāri ar ģimenēm, piederīgajiem un apkalpotājiem pārgājuši dzīvot attālākās baltruteņu un ukraiņu provincēs, kur skaitījušies par lietuviešu interešu pārstāvjiem. Tāpēc 19. g. s. vidū vēl sevi uzdod par lietuviešiem.⁶

Kas attiecas uz valodu, tad droši var teikt, ka 19. g. s. vidū tie vairs nerunāja ne lietuviski, ne žargonā, bet baltruteņu vai ukraiņu valodā.

Nevar paiet garām parādībai, ka pēc minētās ģeografijas biedrības ziņām 1861. gadā, Volinijas guberņas Kovelas apriņķī 4.480 cilvēki uzdodas par latviešiem, visi pareizticīgi. Vai tie bija tur aizgājuši no Vidzemes sakarā ar pāriešanu pareizticībā un izceļošanu „uz siltajām zemēm“ 19. g. s. 40-tos gados, lai tiktu pie „sava kaktiņa un stūrīša zemes“? Lai gan jautājums paliek nenoskaidrots, latviešu kolonijas nodibināšanai Volinijas guberņā cita iemesla nevar būt.

Tā kā viņi bija pareizticīgi, tad ceļš uz pārslavizēšanos bija pavisam viegls. Laikmetā starp 1905. g. un 1914. g., t. i. 1. pasaules kara sākumu, laikrakstos lasījām ziņas no dažādām latviešu kolonijām Iekšējās Krievijas guberņās, bet par latviešu koloniju augšā minētajā guberņā gan vairs nekā nedzirdēja.

IEDZĪVOTĀJU TAUTĪBA AUSTRUMU UN DIENVIDU LIETUVĀ

N. Stolpņanskis 1866. g. Pēterburgā uzrakstījis darbu par 9 rietumu guberņām, kuŗās ietilpst Kauņas, Viļņas, Grodņas, Vitebskas, Minskas u. c. guberņas. Darbā ir uzdoti apriņķu iedzīvotāji pēc tautībam un ticībām. *Viļņas* apr. (bez pilsētas) lietuviešu ir 61%, tātad absolūtais vairākums, poļu — 34%, baltruteņu 3,5%, krievu 0,7% u. c. Lietuvieši un poļi ir katoli, baltruteņi un krievi — pareizticīgi. Traķu apr. lietuviešu ir 88%, tātad milzīgā pārsvarā, poļu 4%, baltruteņu 1%, krievu

³ Ibidem, 9. lp.

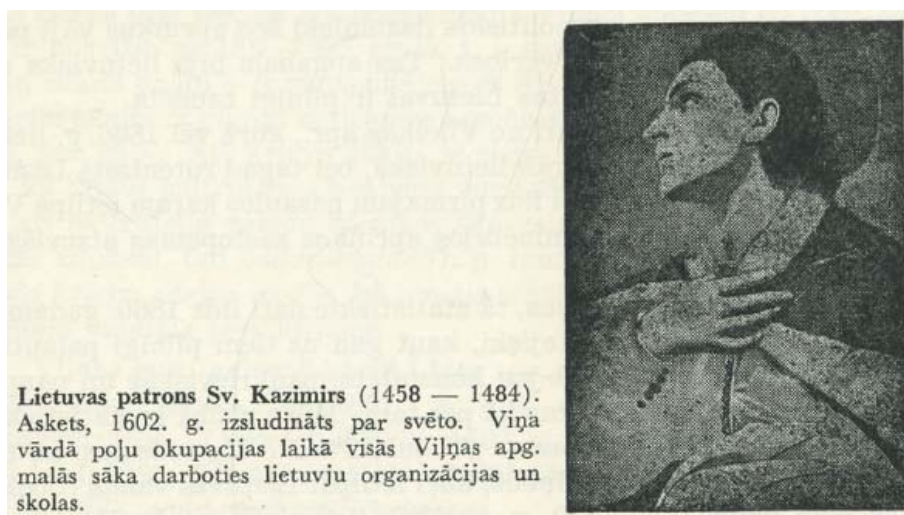
⁴ Ibidem, 19. lp.

⁵ „Zapiski Imperatorskogo Russkogo Geografičeskogo Obščestva“, 155. lp. St. Peterburg 1864. goda.

⁶ K. Verbelis „Russisch Lithauen“, 19. lp. Stuttgart 1916.

0,9% u. c. Poļi ir katoļi, baltruteņi un krievi — pareizticīgi. *Līdas* apr. lietuviešu ir 60%, tātad absolūtais vairākums, poļu 7%, kriviču 23%, krievu 6% u. c. Poļi un kriviči ir katoļi, krievi — pareizticīgi. Baltruteņi nav nemaz uzdoti. Ievēribas cienīga ir parādība, ka šinī statistikā ir minēts lielāks skaits senās kriviču cilts piederīgo. Tos vairums etnografu pieskaita slaviem, bet, kā to redzējam, ir arī, kas tos pieskaita baltiem. Viņu piederība katoļticībai runā par labu baltiem. *Ašmēnas* apr. lietuviešu ir 50%, tātad puse no visiem iedzīvotājiem, poļu 16%, baltruteņu 21% un citi. Poļi ir katoļi, par baltruteņu ticību nav nekas teikts. *Švenčionu* apr. lietuviešu ir 79%, tātad milzīgā pārsvarā, poļu ir 5%, baltruteņu 6%, krievu 0,4% u. c. Poļi ir katoļi, krievi — pareizticīgie, par baltruteņu ticību nav nekas teikts. *Grodņas* apr. lietuviešu ir 63%, tātad absolūtais vairākums. Poļu ir 23%, krievu 10%, baltruteņu 2% u. c. Pie pārējām, skaitliski eapskatītajām tautībām, pieder žīdi, vācieši un karaīmi, pēdējie sevišķi Traķu apriņķī. Lietuviešu kopā ir 66% no visiem min. apriņķu iedzīvotājiem.

Visi apskatītie apriņķi ietilpst Lietuvas valsts robežās pēc 1920. 12. jūlija miera līguma ar Pad. Krieviju. Visos tos lietuvieši ir vai nu absolūtā vairākumā vai milzīgā pārsvarā.

Lietuvas patrons Sv. Kazimirs (1458 — 1484).
 Askets, 1602. g. izsludināts par svēto. Viņa vārdā poļu okupācijas laikā visās Viļņas apg. malās sāka darboties lietuvju organizācijas un skolas.

Sevišķu uzmanību uz sevi vērš apriņķi, kuŗi piesienas dienv. Lietuvai, jo izrādās, ka tikai 90 gadus atpakaļ tos lietuvieši bijuši vai nu absolūtā vairākumā vai tuvojušies pusei no visiem iedzīvotājiem. Tā Sokolkas apr. lietuviešu ir 69%, Slonīmas apr. lietuviešu ir 69%, Volkoviskas apr. lietuviešu ir 42%.⁷ (Sk. karti II).

No visiem 19. g. s. 2. puses statistiskiem datiem par iedzīvotāju tautību, Nik. Stolpnianska dati stāv vistuvāk patiesībai: lietuviešu dienv. un austrumu Lietuvā ir 66%, pārējie cittautu statistiķi uzdod daudz mazāku lietuviešu % tanī pašā laikā. N. Stolpnienskis bija krievu tautības zinātnieks un viņam kā tādām nekādu sevišķu simpatiju nevarēja būt uz nabadzībā un gara tumsā ieģrūstajiem lietuviešu zemniekiem. Viņš bija objektīvāks kā citi un, liekas, ka tautību ir uzrakstījis tā, kā iedzīvotāji paši to uzdevuši. Pārējie to grozīja pēc savas patikas poļiem, krieviem vai baltruteņiem par labu.

Kas attiecas uz trim lietuviskiem Sokolkas, Slonīmas un daļu Volkoviskas apriņķiem, tad Lietuva uz tiem nepretendē. Iemesli ir dažādi. Jāievēro, ka tur ir ļoti daudz pareizticīgo lietuviešu; vienā pašā Slonīmas apr. 1866. g. bija 53.808 pareizticīgo un tikai 11.563 katoļticīgo lietuviešu.

⁷ Nikolaj Stolpnianskij „Deviatj gubernij zapadno - russkago kraja“, 36., 38., 41., 42., 62. un 63. lpp. St. Peterburg 1866. goda.

Pareizticīgie bija padoti ātrākai slavizācijai kā katoļticīgie. Pareizticīgajiem nebija savu nacionāli noskaņoto garīdznieku, kā tas bija katoļiem, dievkalpojumi baznīcās bez izņēmuma notika senslavu valodā. Nav pie rokas 1905. g. Lielās Viļņas Saeimas materiālu, bet ir jāšaubās, vai arī tad tanī saeimā piedalījās minēto trīs apriņķu lietuviešu delegāti. Pirmā pasaules kara laikā, kad lietuviešu tauta organizējās un gatavojās patstāvīgai dzīvei, pareizticīgie lietuvieši tika atstāti ārpus tautas interešu loka, un 1918. g., kad Lietuvas valsti atjaunoja, sabiedriskie un politiskie darbinieki šos apriņķus vāji pārzināja un tiem nepiegrieza vērības. Tas apgabals bija lietuvisks vēl nesenā pagātnē, bet tagad tas Lietuvai ir pilnīgi zaudēts.

Lietuva ir atteikusies arī no Vileikas apr., kurā vēl 1866. g. lietuviešu bija 27%, tāpat no agrāk lietuviskā, bet tagad rutenizētā Disnas (latv. Dzīsna) apriņķa, kuŗi līdz pirmajam pasaules karam ietilpa Viļņas guberņā. Tagad visos minētajos apriņķos sastopamas atsevišķas lietuviešu salas.

Vispārīgi ņemot, kā ziņas, tā statistiskie dati līdz 1860. gadam ir vairāk objektīvi un bezpartejiski, kaut gan uz tiem pilnīgi paļauties nevar. Līdz tam laikam, kā jau konstatēts, pankrieviskās un panpoliskās idejas nebija tik stipras kā pēc tam. Mūsu rīcībā ir statistiskas ziņas līdz 1860. g., apzīmētas ar „Tabula 2“. No tās redzams, ka tos Viļņas un Grodņas gub. apriņķos, kuŗi ietilpst Lietuvas valsts robežās pirms poļu okupācijas 1920. g. oktobrī, lietuviešu ir absolūtais vairākums.

Viļņas gub. Traķu apriņķī ir 93,4%, Švenčionu apr. ir 86,9%, Līdas apr. ir 63,2%, Viļņas apr. ir 60,7%, Ašmēnas apr. ir 57,7% lietuviešu. Grodņas gub. Grodņas apriņķī ir 63,0% lietuviešu.

TENDENCIŌZIE DATI KRIEVIJAS 1. TAUTAS SKAITĪŠANĀ 1897. GADĀ

Pavisam citādu ainu rāda krievu ziņas un statistiskie dati pēc 1863. gada, sevišķi 1897. gada 1. vispārējās tautas skaitīšanas rezultāti Krievijā. Šī pirmā tautas skaitīšana bija ļoti nepilnīga, vienpusīga un tendenciōza, jo notika pašos rusifikācijas ziedu laikos, tāpēc tai jāpieiet uzmanīgi.

Skaitīšanā piedalījās vienīgi krievu ierēdņi, vietējos nepielaida, izņemot poļu un vācu muižniekus. Tā Viļņas guberņā kā skaitītāji ir 680 lielkrievi, 334 baltruteņi, 365 poļi, 506 pareizticīgo garīdznieki (ar ģimenes locekļiem kopā 1681), 389 katoļu garīdznieki un tikai 59 lietuviešu skolotāji.

Kaut gan vietējos, kas nebija muižnieku un garīdznieku kārtas, pie skaitīšanas nepielaida, tomēr, darbinieku trūkuma dēļ, izņēmuma kārtā ir pielaistsniecīgs skaits lietuviešu skolotāju; droši vien tādos skaitīšanas darbos, kur nebija saskares ar tautu. K. Verbelis pārliecināts, ka krievu, baltruteņu un poļu skaitītāji visus tos iedzīvotājus, kuŗi prata krieviski, ruteniski vai poliski, kuŗu robežas saskārās ar pēdējo divu tautu robežām, attiecīgi arī ierakstīja par poļiem vai baltruteņiem. Skaitīšanā piedalījās arī atvaļinātie kareivji, kuŗi runāja tikai krieviski. Tie tad visus, kas kaut cik prata krieviski vai ruteniski, ierakstīja par krieviem.⁸

Sekas bija tās, ka lietuviešu skaits Viļņas guberņā no 50% 1861. g ir nokritis uz 18% 1897. gadā, t. i. samazinājies par 32%. Tāpat poļu skaits no 18% ir samazinājies uz 8%, t. i. par 10%. Toties baltruteņu skaits ir pilnīgi neticamos apmēros pieaudzis: no 20% uz 56%, t. i. par 36%. Arī krievu skaits ir stipri palielinājies no 2% uz 5%. Tā kā krievi baltruteņus neatzina par tautu, bet tikai kā krievu cilti, ne arī baltruteņu valodu kā atsevišķu valodu, bet tikai kā krievu valodas izloksni, tad *baltruteņi 1897. g. tautas skaitīšanā figūrē kā kopīgie krievu idejas nesēji, kā ierocis uzpūtīgā krievu tautas virslāņa lieluma manijas piepildīšanai.*

Viļņas gub., galvenā kārtā Līdas apr., dzīvo arī pareizticīgie lietuvieši, kuŗu skaits vēl 1861. g. bija diezgan liels; pareizticīgo lietuviešu bija 27.985 jeb 6.70%; 1897. g. pareizticīgo lietuviešu bija 502 jeb 0.20%. *Pēc krievu stāba oficiālajām ziņām savas pareizticības dēļ tie 1897. gadā*

⁸ K. Werbelis „Russisch Lithauen“, 81. lp. Stuttgart 1916.

pieskaitīti krievi.

Ceļas jautājums, kā un no kurienes varēja samērā īsā laika sprīdī no 1861. g. līdz 1897 gadam Viļņas gubernā rasties tik milzīgas slavu masas? Tās pašas 1897. g. tautas skaitīšanas dati par ieceļotājiem un tautību samēriem šinī laika sprīdī dod skaidru atbildi. Tautību salīdzinājuma tabulā 1861. g. un 1897. gadā.

Apriņķis	Lietuvieši %		Poļi %		Krievi %		Slavi kopā %	
	1861. g.	1897. g.	1861. g.	1897. g.	1861. g.	1897. g.	1861. g.	1897. g.
Viļņas	60,7	27,1	34,5	25,9	4,8	47,0	39,3	72,9
Vileika	28,3	—	22,1	2,8	49,6	97,2	71,7	100,0
Disnas	2,1	0,4	43,4	2,7	54,5	96,9	97,9	99,6
Līdas	63,2	9,9	7,2	5,3	29,6	84,8	36,8	90,1
Ašmēnas	57,5	4,3	18,3	2,0	24,2	93,7	42,5	95,7
Švenčionu	86,9	36,4	5,8	6,5	7,3	57,1	13,1	65,6
Traķu	53,4	64,7	4,3	12,6	2,3	22,7	6,6	35,3
Čaurmērā	56,0	17,1	19,3	8,2	24,6	71,3	44,0	79,4

Še uzrakstīti visi Viļņas gubernas apriņķi, ieskaitot arī Disnas un Vileikas apriņķus. Tabulā redzams, ka rusifikācija ļoti sāpīgi skar tos apriņķus Viļņas gubernas austrumos, kur lietuvieši tieši sadurās ar slaviem: tie ir Disnas, Vileikas, Ašmēnas un Līdas apriņķi. Tas pierāda, kādi paņēmieni un līdzekļi lietoti varmācīgai pārtautošanai, jo ieceļotāju visā gubernā no 1861. g. līdz 1897. g. ir tikai 4,5%, ieskaitot militāro personālu, kas bija tikai laikos.

Tabula rāda, ka visu slavu 1861. g. bija 44,0%, bet 1897. g. jau 79,4%, t. i. par 35,4% vairāk, starp tiem ieceļotāju bija tikai 4,5%, paliek 30,9% slavu pieauguma, kas nav ieceļojis, bet radies turpat uz vietas. Pati 1897. g. tautas skaitīšanā izstrādātā tabula, šķirojot iedzīvotājus slavos un neslavos, uzdodot beidzamiem niecīgu %, atklāj visā kailumā skaitīšanas nolūkus.

Ieceļotāji pa lielākai daļai bija tikai pareizticīgie vai vecticībnieki. Ja salīdzinām pareizticīgo pieaugumu laikmetā no 1861. gada līdz 1897. gadam ar krievu pieaugumu, tad redzama atkal milzīga starpība.

Vispārīgā tautas skaitīšana Krievijā 1897. gadā. Tabula Nr. 4.

Apriņķis	Pareizticīgo pieaugums		Krievu pieaugums	
	1861. g.	1897. g.	1861. g.	1897. g.
Viļņas	9,9%	42,2%	9,9%	42,2%
Vileikas	15,0%	47,6%	15,0%	47,6%
Disnas	7,3%	42,4%	7,3%	42,4%
Līdas	3,2%	55,2%	3,2%	55,2%
Ašmēnas	8,6%	69,5%	8,6%	69,5%
Švenčionu	6,6%	49,8%	6,6%	49,8%
Traķu	3,4%	20,4%	3,4%	20,4%
Čaurmērā	9,1%	46,9%	9,1%	46,9%

Tātad krievu pieaugums ir par 37,8% lielāks kā pareizticīgo pieaugums. Tā kā šie krievi nav ieceļojuši, tad viņi ir radušies mākslīgā kārtā uz vietas, pierakstot lietuviešus par krievi. Pareizticīgo pieaugums ir 9,1%, bet ieceļotāju tikai 4,5%, kas arī pa lielākai daļai bija pareizticīgie.

Viļņas gubernā gan 1868. g. bija 47 pareizticīgo brālības, bet brāļu skaits tanīs bija mazs: Viļņas Sv. Gara brālībai bija 200 locekļu, Rūkantu brālībai — 55 loc., Ašmēnas — 14 loc., Aukštadvāra — 40 loc., Līdas — 15 loc. u. t.t. Ar šo ir izskaidrojams tas apstāklis, ka statistika var uzdot tikai 4,5% pareizticīgo ieceļotāju.

Pareizticīgo pieaugums vispār par 4,6% ir izskaidrojams vēl ar to, ka tanī bargajā pārkrievošanas laikā Viļņas gubernā, tāpat kā Vitebskas gubernā, Latgalē slēdza katoļu baznīcas un veselas draudzes ar varu piespieda pāriet pareizticībā.

Poļu skaits, kā tas tika aizrādīts, ir samazinājies no 18% 1861. g. uz 8% 1897. g. Tātad par 10%. Pēc K. Verbeļa pētījumiem šie katoļticīgie poļi nav slaviska, bet lietuviska celma ļaudis.⁹

Poļu valoda un ticība jau toreiz, kad Lebedkina statistika 1861. g. uzrāda 18% poļu, stāvēja pie pilsētniekiem augstā godā un cieņā. Šie uzskati sāka izplatīties arī laukos, tāpēc daudzi lietuvieši uzdevās par poļiem. Tie vēl nebija apzinīgi poļi, tāpēc rusifikātori tos 1897. g. pieskaitīja vai nu baltruņiem, vai krieviem. Īstajiem poļiem ir tik stipra nacionāla apziņa, ka tie nekādos apstākļos neļaujas pieskaitīt sevi kādai citai tautībai.

Sv. Kazimira šķirsts Viļņas katedrālē

⁹ K. Werbelis „Russisch Lithauen“, 69. — 70. lp.

Skaidrības dēļ atkārtosim lielā lietuviešu skaita samazināšanos 1861. g. no 50% uz 18% 1897. g., ieskaitot kopējā skaitā bez slaviem un lietuviešiem arī pārējās neslavu tautības, piem. žīdus, tatārus u. c.

Tālāk, apskatot procentos tikai lietuviešu samazināšanos vien no 56,0% 1861. g. uz 20,4% 1897. g., žīdus un pārējās neslavu tautības neieskaitot, apstājoties pie šādas ievērojamas parādības, K. Verbelis jautā, vai lietuviešu mūžs būtu tik īss, ka tie 36 gadu laikā būtu tik lielā skaitā izmiruši un slavu dzimstība tik ārkārtīgi liela, ka to skaits Viļņas guberņā 1897. g. sasniedz 1.101.493 cilvēkus.¹⁰

Uz to ir jāatbild ar Dr. V. St. Vidūna vārdiem: „Cilvēki tik ātri nevaiojas, viņi nav siseņu bars“. Šos vārdus viņš saka vāciešiem, kuŗi apgalvo, ka Rītrūsijā Tilzītes, Pilskalnes, Gumbīnes un Isrūtes apriņķos tagad dzīvojoņ ap 300.000 Zalcburgas vāciešu - ienācēju pēcteči un lietuviešu tur esot maz. Vēsture turpretim rāda, ka pirms 200 gadiem tur ir ienākuši tikai ap 15.000 zalcburgieši un apmetušies starp 160 -180.000 lietuviešiem. Pēc tāda apgalvojuma vāciešiem vajadzētu 20—30 reizes vairoties, lai sasniegtu skaitu 300.000. Bet kur tad paliek 160 -180.000 lietuvieši, kuŗi nav nedz izmiruši, nedz izceļojuši, kuŗu ģimenes ir pat lielākas kā vācu ģimenes.¹¹

Arī Viļņas guberņā lietuviešiem bija tikpat lielas ģimenes kā slaviem. 1897. g. skaitīšanas datu salīdzināmās tabulas jau pašas par sevi ir pierādījums, ka tik strauja lietuviešu skaita samazināšanās un liela slavu skaita pieaugšana ir notikusi uz lietuviešu rēķina, ierakstot tos pa lielākai daļai par katoļticīgajiem baltruteņiem.

Apriņķis	Baltruteņi	Pareizticīgie un vecticībnieki	Katoļticīgie
Viļņas	42,0%	5,3%	94,7%
Viļņas pils	4,2%	32,0%	68,0%
Vileikas	87,0%	66,4%	33,6%
Disnas	81,2%	63,5%	36,5%
Līdas	73,2%	32,8%	67,2%
Ašmēnas	82,1%	36,4%	63,6%
Švenčionu	47,6%	19,4%	80,6%
Traķu	15,8%	6,0%	94,0%
Caurmērā	56,1%	41,2%	58,8%

Ir jāatkārto jau zināmais fakts, ka austrumu slavi, protams arī baltruteņi, kristiānismu pieņēma nevis Romas katoļu, bet grieķu katoļu ticības (vēlāk pareizticības) veidā. Ja pieņemam, ka 41,2% pareizticīgo baltruteņu Viļņas gub. ir 17. un 18. g. s. ieceļojošo pēcteči (tas arī nevar būt pareizi, jo vēl 1825. g. baltruteņu min. guberņā bija tikai 5%), tad paceļas jautājums, kur 1897. g. radās 58,8%, gandrīz 60,0% katoļticīgo baltruteņu? Atbilde var būt vienīga, ka tie ir lietuviešu tautības katoļi, kas ierakstīti par baltruteņiem.

Starp 41,2% pareizticīgajiem baltruteņiem ir daudz bijušo katoļu, kas spaidu kārtā bija spiesti pieņemt pareizticību. Arī tie ir vietējie, pēc izcelsmes lietuviešu tautības iedzīvotāji.

ANTROPOLOĢISKI - ARCHAIOLOĢISKIE UN ETNOGRAFIKIE MATERIĀLI 1898. GADĀ

Šos materiālus ir izdevuši poļu zinātnieki. Lietuviešu zinātnieki tur nav piedalījušies, tāpēc uz tiem pilnīgi nevar paļauties. Pieeja liekas būt objektīvāka, salīdzinot ar 1897. g. skaitīšanas datiem,

¹⁰ K. Werbelis „Russisch Lithuaen“, 46. un 81. lp. Stuttgart 1916.

¹¹ „Krivulē“, 74. lp. Detmold 1948.

jo runā tiem pretim. Tā Ašmēnas apriņķī pēc 1897. g. tautas skaitīšanas datiem ir uzdoti tikai 8.765 lietuvieši, bet gadu vēlāk pēc augšā minētajiem materiāliem redzam, ka lietuviešu Ašmēnas apriņķī ir vairāk, t. i. 13.848 cilvēki.¹² Šis piemērs vien jau ir liecība tam, ka 1897. g. tautas skaitīšanas nolūks bijis reducēt lietuviešu skaitu Viļņas gubernā uz minimumu.

Līdzīgs ir tam kāds cits darbs, izdots Krakovā tai pašā 1898. g. Abos darbos atzīts, ka lietuviešu valodu izspiež poļu un baltruteņu valodas. Neskatoties uz to, vēl 1898. g. Viļņas gub. Traķu apr. no 17 pagastiem 16 pagastos runāja lietuviski un no 135.558 iedzīvotājiem lietuviešu bija 91.859. Lietuviski nerunāja tikai pašā Traķu pilsētā un Traķu pagastā. Švenčionu apriņķis bija gandrīz lietuvisks, jo no 71.660 iedzīvotājiem 56.925 runāja lietuviski. Nerunāja vairs Dobotavas, Kiemelišku, Kabelņinku, Svīru, Straču, Šemetavas, Vaistoma un Višņavas pagastos.

Ziņas par minētajiem pagastiem nesaistas ar patiesību, jo Kiemelišku, Vaistoma un Višņavas pagastos vēl nesenajā poļu okupācijas (1920 — 1939) laikā darbojās lietuviešu organizācijas. Šemetavas pagastā ir ap 300 māju, kurās vēl tagad runā lietuviski, sevišķi Pamošču un Smilģu ciemos. Ziņas par to 1944. gadā 15. maijā šo rindiņu rakstītājam sniedza Smurgaiņu pilsētas policijas priekšnieks Pr. Matužinskis, kas pats dienesta darīšanās tanī pagastā bijis vairākas reizes. Pēc Lietuvas Izglītības pārvaldes ziņām vācu okupācijas laikā (1941 — 1944) Šemetavas pagastā darbojās 2 lietuviešu pamatskolas. Viļņas apriņķis 1898. g. nospiedošā vairākumā bija lietuvisks, jo no 18 pagastiem 11 pagastos runāja lietuviski. No 102.143 iedzīvotājiem lietuviski nerunāja 47.339, runāja 54.804 cilvēki. Nerunāja tikai 7 pagastos, kuri atrodas tuvākajā Viļņas apkārtnē. Tie ir Bistricas Kirtimu, Mickūnu, Riešes, Rudaminas, Rūkaiņu un Šumskas pagasti.

Kaut gan tuvākajā Viļņas apkārtnē jau pirms 150 — 200 gadiem ir sākusies slavu iespaids nostiprināšana, tomēr augšā minētās ziņas ir paviršas un pilnīgi nesaskan ar patieso stāvokli 1898. g.

Tikai pēc Viļņas un daļas tās apgbala pievienošanas Lietuvai 1939. g. oktobrī lietuviešu intelligēnci bija iespējams brīvi un netraucēti izpētīt savu galvas pilsētu un tās apkārtni, pirms tam par to vajāja un sodīja. Viens no rosīgākajiem Viļņas apkārtnes pētītājiem bija Viļņas apriņķa tautskolu inspektors J. Kreivēnas. Viņa dzīves vieta bija Jaunviļņas pilsētā (Naujoji Vilnia), 10 klm. no Viļņas. Viņš nāca tiešos sakaros ar pašu tautu. Jaunviļņas pilsētai gandrīz no visām pusēm piesienas Mickūnu pagasts. Pēc inspektora Kreivēna savāktajām ziņām tanī pagastā 1943. g. bija vismaz 50 vecākās paaudzes cilvēku, kuri prata runāt lietuviski, bet tiem trūka nacionālās apziņas, jo uz jautājumu, kāpēc neprasot lietuviskus dievkalpojumus, tie atbildot, ka neesot vērts plēsties ar poļiem, tā pati ticība vien esot!

Ja 1943. g. tur vēl bija 50 cilvēku, kas runāja lietuviski, tad 1898. g. pirms 45 gadiem to tur vajadzēja būt daudzārt vairāk, bet statistika neuzdod neviena.

Varētu domāt, ka 1898. g. materiāli vispār neuzdod mazāku skaitu lietuviešu, resp. lietuviski runātāju, bet tā tas nav, jo redzam, ka tālāk no Viļņas, Užbaļu pag., Līdas apr. tā uzdod pat 19 lietuviski runātājus. Polonizātoriem tanī laikā bija svarīgi padarīt Viļņu un tās apkārtni par polonisma cietoksni, tāpēc tie 1898. g. tur vairs neuzdod lietuviešus.

Ašmēnas apriņķī 1898. g. materiālos lietuvieši tiek minēti šādās vietās: Dievenišķi ir tīri lietuvisks pagasts ar 7.108 iedzīvotājiem, Sedlišku pagastā ir 2.579 lietuvieši, Lugamoviču pag. ir 2.298 lietuvieši. Še ietilpst pazīstamā Lazdūnu draudze, kuŗa lietuviešu valodu uzglabājusi līdz šai dienai. Bakštu pagastā lietuviski runā 959, Salas pag. — 601 un Juratišku pag. 312 cilvēki. Kas attiecas uz Juratišku pagastu, tad ziņas nav pareizas: vācu okupācijas laikā 1943. g. tur nodibināja pat lietuviešu komiteju, tāpēc 1898. g. lietuviešu tur vajadzēja būt daudz vairāk kā uzdots. Lietuviski nerunā Alšēnu, Benicas, Derevņas, Graužišku, Gaujas, Krēves, Kuceviču, Lipnišku, Naliboku, Poločēnu, Smurgaiņu, Subatninku, Voložinas un Vijas pagastos. Iznāk, ka pēc 1898. g.

¹² „Materjaly antropolog. - archeolog. i etnograficzne“, 9. lp. Krakow 1898.

materiāliem Ašmēnas apr. lietuviski runā tikai 6 pagastos, bet nerunā veselos 14 pagastos. Šādas ziņas atkal nesaietas ar patiesību, jo tām runā pretim citi materiāli, kā arī mūsdienu fakti. Č. Jankovska 1896. g. poļu valodā izdotajā darbā „Powiat Oszmianski (Ašmēnas apriņķis) lasām, ka Geranonos, Lipniškos, Vijā, Tokariškos ir dzirdama tīra lietuviešu valoda, tāpat kā Bakštos, Dieveniškos, Jakūnos, Lugamāvičos, Salās.¹³ Vēl nesenā poļu okupācijas laikā Benicā un Markavā, netālu no Molodečnas, bija lietuviešu organizācijas, bet poļi tās atļāva tikai tur, kur bija kāda lielāka kopa iedzīvotāju, kuŗi runāja lietuviski. Organizācijas, protams, ar laiku slēdza. Vēl vairāk. F. A. Brokhauža enciklopēdiskā vārdnīcā vārdu pa vārdam teikts, ka Ašmēnas apr. Viļņas gub. 1897. g. ir 227.645 iedzīvotāji, no kuŗiem galveno masu sastāda lietuvieši, pēc tam tik nāk baltruteņi, krievi, ebrēji u. c.¹⁴ Poļi nav minēti. (Sk. karti II).

Šīs ziņas ir pilnīgā pretstatā ar 1898. g. arch. - antrop. un etnogr. materiāliem. Nevaram pielaist domu, ka lietuvieši, būdama galvenā iedzīvotāju masa, no 20 Ašmēnas apr. pagastiem dzīvotu tikai 6 pagastos.

Tanī pašā F. A. Brokhauža enciklop. vārdnīcā lasām, ka toreizējā Jaunaleksandrovas (tag. Zarasu) apr., kuŗā tad ietilpa arī Breslavas apriņķis, 1896. g. ir 212.808 iedzīvotāji, galvenā kārtā lietuvieši. Pat Volkoviskas apr. Grodņas gub., lietuvieši pēc skaita stāv trešajā vietā, jatvingi — ceturtajā, bet poļi tikai piektajā vietā. Pirmajā stāv baltruteņi, otrā — krievi. *Podlachi — bijušie jatvingi (byvsije jatvjagi) apdzīvo apgabalu starp Bobras, Narenas, Nurcas un Bugas upēm. Tiem ir garens galvaskauss, kas tos tuvina latviešiem un lietuviešiem.*¹⁵ Tātad jatvingi rakstos tiek minēti vēl 19. g. s. beigās.

F. A. Brokhauža enciklopēdija ir nopietns zinātnisks darbs, vēsturiskos jautājumos objektīvs, tāpēc uz to var vairāk paļauties, kā uz 1897. g. tendenciōziem tautas skaitīšanas datiem, vai 1898. g. arch. -antrop. un etnogr. materiāliem, kas arī apzinīgi vai neapzinīgi tendenciōzi.

Līdas apr. pēc 1897. g. datiem ir 17.828 lietuvieši, bet pēc 1898. g. datiem tikai 16.533 lietuvieši. Lielākā skaitā tie ir uzdoti tikai Aleksandrovas, Eišišku, Kaņevas, Rodūnes un Žirmūnu pagastos. Mazākā skaitā tie uzdoti Benekaiņu pag. — 60, Užbaļu pag. — 19 un Rožankas pagastā, kur to skaits nav minēts.

Ziņas ir pretējas Ašmēnas apriņķim, kuŗā pēc 1898. g. materiāliem lietuviešu skaits daudz lielāks nekā pēc 1897. g. tautas skaitīšanas datiem. No tā izriet, ka uz 1898. g. materiāliem nevar paļauties. Lietuviešus tie neuzdod Beļicas, Dakūdas, Dubišku, Līdas, Ļebedas, Ostrinas, Orļas, Pokrovskas, Ščučinas, Vosilisku un Žaludku pagastos. Jau paši arch. - antrop. un etnogr. materiālu autori 82. lp. saka, ka dati nav pareizi, jo par baltruteņiem uzdoti lietuviski runātāji. Tad ļoti mazais lietuviešu skaits Benekaiņos (tikai 60 cilvēki), kas pēc M. Baļinska un pēc P. Keppena uzdotajām ziņām pagājušajā gadu simta vidū bijusi tīri lietuviska draudze. Poļu okupācijas laikā tur bija lietuviešu organizācijas un skolas, kuŗas gan vēlāk slēdza, vācu okupācijas laikā 1942 g. sāka darboties lietuviešu pamatskola un pat progimnazija. Ja 1898. g. tur būtu bijuši tikai 60 lietuvieši, tad, ievērojot pārtautošanas paņēmienu un gaitu, šos laikos tur nebūtu vairs neviena lietuviski runātāja. Cik pavirši ir 1898. g. materiālu dati, rāda fakti par Dubišku draudzi Līdas apr., kuŗa uzdota kā nelietuviska. Izrādījās, ka 1942. g. tā bija tīri lietuviska, bet tur nebija lietuvisku dievkalpojumu, tāpēc ļaudis gāja uz kaimiņu draudzēm, kur tādi bija. Lietuviešu valoda 1942. g. bija dzīva Beļicas, Līdas, Ščučinas, Vosilišku, Žaludku u. c. pagastos, jo no tiem pieprasīja lietuviskus laikrakstus, kā to ziņoja Viļņas un Kauņas prese. Tā iemesla dēļ lietuviešu tur 1898. g. vajadzēja būt lielam skaitam. (Sk. karti II).

¹³ Cz. Jankowski „Powiat Oszmianski“, 14. lp. St. Peterburg 1896.

¹⁴ F. A. Brokhauz „Enciklopedičeskij Slovar“, tom 22a, 535. lp. St. Peterburg 1897.

¹⁵ Ibidem, tom 21, 383. lp., tom 17a, 825. lp.

LIETUVIEŠU UN LATVIEŠU ACULIECINIEKU ZIŅAS PAR VIĻŅU UN TĀS APKĀRTNI 19. G. S. BEIGĀS UN 20. G. S. SĀKUMĀ

Vecās paaudzes garīdznieks un sabiedriskais darbinieks Petras Bučys savās jauno dienu atmiņās, kas ievietotas trimdas žurnālā „Tevynes Sargas“ nr. 1. no 1947. g. 1. augusta Vācijā, raksta, ka viņš kopā ar dažiem Seinū garīgā semināra audzēkņiem 1893. g. Lieldienu brīvlaikā apmeklēja Viļņu un tās apkārtni. Lietuviešu sabiedriskais un tautiskais darbs Viļņā tos bargajos rusifikācijas laikos bijis aizdzīts pagrīdē: poļi bijuši noteicēji baznīcā, krievi — valsts iestādēs, žīdi — tirdzniecībā; tie turējušies kopā ar krieviem. Starp poļu garīdzniekiem bija iejaukušies daži lietuvieši, piem. Visu Svēto baznīcas vikārs, kas skaļi apliecinājis savu lietuvību un nicinājis poļus. No sarunām garīgajā seminārā noskaidrojās, ka Viļņā esot vesela lietuviski noskaņotu, pat lietuviski runātāju grupa, bet neesot ieteicams ar viņiem saieties, lai tiem nekaitētu. Seminārā bijuši 2 mācības spēki — karsti lietuviešu patrioti — Maciejavičs un Rodzievičs, bet ne viens, ne otrs lietuviski neesot pratis. Viņi pat neesot baidījušies satīties ar lietuviski noskaņotiem klērikiem.

Pēc pāris dienām ceļotāji dodas laukā no pilsētas ziemeļu virzienā, lai iepazītos ar Viļņas apkārtni. Pārbraucot Zaļo tiltu pār Neris upi, viņi apmeklē Sv. Rafaela baznīcu, kuŗas draudzē ietilpa arī apkārtējās lauku sādžas. Izrādījās, ka tanīs dzīvoja vēl lietuviski runātāji, un Sv. Rafaela baznīcā esot bijis mazākais viens lietuvietis vikārs.

Tālāk ziemeļos nāk Paberžes draudze, kuŗa valodas ziņā ļoti raiba: uz 2 lietuviski runātājiem ciemiem ir 1 poļu un otrādi. Poļu valoda kropļota: „Trzeba przez żagory poważyniac się“. (Teikumā puse kropļotu lietuvisku vārdu.) Paberžē savā laikā Muravjovs ļaudis spiedis pāriet pareizticībā. Kad Aleksandrs 2. apceļojis Viļņas gubernu un braucis Paberžei cauri, ļaudis nogulušies šķērsām uz ceļa un lūguši, lai atļauj palikt katoļu ticībā. Lūgums arī ievērots.

No raksta atkal redzams, ka lietuviešu valoda pag. gadu simta beigās vietām bijusi dzirdama pie pašas Viļņas un ka lietuvieši bijuši padoti rusifikācijai un polonizācijai, pie kam pēdējai visur bijuši lielāki panākumi.

Beidzot arī latvietis Edg. Baumanis pašās pag. simta beigās apraksta ceļojumu pa Lietuvu, braucot no Daugavpils līdz Viļņai, bet no Viļņas līdz Traķiem. Ceļā no Daugavpils līdz Viļņai vilcienā redz iekāpjam tikai lietuviski runātājus. Tie vienkārši, bet kārtīgi ģērbušies, pieticīgi un godbijīgi. „Lietuvietim laba sirds,“ saka autors. Vispār, grāmatā ir labas atsauksmes par lietuviešiem.

Patī Viļņa gan krietni pārpoļota, jo poļi tur jau senāk ienākuši un lietuviešu augstāko un vidus šķiru pārpoļojuši. Ka Viļņa lietuviska pilsēta, liecina ielu un pilsētas daļu nosaukumi: Pamedkalnis, Antakalnis, Šeškine, Žverīnas u. c. Pats Viļņas nosaukums cēlies no vārda „vilnis“. Grāmatā aprakstīta Kalvarija kā lietuviešu tautas svētceļojumu vieta Viļņas tuvumā.

Braucot no Viļņas uz Traķiem, autors salīgst lietuviešu zemnieku Šuraiti. Sākumā pa ceļam dzird arī poļu un baltruteņu valodas, bet jo tālāk, jo retāk.¹⁶

No darba izriet, ka gadu simteņu maiņā apgabals virzienā no Viļņas uz Daugavpili ir uzglabājis lietuvisko raksturu. Tas pats ir arī Traķu virzienā, jo poļu un baltruteņu valodas dzirdamas vairāk tikai Viļņas tuvumā, tālāk no tās jau retāk. Traķi no Viļņas taisnā līnijā ir tikai 20 klm. To, tāpat kā Viļņas tuvumā, vairāk bijušas dzirdamas baltruteņu un poļu valodas. Tas nozīmē, ka, kaut gan mazāk, tur ir bijusi dzirdama arī lietuviešu valoda. Abu autoru apraksti pārliecina lasītājus, ka tie ir patiesi un uz tiem var paļauties. Tie apgāž slavofilu aplamās statistiskās ziņas, ka 19. g. s. beigās un 20. g. s. sākumā Viļņas tuvumā un apkārtņē vairs nav lietuviešu, resp. lietuviešu valoda tur nemaz vairs nav dzirdama.

¹⁶ Edg. Baumanis „Leiši“, 361., 367., 395., 401. lp. Rīgā 1902.

Edg. Baumanis savā grāmatā pieliek arī lietuviešu valodas robežu karti pēc Iljina izdevniecības Pēterpilī 1901. gadā. Tur redzams, ka valodas robeža sākas aiz Daugavas un iet uz dienv. - austrumiem aiz Drisvētu ezera, no turienes uz dienvidiem caur Apsu un Pastoviem, tad pagriežas mazliet uz rietumiem un ņem virzienu uz dienv. - austrumiem aiz Ašmēnas, tad atkal pagriežas uz dienv. - rietumiem Līdas virzienā. No Līdas tā virzās uz dienvidiem no Rodūnes, atstājot pēdējo valodas robežās; no šejienes tā iet uz Seiniem, kuŗi paliek valodas robežās. Tālāk lietuviešu valodas robeža velkas gar pašiem Suvalkiem un iet iekšā Rītprūsijā.

Šīs ziņas Edg. Baumanis ir ņēmis no „Pamjatatnaja knjižka Viļenskoj gubernjiji“, kā jau minēts, Iljina izdevniecībā Pēterpilī 1901.g. Ja Baumanis pats būtu apceļojis un izpētījis Lietuvas austrumus un dienvidus, tad viņš būtu redzējis, ka valodas robežas viņa laikā ziem. - austrumos ir tālāk — Breslavas apkārtnē, austrumos — Molodečnas apkārtnē, ieskaitot Beņicu, Gruzdavu, Gorodilavu, Lebedžu u. c., tālu uz dienvidiem no Līdas un Rodūnes, piem. Beļicā, Vosiliškos, Ščučinā u. c., kur nesenā poļu un vēl vēlākā vācu okupācijas laikā bija lietuviešu organizācijas un ļaudis diezgan lielā skaitā pieprasīja lietuviskus laikrakstus. (Sk. karti II).

LIETUVIEŠI GRODŅAS UN SUVALKU GUBERŅĀS 19. GADU SIMTA BEIGĀS

Kas attiecas uz Grodņas guberņu, tad 1897. g. tautas skaitīšanas materiālu par to trūkst. Ir tik zināms, ka laika sprīdī no 1874. g. — 1883. gadam visi rekrūši minētajā guberņā bez izņēmuma uzdodas par lietuviešiem.¹⁷

Arī Suvalku guberņa ietilpst 1920. gada Lietuvas valsts robežās. Šās guberņas lietuviešu tautības muižnieki ātrāk polonizējās, nekā Kauņas un Viļņas guberņas tās pašas tautības muižnieki. Tādā kārtā pēc 1897. gada statistiskajām ziņām ir Kauņas guberņā 6.80%, Viļņas guberņā 4.80%, Suvalku guberņā 0.41% lietuviešu tautības muižnieku.

Citāds stāvoklis šinī jautājumā bija ar zemniekiem. Zeme še ir auglīga, zemniekiem pieder lielāki zemes gabali, tāpēc tie ir turīgi. Sākot ar dzimtlaiku atcelšanu 1861. g., tie sāka sūtīt savus dēlus augstākajās skolās. Tie vairs nepārpoļojās. No šejienes cēlās pirmie tautas atmodas darbinieki. Izņemot dienvidus daļu, zemniekiem nacionālā apziņa bija daudz stiprāka kā Viļņas guberņā.

1897. g. tautas skaitīšanas dati vēstī, ka Suvalku guberņā bija 582.913 iedzīvotāji, lietuviešu no tiem bija 304.602 jeb 52,25%. Bet mēs zinām, kāda bija tā gada tautas skaitīšana. Tāpēc drošākas ir 1887. - 88. g. vietējo darbinieku un amata personu savāktās ziņas par iedzīvotāju valodu un izcelsmi pa atsevišķām sādžām. Tad visā guberņā bija 371.060 iedzīvotāju, lietuviešu no tiem bija 343.893 jeb 92.0%. Ieceļotāju pēc 1897. g. statistiskajām ziņām ir bijis ļoti maz. Tātad lietuvieši pēc 1897. g. datiem, kas prata vairāk vai mazāk poliski vai vāciski, ir uzdoti par poļiem vai vāciešiem, jo Suvalku guberņa robežojas ar Rītprūsiju un ir bijusi kādu laiku pie Vācijas. Še jau vācu ietekme — daudzi lietuvieši ir luterticīgi.

Nelietuviskākā ir guberņas dienvidus daļa, mazāk Suvalku, vairāk Augustavas apriņķos. Pēc 1897. g. datiem Suvalku apriņķī lietuviešu ir tikai 11,05%. Suvalku pilsētā lietuviešu bija tikai 0,49%. Augustavas apriņķī lietuviešu tikai 0,23%. Turpretim pēc 1887. g. — 1888. g. ievāktajām ziņām Suvalku apriņķī bija 60.0% lietuviešu no visiem apriņķa iedzīvotājiem, tātad absolūtais vairākums.¹⁸ (Sk. karti II).

Tā nu atkal ir skaidra liecība par to, kāda ir bijusi 1897. g. tautas skaitīšana, pēc kuŗas iznāk, ka lietuviešu skaits desmit gadu laikā ir samazinājies pat vairāk kā trīskārt. Faktiski tas nav samazinājies, bet gan vismaz trīskārtīgi pieaudzis, jo pateicoties zemes auglībai un zemnieku

¹⁷ K. Werbelis „Russisch Lithauen“, 90. lp. Stuttgart 1916.

¹⁸ K. Werbelis „Russisch Lithauen“, 93. un 98. lp. Stuttgart 1916.

turībai, lietuviešu mirstība bija maza, bet dzimstība liela, tāpēc arī 1897. g. dati uzdod visā guberņā tik lielu iedzīvotāju skaita pieaugumu, salīdzinot ar 1887. - 88. g. datiem. Skaitīšanas galvenie vadītāji šie bija poļi, pārpoļoto lietuviešu un vācu muižnieki. Tie lietuviešus, kas prata kaut cik poliski vai vāciski, ierakstīja par poļiem vai vāciešiem.

Pašu poļu izdotās etnografiskās kartēs par poļu valodas robežām un dialektiem 19. g. s. 2. p. redzam, ka tās skaņā tikai Suvalku guberņas dievidus daļu Augustavas apriņķī.

KRIEVIJAS 1897. GADA VISPĀRĒJĀS TAUTAS SKAITĪŠANAS DATU NOVĒRTĒJUMS

Apskatot 1897. gada tautas skaitīšanas datus, redzot lietuviešu straujo samazināšanos un tikpat straujo slavu savairošanos, K. Verbelis jautā, vai lietuvieši Viļņas guberņā saviem bērniem pēkšņi sākuši mācīt svešu valodu, paši tās neprazdami? Atbilde ir, ka tas nevar būt. K. Verbelis atsaucas uz M. Balinski, kas labi pazīst Viļņas guberņas iedzīvotājus, jo ir guberņu apceļojis un atradis, ka mums apskatāmā rusifikācijas laikmeta pirmajā pusē visā Viļņas apriņķī vēl runā lietuviski, tāpat tas ir citos apriņķos. Verbelis atsaucas uz grāfu Plāteri, kas tikai 7 gadus pirms 1897. g. (1890. gadā pēc plašākas aptaujas) atzīstas, ka *nacionālais jēdziens Viļņas guberņā saistās ar reliģisko un politisko*, tāpēc ir ļoti sarežģīts. Novilkt skaidras lietuviešu un slavu valodas robežas ir grūti, jo lietuviešu valoda jauca ar slavu valodām.

Nemot to vērā, K. Verbelis 1897. g. tautas skaitīšanas datus Viļņas guberņā atzīst par viltotiem. Skaitītāji, ievērojot krievu valstsvīru rusifikatorisko vēlēšanos, apzinīgi lietuviešus ierakstījuši par slaviem, lai lietuviešu skaitu reducētu uz minimumu un rādītu Krievijai un pasaulei, ka Viļņas guberņā ir ap 80% slavu un tikai ap 20% lietuviešu.¹⁹

Patiesībai būsim tuvāk, ja piekritisim K. Verbeļa uzskatiem. Lai tik atceramies gubernātoru N. Muravjova vārdus drīz vien pēc iecelšanas amatā 1864. gadā, ka nu ļaudis pat tirgū runājot krieviski, tie beidzot sapratuši, ka esot krievi. Tātad agrāk nav krieviski runājuši un krievi nav bijuši. Ja pats rusifikatoru galva tā varēja ziņot valdībai, tad varam iedomāties, ko darīja viņam padotās amata personas un ierēdņi tautas skaitīšanas laikā.

Rusifikācijas idejām kalpoja tā laika vēsturiskā literatūra. N. P. Batjuškovs, kas ir nesamierināms panpolonisma pretinieks, lietuviešus iepretim poļiem nostāda kā krievu - lietuviešu cilti (rusko - litovskoje plemja), kuŗai daudz kopēja reliģijā, paražās un pat valodā. Lietuvieši un krievi esot savā starpā tik tuvi, ka tos varot uzskatīt itin kā par vienu tautu, neskatoties uz to, ka poļi lietuviešos esot ienesuši daudz naida pret krieviem.²⁰

Pie mums gan katram skolas bērnam ir skaidrs, kas krieviem pēc izcelšanās un valodas stāv tuvāk — poļi vai lietuvieši. Bet krievu monarchisti, lai sasniegtu savu mērķi, tā sakot, visu dabūja gatavu: lietuviešus pārvērta par krievu brāļu tautu un jau priekšlaicīgi sakausēja ar to, lai pēc tam izmantotu cīņai pret lielāko savas monarchijas pretinieku — poļiem. Iebildumus nevar celt vienīgi pret ziņām un uzskatiem, ka lietuviešu - baltruteņu apdzīvotos apgabalos poļu neesot ne $\frac{1}{10}$, un tie paši pa lielākai daļai esot pārpoļoti lietuvieši un baltruteņi.²¹

H. Turska oponē K. Verbelim un atrod, ka 1897. g. statistika neesot krievu viltota. Turska atzīst, ka Viļņas guberņas iedzīvotāju vairums ģeneāloģiski ir lietuvieši. Tie ir jau pa daļai rutenizējušies, bet 19. g. s. 2. pusē, sevišķi pēdējā ceturksnī, t. i. pēc 1875. g. un 20. g. s. sākumā, strauji sākuši polonizēties, atmetot savu valodu.²²

¹⁹ K. Werbelis „Russisch Lithauen“, 63.—64. lp. Stuttgart 1916.

²⁰ P. N. Batjuškov „Bjelorussija i Litva“, 2. lp. St. Peterburg 1890.

²¹ P. N. Batjuškov „Belorussija i Litva“, 374. lp. St. Peterburg 1890.

²² H. Turska „O powstaniu polskich obszarow jez. na Wilen.“, 47. lp.

H. Turskas pētījumi ir rūpīgi un atbilst patiesībai. Tie neattiecas uz visiem apriņķiem un visām draudzēm, bet tikai uz Viļņas apriņķa dažām draudzēm. Mēs esam jau iepazinušies ar pierādījumiem, ka Viļņu un tās tuvāko apkārtni 19. g. s. 2. pusē ielenc lietuviski runātāju masas, kā no ziemeļiem, tā no austrumiem un dienvidiem, nerunājot nemaz par rietumiem. Tās ir Breslavas, Švenčionu, Ašmēnas, Līdas, Viļņas, Grodņas, Seinu un Suvalku apriņķos, kas visi 1920. g. rudenī tika atrauti Lietuvai.

Kas attiecas uz poļiem, tad 1897. g. tautas skaitīšanas dati uzdod 130.054 cilvēkus, kas ir visai maz no 1.591.207 iedzīvotājiem visā Viļņas gub., tikai 8,2%. Grūti spriest par datu pareizību, bet poļu pašu izdotās etnografiskās kartēs par poļu valodas robežām un dialektiem redzam, ka 19. g. s. 2. pusē *Viļņas gubernā stāv ārpus poļu valodas robežām*. Ir apzīmētas poļu valodas salīņas Viļņas apkārtnē, tālu prom uz ziemeļiem no īstās poļu valodas robežas.²³ Žēl, ka kartes novilkums trimdas apstākļos gājis bojā.

Tas saskaņā arī ar H. Turskas darbu, kuram jau virsraksts rāda, ka ir pētīti poļu valodas izcelšanās novadi, resp. salas 19. g. s. 2. pusē Viļņas apkārtnē.

²³ „Mapa dialektow języka polskiego. Mapa orjentacyjna do polskich tekstow gwarowych. Tableau ethnographic.“ 1863. g.

SEPTIŅPADSMITĀ NODAĻA

LATGALE PĒC 1861. GADA

DZIMTBUVES ATCELŠANA UN TĀS SEKAS

Jau sākot ar 1561. g. 28. novembra līgumu, kad Livonijas zemes pa labi no Daugavas nāca Lietuvas un Polijas ķēniņa tiešā valdībā, Latgales un latgaliešu likteņi ir saistīti ar Lietuvas un lietuvju likteņiem, bet sevišķi cieši un nedalāmi tie top pagājušajā gadsimta otrā pusē, bargajos rusifikācijas laikos, kad Latgale tāpat kā Lietuva, bija pakļauta Viļņas gubernatora rīcībai un pavēlēm.

Slavizācijas kustība un gaita vispār, bet it sevišķi rusifikācijas un polonizācijas paņēmieni Latgalē un Lietuvas austrumu daļā, sevišķi Viļņas gubernā, ir stipri līdzīgi. Tāpat zemnieku stāvoklis pēc dzimtbuves atcelšanas 1861. g. 19. februārī, bija vienāds. Latgalē, tāpat kā Lietuvā muižniekiem 2 gadu laikā vajadzēja izdarīt manifestā paredzētās prasības, izpildīt papildu rīkojumus un slēgt ar zemniekiem līgumus. Muižnieki to nedarīja: liedzās piešķirt zemniekiem vērtīgāku zemi, pārcēla tos, dodot nevērtīgāku zemi, daudzos gadījumos padzina, atstājot pavisam bez zemes; zemnieki tika nežēlīgi izmantoti, nokļuva vēl lielākā postā un nabadzībā, nekā pirms dzimtbuves atcelšanas.

Zemnieki vairījās slēgt ar muižniekiem līgumus, baidīdamies nokļūt vēl lielākā atkarībā, nekā līdz šim. Tādus zemniekus muižnieki uzskatīja par nemierniekiem un sāka vajāt, dažreiz pat ar izsaukta kaŗaspēka palīdzību. Bija sagaidāms, ka šādos apstākļos valdība reformas atcels, bet notikumu gaita pieņēma taisni muižniekiem negaidītu un pavisam nelabvēlīgu virzienu.

Poļu muižnieki vienmēr bijuši fantasti politiskos jautājumos. Izmantodami krievu neveiksmes Krimas kaŗā un sabiedrības neapmierinātību, Lietuvas un Polijas muižnieki 1863. gadā sacēlās, lai atkristu no Krievijas un nōmināli atjaunotu Lietuvas - Polijas lielvalsti „od morza do morza“ (no jūras līdz jūrai). Faktiski gan tā būtu tikai Polijas valsts. Latgales muižnieki šai sacelšanās kustībai

pievienojās. Ne Lietuvā, ne Polijā zemnieki savu apspiedēju sacelšanos neatbalstīja, Latgalē tie dumpīgos muižniekus nodeva pat ķeizaram.¹

Pēteris Mīglienijs (1850—1883)
Latgales tautas atmodas iezvanītājs. Aizstāvējis zemnieku tiesības. Par to cietis un miris mokeskļa nāvē.

Sacelšanos nežēlīgi apspieda. Visi lieliskie nodomi izjuka. Pēc tam sākās krievu reakcija, kas kā smags lietuvēns gūlās kā uz poļu muižniekiem, tā latviešu zemniekiem; pēdējiem tas uzvēlās ar divkāršu smagumu.

LATGALE VIĻNAS GUBERNĀTORA VARĀ

Latgale, būdama it kā neuzticama province, nokļuva Viļņas ģen. - gubernātora Nikolaja Muravjova, karstā slavofiļa stingrajā uzraudzībā. Sākās jau pirms 1863. gada dzimušās pārkrievošanas politikas idejas realizēšana. Lai vājinātu poļu elementu, Latgalē aicināja muižu pircējus krievus un zaldātus kā kolonistus latviešu sādžās.

Pēc 1863. gada poļiem aizliedza pirkt muižas, vēlāk to attiecināja itin uz visiem katoļticīgajiem pilsoņiem. Valdībai likās, ka ar muižu iepirkšanu privātā kārtā rusifikācijas process velkas ļoti gausi un nedod gaidītos un vajadzīgos rezultātus. Lai to novērstu, Krievijas agrārbanka, sākot ar 19. gadu simta vidu, pati steidzās iepirkt zemes gabalus Latgalē un izdalīt tos atsūtītajiem krievu zemniekiem uz ilggadīgu un izdevīgu nomaksu. Tāda rīcība ļoti veicināja lielāka krievu tautības zemnieku skaita ieplūšanu agrāk tīri latviskajā Latgalē. Tā kā ienācēji pa lielākai daļai bija pareizticīgi, tad Latgalē blakus 17. un 18. gadu simtos ieceļojušajiem krievu vecticībniekiem radās pareizticīgo krievu zemnieku kolonijas.

PĀRKRIEVOTĀJU NOLŪKI — LATVIEŠUS IZNĪCINĀT PAVISAM

S. P. Sacharovs darbā „Pareizticīgo baznīca Latgalē“, kas izdots Rīgā 1939. gadā, apskata draudžu rašanās un izcelšanās vēsturi. Tur redzam, ka vairākās vietās pareizticīgo draudzes bijušas jau 18. gadu simtā, kad poļu muižnieki labprāt aicināja par strādniekiem pareizticīgos baltruteņus un krievus. Draudzes gan 18. gadu simtā bija vairākās vietās, bet locekļu skaits nebija liels.

¹ Fr. Kemps „Latgalieši“, 12. lpp.

Vairums draudžu dibināts 19. gadu simtā, sevišķi otrā pusē, kad celta arī lielākā daļa baznīcu. Tās cēla visos pagastos, apdzīvotās vietās, pilsētās. Baznīcas ar valsts līdzekļiem cēla pat tādās vietās, kur bija pavisam niecīgs skaits pareizticīgo krievu, lai tik būtu šūniņa zināmas vietas pārkrievošanai. Tas rāda, ka bija nodomāts pārkrieivot visu Latgali, pārvēršot visus iedzīvotājus par pareizticīgajiem, izņemot žīdus.

Šai nolūkā darbojās pareizticīgo misija starp vecticībniekiem un katoļiem, solot pārgājējiem dažādas privilēģijas. Lielas piekrišanas tomēr starp vieniem, kā starp otriem nebija. Cik pieejamās ziņas rāda, tad lielāki panākumi misijai katoļu starpā ir bijuši ziem. - austrumu Latgalē, t. i. Ludzas un tag. Abrenes apriņķī, kur laikmetā no 1860 g — 1887. g., kad norisinājās vispārējā Latgales katoļticīgo latviešu pāriešana pareizticībā, pēdējo ir pieņēmuši vairāki tūkstoši. Vienā pašā Viļakas draudzē 1866. gadā pārgājuši 882, Liepnas draudzē — 1000 latgaļi. Pārgājuši veselām sādžām. Turpat lasām, ka Francispoles katoļu kapliča Liepnas draudzē pārvērsta par pareizticīgo baznīcu un Kūdopes katoļu baznīca 1885. gadā atdota pareizticīgajiem.² Tātad, acīm redzot, ir pielietoti spaidu līdzekļi.

Ziem. Latgalē pāriešanai pareizticībā pievienojās vēl pareizticīgo krievu zemnieku masu noņemšana no Pleskavas, Ostrovas un Opočkas apriņķiem ar valsts bankas Pleskavas nodaļas līdzekļiem atpirtās Balvu, Liepnas, Rugāju, Viļakas, Vīksnas u. c. muižu zemes. Pārējā Latgalē dažās muižās noņemāja zemniekus no Mohiļevas guberņas. Misijas nolūkos starp katoļiem ir dibināta arī laika sprīdī arī Kārsavas pareizticīgo draudze. Tādos pašos nolūkos starp vecticībniekiem un katoļiem ir celta Rībeņu pareizticīgo baznīca.

LATVIEŠU PĀRCELŠANA UZ SIBIRIJU UN CITĀM GUBERŅĀM

Vietējos latviešu zemniekus, galvenā kārtā no Ludzas apriņķa, 20.000 — 30.000 cilvēku pārvietoja uz Sibīriju, dodot tiem tur zemi. Sibīrijā veidojās jau toreiz latviešu - baltiešu kolonijas, nu radās arī latgaliešu kolonijas. Ir ziņas, ka tās ir pastāvējušas labu laiku pēc 1917. gada oktobra revolūcijas. Var pieļaut, ka vēl tagad tur pastāv kolchozi ar latviešu - latgaliešu strādniekiem.

Lielākā izceļošana bija ap 1895. gadu, kad veseliem pulkiem sāka doties uz Sibīriju. Kā K. Skrinda ziņo, Toboļskas, Tomskas un Jeņisejas guberņās 1909. gadā bija vairāk kā 125 katoļticīgo latviešu kolonijas. Dažas no tām bija krietni prāvas, piemēram Barkavas draudze Tomskas guberņā bija 40 verstes gara un tikpat plata. Kad to apmeklēja bīskaps Ceplaks, tad tur sapulcējās ap 4000 latgaliešu.

Latgalieši bez tam izceļoja Vitebskas guberņas Veližas apriņķī, kur bija latviešu katoļu draudze ar 2.000 — 2.300 draudzes locekļiem. Minskas guberņā bija Petrikovas draudze ar 400 locekļiem un Mohiļevas guberņā Babinovas draudze ar vairāk kā 100 draudzes locekļiem.³ Izceļošanu labprāt veicināja pati valdība, lai tukšās vietās noņemtu krievu kolonistus uz daudz labvēlīgākiem noteikumiem, kādi bija latviešiem. Daudzas sādžas ar tīri latviskiem nosaukumiem un krievu iedzīvotājiem liecina par to laiku izceļošanas kustību.

KATOĻU BAZNĪCU SLĒGŠANA UN PĀRIEŠANA PAREIZTICĪBĀ SPAIDU KĀRTĀ

Tā kā misijas darbs starp katoļiem neveicās ar vajadzīgajiem panākumiem, tad ķērās pie varas līdzekļiem, lai katoļticīgos latviešus piespiestu pāriet pareizticībā. Tā 1866. gadā ar Vitebskas gubernatora pavēli slēdza Brīgu draudzes katoļu baznīcu un pārvērta to par pareizticīgo. Lielākā

² S. P. Sacharov „Pravoslavnaja ceřkov v Latgaliji“, 36. lp. Rīga 1939.

³ M. Skujenieks „Latvija“, 372. lp. Rīga.

daļa draudzes locekļu tika ierakstīta pareizticībā.⁴ Briģu draudzē ietilpa arī tagadējā Zilupes draudze. Drīz pēc tam katoļiem atņēma Lauderu, Slobodrīnas, Vecslobodas un citas baznīcas un pārvērta tās par pareizticīgo baznīcām. Visās tās baznīcās agrāk dievkalpojumi tika noturēti latviešu valodā.⁵ Līdzīgā kārtā radās Brodaižu, Liepnas, Kūdupes, Šķilbānu, pa daļai Balvu un Tilžas pareizticīgo draudzes. Pēdējās divās bija daudz ienācēju — pareizticīgo latviešu no Vidzemes, jo tur, sevišķi Madonas apkārtnē, pāriešana pareizticībā notika jau pagājušajā gadu simta 40. gados, ziedu laikus sasniedzot no 1845. gada — 1848. gadam, kad pareizticīgās baznīcas klēpī jau bija vairāk 100.000 Vidzemes latviešu. Tāpēc jau visa Vidzeme ir kā piekaisīta ar pareizticīgo baznīcām. Pāriešanas kustība, kuŗu izsauca pretestība vācu muižniecībai un garīdzniecībai, bija tik stipra, ka Madonas apkārtnē dažās draudzēs pareizticīgo skaits jau tuvojās pusei, Bērzaunes draudzē to jau bija vairāk kā luterāņu. Pēc 1905. gada nemieriem, kad piešķīra ticības brīvību, pareizticīgo latviešu draudzes Vidzemē saplaka, jo daudzi pārgāja luterāņos. Latvijas pastāvēšanas laikā jau izrādījās, ka vairumam draudžu bija palicis tik niecīgs locekļu skaits, ka tās nevarēja vairs uzturēt savus priesterus.

Arī Viļņas guberņā, sevišķi Ašmēnas apriņķī, pagājušajā gadu simta otrā pusē ir notikusi lietuviešu pāriešana pareizticībā spaidu kārtā, atņemot katoļiem baznīcas un pārvēršot tās par pareizticīgajām, draudzes locekļus gan ar misijas palīdzību, gan spaidu līdzekļiem ierakstot par pareizticīgajiem.

Lai Latgales latviešus vairāk pievilktu pareizticībai, par Vitebskas - Polockas bīskapu iecēla latvieti Aleksandru, īstais uzvārds viņam bija Zaķis. Viņš Tilžā un Varakļānos iecēla latviešu tautības priesterus, Kārsavā ierīkoja misionāru centru, kam uzdeva atgriezt pareizticībā vecticībniekus un katoļus, noturot ar pēdējiem diskusijas latviešu valodā. Gadu simteņu maiņā, t. i. 20. gadu simta sākumā, Latgalē bija 50 000 pareizticīgo latviešu, neieskaitot jau 15. g. s. pārvērstos un pa lielākai daļai pārkrievotes Abrenes — Ostrovas novada latviešus

Kad Viļakas jaunā baznīca bijusi gatava, 1875. gadā atbraucis pats Polockas virsgans, latviešu zemnieku sievietes to sagaidījušas un pavadījušas dziedādamas pareizticīgo garīgās dziesmas un psalmus latviešu valodā. Pārejas laikā starp katoļiem un pareizticīgajiem bijušas naidīgas attiecības. Bet kad 1895. gadā Viļakā ieradies Polockas arkibīskaps Viktorians, tās bijušas jau nomierinājušās. Viņš draudzīgi sarunājies ar vietējo katoļu mācītāju un izteicis prieku, ka pareizticīgie latvieši Dieva vārdus dzirdot savā mātes valodā.⁶

Tas no mūsu viedokļa un no kristīgā viedokļa vispār būtu apsveicami, ja mēs nezinātu, ka krievu valdībai ar pareizticības uzspiešanu, aizliegšanu pāriet citā ticībā un padarīšanu par valsts ticību nebūtu pārkrievošanas nolūku. Ja Viļakas, tāpat Tilžas, Balvu un Liepnas pareizticīgie latvieši vēl 1895. g. dzirdēja Dieva vārdus savā mātes valodā, tad tas ir izskaidrojams ar to, ka tur kādu laiku bija latviešu tautības garīdznieki (Poišs Viļakā) un starp draudzes locekļiem bija laba tiesa no Vidzemes ienākušo pareizticīgo latviešu, kuŗiem bija stipra nacionālā apziņa. Pateicoties šādiem apstākļiem, minētās draudzes latvisko seju uzglabāja līdz pat Latvijas neatkarības laikam. Tā Viļakas draudzē 1938. gadā bija 1670 locekļu, $\frac{4}{5}$ bija latviešu un tikai $\frac{1}{5}$ krievu kolōnistu no Pleskavas guberņas.⁷

Pavisam citāda aina bija draudzēs, kur garīdznieki bija krievu tautības. Labs piemērs šinī sakarībā ir kaimiņu Šķilbānu draudze. Pagājušajā gadu simta 70. vai 80. gados draudzes locekļi latvieši pārgāja no katoļticības pareizticībā. Priesteri bija krievu tautības, dievkalpojumu liturģija senslavu, sprediķi un sarunas krievu valodā, uzskatu ieviešanās, ka tas, kas ir pareizticīgs, tas ir

⁴ S. P. Sacharov „Pravoslavnaja ceŗkov v Latgaliji“, 107. lp. Riga 1939.

⁵ „Ludzas apriņķis senāk un tagad“.

⁶ Sacharov „Pravoslavnaja ceŗkov v Latgaliji“, 36.—37. lp. Riga 1939.

⁷ Ibidem, 38. lp.

līdz ar to krievs u. t. t. Samērā īsā laikā draudze jau bija tā pārkrievota, ka Latvijas valsts sākumā krievu garīdznieki un kultūras darbinieki sīvi pretojās latviešu dievkalpojumu ievēšanai baznīcā, jo ļaudis, lūk, esot pareizticīgi un krievi, tā kā bija jāiejaucas pat valdības iestādēm. Ļaunāks stāvoklis bija Brodaižu draudzē. Baznīcas arhīvos redzams, ka 1866. gadā bez baltruteņiem daudz draudzes locekļu ir no katoļticības pārnākušo latviešu un čuchnu (igauņu), jo Ludzas apriņķī toreiz bija kādas igauņu cilts salas. Latvijas neatkarības laikos, 1938. gadā no 1508 draudzes locekļiem redzam vairs tikai 3 latviešus un neviena igauņa. Draudze jau pilnīgi pārkrievota. Tāpat pilnīgi pārkrievotas tika Brigu, Lauderu, Slobodrīnas un Vecslobodas draudzes. Slobodrīnas draudzei baznīca palika viņpus robežas.⁸ Tas ir atkal pierādījums, ka latvieši dzīvo aiz austrumu robežas, jo, kā redzējām, pag. gadu simta otrā pusē šo baznīcu latviešu katoļu draudzei atņēma. Raksturīgi, ka katoliskajā Brigu draudzes daļā latviešu valoda uzglabājusies līdz mūsu dienām, bet pareizticīgajā daļā to vairs nedzird.

Secinājums ir, ka pareizticīgā baznīca ir veicinājusi visu to Latgales latviešu pārkrievošānu, kuŗi ir nokļuvuši viņas klēpī.

Vēl esam redzējuši un pārliecinājušies, ka Ziemeļlatgales austrumu daļas latvieši, kuŗi apdzīvoja tag. Abrenes apriņķa Kacēnu, Upmalas, Linavas, Purvmalas, Augšpils un Gauru pagastus, kā arī novadu aiz robežas Ostrovas un Sarkanpils virzienā, 15. g. s. otrā pusē tika no Livonijas atrauti un pievienoti Pleskavas kņazīstei. Viņus piespieda no katoļticības pāriet pareizticībā. Vēlāk, izveidojoties krievu laikos gubernām, viņi palika pie Pleskavas, citi latgalieši pie Vitebskas gubernas. Vēl pašos jaunākajos laikos attiecībā uz valodu un tautību viņi ieņēma īpatu stāvokli.

LATVIEŠU VALODAS ROBEŽU NOTEIKŠANA 19. GADU SIMTA BEIGĀS

Gandrīz līdz pat pagājušā gadu simta beigām vēl neviens no izglītotajiem latviešiem nebija interesējies ne par latviešu etnografiskām, ne valodas robežām austrumos, kamēr beidzot to uzņēmās luterāņu vācu mācītājs A. Bīlenšteins. Viņš 19. gadu simta 80. gados apceļoja Ilūkstes apriņķa un Latgales austrumu daļu. Kaut gan diezgan pavirši un nepilnīgi, viņš tomēr kaut aptuveni ir noteicis latviešu valodas robežas un tā palicis šinī jautājumā par autoritāti, ka vēlāk, vadoties no tās, nosprauda pat valsts robežas.

Savā grāmatā „Reiseskizzen aus dem Oberlande“ A. Bīlenšteins par augšā minēto novadu salīdzinājumā saka tā: „Ilūkstes apriņķa dienvidus daļā iedzīvotāji savā starpā runā lietuviski un ir luterticīgi, bet iet latviešu baznīcā un ārpus mājas sabiedrībā runā latviski, tāpat kā Pleskavas gubernas Ostrovas apriņķī (Vitebskas gubernas Ludzas apriņķa pierobežā) ir latviešu josla, kuŗa uz āru liekas krieviska, jo ļaudis še ir pareizticīgi, sabiedrībā runā krieviski, bet mājā latviski. Tātad viņi bija latvieši, tāpat kā Ilūkstes apriņķī minētie iedzīvotāji lietuvieši, neskatoties uz to, ka bija luterticīgi un ārpus mājas runāja latviski.

Apskatītie fakti liecina, ka 19. gadu simta otrā pusē un beigās, kad jau bija sākusies pastiprināta rusifikācija, latviešu valoda bii vēl dzīva ne tikai visgarām Ziemeļlatgales austrumu robežai Abrenes - Zilupes virzienā, bet arī viņpus valsts robežām, piem. Slobodrīnas draudzē, kā nupat redzējām. Draudze atrodas Sebežas apriņķī, Vitebskas gubernā.

Kas attiecas uz to, ka latviešu valoda viņpus robežām 19. g. s. 2. pusē ir bijusi dzīva, pierāda tas apstākļi, ka slavofiļu valodnieks Hilferdings Muravjova darbības sākumā, cilādams poļu jautājumu, rakstīja, ka Zemgales un Vitebskas gub. latviešu bērniem Rēzeknes, Daugavpils, Ludzas un Drisas apriņķos pirmmācības izglītība jādod mātes valodā (lingua vernacula).⁹ Krievu valdība

⁸ S. P. Sacharov „Pravoslavnaja ceŗkov v Latgāļijī“, 128. lp. Rīga 1939.

⁹ M. Bukšs „Drukas aizlīgums latgalim“, 13. lp. Taunstein 1949.

pati šo faktu arī pierādījusi ar to, ka 1861. gada 19. febr. dzimtbūšanas atcelšanas aktu lika pārtulkot latviešu valodā un deva rīkojumu, lai to izdalītu Rēzeknes, Ludzas, Daugavpils un *Drisas apriņķu latviešu zemniekiem*. Ja Drisas apriņķī nebūtu latviešu, tad nebūtu arī tāda rīkojuma.

GRĀMATU IESPIEŠANAS AIZLIEGUMS

Viļņas gubernatora rīkojums 1864. gadā, kas aizliedza Lietuvā grāmatu iespiešanu latīņu burtiem, attiecās arī uz Latgali. Nav vēl noskaidrots, kādi iemesli bijuši tam sevišķam apstāklim, ka administrātori bija atturējušies veselus 7 gadus no cirkulāra publicēšanas Latgalē. Aizliegums Latgalē stājās spēkā tikai 1871. gada janvārī. Tad administrācija tūlīt ņēmās konfiscēt grāmatas latīņu burtiem, apgalvodama, ka tās esot lietuviešu. Nelīdzēja nekādi aizrādījumi. Iejaucās pat Dr. A. Bīlenšteins, paskaidrodams, ka latgalieši nav lietuvieši. Arī tas nelīdzēja. Administrācija pastāvēja pie sava uzskata, ka latgalieši ir lietuvieši, tāpēc uz priekšu, tāpat kā Lietuvā, drīkst izdot tik tādas grāmatas, kas iespiestas krievu burtiem.

Tūlīt pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1862. gadā Latgalē parādījās G. Manteifeļa „Inflantu zemies Lajka Gromota aba Kalenders“, kas bija pirmā laicīgā satura grāmata. Tas bija vienīgais zinību avots zemniekiem, bija ļoti izplatīts un iznāca 10 gadus. Arī to pēc 1871. gada Viļņas gubernators aizliedza.

Pēc tam sākās grāmatu iespiešana latgaliešiem latīņu burtiem ārpus Latvijas. Tērbatā H. Laakmaņa spiestuvē tika iespiesta „Pilneīga Liugšonu Gromota“, kuŗu tūkstošiem eksemplāros izplatīja Latgalē, jo piekrišana tai bija liela. Administrācija tos konfiscēja un Laakmani iemeta cietumā. Viņš aizrādīja, ka Inflantijas apstākļus nepazīstot, par drukas aizliegumu latīņu burtiem nekā nezinot, grāmatu iespiešanai viņš esot pieņēmis no barona G. Manteifeļa. Tad Manteifeli piespieda parakstīties, ka nekad nerakstīšot nekādu „lietuvisku“ grāmatu latīņu burtiem. Šis jocīgais gadījums labi raksturo toreizējo krievu administrāciju.

Pēc tam grāmatas latīņu burtiem tīros peļņas nolūkos piegādāja žīdi no Tilzītes, kur iespieda arī lietuviešu grāmatas. Tā bija vecu grāmatu pārdrukāšana bez autora ziņas, valoda un pareizrakstība bija ļoti sakropļota. Visas grāmatas bija izdotas 1856. gadā Viļņā. To darīja tāpēc, ka daži mīkstākie krievu ierēdņi drukas brīvības laikos izdotās grāmatas atļāva pārdot. Bez tam vēl izdevās dabūt atļauju izplatīt Latgalē 5 gadus „Daugavas Katoļu Kalendaru“, iespiestu tā saucamā Baltijas latviešu valodā, kā toreiz to apzīmēja latgalieši.

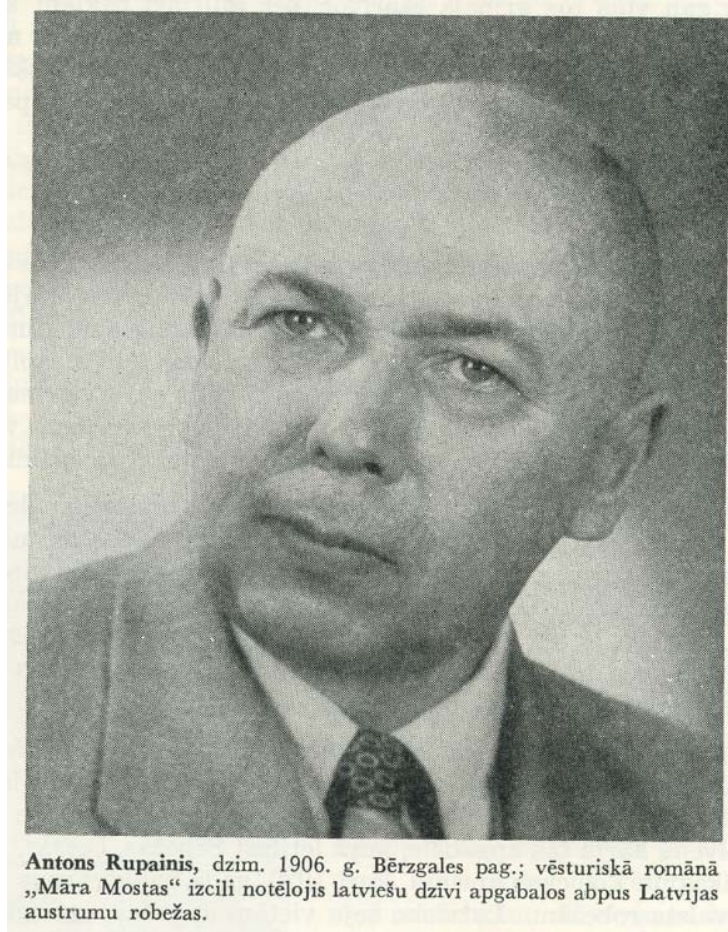
Katoļu garīdznieki vēl rūpējās, lai šīs grāmatas mātes valodā nokļūtu tautā, lai tauta kaut ko iegūtu dvēselei, lai latviešu valoda neciestu un galīgi neietu bojā. Bet garīdznieki jau paši stingri tika uzraudzīti, lai tie neuzturētu sakarus ar tautu un saites ar to pārrautu.

Patiesībā Muravjovs nebija īstais drukas aizliedzējs lietuviešiem un latviešiem, bet, kā jau redzējām, viņa pēctecis, pārkrievotais vācietis Viļņas gubernators Kaufmanis. Šinī sakarībā tad daži vēsturnieki piem. Latvijas universitātes docents J. Bērziņš, attaisno Muravjova rīcību, jo viņš lietuviešus gribējis atbrīvot no poļu ietekmes. No poļu ietekmes gan viņš tos gribēja atbrīvot, bet tūlīt arī pakļaut krievu ietekmei un pārkrieivot, tāpat kā poļi tos vēlējās pārpoļot. Nav ne mazākā pierādījuma, ka Muravjovs vai Kaufmanis nebūtu likuši šķēršļus lietuviešu vai latgaliešu tautiskai kustībai, nerunājot nemaz par tās atbalstīšanu.

GRĀMATU PĀRRAKSTĪTĀJI

Tos nabadzības, posta un gara tumsības laikos tautā radās dziesminieki, grāmatu rakstītāji un pārrakstītāji, grāmatu lāpītāji. Tie gaŗajos, tumšajos rudens vakaros un ziemas naktīs pie skala un vēlāk pie mazās skārda lampiņas vai pat mēneša gaismas lāpīja saplīsušās un rakstīja jaunas

grāmatas, lai tautai būtu kāds gara gaismas stariņš. Tie bija tumšā laikmeta klusie varoņi, kuŗi visādiem, viņiem pieejamiem līdzekļiem cīnījās pret krievu administrācijas spaidiem.

Visspožākā zvaigzne šinī ziņā pie Latgales tumšajām debesīm gan būs *Andrievs Jurdžs*, dzimis 1846. gadā, izglītojies pašmācības ceļā. No grāmatu pārrakstīšanas pie skala gaismas naktīs viņš bija palicis gandrīz aklis. Drukas aizlieguma laikā viņš bija sarakstījis apm. 15 sējumus, katru 1000 lapas pušu biezu. Tādi gadījumi Eiropas literātūrā ir visai reti jeb to nemaz nav. Līdzīgus darbus vidus laikos veica vienīgi daži mūku ordeņi klosteros.

Viņš un citi līdzīgi darbinieki palīdzēja pasargāt katoliskās Latgales daļu no pārtautošanas, bet pareizticīgo latgaļu apgabals ieslīdēja krievu apkampienos.¹⁰ Kā pareizticīgo latgaļu apgabals šē ir domāts galvenā kārtā tas apgabals, kuŗā ietilpst Sebežas, Drisas, pa daļai Opočkas un Polockas apriņķi, kuŗi 1920. gadā palika ārpus Latvijas brīvvalsts robežām. Latvisko seju vietām apgabals ir uzglabājis līdz 19. g. s. 2. pusei, pat vēlāk. Reliģiskā ziņā viss apgabals nav ortodoksāls, daudz katoļticīgo ir Drisas, pa daļai arī Sebežas apriņķī. Viņi arī ir tie, kas dzimto valodu ir saglabājuši līdz mūsu dienām. Kā to vēlāk redzēsim, ir vēl arī tur pareizticīgie latgaļi, kas nav aizmirsuši latviešu valodu.

¹⁰ Katoļu Kalendars 1954. gadam, 39. lp. Upsala.

KRIEVISKĀS SKOLAS LATGALĒ

Krievu valdība 19. g. s. otrā pusē bija izvēlējusies skolu kā ietekmīgāko un stiprāko pārkrievošanas līdzekli. Skolas nolūks nebija nest tautai gara gaismu, bet gan tikai krievisku garu, krievu valodu un savas tautas un valodas nicināšanu.

Jau 1863. gadā tika ierīkotas 3—4 gadīgas tautas skolas ar ļoti šauru un niecīgu programmu. Skolas vairāk neko nemācīja kā 4 rēķināšanas darbības, krieviski lasīt un kaut kā rakstīt, bet toties skolotāji vai no ādas līda laukā, lai skolēnos nokautu tautisko garu un mātes valodas cienīšanu. Latviešu valoda bija uz stingrāko aizliegta. Lai rusifikācijas politiku izvestu pilnīgāk, jau 1864. g. Latgales skolas tika nodotas Vitebskas guberņas tautskolu direktora rīcībā. Tāda kārtība palika līdz pat Latvijas valsts sākumam. Skolotāji bija pareizticīgie krievi, latvieši - katoļi netika nedz skolotāju sagatavošanas iestādēs uzņemti, nedz skolotāja darbā pielaisti. Gadu simteņa beigās gan par skolotājiem iekļuva latvieši - luterāņi, bet to nebija daudz un tie nedrīkstēja mācīt latviešu valodu.

Francis Trasuns (1864 — 1926).
Latgales tautas atmodas darbinieks un dedzīgs latviešu vienības paudējs.

Blakus tautskolām darbojās baznīcu skolas (cerkovno - prichodskija učilišča), kuŗas blakus pārkrievošanas nolūkiem sēja naidu pret katoļu ticību un dzina propagandu par pāriešanu pareizticībā. Lauku skolās katoļu mācītāji nemaz netika pielaisti. Pilsētu skolās gan viņus pielaida, bet ticības mācība tur bija jāmāca krievu valodā, jo likums to tā prasīja. Poļi tomēr panāca, ka pilsētu skolās ticības mācību atļāva mācīt poliski. Šinī sakarībā tad raksturīgas ziņas sniedz pazīstamais sabiedriskais darbinieks Fr. Trasūns. Mācot ticības mācību Daugavpils skolās, viņš ievēro, ka skolnieki ar latviskiem uzvārdiem mācās poliski un noliedz savu tautību. Fr. Trasūns sāk strādāt pretējā, latviskā garā. Poliskā baznīcas pārvalde to pārceļ uz Rīgu. Tur viņš tautas darbiniekus tuvāk iepazīstina ar Latgali, bet tāpēc viņu pārceļ uz Pēterpili. Arī tur viņš nepārtrauc sakarus ar latviešiem, tāpēc to apvaino Krievijas valsts pamatu graušanā.¹¹ Še redzams, cik ļaunprātīgi un nekrietni krievi un poļi vajāja katru sabiedrisku darbinieku, kas iedrošinājās modināt

¹¹ Fr. Kemps „Latgalieši“, 58.—61. lp. Rīga 1910. A. Bielenstein „Reiseskizzen im Oberlande“, 713—715. lp.

iznīcībai padoto tautu.

Skolas bija ļoti vāji nostādītas, piemērotu telpu gandrīz nemaz nebija, skolas ierīkoja pat virtuvēs un pirtīs. Skolu vispār nebija daudz, un skolēnu skaits bija niecīgs. Latgalē uz 38 iedzīvotājiem iznāca 1 skolēns, Kurzemē uz 15 iedzīvotājiem iznāca 1 skolēns tanī pašā 19. g. s. otrā pusē.

Izeju no šī stāvokļa latvieši atrada tādā kārtā, ka mātes bērnus mācīja lasīt latviešu valodā no slepeni ievestajām pātaru grāmatām. Šī parādība augsti vērtējama, jo tā pasargāja latviešus Latgalē no galīgās pārtautošanas.

NOMAĻU TAUTU PĀRKRIEVOŠANAS SEKAS

Visā Krievijas imperijā 19. g. s. beigās pēc 1897. gada vispārīgās tautas skaitīšanas datiem bija 129 miljoni iedzīvotāju. Kaut gan krievu no tiem bija tikai apmēram, t. i. apaļos skaitļos ņemot, 55.673.000 jeb 43.3%, tātad mazākumā, tomēr tie ar varas līdzekļiem uzspieda citām tautībām savu valodu, tautību un ticību. Patiesībā krievu bija vēl krietni mazāk, bet, apskatot austr. Lietuvu, mēs jau redzējam, kas 1897. g. tautas skaitīšanā tika uzdoti par „īstiem krievu ļaudīm“, pie kam sveštautieši, kā somi, igauņi, latvieši, lietuvieši, poļi kultūrālās un sabiedriskas organizācijas ziņā stāvēja daudz augstāk kā krievi.¹²

Neskatoties uz šādu valdības rīcību, šīs tautas uzticējās Krievijai. Valdībai vajadzēja šo uzticību izmantot un piešķirt viņām zināmu vienlīdzību un brīvību. Valdība to nesaprata un negribēja, bet atbildēja ar bezjēdzīgu nomaļu tautu apspiešanu un vajāšanu. Tas izpaudās somu preses un citu brīvību ierobežošanā, poļu pārkrievošanā, baltruteņu, ukraiņu, lietuviešu, Vitebskas guberņas latviešu *drukas aizliegumā*, *gribo* *visas tās tautas pārvērst par krieviem*. Tāda rīcība bieži noveda pie kuriōziem gadījumiem, piem. Ķījevā, kur ukraiņu tautas dziesmas izpildīja franču valodā. Šāda politika sprauštos mērķus nesasniedza un nomaļu tautas pārkrievošana neizdevās.¹³ To tomēr nevar attiecināt uz visām tautībām vai to daļām. Austr. Lietuvai un austr. Latvijai šāda politika bija nāvīga.

AUSTR. LATGALES LATVIEŠI SĀK ATMEST SAVAS PARAŽAS UN VALODU

Krievu administrācijas ierēdņi ziņo, ka Vitebskas guberņas latvieši līdz 1865. gadam krievu valodu vai nu nemaz neesot pratuši, vai pratuši to ļoti vāji. Pēc minētā gada stāvoklis esot mainījies, latvieši sākuši piegriezt lielāku vērību krievu valodai, sevišķi vēl tāpēc, ka Vitebskas guberņas latviešu runā esot iegājis daudz krievu vārdu.¹⁴

Krievu vārdu iesakņošanu latgaliešu runā nekādā ziņā nevar attiecināt uz visu Latgali. Lielākajā tās daļā ļaudis runāja tīru valodu. Krievu vārdu lietošana attiecināma uz Latgales austrumu novadiem, kur latvieši nāca tiešā saskarē ar slaviem vai agrāk slavizētiem saviem tautas brāļiem, kur Dominikāņu ordenis jau 18. g. s. latviešu valodu dzina laukā no baznīcas. Nav brīnums, ka latvietis pēc 1865. gada piegrieza vērību krievu valodai un sāka runāt žargonā, jo poļi Latgales austr. un dienv. daļā latviešu valodu stūma laukā no baznīcas, krievi no valsts un pašvaldību iestādēm, pat pagastu valdēs, kur zemniekiem iznāca darīšanas katru dienu, bija aizliegts lietot latviešu valodu.

¹² V. Stankevič „Sudjby narodov Rossiji“, 3.—5. lp. Berlin 1921.

¹³ V. Stankevič „Sudjby narodov Rossiji“, 5. lp.

¹⁴ „Pamiatnaja knjiška Vitebskoj gubernijji“, 130., 131. lp. 1861.

Visļaudnākā un bīstamākā parādība bija tā, ka par sarunāšanos latviešu valodā publiskās vietās sāka vajāt, sevišķi austrumos no Abrenes — Rēzeknes — Daugavpils — Viļņas dzelzceļa līnijas. Šī parādība draudēja uz mūžiem aplūsināt latviešu valodas skaņas. Tas vairākos novados arī izdevās: tīri latviskas draudzes un pagasti sāka atmet savu dzimto valodu un runāt slaviskā žargonā, kas sastāvēja no latviešu, krievu, baltruteņu un poļu vārdiem, piem. „sorok pīci rubļi, možna, mož, ka byus, čisteit sātu, pajemt drovas, roztopeit ceply“ un t. t.

Sakarā ar to latvieši sāka piesavināties krievu paražas un dzīves veidu. Tas bija iespējams, jo latviešu vidū bija izkaisītas krievu vecticībnieku kolonijas. Krievu ietekmi uz latviešu dzīves veidu Latgalē pag. gadu simta 80. gados apraksta Dr. A. Bīlenšteins, kas pēc Ilūkstes apriņķa apceļošanas pārceļas pār Daugavu pie Krāslavas, kur sākas īstie augšlatvieši, Hochletten, kā viņš sauc Latgales latviešus. Ceļu no Krāslavas uz Rēzekni caur Izabelinu, Dagdu, Andrupeni un Volkenbergu viņš izvēlējis tāpēc, ka tās vietas biežāk apdzīvotas. Vēl ir ne mazums viensētu ar mazām mājām, tomēr sādžas pārsvarā. Austrumos mājas vēl mazākas, viensētas izzūd, nemaz nav riju un augļu dārzu, kas tik raksturīgi Vidzemei. Iespajds nabadzīgs un nepatīkams. (Sk. karti I).

Kaut gan latviešu virsdrēbju krāsa no seniem laikiem ir gaiši pelēka, tomēr svētdienas drēbēs jau sākot dominēt sarkanā krievu krāsa, pār bīksēm nolaistais kreklis pēc krievu parauga, gaŗās bārdas audzēšana u. t. t. Valodā ieviesušies savādie vārdi liecina par krievu ietekmi. Ceļā uz Volkenbergu Dr. Bīlenšteins apstājas atsevišķās sādžās, piem. Voveros, kur dzīvo vecticībnieki. Pats nosaukums rāda, ka agrāk tur dzīvojuši latvieši. Sarkanu sādžā, kur ir katoļu baznīca, iedzīvotāji sakot, ka *tie esot baltruteņi, bet Dievu lūdzot poliski un mājās runājot latviski*. Beļaku sādža esot latviska, šķietot tūrāka, labāka, tomēr iedzīvotāji nacionālo apģērbu vairs nenēsājot, bet pār bīksēm pārleistus kreklus un piekopjot citas krievu paražas. Tie visus uzrunājot par „tu“, kas gan nenozīmējot nicināšanu, bet vairāk ļaužu vienkāršību vai labsirdību.

Latvieši ar pārkrievošanas spaidiem tā iebiedēti, ka atklātās vietās baidās sarunāties savā valodā. Kad Taunegos Bīlenšteinam kāds vecāks vīrs latviešu valodā sācis stāstīt par apkārtni, sieva sacēlusi briesmīgu troksni, ka ar to viņas vīram gribot kaitēt un sūtīt to uz Sibīriju.

Par Volkenbergas pili esot teika, ka tur ieslodzīta jaunava ar naudu un mantu. To sargājot nikns suns.¹⁵ Teikai ir simboliska nozīme, tāpēc tauta to neaizmirst. Ieslodzītā jaunava un viņas nauda un manta nav nekas cits kā zaudētā brīvība. Līdzīgā kārtā un garā turpinās atlikušais ceļojuma apraksts.

ILŪKSTES APRIŅĶA AUSTRUMU DAĻAS IEDZĪVOTĀJU NACIONĀLAIS SASTĀVS 19. GADU SIMTA OTRĀ PUSĒ

Pirms pārceļšanās pār Daugavu pie Krāslavas, Dr. A. Bīlenšteins ir apceļojis Ilūkstes apriņķa austrumu daļu, kas kā šaura josla iespiesta starp Daugavu un Viļņas guberņu. Lietuvieši šē dzīvo dienvidus daļā. Tur viņu apdzīvotais nelielais novads rietumos ir šaurāks, austrumos — platāks. Šē viņi ir senie iedzīvotāji un nav ienācēji kā baltruteņi un krievu vecticībnieki, kuŗi turpina slavizēt šo no seniem laikiem latviešu un lietuviešu apdzīvoto zemi.

Taču 19. g. s. otrā pusē šē notika pretējā parādība. Ilūkstes apriņķa austrumu nomale, kaut arī neapzinīgi, tika pamazām atkal latviskota. Vietējie vācu tautības muižnieki ievēd luterticīgos latviešu zemniekus no Jaunjelgavas apriņķa un Vidzemes. Eģiptes luterāņu draudzē pie Meduma 1850. gadā bija tikai 50, bet 80. gados jau 450 luterticīgie latvieši. Demenes draudzē 1850. gadā nebija nemaz, bet 80. gados 250 latvieši. Siķeles draudzē, tag. Salienas pag., 1850. g. bija tikai 12 draudzes locekļi, bet ap 80. gadiem sniedzās uz 2000 latviešu. Latviešu iecelotāji bija arī citos

¹⁵ Dr. A. Bielenstein „Reiseskizzen aus dem Oberlande“. 1885. g. 709.—728. lp.

pagastos.¹⁶ Tādā kārtā Ilūkstes apriņķa austrumu daļā, kur ietilpst tag. Kurcuma, Laucesas, Demenes, Skrundalienas, Salienas, Silenes un Kaplavas pagasti, dzīvoja prāvs skaits luterticīgo latviešu. Blakus tiem dzīvoja katoļticīgie latvieši, senie tās zemes iedzīvotāji.

Dr. A. Bīlenšteins apraksta turienes latviskos, starp tiem arī lietuviskos vietu nosaukumus, piem. Laucesas upi, Lašus, Grīvu, Kalkūnus, min Kilikišku pilskalnu, latviskos pilskalnus Salienas un Kaplavas pagastos. Notēlojot latviešu paražas šinī novadā, sevišķi Jāņu svinēšanu, tautas dziesmas un to dziedāšanu, viņš saka, ka tā esot labāka un skaistāka kā ienācējiem slaviem, kuŗus nezin kāpēc saucot par „muchobrodiem“. Pēc vietējo iedzīvotāju domām, tie esot krievu, poļu, latviešu un lietuviešu sajaukums ar krievu elementu pārsvarā. (Sk. karti I).

Šis tautas uzskats par sajaukšanos ir pareizs. Paceļas tikai cits jautājums, kuŗas tautības elements ir pārsvarā. Nav ziņu, ka še būtu ieceļojušas lielākas slavu masas. Tie apmetās 17. g. s. otrā pusē un 18. g. s. pirmajā pusē ar mēri izmirušās vietās resp. sādžās, kuŗas bija lielo satiksmes ceļu malās, galvenā kārtā gar Daugavu. Nav nekad tā, ka iedzīvotāji visās vietās būtu izmiruši. Arī tos laikos ļaudis bija piesardzīgi. Dzīvojot noslēgtās sādžās, kuŗas bija zināmā attālumā viena no otras, tas bija iespējams. Ir ziņas, ka tās vietās, kuŗas slimības nebija skārušas, ļaudis pielietojuši visus, pat ļoti nežēlīgus līdzekļus, lai izsargātos. Kā pierādījums šai parādībai ir daži raksturīgi vietu nosaukumi. Kaplavas pagastā, netālu no Krāslavas, pašā Daugavas krastā ir sādža ar slavisku nosaukumu. Latvijas neatkarības laikā tā izgājusi viensētās, kur katrai ir savs vārds, bet iedzīvotāji tās visas kopā labprāt dēvē agrākās sādžas vārdā. Kādu gabalu tālāk no krasta, diezgan augstā vietā ir ļoti liela Gaiseļu sādža, kuŗas latviskais nosaukums atbilst tās novietojumam. Braucot ar laivu pa Daugavu, tā izskatās kā gaisā. Abu sādžu iedzīvotāji sevi dēvē par baltruteņiem un savā starpā latviski nerunā, neskatoties uz to, ka jaunā paaudze to jau prot. Sādžā uz pašā Daugavas krasta mēŗa laikos latvieši pa daļai vai pilnīgi izmiruši, viņu vietā ienākuši baltruteņi un devuši savu nosaukumu, kā to slavi darīja visur, kur tie ienāca tukšās, senāk baltu apdzīvotās vietās. Gaiseļu sādžai mēŗa posts ir pagājis gaŗām vai to skāris mazāk, slavi tur nav apmetušies, vietas latviskais nosaukums palicis. Tikai vēlāk, bargajos rusifikācijas laikos, iedzīvotāji sākuši atmest savu latviešu un pieņemt kaimiņu baltruteņu valodu. Šī parādība ir vienāda kā austr. Latvijā, tā austrumu Lietuvā, arī tos latviskos un lietuviskos apgabalos, kuŗi palika ārpus 1920. gadā nospraustajām abu valšķu robežām.

Tā kā Ilūkstes apriņķa austrumu daļas vietu nosaukumi vairumā nav slaviski, tad nav pamata uzskatam, ka „muchobrodi“ kā tautību sajaukums būtu ar slavisko elementu pārsvarā. To pierādīja tā apgabala iedzīvotāji paši Latvijas neatkarības laikos. Tiem pamodās nacionālā apziņa, ar katru tautas skaitīšanu latviešu un lietuviešu skaits pieauga, kamēr 1935. gada tautas skaitīšana rādīja, ka latviešu vien katrā pagastā ir pāri par 50 — 60 un vairāk procentu, bet kopā ar lietuviešiem balti ir jau stipri lielākā vairākumā pār slaviem. Izņēmums bija Laucesas pagasts, kur latviešu bija relatīvais vairākums — 41.5%, kas nozīmē, ka tā bija lielākā no pagasta tautību grupām. lietuviešu bi ja 6.8%, kopā ar latviešiem 48.3%. Tātad slavi — krievi, poļi un baltruteņi bijaniecīgā vairākumā par baltiem, t. i., tikai par 1,7%. Īstie slavi tur ir krievi vecticībnieki, bet cits jautājums ir cik slavu asiņu ir katolisko poļu un baltruteņu dzīslās.

It pamatoti, ka to Viļņas guberņas daļu, kuŗa atrodas dienvidos no nupat minētajiem Ilūkstes apriņķa pagastiem, Dr. A. Bīlenšteins nosauc par Lietuvu, kur mirdz spoŗais ezeru līmenis. Savā ceļojuma laikā viņš ievēro šādu visai interesantu parādību. Netālu no Sventes esot meŗsarga māja. Meŗsargs, iedams savās dienesta gaitās, nēsājot uz krūtīm ķēdīti ar uzrakstu latviešu valodā „Mescha Sargs“. Ar to latviešu valoda esot itin kā oficiāla valoda, kaut gan meŗsargs esot polis. Tas gan esot vietējo vācu muižnieku ietekme, kuŗi ar saviem apakšniekiem vienmēr runānot

¹⁶ Dr. A. Bielenstein „Reiseskizzen aus dem Oberlande“, 643.—644. lp.

latviski.¹⁷

Sventes pagasta kaimiņš ir Laucesas pagasts, kas savukārt pieiet pie Grīvas pilsētas. Ja Sventes pagasta iedzīvotāji bija latvieši, tad tādi bija arī kaimiņu Laucesas pagastā. Sventieši ir katoļticīgie zemgaļi, pie savas latviešu valodas tie ir turējušies spītīgi, neskatoties uz to, ka saujiņa „poļu“ tos ir visādiem līdzekļiem centusies un pūlējusies pārpoļot gan krievu caru, gan pat Latvijas neatkarības laikos. Cīņas ar poļiem par latviešu valodas tiesībām baznīcā nereti tur beidzās ar kautiņiem, par ko rakstīja Rīgas laikraksti.

¹⁷ Dr. A. Bielenstein „Reiseskizzen aus dem Oberlande“, 624.—640. lp.

ASTOŅPADSMITĀ NODAĻA

POLONIZĀCIJA LATGALĒ

NEŽĒLĪGAI RUSIFIKĀCIJAI SEKO PASTIPRINĀTA POLONIZĀCIJA

Pārkrievošanas politiku krievi izskaidroja ar to, ka gribot vājināt poļu ietekmi latviešos un lietuviešos. Uz to poļi drīz vien, jau pēc 1863. gada, atbildēja ar pastiprinātu polonizāciju Latgalē un Lietuvā: sākās īstais pārpoļošanas laikmets. Latgales zemnieki ienīstos poļu magnātus un šļachtičus, kuŗi bija 1863. gadā sacēlušies pret Krieviju, nodeva valdībai. Līdz ar to varētu domāt, ka poļu ietekme Latgalē jau zudusi. Notika tomēr pretējais: poļi atrada ceļus un līdzekļus savas ietekmes pastiprināšanai ne tik vien savos muižu ļaudīs, bet jau Latgales latviešu ciemos.

Poļu muižnieki Muravjova rusifikācijas laikos saimnieciski joprojām palika stipri. Muižas pa vecam palika viņu īpašumā, tikai iepirkt tās uz priekšu katoļiem bija aizliegts. Pilsētās namu un citādu uzņēmumu īpašnieki pa lielākai daļai bija poļi, baznīca atradās poļu rokās. Ziemas laikā tie dzīvoja Viļņā, Varšavā, Krakovā, pat Parīzē; vasaras mēnešos tie ieradās, draugu un cienītāju pulku pavadīti, lai izpriečātos uz Latgales zemnieku rēķina. Iespiest grāmatas latīņu burtiem lietuviešu, Latgalē latviešu un baltruteņu valodās bija aizliegts ar tādu nolūku, lai tās tautas atrautu poļu ietekmei. Turpretim iespiest grāmatas ar latīņu burtiem poļu valodā nebija aizliegts. Poļi šo apstākli izmantoja kā labu līdzekli polonizācijas nolūkiem. Par pastiprinātiem polonizācijas centriem ziemeļu austrumos tapa Kauņa, Viļņa un Daugavpils, bet nebija aizmirsta arī Rīga un Liepāja, sevišķi pēdējā. Polonizatoru mērķis bija visur jau laikus stiprināt polisko elementu un atjaunot tīri polisku valsti no Melnās līdz Baltijas jūrai. Tā kā polonizācija pilsētās bija sākusies jau agrāk, tad pag. gadu simta 70., 80., 90. gados poļi pūlējās pārvilkst savā pusē katru latviešu un lietuviešu katoli un pārtaisīt par poli, kas bija ienācis pilsētā un apmeties uz dzīvi. Pilsētām vajadzēja tapt par polonizācijas cietokšņiem. Īpaši lielu vērību piegriezta tiem ienācējiem pilsētās, kas bija tikuši kaut cik uz augšu, lai lietuviešu un latviešu katoļiem nebūtu vadoņu, kas varētu modināt nacionālo apziņu.

Daugavpilī labi noorganizētā vadība, magnāti un šļachtiči reizē ar savām muižām un muiželēm laukos pārvērtās par kolonizācijas perekļiem. Tā kā Latgales dienvidu un austrumu daļā sīkās šļachtas vairāk, tad pārpoļošanas sekas tur lielākas. Ja līdz pag. gadu simta 60 gadiem muižnieki kaut cik rūpējās par zemnieku gara dzīvi, izdodami latviešu valodā lūgšanu grāmatas, elementārus jeb ābeces, rēķinu grāmatas u. t. t., tad pēc 60. gadiem tas viss tika kā ar roku atņemts.

Nerunājot par magnātiem, kuŗi šo akciju vadīja, polonizācijas kalpībā stājās visi, kas runāja poliski: šlachtiči, voiti, meldeŗi, kučieŗi, dārznieki, sādžu vecākie u. t. t. Šlachtiči bija sīki muižnieki, kaut kas vidējs starp zemniekiem un magnātiem, to muižeļu bija pieaudzis kā sēņu ap lielo magnātu muižām. Viņi bija senāk ienākuši poļi vai lietuvieši, kuŗi pārpoļojās, bija starp tiem vietējie latvieši, kas tikuši pie „folverkiem“ — viensētām, tie, protams, tāpat pārpoļojās un sevi skaitīja par šlachtu. Viņi visi bija maz izglītoti, to saimniecības maz atšķīrās no ciemu lielāko un turīgāko zemnieku saimniecībām, bet viņi bija lepni uz savu „kārtu“ un centās uzglabāt savas tradīcijas. Jo tumšāks un mazturīgāks bija kāds no tiem, jo smieklīgāki tā uzskati par savu muižniecisko augstdzimtību. Ārēji tie bija galanti, pat visnabadzīgākie, kas ziemu nespēja pat tuvējā Viļņā pavadīt, bet Latgales zemnieka alutiņš un gaļas bļoda tiem vienmēr patika, viesojoties dienām ilgi. Zemnieks tāda „kungā“ acīs vienmēr palika „chlops“. Apstākļu spiesti, tie mācēja arī latviski runāt, bet savu kalpotāju starpā latviešu valodu necieta. Sevišķi neiecietīgi bija magnāti. Bieži tie runāja ar līdzjūtību par zemnieku nabadzību un izglītības trūkumu, bet savās muižās no kalpotāju vidus bez žēlastības centās izskaust latviešu valodu. Ja kāds poļu valodu negribēja mācīties, tad kalpotājus atsaucā no Polijas. Tā muižas palika par pārpoļošanas centriem, jo pa lielākai daļai latgalieši vietas negribēja zaudēt.¹

Dr. A. Bīlenšteins ir novērojis, ka *Ilūkstes apriņķī un Latgalē ieceļojošie poļi neasimilējas, bet cenšas asimilēt vietējos. Pilni uzpūtības, tie latviešu zemnieku valodu sauca par prastu „chlopu“ valodu, bieži to sagrozīja un sakropļoja, pasvītrodami savu pārākumu.* Ja magnāti apzinīgi un sistematiski nodarbojās ar pārpoļošanu, tad šlachtiči zemās attīstības un uzpūtības dēļ to darīja neapzinīgi; īstie polonizācijas nolūki tiem nebija pat saprotami, viņi uzsvēra piederību pie katoļu ticības, bet par savu tautību nebija skaidrībā.

Visumā ņemot, tie savos „folverkos“ bija ierīkojušies labāk kā apkārtējie ciema ļaudis. Tā kā zemniekiem katrs polis likās kaut kas labāks, tad latgalieši, tāpat kā lietuvieši Viļņas apkārtnē, sevišķi pēc dzimtbuves atceļšanas, kad vairāk sāka apzināties savas cilvēka tiesības, paši arī centās pielīdzināties šlachtičiem. Tā iznāk, ka pēdējie ir netieši pārpoļotāji. Ar šo parādību bija saslimušas ne tik vien atsevišķas sādžas, bet veselas draudzes Latgales dienvidos un austrumos, ko vēl vairāk veicināja baznīca.

Latgales katoļu garīdzniecība pa lielākai daļai sastāvēja no lietuviešiem, latviešiem un baltruteniem, kuŗi tika sagatavoti Pēterpils garīgajā seminārā. Mācības valoda tur bija poļu, internāts polisks. Nekādi latviešu, lietuviešu vai baltruteņu nacionālie centieni nedrīkstēja izpausties, bet poļu nacionālās idejas tika atklāti sludinātas. Audzēkņi tur no savas tautas atsvešinājās.

Latgales garīdznieku mājās bija dzirdama vienīgi poļu valoda. Ar draudzi gan sarunājās latviski, bet valoda bija poliski akcentēta. Garīdznieki pieslējās poļu idejām. Tā „kārķu poļacība“ no latgaliešu vidus izrāva daudz inteliģentu darbinieku, neļaujot izveidoties latgaliešu pilsonībai. Beidzamos gados gan Pēterpils garīgajā seminārā mācīja arī latviešu valodu, bet tik vāji, ka drīzāk kropļoja to, nekā mācīja, tāpat kā tas bija ar lietuviešu valodu. Sekas bija tās, ka Latgales austrumu un dienvidus draudzes, kur muižas bija tapušas par polonizācijas perekļiem, baznīca kļuva vēl ietekmīgāka pārtautošanas vieta nekā muiža, jo tās klēpī bija visi kā muižas, tā ciema ļaudis.

Poļu garā izaudzinātie garīdznieki pārvērtās par polonizācijas pionieriem. Tie sistematiski stūma latviešu valodu laukā no baznīcas. Bija draudzes, kur baznīcās latviešu valodu nelietoja nemaz, citās teica tikai sausas pamācības, bieži sakropļotā valodā, jo garīdznieki to vāji prata. Citās baznīcās nolasīja tikai evaņģeliju latviski. Spreidīkus latviešu valodā neteica vairs nekur, turpretim poļu valodā teiktie bija dzīvāki un interesantāki. Grēku sūdzēšanu noturēja poļu valodā. Tā poliskais tika rūpīgi atbalstīts, bet latviskais nobīdīts pie malas.

¹ Fr. Kemps „Latgalieši“. Rīga 1910.

POLONIZĀCIJAS SEKAS — RUTENIZĒŠANĀS

Polonizātori tomēr vīlās, savus mērķus — polonizēt visu Latgali, sākot ar dienvidus un austrumu nomali, tie sasniedza tik pa daļai: stiprāk izdevās polonizēt pilsētas, sevišķi Daugavpili, Grīvu, Krāslavu, Ilūkstei un to tuvāko apkārtni. Citur panāca pretējo. Īsto poļu Latgalē bija maz. Lietuvā to ienāca savā laikā 4—5%, Latgalē vēl mazāk, tāpēc poļu valodu varēja dzirdēt tikai baznīcā un muižā. Poļu zemnieku, sevišķi Latgales austrumos, no kuņiem valodu varētu iemācīties, nebija nemaz. Tas ar vēl nebūtu bijis liels trūkums. Ar baznīcas un muižas palīdzību tumšie, nabadzīgie un neapzinīgie zemnieki ar laiku būtu pārpoļoti, kā tas notika ar tīri lietuviskām draudzēm tuvākajā Viļņas apkārtņē. Še tas bija citādi. Latviešu nomaļu draudzēm austrumos blakus dzīvoja baltruteņi, pareizāk sakot, agrāk rutenizētie latvieši. Tā kā latviešu valodu tai laikā pastiprinātā kārtā sāka vajāt un nicināt, tai abi kakla kungi, kā krievu valdība, tā poļu muižniecība, ievērojot vēl to, ka ar latviešu valodu nekur tālu nevarēja tikt, nabadzībā un gara tumsā nospiestos un sabaidītos ļaudis pievērsa saviem kaimiņiem — baltruteņiem, kas bija tādi paši nabaga zemnieciņi kā viņi paši. Tā sāka piesavināties baltruteņu valodu jo īsto krievu valodu latvieši dzirdēja maz, tikai no amata personām.

Krievu zemnieki - vecticībnieki dzīvoja noslēgušies tālāk ap Rēzekni un Daugavpili. Likās, ka ar šādu iznākumu varētu būt apmierināti kā rusifikātori, tā polonizātori, jo baltruteņu valoda ir kas vidējs starp abām šām valodām. Tāpēc rutenizētos latviešus viegli varēja pievērst vai nu krieviem, vai poļiem. To viņi abi arī cītīgi darīja, viens otru nīzdami un sacenzdamies, pat neatkarīgās Latvijas laikā. Vācu okuācijas laikā labu lomu vilka baltruteņi.

Baltruteņu Latgalē bija maz, bet norādīto iemeslu dēļ dīvainā kārtā viņu iespaids latviešos bija ļoti liels, neskatoties uz to, ka kultūrālā ziņā tie stāvēja zemāk kā latgalieši. Še liela nozīme bija reliģijai, tāpēc ka Latgales ļaužu masās tautības jēdziens bija identisks ar reliģisko. Latviešu katoļi uzskatīja baltruteņus katoļus kā savus cilvēkus, bet savus tautiešus luterāņus, pareizticīgos krievus un vecticībniekus kā svešiniekus, ar kuņiem jāsargās ielaisties darīšanās. Ar baltruteņiem latvieši labprāt sagājās un devās ar tiem laulībā, garīdznieki to nenoliedza. Tā bija nopietna un bīstama parādība, kuŗa apdraudēja latvietību vispirms austrumu novados, tad visā Latgalē. *Dažas malējās draudzes zaudēja savu latvisko raksturu*. Ir daudz ciemu, kuŗu nosaukumi skan tīri latviski, ļaužu ārējais izskats, viņu ģimenes un mājas dzīves kārtība tīri latviska, bet valoda vairs nebija latviska, piesātināta slavu vārdiem un izteicieniem un tā sakropļota, ka latgaliētis, kas neprata kādu no slavu valodām, to varēja tikai pa daļai saprast.²

Ir palicis atmiņā kāds gadījums Rēzeknē 1919. gada rudenī nespējnieku namā, kur bija kāda veca latgaļu māmuliņa, kuŗa runāja tādā kropļotā valodā. Viņas dzimtene bija kādā nomaļu pagastā, kur viņa bija pavadījusi bērnību un jaunību pag. gadu simta otrā pusē. No visas viņas runas labi palikuši prātā šādi vārdi: „Vojog pajemt tū toporu, roskoļeit drovas da rostopeit ceply“. Kad uzpūtīgā un maz izglītotā gulbēniete, nespējnieku nama pārzine, kam valodniecības jautājumos bija maza jēga, māmiņai uzbrēca krieviski, kādā valodā viņa runānot. Māmiņa satrūkās un nezināja, ko atbildēt, jo viņa jau citādi runāt neprata. Sirsds iesāpējās, jo pamatā taču tur bija latviešu valoda: kaut gan bija palikuši tik daži latviešu vārdi, bet konstrukcija uzglabājusies latviska un krievu vārdiem dotas latviskas galotnes.

Māmiņa bija dzīva Latgales nomaļu pārtautošanas politikas lieciniece. Droši vien viņas bērni, ja tie kaut cik bija gājuši krieviskās skolās, neprata vairs runāt pat tādā kropļotā valodā, kas bija kā pārejas stadija slavu valodās.

Tādā kārtā katoļu ticība Latgales latviešu nacionālā dzīvē „būt vai nebūt“ spēlēja milzīgu lomu: a) blakus lielkrieviem - vecticībniekiem tā pasargāja latviešus no rusifikācijas, b) blakus

² Fr. Kemps „Latgalieši“. Rīga 1910.

baltruteņiem - katoļiem un sīkai poļu katoļu šļachtai, tā paātrināja latviešu denacionalizāciju.

Fr. Kemps (1876 — 1953). Latgales tautas atmodas sabiedrisks darbinieks un žurnālists. Viņa spalvai pieder daudzi raksti, starp tiem grāmata „Latgalieši“ 1910. g., kas sniedza tuvākas ziņas par toreiz aizmirsto tautas daļu un draudošām pārtaušošanas briesmām.

LATVIEŠU VALODAS SAGLABĀŠANĀS

Pastiprinātais pārslavizēšanas process pēc 1863. gada nenorisinājās un tīri dabiski nevarēja norisināties tik ātri, kā to vēlējās tie, kas to bija izsaukuši. Visu 19. gadu simtu un 20. gadu simta pirmajā pusē latviešu valoda vairāk vai mazāk, tīrākā vai kroplainākā veidā bija dzirdama visās nomaļu draudzēs un vēl ārpus tām, otrā pusē Latvijas valsts robežām. Vitebskas guberņas 1864. gada Skolu Pārskatā lasām, ka *latvieši* dzīvojot Rēzeknes, Daugavpils un Ludzas apriņķos, bet esot *sastopami arī līdz Sebežai*.

Laika sprīdī no 1862. gada līdz 1871. gadam, kad aizliedza iespiest grāmatas latīņu burtiem, Latgalē ļoti izplatīta bija „Inflantu Ziemies Laika Gromota aba Kalenders“, izd. Reygā. Valoda samērā laba un tīra, pat mēneši apzīmēti latviskiem nosaukumiem: lopu, leyta, sveču, sulu mēnesis u. t. t. Tanī „Laika Grāmatā“ ir izsludinātas gadu pa gadam no 1862. g. līdz 1871. gadam ieskaitot „Cylojamas un nacylojamas odpusku (atlaidu) dienas iksz wysajdom Inflantu ziemies parafiejom“. Tādas atlaidu dienas ir noturētas arī visās nomaļu draudzēs, piem. Briģos, Pasienā (abas tag. Zilupes tuvumā), Rundānos, Slobodrīnā (baznīca un daļa draudzes tagad aiz robežas), Bukmuižā (tag. Ezerniekos), Asūnē, Indricā (tag. Indras tuvumā), Varnavičos (beidzamā baznīca Ilūkstes apr. austrumu stūrī) u. c. Varbūt atlaidas pārpoļotāji latviešu valodā visur vairs nav noturējuši, bet latvieši tur ir bijuši un „Laika Grāmatu“ lasījuši, jo citādi nebūtu bijis vajadzības visas tās vietas minēt.

Vēl vairāk, prof. E. A. Volters Lietuvā ir savācis, sakopojis un 1890. gadā izdevis Vitebskas guberņas latviešu tautas etnografiskos materiālus, t. i., tautas dziesmas, ticējumus, paražas u. c. Daudz, pat ļoti daudz to ir savākts nomaļu draudzēs, piem., Bukmuižā dziesmas par pieguļu, Asūnē līgo dziesmas, bet „līgo“ vietā saka „rūto“, tad Kapiņu draudzē, ļoti daudz Krāslavas draudzē, kur

latgaļu ticējumi par stiebru, uz kuŗa aug 12 vārpas, ir vienādi ar lietuvju ticējumiem Švenčionu, Viļņas un Līdas apriņķos. Taunagos paraža par māsiņas — līgavas laupīšanu ir vienāda ar lietuviešu paražu Traķu un Kalvarijas apriņķos. Dažas tautas dziesmas ir uzrakstītas Zilupes apkārtnē u. c.

Sevišķi svarīga un tāpēc ievērības cienīga ir profesora piezīme šinī darbā, ka poļu, pa daļai vācu literatūra ir samērā bagāta ar rakstiem par baltkrievu resp. baltruteņu latviešiem.³ Darbā nekas tuvāk nav pateikts, kas tie tādi ir par ļaudīm, apzīmēti kā „baltkrievu latvieši“ (bieloruskije lavyši). Citādi tas nevar būt, ka tas attiecas uz apgabaliem, kur latvieši ir rutenizējušies un kur tie tai laikā sāka rutenizēties. Šie novadi bija plaši un 19. g. s. beigās sniedzās pāri Latvijas brīvvalsts robežām, par ko liecina kāds cits zinātnisks darbs — Brokhauza krievu enciklopēdija, kur vārdu pa vārdam teikts: „Baltkrievi dzīvo Vitebskas guberņā līdz Drisas pilsētai“.⁴ Drisa ir apriņķa pilsēta un atrodas apriņķa austrumu nomalē, pats apriņķis ir rietumos no tās. Ja baltruteņi dzīvoja tikai līdz pilsētai, tad rietumos no tās Drisas apriņķī dzīvoja latvieši.

SLEPENĀS POĻU SKOLAS

Tā kā polonizācijas mērķus ar baznīcas palīdzību vien nebija pilnīgi iespējams sasniegt, tad palīgā nāca skola. Poļu skolas, protams, bija noliegtas, bet tās darbojās slepeni, arī ne visur, jo bija atkarīgas no katra muižnieka izturēšanās šinī jautājumā. Neizpalika arī vajāšanas no krievu puses. Skolas darbojās galvenā kārtā muižās, bet bieži pārcēla savu darbību latviešu ciemos, kur no Polijas atsūtīti skolotāji bērniem mācīja poļu valodu un potēja poļu garu.

Visur šo Polijas skolotāju nepietika, tāpēc bija draudzes, kur sulaini un staļļa puisi ar pašu kungu palīdzību bija ieveduši sistematisku poļu valodas mācību. Paši būdami neizglītoti, tie nespēja latviešu bērniem neko vairāk iemācīt kā poļu pātarus, katķismu un iepotēt latviešu valodā dažus poļu vārdus un izteicienus.⁵

Ar to jau bija panākts ļoti daudz: visus tādus audzēkņus ierakstīja poļu draudzēs, apgādāja ar poliskām lūgšanu grāmatām, raudzījās, lai tie klausītos poliskos sprediķus un pārtrauktu sakarus ar savu tautu.

Šāda poļu rīcība latviešiem krievu acīs bija ļoti kaitīga. Valdība iedomājās, ka poļu ietekme latviešos ļoti liela, tāpēc izlietoja visus līdzekļus, kādi toreiz bija pieņemami un parasti, lai Latgali ātrāk pārkrievotu.

M. Skujenieks saka, ka poļi kompaktās masās Latvijā nekad nav ieceļojuši, izņemot dažus ciemus Plātera un Borchas muižās. Dr. A. Bīlenšteins 80. gados tur atrod 300 poļu zemniekus. Poļu zemnieku rašanās kompaktās masas ir pārpoļošanas rezultāts.

Latgaliešus jau sāka uzskatīt un uz āru dēvēt par baltruteņiem, bet pēdējos statistikās ierakstīt par krieviem. Nu iznāk, ka latgalieši uz āru tāpat tiek uzskatīti par krieviem. Še vēl jāpievieno latviešu valodas vajāšana publiskās vietās, kuŗai bija tik liela ietekme, ka pat Latvijas neatkarības laikos austrumu Latgalē sarunāšanās atklātībā latviešu valodā tika uzskatīta par nepiedienīgu, savādu un neparastu parādību.

Kad 1931. gada augustā Latvijas ģeografu biedrība rīkoja plašu skolotāju sanāksmi Daugavpilī un pēc tam ekskursiju pa skaistākajām austrumu Latgales vietām, starp citu tā apstājās arī Dagdas miestā. Pēc dievārdiem svētdien žīdi steidzās atvērt savus veikalus. Ieejot kādā no tiem, mums

³ Prof. E. A. Volter „Materialy dlja etnografiji lavyškago pljemenji Vitebskoj guberniji. Častj 1, 14.—322. 1p. St. Peterburg 1890.

⁴ F. A. Brokgauz „Russkaja Enciklopedija“, St. Peterburg 1891.

⁵ Fr. Kemps „Latgalieši“, 40. 1p. Rīga 1910.

nāca negaidīts pārsteigums. Uzrunājot pārdevēju latviešu valodā, viņa latviski arī atbildēja, bet izbrīnījusies jautāja, kāpēc mēs nerunājam krieviski. Tūlīt veikalā ienāca arī divas jaunavas ar lūgšanu grāmatām rokās un sāka ar pārdevēju sarunāties krieviski. Mēs jautājām, vai viņas ir krievietes un latviski neprot. Viņas atbildēja latviešu valodā, ka esot latvietes un valodu protot, bet miestā piederoties runāt krieviski. Tā jau tas te esot parasts.

Pārkrievošanas un pārpoļošanas sekas vislabāk rāda statistiskie dati 19. g. s. otrās puses sākumā un beigās.

Pēc N. Stolņņanska statistikas Latgalē 1864. g. bija 62.44% latviešu, pēc 1. Krievijas tautas skaitīš. datiem 1897. g. bija 49.20% latviešu.

Tātad 33 gadu laikā latviešu skaits samazinājies par 13,20%. Pēc 1864. g. ziņām latvieši Latgalē ir absolūtā vairākumā, bet 1897. g. to nav vairs ne puse no visiem iedzīvotājiem. Ar krievu valdības gādību daži tūkstoši latgaliešu izceļoja uz Iekškrīvijū, sevišķi Sibīriju, lai viņu vietā nometinātu krievus, bet to % nebija liels, varbūt 1%, augstākais 3%. Bet kur tad paliek pārējie 10%? Tie bija apspiestie un nabadzībā iedzītie ļaudis, kas vai nu baiļu nomākti nebija iedrošinājušies sevi uzdot par latviešiem, vai kuņus svešie skaitītāji patvarīgi bija pierakstījuši kādai no slavu tautu grupām

Pēc krievu policijas ievāktajām ziņām latviešu Latgalē 1909. g. bija 55%. Pieaugums ir izskaidrojams ar iespiestā vārda aizlieguma atcelšanu 1904. g. un tautas atmodas sākumu.

DEVIŅPADSMITĀ NODAĻA

LATVIEŠI DRISAS UN SEBEŽAS APRINĶOS

BAZNĪCU STATISTIKA

Mūsu rīcībā par šiem aprinķiem ir arī statistiskie dati. Pēc 1860. gada baznīcu statistikas Drisas — Sebežas katoļu dekānātā (tag. Latgales pierobežas aprinķos) latviešu katoļi dzīvoja šādās draudzēs: Saveiķu draudzē 4.200 latviešu, Pustiņas dr. 4.500 latv., Piedrujas dr. 7.100 latv., Rosicas dr. 7.300 latv., Osvejas dr. 4.100 latv., Drisas dr. 1.900 latviešu. Kopā 29.100 latviešu.¹

Šī statistika ir apstiprinājums tam, ko lasām jau agrāk minētajā 1864. gada Vitebskas gub. Skolu Pārskatā, ka latvieši sastopami līdz Sebežai. Drisas aprinķa latviskums pag. gadu simta 2. pusē ir izskaidrojams ar to apstākli, ka tas pēc 1582. g. miera līguma palika pie Lietuvas un veselus 200 gadus bija pasargāts no rusifikācijas. Sebežas aprinķis pēc minētā miera līguma palika pie Krievijas un bija padots lielākai krievu ietekmei. Ir jābrīnās, ka latvieši tur bija ne tikai 19. g. s. 2. pusē, bet pat 2. pasaules kara laikā, kā to vēlāk redzēsīm. Krievijas 1. vispārējās tautas skaitīšanas dati 1897. gadā runā jau kļiedzošu, pilnīgi pretēju, latviešiem nelabvēlīgu valodu. Par augšā minētajiem dekānātiem resp. aprinķiem tie sniedz šādas visai neticamas ziņas — datus: Drisas aprinķī 1897. gadā bija 409 latvieši, Sebežas aprinķī 1897. gadā bija 201 latvietis. Kopā 610 latvieši. Tātad 37 gados no 29.100 latviešu Drisas un Sebežas aprinķos pār palikuši vairs tikai 610. Ziņas ir nepareizas un augstākā mērā tendenciōzas.

Sešdesmito gadu dati ir ņemti no draudžu statistikas, kuŗa, kaut arī nepilnīga, bija objektīvāka par 1897. g. oficiālo statistiku, jo draudzes gani labāk pazina savus draudzes locekļus, tāpēc tad arī 3 Latvijai pievienotie Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils, tāpat kā ārpus robežas palikušie Drisas un

¹ „Dzimtenes Vēstnesis“ 31. decembra n-rs 1911. gadā.

Sebežas apriņķi pag. gadu 60. gados uz āru, ievērojot pašu krievu statistiskos datus, ir daudz latviskāki nekā 90. beigās. Iznāk, ka minētajos 5 apriņķos latvieši izmirst un jo vairāk uz austrumiem, jo straujāk, itin kā tur būtu plosījušās kādas briesmīgas sērgas, par ko nav itin nekādu ziņu vēsturē, tāpēc ka tādu tu toreiz nebija. Par izmiršanu šē nevar būt runas. Taisni otrādi.

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas un ar 60. gadu reformām saimnieciskie apstākļi uzlabojās, ļaudis bija labāk iztikuši un apģērbusies, bērnu mirstība, kas dzimtbuves laikos bija liela, strauji mazinājās, dzimstība tikpat strauji palielinājās nevien Latgalē, bet visā latviešu zemē. Latgaliešiem tā bija sevišķi augsta. Tāpēc tik strauja latviešu samazināšanās Latgalē 19. g. s. beigās nav dabīga, bet mākslīgi radīta. Ņemot vērā kuplās latgaļu ģimenes, kādas viņiem ir vēl tagad, latviešu Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķos vajadzēja būt 1897. g. nevis par 13,24% mazāk kā 1864. gadā, bet mazākais par tikpat vairāk, t. i. 75% — 76%, Drisas un Sebežas apriņķos mazākais 3—4 reizes vairāk kā 1860. gadā, t. i. līdz 120.000 latviešu 1897. gadā, kad rusifikatori triumfēja tautu „pārtaisīšanas“ politikā.

Patiesībā jau viņi tur tādā skaitā bija un palika, tikai pateicoties nežēlīgajiem pārkrievošanas spaidiem, aiz bailēm tie sāka atnest savu valodu un lietot svešas valodas žargonu. Tā iemesla dēļ 1897. gadā tautas skaitītāji, starp kuriem nebija neviena latvieša, uz valdības rīkojuma pamata, visus ļaudis, kas kaut cik mācēja buldurēt žargonā, ierakstīja par krieviem resp. baltruteņiem, lai pasaulei rādītu, cik krievisks ir pēc būtības nekrieviskais, galvenā kārtā lietuviešu, latviešu un baltruteņu apdzīvotais apgabals. Krievi to savā valodā dēvēja par „severo-zapadnyj kraj“, tanī ietilpa Vitebskas guberņa ar Ludzas, Rēzeknes, Daugavpils, Drisas un Sebežas latviešu apdzīvotajiem apriņķiem.

Dziļi atmiņā ir iespaidies kāds skats 1919. gada rudenī Sebežā. Bija pilsoņu kara laiks. Kad komunisti izsludināja mobilizāciju, tad jaunekļi bariem pulcējās no apkārtējām sādžām ap Sebežas staciju. Tie bija pa lielākai daļai stalta auguma, aitu ādas cepurēm galvā, vīzēm kājās, gaiši pelēkos mēteļos, ap vidu sajozti, no jostas vietas uz abiem sāniem krita glītas krokas tā, kā tas bija senajiem latviešiem. Viņi pulcējās klusi, mēmi, reizēm sačukstēdamies, bez parastās rekrūšu trokšņošanas. Vai tas bija nospiestais gara stāvoklis sakarā ar mobilizāciju, vai bailes publiskā vietā sarunāties savā valodā, grūti pateikt.

Sebežu un Ludzu, šās divas blakus esošo apriņķu pilsētas, varētu saukt par dvīņu māsām. Abas atrodas pie ezeriem, gar abām iet tā pati dzelzceļa līnija, abas gandrīz vienādā lielumā, bet raksturīgākais tas, ka abām katoļu baznīcas atrodas uz nelieliem ar kokiem apaugušiem kalniem, ir ļoti zemiem un maziem zvanu tornīšiem, tā kā pašas baznīcas nav nemaz redzamas. Turpretim pareizticīgo baznīcas ir pilsētu centrā ar augstiem, slaidiem torņiem. Bargajos rusifikācijas laikos katoļu baznīcām neatļāva celt torņus, lai tās neizceltos un nereprezentētu rietumu kultūru latviešu zemē.

Atgriežoties pie austrumu Latgales 19. g. s. otrā pusē, nevaram paiet garām tām svešautiešu izdotajām ģeografiskām kartēm, kuŗas apzīmē lietuviešu - latviešu un slavu etnografiskās un valodu robežas. Pagājušā gadu simta beigās ir izdota poļu valodā etnografiska ziemeļu un rietumu slavu robežu karte kā rokas grāmata avīžu lasītājiem — karta etnograficzna slowianszczizny poludniawiej i zachodniej jako podręcznik dla czytelnikow gazet. Ziemeļos redzam, ka latviešu valodas robežas iet Pleskavas guberņā gar pašu Ostrovas pilsētu, kas sakrīt ar Dr. A. Bīlenšteina pētījumiem un atzinumiem. Dienvidos lietuviešu valodas robežas iet dienvidos no Grodņas, ieslēdzot pilsētu lietuviešu etnografiskā teritorijā. P. Koeppena 1851. gada izdotajā Eiropas Krievijas Etnografiskā kartē redzam, ka Ilūkstes apriņķa austrumu daļa, ieskaitot tālāko stūri ar Varnavičiem, ir latviešu apdzīvota; cittautieši tur redzami kā atsevišķas salas latviešu vidū, kas atkal saskan ar Dr. A. Bīlenšteina pētījumiem. Par latviešu apdzīvotu novadu ir apzīmēta Osvejas

eзера apkārtnē, kur saskaņā ar Drisas un Sebežas apriņķi. Karšu skicējumi kara apstākļu dēļ gājuši bojā.

LATVIEŠU KOLONISTI PĀRĒJOS VITEBSKAS GUBERŅAS APRIŅĶOS

1897. g. tautas skaitīšanas datus redzam, ka ārpus etnogrāfiskās teritorijas latvieši Vitebskas guberņā dzīvoja vēl šādos baltruteņu apriņķos: Vitebskas apriņķī 3.962 latvieši, Vitebskas pilsētā 771 latv., Veļižas apriņķī 2.537 latv., Polockas apriņķī 1.721 latv., Lapeles 785 latv., Gorodkas apriņķī 578 latv., Nēveles apriņķī 77 latvieši. Kopā 10.431 latvietis.

Šos apriņķos latvieši 1864. gada statistikā nav atrodam, tāpēc ka viņu toreiz tur nemaz nebija. Tie nav vietējie latvieši, kuri tur būtu uzglabājušies no senseniem laikiem; tie ir pēc dzimtbūšanas atceļšanas pa lielāki daļai no Vidzemes ieceļojuši kolonisti, kuri Vitebskas pilsētas apkārtnē iepirka zemi un drīzā laikā tika pie turības. Viņi dzīvoja noslēgtās kolonijās, cēla savas baznīcas, dibināja biedrības, bibliotēkas, dziedāšanas koļus, abonēja Rīgas lielos laikrakstus, uzturēja sakarus ar dzimteni un tāpēc nepārtautojās.

Pag. gadu simta 70., 80. un 90. gados latviešu tautas vēsturē var apzīmēt par latviešu koloniju dibināšanas laikmetu. Ja plašās lietuviešu tautas masas, sasniedzot miljonu, bēgdamas no nīstās krievu varmācības, tanī laikā meklēja laimi aiz okeana, tad daudz desmiti tūkstoši latviešu to meklēja tepat Krievijā. Vairākās Iekšējās guberņās nodibinājās gan lielākas, gan mazākas latviešu kolonijas.

Kolonistus nogādāja attiecīgās vietās ar valdības ziņu un atļauju. Neviļus paceļas jautājums, vērojot kolonistu novietojuma vietas Vitebskas guberņā, kāpēc nav nevienas latviešu luterāņu kolonijas Drisas un Sebežas apriņķos. Statistika un ziņas rada, ka abi apriņķi ir latviski. Valdība to redzēja un saprata, ko nozīmētu noņemt starp viņiem simtiem un tūkstošiem vidzemnieku, kuļos toreiz bija modusies tautiskā apziņa. Sekas būtu neizbēgamas: vidzemnieki turienes tautiešos būtu modinājuši pamirušo nacionālo apziņu, no kā rusifikatori baidījās kā no uguns.

Šo rindu rakstītājam bija rets gadījums 1944. gada maija mēnesī tuvāk iepazīties ar apm. 80 cilvēku lielu grupu minēto kolonistu. Latviešu Tautas Palīdzības Komitejas uzdevumā bija jāstājas sakaros ar lietuviešu kārtības sargiem un šī tautiešu grupa jānogādā Rīgā. Vācieši atkāpjoties, tos bija izvākuši no Vitebskas apkārtnes un novietojuši austr. Lietuvā, Smurgaiņu pilsētiņas apkārtnē, apm. 70 klm aiz Viļņas. Bez latviešu pārstāvja vācieši viņiem neatļāva atgriezties Latvijā.

Viņi daudz stāstīja par materiālo labklājību, garīgo kultūru un latviešu sabiedrisko dzīvi, kāda viņiem bijusi līdz oktobra revolūcijai 1917. gadā. Iedzīvotāju skaits kolonijās pastāvīgi pieaudzis. Pirmajā pasaules kara laikā tas bijis jau tik liels, ka Vitebskas luterāņu baznīcā vien katru gadu iesvētīti 100 — 120 latviešu bērni. Draudzē, kur tik liels iesvētāmo bērnu skaits, ir stipri liels draudzes locekļu skaits. Ka kolonisti cieši turējušies pie savas valodas, liecina šāds fakts. Grupā bija 2 ģimenes, kur vīri bija baltruteņi, bet sievas latvietes. Vīri bija tik skaidri iemācījušies latviski, ka tos nevarēja atšķirt no pārējiem. Sarunu valoda tanīs ģimenēs visu laiku bijusi latviešu.

Ar lielu interesi tautieši vēroja Lietuvu, ko viņi sauca par Leitiju, kur neskaitāmie ķiršu dārzi bija ziedos, kad braucām caur Viļņu, Kauņu un Šauļiem. Bet kad agra rīta stundā ie braucām Latvijā, tad visu acis iemirdzējās un skati kā brīnumā sastinga, vērojot tēvu dzimtenes labi koptos laukus, glītās ēkas, augļu dārzus, baltās baznīcas, staltos skolu namus.

MĒGINĀJUMS PĀRKRIEVOT VISUS LATVIEŠUS

Nedrīkstam aizmirst, ka krievi pēc Manaseina revīzijas 1882. — 1883. g. nolēma pārkrievot ne tikai Vitebskas gub. latviešus - latgaliešus, bet arī, tā saucamo, Baltijas gubernu — Vidzemes un Kurzemes latviešus. Pēc tam kad, sākot ar 1885. gadu, bija ievadīta skolu un iestāžu pārkrievošana, valdības oficiōzs „Rižskij Vestņik“ (Rīgas Vēstnesis) skaidri un nepārprotami sāka prasīt, lai latviešiem nepieļauj veidot savu kultūru un politisku spēku, latviešiem jāpārkrievojas. Lai to labāk panāktu, ieteic pāriešanu pareizticībā, jo *pareizticībā latviešu tautība nobāl un pazūd*.

Šis pārkrievotāju sauciens izskanēja gaisā kā tukša skaņa. Pāriešana pareizticībā, kuŗa Vidzemē, sev. Madonas apkārtnē, bija sākusies pēc 1840 gada, 80. gados jau bija pilnīgi apstājusies. Tos latviešus Vidzemē un pa daļai Kurzemē, kuŗi bija pārgājuši pareizticībā, neizdevās pārkrievot. Tie panāca, ka dievkalpojumi tika noturēti ne slavu, bet latviešu valodā, kuŗa dziedāšana un priesteru sprediķi bija latviešu valodā, kas pasargāja no pārkrievšanas ar baznīcas palīdzību, iepretim Latgalei, kur no katoļticības pārgājušajiem latviešiem pareizticībā ar maz izņēmumiem dievkalpojumi notika tikai slavu valodā, kam bija izšķiroša nozīme pareizticīgo latviešu masu pārkrievšanā, sevišķi Abrenes un Ludzas apriņķu austrumu novados.

DIVDESMITĀ NODAĻA

LIETUVA 20. GADU SIMTĀ LĪDZ 1. PASAULES KARĀM 1914. GADĀ

LIETUVIEŠU PATRIOTU PULCIŅŠ VIĻŅĀ

Kā Latgales, tā Viļņas apgabala pārslavizēšana 19. gadu simta beigās sit sevišķi augstu vilni un, šķiet, ir jau aizgājusi tik tālu, ka nebūtu vairs ko iet. Dabīgi, ka katra akcija izsauc pretakciju, visur un vienmēr. Tā tas bija arī toreiz.

Radās dedzīgi patrioti garīdznieku personās, kuŗi dažās lauku draudzēs iedrošinājās stāties pretim nejdēdzīgajai pārpoļošanas politikai baznīcās. Viļņā, tāpat kā latviešiem savā laikā Tērbatā, radās intelliģentu pulciņš, ko tolaik dēvēja par „lietuvības apustuļiem“. Tas bija kodols, no kuŗa izauga kustība, pārvērdama Viļņu par tās centru, uz kuŗu vērsās visas tautas skati. Sākumā pulciņš bija visai mazs: gadu simteņu maiņās, ap 1900. gadu, tur bija tikai 12 dalībnieku; tie bija intelliģenti no visām Lietuvas malām, gandrīz visiem šūpulis bija kārts apspiestā zemnieka būdīņā. Mīlot savu tautu un senso galvas pilsētu, viņi bija Viļņā apmetušies dzīvot. Pulciņā darbojās Dr. A. Domaševičius, muižnieks D. Maļinauskas, Antons un Jānis Vileiši, inž. J. Bortkevičius ar kundzi Feliciju, Emilija Vileišiene, māc. J. Ambraziejus, P. Matulionis, F. Grincevičiutē un citi. Vēlāk viņiem pievienojās visas lietuvju tautas apustulis Dr. J. Basanavičius. Viens no redzamākajiem pulciņa darbiniekiem jau pašā sākumā, īsts Viļņas pilsētas lietuvības apustulis, bija ierēdnis un nama īpašnieks Valentīns Urbanovičius, vēl 1863. gada sacelšanās dalībnieks. Pie viņa bija ierīkota īsta lietuvisku grāmatu noliktava un krātuve, pie viņa atrada mājvietu un atpūtu dažādi tautiskās kustības darbinieki, še bija labākā vieta lietuvju slepenajām sanāksmēm u. t. t. V. Urbanovičius bija ideālists vārda labākajā nozīmē: viņš ne tik vien pats darbojās līdz tautas druvā, bet, līdzekļus nežēlodams, to visādi atbalstīja. Mīra viņš 1929. gadā Viļņā poļu okupācijas laikā lielā trūkumā un nabadzībā. Dr. A. Domaševičius piegriezta ļoti lielu vērību Viļņas aploļotajiem lietuvjiem, visādi tos pārliecinādams.

Vilņa. Sv. Nikolaja baznīca bija pirmā, kurā 1901. g. atkal atskanēja lietuvju valoda.

Pulciņam pēc ļoti lielām pūlēm un grūtībām izdevās no poļiem atgūt Sv. Nikolaja baznīcu, kurā pēc ilgiem gadiem Viļņā publiski atkal atskanēja lietuviešu valoda. Veselus 4 gadus lietuvieši bija lūguši, jo 1896. gadā tika iesniegts pirmais lūgums, beidzamais — 1898. gadā novembrī. Bīskaps St. Zverovičs uz atbildi lika gaidīt veselus 2 gadus. Tai pašā 1900. gadā atļāva arī Misionāru baznīcā lietuviskus dziedājumus. Ziņas par tādu „triecienu“ vispoļu valodas tiesībām ātri izplatījās pilsētā. Sirmis Misionāru baznīcas kaplāns Kotrīms saņēma rājienu par laipnības parādīšanu „pagānu valodai“, kā poļu šovinisti apzīmēja lietuviešu valodu. Patiesību sakot, ar 1900. gadu neaizkaramās poļu valodas tiesības Viļņas baznīcās bija iedragātas. Cīņa bija sākusies.

Tā kā 1900. gads bija pāvesta Leona 13. jubilejas gads, tad bīskaps St. Zverovičs, kaut gan naidīgi noskaņots lietuviešiem, šinī izņēmuma gadījumā atļāva noturēt atlaidu dievkalpojumus lietuviešu valodā pašā katedrālē. Novembra mēnesī lietuvieši ļoti lielā skaitā pulcējās katedrālē un asarām acis klausījās, ka no ambonas runā viņu valodā. Pāvesta jubilejas gadījumā lietuvieši vēlējās novietot krustu ar uzrakstu savā valodā nevis katedrālē (pasargi Dievs!), bet viņiem piešķirtajā, nolaistajā Sv. Nikolaja baznīciņā, kas atradās žīdu apdzīvotajā rajonā. To viņiem aizliedza un lika novietot krustu ar polisku uzrakstu.

Tā kā krusts ar lietuvisku uzrakstu jau bija pagatavots, tad pavēlēja tam uzlīmēt biezu papīru. Sadusmotā tauta pēc iesvētīšanas ceremonijas papīru noplēsa un iesāka lūgt lietuviski. Diecēzes valde pavēlēja krustu pavisam iznīcināt un tā vietā pagatavot citu ar polisku uzrakstu. Lietuvieši ar inteliģento darbinieku pulciņu priekšgalā iesniedza sūdzību. Lieta beidzās ar to, ka atļāva novietot krustu ar uzrakstu abās valodās. Bīskaps negribēja sacelt skandalu, kas varēja noiet līdz pāvestam. Še uzpeldēja parādība, ka bīskaps krustu ar lietuvisku uzrakstu bija atļāvis, bet diecēzes vadība to bija noliegusi. Tāda parādība bieži redzama līdz pat paša pāvesta rīkojumiem, kurus diecēzes vadība nepildīja, ja tie bija lietuviešiem labvēlīgi.¹

¹ „Stosunki litewsko - polskie w diecezji Wilenskiej“, 24.—25. lp. Wilno 1913.

LIETUVIEŠU TAUTISKĀS KUSTĪBAS DEMOKRATISKAIS RAKSTURS

Baznīcai uz Viļņas lietuviešiem, sevišķi uz tautas masām ir liela ietekme, tāpēc inteliģentu pulciņam lietuviskas baznīcas atgūšanā un ierīkošanā ir lieli nopelni un nozīme nevien pašas Viļņas, bet arī visa apgabala tautiskās apziņas un kustības modināšanā, jo vairāk tāpēc, ka lietuviešu kustība bija tīri demokrātiska un balstījās uz plašām masām, bet polonizātoru darbība bija saistīta galvenā kārtā ar Lietuvas muižniecību un tās līdzskrējējiem. Tādā kārtā cīņai lietuviešu un poļu starpā bija nevien nacionāls, bet arī sociāls raksturs. Tas polonizātoriem bija ļoti nepatīkami un tos kaitināja.

Tomēr kā vienus, tā otrs krievi 20. gadu simta pirmajos gados ierobežoja un spaidīja. Sevišķi grūts stāvoklis bija lietuviešiem, kam nebija ne preses, ne grāmatu iespēšanas brīvības un tiesību; katrs tautiskās kultūras darbs tika vajāts kā kāds briesmīgs noziegums, katrs sabiedrisks pasākums, katrs sarīkojums bija jāizdara slepeni, katrs Tilzītē vai citur iespiestā raksta galiņš bija jāizplata slepeni, bet krievu žandarmerijas notvertajiem izplatītajiem bija jāmēro tālais ceļš uz Sibīriju, no kurienes gan pa lielākai daļai ceļa nebija vairs atpakaļ.

Nesalīdzināmi labāks stāvoklis bija poļiem. Kaut gan tiem Viļņā līdz 1905. gadam bija aizliegts iespiest laikrakstus, tomēr tie varēja tos brīvi izrakstīt no Varšavas. Viļņā tiem bija lielās grāmatu spiestuves un lieli grāmatu veikali, dažādas organizācijas. Bet ja kā trūka, to izrakstīja no Polijas. Bija viss, kas vajadzīgs, lai sekmīgi turpinātu sen iesākto polonizācijas darbu.

PĒC 1905. GADA VIĻŅA TOP PAR VISAS LIETUVAS KULTŪRAS CENTRU

Stāvoklis spilgti mainījās, kad lietuvieši 1904. gadā atguva rakstu iespēšanas un preses brīvību. Tai pašā gadā Viļņā un līdz ar to visā Lietuvā atļāva nodibināt vienīgo lietuviešu organizāciju ar nosaukumu „Viļņas Lietuviešu Savstarpējā Palīdzības Biedrība“. Ļoti lielu rosību ienesa 1905. gada revolūcionārie notikumi, kad, atceļot dažus ierobežojumus, ilgi aizturētā lietuviešu sabiedriskā un politiskā dzīve sakustējās tik strauji, ka Viļņa vienā rāvienā tapa par visas Lietuvas kultūras centra. Tur parādījās lielākie laikraksti. Jau tūlīt 1906. gadā Pēterā Vileiša vadībā sāka iznākt dienas avīze „Vilniaus Žinios“, 1905. gadā māc. Ambrozēviča vadībā „Bitininkas“ un demokrātu „Lietuvos ūkininkas“ (Lietuvas Zemkopis), 1906. g. sociāldemokrātu „Naujoji Gadyne“ (Jaunais Laikmets), 1907. gadā iznāca tautas partijas „Viltis“ (Cerība). Tas 1913. gadā noteikti nostājās pret pārpoļošanu ar baznīcas palīdzību un prasīja lietuviskus dievkalpojumu šādās Viļņai tuvākajās un tālākajās draudzēs: Asavā, Karvjos, Ožē, Lentupē, Paberžē, Kļuščoņos, Kozakiškos, Palūknē, Beņekaiņos, Armoniškos, Butrimoņos, Sužioņos, Žirmunos,² Varanavā.

Lietuviešu valoda visas šajās draudzēs 1913. gadā ir bijusi dzīva, pat pavisam tuvu Viļņai, piem. Karvjos, Paberžē; lietuviskās draudzes Viļņu ielenc no visām pusēm. Ja tur nebūtu ļaužu, kas runā lietuviski, tad laikraksts neprasītu pēc lietuviešu valodas baznīcās.

Viļņā nodibinājās legālu un illegālu organizāciju centri, dažādas lielākas un mazākas biedrības un pulciņi, notika visādas sanāksmes, tika ierīkotas lietuviešu grāmatu spiestuves, atvērti grāmatu veikali. Pie Sv. Nikolaja baznīcas izdevās atvērt lietuviešu tautskolu; gribēja atvērt vairākas, bet cenzētu skolotāju trūkuma dēļ to nevarēja, jo līdz tam laikam lietuviešus skolotāju sagatavošanas iestādēs nepieņēma. Mazais patriotu pulciņš 1900. gadā bija izvērties par organizāciju, kuŗas biedru skaits sniedzās simtos un tūkstošos.

² J. Cicēnas „Vilnius Tarp Audrų“, 170. lpp.

LIELĀ VIĻNAS SAEIMA 1905. GADĀ

Sevišķi liela nozīme bija, tā sauktajai, Lielajai Viļņas Saeimai, kuŗa notika 1905. gada rudenī un kuŗu vadīja Dr. J. Basanavičius. No visas Lietuvas malām bija sanācis tuvu pie 2000 dalībnieku, galvenā kārtā pagastu pārstāvji; bez tiem piedalījās dažādi tautas darbinieki un atsevišķas personas.

Sanāksmes dalībnieku sēdes turpinājās dažas dienas. Par gala mērķi uzstādīja Lietuvas autonomiju tautas etnografiskajās robežās ar demokratiskā kārtībā izvēlētu saeimu Viļņā. Nolēma, ka Viļņa, kā jau tas bija pirms neatkarības zaudēšanas 1795. gadā, paliek par visas Lietuvas galvas pilsētu.

Ļoti raksturīga un sevišķi šos laikos kā lietuviešiem, tā latviešiem vērā ņemama parādība bija, ka *saeimā labprātīgi piedalījās pārstāvji no tādām Viļņas apgabala vietām, kur ļaudis lietuviski runāt jau bija aizmirsuši, bet zināja un atminējās, ka ir lietuvieši un jutās kā lietuvieši*. Viņi lūdza tos neatstumt un piešķirt Lietuvai. Saeimas dalībnieki lielā sajūsmā viņu vēlēšanos un lūgumu pieņēma. Visi saeimas lēmumi un runas, viņiem lūdzot, tika pārtulkoti poļu valodā. Iedzīvotāji saeimas lēmumus respektēja un pa lielākai daļai visos Lietuvas novados jau sāka izpildīt, bet uznākusi krievu reakcija autonomijai pārvilka svītru. Neskatoties uz to, Lielā Viļņas Saeima bija devusi ierosmi citāda veida sanāksmēm, kas bija atļautas bez politiska rakstura.

No visām sanāksmēm, kuŗas pēc 1905. gada varēja notikt, svarīgākās bija Lietuviešu zinību biedrības (Lietuviņ Mokslo Draugija) sanāksmes, kuŗas katru gadu rēgulāri notika Viļņā. Tanīs piedalījās daudz inteliģences un skolu jaunatnes; tur tika apspriesti jautājumi par lietuviešu zinātni un mākslu. Tas bija tas pats, kas Latviešu Zinību Komisijas sēdes, kuŗas notika vasarās Turaidā tautas atmodas laikmetā 19. g. s. 70. un 80. gados.

Sanāksmju laikā Lietuviešu Mākslas biedrība un biedrība „Rūta“ rīkoja izstādes. Tās cēla lietuviešus svešautiešu acīs. Viļņa kļuva aizvien lietuviskāka, sevišķi sanāksmju laikā tā jau ieguva lietuvisku nokrāsu. Kauņa tanī laikā bija vairāk pārpoļota un pārkrievota un lietuviešu sabiedriskā dzīvē bija nenozīmīga.³

POĻU REAKCIJA

Tādi lietuviešu panākumi poļiem bija kā dadzis acīs. Tie pamudināja neiecietīgos fanātiķus uz vēl cietsirdīgākajiem un nežēlīgākajiem pārpoļošanas paņēmieniem, neatsakoties no viltus, meliem un vardarbības un turoties pie principa, ka mērķis attaisno līdzekļus. 1905. gada revolūcijas ieguvumi viņiem šinī ziņā atraisīja rokas un deva lielāku rīcības brīvību nekā līdz šim.

Ieguvums jau bija tas, ka Viļņā varēja iespiest poļu avīzes. Redzēdami, ka lietuviešu tautiskā kustība ir demokratiska, kas var aizraut sev līdz plašas ļaužu masas, arī poļi bīskapa E. Roppa vadībā nodibināja demokratisku partiju. E. Ropps gan bija vācietis, bet karsts polonizācijas piekritējs. Partijas nolūks bija lietuviešus un baltruteņus galīgi pārpoļot. Tai bija savs organs „Nowiny Wilenskie“. Tas bija poļu šovinistu laikraksts, augstākā mērā neiecietīgs pret visu, kas lietuvisks. Tas sacentās un pārspēja pārējos poļu laikrakstus žults izliešanā pār atdzimstošo lietuviešu nacionālo kustību Viļņā un tās apgabalā.

Polonizatoru rokās bija visas tās dotības, kuŗu lietuviešiem trūka. Poļiem Viļņas apgabalā piederēja lielākie zemes īpašumi, tiem bija stipra muižniecība, daudz inteliģences, pārpoļotie bajāri un pilsētnieki, dažādi sakari ar krievu valdību u. t. t. Bet stiprākais ierocis polonizatoru rokās bija un palika baznīca, kuŗu tie pilnīgi izmantoja saviem nolūkiem. Tādā kārtā polonizācija pēc 1905. gada nevis apstājās, bet pastiprinājās, tikai tagad bieži bija jārēķinās ar lietuviešu pacietību.

³ V. Biržiška „Lietuvių Žodis“, nr. 21, 20. maijā 1948. g.

Ciešām saitēm ar baznīcu bija saistīts tumšais, fanātiskais pūlis. Tāpēc tad ar baznīcas palīdzību dibināja demokrātisku partiju paša bīskapa vadībā, iejūdzot baznīcu polonizācijas darbā, jo ar tās palīdzību visvieglāk varēja piekļūt pūlim.

SKANDALI UN VARDARBĪBAS BAZNĪCĀS

Laikmets pēc 1905. gada nebija vairs tāds, kad tiesiskā, likumīgā un godīgā ceļā varētu turpināt iesākto polonizācijas darbu. Atlika varas darbi un neatļauti, neglīti un dievnamos nepieļaujami paņēmieni. Laikmetā no 1905. gada līdz 1914. gadam, t.i. pirmajam pasaules kara, kā arī pašā kara laikā, daudzās austr. Lietuvas baznīcās polonizātori cēla tādus skandalus, ka kristīgā pasaulē citur gan tādas lietas nebūs notikušas. Viens no izplatītākajiem, šabloniskākajiem un visās vietās pielietojamākajiem paņēmieniem bija iepriekš sakūdīta pūļa trokšņošana lietuvīšu dievkalpojumu laikā. Piedalījās pa lielākai daļai maz attīstītas sievietes, tā saucamās „davatkas“, kuŗas fanātiski ticēja katra polonizatora vārdam, it sevišķi, ja tas nāca no garīdznieku aprindām.

Tikko draudze sāka dziedāt lietuvīši, tās atkārtoti sauca „Nie trzeba nam języka tego paganskięgo“. (Mums nevajaga tās pagānu valodas.) Viņām pašām gan poļu valodas zināšanas pa lielākai daļai bija vairāk kā apšaubāmas, bet šādus un tamlīdzīgus vārdus viņas bija iemācītas pareizi pateikt. Tādā pašā kārtā notika traucējumi, ja priesteris no ambonas sāka runāt lietuvīši. Bija gadījumi, kur *priesterus no ambonas rāva nost un dzina no baznīcas ārā*. Nereti nonāca līdz sadursmēm, kuŗas izprovocēja paši poļi, izvedot lietuvīšus no pacietības. Daudzās baznīcās šādas sadursmes izvērtās par kautiņiem. Bija gadījumi, kā Žasļos 1905. gada 13. oktobrī, kur ar rungām apbruņojusies banda uzbruka lietuvīšiem par to, ka baznīcā bija dziedājuši savā valodā. Līdzīgs gadījums bija kādā citā draudzē Viļņas apriņķī 25. novembrī un 16. decembrī 1907. gadā. Kaut gan sadursmju izprovocētāji bija paši poļi, tie nekautrējās lietuvīšus nodot tiesai, kur poļi gandrīz vienmēr zaudēja. Tas tomēr nelīdzēja, un skandali baznīcās turpinājās, tāpēc ka baznīcas virsvaldē nekārtību cēlājus vienmēr atbalstīja. Notika pat tik neglītas lietas, kā sieviešu drēbju sagraizšana, kā tas bija pašā Viļņas katedrālē, Eišišku, Jonišku, Rodūnes un vairākās citās baznīcās.⁴

Nekrievu tautu vajāšanas jautājumu 20. g. s. sākumā ar skepsi un kritiku pieiet pat paši krievu vēsturnieki, piem. V. Stankevičs, kas pilnīgi objektīvi nostājas vajāto tautu pusē un atzīst, ka viens no cariskās Krievijas sabrukuma iemesliem ir šī tautu vajāšana. Attiecībā uz lietuvīšiem viņš saka, ka krievu valdība pēc 1905. gada pārlicinājās, ka tie ir kaut kas vairāk kā kandidāti uz krieviskumu. To redzēdama, valdība centās Lietuvu pārkieviet ar kolonizācijas palīdzību, noņemot tur krievu zemniekus. Ja krievu kolonizāciju Lietuvā nākotnē sagaidīja grūtības, sarežģījumi un pat briesmas, tad tagadne (laikmets pēc 1905. g.) ir pārbagāta ar poļu - lietuvīšu nesaskaņām un sadursmēm. Viļņas guberņā ļoti ass ir valodu jautājums, attiecībā uz papildu dievkalpojumiem katoļu baznīcās, sevišķi draudzēs ar jauktu tautību sastāvu tas izsauc asus konfliktus un nonāk līdz asiņainām sadursmēm pašā Lietuvā, Kalvārijā pie Viļņas un ārpus Lietuvas piem., Pēterpilī, Odesā un citur. Katrs mēģinājums atrast kaut kādu izeju ir palicis bez panākumiem. Visas teōrijas, kas radītas uz poliski - lietuvīiskas bāzes Lubļinas ūnijas garā, kam jābalstās uz poļu kultūru un poļu valodu, no lietuvīšu puses tika bez vilcināšanās noraidītas. Tie prasīja pilnīgu garīgu, kultūrālu un politisku Lietuvas neatkarību no Polijas.⁵

Tanī pašā sakarībā autors sniedz ziņas par lietuvīšu un baltruteņu attiecībām. Vēl 1905. gadā Viļņā baltruteņi apspriedās ar lietuvīšiem un gribēja panākt autonomas Lietuvas nodibināšanu vēsturiskās robežās, kuŗās būtu ietilpināmas lietuvīšu un baltruteņu etnografiskās teritorijas. Ar to baltruteņi mēģināja vieglāk tikt vaļā no krievu nezvēra (stichija). Lietuvīši pret to izturējās ļoti

⁴ „Stosunki polsko - litewskie w diacezji Wilenskiej“, 27.—29. lp.

⁵ Stankevič „Sudjby narodov Rossiji“, 135.—140. lp. Berlin 1920.

vēsi. Iemesls tam: baltruteņu kultūrālās un nacionālās kustības neskaidrība, jo pareizticīgā Baltrutenijas daļa tiecās uz Krievijas, katoļticīgā uz Polijas pusi. Bez tam lietuviešu tautība jaunā valstī būtu atradusies mazākumā, tā vajadzētu atkal turpināt cīņu par tautas eksistenci. Līdzīgs jautājums pacēlās arī pēc 1917. gada revolūcijas.⁶

GARĪDZNIEKU PĀRCILĀŠANA

Baznīcas virsvalde necieta lietuviešu garīdzniekus lietuviskās draudzēs, nemitīgi tos pārcēla uz Baltruteniju. Gadījumu bija daudz. No šādām lietuviskām draudzēm, neskatoties uz protestiem, savas tautas garīdzniekus pārcēla uz Baltruteniju: K. Šapora no Varēnas, Stašys no Asovas, Berjazovskis no Rodūnes, K. Budris no Butrimoņiem, Petrusis no Maišiogalas, Pakštis no Puskas u. t. t., bet lietuviešu draudzēs iecēla baltruteņus, kuŗi ne vārda neprata lietuviski, piem., Sarosieka uz Kļuščioņiem, Sachorka uz Benekaiņiem, Holoks uz Kaišiadoriem, Kondrats uz Kernavu u. t. t.⁷ Sakarā ar garīdznieku pārcelšanu konstatēts, ka lietuviešiem, kas saglabājuši savu valodu, pamācības baznīcās kā pieaugušajiem, tā bērniem notiek poļu valodā sekošās Kauņas guberņas vietās: Skoruloš, Žejmos, Vīdžos, Pilkalnos, Apsā u. c. Tās visas vietas ir dienvidos no Daugavpils un mūsu neatkarības laikos bija poļu okupētas. Viļņas guberņā tas notika ļoti daudzās vietās, piem. Kernavā, Ņemenčīnā, Vievī, Rīkantos, Kozakiškos, Lielos un Mazos Šalčiņinkos, Žirmuntos, Geranos, Gervečos, Varnēnos, Kiemeliškos, Kaulakiškos, Sudervē, Jaunos un Vecos Traķos, Rūdiškēs, Rudņinkos, Pošūnos, Karvjos, Armoniškos, Dūdodos, Karkožiškos, Kļuščioņos, Postāvos un citur.⁸ Tādā kārtā baznīcu pārvērta par poļu valodas skolu.

LIETUVISKI RUNĀTĀJU NOVADI VIĻŅU IELENC NO VISĀM PUSĒM

Visas minētās vietas ir dzīves liecinieces par lietuviešu valodas patieso stāvokli Viļņas apgabalā šā gadu simta sākumā un pirmajā pusē. Tā kā Suderve no Viļņas ir tikai 15 klm rietumos, Ņemenčīna 18 klm ziemeļos, Jaunie un Vecie Traķi 18—20 klm rietumos, Maišiogala un Karvji 20—23 klm ziem. - rietumos, Rūdiškes 27 klm dienv. - rietumos, Rūdņinki un abi Šalčiņinki 25—27 klm dienvidos no Viļņas, tad redzams, cik tuvu 1905. gadā un, protams, arī vēlāk Viļņai ir piegājušas lietuviešu valodas robežas no visām pusēm. Ja ņem vērā, ka augšā aizrādītie attālumi ir draudžu centri, saukti baznīcu ciemi — bažnytkaimai, tad ciemi, kuŗos nebija baznīcu un kuŗi pie minētajām draudzēm piederēja, bija vēl tuvāk Viļņai. Tāpēc bez pamata nav apstākļu pazinēju uzskats, ka „poliskā“ Viļņa lietuviešu ielenkta. Vēl jo vairāk. Lietuviešu draudzes, kuŗas pēc uzrādītajām ziņām trūka lietuviešu garīdznieku, atradās arī tālu no Viļņas: tā Vīdži un Apsa ir Breslavas apriņķī 45—65 klm. dienv. - austrumos no Daugavpils un 112—132 klm ziem. - austrumos no Viļņas, Postāvi ir 45 klm no Švenčioņiem austrumos un 103 klm no Viļņas ziem. - austrumos, pie pašas Lietuvas 1920. gada robežas, Gervēči pār par 50 klm austrumos un Molodečna 105 klm austrumos no Viļņas, arī pie pašas 1920. Lietuvas valsts robežas pirms poļu ģen. Žeļigovska dēkas. Benekaiņi ir 40 klm dienv., bet Rodūne, Žirmunti, Armoniški, Geranoni un Dūdi atrodas Līdas apriņķī un ir 60—65 klm dienvidos vai dienvidu - austrumos no Viļņas. (Sk. karti II).

Molodečna kā lietuviešu vieta ir minēta arī latviešu rakstos. Pirmajā pasaules kara laikā, 1915. g. grupa latviešu strēlnieku bija nosūtīta uz Molodečnas staciju, starp tiem rakstnieks J. Veselis. Viņš raksta: „Mūs izkrāva Molodečno stacijā, vēlā naktī nonācām baltkrievu vai leišu sādžā. Tur

⁶ V. Stankevič „Sudjby narodov Rossiji“, 41. lp.

⁷ „Stosunki litewsko - polskie w diacezji Wilenskiej“, 27.—29. lp.

⁸ „Vilniaus Žinios“, nr. 217., 1905. gadā.

tecēja upe Vilija, locīdamās pa zemu, pelēku līdzenumu. Šad un tad no zemniekiem dzirdējām leišu vārdus, ko mēs, latvieši, sapratām kā tuvas, dārgas skaņas“.⁹

Ļoti interesanti zināt, kāds stāvoklis bija minētajās draudzēs un kā izturējās baznīcas virsvalde? Tā aizrādīja, ka Maišiogalas draudzē lietuviešu neesot. Izmeklējot izrādījās, ka 23 lielās sādžās runā lietuviski. Arī tas nelīdz, neatļauj, jo, lūk, tur 40 gadus neesot bijis lietuvisku dievkalpojumu. Benekaiņos tāpat neesot lietuviešu, bet izrādās, ka grēku sūdzē, poliski uzrunāti, tie atbild lauzītā krievu valodā; uzrunāti lietuviski, tie atbild brīvi. Noskaidrojās, ka draudzē ir vairāki tūkstoši lietuviešu. Eišišku draudzes (58 klm dienv. no Viļņas) lietuvieši 1906. gadā iesniedza bīskapam lūgumu, lai atļauj lietuviskus dievkalpojumus, jo draudzē viņu esot 5000 cilvēku, aizrādīdami ciemus, kuŗos tie dzīvojot. Ciemiem lietuviski nosaukumi, piem., Barži, Dainava, Delidāni, Galvaniški, Gudokampji, Palaikiški, Karanči, Rieči, Trumpiški, Vežuji, Viduri, Žuklāņi un daudz citi. Lūgums atstāts bez ievēŗības. Paberžē baznīcas celšanas komitejas locekļi, starp kuŗiem bija arī poļu garīdznieki, atteicās dot līdzekļus, ja ievēŗīšot lietuviešu valodu. Lietuviešu komitejas locekļi cīnījās līdz vēlam vakaram bez panākumiem. Labāk esot naudu nospēŗēt kārtīs Viļņā, nekā to atvēŗēt šādam dievnamam.¹⁰

GRODŅAS UN SUVALKU APGABALA LIETUVIEŠU STĀVOKLIS PĒC 1905. GADA

Arī Grodņas pilsētas lietuvieši 1905. gadā lūdza bīskapu, lai vismaz vienu, t i., Sv. Brigītas baznīcu atdod viņu lietošanā, jo Grodņā esot lietuviešu pāŗi par 1000 c. Viņi vēŗoties tādas pašas tiesības, kādas esot vācu katoļiem Viļņā: esot maza saujiņa, bet tiem esot piešķīŗta Sv. Annas baznīca. Arī šās lietuviešu minimālās prasības un lūgums tika atstāts bez ievēŗības.¹¹

Jāpiezīmē, ka nelielā, gotiskā stilā celtā Sv. Annas baznīca Viļņā ir tik skaista, ka Napoleons, kad viņš 1812. gadā kādu laiku uzturējās Viļņā, esot teicis: „Ja es to varēŗu uzlikt uz delnas, es aiznestu uz Parīzi“.

Seinu diecēzē stāvoklis nebija labāks. Diecēze apņēma visu Suvalku un pusi no Lomžas guberņas. Suvalku guberņa pa lielākai daļai lietuviešu, bet Lomžas — poļu apdzīvota. Pat pēc visuvarenās poļu konsistorijas rakstiem diecēzē 1905. g. bija 325.000 lietuviešu un 366.000 poļu. Jau no 1768. gada bīskapi tur bija tikai poļi, kas neprata lietuviešu valodu. Viens no tiem, bīskaps Strašinskis, lietuviešu valodu nosauca par „barany język“ (aunu valoda) un dievkalpojumos ievēŗa poļu valodu, citi bīskapi darīja tāpat. No tādas rīcības cieta visa Suvalku guberņa, it sevišķi tās dienvidus daļa — Augustavas apriņķis, kur sadūrās poļu un lietuviešu etnografīskie un valodu novadi. Tas turpinājās no 1768. g. līdz 1898. g., tātad veselus 130 gadus. Tajos *novados tanī laikā lietuviešiem tika izdarīts ļoti kaitīgs polonizācijas darbs*. Tāpēc Augustavas apriņķis, kaut gan etnografīski lietuvīskis, ir stipri pārpoļots. Tikai, sākot ar 1898. gadu, bīskaps bija lietuvietis. Nu abām valodām bija vienādas tiesības. Diemžēŗ, tas vilkāŗ tikai 4 gadus, 1902. gadā mira lietuviešu bīskaps.

LIETUVIEŠU APMELOŠANA ROMĀ

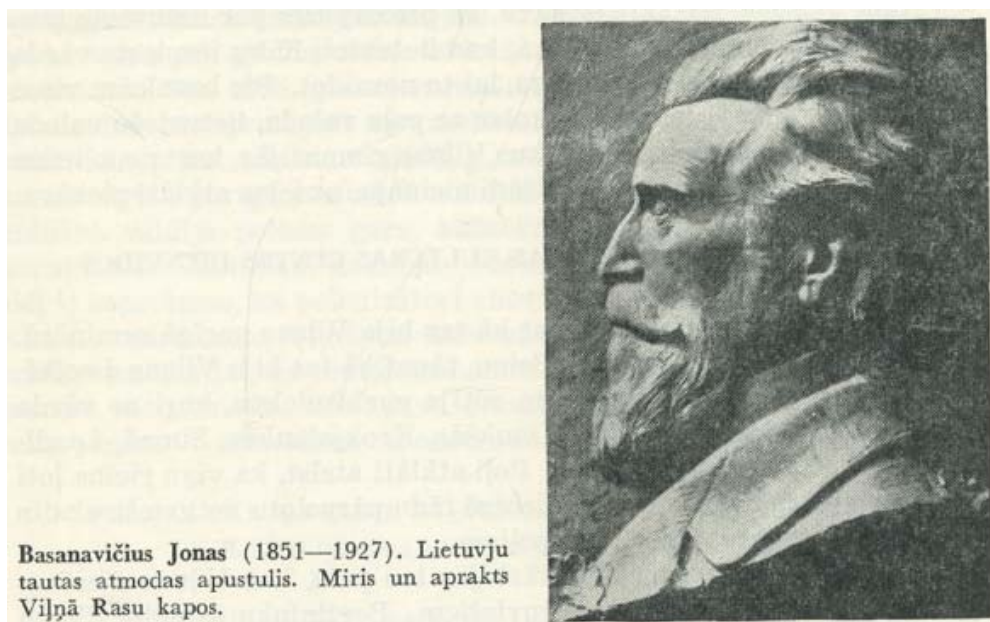
Pēc tam sākās vesela kampaņa pret lietuviešiem, kuŗa aizgāja līdz pašai Romai. Tur centās ieskaidrot, ka poļi un lietuvieši esot viena un tā pati tauta, valodas maz atšķīŗoties, nesaprašanos radot vienīgi „lītvoņāņi“, kā poļi nosauca lietuviešu tautas atmodas darbiniekus. Tiem baznīca neesot sirds lieta, tie esot sociāŗlisti un anarchīsti. Bija arī citādi, viltīgāki paņēŗieni. Vācieši un

⁹ J. Veselis „Trimdas rakstnieki“ 2. daļa, 138. lp. Kempten 1947.

¹⁰ „Źe stosunkow litewsko - polskich“, 91.—94. lp. un 111.—118. lp.

¹¹ Ibidem, 99. lp. un „Vilniaus Źinios“, nr. 81, 1905. gadā.

krievi apspiežot lietuviešus, bet poļi lietuviešus neapspiežot. Viņi priecājosies par lietuviešu tautas un valodas atdzimšanu, kaut gan poļu valoda esot tapusi par lietuviešu rakstu valodu un izglītotajiem lietuviešiem par savu valodu. Tie sevi uzskatot, ka esot „gente lithuani, nazione polani“ un jūtosies poļi.

Romā bija pat prelāts S., kas apgalvoja, ka lietuviešu valoda beidzot savu pastāvēšanu, visi lietuvieši protot poļu valodu, *lietuviešu valodas iznīkšana esot laime*, jo ar poļu valodu tie nāksot pie prāta un gara gaismas.

Bet īstos gara gaismas un labklājības nesējus, sevišķi biedrības „Aušra“ darbiniekus polonizātori nosauc par ļitvomaņiem, bezdievjiem un muļķiem, lietuviešu tautisko kustību par ļitvomaniju un muļķību. Izplatīja arī tādu uzskatu, ka lietuviešus pārpoļot neesot īsto poļu nolūks, bet pašu pārpoļoto lietuviešu: ko gan tur varot iebilst, ja lietuvieši paši tā gribot, lai viņu zem saules nebūtu.

Apzinīgie lietuvieši tādus ļaudis, savukārt, sauca par polomaņiem, tie nīstot savu tautību, tāpat kā kristītie žīdi un pārpoļotie vācieši; pārpoļotie mainot savus uzvārdus vai pieķaŗot poliskas galotnes, jo neesot tāda uzvārda, kuŗam nevarētu pieķaŗt poliskas galotnes: Vabalas pārvēŗšoties par Źukovski, Uŗupis — Zarzecki, Źylis — Źilinski, Klimas — Klimowicz u. t.t.

Kaut gan poļi daŗķaŗt uzsvēra, ka priecājosies par lietuviešu tautas atmodu, tomēŗ tanī pašā laikā, kad lietuvieši lūdzta iespiesta vārda brīvību krievu valdībai, poļi lūdzta, lai to noraidot. Pie baznīcām visos Lietuvas stūŗos bija ierīkotas skolas ar poļu valodu, lietuviešu valoda izstumta. Tos lietuviešu skolniekus Viļņas gimnazijās, kuŗi nenoliedzta savu tautību, visādi vajāja un visādi nicināja, uz ielas atklāti pieķāva.

SEINI — LIETUVIEŠU GARĪGAS KULTŪRAS CENTRS DIENVIDOS

Seinu garīgā seminārā, tāpat kā tas bija Viļņas garīgā seminārā, lietuviešu valoda tika izmesta. Seinu, tāpat kā tas bija Viļņas diecēzē, bīskapi uz lietuviskām draudzēm sūtīja garīdzniekus, kuŗi ne vārda neprata lietuviski. Tas tā bija Dauķšās, Krokjalaukos, Simnā, Lazdijos, Serejā, Rumbānos

un citur. Poļi atklāti atzīst, ka viņu rīcība ļoti veicinājusi pārpoļošanu. Seinu diecēzē tādu pārpoļotu lietuviešu skaits neesot mazs, tie esot pieskaitīti poļiem.

Seinu diecēzes baznīcās atkārtojās tas pats, kas Viļņas diecēzes baznīcās: notika uzbrukumi lietuviešiem. Beržininku draudzē, Seinu tuvumā bija daudz pārpoļoto, bet apzinīgo lietuviešu bija viss vairums, to skaits sniedzās pāri par 3000. Tie pieprasīja lietuviskus dievkalpojumus. Jau pirmajā lietuviešu dievkalpojumā 1904. gada 12. septembrī banda sakūdītu ļaužu ielauzās baznīcā un lietuviešus piekāva, bija smagi ievainoti. Te pārpoļošanu izdara jau ar terrora palīdzību. Tāpēc nebūtu jābrīnās, ka pārpoļotājiem bija tādi panākumi, un mākslīgi radīti poļi auga kā sēnes pēc lietus.

Kaut gan polonizātori uzskatīja, ka ienācēji poļi Lietuvā uz dabisku tiesību pamata uzsūkuši vietējos par patiesiem poļiem (przerabali ich prawdiwych polakow), tomēr pēc būtības tos par poļiem nevar atzīt.¹² Pašu poļu nopietnie filologi un vēsturnieki savās izdotajās kartēs poļu valodas robežas zīmē dienvidos no Seiniem un Suvalkiem, piem., Etnografiskā Slavu Tautu Karte,¹³ nerunājot nemaz par Viļņu, kuŗa atrodas veselus 200 klm ziemeļos no poļu etnografiskajām robežām, jo *ap Viļņu žargonā runātājas salas nekādā ziņā nevar uzskatīt par poļu etnografisku teritoriju*. Ar varu uzspiestais žargons tumšai, nabadzībā novestai un iedzītai tautai vēl nav viņas dabiskā valoda.

Iepazīstoties tuvāk ar pārpoļoto zemnieku masu, izrādās, ka tā nav varējusi pareizi iemācīties poļu valodu, nav varējusi ne iedzīvoties, ne iejusties poļu tautas patiesā garā. To nevar saukt par pārpoļošanu, kam pēc būtības dziļāka nozīme, bet tikai par paviršu appoļošanu, kā lietuvieši to sauc „aplenkējimas“.

Seini atrodas dienvidos, tikai 7 klm poļu pusē aiz bij. Lietuvas brīvvalsts administrācijas līnijas. Jau tautas atmodas laikā, pag. gadu simta 80. gados, Seini izvērtās par lietuviešu kultūras centru dienvidos. Pēc 1905. gada lietuviešu sabiedriskā un kultūrālā darbība Seinos pastiprinājās: tur nodibinājās biedrības, tur iznāca laikraksti, kā, piem., „Šaltinis“ 1906. g., mēģināja atvērt lietuviskas skolas u. t. t. Seinu garīgā seminārā mācījās daudz lietuviešu. Kaut gan seminārā valdīja polisks gars, audzēkņi vairumā pieslējās lietuviešu atdzimstošai tautiskai kustībai. Poļiem tas bija bīstami. Tā iemesla dēļ ir saprotams, ka polonizātori abus lietuviešu kultūras centrus, kas atradās austrumos Viļņā un dienvidos Seinos, visiem spēkiem plānveidīgi un neatlaidīgi centās iznīcināt, lai tautu spiestu pārpoļoties un atnest savu valodu, sākot savu denacionālizācijas posta darbu no divām pusēm — dienvidiem un austrumiem.

POLIJAS KARAĻVALSTS ATJAUNOŠANAS PLĀNI AR LIETUVAS UN KATOLISKĀS LATVIJAS IETILPINĀŠANU TANĪ

Laikmetā starp 1905. gadu un 1914. gadu nevar paiet gaŗām kādai parādībai, kuŗa vienādi skāra kā lietuviešus, tā latviešus. No 17. g. s. ir paradums, ka Verkos — Kalvarijā, kuŗa atrodas dažus kilometrus no Viļņas Neris upes augstā krastā, kas apaudzis priedēm un lapu kokiem, atrodoties skaistā vietā, katru gadu maija mēnesī svētceļnieki sanāk no visas Lietuvas attālākajām vietām un pat no vietām ārpus Lietuvas.

Tā arī 1905. gada maijā bija atbraucis lielāks svētceļnieku pulks no Daugavpils. Izrādījās, ka izbraucieni ir sarīkojusi kāda poļu organizācija zināmas darbinieces F. T. kdzes vadībā, kas pati cēlusies no Lomžas. Viņas mērķis esot izplatīt poļu kultūru lietuviešiem un latviešiem. Vtebskas gubernā, t. i., Latgalē viņai kāds turīgs muižnieks maksājis par to 8 rubļus mēnesī un dodot uzturu, lai viņa latviešu katoļu bērniem mācītu poļu valodu un sniegtu izglītību. Viņa darbojoties jau 5

¹² „Ze stosunkow litewsko - polskich“, 50.—125. lp.

¹³ „Mapa Etnograficzna Slowianszczizny“.

gadus, mācot poļu vēsturi un iedvešot mīlestību pret visu polisko. Daugavpilī esot bez viņas vēl dāmas, bet Viļņa esot tādu dāmu pilna. Verkos viņa visiem esot teikusi, ka lietuvieši no poļiem esot pieņēmuši kristiānismu un aizmirsuši pagānismu. Tāpat viņiem tagad esot jāaizmirst sava pagānu valoda.¹⁴

Še redzams, ka polānizācijas darbā piedalījās organizācijas un muižnieki. Ņemot vērā visus šādus pārpoļošanas paņēmienus, smieklīgi ir noteikt tautību pēc valodas vien. Paceļas jautājums, kāpēc poļi piekopa tādu politiku lietuviešu un latviešu zemēs? 1905. gada revolūcijas ietekmē viņi gatavojās savas karaļvalsts atjaunošanai, kuŗā ietilptu Lietuva, kā tas pēc viņu domām esot bijis jau līdz 1795 gadam un Latvija, vismaz tās katoliskā daļa, kā tas bijis līdz 1772. gadam. Bet 20. g. s. laiki jau bija mainījušies — lietuvieši un latvieši bija modušies patstāvīgai dzīvei. No zemnieku vidus cēlusies intelligēnce raisījās vaļā no svešo aizbildniecības un mudināja to darīt arī tautai. Bija skaidrs, ka lietuvieši un latvieši nākotnē pretosies iekļaušanai Polijas valstī, tāpēc vajadzēja iznīcināt tautisko kustību un tās darbiniekus un pašas tautas pārpoļot, lai nebūtu pretestības.

MEMORANDS BĪSKAPAM UN LIETUVIEŠU VALODA VISĀS VIĻŅAS BAZNĪCĀS

Pretestība bija radusies un to, tāpat kā pavasara plūdus, silto saules staru radītus, vairs aizturēt nevarēja. Tā kā baznīca bija stiprākais pārpoļošanas līdzeklis, tad lietuvieši jau 1905. g. iesniedza Viļņas bīskapam plašu memorandu. Tā raksturīgākie punkti: 1) Draudzēs, kuŗās lietuviešu vairākums, lietuviešu valodai baznīcā jāierāda galvenā vieta, kur mazākums, jāiekārto papildu dievkalpojumi. 2) Tautskolās, ģimnazijās un semināros ticības mācība jā māca lietuviešu valodā. 3) Lietuviešu draudzēm savi gani. 4) Visās Viļņas baznīcās evaņģēlijs jālasa lietuviešu valodā. 5) Visās Viļņas baznīcās jābūt lietuviskai garīgo dziesmu dziedāšanai. 6) Verkos - Kalvarijā un Aušros Vartu baznīcās evaņģēlijs un dziedāšana lietuviešu valodā. 7) Patversmēs lietojama lietuviešu valoda. 8) Atverama lietuviešu skola pie Sv. Nikolaja baznīcas.¹⁵ Šo memorandu poļu bīskaps atstāja bez ievēribas. Bet lietuvieši neatlaidās.

Beidzot, 1908. gadā, likās, ka viņu lūgumi beigušies ar labiem panākumiem. Visās Viļņas baznīcās 1908. gada 19. oktobra svētdienas rītā noteiktā stundā, plk. 8 bija atļauts noturēt dievkalpojumus lietuviešu valodā, lai pārliecinātos, vai ir vispār vajadzīga pēc tādiem, jo uz āru vienmēr tika apgalvots, neizslēdzot pašu pāvesta kūrīju, ka Viļņā lietuviešu neesot. Visiem bija liels un daudziem nepatīkams pārsteigums, ka katedrālē tika reģistrēti vairāk kā 600 lietuviešu, lielākās baznīcās, piem., Sv. Jāņa, Dominikāņu, Sv. Kazimira, Sv. Jēkaba, Visu Svēto, Sv. Rafeļa aiz zaļā tilta, Sv. Pēterā - Pāvila Antakalnā, Aušras Vartu u. c. apmeklētāju skaits sniedzās simtos katrā, tikai dažās mazākās baznīcās bija reģistrēti zem simta, bet ne mazāk kā 50—80 cilvēku. Pavisam pāri par 2.600 lietuviešu. Bez tam apmeklēšanas un reģistrācijas laiks ar nolūku bija noteikts tādā stundā, kad lielākā daļa mājkalpotāju baznīcā nevarēja tikt, bet Viļņas lietuviešu starpā to bija ļoti daudz, tāpat kā tas tanī pašā laikmetā bija Rīgas latviešiem. Starpība bija tikai tā, ka Viļņā galvenā kārtā maizes devēji bija poļi, bet Rīgā vācieši.

Izbeidzoties reģistrācijai, *lietuvieši bija pārliecināti, ka nu, beidzot, viņu senās galvas pilsētas baznīcās atskanēs dzimtā valoda. Pārpoļotāji ļoti uztraucās par pagānu valodas atjaunošanu Viļņas baznīcās un cēla skandalus*, bet baznīcas virsvaldei to tikai vajadzēja, un viss bija atkal pa vecam: lietuviešiem bija jāapmierinās ar Sv. Nikolaja baznīciņu. Bez tam nākošajā 1909. gadā lietuviešiem atļāva noturēt dievkalpojumus katedrālē.¹⁶

¹⁴ „Ze stosunkow litewsko - polskich“, 106.—107. lp.

¹⁵ „Ze stosunkow litewsko - polskich“, 113. lp.

¹⁶ „Vilniaus Aidas“, 1916. gadā.

Brutālā lietuviskās baznīcas un visa lietuviskā vajāšana un ļaužu iebiedēšana, neskatoties uz intelligences pretestību, uz nabadzīgākajiem un mazāk attīstītākajiem ciema ļaudīm atstāja iespaidu: tiem vājinājās nacionālā apziņa un tie padevās poļu ietekmei. Pārpoļotāji to izmantoja tādā ziņā, lai rādītu ārienei, cik šī zeme poliska. Tādos apstākļos statistiskās ziņas, kuŗu sagatavošanā ļoti aktīvi piedalījās poļi, sniedz šādu ainu par lietuviešu iedzīvotājiem Viļņas gubernā, salīdzinot ar 1897. gada vispārējās tautas skaitīšanas datiem.

VILTOTIE STATISTISKIE DATI

	1897.gads	1908.gads	lietuviešu
Viļņas pilsēta	2,09%	1,20%	
Viļņas apriņķis	34,92%	6,96%	„
Vileikas „	0,06%	0,03%	„
Disnas „	0,34%	0,41%	„
Līdas „	8,66%	1,92%	„
Ašmēnas „	3,75%	4,55%	„
Švenčionu „	33,75%	38,23%	„
Traķu „	58,09%	52,06%	„

Caurmērā visā gubernā lietuviešu katoļu skaits 11 gadu laikā samazinājies no 34,62% 1897. g. uz 25,48% 1908. g. Statistisko ziņu apstrādātāji datus par citām tautībām ir uzdevuši tikai salīdzinot tos ar lietuviešiem. Arī baltruteņu katoļu skaits ir samazinājies no 49,92% uz 45,43%, bet poļu — pieaudzis no 14,84% uz 29,08%, tā tad vairāk kā uz pusi. Tas bija pārpoļotāju nopelns, par ko nevar būt šaubu.

Arī nākošajā 1909. gadā krievu policijai bija uzdots ievākt ziņas par iedzīvotāju sastāvu Viļņas gubernā. Par to stipri ieinteresētas bija poļu vadošās aprindas, tāpēc tās panāca, ka valdība pie ziņu ievākšanas lielā skaitā pielaida poļus, sevišķi garīdzniecību, kas bija niknākā pārpoļotāja. Salīdzinot ar 1897. gada tautas skaitīšanu, 1909. gada policijas sniegtās ziņas bija šādas:

Gads.	Lietuvieši	Poļi	Baltruteņi	Lielkrievi	Žīdi un citi
1897.	17,59%	8,17%	56,05%	5,00%	13,19%
1909.	12,90%	15,30%	—	57,20%	14,60%

Redzams, ka lietuviešu skaits 12 gadu laikā samazinājies par 4,60%, poļu par 7,13%, lielkrievu skaits ārkārtīgi palielinājies par 55,20%. Lietuviešu skaits samazinājies uz poļu rēķina, jo, pateicoties vajāšanām baznīcā un bargai un neatlaidīgai pārpoļošanas politikai vispār, tie vai nu sevi uzdevuši par poļiem, vai no skaitītājiem par tādiem ierakstīti. Tā kā poļu skaits pavisam palielinājies par 147.019, starp kuŗiem ir pieskaitīti 45. 383 lietuvieši, tad pārējie 101.636 nāk arī uz 19. gadu simta 2. pusē neapzinīgo un rutenizēto lietuviešu rēķina. Milzīgais lielkrievu pieaugums nāk uz baltruteņu rēķina, jo, kā tabulā redzams, 1909. gadā Viļņas gubernā baltruteņu vairs nav, tos pārkrievotāji itin visus pieskaitījuši krieviem. Bet vairums baltruteņu Viļņas gubernā, mums zināmu apstākļu dēļ, 19. gadu simta 2. pusē, ir radies uz lietuviešu rēķina, jo kur gan paliek pēc pašu krievu, piem., Ļebedkina apstrādātās statistikas 1861. gadā Viļņas gubernā 418.880 jeb 50% lietuviešu? Ieceļotāju kontā milzīgais krievu skaits (1.038.187) arī nekādā ziņā nevarēja būt. Par ieceļotājiem 1909. g. statistika tuvāku ziņu nesniedz. Ja laikmetā starp 1861. g. un 1897. g. Viļņas gubernas laukos ieceļoja 4,5%, pilsētās un miestņos 21,8%, ieskaitot militāro personālu, kas nebija pastāvīgs, tad laikmetā starp 1897. g. un 1909. g. ieceļotāju % bija tikpat niecīgs un nevarēja sastādīt milzīgo slavu masu.

LIETUVIEŠU NACIONĀLĀS APZIŅAS MOŠANĀS VIETĀM IETEKMĒ STATISTISKOS DATUS

Attiecībā uz pārpoļošanu, kas galvenā kārtā balstījās uz ļaužu iebiedēšanu un pretstatā tai — lietuviešu tautiskās apziņas mošanas, pārskatāmu ainu dod 1897. gada un 1909. gada skaitīšanas dati atsevišķos Viļņas gub. apriņķos.

Apriņķis	1897. g.		1909. g.	
	Lietuvieši %	Poļi %	Lietuvieši %	Poļi %
Viļņas	35,0	12,1	7,1	48,5
Viļņas pils	2,0	31,9	1,2	37,7
Traķu	58,1	11,3	52,0	22,0
Švenčioņu	33,8	6,0	38,2	2,9
Līdas	8,7	4,7	1,9	6,1
Ašmēnas	3,8	1,8	4,7	1,8
Vileikas	0,0	2,5	0,0	3,1
Disnas	0,3	2,4	0,4	1,8
Caurmēra	17,0	8,2	13,0	15,3

Tabula rāda, ka pārpoļošanas centrā ir Viļņas apriņķis, kurā lietuviešu skaits 12 gadu laikā samazinājies vairāk kā 4 reizes un tikpat daudz reizes ir palielinājies poļu skaits.

Objektīvi apstākļu pazinēji atrod, ka šie skaitļi, radušies dažādu ārējo apstākļu ietekmē, ir nepareizi, jo 1908. g. vēl $\frac{3}{4}$ iedzīvotāju Viļņas apriņķī runāja lietuviski. Spilgta aplamība ir Līdas apriņķī, kur 1909. g. uzdoti tikai 4.238 lietuvieši, bet 1908. g. vienā pašā Rodūnes draudzē bija 4.894 cilvēki, kas runāja lietuviski.¹⁷ K. Verbelis šos tautas skaitīšanas datus atzīst par viltotiem, jo tie nesaskan ar faktiem, kādi tie patiesībā bija dzīvē. Švenčioņu, Ašmēnas un pat Disnas apriņķos lietuviešiem ir pieaugums. Pieaugums lietuviešiem ir arī Suvalku apr. no 8,9% uz 9,2% un Seinū apr. no 59,7% uz 60,5%.¹⁸

Pieaugums ir izskaidrojams ar lietuviešu tautiskās kustības pastiprināšanos, kuŗa sāka iespieties arī Viļņas guberņas ciemos un vairs nebija apslāpējama. Tā būtu plētusies plasumā un iespiedusies itin visos Viļņas guberņas apriņķu stūrīšos, ja baznīca nebūtu tai stājusies ceļā. Šinī sakarībā lingvists J. Jablonskis, kas 1906. g. apceļoja Viļņas gub., starp citu uzturējās kādu laiku Ašmēnas apr. Lazdūnu draudzē, kas atrodas pār par 100 klm dienv. - austrumos no Viļņas. Svētdienā, nobeidzoties dievkalpojuma baznīcā, viņš ļaužu pūli uzrunāja lietuviski. Tas bija tāds pārsteigums, ka visi izbrīnā sastinga, jo kāds drošsirdīgāks atbildēja, un visiem mutes atdarījās. Pēc tam nebija piedzīvots, ka cilvēks kungu drēbēs runātu šādā valodā. Beidzot draudzē ilgi vēl runāja par šo gadījumu.¹⁹

J. Jablonskis uzdod tur veselu rindu ciemu Lazdūnu novadā, kuŗos 1906. g. runāja lietuviski. Tie ir: Bobroviči, Bešemči, Danēviči, Dzevargi, Dovnāri, Gudiški, Janzoviči, Lazdūni (baznīcas ciems), Lesneviči, Mačiuli, Pozoli, Suboviči, Valdziki, Zalužani, Zamoše, Žaški, Židenči u. c. līdz pat Dievenišķiem, kas atrodas ap 60 klm dienv. - austrumos no Viļņas un ir uzglabājuši lietuvisku raksturu un valodu līdz pat mūsu dienām.²⁰ Tautas atmodas darbinieki un apzinīgā intelliģence pūlējās darīt visu, kas bija viņu spēkos, lai dievnami nepārvērstos par vietām, kur tautai atņem

¹⁷ „Stosunki litewsko - polskie“, 32. lp. Wilno 1913.

¹⁸ Ibidem, 27. lp.

¹⁹ K. Werbelis „Russisch Lithauen“, 63. lp.

²⁰ Ibidem, 67. lp.

viņas dzīvo valodu.

Lai gan oficiālā, īstenībā poļu sastādītā statistika Viļņā rāda tikai 2 453 lietuviešus, tomēr patiesībā to skaits sniedzās desmitos tūkstošos, jo pēc K. Verbeļa un citu laika biedru ziņām ielās vairāk un vairāk bija dzirdama lietuviešu valoda. Cik nepareizi bija 1909. g. tautas skaitīšanas dati, ko sniedza policija, rāda pašu poļu vēsturnieks V. Vakars, kas speciāli ir apstrādājis minētā gada skaitīšanas materiālus. Pēc viņa ziņām iznāk, ka Viļņā 1909. g. ir 4,7% jeb 9.611 lietuviešu,²¹ tātad tuvu pie 10.000, bet policijas ziņas uzdod tikai 1,2% jeb 2.453. V. Vakars ir panpolonisma ideju piekritējs un 1909. g. poļiem labvēlīgo tautas skaitīšanas rezultātu ietekmē ir uzrakstījis grāmatu par poļu valodas teritoriālo izplatīšanos, resp. pārpoļošanas panākumiem.

PĀRAGRS PRIEKŠ PAR LIETUVIEŠU TAUTAS NĀVI

Tā nu redzams, ka taisni tautas atmodas laikmetā Lietuvas galvas pilsētā un tās tuvākajā un tālākajā apkārtnē notiek fanātiska un plānveidīga lietuviešu vajāšana. Sekas bija, ka nabadzīgie un tumšie ļautiņi sāka pievērsties poļiem. Poļu vēsturnieki šai parādībā saskata cēlu un augstu uzdevumu: lietuviešos esot stipra tieksme pēc augstākas kultūras un izglītības. Tie to sākumā meklējuši pie baltruteņiem un pierobežas apgabalos ar tiem sakusuši. Bet ar baltruteņiem tie varot tik īslaicīgi apmierināties, ar baltruteņiem tos nesaista nekādas tradīcijas, ne kultūras vērtības; valodu, ko tie runā, rutenizētie lietuvieši sauc par tuteišu (vietējo) „prastu“ valodu, baznīcās lieto poļu valodu, kuŗa visus pārkrievošanas un pārrutenizēšanas mēģinājumus esot atvairījusi. Sakarus ar savu tautu tādi lietuvieši esot pārtraukuši, ar baltruteņiem tos vairs nevarot uzturēt, atliekot tuvoties poļiem. Tā Vidus Lietuvā, kā daži poļu vēsturnieki nosauc Viļņas guberņu, vecāki uzstājas, lai skolotāji, kuŗi skolu blankās bērņus uzdevuši par baltruteņiem, ieraksta tos par poļiem. Gervēcos un Švenčionos (tīri lietuviski novadi) vecāki 1910. g. lūguši, lai skolā baltruteņu valodas vietā māca poļu valodu. Poļu ietekme un skaits tā pieaudzis visā Lietuvā, ka 1909. g. Kauņas guberņā tik 5 apriņķos lietuviešu vairs esot vairāk kā 50%, proti, Paņevežas, Raseiņu, Šauļu, Telšu un Ukmerges, Suvalku guberņā arī 5 apriņķos — Kalvārijas, Marijampoles, Vilkavišku, Seinu un Vladislavovas, bet Viļņas guberņā tikai vienā Traķu apriņķī. Rītrūsijā gan lietuviešu tautas atmoda bijusi nozīmīgāka nekā Viļņas gub., tomēr arī tur lietuvieši esot pakļauti stiprai ģermānizācijai, ka tikai vienā Šilutes (Heidekrug) apriņķī lietuviešu esot vairāk kā 50%.²²

Lietuviešu — baltruteņu pierobežā vēl turpinoties senais process: lietuviešu pāriešana baltruteņos, bet norisinoties jau jauns, proti: *1915. g. esot konstatēti veseli ciemu kompleksi, kur vecie ļaudis runā lietuviski, vidējā paaudze — ruteniski, bet jaunā jau poliski*. Tāds asimilācijas process Eiropā esot taisni nedzirdēts. Līdzīga parādība esot Silēzijā, kur starp čečiem un poļiem iespīēžoties vācu josla. Baltruteņu un lietuviešu grupas, kuŗas ienākot pilsētās ne tikai Lietuvā, bet arī ārpus tās, kā Daugavpilī, Rīgā, Pēterpilī un citur, pārpoļojoties.²³

Pēc šādas mākslīgas poļu radīšanas V. Vakars vēl jūtas aizkarts un krieviem pārmet pārkrievošanas politiku, ka tie poļus esot ierakstījuši citu tautību ailēs, lai mazinātu poļu ietekmi. Poļi esot ierakstīti lietuviešu ailēs, tāpēc vajagot izšķirt, kas esot īsti lietuvieši, kas poļi.

Šāda pieeja pie lietas izsauc izbrīnu. Kāpēc gan krieviem poļus vajadzētu rakstīt lietuviešu ailēs, jo krievi tāpat kā poļi pūlējās savu skaitu palielināt uz lietuviešu rēķina, ierakstot tos par baltruteņiem, jo pēdējie 1909. g. bija pieskaitīti krieviem. Še minētie poļu vēsturnieki pierāda, ka viņi ir iesaistījušies „svētā“ polonizācijas darbā. Viņiem nepietiek ar milzīgo ļaužu masu, kas pieskaitīta tiem. Viņi vēlas vēl atlikušos lietuviešus aprīt. Vai šādu statistisko datu apstrādāšanu

²¹ W. Wakar „Rozwoj teritorialny narodowsci polskiej“, 27. lp. Kielce 1917.

²² W. Wakar „Rozwoj teritorialny narodowosci polskiej“, 6.—7., 26.—27. lp.

²³ L. Wasilewski „Kresy Wschonie“, 42.—43. lp. Warszawa 1917.

var saukt par zinātnisku, vai ar to var rēķināties, velkot robežas nāciju starpā.

LIETUVIEŠU PRETAKCIJA. IZGLĪTĪBAS BIEDRĪBAS „RĪTS“ DIBINĀŠANA

Jo augstāk sita slavizācijas vilnis, jo stiprāka kļuva tautiskās atmodas kustība, kas darbojās pret pārtautošanu. Beidzot panāca, ka, sākot ar 1909. gadu, Viļņas katedrālē kaut cik regulāri tika noturēti lietuviski deivkalpojumi. Pēc lielām pūlēm 1912. gadā dabūja atļauju dibināt Viļņā lietuviešu izglītības biedrību „Rytas“ (Rīts) ar nodaļām provincē, t. i., arī Kauņas, Suvalku un Grodņas guberņās, kur dzīvoja lietuvieši. Dibinātāju sapulce sanāca Visu Svēto baznīcas zālē. Piedalījās Dr. J. Basanavičius, A. Smetona, priest. P. Kraujēlis, V. Mironas, P. Kemešys un vairāki citi. Biedrības nodibināšanai bija milzīga nozīme visā tautas dzīvē.

Tai bija tiesības atvērt elementārskolas, ģimnazijas, tautas augstskolas, uzturēt bibliotēkas, grāmatu lasītavas, dibināt dziedātāju korus, sarīkot teātra izrādes u. t. t. Līdz pirmajam pasaules kaņam „Rītam“ provincē bija jau 40 nodaļas ar grāmatu lasītavām un skolām. Skolas gan bija tikai vienklasīgas. Krievi tām pašām atļāva darboties tikai ar cenzētiem skolotājiem, bet tādu bija liels trūkums, jo skolotāju sagatavošanas iestādēs lietuviešus, tāpat kā latgaliešus neuzņēma.

Cik zināms, tad Lietuvā nebija neviena skolotāju semināra. Atlika sagatavoties privātā ceļā un turēt tautskolotāja tiesību iegūšanai pārbaudījumus pie dažādām komisijām. Pirmā legālā lietuviešu elementārā tautskola dibināta 1912. gadā Viļņā, tā darbojās Līdas ielā, pat vēl poļu okupācijas laikā.

PATIESAIS KRIEVU TAUTĪBAS IEDZĪVOTĀJU DAUDZUMS VIĻŅAS GUBERNĀ

Sakarā ar 1909. gadā policijas uzdotajiem milzīgajiem skaitļiem — 1.038.187, kuri pieskaitīti krievu tautībai, rodas vajadzība un interese noskaidrot, kaut aptuveni, patieso viņu skaitu. Īsto krievu tautības iedzīvotāju Viļņas gub. laikmetā no 1900. — 1914. gadam samērā nebija daudz. Tas izskaidrojams ar to, ka valdība turpmāko krievu kolonistu noņemšanu pag. gadu simta 70. gados Kauņas gub. pārtrauca, bet Viļņas un Grodņas guberņās to pilnīgi noliedza, tāpēc ka dzīves apstākļi kolonistiem neesot labvēlīgi un prasot neierobežotus līdzekļus.²⁴

Nometināti pa lielākai daļai bija vecticībnieki, bet to vidū bija arī pareizticīgie. Tie zemi saņēma no valdības, kuŗa to bija ieguvusi no parādos kritušajiem muižu un muižiņu īpašniekiem, sevišķi gubernātora Muravjova laikos. Zemes platība tiem bija no 2—15 desetinām. Vēlāk 20. g. s. kolonizāciju traucēja apstākļi, ka tās realizēšana notika dažādās iestādēs, kas, tāpat kā kolonistu atbalstīšana, prasīja milzīgas naudas summas. Kolonizāciju traucēja vēl 1905. g. cittautiešu nemieri.²⁵

Pēc 1909. g. ziņām austr. Lietuvas ziemeļu daļas pagastos krievu tautības iedzīvotāju Breslavas, Vīdžu, Drisvētu, Dusētu, Raudondvara, J. Ežerēnu, Apsas, Rimšas, Slabodas un Smalvu pagastos bija 10.770.²⁶ Tas nebija daudz. Par citiem Viļņas guberņas apriņķiem trūkst ziņu. Ievērojot aizliegumu nomesties, krievu tautības kolonistu tur nebūs bijis daudz.

Pilsētās bija zināms daudzums ierēdņu un administratīvā personāla, kas tur bija apmetušies uz dzīvi. Ja ienācēju vispār starp 1861. g. un 1897. g. bija tikai 4,5%, kā to redzējam, tad laikmetā starp 1897. un 1909. g. ierēdņu un administratīvā personāla nevarēja būt daudz vairāk, kas kopā ar kolonistiem - zemniekiem sastādīja niecīgu % no visa iedzīvotāju skaita. Ar to ir izskaidrojama 1909. g. ļaužu skaitītāju rīcība, ka tie itin visus baltruteņus un rutenizējamus lietuviešus ir pieskaitījuši krieviem, lai rādītu pasaulei, ka apgabals jau krievisks.

²⁴ „Vilenskij Vremennik“, kn. 4. Russkije Poselienija Kovenskoj gub., 39. lp.

²⁵ Ibidem, 59.—65. lp.

²⁶ Ibidem, 78. lp.

DIVDESMIT PIRMĀ NODAĻA

LIETUVIEŠU SABIEDRISKĀ UN POLĪTISKĀ DARBĪBA PIRMAJĀ PASAULES KAĶĀ LAIKĀ

LIETUVIEŠU ORGANIZĀCIJAS VIĻNĀ

Pirmais pasaules kaŗš 1914. gadā atnesa lielu postu un nelaimi, bet līdz ar to pārmaiņas polĪtiskā un sabiedriskā dzĪvē. Radās vajadzĪba pēc pašpalĪdzĪbas, ko krievu valdĪba atbalstĪja. Viļņā nodibinājās Centrālā Lietuviešu PalĪdzĪbas Komiteja kaŗā cietuŗajiem. Dibinātāju sapulce sanāca 1914. gada 14. novembrĪ. Valdē ievēlēja M Yču, A. Smetonu, J. Kuku, S. Œilingu, priest. P. Dogeli, A. Vileiŗi, Em Vileiŗieni, Dr. J. Basanaviču, priest. Olŗausku, Malinausku u. c. Pēc tam, kad vācieŗi krievus bija atstumuŗi vairāk uz rĪtiem, darbĪba pastiprinājās, un valde kooptēja inŗ. Kairi, M. Birŗiŗku, Stulginsku, Œernu, Dovidaiti, priest. Stankeviču. Œie vārdi jau paŗi par sevi runā. Te nebija vairs tikai kaŗa laikā izsalkuŗo paēdināŗana, te jau bija tverŗana pēc tālāka, augstāka. Ir izteiciens: „Alksnis nevar pāraugt ozolu; ja tas to mēģinātu, tas vairāk nekā nepanāktu, kā tikai uz laiku aizkavētu ozola augŗanu“. Ne mirkli komiteja neizlaida no acĪm tālākos mēŗkus.

Nākoŗais, 1915. gads ienesa lielu rosĪbu sabiedriskā dzĪvē. Frontes neveiksmju dēļ valdĪba bija it kā sarāvusies, agrākie krievu melnās reakcijas brutālie spaidi un ierobeŗojumi kaut cik atslāba. Jau 1915. g. 1. februārĪ Lietuvieŗu dailes biedrĪba Viļņā nolēma izstrādāt projektus lietuvĪsku ceļņu atjaunoŗanai, 20. martā sarĪkotās svinĪbās atskatĪjās uz PēterpĪls Lietuvieŗu savstarpējās biedrĪbas 15 gadu darbĪbu, 7. aprĪlĪ PēterpĪlĪ sanāca VispārĪgs delegātu kongress no nesēn nodibinātās biedrĪbas, kuŗas mēŗķis starp citu bija atgūt baznĪcās lietuvieŗu valodas tiesĪbas Mohiŗevas archibĪskapĪjā, kuŗai bija pakļauta Viļņas guberņa, 25. jūlijā Paidagōgu Komisija pie Lietuvieŗu zinātņu biedrĪbas Viļņā izsludināja laikrakstos sacensĪbu godalgu trim labākajām mācĪbas grāmatām lietuvieŗu valodā. u. t. t.

KRIEVU CARU 120 GADU VALDĪŗANAS LAIKA IZBEIGŗANĀS LIETUVĀ

Kaŗa darbĪba nestāvēja uz vietas, tā pastāvĪgi mainĪjās, mainĪjās sveŗās varas Lietuvā. Vācu kaŗaspēks iesoļoja Viļņā 1915. gada 18. septembrĪ. Kaut gan tiltus spridzināja, Viļņas tilti palika sveikā. Vācieŗi pilsētā ienāca pa ŒverĪnas un Zaļo tiltu. TūlĪt bija redzami krievu kaŗagūstekņi, kuŗus dzina pa Viļņas ielām.

Tika noorganizēta paŗu pilsoņu sardze, kuŗa jau otrā rĪtā uzlĪmēja uzsaukumus 5 valodās: krievu, poļu, lietuvieŗu, baltruteņu un ŒĪdu. Sākās jauns laikmets. Beidzās 120 gadu (1795. - 1915.) ilgais krievu caru valdĪŗanas laikmets Lietuvā.

Vācieŗiem ienākot Viļņā, poļi tos apbēra puķēm. Sākās rauti un vadoŗā personāla noskaņoŗana poļu pusē. Vācieŗi visur poļus proteŗēja. Kad viņi 1916. gadā gatavojās izdarĪt vispārējo ļauŗu skaitĪŗanu, visa milicĪja un skaitĪŗanas vadĪtāju posteņi jau bija poļu rokās. Sākās atkal poļiem parastie ļauŗu skaitĪŗanas paņēmiēni, mākslĪga poļu fabricēŗana.

Miliŗi staigāja pa dzĪvokļiem un piekodināja: „Ja nepierakŗĪsĪties par poļi, dzĪves nebūŗ!“ MācĪtāji no kancelēm draudēja ar ekskomūnikāciju tiem, kas uzdosies par pagāņiem lietuvieŗiem vai baltruteņiem, izlaida skrejlapas, uzaicinot pierakŗĪties par poļiem. Slepēnā apkārtrakstā miliŗiem uzdeva uzrakŗĪt par poļiem visus mazāk apzinĪgos iedzĪvotājus u. t. t. Kad izdeva Ober-Ost pases, pat tādi pazĪstami lietuvieŗi kā Dr. Œaulys, prel. Jakŗstas u. c. bija pierakŗĪti par poļiem. Kad tie protestēja, panāca savu, bet desmitiem tūkstoŗu bija pierakŗĪti, paŗiem nezinot, pie

svešas tautas. Viļņas Lietuviešu Komiteja protestēja un izlaida gaŗāku, asa saŗutuma pilnu rakstu, kas tūkstoŗiem eksemplāros tika izplatīts visā Lietuvā un sacēla protesta vētru.¹

Neskatoties uz spaidiem, lietuvieŗi Viļņā vairāk un vairāk iespiedās atbildīgos amatos un vietās. Viļņas pilsētas kanālizāciju 1914. — 1916. g. ir ierīkojis sabiedriskais darbinieks un žurnālists inŗ. St. Kairys. Advokāts un sabiedriska darbinieks Jonas Kymantas 1920. g. bija Viļņas pilsētas galva, trimdā pazīstamais rakstnieks Faustas Kirŗa jau 1913. gadā tika ievēlēts Viļņas Lietuvieŗu zinību komisijā. Vēstures prof. Ignas Joninas (1884 — 1954) bija 1917. g. Viļņas gubernātors. Viņŗ bija labākais Lietuvas vēstures problēmu pazinējs un, sākot ar 1939. g. rudeni, Viļņas universitātē lasīja arī Latvijas vēstures kursu. Vincas Čepinskis (1871 — 1940), fizikas un ķīmijas profesors 1918. g. pūlējās Viļņā atrast telpas lietuviskai universitātei, komponists Jurgis Kamavičius — telpas lietuviskai konservātorijai u. t. t. Viļņas apg. Švenčionu apr. ir dzimis pulkvedis Mikolas Kalmantas, kā vadībā lietuvieŗi 1923. g. 15. janvārī atbrīvoja Klaipēdu. (Liet. Encikl. 4, 166. lp.).

Vācieŗi sākumā sabiedriskai un kultūrālai dzīvei nelika ceļā ŗķērŗļus. Tas atraisīja tautas darbiniekiem rokas. Tie seviŗķu vērību piegrieza tautas masu izglītības jautājumiem un sakarā ar to skolu izveidoŗanai un atvērŗanai.

PIRMĀ PASAULES KAŗA LAIKĀ PUSE VIĻŅAS IEDZĪVOTĀJU RUNĀ LIETUVISKI

Izglītības biedrība „Rytas“ 1915. gada 12. novembrī atklāja tik ļoti nepiecieŗamos paidagoŗiskos kursus skolotāju sagatavoŗanai. Tos vadīja pats tautas atmodas apustulis Dr. J. Basanavičius. Tā paŗa gada 18. oktōbrī sāka darboties lietuvieŗu gimnazijas kursi, tos vadīja tagadējais prof. M. Birŗiŗka. Ar to bija likts pamats pirmajai vidusskolai Lietuvā, vēlākai Vitauta Diŗā ģimnazijai Viļņā.

Daļa biedru Centrālās lietuvieŗu palīdzības komitejas kaŗā cietuŗajiem palika Viļņā. Citi, krieviem atkāpjoties, aizbrauca uz Krieviju un turpināja tur darboties. Viļņā palikuŗos vadīja mums pazīstamais darbinieks M. Yčas, vēlāk pieaicināja M. Birŗiŗku, Stulginsku u. c.

Palikusē komitejas daļa pilnīgi attaisnoja savu nosaukumu un uz viņu liktās cerības. Kaŗŗ ievilkās. Pārtikas jautājums sāka palikt aizvien grūtāks un grūtāks. Kad 1916. gadā arī Viļņas pilsētā sāka pietrūkt uzturvielu, ļauŗu masas griezās pēc palīdzības pie Centrālās lietuvieŗu palīdzības komitejas. Pārsteigums bija gan liels. Nu kā par hrīnumu daudziem atdarījās mutes, un viņi sāka runāt lietuviski. Viļņas apstākļu pazinēji domā: ja toreiz būtu izdarīta brīva ļauŗu skaitīŗšana, tad droŗi vien lietuvieŗu būtu bijusi puse no visiem Viļņas pilsētas katoļticīgajiem iedzīvotājiem.²

PLAŗA LIETUVIEŗU POLĪTISKĀ UN KULTŪRĀLĀ DARBĪBA

Lietuvieŗu polītiskie centieni izpaudās jau paŗā kaŗa sākumā, kad viņu pārstāvji Krievijas valsts domē izteica vēlēŗanos, lai Mazā un Lielā Lietuva tiktu apvienotas Krievijas valsts robeŗās. Tanī paŗā laikā 1914. gada augustā, ļoti neskaidri tos paŗus centienus krievu valdībai izteica Viļņas lietuvieŗu pulciņŗ, saukts „Gintarine (Dzintarzeme). Darbojās slepens Viļņas Lietuvieŗu centrs, kuŗa mērķis bija brīvās Lietuvas valsts atjaunoŗana bez saistībām ar Poliju. Atklātībā starp lietuvieŗiem viņŗ izplatīja domu par atraisīŗanos no poļu ietekmes, bet sveŗtautieŗu starpā, ka lietuvieŗi ir pavisam cita tauta, kam nav ne valodas, ne dzīves veida ziņā nekā kopēja ar poļiem. ŗŗs organizācijas darbība izplatījās arī Amerikas lietuvieŗu starpā.

¹ J. Cienas „Vilnius Tarp Audŗų“, 104. — 106. lp. „Terra“ Čikago 1953. g.

² „Naujoji Lietuva“ nr. 7, Viļņius 1944.

Tā Centrālās palīdzības komitejas daļa, kas, vāciešiem okupējot Viļņu, pārcēlās uz Krieviju, apmetās Pēterpilī un rūpējās ne tik vien par palīdzības darbu izkaisītajiem bēgļiem, bet arī par tautas izglītību un audzināšanu nacionālā garā, dibinot divas lietuviešu ģimnazijas Voroezžā, pabalstot studentus un ierīkojot tiem internātus, rūpējās par kaņģu darbiniekiem Vācijā, sūtīja pārstāvjus uz Ameriku, kuri panāca, ka prezidents Vilsons atļāva pat speciālu ziedojumu dienu lietuviešiem par labu. Komitejas pārstāvji panāca, ka pāvests Benedikts 15. tādu pašu dienu atļāva ziedojumiem visās pasaules baznīcās.

LIETUVIEŠU SAEIMA PĒTERPILĪ 1917. GADĀ. VISKRIEVIJAS LIETUVIEŠU TAUTAS PADOME

Kaut gan komitejas darba pamatos stāvēja politiskas idejas, taču atklāta politiska darbība sākās tikai pēc 1917. g. februāra revolūcijas, kad tūlīt marta mēnesī tika sasaukta visu virzienu Lietuviešu tautas padome, kuŗa, savukārt, sasauca Pēterpilī 1917. g. 27. maijā pa visu Krieviju izkaisīto Lietuviešu saeimu. Taču svarīgākos nākošās Lietuvas jautājumos saeimā nebija vienprātības, jo kreisais novirziens vēlējās autonomiju jeb federāciju ar pārējām Krievijas tautu demokratijām, citi — neatkarīgu Lietuvu. To bija vairākums.

Neskatoties uz to, Tautas padomes un saeimas darbība izira. To divu organizāciju vietā stājās Voroezžā sasauktā Viskrievijas Lietuviešu tautas padome no dažādu partiju pārstāvjiem. Uz to, kā vienotas tautas organizāciju, lika lielas cerības. Padomes mērķis bija paust neatkarīgas Lietuvas ideju Krievijā izkaisītos bēgļos un dzimtenē palikušo tautiešu vidū, kā arī darboties tās labā.

LIETUVIEŠU BATALJONI. VIĻŅAS KOMITEJAS DARBĪBA

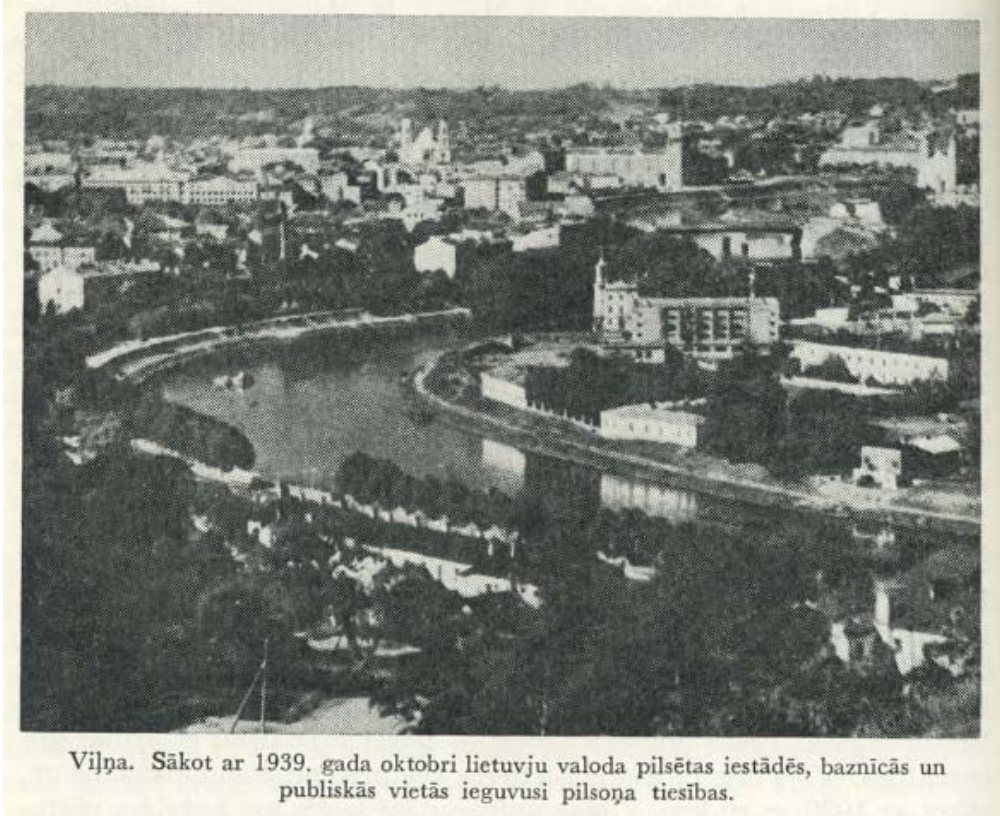
Krievijas armijā sākās dezorganizācija. Tad lietuvieši, tāpat kā citas Krievijas tautas, ķērās pie savu pulku dibināšanas. Tā kā Krievijas armijā lietuviešu kareivju un virsnieku nebija mazums, tad tiešām arī izdevās nodibināt dažus lietuviešu bataljonus Vitebskā, Smoļenskā, Rovnā, Sibīrijā un citur. Bet kad varu sagrāba komunisti, tad bataljonus likvidēja un kaņģavīri atgriezās Lietuvā, izklīdināti daudzu citu bēgļu starpā.³

Neskatoties uz tik vispusīgu Krievijā esošo bēgļu organizāciju darbību, Viļņā palikušai komitejas daļai bija lielāka nozīme, jo tai bija lemts izveidoties par organizāciju, kas pasludināja Lietuvas valsts atjaunošanu un neatkarību. Komitejas locekļu skaitu papildināja ar A. Smetonu priekšgalā jau 1915. gada beigās, lai varētu cīnīties pret dažādiem vācu okupācijas spaidiem. Komitejas uzticības personas no intelligences vidus izklīda pa visu zemi un izplatīja uzsaukumus gatavoties Lietuvas valsts atjaunošanas darbam. Daudzi no šiem cilvēkiem tika apcietināti, mesti cietumos vai izsūtīti Vācijā. Iespēja pirmo reizi atklāti izteikties radās 1916. g. maijā, kad tika paziņots Amerikas Sav. Valstu prezidenta Vilsona vēstījums Krievijas tautām griezties pie viņa. Tad trīs komitejas locekļi devās uz Lozannu Šveicē, kur svešu varu atkarībā esošo tautu kongress pieprasīja Lietuvai neatkarību. Bet vācu okupācijas vara, neapmierināta ar šādu lēmumu, ņemās organizēt vietējo lietuviešu pārstāvniecību, sauktu „Uzticības Padomi“ (Vertrauensrath). Tomēr neviens lietuvietis nebija ar mieru iestāties tādā padomē.

Šinī laikā Vācija un Austro - Ungārija 1916. gada 5. novembrī pasludināja Polijas valsts neatkarību, kas atjaunojama no cariskās Krievijas piederošajām zemēm. Arī Viļņas poļu kopa 1917. g. maijā griezās pie Vācijas valsts kanclera ar lūgumu, lai Lietuvu piešķir pie Polijas. Tad lietuviešu sabiedriskie darbinieki tā paša gada jūlijā griezās ar memorandu pie tā paša kanclera, atspēkodami poļu argumentus un nepareizos apgalvojumus. Tika apzīmētas ne tik vien lietojamās

³ A. Šapoka „Lietuvos Istorija“, 232. — 235. lp.

valodas etnografiskās robežas, bet arī uz citu lietuvisku pazīmju pamata. Pēdējais attiecās uz tuvāko Viļņas apkārtni un Lietuvas ziemeļaustrumu, austrumu un dienvidaustrumu apgabaliem.

ORGANIZĀTORISKĀS KOMITEJAS UN PADOMES DARBĪBA VIĻŅĀ 1917. UN 1918. GADOS

Lai šim politiskajam viedoklim būtu lielāka nozīme, Viļņas sabiedriskie darbinieki nolēma sasaukt plašāku intelliģences konferenci. Tad 1917. gada 1. septembrī sapulcējās 5 Viļņas un 16 provinces pārstāvji. Uz to vācu administrācija atbildēja, ka nevarot būt ne runas oar tālāku politisku darbību, ja nepiekritīšot Lietuvas pievienošanai pie Vācijas. Sanāksme, kuŗa saucās par organizātorisku komiteju, negribēdama pārtraukt politisku darbību, nekā neminēja par pievienošanu Vācijai, bet paziņoja, ka būšot iespējams tuvāk sadarboties ar Vāciju.

Izpildu komiteja, kuŗā iegāja A. Smetona, J. Šaulys, priests Stankevičius, M. Biržiška, P. Klīmas, dabūja atļauju sasaukt plašāku konferenci. No 264 aicinātajiem pārstāvjiem, 1917. gada 18. septembrī Viļņā ieradās 214, kas aiz slēgtajām durvīm sēdes noturēja līdz 22. septembrim. Mēģinājumus sazināties ar lietuviešiem Krievijā un sabiedroto zemēs vācieši traucēja, tomēr konferencē ieradās daži ārzemju delegāti. Konferenci, kuŗā bija pārstāvēta visa lietuviešu tauta, vadīja Jānis Basanavičius.

Konferences dalībnieki pēc plašām debatēm nolēma atjaunot Lietuvas valsti uz demokrātiskiem pamatiem lietuviešu tautas etnografiskās robežās. Pats par sevi saprotams, ka vācu okupācijas apstākļos par Mazās Lietuvas, jeb kā vācieši paši teica Prūšu Lietuvas (Preussisch Lithauen), pievienošanu nedrīkstēja runāt. Konferences lēmumu iedzīvināšanai ievēlēja 20 personu padomi, pie kuŗas vēlāk bija jāpievienojas mazākuma tautu pārstāvjiem. Lai okupācijas vara netraucētu

polītisko darbību, konference paziņoja, ka tā miera līgumos atbalstīs Vācijas prasības, ja pēdējā atzīs neatkarīgo Lietuvas valsti.

Izvēlētā padome Viļņā stājās sakaros ar Amerikas lietuviešiem. Tie 1918. g. 13. un 14. martā Ņujorkā sasauca Lietuviešu saeimu, kuŗā piedalījās ap 1200 delegātu. Viņi pieprasīja, lai Amerikas Sav. Valstis atzītu Lietuvas valsti. Jau agrāk 1916. g. jūnijā un jūlijā Lozannā, Šveicē, sanāca Krievijas, Lietuvas un Amerikas lietuviešu delegāti un nolēma ievēlēt padomi, kuŗas darbības nolūks bija neatkarīga Lietuva. 1917 g. oktobrī Stokholmā, Zviedrijā, sanāca Krievijas un Šveices lietuviešu delegāti un pievienojās Viļņas konferences lēmumam. 1917. g. novembrī Bernē, Šveicē, sanāca Lietuvas, Krievijas, Amerikas Sav. Valšņu un citu zemju lietuviešu delegāti, apstiprināja Viļņas konferences lēmumus un pacēla jautājumu par to, ka Klaipēdai jābūt nākošai Lietuvas valsts ostai.

LIETUVAS VALSTS PROKLAMĒŠANA VIĻŅĀ 1918. G. 16. FEBRUĀRĪ

Ieguvusi visu lietuviešu piekrišanu, Lietuviešu padome Viļņā ķērās pie savu uzdevumu iedzīvināšanas, bet okupācijas vara neatļāva publicēt pat Viļņas konferences lēmumus, viņa atzina to tikai kā padomdevējas organu.

Sekmīgākas politiskas sarunas ar vācu valdību iesākās tikai pēc padomes delegātu vizītes pie jaunā valsts kanclera grāfa Hertlinga 1917. g. 1. decembrī. Kā kuŗaspēka vadība, tā valdība un reichstāgs prasīja, lai Lietuva saistītos ar Vāciju federatīvās attiecībās kā kādreiz ar Poliju. Šīs attiecības vācieši centās izraisīt par pilnīgu aneksiju. Lietuviešu padome Viļņā jutas pievilta, nolēma rīkoties patstāvīgi un 1918. gada 16. februārī pasludināja pilnīgi neatkarīgu atjaunotās Lietuvas valsti pilnīgās etnogrāfiskās robežās ar galvas pilsētu Viļņu.⁴

Starp citu aktā bija teikts, ka atjaunotā valsts organizēsies uz demokratiskiem pamatiem un ka atraisīsies no visām valstiskām saitēm, ar kuŗām tā ir bijusi saistīta ar citām tautām. Ar to bija tālredzīgi un noteikti deklarēts, ka Lietuva atdalās ne tik vien no Krievijas, pie kuŗas piederēja, bet nākotnē atsakās no ūnijas ar Poliju. Aktu parakstīja 20 izcilākie sabiedriskie darbinieki ar tautas atmodas apustuli Dr. J. Basanavičius priekšgalā.

Toreiz, t. i., 1918. g. Grodņas guberņas baltruteņu organizāciju valde uzdeva Grodņas advokātam Vsevolodam Bojevam stāties sakaros ar lietuviešu padomi Viļņā un lūgt visu Grodņas guberņu iekļaut Lietuvas valstī. Poļi minēto advokātu un citus dalībniekus 1919. g. arestēja un iemeta cietumā. (Liet. Encikl. 3, 101. lp.)

⁴ A. Šapoka „Lietuvos Istorija“, 535. — 543. lp.

DIVDESMIT OTRĀ NODAĻA

LATGALE 20. GADU SIMTĀ LĪDZ LATVIJAS VALSTS PASLUDINĀŠANAI

PASTIPRINĀTA LATGALES KOLŌNIZĀCIJA AR KRIEVIEM

Iezvanot 20. gadu simtu, Latgales likteņgaitās 3—4 gados itin nekas nemainījās. Muravjova iesāktā pārkrievošanas politika Latgalē trakoja ar sevišķu spēku. Tauta Lietuvā un Latgalē Muravjovu viņa cietsirdīgās rīcības un bargo sodu dēļ iesauca par kārēju. Visa valdības gudrība

izgāja uz to, lai latgaliešus jo ātrāk pārkrievotu. Valdība gādāja par visu citu, tik ne par to, kas tautai patiesi bija vajadzīgs un jau sen nepieciešams no valdības puses.

Turpinājās 19. g. s. 2. pusē iesāktā krievu kolonistu noņemšana. To izdarīja ar zemnieku jeb agrārbankas palīdzību. Pēdējā iepirka parādiem apkrautās poļu muižas, lai sadalītu tās krievu kolonistiem, kas šeit ienāca no Pleskavas, Novgorodas un citām tālākajām gubernām. Tā minētā banka laikā no 1904. — 1906. g. nopirka vairāku desmitu hektaru lielās Balvu un Rugāju muižu zemju platības. Še uz ļoti izdevīgiem noteikumiem noņemāja krievu tautības zemniekus no Pleskavas gub. Ostrovas un Opočkas apriņķiem, Krustpils apkārtnē no 1906. — 1908. g. noņemāja pareizticīgos krievus, resp. rusificētos baltručņu zemniekus no tālākajiem Vitebskas gub. apriņķiem.¹

Tas rāda, ka *bija sākusies visas Latgales kolonizēšana ar krieviem līdz pat Vidzemes un Kurzemes gubernu robežām*. Arī daļā no toreizējās Kurzemes gub., tagadējā auglīgajā Zemgalē bija nodomāts noņemt vairākus tūkstošus krievu zemnieku, bet kašs šos nodomus izjauca. Latvietis katolis nedrīkstēja iegūt nekustamu īpašumu bez gubernatora atļaujas, turpretim padzīt to no zemes bija vtegli iespējams. Tā radās bezzemnieki, kas, apkrāvušies zāģiem, cirvjiem un lāpstām, klīda no muižas uz muižu, kamēr aizklīda svešumā vai devās „zemi lūkot“ Sibīrijā.

SKOLAS — RUSIFIKĀCIJAS UN NAIDA SĒŠANAS PEREKĻI PRET LATVIETĪBU

Stingrās rusifikācijas veicinātāji, kā jau bija sākuši 19. g. s. 2. pusē, ierīkoja gan tautskolas un lielu daudzumu jau minēto baznīcu skolu (cerkovno - prichodskija učiličša), bet labuma no tām bija maz. Ar katru gadu pastiprinājās apnikušā propaganda par pāriešanu pareizticībā. Bērni joprojām bija spiesti mācīties priekšmetus krievu valodā, bez tam vēl pareizticīgos apokrifus un stāstus par svētajiem tēviem un piligriem. Programma skolās arvien vēl bija tik niecīga un vienpusīga, ka garīgai attīstībai tikpat kā nekā nedeļa. Ja sniedza kādas ziņas no vēstures, tad tā bija caru-iekaŗotāju un varmāku Jāņa Briesmīgā, Pētera Lielā, Katrīnas Lielās un citu slavināšana. Skolotāji bija krievu tautības, un no tiem nevarēja cita nekā sagaidīt, kā jau agrāk piekopto latviešu valodas un tautas nicināšanu. Latviešus katoļus pat 20. g. s. arvien vēl skolotāju semināros nepieņēma un par skolotājiem nepielaida, maskēdamies itin kā poļu ietekmes mazināšanai. Latviešu valoda arī 20. g. s. sākumā skolās uz stingrāko bija noliegta. Ja bērni iedrošinājās skolā latviski - latgaliski sarunāties vai nest līdz latviešu grāmatas, tad par to bargi sodīja ne tik pašus bērnus, bet arī vecākus. Pazīstama latgaliešu sabiedriska darbiniece Rēzeknē 1919. g. stāstīja, ka viņa uz skolu atnesusi latviešu grāmatu un lasījusi. To ievērojis skolotājs, pieskrējis klāt, izrāvis un izsaucies: „Ko? Latviešu grāmata!“ Pēc tam to visas klases acu priekšā saplēsis.

Mons. J. Velkme raksta, ka latviešu katoļu garīdznieki pret pārkrievošānu cīnījušies, bet uzstāšanās pret to laiku skolām uzskatīta par kriminālu lietu, par ko draudējusi izsūtīšana uz Sibīriju. Viņš tomēr panācis, ka 1904. g. februārī no Preiļu skolas vecāki izņēmuši vienā dienā 45 bērnus.

Skolām nebija piemērotu telpu, nebija internāta, klasē gaisa saspiests, netīru izgarojumu pilns, jo bērni samirkušās vīzēs kilometriem tālu nāca uz skolu. Inspektori slavēja, ka tas esot labi, jo bērni uzturot saites ar ģimeni. Nabadzības un tumsības mūris bija liels. To varēja sagraut skola. Bet tāda skola to nespēja.

Skola rupjā veidā skāra personas tiesības, mīlestību uz savu valodu un tautību. Krievu skola ar savu nedabisko pasniegšanas valodu un nicināšanas potēšanu pret savu mātes valodu nedeļa nekādus kultūrālus rezultātus, kaut arī primitīvākos. Ar šādu politiku izskaidrojams zemais ekonomiskais līmenis. Rusifikācijas politika prasīja valsts pārvaldes aparāta centralizāciju, kas

¹ S. P. Sacharov „Pravoslavnaja cerkov v Latgaliji“, 29. un 79. lp. Rīga 1939. g.

neiztur lietiskas saimniekošanas kritiku. Sekas — nabadzība un gara tumsība.

Mons. Jānis Vellme, garīdznieks un sabiedriska darbinieks, ņēmis aktīvu dalību pret pārkrievošanu šā gadu simta sākumā.

Tādos apstākļos latviešu mātes pašas pastiprinātā kārtā turpināja iesākto mājas mācību. Ar to ir izskaidrojama parādība tanī laikā, ka skolu apmeklētāju skaits ir pretēji proporcionāls lasīt pratēju skaitam. Tā 1911. g. uz 1000 iedzīvotājiem skolnieku Grodņas guberņā bija tikai 44 jeb 0,4%, Viļņas gub. — 28 jeb 0,3%, Kauņas — 18 jeb 0,2%, bet lasīt pratēju Grodņas gub. bija 29,1%, Viļņas — 29,3%, Kauņas — 42,1%.²

Par Vitebskas gub. ziņu trūkst, bet Latgalē lasīt pratēju % nebija mazāks kā Kauņas gub. Ir pamats domāt, ka tas bija augstāks.

VAJĀŠANA PAR LATVIEŠU VALODAS LIETOŠANU PUBLISKĀS VIETĀS

Kaut gan nav izdevies dokumentos atrast oficiāla rīkojuma, tomēr slepens rīkojums būs bijis par latviešu valodas aizliegšanu vai ierobežošanu publiskās vietās. Citādi nav izskaidrojama parādība, ka par sarunāšanos latviešu valodā atklātās vietās vajāja, sevišķi Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas austr. daļā, Ostrovas, Sebežas un Drisas apriņķos. Kā aculiecinieki tādai parādībai ir zemnieki no tās Ostrovas apr. daļas, kuŗa tika pievienota Latvijai un iekļauta Abrenes apriņķī. Kad Latvijas pirmos pastāvēšanas gadus tur ciemus sadalīja viensētās, mērnieki uzdūrās parādībai, ka zemnieki tikai vakaros un mājās klusi sarunājās latviešu valodā, bet ārpus mājas savā starpā un satiksmē ar citiem runāja tikai krieviski. Uz jautājumu, kāpēc tā darot, parastā atbilde bija, ka *latviski runāt ārpus mājas viņiem bijis aizliegts, jo viņi jau esot pareizticīgi.*

Tātad šē *ne valoda, bet ticība noteic tautību. Pleskavieši šos latviešus esot saukuši par „russkije latyši“* (krievu latvieši). Latviešu valoda tika nostādīta tādā stāvoklī, ka tā likās pavisam nevajadzīga, jo tai ne saimnieciskā, ne valsts dzīvē nebija nekādas nozīmes, nedz vērtības. Šādos apstākļos Latgales austrumu un dienvidu - austrumu daļā izauga ļaudis, kas savā ģimenē sāka sarunāties krieviski, Dievu lūdza krieviski vai poliski un ar tēvu un māti sazinājās latviski.

² V. Stankevič „Sudjby narodov Rossiji“, 10. lp. Berlin 1921.

LATVIEŠU TUVOŠANĀS BALTRUTEŅIEM AUSTRUMU LATGALĒ

Šāds stāvoklis bija kā radīts katoļticīgo latviešu pāriešanai baltruteņos Latgales austrumos un kaimiņu Sebežas un Drisas apriņķos. Ja pareizticīgie latviešu zemnieki Ostrovas apriņķī noteica savu tautību ne pēc valodas, bet pēc ticības, tad par katoļticīgajiem austrumu Latgalē ir jāsaka tas pats. Skaidri tas parādās satiksmē ar poļiem un katoļticīgajiem baltruteņiem. Tos katoļticīgie latgalieši uzskatīja par saviem cilvēkiem, bet pareizticīgos, vecticībniekus un savas tautas brāļus luterticīgos latviešus — par svešiem, ar kuriem darīšanās jāielaižas ļoti uzmanīgi. Katoļticīgo baltruteņu ietekme latgaliešos g. s. sākumā nesamazinājās, bet dīvainā kārtā vēl pastiprinājās, kaut gan baltruteņu zemnieks stāv uz zemākas kultūrālās un saimnieciskās dzīves pakāpes kā latgaliešu zemnieks. Tas izskaidrojams ar valdības rusifikācijas politiku un spaidiem, jo, tuvojoties saviem ticības brāļiem — baltruteņiem un pieņemot to valodu, nozīmēja tuvoties visam, kas krievisks. Kaut gan baltruteņu nebija daudz, tomēr viņu ietekme bija tik liela, ka tie nopietni apdraudēja latvietību Latgalē. Poļu ģeogrāfiskās grāmatās arī ir ziņas, ka baltruteņu Latvijā maz, tāpat poļu maz, kas dzīvo vairāk muižās, miestīņos un pilsētās.³

Dažas malējās draudzes jau bija zaudējušas vai sāka zaudēt savu tīri latvisko raksturu. Ir ļoti daudz tādu ciemu, kuŗu nosaukumi tīri latviski, ļaužu ārējais izskats, viņu ģimenes un dzīves kārtība tīri latviska, bet valoda jau baltruteņu.⁴ Patiesībā tā nebija baltruteņu valoda, bet krievu, poļu un baltruteņu valodu juceklis ar latviešu saknēm un galotnēm, zināmu latviešu vārdu piejaukumu, kā arī latvisku teikumu konstrukciju. Pasienas, Robežnieku, Piedrujas - Indras draudzēs latviešu pāriešana stiprākā mērā bija sākusies jau 19. g. s. otrā pusē pēc dzimtbūšanas atcelšanas. Sakarā ar to ir jau apskatīti vietu nosaukumi attiecīgās vietās.

Gadu simteņa beigās šī parādība ir vērojama jau arī citās draudzēs un pagastos: *rutenizācijas vilnis sāk velties dziļāk iekšā Latgalē*. Tas skar Istras, Janopoles, Rundānu, Skaistas, Krāslavas u. c. latviešu draudzes. Vietu vārdi ir labākie liecinieki, ka tā nav nekāda baltruteņu, bet latviešu zeme. Istras pagastā ir šādi skaisti latviešu ciemu nosaukumi: Dauguļi, Gargaļi, Greidāni, Ķīseli, Kupriši, Ķencīši, Lietavnieki, Leitāni, Mūrnieki, Rukši, Salači, Sakārņi, Skreteļi, Virpuļi u. c. Janopoles draudzē: Akaši, Dzirkāļi, Liepusala, Matisāni, Rutki u. c. Rundānu dr.: Bajāri, Kanava, Lemeši, Mežavepri, Nagliņi, Pakalni, Rudīši, Ruļeva, Sūnu pļava, Zirgi u. c.⁵ Skaistas vārds jau pats par sevi dod liecību. Draudzē ir ļoti daudz tīri latvisku vietu nosaukumu. Minētās draudzēs 20. g. s. sākumā latviešu valoda tik pa daļai bija apklususi, vairums iedzīvotāju runāja latviski. Tāpat arī nomaļu draudzēs tanī laikā vēl bija liels % latviešu valodas pratēju, bet pārtautotāji, turēdami viņus gara tumsā, centās tiem atņemt katru jēgu par latviešu tautu. To tie arī panāca, bet dvēseles dziļumos un zemapziņā kaut kas tomēr palika, jo šādā stāvoklī Latgales latviešu zemnieks savu valodu un tautību labāk nosauca par „katoļu“, nekā par krievu vai poļu. Viņi svešā tautā vēl nebija iekļāvušies.

LATVIEŠU TUVOŠANĀS POĻIEM

Kas attiecas uz poļiem kā tautību, tad tai 20. g. s. sākumā bija lielāka ietekme kā krieviem, jo, neskatoties uz krievu valdības pūlēm, poļu muižnieki tomēr vēl bija un palika saimnieciskās dzīves noteicēji Latgalē. Tamdēļ Latgales zemnieks nekā nevarēja iebilst, ja pans muižā deva priekšroku strādniekiem, kas kaut cik prata poliski. Jo labāk kāds to prata, jo vairāk varēja cerēt uz vietu muižā nevien par strādnieku un graudnieku, bet arī par mežsargu, vagaru, dārznieku u. t. t. Tas lika

³ A. Strykowski „Geografija ziem dawniej Polski“, 404. lp. Warszawa 1921.

⁴ Fr. Kemps „Latgalieši“, 42. un 43. lp. Rīga 1910.

⁵ O. Svenne „Vecā un Jaunā Latgale“, 37. lp.

mācīties poļu valodu, arvien tuvāk piekļauties muižas aristokratijai un uzvārdam piekārt galotni -ski.

Poļu aktivitāte Latgalē, sev. Daugavpilī un tās tuvākajā apkārtnē, pastiprinājās pēc drukas brīvības atgūšanas latgaliešiem. Par to ir ne tikai rakstiskas ziņas, bet arī dzīvu cilvēku liecības pat trimdā. Tā stud. ing. M. Mukāns Hasendorfas nometnē pie Rotenburgas Lejassaksijā 1945. g. 24. jūnijā sniedza ļoti svarīgas ziņas, kuŗas raksturo pārpoļošanas paņēmienu laikmetā starp 1904. g. un 1. pasaules kaŗu. Ziņu sniedzējs dzimis 1918. g. Mežciemā (Poguljanka) 7 klm no Daugavpils. Tā ir nabadzīga sādza, kuŗā senāk dzīvojuši latvieši. Pārpoļošana sākusies vēl nesen, jo vecais tēvs un vecā māte runājuši tikai latviski, pārpoļoti ziņu sniedzēja vecāki. Tas noticis tā, ka Daugavpilī darbojusies kāda poļu organizācija, kuŗa ļoti aktīvas bijušas sievietes; tās sniegušas materiālu pabalstu sādžas ļaudīm, organizējušas pulciņus, mācījušas bērniem poļu valodu, rīkojušas poļu teātra izrādes u. t. t., pārvelkot tādā veidā ļaudis savā pusē.

Pilsētās un miestņos politiskā vara atradās krievu rokās, tirdzniecība galvenā kārtā žīdu rokās. Turpretim namu īpašnieki pa lielākai daļai bija poļi, arī daļa tirdzniecības bija poļu rokās, tāpēc pilsētās poļu ietekme liela. Latvieši, kas ienāca pilsētās un miestņos, pieslējās poļiem, sevišķi tad, ja bija tikuši pie turības, pārgājēji pareizticībā — krieviem, lai iegūtu darbu administratīvā laukā. Tie sāka ar nicināšanu skatīties uz rupjiem zemniekiem un to valodu. Tie nevarēja saprast, ka var atrasties daži skoloti cilvēki, kas turas pie šīs valodas un pūlas par „chlopu“ izglītību. Skolas jau esot, un vispārējās lietās zemnieki varot izglītoties no poļu grāmatām. Ja *daži intelligenti pieliekot pūles latviešu literatūras radīšanai, tad tas neesot ļaužu apgaismošanai, bet tikai poļu tautībai par spīti, jo viņi gribot no latviešu apvienotas tautas sastādīt valsti.*⁶

Šādi un tamlīdzīgi uzbrukumi bija domāti baznīckungam un sabiedriskam darbiniekam *Fr. Trasūnam un viņa piekritējiem*. Fr. Trasūns bija ļoti izglītots, latgaļu atmodas ideju apgarots, tālredzīgs, īsts tautas dēls, kas visu mūžu cīnījās par abu tautas daļu apvienošanu, braukāja uz Rīgu un latviešu biedrības sanāksmēs iepazīstināja latviešus ar latgaliešiem. Viņš latgaļiem bija tas pats, kas pārējiem latviešiem Kronvalda Atis. Tāpēc poļi un krievi viņu vajāja.

Ja pārtautojamos austrumu novados neapzinīgie latviešu zemnieki sevi apzīmēja ar neitrālu vārdu „katolis“ vai „tuteitis“ (vietējais), tad to vairs nevar teikt par muižu ļaudīm, lielākajiem zemes īpašniekiem, kas bija izgājuši viensētās (folverkos), un pilsētniekiem. Tie pa lielākai daļai bija turīgi un sevi dēvēja par poļiem, saraujot tā sakarus ar saviem nabadzīgākajiem tautas brāļiem.

GRĀMATU IESPIEŠANAS AIZLIEGUMA ATCELŠANA UN TĀ SEKAS

1904. gada 23. aprīlī sākās jauns laikmets šai tumsas un nabadzības zemē: atcēla aizliegumu iespiest grāmatas latīņu burtiem. Nu varēja attīstīties latgaliešu avīzniecība, rakstniecība un grāmatniecība. Tam par labu nāca brīvākie dzīves apstākļi, kādi iestājās arī Latgalē sakarā ar 1905. g. revolūcionāriem nemieriem. Šīs pāmaiņas Latgalē ienesa jaunu — tautas atmodas laikmetu, kas, apspiedēju un pārtautotāju aizturēts, iestājās 40 gadus vēlāk kā pārējā Latvijā.

Jau 2 gadus pirms tam Pēterpilī nodibinājās pulciņš izglītoto latgaliešu ar pašu tautības garīdzniekiem - baznīckungiem priekšgalā, kuŗi karsti juta līdz savai nospiestai tautai. Viņi jau pirms tam, 19 g. s. 2. pusē, sāka izkopt tautas valodu, stājās sakaros ar dzimteni, krāja latgaliešu tautas gara mantas, rakstīja dzejoļus un stāstus, kuŗos skubināja ļaudis mīlēt dzimteni u. t. t.

Latgalē darbojās prāvs skaits mūsu brāļu tautas lietuviešu garīdznieku, tomēr, cik sāpīgi tas arī nebūtu, viņi visumā tautas atmodas kustībā dalību neņēma, bet pieslējās poonizātoriem, kaut gan

⁶ Fr. Kemps „Latgalieši“, 78. un 79. lp. Rīga 1910.

latviešu valodu visumā bija apguvuši.

Latgaliešu sabiedriskās dzīves sākumi meklējami Pēterpilī. No 1902. g. nodibinātā pulciņa izveidojās „Pēterburgas latviešu mūzikālā Sabiedrība“. Domāja, ka par to būs liela sajūsma kā Pēterpilī, tā dzimtenē. Bet lolotās cerības neattaisnojās: nebija bibliotēkas, nebija grāmatu, izņemot brīvības laiku novecojušās garīga satura grāmatas un rakstus. Biedru skaits nebija liels, darbība aprobežojās uz vietas, uzvedot pāris Blaumaņa un Allunāna joku lugas.

LATGALIEŠU LAIKRAKSTI

Jaunu dzīvību ienesa 1905. g. iznākušais laikraksts „Gaisma“ Fr. Kempa vadībā, kas, rakstīdams diezgan radikālā garā, ciemos izsauca lielu sajūsma, jo tautisko kustību tas no intelligences nesa laukos. Abonenti radās visās malās, numuri gāja un staigāja no rokas rokā. Laikraksts modināja tautā pašapziņu, cīnījās par dzimtās valodas pasargāšanu un pret pārpoļošanu. Pēc 6 mēnešu pastāvēšanas, 1906. g. 15. jūnijā laikraksts, par nožēlošanu tautai, bija spiests apstāties. Kustība, ko izsauca „Gaisma“, nevarēja patikt poļu muižniekiem un garīdzniekiem, tie pielika visas pūles, lai to slēgtu. Viņa satura dēļ to var salīdzināt ar „Pēterburgas Avīzēm“. Liktenis abiem laikrakstiem bija vienāds.

Pēc tam sāka iznākt „Auseklis“, sākumā kristīgi mierīgā garā, bet vēlāk sāka skart muižnieku un garīdznieku intereses. Tad garīdznieki atrāva savu pabalstu, un laikraksts apstājās. Samērā garš mūžs bija laikrakstam „Dryva“, kas sāka iznākt 1908. g. 15. maijā. To vadīja baznīckungs K. Skrinda. Viņš bija laikraksta dvēsele. „Dryvas“ mērķis bija īsos vārdos pateikt: kalpot savai tautai, vest to pie gaismas, prāta un mantas. Laikraksts tika ieturēts kristīgā un nacionālā garā, apkaņodams pārtautošanu, pastāvīgi *atgādināja, ka latgalieši, vidzemnieki un kurzemnieki ir vienas tautas locekļi, kam jāturas kopā*. Tā ar savu darbību „Dryva“ lielā mērā radīja latgaliešos noskaņu, kas atvieglāja Latgales apvienošanu ar pārējiem novadiem. Šinī ziņā ļoti lieli nopelni bija Latgales apustulim Francim Trasūnam (1864 — 1926), kas vienības ideju dedzīgi pauda jau pag. gadu simta 90. gados, palikdams reizē ar to rosīgs un enerģisks latgaliešu kultūras darbinieks.

„Dryvas“ līdzstrādnieki bez redaktora K. Skrindas bija Dr. O. Skrinda, Jez. Kindzuls, O. Turkopuls, Ont. Laizāns, O. Tumans, Krapans, baznīckungs Pipinuss, Skrindas un Laurinoviča jaunkundzes.

Lielas cerības latgalieši lika uz valsts domes vēlēšanām. Garīdznieku, tāpat laikrakstu ierosināti, viņi centās vēlēti tikai latviešus, bet, sakarā ar 3. domes vēlēšanu politiku, atdzisa, jo redzēja, ka nav iespējams ievēlēt neviena sava kandidāta. Arī intelligences, kuŗa pēc 1905. gada ņēma dzīvu dalību politikā, redzēdama, ka valdība negrib dzirdēt nomaļu tautu balsi, atturējās no politikas un sāka piegriezt vēribu kultūrālai, garīgai un saimnieciskai dzīvei.

LATGALIEŠU KULTŪRĀLĀ, SABIEDRISKĀ UN SAIMNIECISKĀ DZĪVE

Še palīgā nāca latgaliešiem brāļi baltieši, kuŗi še darbojās kā skolotāji, mācīti zemkopji, uzņēmumu pārstāvji u. t. t. Par kultūrālās dzīves centru tapa nevis lielākā Latgales pilsēta Daugavpils, kas bija vairāk nomale un pie tam stipri pārkrieivota un pārpoļota, bet Rēzeke, kas atradās centrā, tā sacīt pašā sirdī. Še nodibinājās lauksaimniecības biedrība un krājaizdevu sabiedrība, kuŗas nodaļas vēlāk kā tīkls pārklāja visu zemi; še lika pamatus kooperatīvai kustībai, kas bija kā dadzis acīs žīdu augļotājiem, nodibinājās dziedātāju koris un aktieŗu pulciņš, kas apbraukāja tuvākos miestus un lauku centrus, rīkojot priekšnesumus katrā lielākā svētku dienā. Ap 1910. gadu Rēzeknē atklāja Latviešu saviesīgo biedrību, kuŗa centās iegūt nekustamus īpašumus,

celt namu un izveidoties līdzīgi Rīgas latviešu biedrībai. Rēzekne bija kļuvusi par atdzimstošās tautas šūpuli, no kuŗa jaunā nacionālā dzīvības vēsma plūda uz visām pusēm.

Rēzeknes skolās saplūda neparasti liels latviešu skolnieku skaits. Tie pa lielākai daļai gribēja likt un arī nolika tautskolotāju eksāmenus, bet kā katoļticīgus tos darbā nepieņēma. Ļoti liela nozīme bija Rēzeknē nodibinātai Fridriha Obšteina tirdzniecības skolai, kuŗā darbojās arī Nikodems Rancāns. Abi vīri savstarpēji sirsnīgā un draudzīgā pārdarītiskā darbā ir izaudzinājuši pirmo latgaliešu inteliģenci: tautskolotājus un tautskolotājas, pašvaldības un sabiedriskos darbiniekus, kuŗi aktīvi līdzdarbojās kultūrālās un saimnieciskās biedrībās. Tajās nereti izdevās iekļūt arī pārpoļotājiem, bet tie izrādījās pilnīgi sabiedriski neattīstīti un mežonīgi. Atskaitot ārējo kundzisko izskatu, iekšēji tie bija mazāk attīstīti kā nicinātie „chlopi“.⁷

Zemes trūkuma spiesti, latgalieši meklēja sezonas darbus ārpus dzimtenes Krievijā. Atgriežoties tie atnesa svešus netikumus, kā dzeršanu un tās neizbēgamās sekas — kaušanos, nesaticību un cittautiešu garu. Krievi zobojās par latviešu alutiņu, ka no tā neregulārs, tie taisīja „kumušku“ un „šmakolku“, ko iemācījās arī latvieši. Dzeršana gāja tai laikā plašumā, ar to cīnījās prese un baznīca, sevišķi stipri laika sprīdī no 1908. g. — 1913. g. Katoļu baznīca, izmantodama lielo autoritāti tautā, pret dzērājiem pielietoja pat varu: pēra atklātās vietās, lika baznīcā ar paceltu pudeli sēdēt draudzes priekšā u. t. t.

No tautas atmodas darbiniekiem nereti izskanēja arī dibināti pārmetumi brāļiem baltiešiem, ka tie maz interesējoties par jauno latgaliešu kustību, paši aizrauti sociālā šķiru sacensībā un cīņā, atstādami apputējušās telpās visu, ko latgaliešu tautas atmodas darbinieki savākuši no tautas dzīves, kā apģērbus, darba rīkus, traukus un daudz ko citu. Vajadzēja pāriet mazākais no gotu uz latīņu burtiem, lai arī latgaļu cilts tiktu pie tām gara bagātībām, ko brāļi baltieši radījuši.

CITTAUTIEŠU DOMAS PAR LATGALES ATMODU

Ir ļoti interesanti un svarīgi dzirdēt cittautiešu domas par tautas atmodas kustību katoliskajā Latvijā, resp. Latgalē. Poļu etnografs V. Vakars raksta, ka tautas atmoda katoliskajā Latvijā (Lotwa katolicka) dažādu iemeslu dēļ nenorisinās tik strauji kā evaņģeliskajā Latvijā (Lotwa evangelicka), jo iedzīvotāji katoliskajā Latvijā esot vienīgi tikai zemkopji, teritorija neesot liela un saduroties ar dažādu tautu robežām, resursi dzīvā tautiskā gara radīšanai esot visai niecīgi, garīdznieki pa lielākai daļai poļu un lietuviešu tautības, pie kam pēdējie vairāk pieslienoties poļiem. Neskatoties uz to, arī poļu Vidzemei (Inflanty Polskie) 1905. gads esot nesis tautas atmodu. Atmodas kustība mazāk norisinoties pārpoļotajā Daugavpilī nekā Rēzeknē, kuŗa atrodoties zemes iekšienē.⁸

Bez tā autors kavējas arī pie iedzīvotāju nacionālā sastāva un sniedz statistiskus datus, salīdzinot poļu iedzīvotājus ar citām tautībām laika sprīdī no 1897. g. līdz 1909. g. Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķos pēc 1. vispārējās tautas skaitīšanas ziņām. 1897. g. latviešu bija 49,2%, poļu 16,2%, krievu un baltruteņu 13,0%; pēc krievu policijas ziņām — 1909. g. latviešu bija 55,5%, poļu 8,1%, krievu un baltruteņu 27,5%. Kā redzams, tad latviešu skaits 12 gados ir pieaudzis par 6,3%, poļu skaits samazinājies par 8,1%, t. i., uz pusi un krievu un baltruteņu pieaudzis par 14,5%, t. i., par vairāk kā pusi. V. Vakars šo parādību izskaidro ar to, ka krievu policijas ierēdņi poļus esot ierakstījuši par krieviem. Viņi gan to ir darījuši, tikai ierakstāmie nav bijuši poļi, bet slavizējamie latvieši, jo pēc paša autora uzdotajiem datiem latviešu 1897. g. bija nevis 49,2%, kā to uzdod oficiālā statistika, bet 54,5%. Ja nu latviešu 1897. g. bija 54,5%, bet 1909. g. 55,5%, tad pieaugums 12 gados ir nevis 6,3%, bet tikai 1%. Tas nu pavisam nesaņem ar patiesību, jo latviešu katoļiem bija lielas ģimenes un, ievērojot saimnieciskās dzīves uzlabošanu, mirstība tanī laikā bija daudz

⁷ Fr. Kemps „Latgalieši“, 77. un 78. lp. Rīga 1910.

⁸ W. Wakar „Rozwoj teritorialny narodowosci polskiej“, 78. un 79. lp. Kielce 1917.

mazāka kā agrāk. Lielais krievu un baltruteņu pieaugums ir izskaidrojams tikai daļai ar krievu zemnieku kolonizāciju un amata personu ieceļošanu, bet galvenā kārtā ar slavizējamo latviešu ierakstīšanu krievos un visvairāk baltruteņos. Tas ir redzams, ja salīdzina latviešu % atsevišķos apriņķos 1897. g. un 1909. gadā. Ludzas apr. 1897. g. latviešu bija 64,2%, 1909. g. 68,1%, Rēzeknes apr. 1897. g. — 57,9%, 1909. g. 58,1%, Daugavpils apr. — 41,1%, 1909. g. 40,1%.

Pēc šās statistikas iznāk, ka latviešu skaits caurmērā visā Latgalē ir palielinājies tikai par 1%. Atsevišķi ņemot, tas Rēzeknes apr. ir palicis gandrīz tādā pašā stāvoklī, bet Daugavpils apr. samazinājies par 1%.

TAUTAS ATMODAS KUSTĪBA NESKAŅ LATGALES AUSTRUMU UN DIENV. - AUSTRUMU NOVADUS

Šī samazināšanās ir notikusi uz pārtautojamo austrumu novadu rēķina, ko saka arī V. Vakars, konstatējot, ka latviešu skaits poļu Vidzemes austrumos samazinājies, bet visā teritorijā palielinājies. Drīšas apriņķī poļu % esot ļoti augsts, tā kā to varot pieskaitīt poļu Vidzemes resp. Latgales, kā tas esot jau mēģināts darīt senāk.⁹ Augstais poļu % Drīšas apr. ir izskaidrojams ar augsto katoļu % bet augstais katoļu %, savukārt, izskaidrojams ar augsto latviešu %, jo īstie baltruteņi, kā jau noskaidrots, katoļticīgi nevar būt. Tā iemesla dēļ vietējie iedzīvotāji pēc izcelšanās latvieši, kam trūkst nacionālās apziņas, kas sevi dēvē par katoļiem vai „tuteišiem“, ir pieskaitīti pie poļu tautības.

Ja 3 Latgales apriņķos 1909. g. poļu bija maz, tikai 8,1%, tad Ilūkstes apr. to % bija augsts. Datu par Ilūkstes apr. iedzīvotājiem 1897. g. trūkst, bet 1909. g. sastāvs pēc tautībām bija šāds: poļu — 31,7%, latviešu — 28,5%, krievu — 13,4%, lietuviešu — 10,5%, vācu — 1,6%. Žīdi nav ieskaitīti. Kā redzams, tad poļu % ir augstāks kā citām tautībām. Cik starp tiem bija īstu poļu, ir cits jautājums. Še redzamas to poļu organizāciju sekas, kas tai laikā darbojas Viļņā un sevišķi Daugavpilī.

Ņemot vērā iztīrītos statistiskos datus, jānāk pie secinājuma, ka tautas atmodas kustība bija stipra Latgales rietumu un centrālajos novados, bet vāja austrumu un dienvidu - austrumu novados. Tos kustība vēl nebija skārusi un tie bija padoti joprojām stiprai slavizācijai. Paši *Latgales tautas atmodas darbinieki, aizņemti grūtā cīņā ar pārtautojājiem vispār, nebija spējīgi piegriezt sevišķu vērību šiem slavu jūrā grimstošajiem novadiem.*

Latgaļu ciltij kopš mūžiem ir bijusi milzīga nozīme: viņa godam ir sargājusi visu latviešu tautu no slavu uzplūduma, kas vienmēr ir sitis augstu vilni. Neskatoties uz sīkstu pretimturēšanos, milzīgais pārspēks to ir iedragājis sāpīgi. Tie ir mūsu austrumu un dienvidu - austrumu novadi, kam atkal jāatdzimst un jāsaplūst ar tautas veselo organismu.

STRAUJAIS IEDZĪVOTĀJU PIEAUGUMS VISĀ LATVIJAS TERRITORIJĀ

Laikmetā starp 1897. g. un 1914. g. ieskaitot, Latvijas teritorija iedzīvotāju ziņā ir sasniegusi visaugstāko skaitli, kāds nav bijis nekad pirms tam, nedz arī vēlāk neatkarīgās valsts laikos. Latvijas teritorijā 1897. gadā bija: 1.316.169 jeb 68,2% latviešu. 233.667 jeb 12,2% krievu, 136.552 jeb 7,1% vāciešu, 119.569 jeb 6,2% žīdu, 62.700 jeb 3,3% poļu, 25.315 jeb 1,3% lietuviešu, 17.700 jeb 0,9% igauņu. Kopā 1.911.672 jeb 99,2% iedzīvotāju.

Atlikušie 0,8% nāk dažādu sīku un nenoteiktas tautības pilsoņu skaitā. Še ievērojams lielais vāciešu skaits 136.552 jeb 7,1%. Tas ir izskaidrojams ar latviešu pārvācošanos pilsētās un miestņos

⁹ W. Wakar „Rozwoj teritorialny narodowosci polskiej“, 42. — 44. lp. Kielce 1917.

un pat laukos dažādu labāku amatnieku aprindās, bet mazāk ar vāciešu iecelšanu un dabīgo pieaugumu. Evaņģeliskajā Latvijā 1897. g. bija 77,9% latviešu, 8,5% vācu, 4,3% krievu, 1,8% poļu, 1,3% lietuviešu; katoliskajā Latvijā 1897. g. bija 49,2% latviešu, 0,8% vācu, 13,0% krievu, 16,2% poļu, 1,5% lietuviešu.

Še žīdi un pārējās sīkās tautības nav ieskaitītas, kuŗu bija mazāk par 1,0%. Atgriežoties pie 1914. gada, t. i., pie 1. pasaules kara sākuma, redzam, ka tad Latvijas teritorijā bija visaugstākais iedzīvotāju skaits, apaļos skaitļos ņemot, tas sasniedza 2.550.000, ko neuzrāda neviena statistika ne pirms, ne pēc tam. Šī statistika rāda, ka 17 gados no 1897. g. līdz 1914. g. iedzīvotāju skaits bija pieaudzis mazākais par 650.000. Kāds šis sastāvs bija pēc tautībām, nav zināms. V. Stankēvičs saka ka latviešu tautības pieaugums bijis straujāks par citu tautību pieaugumu. Tas esot izskaidrojams ar aso latviešu deģermānizācijas¹⁰ procesu pēc 1905. gada, t.i., latviešu nepāriešanu vāciešos, kas līdz tam laikam pilsētās bijusi stipra.

Uz to ir jāatbild, ka latviešu deģermānizācijas process gan bija sācies, bet tas vēl nenozīmēja, ka tas, tāpat kā polonizācijas un vispār slavizācijas process, pēc 1905. gada būtu jau apstājies. Latviešu tautības iedzīvotāju straujais pieaugums ir izskaidrojams galvenā kārtā ar dabisko pieaugumu. Līdz 1. pasaules kaŗam latviešu ģimenes visumā vēl bija kuplas; parādība ar div un vienbērnu, kā arī bezbērnu ģimenēm, kas bija sākusies pilsētās intelliģences starpā, nebija vēl pārsviedusies laukos, kā tas bija neatkarības laikos, sevišķi evaņģeliskajā Latvijā.

LATGALIEŠU SAIMNIECISKĀ STĀVOKĻA UZLABOŠANĀS CENTIENI UN NACIONĀLO IDEJU NOSTIPRINĀŠANĀS

Atgriežoties pie Latgales, jākonstatē, ka atmodas laikmeta pirmajos gados sāktais darbs šā gadu simta otrā desmitā tika turpināts vēl ar lielāku sparū. Sevišķu vērību piegriezta lauksaimniecībai, pamudinot cierna ļaudis ar kredītbiedrību palīdzību iziet viensētās, lai varētu racionālāki saimniekot. Sakarā ar to laikraksti vairāk un vairāk ievietoja praktiska un sabiedriska satura rakstus; līdztekus ar to ierādota svarīgu vietu skolu un izglītības jautājumiem. Kopā saņemot, tas viss lasītāju ierosināja censties pēc gara gaismas un labklājības. Tādā garā bija starp citiem arī laikraksts „Jaunos Zinias“, kas iznāca 1912. gada 3. novembrī. Tās aizstāvēja zemniekus - arājus, iestājās par kooperācijas veicināšanu, pamudināja censties pēc skolas izglītības. Nacionālā ziņā nostājās skaidri latviskā pozīcijā un asi apkaŗoja zināmu garīdzniecības aprindu polonizācijas tieksmes. Līdzstrādnieki bija no jaunās paaudzes intelliģentu aprindām, tāpēc, kaŗam sākoties, visi tika mobilizēti, un laikraksts 1914. gada 22. augustā apstājās.

Doma par tuvināšanos pārējiem latviešiem vairāk un vairāk nostiprinājās. Pēc 1917. gada februāŗa revolūcijas 10. martā iznāca „Breivais Vārds“, kuŗa centienus izsaka sauklis „Lai dzejvoj breivō apvīnōtō Latvija!“ Iznāca īsu laiku, tomēr nozīme bija liela. Tā paša 1917. gada 15. aprīlī iznāca „Liazu Bolss“ kas tāpat pauda latviešu vienības domu.

VĒSTURISKAIS KONGRESS 1917. GADA VASARĀ

Viss tas sagatavoja ceļu vēsturiskajam 1917. gada vasaras kongresam Rēzeknē, kur, spītējot pārtautotājiem un to pūlēm, Latgales atmodas darbinieku centieni atrada vispilnīgāko atbalsi. Viss delegātu vairākums atzina nepieciešamību apvienoties ar pārējiem latviešiem. Saceldami troksni, nošķīrās tikai nedaudzi Fr. Kempa vadībā. Vieni no tiem, balstoties uz dažādību toreiz pastāvošos civillikumos, baidījās, ka mehaniska Latgales pievienošana pārējai Latvijai radīs daudz pārpratumu un strīdu, otri uzskatīja par vēlamu orientēties uz poļu pusi, atrodot, ka katoliskajiem

¹⁰ V. Stankevičs „Sudjby narodov Rossiji“, 151. lp. Berlin 1921.

latgaliešiem vislabāk būtu atrasties kādas lielākas katoļu tautas ēnā.

Še nu paceļas jautājums, kāpēc viņi vēlējās apvienoties taisni ar latgaliešiem etnografiski svešiem poļiem, bet ne ar brāļiem lietuviešiem, kas tāpat katoļi kā poļi; lietuviešu ir divreiz līdz trīsreiz vairāk kā latviešu un Lietuvas etnografiskā teritorija divreiz lielāka kā Latvijas, jo 1917. g., veidojoties Krievijas tautu pašnoteikšanai, vēl nevarēja iedomāties, ka poļi nolaupīs lietuviešiem pusi viņu valsts, kas vairāk kā divus ar pusi gadus atpakaļ bija izsludināta kā neatkarīga viņas etnografiskajās robežās. Atbilde ir viegli atrodama, jo, slēpjoties aiz reliģiskiem motīviem, šo aprindu ļaudis bija poļu imperiālistu kalpībā, kas neatzina ne Latvijas, ne Lietuvas neatkarību.

Latgales latviešu kongresa lēmums pievienoties pārējiem latviešiem bija par tiesisku pamatu 1918. gada 18. novembra Latvijas valsts proklamēšanai viņas etnografiskās robežās, apvienojot Latgali ar Kurzemi, Vidzemi un Zemgali.

Pēc šiem Latgales latviešu kongresa lēmumiem Latgales krievi tā paša gada 15. jūlijā sasauca sapulci Rēzeknē. Tā nolēma, ka Latgale nedrīkst atdalīties no Krievijas un tai jāpaliek apvienotai ar Vitebskas guberņu. (Latv. Enciklop. 1228. lp.)

DIVDESMIT TREŠĀ NODAĻA

VIĻNAS APGABALS LAIKMETĀ NO 1918. GADA 16. FEBRUĀRA LĪDZ ĢEN. ŽEĻIGOVSKA OKUPĀCIJAI 1920. GADA 9. OKTŌBRIM

LIETUVAS KARALVALSTS AR MINDAUGU OTRO

Lietuvas valsts gan bija pasludināta, bet okupācijas vara pasludināšanu noliedza publiski paziņot tautai. Šis notikums negrozīja vāciešu izturēšanos, bet padarīja to vēl nelāgāku. Vācijas politiķi taisīja dažādas kombinācijas. Izplatījās baumas, ka Lietuvu apvienoši ar Prūsiju vai Saksiju. Lietuviešu Padomei nepiešķīra nekādas tiesības, viņai nebija tiesību kārtot pat bēgļu atgriešanās lietas no Krievijas.

Lai glābtu jauno Lietuvas valsti, padome nolēma to uzticēt kādam no Vācijas valdošajiem prinčiem, proti, Virtembergas karaļa tuvam radniekam katoļticīgajam von Uracham, kuŗam bija daudz mazāka vara kā Prūsijas karalim, tāpēc viņš nebija tik bīstams Lietuvas patstāvībai. Viņš apņēmas ievērot konstitūcijas principus un pieņēma lietuviešu proponētos kronēšanas noteikumus. Kā otrais Lietuvas karalis viņš sauktos par Mindaugu Otro. 1918. gada vasarā Urachs jau sāka mācīties lietuviešu valodu. Drīz viņam vajadzēja doties uz Lietuvu un Viļņā izveidot lietuvisku karaļa galmu.

Daļa padomes locekļu neatzina Uracha izvēlēšanu par likumīgu, jo pēc 1918. g. 16. februāra rezolūcijas tā pienākas saeimai. Šā iemesla dēļ 4 kreisāk noskaņotie locekļi no padomes izstājās, to vietā kooptēja 6 jaunus, kas bija tikko atgriezušies no Krievijas. Arī vācu valdība negribēja atzīt Uracha aicināšanu par karali, jo tā nesaskanot ar neatkarības izsludināšanas aktu. Iemesls gan bija cits: vācu valdība gribēja Lietuvu apvienot ar Prūsiju. Tāds stāvoklis vilkās līdz vācu kapitulācijai 1918. g. 11. novembrim, kad sāka darboties A. Voldemarasa sastādītā pirmā neatkarīgas Lietuvas valdība. Tādā kārtā sabiedroto uzvara sagrāva visus vāciešu plānus Lietuvā. Padome likvidēja prinča Uracha aicinājumu, atstājot jautājumu tautas vēlētai saeimai.

KLŪMĪGAIS STĀVOKLIS PĒC VĀCIJAS KAPITULĀCIJAS. LIETUVAS ARMIJAS DIBINĀŠANA

Tā kā pēc kapitulācijas okupācijas varu bija saņēmušas savās rokās vācu karavīru padomes, kārtība zemē izjuka un jaunā Lietuvas valdība nonāca lielās grūtībās. Pašā Viļņā pēc Krievijas parauga sāka organizēties komunisti, vietējie poļi lūdza Polijas reģentu padomi ieņemt Lietuvu. Valdībai nebija līdzekļu. Lai novērstu nekārtības valstī, ministru kabinets ķērās pie policijas un milicijas organizēšanas, bet tas maz līdzēja, jo Vācija nepildīja viņas uzvarētāju — sabiedroto prasības neizvēt savu karaspēku no okupētām zemēm, kamēr jaunās neatkarīgās valstis nenoorganizēs savu armiju. Stāvoklis bija kļūmīgs. Vācu armijai, kas atstāja Lietuvu, uz karstām pēdam sekoja Krievijas komunistu armija.

Jaunai Lietuvas valdībai stāvoklis bija tik traģisks, ka vajadzēja grozīt visu programmu un tūlīt ķerties pie armijas organizēšanas, kuŗa arī sākās 1918. g. 23. novembrī. Decembrī ministru kabinets īzlauda uzsaukumu visiem pilsoņiem iestāties brīvprātīgo pulkos, lai sargātu neatkarību. Tomēr spēki bija par vājiem, lielinieki drīz vien bija pie pašas Viļņas, valdībai bija jāpārceļas uz Kauņu. Viļņā tomēr palika kara komandantūra L. Giras vadībā. Komandantūras virsnieki un kareivji 1919. g. 1. janvārī Gedimīna kalnā pāri pilsētai uzvilka pirmoreiz Lietuvas karogu. Daudzi no prieka raudāja un, zemi nejudzami zem kājām, devās uz vēsturisko vietu. 2. janvārī komandantūra griezās ar uzsaukumu pie pilsētas iedzīvotājiem, uzaicinot iestāties brīvprātīgo daļās Viļņas un Lietuvas aizstāvēšanai. Atsaucība bija liela: bez lietuviešiem iestājās daudzi citu tautību piederīgie. Cīņas vadīja ģen. J. Čaplikas, beidzis Viļņas kara skolu. Tai pašā laika poļu šovinisti organizēja savu stābu un tā vadoni ģen. Veijtko nosauca par Lietuvas kara apgabala vadoni. 4. janvārī notika lietuviešu masu sapulce, kuŗa protestēja pret šādu poļu rīcību, atzīstot to par iejaukšanos Lietuvas valsts iekšējās lietās. Sapulce neatzīst poļu rīcību un nolemj cīnīties par Lietuvu. Tomēr spēki bija par vājiem, un 5. janvārī komandantūra pārcēlās uz Kauņu.

1919. gada 5. un 6. janvārī lielinieki ieņēma Viļņu. Ātri viņiem izdevās ieņemt visu austrumu Lietuvu. Lielinieki Viļņā palika līdz 1919. gadam 19. aprīlim. Lietuvieši tur tai laikā nepārtrauca sabiedrisko un kultūrālo darbu: 7. janvārī atklāja 1. sieviešu ģimnaziju, vīriešu ģimnazija jau darbojās, 12. janvārī sāka darboties lietuviešu teātris, 20. janvārī notika skolotāju savienības dibināšanas sapulce, 20. janvārī lietuviešu ierēdņu sanāksme, 30. janvārī lietuviešu dainu koncerts u. t. t.¹

CĪŅA AR LIELINIEKIEM, TO PADZĪŠANA UN 1920. G. 12. JŪLIJA MIERA LĪGUMS

Tādā kārtā neatkarīgās Lietuvas aizsardzību vajadzēja organizēt no Kauņas, kur organizēšanas darbs gāja ātri uz priekšu. Pieteicās tik daudz brīvprātīgo, ka pirmās daļas sastāvēja tikai no tiem. Mobilizāciju izsludināja 1919. gada 5. martā. Lietuviešu panākumi cīņā pret lieliniekiem bija tik lieli, ka aprīļa mēnesī viņi lieliniekus atspieda līdz pašai Viļņai, paturēdami Lentvara dzelzceļa mezglu savās rokās, no kurienes viegli varēja ieņemt pašu pilsētu. Taču Viļņu ieņēma ne lietuvieši, bet poļi, kas, nākdami no dienvidiem, 1919. g. 19. aprīlī ielauzās pilsētā. Tai laikā franču misija sēdēja Kauņā. Ar tās palīdzību poļi prasīja, lai lietuvieši tiem atdod Lentvari, jo tas esot dzelzceļu mezgls un viņi — poļi kaŗojot pret lieliniekiem. Kauņas valdība piekāpās un Lentvari pašā Viļņas pievārtē atdeva poļiem. Lentvaris atrodas rietumos no Viļņas.

Tūlīt pēc poļu ienākšanas 1919. g. 22. aprīlī, lietuvieši sasauca vispārējo sapulci un izvēlēja Viļņas Lietuviešu pagaidu komiteju, kuŗa nolēma poļu iebrukumu Viļņā un tās apgabalā uzskatīt par varmācīgu un nelikumīgu okupāciju, pieprasīja vietējo valodu, vienlīdzīgas tiesības, vārda,

¹ J. Cienas „Vilnius tarp Audrų“, 38. lp. „Terra“ Čikago 1953. g.

preses un sapulču brīvību. Poļi, protams, to neievēroja un turpināja lietuviešu vajāšanu, kā tas bija parasts.

Lietuviešu cīņas ar lieliniekiem turpinājās. Pavasarī un vasarā lietuvieši ieņēma Paņevežu, Ukmergi un Utēnu, augusta beigās ieņēma Zarasus un atstāja ienaidnieku pāri Daugavai. Gada beigās lietuvieši lieliniekus bija aizdzinuši līdz Grīvas pilsētai Latvijā, kur tad lietuviešu un lielinieku cīņas izbeidzās. 1920. g. sākumā no vienas puses latvieši, bet no otras puses poļi, kuri bija okupējuši lietuvisko Viļņas apgabalu, aizdzina lieliniekus vēl tālāk rītos. Tādā kārtā Lietuva no lieliniekiem bija atbrīvota. Pēc tam starp Lietuvu un Padomju Krieviju sākās miera līguma sarunas.

ATJAUNOTĀS LIETUVAS VALSTS ROBEŽAS

Pēc sarunām miera līgumu parakstīja Maskavā 1920. gada 12. jūlijā. Krievija atzina Lietuvas atdalīšanos un pilnīgu neatkarību lietuviešu apdzīvotā teritorijā ar Viļņu kā galvas pilsētu, Breslavu, Ašmēnu, Līdu, Grodņu, Suvalkiem un Augustavu. Lietuvas austrumu un dienvidu - austr. robeža, sīkāk aprakstot, sākās pie Daugavas Drujas upes rajonā, iet līdz Šafranova muižai, tālāk pa Drujas upi uz augšu caur Drisvētu, Želvas un Osiraišu ezeriem, pa Medzalas upi un tā pašā nosaukuma ezeru, pa Mjastras un Bladas ezeru austrumu krastu, pa Naročas upi, tālāk pa Ušas un Buchovkas upēm, gar Molodečnas un Voložinas pilsētām, atstājot tās ārpus Lietuvas valsts robežām, pa Voložinskas, Islotes un Beržūnes upēm, pēc tam pa Ņemūnu un tās pieteku Svisloti, tad pa Lašu upi, gar Induras miestu, atstājot to Lietuvas pusē, tālāk gar Sidras miestu, pa Kamēnas upi un beidzot Gorodņaukas upi līdz Bebru upei.³

Minētās robežās ietilpst ne vēsturiskā Lietuva, kuŗa bija daudzkārt lielāka, bet enografiskā lietuviešu tautas zeme, ko norāda arī robežupju un ezeru nosaukumi. Lietuvieši nav prasījuši ne pēdas svešas sauszemes. (Sk. karti II).

CĪŅAS AR BERMONTIEŠIEM UN POĻIEM

Tai pašā laikā, kad lietuviešu kareivji noasiņoja smagās cīņās ar lieliniekiem un poļu naidīgā rīcība apdraudēja Lietuvu, ziemeļos radās vēl trešais ienaidnieks. Tas bija Bermonts - Avalovs, kuŗa bandas, latviešu sakautas, atkāpjoties 1919. g. 26. jūlijā iebruka ziemeļos. Cīņas ar tiem bija smagas un vilkās pusgadu, tomēr beidzās ar pilnīgu lietuviešu uzvaru. Beidzamās sakautās daļas Lietuvu atstāja 1919. g. 15. decembrī, pārejot Vācijas robežu.⁴

Kad poļi 1919. gada 19. aprīlī ieņēma Viļņu un līdz ar to visu austr. Lietuvu, tad tas notika zem pārpoļoto lietuviešu bajāru spiediena. Ja tādu nebūtu bijis, tad tas nebūtu noticis. Tā bija lietuviešu tautas nelaime. Kuŗa laikā viņi bija apmetušies Viļņā. Viņi nevarēja saprast lietuviešu nacionālos centienus un visādi tiem centās kaitēt. Sabiedrotajiem tie kliedzināja, ka jaunā „mužiku“ valsts esot jau komunistiska. Viņu nolūks bija atjaunot bijušo Polijas valsti Rečpospoļitas robežās, kur ietilptu arī Lietuva. Tie, kas kuŗa laikā bija aizbēguši uz Krieviju, vairs neatgriezās, bet devās uz Poliju, stājās poļu armijā un kūdīja, lai tā ieņemtu Lietuvu.

Lietuviešu delegācija Parīzes miera konferencē protestēja pret 1919. g. 19. aprīļa poļu rīcību, kuŗa runāja pretim Vilsona izsludinātajiem miera principiem, jo poļi bija ielauzušies teritorijā, kuŗa nekad nav bijusi poliska, ne poļu apdzīvota. Delegācija prasīja, lai ieņemto teritoriju bez asins izliešanas atdotu Lietuvas armijas rīcībā, kas tāpat cīnījās pret lieliniekiem kā poļi. Tā kā poļu

² Ibidem, 42. un 46. lpp.

³ A. Šapoka „Lietuvos Istorija“, 543. un 551. lpp.

⁴ Ibidem, 551. un 555. lpp.

ietekme uz franču valdību jau sen bija stipra, tad lietuviešu delegācija nebaudīja vienādas tiesības un savas taisnīgās prasības nevarēja aizstāvēt.

Poļi, protams, ar ieņemto teritoriju neapmierinājās un spiedās dziļāk Lietuvā. Lietuvieši pretojās. Tas sabiedrotiem ļoti nepatika, jo viņi savu interešu un aprēķinu dēļ bija ļoti norūpējušies, lai valstis, kas kaŗo pret lieliniekiem, neapkaŗotos savā starpā. Tāpēc speciāla franču komisija 1919. g. 18. jūnijā nosprauda pagaidu demarkācijas līniju, kuŗa nebūšot noteicēja pie galīgās robežu novilkšanas. Nospraustā līnija lietuviešiem bija nepieņemama, bet tika pret gribu uzspiesta. Tā gāja dienvidu virzienā no Līdas uz Augustavas pilsētu, atstājot to poļu pusē un Ratņīču, no šejienes tā pagriezās ziemeļu virzienā uz Varēnu un Viļņu, atstājot pēdējo poļiem. Dīvainā kārtā poļi netika ietekmēti, lai kaŗa darbību pārtrauc, tāpēc tie sāka spiesties vēl tālāk Lietuvā. Nelīdzēja protesti.

Par spīti tiem sabiedroto kaŗaspēka vadonis marš. Fošs nosprauda jaunu demarkācijas līniju, atdodams poļiem dienv. - rietumu Lietuvas turīgāko un nacionāli apzinīgāko Suvalkijas apgabala mētropoli — Suvalku pilsētu, seno lietuviešu kultūras centru Seinus, tīri lietuviskos Daugus, Punksu, Butrimoņus, Stakliškus, Žiezmarus, Širvintus, Maletus, t.i., novadus 15 — 20 klm uz rietumiem no Grodņas — Viļņas — Daugavpils dzelzceļa līnijas.⁵

Tas nu būtu tas pats, ja Latvijai toreiz atņemtu Zemgali ar Jelgavu, Dobeli, Bausku un citas vietas. Ierosināti no tādiem ieguvumiem un sabiedroto atbalstīti, poļi Viļņā kala plānus par tālāko Lietuvas iekaŗošanu. Lai sagatavotu sabiedrisko domu, šovīnistiskie laikraksti kā „Rzeczpospolita“, „Slowo Zolnieskie“, „Nasz Kraj“, „Dziennik Wilenski“ valdības uzdevumā sauktin sauca, ka poļu kareivis tikmēr neapstāsies, kamēr tas savu kāju nebūs spēris Palangā un tur stingri nostājies. Poļi nekaŗojot pret lietuviešu tautu, kuŗa esot miermīlīga un noskaņota par ūniju, bet pret garīdzniekiem un „pusintelligenci“, kas esot uzmetusies par tās vadoņiem. Tie esot vācu un lielinieku uzpirkti, tos vajagot apkaŗot un pavisam iznīcināt.

Šai noziedzīgai melu kampanijai sekoja vēl ļaunāki darbi, kuŗi uzlika vainagu visai līdzšinējai pārpoļošanas akcijai. Viļņā 1919. g. un 1920. g. dažos mēnešos notika miermīlīgo lietuviešu tautības iedzīvotāju grautiņi. Tiem nebija žīdu grautiņu raksturs, tie bija administrātīvo personu un iestāžu rīkoti. Grautiņos cieta nevien pieauguši, bet arī pusaudži un skolas bērni.⁶

POĻU SAZVĒRESTĪBA

Alkdami imperiālistiskās tieksmēs ieņemt visu Lietuvu un caur to piekļūt pie Baltijas jūras austrumu krastiem (dienvidu piekrastē tie bija jau ieguvuši Gdiņu un Dancigu), poļi neapmierinājās ar nolaupītajiem apgabaliem, bet rīkoja sazvērētības pašā Lietuvā. Viss tika likts uz spēles, lai iznīcinātu Lietuvas valsti un pēc tam pašu tautu. Sazvērētības vadība bija Viļņā, bet pati organizācija, ko sauca par P.O.W. (Polska Organizacja Wojskowa) atradās Kauņā. Tās aģenti atklāti *musināja lietuviešu tautu pret savu valdību, kuŗa esot vāciešu iecelta un atdošot lietuviešus vācu verdzībā*. Citi aģenti slepeni spiegoja un bruņojās, lai gāztu valdību. Sacelšanās bija domāta Kauņā un visā neatkarīgās Lietuvas daļā 1919. g. naktī no 28. uz 29. Augustu. Sazvērnieki cerēja, ka varēs dažās stundās noturēt varu savās rokās, kamēr tiem palīgā piesteigsies rēgulārās poļu armijas daļas.

Lieliski izdomātais plāns tomēr izjuka. Lietuviešu slepenais dienests visu laiku bija sekojis sazvērnieku gaitām un taisni tai naktī, kad bija nodomāta sacelšanās, izdarīja negaidītu kratīšanu P.O.W. centrā Kauņā. Sazvērnieku vadoņus arestēja, un tā sacelšanās nenotika. Šur un tur bija nogāzti telefona stabi un pārgriezti vadi. Kad atšifrēja dalībnieku sarakstu, tad izrādījās, ka tur bija 435 biedri. Vairumam no tiem bija izdevies aizbēgt uz okupēto Viļņu, bet 117 tika arestēti un nodoti

⁵ A. Šapoka „Lietuvos Istorija“, 355. — 356.lp.

⁶ M. Biržyszka „Na posterunku Wilenskim“, 18. un 39. lp. Wilno 1922.

kaŗa tiesai.⁷

Pēc ŗadiem notikumiem laika sprīdī no 1919. g. 19. aprīļa līdz 1920. gada 15. jūlijam, ko apzīmē par pirmo Viļņas apgabala poļu okupāciju, lietuviešu kultūrālā, sabiedriskā un reliģiskā darbība kā Viļņā, tā visā austr. Lietuvā varēja ļoti vāji izpausties un attīstīties. Savā rīcībā pret lietuviešiem poļi jutās stipri, jau sapņoja par Ukrainas iekāŗošanu un pievienošanu, jo 1920. g. maijā cīņās ar krieviem bija aizgājuši līdz pat Ukrainas galvas pilsētai Œījevai. Bet tad kaŗa laime mainījās, un poļi ātrā tempā bija spiesti atkāpties.

Suvalku miera līguma lietuvju un poļu dalībnieki 1920. gada 7. oktobrī, kad poļi Viļņu piešķīra Lietuvai.

LIETUVIEŠI IEIET VIĻŅĀ

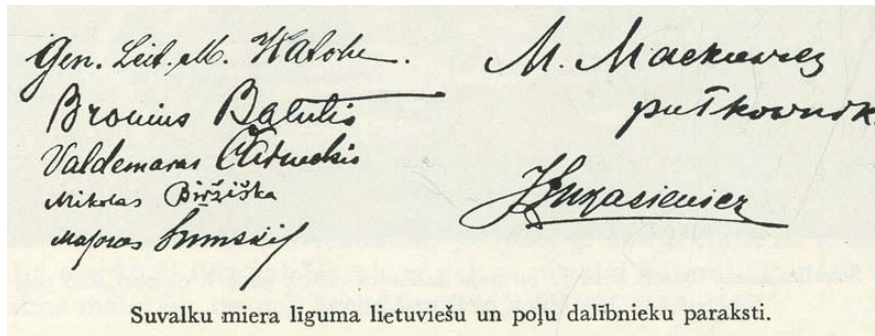
Tad sabiedroto augstākā padome (conseil supreme) piespieda Poliju parakstīt protokolu, ar kuŗu tā bija spiesta atkāpties aiz tā saucamās Kurzona līnijas un Viļņas apgabalu atdot Lietuvai. Kaŗa darbībā ar Pad. Krieviju poļiem tā neveicās, tie steigā atstāja Viļņas apgabalu, bet, negribēdami to atdot lietuviešiem, atkāpjoties dedzināja tiltus. Tas nebija lietuviešiem ŗķērslis, un viņi 1920. gada 15. jūlijā iegāja Viļņā, bet tur atrada priekšā krievus. Tā kā pirms 3 dienām, t.i. 12. jūlijā, bija noslēgts un parakstīts miera līgums, ar kuŗu Pad. Krievija atsakās no Viļņas un tās apgabala, tad tā pakāpeniski sāka savu kaŗaspēku atvilkt no austr. Lietuvas, ņemot vērā nospraustās robežas.

Kā pilsētās, tā laukos tūlīt uzelpoja nomāktā kultūrālā, sabiedriskā un reliģiskā dzīve. Viļņā kā centrā blakus pastāvošajām biedrībām un organizācijām dibinājās jaunas, lai svešu varu nospiestā un pusdenacionālizētā apgabalā nestu gara gaismu un tautisku garu. Sāka organizēt lietuviskas skolas un ierīkot lietuviskus dievkalpojumus. 16. jūlijā Kauņā notika manifestācijas sakarā ar Viļņas atgūšanu. Tai pašā dienā pie Lietuvas valsts pilnvarotā Viļņā griezās Ašmēnas apr. iedzīvotāju pilnvarotie, pateicās par apriņķa pievienošanu Lietuvai un lūdza atvērt lietuviskas skolas. Viļņā 18. augustā notika strādnieku un kalpotāju masu sapulce, kuŗā runātāji lietuviešu, poļu un krievu valodās apsveica Lietuvas valdību un solījās to visādi atbalstīt, 28 augustā Viļņā ieradās Grodņas pārstāvji un lūdza palīgā kaŗaspēku, jo gribot palikt pie Lietuvas. Kaŗavīri 26.

⁷ A.Šapoka „Lietuvos Istorija“, 558. lp.

augustā Gedimīna kalnā uzvilka Lietuvas karogu, nākošajā diena Aušras Vārtos notika pirmais dievkalpojums Lietuvas kareivjiem.

Augusta mēnesī jau visas ministrijas un valsts iestādes sāka pārcelties no Kauņas uz sirmo galvas pilsētu Viļņu. Pirmā ministru kabineta sēde notika 1920. gada 29. septembrī.

ĢEN. ŽEĻIGOVSKA AVANTŪRA

Pa to laiku poļi, franču atbalstīti, pastiprināja savu karaspēku un lieliniekus, kuŗi jau bija pie Varšavas, sāka spiest atpakaļ, kaļot atkal plānus par Lietuvas iekarošanu. Neievērojot Lietuvas pasludināto neitrālītāti, attiecībā uz abām karotāju pusēm, poļi uzbruka lietuviešu vienībām Grodņas un Augustavas rajonos. Tā kā robeža ar Poliju vēl nebija nosprausta, tad, vairīdamās no sadursmēm ar to, Lietuva piesolīja Polijai pagaidu demarkācijas līniju, kas ietu caur Grabavu, tālāk Augustavu un Štabinu. Poļi to nepieņēma un, vēlēdamies atkal jo ātrāk iespieties Lietuvā, pieprasīja jau mums pazīstamo franču ģen. Foša 1919. g. 27. jūlija nosprausto līniju. Lietuvieši to pieņemt nevarēja. Izvairīdamies no asins izliešanas, lietuvieši bija ar mieru piedalīties tālākajās sarunās, kuŗas notika Kalvarijā 1920. g. septembrī. Sarunas beidzās bez panākumiem, un poļi turpināja lauzties Lietuvas teritorijā. Lietuva protestēja. Polijas valdība sūtīja Lietuvas valdībai ultimātus, teikdama, ka kaŗojot pret komūnistiem un, apvainodama Lietuvu pilnīgi bez pamata, it kā tā ejot kopā ar krieviem. Tie bija tādi paši paņēmieni kā Golcam un Bermontam, kad viņi latviešu nacionālās vienības nosauca par komūnistiskām. Cīņām turpinoties un poļiem virzoties uz priekšu, lietuvieši piepeši saņēma uzaicinājumu miera līguma sarunām. *Sarunas notika Suvalkos. Sākās 1920. g. 29. septembrī un beidzās 7. oktobrī. Sarunās nolēma tūlīt izbeigt visas cīņas starp Lietuvu un Poliju; galīgo robežos novilkšanu atlika vēlākam laikam, bet noteica pagaidu demarkācijas līniju. Polija piešķīra Viļņu Lietuvai.*

Jau sarunu laikā poļu vienības lauzās Viļņas virzienā, itin kā tur būtu krievu lielinieki. Poļu valdība izlikās, ka par to nekā nezinātu. 8. oktobrī ģen. Žeļigovska vadībā poļu spēki no Līdas puses bija pienākuši jau pie Viļņas un tai uzbruka. Tas lietuviešiem bija tāds pārsteigums, ko neviens negaidīja. *Viļņā bija tik 3 lietuviešu bataljoni, tāpēc Žeļigovskis to 1920. g. 9. oktobrī ieņēma. Tā Suvalku miera līgums, noslēgts un svinīgi parakstīts, jau pēc 2 dienām viltīgā, nodevīgā un noziedzīgā kārtā tika lauzts. Šis notikums palika par traucēkli tālākai Lietuvas un Polijas attiecību izveidošanai.*⁸

Žeļigovskim Viļņā iecejot, tur dzīvoja rakstnieks Kazys Binkis (1893 — 1942), žurnāla „Liepsnos“ (Liesmas) redaktors. Viņš tūlīt iestājās brīvprātīgos un uzrakstīja vārdus „Dzelzsvilka pulka“ maršam. (Liet. Encikl. 2, 517. lp.).

Viņš ir lugas „Atžalynas“ (Jaunaudze) autors. Luga tulkota latviski un savā laikā ar panākumiem uzvesta Rīgas teātros.

⁸ A. Šapoka „Lietuvos Istorija“, 559. — 562. lp.

DIVDESMIT CETURTĀ NODAĻA

„VIDUS LIETUVA”

NOSAUKUMS ACU APMĀNĪŠANAI

Polijas valdība, nevarēdama Viļņas okupāciju nekā citādi attaisnot pasaules priekšā, izdomāja „sacelšanās” pasaciņu: viņu karaspēkā esot atradies dumpinieks ģen. Želigovskis un patvaļīgi ieņēmis Viļņu. Arī paša Želigovska daļas, kas sastāvēja no 2 kājnieku un 1 jātnieku divīzijas, bija tā saformētas, ka tur bija daudz karēivju no Viļņas un apkārtnes. Arī nosauktas tās tika par lietuviešu un baltruteņu divīzijām. Viļņā tika sastādīta itin kā no Varšavas neatkarīga valdība un okupētais apgabals nosaukts par „Vidus Lietuvu” (Litwa Srodkowa), jo tiešām atradās vidū starp neatkarīgo Lietuvu un agrākās Lietuvas lielvalsts austr. apgabaliem. Dažam labam tas varēja likties vilinoši — poļiem ir labi nodomi atjaunot bijušo Lietuvas lielvalsti. Patiesībā tas tika darīts acu apmānīšanai.

LIETUVIEŠU GALĪGĀ UZVARA PĀR POĻIEM

Drīz vien noskaidrojās, ka poļi ar Viļņu vien neapmierinās. Jau nākošajā mēnesī tie lauzās dziļāk Lietuvā, bet lietuvieši pēc savu spēku pastiprināšanas un sakopošanas 1920. g. 19. novembrī pie Širvintiem un 21. novembrī pie Giedraišiem deva poļiem tādu triecienu, ka tie pa galvu pa kaklu bēga uz Viļņu un tālāk. Vēl 1943. g. Viļņas apkārtnes iedzīvotāji stāstīja, ka poļu karēivji, toreiz bēgdami, esot lādējušies par saviem vadoņiem, kas viņus dzenot svešā zemē asinis liet.

Pēc šām uzvarām lietuviešu karaspēks atkal soļoja uz Viļņu. Bet tad, poļu ietekmēta, pēkšņi iejaucās Tautu Savienības komisija un lietuviešiem lika priekšā apstāties. Šī komisija visos jautājumos nostājās netaisnā kārtā Polijas pusē. Cīņās ar Želigovsku tā noteica, ka lietuvieši drīkst tikai aizstāvēties, bet ne uzbrukt. Citiem vārdiem sakot, ir jāļauj ienaidniekam sagatavoties, lai tas varētu uzbrukt.

Kad poļi 1920. g. 20. oktobrī meta bumbas Ukmergē neapbruņotā pūlī, tad T. S. bija klusums, bet kad lietuvieši no savām lidmašīnām izmeta protesta skrejlapas, tad tiem pat to aizliedza.¹

Lietuvas valdība, paļaudamās uz T. S. (tautu savienība) taisnīgumu un bezpartejību, paklausīja un apstājās savā uzvaras gājienā, pasvītrodama, ka to dara, lai poļi savu karaspēku vieglāk varētu izvākt no Viļņas. Vēlāk lietuviešiem šī piekāpšanās bija rūgti jānožēlo, jo poļi no Viļņas izvākties nedomāja.

VILŅNAS JAUTĀJUMS STARPTAUTISKĀ FORUMĀ

Tad Lietuvas valdība pret Poliju iesniedza sūdzību Tautu Savienībai, lai poļu karaspēks no Viļņas izietu. Poļi to neizvēca, tāpēc T. S. padome lika priekšā jautājumu nokārtot ar plēbiscītu, kas notiktu minētās padomes uzraudzībā. Poļi atkal pretojās un pastāvēja uz to, ka plēbiscītam

¹ J. Cicenas „Vilnius tarp Audrų“, 80. lp.

jānotiek viņu karaspēka un administrācijas uzraudzībā. T. S. padome, neatzīdama šāda plēbiscīta komēdiju, 1921. g. 3. martā lika priekšā jautājumu izspriest Lietuvai ar Poliju tiešās sarunās, kuŗas vadīja beļģu pārstāvis Hīmanss. Sarunas sākās Briselē 1921. g. 20. aprīlī un jo tālāk, jo vairāk pieņēma Lietuvai nelabvēlīgāku virzienu. Pēc Hīmansa projekta Viļņas teritorija tiek paplašināta austrumos līdz Polijas — Pad. Krievijas robežai, bet samazināta dienvidos Grodņas apkārtnē Polijai par labu. Viļņa paliek pie Lietuvas, bet par to Lietuvai jāpieņem politiskas, militāras un saimnieciskas saistības ar Poliju. Lietuva pēc Šveices parauga sadalās 2 kantonos — Kauņas un Viļņas, lietuviešu un poļu valodas obligātas visā Lietuvā u. t. t.

Lietuviešu delegācija piekrita ārlietu politikas saskaņošanai abās valstīs, bet noteikti pretojās poļu kā oficiālās valodas ieviešanai visā Lietuvā. Labi paredzēdama sekas, delegācija prasīja, lai valodas jautājumu izšķir pašas tautas izvēlētie delegāti Viļņas kantona saeimā u. t. t. Arī poļu delegāti nebija mierā, ka lietuviešiem esot piešķirtas par daudz lielas tiesības; viņi vairījās no visa, kas ierobežotu viņu kā okupantu varu un nolūkus — pakļaut visu Lietuvu pilnīgi Polijai. Tādā kārtā no Hīmansa projekta nekas neiznāca.

Tad Lietuvas valdība 1922. g. 27. janvārī aicināja Poliju uz tiešām sarunām un lika priekšā pildīt 1920. g. 7. oktobra Suvalku miera līgumu. Polija atteicās. Lai rādītu, ka T. S. ar balsu vairākumu Viļņas apgabalu ir atzinusi Lietuvai un Polija to nelikumīgi okupējusi, tāpat lai nākotnē tādas lietas neatkārtotos, Lietuvas valdība 1922. g. 22. februārī aicināja Poliju stāties Hāgas starptautiskā tribunāla priekšā. Polija arī to noraidīja. No tā laika Lietuva pārtrauca ar Poliju visus diplomātiskos un saimnieciskos sakarus.²

Demarkācijas līnija (ne robeža) starp Lietuvu un Poliju 19 gadus palika slēgta. Dzelzceļi, šosejas un zemes ceļi pāri tai aizauga ar mežu. Tā T. S. jau pašā sākumā parādīja vāju gribu pildīt pati savus lēmumus un bezspēcību darīt galu netaisniem un varmācīgiem aktiem starptautiskās attiecībās.

SASŪTUMS PRESEĒ UN SABIEDRĪBĀ AR POĻU RĪCĪBU

Šāda Polijas rīcība izsauca sašutumu un naidu ne tik vien neatkarīgās Lietuvas un Viļņas apgabala lietuviešos, bet arī krietnā daļā sabiedrības, kas runāja poliski. Tas izpaudās presē. „Gazeta Krajowa“ 1 mēnesi pēc Viļņas okupācijas 1920. gada novembrī ievieto asu un raksturīgu kritiku par poļu politiķiem, kuŗi stāvēt tālu no reālās dzīves, esot spējīgi uz skandalozākām avantūrām tā, kā neviena cita tauta. Polijā neesot tautas, bet šļachtas demokrātija, kuŗa nespējot saprast, ka lietuvieši kā tauta esot nobriedusi patstāvīgai politiskai dzīvei un vēloties atjaunot savu valsti etnografiskās robežās, kuŗu centrā būtu senā, sirmā galvas pilsēta. „Vidus Lietuvai“ esot brīvprātīgi jāatdod Viļņa Lietuvai un Polijai tam jāpiekrīt. Kā Polija varot pacelt federācijas jautājumu, ja lietuviešu tauta par to ne dzirdēt negribot. Kāds labums būšot Polijai no tāda ķīļa, kas iedzīts starp neatkarīgo Lietuvu un Pad. Krieviju. Tas būšot par balastu Polijas valstij, kas prasīšot vienmēr pabalstus un aizdevumus.³

² A. Šapoka „Lietuvos Istorija“, 562. — 567. lp.

³ M. Biržiszka „Na posterunku Wilenskim“, 5.—7. lp. Wilno 1922.

„VIDUS LIETUVA“ GATAVO BRUŅOTU UZBRUKUMU KAUŅAI. NAIDA UN MELU KAMPAŅA

Tas nekā nelīdzēja. Valdības un viņas atbalstītā prese „Rzeczpospolita“, „Slowo“, „Gazeta Wilenska“ piekopa pret Lietuvu neglītu melu politiku un zemu, kustonisku naida kampaņu. Minēto lapu redaktori bija no Varšavas, un tās tika uzturētas ar Varšavas naudu. Varšavā bija pat speciāls Lietuvas lietu birojs, kuŗa nolūks bija atraut Viļņu no Lietuvas. Minētās lapas kūdīja un sagatavoja „Vidus Lietuvas“ iedzīvotājus bruņotam uzbrukumam Kauņai. Valdība pauda neticamas melu ziņas par Lietuvu un lietuviešiem, kuŗu valdīšanas laikā Viļņā esot nogalināti 1500 — 2000 cilvēku, ka Dievs par sodu esot uzsūtījis lietuviešus u. t. t. Turpretim „Vidus Lietuvas“ iedzīvotāji liecināja pavisam pretējo: „Lietuvieši mūs sargāja no lieliniekiem“, „lietuvieši mums nekā neatņēma“, „lietuvieši nekā ļauna nedarīja“, „pie lietuviešiem bija labāk“, „lietuvieši nevienam pāri nedarīja“, „kaut lietuvieši ātrāk atgrieztos!“ Tā bija liecība, ka lauku ļaudis negrib palikt pie Polijas.⁴

Bija apnikusi pasaciņa, ka Lietuvas armijā esot tūkstoši un desmiti tūkstoši vāciešu, Lietuvas valdība strādājot Berlīnes un komūnistiskās Maskavas uzdevumā, min. prezidents Valdemaras esot īsts vācietis, Lietuva no Latvijas esot dabūjusi Palangu, bet tās vietā atdevusi Mažeikus Latvijai, lietuvieši esot bez kādas kultūras, īsti mežoņi un pagāni, Lietuva esot 100 miljonu marku parādā Vācijai u. t. t. Ar to gribēja novērst lauku iedzīvotāju skatus no Lietuvas. Ar šādām un līdzīgām melu ziņām gribēja panākt, lai antantes valstis noskaņotu Lietuvai nelabvēlīgi.

Patiesībā pretlietuviskā kampaņa bija sākusies jau 40 gadus atpakaļ, tautas atmodas sākumā ar laikraksta „Aušra“ parādīšanos. Ļoti interesanti, ka trīs kaimiņi, kuŗi lietuviešu tautu gribēja aprīt, katrs no sava viedokļa vērtēja nelaimīgās tautas augšāmcelšanos: poļi pauda, ka tā esot krievu intriga, vācieši, ka poļu, bet krievi, ka vācu. Ļaudis, kas tik ilgi un tik daudz ļauna bija dzirdējuši par lietuviešiem, satiekoties ar tiem dzīvē, liecināja, ka tie cilvēki neesot nekādi mežoņi, bet tādi paši, kā citi Eiropas iedzīvotāji.

Lietuviešiem pārmeta, ka viņu valdīšanas laikā Viļņas iestādēs esot lietota tikai lietuviešu valoda un kas to nesapratis, tam atbildēts krieviski, ne poliski, poļi esot tai laikā vajāti, poļu bērni piekauti u. t. t.⁵

Ka poļu šovinisti un imperiālisti negrib saprast lietuviešu valodas lietošanu, nav nekas jauns un mums nesaprotams, jo citādi viņi Parīzē nebūtu prasījuši oficiālu poļu valodas lietošanu visā Lietuvā. Par poļu bērnu piekaušanu sauca to, ja lietuviešu bērni aizstāvējās, kad poļi tos sita. Tīri dabiski, ka ar lietuviešu valodas nepratējiem ierēdņi toreiz runāja krieviski, jo poļu valodu viņi neprata, tāpēc ka bija gājuši krieviskās skolās un strādājuši krievu iestādēs.

LIETUVIEŠI NORAI DA PROJĒKTUS PAR DIŽKUNIGAIŠTIJAS DIBINĀŠANU

Tā kā Lietuva pēc Viļņas nolaupīšanas bija pārtraukusi visus sakarus ar Poliju, kas pēdējai bija ļoti neizdevīgi un arī nepatīkami, tad tika lietoti visādi līdzekļi un paņēmieni, lai tos atjaunotu. Viens no vilinošākajiem likās bijušās Lietuvas Dižkunigaištijas atjaunošana. Prese, sevišķi „Rzeczpospolita“ valdības uzdevumā „Vidus Lietuvas“ pastāvēšanas laikā, šo ideju pauda sistematiski un neatlaidīgi. Zināms, ka visu bij. Lietuvas lielvalsti atjaunot nebija iespējams, jo daļa no tās bija pievienota Pad. Krievijai. Ja Lietuva šai idejai piekritīšot, tad poļi atdošot tai Viļņu, visu Viļņas apgabalu un atlikušo Baltrutenijas daļu, protams, uz federātīvu saistību pamata ar Poliju.

⁴ Ibidem, 7. un 75. lp.

⁵ M. Biržiszka „Na posterunku Wilenskim“, 12.—15. un 68. lp. Wilno 1922.

Lietuvas valstsvīri un tāpat sabiedrība jau bija pietiekami nobriedusi, lai nesaprastu viņai izmestos tīklus. Tādā valstī, izņemot Lietuvas nosaukumu, nekā lietuviska nebūtu: tā būtu lietuviešu — poļu — baltruteņu — krievu etnografiska mozaīka, kurā vadošā loma piederētu poļiem; tie pārējās tautas saimnieciskā ziņā izsūktu un apspiestu, novedot nabadzībā, gara tumsībā un vienaldzībā, lai pēc tam vieglāk varētu sekmēties polonizācijas darbs.⁶

PASTIPRINĀTAS VAJĀŠANAS

Pēc šādu projektu noraidīšanas okupētajā Lietuvā sākās pastiprinātas vajāšanas. Tās sākās ar atkārtotu un viltotu „statistisku“ datu paušanu, ka Viļņā lietuviešu nemaz neesot, esot tik dažas ģimenes, kuŗas dzenot Kauņas politiku. Bet tai pašā laikā pati poļu prese ziņoja pilnīgi pretējo: tā sistematiski ievietoja rakstus, ka lietuvieši savās skolās, biedrībās un sanāksmēs gan atklāti, gan slepeni piekopjot pretpolisku un „pretvalstisku“ politiku. Ja jau lietuviešu nebūtu, tad kas to darītu? Viļņā 1921. g. darbojās 6 lietuviešu pamatskolas, 2 ģimnazijas — zēnu un meiteņu, abās kopā bija 451 skolnieks, no tiem 448 bija lietuvieši, 1 vācietis, 1 krievs, 1 žīdiete. 337 skolnieki jeb 75% bija no Viļņas pilsētas vien, 92 skolnieki jeb 20% bija no Viļņas, Traķu, Līdas u. c. apriņķiem, 22 skolnieki jeb 5% no novadiem, kuŗi neietilpa „Vidus Lietuvā“. Viļņā darbojās skolotāju seminārs ar 200 audzēkņiem un augstākie universitātes kursi prof. M. Biržišķas vadībā.

Viļņā darbojās vesela rinda lietuviešu biedrību, kā Savstarp. palīdzības biedr., Pagaidu lietuviešu komiteja, Viļņas Lietuviešu labdarības biedrība, Zinātņu biedrība, Izglītības biedr. „Rytas“, Viļņas Lietuviešu klubs, Atturības biedrība, Sv. Kazimira biedrība, Sv. Zitas biedrība un citas saimnieciska rakstura biedrības, piem. „Švyturis“, „Laipe“, „Birute“, „Darbininkas“, bija mazturīgo bērnu palīdz. biedrība, dažas lietuviešu bērnu patversmes, bija lietuviešu slimnīca, ēdienu mājas, bija lietuviešu bankas, grāmatu tirgotavas, spiestuve „Žaibas“ u. t. t. Viļņā iznāca 3 lietuviešu dienas laikraksti: 1 lietuviešu, 1 poļu, 1 krievu valodā.

Nevienam nebija un nevarēja palikt noslēpums, ka Viļņā bija saplūdis tūkstošiem mājkalpotāju no Viļņas, Traķu, Ukmerges, Švenčionu, Līdas, Grodņas u. c. apriņķiem, ka Viļņā dzīvoja daudz lietuviešu strādnieku, amatnieku un inteliģentu ģimeņu. Tas viss esot dažas ģimenes, kuŗas vācieši ar kādiem 50 skolniekiem 1918. g. atveduši ar smagajām mašīnām no Kauņas! Uz to un līdzīgām melu ziņām kāds tā laika laikraksts atbildēja „Vri, da mieru znaj!“ (Melo, bet zini robežas.)

Bargos vajāšanas laikos poļu melu ziņas apgāza pati tauta. No Breslavas, Līdas, Pastoviem, Molodečnas, Grodņas un pat no Augustavas nāca ziņas par turienes iedzīvotāju sadursmēm ar okupantiem un atklāto apliecinājumu, ka tā ir lietuviešu, nevis poļu zeme.⁷

Parādotes 3 lietuviešu laikrakstiem Viļņā, sākās nemitīga lietuviešu preses vajāšana. 1919. g. 21. jūlijā sāka darboties stingra kuŗa cenzūra. Tā paša gada 1. septembrī bija pirmā lietuviešu preses prāva. Laikrakstu mūžs bija īss, tos slēdza. Ir jāapbrīno lietuviešu neizsmelamā izturība un apķērība, lai tos uzturētu. Ja slēdza „Vilniaus Kelias“ tad parādījās „Lietuvos Kelias“, vēlāk „Kelias“ (Ceļš). Ja slēdza „Mūsų Žeme“, parādījās „Mūsų Dirva“ u. t. t. Ilgāk turējās „Vilniaus Aidas (Viļņas Atbalss) ar 570 numuriem, „Lietuvos Rytai“ ar 177 numuriem, „Vilnietis“ ar 168 numuriem, „Rytų Lietuva“ ar 77 numuriem u. t. t.⁸

Vajāšanās turpinoties, nekavējoši ķērās pie skolām kā nacionālā gara cietokšņiem. *Kā irōnija skan „Vidus Lietuvos“ skolu departamenta lēmums svītrot subsidijas lietuviešu skolotāju semināru, lai nebūtu sagatavotu skolotāju tautskolām un lai būtu iemesls tās slēgt. Skolu statistikā neuzrādīja lietuviešu skolu, kaut gan tās darbojās atklāti un slepeni. Tad sekoja vesela virkne*

⁶ M. Biržiška „Na posterunku Wilenskim“, 24.—25. lp. Wilno 1922.

⁷ J. Cienas „Vilnius tarp Audrų“, 20.—21. lp.

⁸ Ibidem, 247. lp.

visāda veida vajāšanu abās lietuviešu ģimnazijās. Tās 3 reizes tika izmestas no telpām, stundu laikā arestēja skolotājus un skolniekus, policistu lomās bija pārgērbti poļu ģimnaziju audzēkņi; tie paši audzēkņi skolnieku drēbās citā laikā aizskāra lietuviešu skolniekus, kad tie grupās pēc stundām nāca ārā no ģimnazijas telpām un inscenēja asiņainas sadursmes. Vēsturisks ir 1921. g. 1 oktōbris. Tad pievakarē izplatījās ziņa, ka ģimnazijas direktoru M. Biržišku un skolotāju semināra direktoru J. Kairiūksti met ārā no telpām. Ļaužu pūlis sāka drūzmēties pie ģimnazijas. Kad policija abus direktorus izmeta laukā, uz ielas atskanēja Lietuvas himna. Pūlis saviļņojās. Policijai palīgā atsteidzās ar nūjām apbruņoti poļu skauti un dažādi ielas dauzoņas. Līdz asinīm tika piekauti daži desmiti lietuviešu skolnieku, bez sitieniem vai akmeņiem nepalika neviens lietuvietis. Ielās uzbruka padibenes un garīdznieku sakūdītas fanātiskas sievietes.

Kā nedzirdēts un neticams ir gadījums, kas iegājis Viļņas skolu vēsturē, kad poļu ģimnazisti un skauti uzbruka prof. M. Biržiškas mazgadīgai meitiņai, nākot no skolas uz mājām. Prese to noklusēja.

Nicinoši izturējās pret lietuviešu skolniekiem, ja tie grupās apmeklēja Gedimīna kalnu.

Neskatoties uz šādu stāvokli, lietuvieši tomēr sāka 1921. g. rudenī organizēt un atvērt sabiedriskiem līdzekļiem tautskolas visās „Vidus Lietuvas“ malās. Līdztekus atvēršanai notika tūlīt skolu slēgšana, paņemot inventāru un grāmatas, kā tas bija Koļesnikos pie Rodūnes, Līdas apr., kur pēc skolas slēgšanas inventāru aizveda uz Līdu. Jau 1921. g. slēdza vairākas skolas dienvidos Līdas, Grodņas un Suvalku un ziemeļos Breslavas un Švenčionu apriņķos. Kad 1921. g. vasarā no Viļņas uz Kauņu taisījās braukt skolotāju un skolnieku ekskursija skaitā 170 personas, tad draudēja, ka atpakaļ nelaidīšot, jo Kauņā dzenot pretpoļu aģitāciju. Tai pašā laikā slēdza visas baltruteņu skolas.

PRESES CĪŅA TURPINĀS

Lai poļi nebūtu vienīgie sabiedriskās domas ietekmētāji un vadītāji galvenā kārtā to tautiešu vidū, kas bija zaudējuši savu dzimto valodu un kādu nebija mazums, lietuvieši, kā jau redzējām, 1921. g. sāka izdot laikrakstus poļu un krievu valodās. Dzīve rādīja, ka šādiem laikrakstiem lasītāju un līdzstrādnieku skaits auga. Okupantiem tas bija kā dadzis acīs. Ar sevišķu niknumu tie metās virsū lietuviešu izdevumiem poļu valodā. Radīja bargu kaŗa cenzūru, kas bija domāta vienīgi lietuviešiem. Pirms iespiešanas rokraksti bija jānodod cenzūrai, no kurienes tie bieži iznāca tā pārgrozīti un sakropļoti, ka no patiesā satura maz kas bija palicis. Pašus laikrakstus bieži slēdza, bet to vietā iznāca citi ar citiem nosaukumiem. Tā laikraksts „Straŗ Litwy“ (Lietuvas Sargs) 1921. g. 55. nr., sakarā ar 500. jubilejas numuru, iespieŗ statistiskus datus par izdoŗanu un numuru skaitu līdz slēgŗanai.

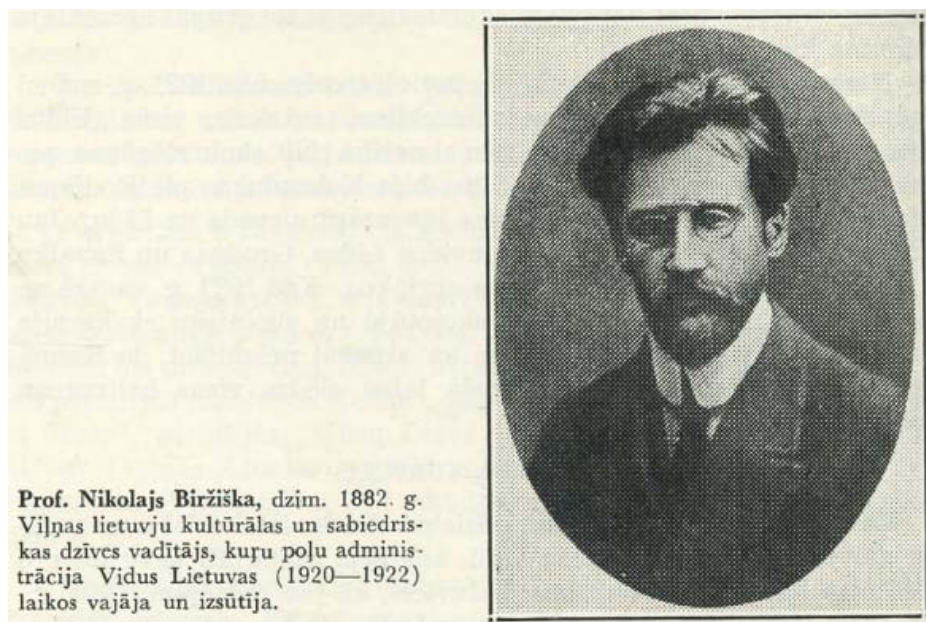
1. Glos Litwy (Lietuvas Balss) — 169 numuri, 2. Echo Litwy (Lietuvas Atbalss) — 147 numuri, 3. Wiadomosci Wilenskie (Viļņas Ziņas) — 53 numuri, 4. Echo Litwy 2. — 1 numurs, 5. Glos Litwy 2. — 56 numuri, 6. Dzwon Litwy (Lietuvas Zvans) — 19 numuri, 7. Straŗ Litwy (Lietuvas Sargs) — 55 numuri. Kopā — 500 numuri.

Iznāca vēl citi izdevumi, piem., „Nowiny Wilenskie“. Arī okupanti nepalika parādā. Parādījās poļu izdevumi krievu un lietuvieŗu valodās, piem., „Mūsų Balsas“ itin kā kristīgi - demokratisko lietuvieŗu organs.⁹

Ir sakāmvārds „Meliem īsas kājas“. Ŗe okupanti paŗi sevi nodeva, pauzdami melus, ka lietuvieŗu Viļņā neesot, bet tai pašā laikā izdodami tiem laikrakstu. *Redzamākos preses un sabiedriskos*

⁹ M. Birziszka „Na posterunku Wielnskim“, 53.—55., 84., 89. lp.

darbiniekus izsūtīja uz Kauņu: prof. M. Biržišku, inž. V. Biržišku, inž. Landsbergi, Randomanski u. c. Izsūtītā M. Biržiškas vietā par ģimnazijas direktoru nāca M. Šikšnys, kas palika līdz okupācijas beigām.

Beidzot arī Žeļigovska dibinātās lietuviešu - baltručeņu divīzijas likvidēja kā „buntīgas“. Tas rāda, ka arī tiem ļaudīm acis atvērušās. Prese kūdīja pūli ne tik vien pret lietuviešiem, bet arī pret citām tautībām. Neitrālajā zonā notika laupīšanas un slepkavības. Sekoja visāda veida spaidi un vajāšanas, lai nekas lietuvisks kaut kādā veidā nevarētu izpausties. Viss tika darīts, lai okupēto apgabalu drīzāk polonizētu. Bez sekmēm gluži nebija, tās parādījās, kaut arī pavirši un tīri ārēji. Kādam lauku puisim Ašmēnas apr., Zuprānu pag., jautāts: „Kas tu esi?“ — „Polis“. „No kuņa laika?“ — „Kad leģioni atnāca“. Šinī sakarībā „Nowiny Wilenskie“ 1921. g. 33. numurā raksta un iztīrā tautību jautājumu Lietuvā, ieskaitot, zināms, arī „Vidus Lietuvus“. Lietuvas iedzīvotāji ģeneāloģiski spilgti atšķīras no Polijas iedzīvotājiem, raksta laikraksts. Ir neapgāžams vēsturisks fakts, ka starp lietuviešu un slavu valodu runātājiem Lietuvas iedzīvotājiem slavu asiņu ir maz.¹⁰

Pauda uzskatus, ka Viļņas polis visur jūtoties labi, gan Varšavā, gan Krakovā. Apjautājoties pie tiem, kas tur bijuši, dabūja atbildes, ka izturēšanās bijusi pavisam nelaična. Tur ļaudis no Viļņas nemaz netika uzskatīti par poļiem, ne Polijas pilsoņiem.

BRUŅOTS PLĒBISCĪTS. „VIDUS LIETUVAS“ SAEIMA

Daudz tika rakstīts un runāts par plēbiscīta jautājumu „Vidus Lietuvas“ laikos. Sabiedrība par to interesējās. Lietuviešu prese šinī jautājumā nostājās uz pareiza viedokļa, ka Lietuvai par savu galvas pilsētu nekāds plēbiscīts nav vajadzīgs. Ja to no Lietuvas prasa, tad tam nav jābūt bruņotam plēbiscītam, poļu militārā uzraudzībā, bet pilnīgi brīvam uz demokratiskiem pamatiem, kur abām pusēm ir pilnīgi brīva un netraucēta preses, vārda un sapulču brīvība. Tādā gadījumā lietuvieši nebaidās par plēbiscīta iznākuma ne tik vien Viļņas, bet arī Grodņas apgabalā, jo, neskatoties uz

¹⁰ Ibidem, 80., 91. lp.

aģitāciju un lielību, saimnieciskais stāvoklis Polijā pasliktinājās, cenas kāpa, poļu valūta krita.¹¹

Tā kā Tautu Savienība bruņota plēbiscīta komēdiju neatzina, tad poļi savu saimniekošanu okupētajā apgabalā steidzīgi centās nostiprināt, organizēdami vēlēšanas uz tā saucamo „Vidus Lietuvas“ saeimu, kuŗai vajadzēja izlemt jautājumu par Viļņas apgabala pievienošanu pie Polijas. Pirms vēlēšanām tika rīkotas sapulces. Tās notika okupantu militārā uzraudzībā. Runātāji drīkstēja aģitēt tik par Polijai labvēlīgajiem kandidātiem. Minēt varēja arī Lietuvas vārdu, bet, protams, tikai negatīvā nozīmē. Ja kas iedrošinājās iestāties par Lietuvai labvēlīgiem kandidātiem, atsaucoties uz „Vidus Lietuvā“ pastāvošām demokratiskām tiesībām, tad tādām tūlīt radās trokšņotāji un skandalu taisītāji. Tad nekavējoši iejaucās policija un aizliedza tālāk runāt, jo ceļoties nekārtības un miera traucējumi. Tuvojoties vēlēšanām, 1921. g. 2. septembrī iekšlietu ministrijas preses nodaļas vadītājs polis Č. Jankovskis sasauca lietuviešu, baltruteņu un žīdu preses pārstāvjus un paziņoja, ka ir aizliegts rakstīt un darboties par Viļņas pievienošanu Lietuvai. Šis dekrēts nr. 80 palika spēkā līdz pat okupācijas galam 1939. gadā un karājās pār redaktoru galvām kā Damokla zobens.¹² Līdz ar šo dekrētu paši poļi netieši pierāda, ka baltruteņi un žīdi bijuši par Viļņas pievienošanu Lietuvai.

Tika sastādīti vēlētāju saraksti. Tikai tam bija tiesības vēlēt, kam bija laime iekļūt sarakstā. Pie sarakstu sastādīšanas skatījās, lai neiekļūtu personas, par kuŗām bija zināms, ka to balsis būs pret okupantu nolūkiem. Tā kā šis paņēmiens nebija vēl pilnīgi drošs, tad vēlēšanu laikā no Polijas ieveda drošus balsotājus veseliem vagoniem. Viļņā vien bija atvesti 8000 balsotāji. Līdas apriņķī pienāca veseli 12 vilcieni ar balsotājiem, pa lielākai daļai kuŗavīriem, kuŗus vieglāk bija paņemt, tie balsoja vairākās vietās. Tādi vilcieni bija Švenčionu un citos apriņķos. Lietuviešu mašīnista Burka vadītais vilciens balsoja Pabradē, Švenčionēļos, Ignalīnā un Dūkštā. Vecs lietuviešu dzelzceļnieks Morkus, kas vadāja balsotājus no Līdas, saka, ka sirds saņņaudzās žēlumā un dūsmās, redzot tādu maskarādi. Cits lietuviešu dzelzceļnieks Anuševičius bija 2 reizes vēlēšanu dienā izbraukājis starp Grodņu un Viļņu, pārvadājot vēlētājus, kuŗi apstājušies un balsojuši pa ceļam dažādās vietās. Lietuvieši, baltruteņi un žīdi vēlēšanas boikotēja.

Užubaļu pag. Purvenišku apkārtņē no 1296 balstiesīgajiem balis nodeva tikai 97, Daugelišku pag. no 1.573 balsis nodeva 13, bet urnā atrada 1402 balsis. Viktorines ciemā balsoja 10 cilvēki, kuŗi dažus gadus atpakaļ bija miruši. Paberžes pag. Glintišku muižas īpašnieks kalpiem par piedalīšanos balsošanā maksāja pa 2 mārciņas sāls un 500 poļu markām. Boikota rekordu sasniedza Tverečas pagasts, kuŗā no 2.805 balsotājiem balsis nodeva tikai 22 jeb 1% un tās pašas bija Erzvētas apkārtnes krievu un Tverečas miesta žandarmu balsis. Bija gadījumi, kad arestēja, ja atteicās iet balsot.¹³

Šādas saeimas vēlēšanas notika 1922. gada janvāra beigās; saeima sanāca 1922. gada 1. februārī, 20. februārī nolēma „Vidus Lietuvu“ apvienot ar Poliju, bet 1922. gada 28. martā saeimu atlaida. Tā savu uzdevumu bija izpildījusi. No tā laika Varšava „Vidus Lietuvu“ sāka saukt par Polijas provinci.

¹¹ Ibidem, 9., 31. lp.

¹² J. Cīcenas „Vilnius tarp Audrų“, 251. lp.

¹³ J. Cīcenas „Vilnius tarp Audrų“, 83.—85. lp.

DIVDESMIT PIEKTĀ NODAĻA

VILŅAS APGABALS POĻU OKUPĀCIJAS VARĀ

DAŽĀDI POĻU MĒĢINĀJUMI ATJAUNOT SAKARUS AR LIETUVU

Tā kā sakaru pārtraukšana nelabvēlīgi atsaucās uz Viļņas kordora saimniecisko dzīvi, tad poļi mēģināja tos atjaunot vairākkārt visā savā okupācijas laikā. Viņi nāca klajā ar dažādiem izlīgšanas projektiem, piem., dažu pagastu atdošanu, par visa apgabala atdošanu nevarot būt ne runas; ja viņi to darītu, tad Lietuvai būtu jāmaksā 20 miljonu zlotu.

Daži politiķi bija izdomājuši tīri fantastisku projektu: poļi piešķir lietuviešu lietošanā dzelzceļu un šoseju no Kauņas uz Viļņu un Gedimīna kalnu Viļņā, kurā lietuvieši ierīko valdības sēdekli. Tādā kārtā abas puses varētu būt apmierinātas. Nepagāja gandrīz neviens gads, kad poļi nenāktu ar kādu izlīgšanas projektu, bet lietuvieši bez Viļņas nebija runājami. Laikraksti reizēm izmeta tīri cinisku lozungu: „Atdodiet mums Kauņu, tad mēs jums atdosim Viļņu!”

Neskatoties uz to, Viļņas apgabala lietuvieši līdz pat 1938. g. marta ultimātam cīnījās nevis kā minoritāte Polijas valstī, bet kā majoritāte savā dzimtajā zemē. Mazākuma tautību kongresā Šveicē 1926. g. un 1929. g. Viļņas apg. lietuviešu pārstāvis Dr. J. Zajančauskis ziņoja, ka lietuvieši, baltručeņi un ukraiņi nav mazākuma, bet poļu terrora apspiestas tautas savā zemē. Viņš sēdēs piedalījās tikai kā novērotājs.¹

OKUPANTU SAIMNIEKOŠANA. MILZĪGAIS ADMINISTRĀTĪVAIS APARĀTS. SMAGIE NODOKĻI

Okupētā apgabalā poļu valdība rīkojās kā svešā zemē: nerūpējās un nedarīja nekā iedzīvotāju labklājības pacelšanas labā, netika izdarīta agrārreforma, kā tas bija Latvijā un Lietuvā, kas iedzīvotājiem nepalika apslēpts. Lauksaimniecība netika atbalstīta ne ar kādiem meliorācijas pasākumiem, kas tik ļoti bija vajadzīgi, ne ar izdevīgu darba rīku, lauksaimniecības mašīnu, mākslīgo mēsļu u. t. t. iegādāšanu. Rūpniecības nebija gandrīz nekādas, ja neatskaita skaisto austr. Lietuvas mežu iznīcināšanu un apstrādāto koku eksportu. Vienīgā ādu apstrādāšanas rūpniecība, ar ko Viļņa bija pazīstama pirms kara, arī bija panīkusi.

Lai tiktu no saimnieciskā posta ārā, lietuvieši dibināja kooperatīvus un pienotavas, kas darbojās ļoti sekmīgi, bet okupācijas vara tās citu pēc citas slēdza.

Austrumu Lietuva no sākta gala ir bijusi muižnieku paradīze. Visa zeme pilna gan lielu latifundiju, gan mazu muižiņu un muižēļu. Poļu okupācijas laikā nekas nebija mainījies: puse vai pat lielākā daļa zemes pagastos piederēja muižniekiem. Labs piemērs tam ir Lentunes pagasts, Švenčionu apriņķī. Muižniekam J. Biševskim piederēja 12 000 ha., t. i., vairāk kā puse no visām pagasta zemēm, tā kā viņa ģimenei vienai pašai iznāca vairāk zemes, kā tā paša pagasta iedzīvotājiem, 13.000 lietuviešu zemniekiem. Tāpēc *apgabala ļaudis dzīvoja nedzirdētā trūkumā*: uz 2 ha, nereti uz 1 ha dzīvoja 10 cilvēku ģimene. Katrs tādas ģimenes loceklis caurmērā par dienu izdeva tikai 25 grašus, cietumos piešķīra 10 grašus vairāk. Katru ziemu un pavasari pie durvīm klauvēja bads, bet muižnieki saeimā nekautrējās pieprasīt sev pabalstu. Neražas gadus lietuviešus no bada glāba Amerikas tautiešu dolari, bet bagātīgi saziētos pārtikas krājumus no neatkarīgās Lietuvas neļāva ievest. Mums neizprotamu iemeslu dēļ muižas bieži bija atpalikušas saimniekošanā, bet ciemos bija 10.000 un 100.000 darba roku, kas gaidīja uz sen nobriedušām

¹ Ibidem, 114. lp.

reformām un savu stūrīti zemes, bet nesagaidīja.

Lai stiprinātu poļu ietekmi, tad tā saucamā *Viļņas vaivadijā tika radīts neparasti liels administratīvais aparāts*. Viļņas pilsētā vien bija 98 iestādes un 33.207 ierēdņi un darbinieki provincē. Šis skaits stipri pārsniedz tai pašā laikā visu neatkarīgās Lietuvas ierēdņu skaitu, kas tolaik grozījās ap 25.000 cilvēku. Pilsētās un miestos stāvēja lieli poļu garnizoni.

Lai visu to uzturētu, iedzīvotājus aplika ar lieliem nodokļiem, kas smagi gūlās uz zemkopjiem, kā galveno iedzīvotāju daļu. Tos, kas runāja lietuviski, apkrāva vēl ar sevišķi lieliem nodokļiem. Nespēdami tos maksāt, daudzi krita parādos. Ja parādu laikā nesamaksāja, tad uzrakstīja mantu un to izūtrupēja. Parādu piedzinējus un mantu uzrakstītājus sauca par „sekvestratoriem“. Tos pazina visi, un pat mazi bērni no tiem baidījās. Tās vietās, kur likvidēja lietuviešu skolas, atlaistie skolotāji staigāja no mājās uz mājām, mācīdami bērnus. Nereti atgadījās arī joki, ka bērni, redzēdami pa gabalu nākam cilvēku labākās drēbēs, skrēja uz māju un izbailēs kļiedza: „Māmiņ, māmiņ, sekvestrators!“ Izrādījās, ka tas bija pašu skolotājs.

Tas tika darīts, lai lietuviešus izputinātu no viņu saimniecībām un tai vietā ieliktu poļus no Polijas vidienas. Tādā un citādā ceļā, sevišķi gar 500 klm izstiepto administrācijas līniju tika noņemti ap 20 000 poļu kolonisti. Ja lietuviskos novados nodokļu nasta nebija panesama, tad rutenizētos, kā mazāk kultūrālos, tā iedzīvotājus noveda galīgā nabadzībā un izmisumā. Pirkspēju tiem nebija nekādu: nepieciešamo tie ņēma uz parāda no žīdu tirgotājiem, kuŗi tos ļoti izmantoja. Pašu poļu valdības opozīcijas prese rakstīja, ka šiem zemniekiem vienīgais pārtikas līdzeklis esot kartupeļi, viņiem trūkstot sāls, sērkociņus viņi dalot uz pusēm un pat 4 daļām u. t. t. Šķiltavas lietot bija aizliegts. Vainīgos sodīja. Uz stingrāko bija aizliegts tabaku audzēt, lai valsts tabakas monopalam neceltos zaudējumi. Audzētājus sodīja ar naudas sodiem.

VIETĒJO IEDZĪVOTĀJU NOSKAŅOJUMS

Nereti poļu amata personas baltruteņu sādžās, Pad. Savienības pierobežā, uzdūrās uz parādību, ka zemnieki vakara stundā, sapulcējušies pie kāda, kam bija radio, gulēdami uz grīdas, klausījās baltruteņu valodā pārraidījumus no Minskas, bet citās vietās atkal lietuviešu un poļu valodās raidījumus no Kauņas. Bet arī to nedrīkstēja, radio aparātus pastāvīgi konfiscēja. Zemnieki tomēr bija labi informēti, kas notiek Lietuvā, ka tur ir lielas organizācijas, kā „Maistas“, „Lietūkis“, „Pienocentras“, kuŗu uzdevums celt zemnieku labklājību, ka valdība rūpējas vairāk par zemniekiem, ka nodokļu nasta tur tā nespēj u. t. t. Sekas bija tās, ka pašvaldības vēlēšanās lietuviešu sarakstam sāka nodot balsis pat tādos pagastos, kur tautiskā apziņa likās būt mirusi. Okupantiem šis apstāklis bija sevišķi nepatīkams.

Kauņā cita pēc citas pacēlās jaunceltnes, pilsēta pletās plašumā, kurpretim Viļņā, pateicoties no Polijas ieplūdušajām amata personām un ierēdņiem, vietējiem trūka dzīvokļu, bet celtniecības pilsētā nebija gandrīz nekādas. Viļņa palika tāda pati, kāda tā bija Krievijas caru laikos.

VIĻŅAS KORIDORAM JĀTOP POLISKAM

Ja krievu caru valdīšanas laikā, sevišķi 19. g. s. 2. pusē un šā gadu s. sākumā, administrācija pielika visas pūles, lai Viļņas pilsētu un Viļņas guberņu pārvērstu par tīri krievisku apgabalu, tad poļu okupācijas laikā pilsētai un apgabalam vajadzēja pārvērsties par tīri polisku vaivadiju. Kad pēc 1. pasaules kara atjaunoja Polijas valsti, tad poļu tanī bija tikai 52%, tikko pāri pusei no visiem iedzīvotājiem, jo jaunai valstij bija pakļauta gandrīz puse no Lietuvas, lieli apgabali no Baltrutenijas un vēl lielāki no Ukrainas, tāpat daļa vācu apdzīvotu apgabalu. Tos steidzīgā kārtā

vajadzēja pārpoļot, lai rādītu pasaulei, ka Polija nav daudz nāciju zeme. Šī steidzamības politika valsts vadītājus pavadīja visus Polijas neatkarības laikus līdz pat 1939. g. Lai tik atceramies rudeni 1915. g. Viļņā, kad krievi bija tikko izgājuši un vācieši ienākuši, taisījās izdarīt vispārējo ļaužu skaitīšanu. Tad poļu miliči staigāja pa dzīvokļiem un brīdināja, ka dzīves nebūs, kas nepierakstīsies par poli, garīdznieki no kancelēm draudēja ar ekskomunikāciju, kas pierakstīsies par lietuvu vai baltruteni. Šāda augstākā mēra neiecietības politika pret citām tautām bija par vienu no iemesliem, ka Polija tik uz papīra bija demokratiska valsts, kuŗā paredzētas tiesības visām nācijām. Ikdieniskā dzīvē tās ik uz soļa brutālā kārtā tika pārkāptas.

Labā liecība tam ir tās pašas Viļņas pilsētas domes vēlēšanas 1928. gadā. Kaut gan lietuvieši tās boikotēja, tomēr divas partijas — tautininki un sociāldemokrati izgāja ar sarakstu nr. 5. Parādījās plakāti un uzsaukumi: „Atjaunosim Viļņai tās lietuvisko seju! Darbu un pilsētas dienestu visiem iedzīvotājiem! Viļņā un Viļņas apgabalā lietuviešu un baltruteņu valodām līdzīgas tiesības skolās, baznīcās un visās iestādēs!“ Okupanti, kas pilsētā bija saplūduši no visām Poljas malām, lēca vai no ādas laukā, rāva un plēsa plakātus nost. Viņu avīzes draudēja publicēt to vārdus, kas balsošot par lietuviešu listi. Baznīcā atkal iejūdzās pretlietuviskā kampaņā un atļāvās izmest saukli: „Tiem nav vietas, kas balsos par sarakstu nr. 5.“ Bez paraksta izmētos uzsaukumos draudēja izsūtīt no pilsētas ikvienu, kas parādīšot līdzjūtību lietuviešiem.

Kad ievēlētā dome sanāca, lietuviešu pārstāvis Dr. J. Šlapelis nāca ar priekšlikumu, lai lietuviešu, baltruteņu un žīdu valodas domes sēdēs būtu oficiālas. Ar poļu soc. - demokratu, baltruteņu un žīdu balsīm šo priekšlikumu pieņēma, bet poļu pilsētas galva uzlika savu „veto“. Tad Dr. J. Šlapelis griezās ar sūdzību pie iekšlietu ministra. Arī tas uzlika savu „veto“. Pilsētas dome piešķīra vienreizējo pabalstu lietuviešu skolām un pieaugušo kursiem. Pilsētas galva to svītvoja.

Še redzams, ka amatu personas nevienā vietā un gadījumā nerēķinājās ar tautas vēlētajiem pārstāvjiem.

Jau 1919. g. 23. aprīlī pēc boļševiku padzīšanas okupantu valdība izdeva rīkojumu valsts un pašvaldības iestādēs lietot vienīgi tikai poļu valodu. Tai pašā gadā policija pavēlēja firmām no izkārtņēm svītrot lietuvisko tekstu. Kad tās vilcinājās, 1920. g. janvārī policija staigāja un rāva nost ne tik vien firmu, bet visas lietuviskās izkārtnes. Kā par brīnumu vairākus gadus pie Zaļā Tilta pār Neris upi bija palicis Lietuvas ģerbonis — Vytis, kuŗu tur bija ieliedējis tilta cēlējs inž. P. Vileišis.

Policija to 1925. g. 20. februārī noplēsa.²

Tika darīts viss, ko tik vien varēja, lai iznīcinātu pilsētas un apgabala nepolisko raksturu.

LIETUVIEŠU ORGANIZĀCIJAS

Jau pašos okupācijas pirmajos gados ātri vien likvidēja visas baltruteņu skolas un organizācijas, tāpēc ka nebija nacionālas baltruteņu valsts, kas varētu protestēt vai sagādāt poļiem neērtības un pacelt balsi, lai to dzirdētu pasaule. Citādi tas bija ar lietuviešiem. Rietumos no Viļņas koridora stāvēja neatkarīga Lietuvas valsts. Kaut vai to pašu diplomātisko sakaru atjaunošanas vai „poļu“ minoritātes dēļ Lietuvā u. t. t. lietuvisku skolu, lietuviskas baznīcas un organizāciju mūžs bija gaŗāks kā baltruteņu. Lietuviešu skolas un organizācijas pastiprinātā kārtā sāka rasties kaŗa laikā, kad krievu valdība vairs nelika ceļā šķēršļus, sākot ar 1915. gadu. Tas turpinājās 1919. g. sākumā, kad lielinieku režīms vēl nebija nostiprinājies un 1920. g. vasarā, kad lietuvieši valdīja Viļņā, tāpat „Vidus Lietuvas“ laikā, kaut gan tad sākās jau to likvidēšana. Kultūrālās un saimnieciskās organizācijas darbojās ļoti rosīgi ar lielu nodaļu skaitu, tāpēc nevaram paiet gaŗām, nepiegiezuši vērības to nozīmei. Kaŗa laikā Viļņā nodibinājās Lietuviešu palīdz. biedrība kaŗā cietušajiem, no tās izveidojās Liet. labdarības biedrība, kuŗas svētīgo darbu jau redzējām. Biedrības centrālā

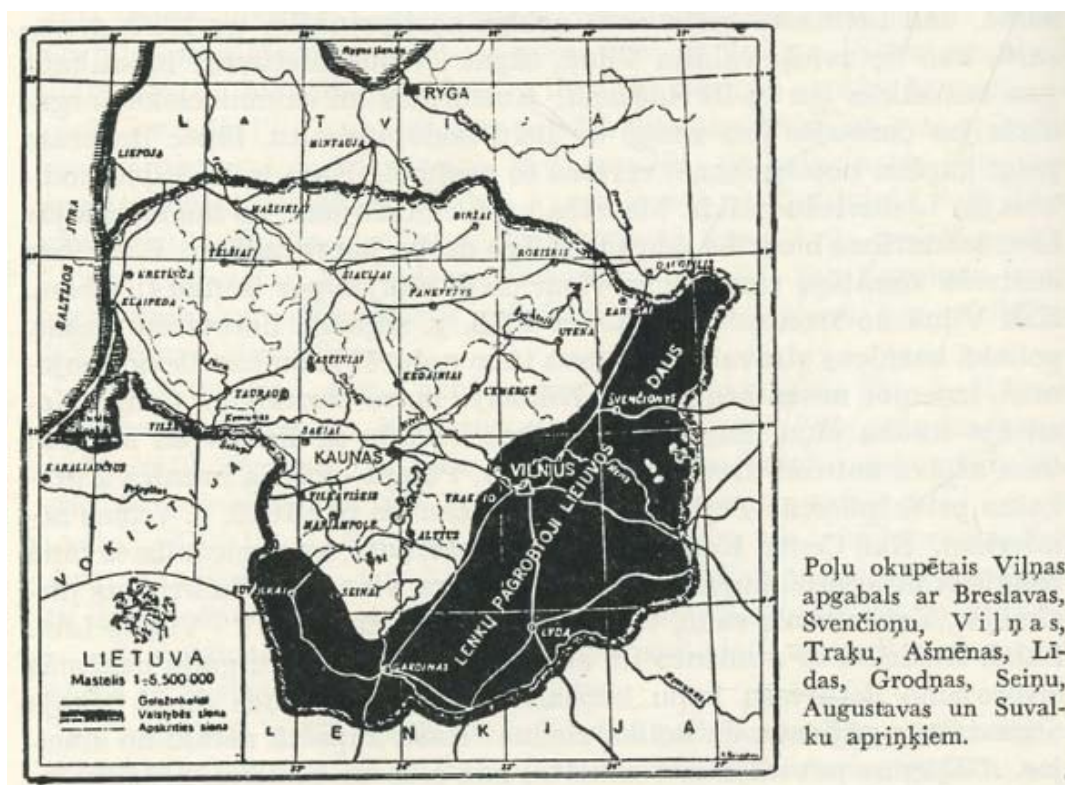
² J. Cienas „Vilnius tarp Audrų“, 115.—116. lp., 129. lp.

komiteja vienmēr un visur droši cīnījās par tautas tiesībām. Kad Viļņā no frontes apgabaliem 1915. g. saplūda lietuviešu masas, poliskā baznīcas virsvalde neatļāva tiem noturēt baznīcās dievkalpojumus, izņemot nesen atgūto Sv. Nikolaja mazo baznīciņu. Centr. Komiteja iesāka cīņu, kuŗa ievilkās, bet beidzās ar lietuviešu uzvaru: tiem atļāva noturēt dievkalpojumus Sv. Pēterā - Pāvila baznīcā Antakalna priekšpilsētā. Poļi šo gadījumu nosauca par 1915. g. Viļņas nemieriem. Kad Centr. Komiteja 1919. g. paziņoja, ka nepiedalīsies tādā reliģiskā procesijā, kuŗai politisks raksturs, viens poļu laikraksts piezīmēja „Vai mironis sauc, vai ļaundaris augšāmcēlies?“ Viļņas Liet. Labd. Biedrība ar studentu un skautu palīdzību katru gadu uzņēmas ievērojamo lietuviešu kapu kopšanu, mirušo piemiņas dienā rīkoja organizētus gājienus un nolika ziedus Rasu kapsētā netālu no stacijas. Gājienus pavadīja gan atklāta, gan slepena policija, neatkāpdamās ne soļā. Asāka sadursme notika 1936. g. un 1937. g., kad policija ar rungām dzina ļaužu pūli no kapsētas ārā. Smagāk cieta redaktors J. Latvys un S. Urbonavičius.

Viļņas Liet. skolotāju biedrība bez saviem tiešajiem uzdevumiem īsā laikā prata noorganizēt bibliotēku ar 300 sējumiem un konstatēt Viļņas apgabalā pāri par 1000 senlietuvju kapu vietu u. t. t. Sv. Kazimira biedrība sāka darboties 1925. g., kaut gan statūti bija iesniegti jau 1922. g. Biedrības mērķis bija audzināt un sargāt jaunatni kristīgi nacionālā garā, rādīt, ka īsts katolis var būt arī lietuvietis, pretēji pārpoļotāju paustajām aplamībām. Biedrībai bija milzīga piekrišana, tai bija jau 476 nodaļas ar tikpat daudz grāmatu galdiem pat vistālākajos okupētā apgabala novados. Tā uzturēja 26 bērnu dārzus. Nodaļām bija savi karogi, savi koŗi, kuŗi sarīkoja dziesmu dienas, laikrakstu abonēšanas sacīkstes, teātra izrādes, priekšlasījumus u. t. t. Darbība plētās plašumā. Bet kad par archibīskapu nāca Jalbžikovskis, sākās nodaļu slēgšana, bibliotēku un inventāra atņemšana. „Lietuviešu zinātņu biedrība“, vēlāk „Zinātņu Akadēmija“ dibināta 1907. g., bija līdzīga derīgu grāmatu nodaļai savā laikā pie Rīgas latviešu biedrības. Viņas centrā bija tautas atmodas apustulis Dr. J. Basanavičius. Biedrības nopelni ir lieli. Ar Amerikas tautiešu atbalstu tā rūpējās par zinātnisku grāmatu iegādi, likdama pamatus augstākiem kursiem 1919. g. — 1920. g. un vēlākai Lietuvas universitātei. Liels nopelns tai ir vēl, ka tā organizēja tautas gara mantu vākšanu Viļņas apgabalā. Līdz 1932. g. bija savākts 10.000 dainu, 4.500 pasaku, 21.560 sakāmvārdu, 3.640 māņu un buŗamo vārdu, 5.470 mīklu u. t. t.

„Lietuviešu mākslas un literātūras biedrība“, dibināta 1932. g. rudenī, rīkoja literārus diskusiju vakarus, izdeva rakstu krājumu „Māksla un Literātūra“, vadīja ceļojošo teātri „Vaidila“, kuŗa izrādēm bija ļoti liela piekrišana. Laikā no 1923. g. līdz 1932. g. notika 859 izrādes visos okupētā apgabala apriņķos, neieskaitot pašu Viļņas pilsētu. Izrāžu skaits būtu bijis daudz lielāks, ja ļoti daudzos gadījumos tās nebūtu aizliegtas. Izņēmums bija Augustavas apriņķis, kur nebija nevienas izrādes. Biedrība gatavojās rīkot 1924. g. vasarā vispārējos Viļņas apgabala dziesmu svētkus sakarā ar Viļņas dibināšanas 600 gadu un preses brīvības 20 gadu atceri. Gatavojās ar prieku un lielu sajūsmu, bet svētku priekšvakarā nāca aizliegums.

„Viļņas Liet. lauksaimnieku biedrība“ tika dibināta 1926. g. rudenī lietuviešu lauksaimnieku konferences laikā. Tai bija ļoti daudz nodaļu un biedru, tā uzturēja kooperatīvus un pienotavas, ierīkoja sēklu tīrīšanas punktus, betona akas, tai bija jumta dakstiņu dedzinātava, tās rīcībā bija moderni lauksaimniecības darba rīki, tā katru gadu rīkoja graudu, spēkbarības un dārzāju audzēšanas konkursus, izdeva populāru laikrakstu „Dirva“ u. t. t. Jaunie agronomi lauksaimniekiem sniedza dažādas instrukcijas. Liekas, ka valstij par šādiem iedzīvotāju pasākumiem būtu jābūt pateicīgai, tie cēla iedzīvotāju un līdz ar to valsts labklājību. Tā tas par nožēlošanu nebija. Drīz vien pēc dibināšanas vietējie varas vīri visādi traucēja nodaļu darbību, kamēr 1938. g. 22. februārī ar vaivada L. Bocianka rīkojumu slēdza pašu biedrību. Iedzīvotāji L. Bocianski viņa bargās rīcības dēļ bija iesaukuši par biedēkli - pabaisa.

Viņš bija izstrādājis projektu, pēc kura lietuviešus Viļņā vajadzēja pavisam iznīcināt. Projektu iesniedza valdībai, un tā to pieņēma. Projekta norakstu lietuvieši Kauņā 1939. g. iespieda poļu valodā ar angļu tulkojumu. (Liet. Encikl. 3, 90. lp.)

„Liet. atturības biedrība“ bija palikusi tikai kā nodaļa no pirmskaŗa lielās biedrības, kuŗai bija 49.600 biedru. Poļu okupācijas laikā tā darbojās tikai kā nodaļa pie Sv. Nikolaja draudzes; provincē visas nodaļas bez izņēmuma slēdza.

Liet. sanitārā palīdzības biedrība, dibināta 1918. g., uzturēja poliklīniku ar 14 ārstiem, 8 medicīniskām māsām, 25 sanitāriem. Tā bija tik labi nostādīta, ka daudzi poļi tur ārstējās. Tai arī nedeļa miera: 1922. g. kratīšanu laikā no gultām izcēla pat slimniekus un direktoram Dr. D. Alseikam 6 dienu laikā pavēlēja atstāt Viļņu. Tikai telegramma T. S. sekretāram spēja izsūtīšanu apturēt. Kad izsūtīt neizdevās, aptiekām aizliedza izsniegt zāles uz Dr. D. Alseikas un Dr. V. Alseikienes receptēm.

„Viļņas Liet. Skauti“. Šī organizācija dibināta 1925. g. 16. februārī, pateicoties P. Žižmara iniciātvai. Par goda skautu izraudzīja Dr. J. Basanaviču. Savu karogu līdz Viļņas atbrīvošanai pārvilka ar melnu sēru lentu, J. Basanaviča kapa bedri Viļņā Rasu kapos 1927. g. februārī aizbēra ar smilšu saujām, nelietojot lāpstu, rīkoja soļotāju sacīkstes apkārt Viļņai, ekskursijas pa visu okupēto apgabalu, ekskursijas kājām uz neatkarīgo Lietuvu u. t. t. Varas vīriem tāds lietuviešu skautu patriotisms nepatika. Tie šai starptautiskai organizācijai nedrīkstēja ķerties klāt, bet toties vajāja viņas vadītājus, tā kā dibinātājs P. Žižmars bija spiests doties uz Neatkarīgo Lietuvu.

„Viļņas Lietuviešu Studentu Savienība“, dibināta 1925. g. rudenī, bet pēc statūtu ierobežojumiem apstiprināta tikai 1927. g. 18 martā. Tai vairākas reizes draudēja slēgšana. Priekšnieku A. Juknevičius apvainoja par līdzdalību karoga pacelšanā Gedimīna kalnā 1928. g. 16. februārī, draudēja viņu izslēgt no universitātes un pašu biedrību slēgt, apvainojot to statūtu pārkāpšanā un politiskā sadarbībā ar vecākās paaudzes akadēmiski izglītotajiem sabiedriskajiem

darbiniekiem. Tā būtu slēgta, ja to nebūtu aizstāvējis prof. J. Rudnickis, kas bija tās kurators un vienīgais lietuviešu labvēlis starp poļu profesoriem. Vācu okupācijas laikā viņa bijušie lietuviešu studenti to glāba no bada. Vispār Viļņas Stefana Batorija universitātes gars lietuviešiem bija naidīgs. Kad Viļņas Liet. Studentu Savienība 1938. g. 15. maijā rediģēja Polijas prezidentam memoriālu par nenormālu lietuviešu stāvokli Viļņas apgabalā, rektors to neakceptēja. Reizē ar to savienībai, sevišķi tās valdei, tika draudēts ar izslēgšanu no baznīcas. Pēc tam aizliedza nēsāt cepurītes nacionālās krāsās un lietot karogu. Pašu savienību neslēdza.

Viļņas Liet. amatnieku un strādnieku biedrība. Tā kā pilsētā lietuviešu strādnieku un amatnieku bija daudz, tad tie sāka organizēties jau pirms 1914. g. ap Viļņas Liet. labdar. biedrību. Pēc kara Centrālā Komiteja ierīkoja šuvēju, kurpnieku, galdnieku, audēju, adītāju u. c. darbnīcas. Darbībai paplašinoties, radās vajadzība pēc profesionālas biedrības, kuŗu atļāva tikai 1933. g., kaut gan lūgums un statūti bija iesniegti jau 1929. g. Biedrība uzturēja amatnieku skolu, rīkoja izstrādājumu izstādes, izveidoja savu orķestri, darbojās literatūras, sporta sekcijas u. t. t. „Viļņas Liet. Klubs“ ir apstiprināts 1920. g. Tā telpas ilgus gadus kalpoja dažādu organizāciju sēžu noturēšanai un zāle — sarīkojumiem. Bez tam bija vēl „Romuves Klubs“, „Liet. Sporta Klubs“ un Liet. Kreditkooperatīvs“, kas dažādiem nosaukumiem darbojās no 1919. g. līdz 1938. g. Visām tām organizācijām bija ļoti liela nozīme lietuviešu saimnieciskā un kultūrālā dzīvē.³

LIETUVIEŠU SKOLAS

Pavisam poļu okupācijas laikā Viļņas apgabalā tika atvērtas un darbojās ap 250 lietuviskas skolas. Sevišķi nopelni skolu ziņā ir izglītības biedrībai „Rytas“. Bija divi darbības centri — Viļņas „Rytas“ un Švenčionu „Rytas“. Biedrība uzturēja divas ģimnazijas — vienu Viļņā, dibinātu 1915. g., kuŗa bija arī pirmā vidējā lietuviska mācības iestāde visā Lietuvā, un otru — Švenčionos. Ģimnazisti izdeva šafirografētus laikrakstus. Diemžēl, veseli izlaidumi abiturientu pārbēga neatkarīgajā Lietuvā, lai tur studētu un arī tur paliktu. Atlikušie, atgriežoties laukos, uzturēja možu nacionālo garu. Viļņā darbojās lietuviešu skolotāju seminārs, audzēkņu skaits sniedzās pāri par 300. Kad to slēdza, lietuviešu sūdžības aizgāja līdz Tautu Savienībai, bet velti. „Kultūras“ biedrība gan dabūja atļauju atvērt semināru, bet tam pretojās pašu lietuviešu labā novirziena piekritēji, tādā kārtā kaitējot kopējai tautas lietai. „Kultūras“ biedrība uzturēja arī pamatskolas, starp citām tai bija pamatskola Viļņā. Cik skolu tā uzturēja pavisam, trūkst ziņu. Biedrība „Rytas“ noorganizēja ceļojošu tautas universitāti, kuŗai bija liela piekrišana. „Rytas“ darbojās kristīgi katoliskā garā, jo visi Viļņas apgabala lietuvieši ir katoļticīgi. Lielī nopelni biedrībā bija J. Kairiūkštim, priest. P. Kraujēlim, Dr. M. Reinim, priest. K. Čibiram u. c. Ar viņu pūlēm 1922. g. decembrī Ziemsvētku brīvlaikā tika sasaukta visu Viļņas apg. lietuviešu skolotāju konference, 1923. g. tika sarīkoti pedagogiski kursi, sākot ar 1924. g. tika sarīkoti papildu kursi skolotāju tiesību iegūšanai, 1925. g. vasarā kursu dalībnieku skaits bija pieaudzis, bet 1926. gada vasarā to jau bija 117. Tai pašā laikā jau sāka pielietot spaidus: 1923. - 24. māc. gadā prasīja pavalstniecību, t. i., pierādījumu, ka cēlies no okupētā apgabala, 1924. - 25. māc. gadā prasīja politisko uzticamību. Tas bija stiepts jēdziens, ko visādi varēja iztulkot un katram skolotājam pierakstīt neuzticamību, kas audzināja lietuviskā garā. Polītiskās uzticamības prasība bija signāls lietuviskas skolas iznīcināšanai. Tā sākās 1927. g. ar sabiedrisko un skolu darbinieku vadošo personu P. Kraujēļa, K. Čibira un J. Kairiūkšta arestiem, arestēja arī 15 skolotājus.

Tautas atmodas darbinieks un apustulis J. Basanavičius dzīvoja Viļņā un nedomāja to atstāt. Domā, ka viņam neiedrošinājās ķerties klāt viņa populāritātes dēļ visā lietuviešu tautā. Liktenīga ir viņa nāves diena: mira 75 gadu vecumā 1927. g. 16. februārī, kad bija pagājuši 9 gadi no Lietuvas

³ J. Cīcenas „Vilnius tarp Audrų“, 287. — 348. lp.

valsts proklamēšanas, kuŗā viņš pats piedalījās. 21. februārī viņu paglabāja Rasu kapos, kur dusēja jau citi redzami tautas darbinieki. Viņa pieminēklī ir iecirsti šādi vārdi: „Kada mes jau in dulkes pavirsim, jei lietuviška kalba bus tvirta pastojus, jei per musu darbus, Lietuvos dvasē atsikvošes — tasyk mums ir kapuos bus lengviau, smagiau ilsetis.“ (Kad mēs būsim pārvērtušies pelnos, tad mums būs vieglāk dusēt, ja ar mūsu darbiem lietuvju gars būs atdzimis un lietuvju valoda nostiprinājusies.)

Lietuviešu skolu skaits ātri auga. Pieprasījumi nāca no Ašmēnas, Breslavas, Grodņas, Līdas, Seinū, Suvalku, Traķu un Viļņas apriņķiem, tātad no visa okupētā apgabala. Tā 1925. g. Seinū apr. 3 draudzes vien iesniedza vairāk kā 700 deklarāciju pēc 30 valsts uzturētām skolām ar lietuviešu mācības valodu. Prasības svešā vara noraidīja. Atlika „Rytas“ uzturētās skolas, kuŗu skaits pakāpeniski auga. Švenčionu „Rytas“ 1919. - 20. māc. gadā bija 12 skolas ar 458 skolniekiem, 1923. - 24 māc. g. 59 skolas ar 1989 skolniekiem, bet 1924. - 25. māc. g. jau 70 skolas ar 2123 skolniekiem. Viļņas „Rytas“, kuŗa darbība aptvēra daudz plašākus apgabalus, uzturēja 170 — 180 skolas ar 5000 — 6000 skolniekiem. Lietuviskas skolas prasīja tālos pagastos Viļņas apgabala nomalēs: Ščučinās pag., Līdas apr., Višniavas un Peršiūkšču pag., Vileikas apr., pat no Valažīnas apr. Pasaļu, Ramoškoņu, Salu, Tumašoņu un Valdziku ciemiem, kas savukārt apstiprina apgabala lietuvisko garu.

LIETUVIEŠU SKOLU SLĒGŠANA

Lietuviskas skolas arī atvēra un tās sāka darboties. Kad 1924. - 25. māc. gadā sākās skolotāju vajāšana, līdztekus tai sekoja skolu slēgšana un jaunu skolu atvēršanas pieprasījumu noraidīšana. Bija gadījumi, piem., Švenčionu apr. Dūkštas pag., kur deklarācijas to iesniedzēju acu priekšā tika saplēstas, delegācijas un to vadoņi tika sodīti, kad viņi griezās ar deklarācijām pēc lietuviskām skolām, piem., Ašmēnas apr., Dievenišķu pag. Tomu Leiku, kad to 1928. g. 2. janvārī ieslodzīja uz 1 gadu cietumā. Aizgāja pat tik tālu, ka 1927. g. Švenčionu apr. Kretoņu ciemā policija 6 stundas tirdīja 9 gadus veco Ceciliju Rastentyti par atteikšanos iet poļu skolā, viņa tika piekauta līdz nesamaņai.

Sakarā ar skolu slēgšanu okupantiem bija jāpiedzīvo dažreiz viens otrs nepatīkams gadījums no lietuviešu puses. Kad 1922. g. Līdas apr. Eišišķu pag., Purvēnu ciemā slēdza lietuviešu skolu un tās vietā atvēra poļu, skolotājam pastaigājoties, pazuda visi skolas logi. Bija vēls rudens. Skolotāja vēl dažas dienas uzturējās, sala un tad aizgāja. Tai pašā pagastā kāda cita skolotāja meklēja dzīvokli. Nebija. Meklēja uzturu. Nebija. Gribēja doties uz Līdu, nebija kas ved. Kad iejaucās žandarms un kādam zemkopim pavēlēja aizvest, salūza ritenis. Skolotāja ar žandarmu devās uz nākošo ciemu, bet bērni deva kājām vaļu un ar līkumu bija jau priekšā. Kad ieradās žandarms ar skolotāju, izrādījās, ka visiem pajūgi nav kārtībā. Nu abiem naktī un lietū kājām bija jādodas uz Līdu. Švenčionu apr. Daugelišķu pag. Senišķu ciemā poļu skola slēgtās lietuviešu vietā darbojās kāda lielāka zemkopja mājā. Skolotājas istabas durvīm ne no šā, ne no tā pārlūza atslēga. Bija ziema. Skolotāja gribēja līst caur logu. Saimnieks neļāva. Tad skolotāja pasauca atslēdznieku no tuvumā esošās kaŗaspēka vienības. Tas atlauza durvis. Skolotāja paņēma savas mantas un nozuda.

Lietuvieši skolu slēgšanai pretojās gadiem, bet kad svešinieki ķērās pie saimnieciskiem spaidiem, kas draudēja iznīcināt visu iedzīvi, tad kapitulēja, bet ne bez noteikumiem: ļāva bērniem iet valdības skolās, bet mājās mācībām ņēma atlaistos lietuviešu skolotājus. Arī tos sāka vājāt.

Skolu slēgšana norisinājās visai straujā tempā, tomēr pakāpeniski, tā kā Švenčionu „Rytam“ 1934.- 35. māc. gadā bija vairs tikai 17 skolu ar 952 skolniekiem. Līdzīgā kārtā pakāpeniski tika likvidētas arī Viļņas „Ryta“ uzturētās skolas. Visbargākais bija 1927. gada 4. un 5. oktōbra rīkojums par 47 „Ryta“ uzturēto skolu slēgšanu. Vēlākos gados citu pēc citas slēdza abu biedrību

uzturētās skolas, kamēr 1938 g. pēc Polijas ultimāta bija palikusi vairs tikai 1 skola. Likvidēja Švenčionu ģimnaziju, bet atstāja Viļņas ģimnaziju, vairāk izskata pēc, lai rādītu, ka lietuvieši netiek vajāti, tiem ir pat sava ģimnazija, kaut gan tautas masām vairāk nozīmīgākas bija tautskolas. Iestāšanās noteikumi Viļņas ģimnazijā bija tik dīvaini kā, laikam, nekur citur pasaulē. Iestāties savā ģimnazijā varēja tikai to lietuviešu bērni, kuriem poļu administratīvās iestādes atzina par vajadzību dot atļauju. Sensacionāls bija gadījums, par kuŗu rakstīja poļu avīzes. Kāds tēvs no Līdas aprīņķa austr. pierobežas, kuŗa lūgumu uzņemt viņa bērnus lietuviešu ģimnazijā poļu iestādes Viļņā bija noraidījušas. Līdzekļu trūkuma dēļ vairāk simts kilometrus devās kājām uz Varšavu pie izglītības ministra. Tur par tik stipru savas tautas mīlestību bijuši tā pārsteigti, ka tēvs ar atļauju atgriezās mājās.

Viļņas un Švenčionu ģimnazijas ir beiguši vairāki simti audzēkņi. Viļņas universitātē studēja pāri par simtu lietuviešu studentu. Daži desmiti studēja citās Polijas augstskolās, laba tiesa Kauņas Vitauta Dižā universitātē.

Skolu slēgšana atkarājās no tautskolu inspektoriem. Viens no centīgākajiem bija Līdas apr. inspektors Voss (Wos). Tas bija biedēklis ļaužu acīs bez pienākuma apziņas un ētikas. Viņš ne tik vien kā slēdza skolas, bet ar žandarmiem staigāja pa ciemiem, meklēdams tos, kas lasa lietuviešu laikrakstus. Kad jau bez agrāk slēgtām, viņš 1925. g. slēdza lietuviešu skolas Armoņiškos, Asavā, Beņakaiņos, Butrimoņos, Kaļesninkos un Nočā, tad izrādījās, ka viņš ir iztērējis skolotāju algas un skolu remontiem piešķirto naudu. Policija to saņēma un aizveda. Vēl biežāk nāca priekšā, kad poļu skolotāji palīdzēja žandarmiem vajāt ļaudis par lietuvisku laikrakstu vai grāmatu lasīšanu. Dūkštā 1925. g. poļu skolotājs Brezgens kopā ar policiju piedalījās Antakmenes ciema iedzīvotāju tirdīšanā un sišanā. Suvalku apr. Vidugīrās skolotājs Gņazdovskis tirdījis bērnus, lai stāsta, kam vecāki lasa lietuviskus laikrakstus. Pēc tam tos nodevis policijai. Kaņavas pag. Našūnu skolā par skolotāju ielikta poļu priesterā kalpone. Laikraksts „Garsas“ 1920. g. 24. n-rā ziņo, ka kāds poļu skolotājs aizņēmis no lietuviešu bērnu vecākiem daudz naudas, bet nav atdevis. Policija tikai tad iejaukusies, kad tika pieķerts pulksteņu zādzībā.⁴

Bija gadījumi, kad izglītības darbiniekus nogalināja. Diemžēl visi tie nav zināmi. Patriots Juozas Bakanauskas (1910 — 1932) pēc iesaukšanas kara dienestā tika apvainots spiegošanā un nošauts. Juozas Bakšys (1884 — 1925), Merkines vidusskolas direktors, pat Neatkarīgas Lietuvas pusē, tuvu administrācijas līnijai no paslēptuves tika sašauts, pēc kam Kauņā slimnīcā mira. Tās pašas skolas skolotājam Juozam Bloznelim (1895 — 1923) poļu kareivji naktī uzbruka, aizveda savā pusē, nošāva un iemeta Ņemunā. Pavasarī līķis uzpeldēja. Apglabāts Kauņā. (Liet. Encikl. 2, 62. lp. un 3, 81. lp.)

Ar lietuviešu skolu slēgšanu poļi piedzīvoja daudz nepatīkšanu un panāca pretējo: iedzīvotāju naidu un nacionālās apziņas pastiprināšanos. Līdas apr. Mockišku pag. Iedzīvotāji, kā vīrieši tā sievietes, atteicās bērnus sūtīt poļu skolā pēc tam, kam valdība lietuviešu skolu 1926. g. 12. decembrī bija slēgusi. Inspektors un policija draudēja. Nekas nelīdzēja. Tad aprīņķa priekšnieks uzlika naudas sodu — 8 zlotus par katru bērnu vai cietuma sodu. Vecāki izvēlējās pēdējo un pa sniegotajiem dzimtenes laukiem brida uz Līdas cietumu, lai izciestu sodu. Tas pats atkātojās 1926. g. un 1927. g. Līdas Beņakaiņu pagastā. Viļņas — Traķu apr. Valkininku pagastā notiesāto bija tik daudz, ka cietums bija pārpildīts un bija jāgaida sava kārtā. Lai to ātrāk panāktu, vecāki deva kukuļus novada policistam.

Švenčionu apr. Daugelišku pag. visas „Ryta“ skolas, skaitā 8, bija pārpildītas, bet poļu skolā bija tik 4 lietuviešu bērni. Tā paša aprīņķa Linkmēnu pag. vietējā muižā atvēra poļu skolu, kuŗa vilināja ar siltu pienu, pīrāgiem, medu un pāri zābaku, bet velti. Blakus esošā lietuviešu „Zuiku“

⁴ J. Cienas „Vilnius tarp Audrų“, 131. — 152. lp.

skola bija pārpildīta, tā ka skolotāja strādāja maiņās no agra rīta līdz vēlam vakaram. Tā tas bija visur, kur darbojās lietuviešu skolas, bet to bija maz, salīdzinot ar iedzīvotāju pieprasījumiem pēc tām.

Biedrības „Rytas“ skolu likvidācija bija sāpīgs sitiens lietuviešu kultūrai okupētajā daļā. Iesniedza gan lūgumus, gan protestus. Sekas bija tās, ka likvidēto skolu vietā atvēra valsts skolas.

POĻU ATĻAUTĀS UN LIETUVIEŠU SLEPENĀS SKOLAS

Atvērtās valsts skolas sadalījās 3 grupās: a) skolas ar lietuviešu kā mācības valodu, b) skolas ar lietuviešu kā palīga pasniegšanas valodu c) skolas ar lietuviešu valodu kā priekšmetu. 1933. - 34. māc. gadā a) nogrupējumā bija 14 skolas ar 603 skolniekiem, b) nogrupējumā — 42 skolas ar 1349 skolniekiem, c) nogrupējumā — 31 skola 1789 skolniekiem, skolu pavisam neapmeklēja 2100 skolnieku. Ārēji tas izskatījās gluži pieņemami, bet patiesībā tas tā nebija. Tā kā skolas uzturēja okupācijas vara, tad, zināms, viņa iecēla arī skolotājus. *Izglītības lietu vadītāji raudzījās, lai šie trīs skolu tipi nedarbotos pēc būtības, bet tikai formas pēc.* Bieži skolā ar lietuviešu mācības valodu atsūtīja poļu skolotājus, kas lietuviski nemācēja, vai lietuviešus, kas beiguši poļu skolotāju seminārus. No pēdējiem kā pateicību par to, ka dabūjuši valsts atalgotu vietu, prasīja, lai poļu valoda ieņemtu pirmo vietu un paliktu par mācības valodu. Kas to nedarīja, zaudēja vietu. Pārējo divu nogrupējumu skolās bieži lietuviešu valodu vai nu pilnīgi ignorēja, vai tās stundas pārvērtās par valodas kropļošanas stundām. Bija arī skolas, kuŗas strādāja pēc grupai atbilstošajiem noteikumiem, bet to darbība tika traucēta.

Pastāvot šādiem apstākļiem, atlaistie skolotāji organizēja īstas lietuviskas skolas, staigādami no mājas uz māju un apmācīdami bērnus grupās savā mātes valodā. Tādu skolotāju un slepenu skolu bija ļoti daudz. Varas vīriem tas nepalika noslēpums, tāpēc sākās atkal skolotāju vajāšanas dažādos veidos un paņēmienos, pa lielākai daļai izsūtot valsts iekšienē.

Atzīmējot Viļņā 1943. g. izglītības biedrības „Rytas“ 30 gadu pastāvēšanu, priest. K. Čibiras ziņoja par biedrības darbību un nozīmi. Tā ir likusi pamatus privātu lietuvisku skolu dibināšanai un skolotāju kadru sagatavošanai, 11 gados vien izlaisti 10.000 tautskolu beigušie, ciemos radīta lietuviskas skolas mīlestība un tiesiska apziņa prasīt pēc tās, poļu valdība spiesta atvērt lietuviskas valsts skolas, iespiest mācības grāmatas lietuviešu valodā, ierosināta tautiska kustība ciemos un tās saskare ar pilsētu, radīta mīlestība iepretim iespiestajam lietuviskam vārdam, vietām atdzīvināta tautiska kustība, kur tā likās jau mirusi.⁵

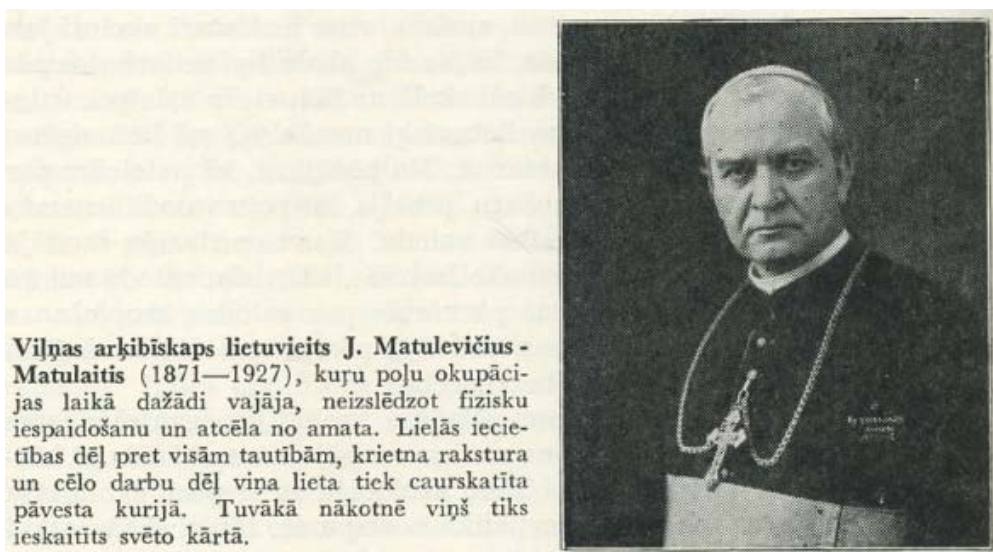
Kas atteicas uz tautisko kustību austr. Lietuvā vispār, tad tā līdz 1. pasaules kara laikiem bija kā ogle, kas sākusi kvēlot, bet poļu okupācijas laikos tā jau bija pilnās liesmās.

RELIGISKĀ UN BAZNĪCAS DZĪVE

Bīskaps J. Matuļēvičs bija pēc tautības lietuvietis. Viņš bija īsts gans savā vietā un nevienai tautībai nedarīja pārestību. Kamēr viņš vēl vadīja garīgo dzīvi (1918 — 1925), garīdznieku pārcilāšana un baznīcu pārvēršana par pārpoļošanas iestādēm un pretlietuviskiem aģitācijas punktiem bija ierobežota. *Grūta cīņa bīsk. J. Matuļēvičam bija ar tā sauktajiem poļu kara kapellāniem, kas nebija nekas cits, kā garīdznieku drēbēs tērptas žandarmerijas acis un ausis. Tie visādiem līdzekļiem centās kaitēt bīskapam, neizslēdzot pat atklāti atkārtotu piekaušanu,* kā tas bija ar priesteriem Bertuli, Karveli, Žemaiti u. c. Kara kapellāni griezās pie Vatikāna, lai ātrāk atsauktu „nederīgo“ bīskapu. Redzedami, ka ar garīdznieku nievāšanu draudzes nostāju nesalauzīs, tie ķērās pie kārtības ārdīšanas baznīcās, skandalu celšanas un ļaunību iebiedēšanas. Rodūnē, Līdas apr., 1923.

⁵ „Ateitis“ nr. 296, 21. decembrī 1943. g. Kaunas.

g. 4. aprīlī, poļu trieciennieku grupa no baznīcas izdzina lietuviešus, tas pats atkārtojās 8. septembrī. Tad bīskaps baznīcu slēdza. Kad pēc 7 mēnešiem to atvēra, poļi ar rungām un ķieģeļu gabaliem lietuviska sprediķa laikā ielauzās baznīcā. To atkal slēdza. Beidzot poļi panāca, ka par priesteri dabūja Ščemirski, īstu lietuviešu nīdētāju, kas tiem dievkalpojumu pavisam noliedza. Kad lietuvieši griezās pie viņa, lai atļauj draudzē dibinātu reliģisku biedrību Lietuvas patrona Sv. Kazimira vārdā, tas iesaucās: „Kam jums Sv. Kazimira biedrība, labāk to nosaucat kāda velna vārdā!“ Kā redzams, labsirdīgais un miermīlīgais bīskaps bija piekāpies ļaunas varas priekšā. Pariečes draudzē, Līdas apr., priest. Šimeliūnas, pārpoļots lietuvietis, 1919. g. 3. maijā spieda ļaudis mesties ceļos poļu valsts ģerboņa priekšā. Kas to nedarīja, nodeva žandarmērijai.⁶ Punksas baznīcā saņēma vairāk kā 100 vīriešus un sievietes un aizdzina uz Grodņas cietumu. Valkininku baznīcu dievkalpojumu laikā pat 2 reizes aplenca. Tas pats atkārtojās Dūkštas, Kazitišku, Palūšes, Paringa u. c. baznīcās Švenčionu apr.⁷

Lietuviešu iedzīvotāju un tāpat lietuviešu garīdznieku likteni nolēma 1925. gada 10. februārī, kad Polijas valdība ar Vatikānu slēdza līgumu. Viļņas Liet. Komiteja un garīdznieki ar enerģisko priest. K. Čibiru priekšgalā lūdza savu bīskapu ar labu neatkāpties un tautu neatstāt bargam liktenim. Daudz cietušais bīskaps tomēr piekāpās. Viņa vietā nāca polis Jalbžikovskis (1925. - 1939.) kuŗu ļaudis vēlāk dēvēja par lietuviešu ēdēju (lietuviu edikas). Nebija vēl vecais bīskaps atstājis Viļņu un jaunais ieradies, kad jau policija ķērās kārtot baznīcas lietas. Sākās garīdznieku apvainošana pretvalstiskā darbā, tirdīšana, vazāšana pa tiesām un cietumos sēdēšana. Nebija neviena lietuviešu garīdznieka, kas nebūtu cietis. Nelika mierā pat ērgelniekus un baznīcu kuŗu dalībniekus.

Neskatoties uz bīskapa stāvoklim piemēroto un svinīgo sagaidīšanu draudžu vizitācijas laikā un korrekto izturēšanos no lietuviešu puses, viņš neatlaidīgi un sistematiski meta no baznīcām laukā lietuviešu valodu. Lietuviešu tautības garīdznieku padzīšana no lietuviskām draudzēm bija parasta lieta. Nelīdzēja draudzes locekļu kolektīvie lūgumi. Kad archibīskaps Jalbžikovskis 1927. g. pavasarī vizitēja Nočas draudzi, Grodņas apr., lietuvieši, ceļos nometušies, lūdza, lai atstāj viņiem priest. J. Kuzminsku, archibīsk. atcirta: „Es pats kārtuju lietas!“ Padzītos lietuviešu garīdzniekus

⁶ J. Cīcenas „Vilnius tarp Audrų“, 181. — 182. lp.

⁷ Ibidem, 186. — 187. lp.

pārcēla rutenizētās jeb polonizētās draudzēs, kur tiem pret savu gribu bija jālieto poļu valoda un netieši jāturpina polonizācijas darbs. Dažreiz lietuviešu garīdzniekus pārcēla ārpus okupētā apgabala. Lietuviešu draudzēs iecēla priesterus, kas ne vārda neprata lietuviski. Sāpīgākais sitiens bija lietuviešu valodas tiesību ierobežošana vai pilnīga izmešana no baznīcām. Tīri lietuviskās draudzēs lietuviešu valodai atstāja 1—2 svētdienas mēnesī, jauktās ar nelielu skaitu poļu, pat evaņģēlija nolasīšanu lietuviešu valodā centās izsvītrot. Kristīgais lietuviešu laikraksts „Vilniaus Rytojus“ (Viļņas Rītdiena), kas bija visvairāk izplatīts, brīdināja valdību, ka bēgšana no poļu garīdzniekiem un atrašanās no baznīcas apmeklēšanas esot bīstama parādība pašai baznīcai, ļaudis varot pievērsties ateismam un komūnismam. Arī tas nelīdzēja. Gāja vēl tālāk.

Tuvojoties Vitauta Dižā 500 gadu nāves dienas atcerei 1930. g., krustceļos vai pie baznīcām tika novietots vairāk kā simts krustu ar iegrieztiem lietuviešu ornamentiem un lietuviskiem uzrakstiem. Krustu darināšanā izpaužas daiļā tautas māksla. Lietuviešu krusti daudzkārt vērsuši uz sevi ārzemnieku uzmanību. Poļu šovinisti naktīs krustus sadauzīja vai saskaldīja, nogremdēja ezeros vai citādā veidā sabojāja. Vietām pret to sacēlās tāda protestu vētra, piem. Marcinkoņu draudzē, Grodņas apr., ka prāva par krusta iznīcināšanu atbalsojās ārzemēs un aizgāja līdz Vatikānam.

Pašā Viļņā lietuviešiem bija nodota tikai viena Sv. Nikolaja baznīca. Tanī bija novietota Vitauta Dižā bronzas biste, kuŗu lietuvieši pagatavoja 1930. g. viņa 500 gadu nāves atcerei un gribēja novietot to katedrālē, bet to neatļāva.

Katru gadu maija mēnesī no visa okupētā apgabala malu malām Viļņā saplūda organizētā veidā tūkstošiem lietuviešu svētceļotāju. Tādā gadījumā tiem žēlīgi atļāva noturēt dievkalpojumus Sv. Jāņa un Aušras Vārtu baznīcā, kā arī Kalvarijas baznīcā pašā Viļņas pievārtē. Kad parastās svētdienās Aušras Vārtu baznīcā, kur itin kā oficiāli atļauti lietuviski dievvārdi, apjautājās, kuŗā laikā tie ir, atbilde bija „Wzbroniono“ (Aizliegts).

LIETUVIEŠU PRESE

Iespēstā vārda brīvība bija tik uz papīra; to vajāja vienmēr un visur, kamēr lietuvieši 1928. g. 1. decembrī trīs laikrakstus „Vilniaus Aidas“ (Viļņas Atbalss), „Kelias“ (Ceļš) un „Dirva“ (Druva) apvienoja vienā „Vilniaus Rytojus“ (Viļņas Rītdiena), kas sākumā iznāca divreiz, vēlāk trīsreiz nedēļā. Bez tā iznāca vēl daži nedēļas, kā „Vilniaus Žodis“ (Viļņas Vārds) un mēnešraksti Viļņā un Švenčionos. Tie visi turpināja iznākt līdz 1938. g. marta ultimātam. Laikrakstam „Vilniaus Rytojus“ sestdienās līdz nāca pielikums „Aušrele“ (Gaismiņa - Ausmiņa) bērniem un „Ūkininkas“ (Lauksaimnieks), kas, līdzdarbojoties mācītiem agronomiem, sniedza zemkopjiem lietišķus padomus. „Aušrele“, piedzīvojušu paidogogu vadīta, ar bērnu pasaulei saprotamu literāturu, vēsturiskiem un ģeogrāfiskiem tēlojumiem un ilustrācijām audzināja patriotisko jauno paaudzi. Liela nozīme bija Šlapelienes grāmatu tirgotavai Viļņā, kas iedzīvotājus apgādāja ar lietuviešu grāmatām un laikrakstiem. „Vilniaus Rytojus“ kā kristīgi - nacionāla virziena laikraksts cīnījās pret pārpoļošanu baznīcā, skolā un sabiedriskā dzīvē, tāpēc attiecīgus numurus bieži konfiscēja, bet vēl biežāk tas parādījās ar baltām slejām, kad cenzūra bija nosvītrojusi atsevišķus rakstus. Vēlāk atkal daļu šo rakstu iespieda, kad laikraksts ziņoja, ka par tādu un tādu raksta saturu viņš sodīts. Šo laikrakstu lasīja daļa Latvijas lietuviešu, pat latvieši, kas prata lietuviešu valodu. Lasot to sistematiski, izveidojās skaidra aina par okupētā Viļņas apgabala etnisko un ekonomisko stāvokli. Blakus dažāda satura ievadrakstiem, izcilus vieta tika ierādīta korrespondencēm no provinces. Tās tika sakārtotas pa apriņķiem, tā ka ar laiku sastādījās priekšstats un radās aina, kādos apriņķa pagastos un ciemos bija lietuviešu skolas un organizācijas, kuŗās draudzēs notiek cīņa par dievkalpojumiem savā valodā, kur tautiskā apziņa vēl vāja, kur lietuviešu valoda dzīva, kur tā mirst

vai ir mirusi. Bija ciemi, kur valoda dzīva, bet tautiskā apziņa tik vāja, ka, svešu varu iebaidīti, cilvēciņi negribēja par tautiskām organizācijām ne dzirdēt un noraidoši izturējās pret darbiniekiem. No visiem aprinķiem nāca ziņas, ka pagastā tādas un tādas sādžas lietuviskas, citas rutenizētas, pārtautas vai tās apmetušies svešie ienācēji. Pēdējie bija poļi un pārtautas sādžas — pārpoļotas, bet poļu vārdu nedrīkstēja minēt. M. Untulis izdeva poļu valodā darbu „Kas mēs esam? Poļi vai pārpoļoti lietuvieši?“ To konfiscēja. Autors gaidīja ar lielu interesi prāvu, bet nesagaidīja, jo tad nāktu atklātībā dažādu zinātnieku darbi par Viļņas apgabala iedzīvotāju īsto tautību. Kad Untulis jautāja cenzoram, kāpēc viņu par tādu darbu nesauc pie tiesas, tas atbildēja, ka vienkāršu ļaužu galvās varot rasties sajukums. Kad tos pašus cenzora vārdus iespieda laikraksts „Vilniaus Žodis“, to konfiscēja. Ar to cenzors konfiscēja pats sevi.⁸

Sākot ar 1919. g. 19. aprīli, kad poļi pirmo reiz okupēja Viļņu, redzam, ka līdz 1930. g. pavisam bija iznākuši 34 lietuviešu laikraksti ar atsevišķiem nosaukumiem un 30 vienreizējo izdevumu, 29 laikraksti tika slēgti, 13 laikrakstiem netika dota atļauja, konfiscēti 133 numuri, ierosinātas 28 preses prāvas, represijas pret lietuviešu presi vērstas 212 gadījumos. Īsi pirms Polijas sabrukuma 1939. g. Viļņā iznāca 5 lietuviešu laikraksti: 1) „Aidas“ (Vilniaus Rytojus vietā), līdzīgs dienas laikrakstam ar plašu informāciju kristīgi - nacionālā garā, 2) „Vilniaus Žodis“ progresīvi nacionāls nedēļas laikraksts, 3) „Vilniaus Aušra“ nedēļas laikraksts, lietuviešu katoļu akcijas oficiāls, 4) „Jaunimo Kelias“ un 5) „Lietuviškas Baras“ — mēnešraksti nacionālai kultūrai. „Aidas“ tika iespiests 2000 un „Vilniaus Žodis“ 1000 eksemplāros. Patiesībā lasītāju bija daudz vairāk, jo mazturības dēļ vienu laikrakstu abonēja vairākas ģimenes kopā un izplatīja par brīvu vēl tālāk, kas pavisam nespēja maksāt, tā ka lasītāju skaits sniedzās tuvu pie 50 vai pat vairāk tūkstošiem.

Visā okupācijas laikā lietuviešu presi vajāja dažādos veidos, pavisam nelikumīgā kārtā. Viļņas centrālais pats no cenzūras atļautus laikrakstus aizturēja uz ilgāku laiku. Kad apjautājās, kāpēc tas tā, ierēdņi atbildēja, ka neesot rīkojuma izsūtīt. Izrādījās, ka rīkojumu devusi kāda vara, kam uz to nav nekādu tiesību. Tādus pašus slepenus un noslēpumamus rīkojumus saņēma pagastu vecākie, sevišķi Viļņas saeimas 1922. g. un vēlāk pagastu pašvaldību vēlēšanām tuvojoties, lai vēlēšanu laikā lietuviešu ciemi tiktu izolēti no laikrakstiem. Bija gadījumi, kad laikraksti palika ceļā veselus 2 mēnešus, piem. Gervēču pag., Viļņas apr., Dievenišķu pag., Ašmēnas apr., Marcinkoņu pag., Līdas apr. Tos saņēma tad, kad vēlēšanas jau sen bija garām. Bija vēl ļaunāki gadījumi, kad 1922. g. un 1923. g. Kalesninku un Paļesjes apkārtnē, Līdas apr., žandarmi arestēja lietuviešu laikrakstu izplatītājus un piekāva vairāku ģimeņu locekļus, pie kuņiem atrada laikrakstus. Linkmēnos, Švenčionu apr. 1921. g. pats pasta priekšnieks savāca lietuviešu laikrakstus un pagalmā sadedzināja. Dūkstā, tai pašā aprīnī 1921. g. 6. jūlijā policija saņēma un sita 50 cilvēkus, kas bija atnākuši saņemt laikrakstus.⁹

Līdzīgu gadījumu bija daudz. „Vilniaus Rytojus“ savā 10 gadu (1928. — 1938.) pastāvēšanas laikā ļoti bieži ziņoja, ka laikraksti ceļā pazūd, vietējās pasta iestādes tos aiztur vai iznīcina un vietējie varas vīri abonētus vajā, neizslēdzot fizisku ietekmēšanu. Uz lietuviešu sūdzībām iekšlietu ministrija gan solījās nebūšanas novērst, bet nekā nedarīja.

LIETUVIEŠIEM LABVĒLĪGĀ POĻU PRESE UN SABIEDRĪBAS DAĻA

Viļņā iznāca vairāki poļu dienas, nedēļas un mēnešraksti. Lielākie no tiem bija muižnieku „Slowo“, oficiāls „Kurjer Wilenski“, Piļsudska piekritēju un sensāciju lapa „Express Wilenski“ un nacionāldemokratu „Dzennik Wilenski“. Tie ievietoja naidīgus rakstus lietuviešiem un Lietuvai. Vienīgais izņēmums, kas spilgti atšķīrās no naidīgās kampaņas, bija laikraksts „Przeгляд Wilenski“

⁸ J. Cienas „Vilnius tarp Audrų“, 101. lp.

⁹ J. Cienas „Vilnius tarp Audrų“, 130., 253. — 254. lp.

(Viļņas Apskats). *To rediģēja pazīstamais lietuviešu labvēlis adv. L. Abramovičs. Viņš bija vispusīgi izglītots un ļoti humāns cilvēks, tolerantis ne tik vien lietuviešiem, bet visām Polijā dzīvojošām tautībām. Laikraksts puda ļoti nopietnus un oriģinālus uzskatus, noskaidrojot lietuviešu — poļu problēmu.* Uz tā rakstiem reaģēja visa Polijas prese, diemžēl, vietējie varas vīri to vajāja ja ne mazāk, pat vairāk kā lietuviešu presi. Bieži tam uzlika naudas sodus, to konfiscēja, vai pēc cenzūras svīturošanas tas parādījās baltām slejām. Redaktoram bija jāpiedzīvo visādi personīgi apvainojumi, pazemojumi un draudi pat pie redakcijas telpām. Viņš bija tā sašutis, ka taisījās likt redakcijas logā uzrakstu: „Maziskais cilvēks, ja tev nav kas skaidrībā, ienāc, noskaidrosim, ja ne, pazūdi no loga!“ Laikraksta redakcijas loceklis adv. B. Šiškovskis aizstāvēja lietuviešus daudzās viņiem bez iemesla inkriminētās politiskās prāvās. Asprātīgais advokāts tādos gadījumos kā lieciniekus, tā prokuroru nostādīja tādā neveiklā un muļķīgā stāvoklī, ka tiesas zēle vai lūza no smiekliem. Līdzīgā stāvoklī tiesu nostādīja arī citi poļu advokāti, kuŗi aizstāvēja lietuviešus, piem., Kovaļskis un Nadzeļskis. Pēdējais bija izsaukts no Varšavas un skandalozajā lietuviešu sabiedriskā darbinieka K. Stašja (Stašys) prāvā Viļņā 1937. g. pavasarī publiku tiesas zālē ne vien smīdināja, pienaglojot nepatiesos apvainojumus un liecības, bet publika vairākkārt sāka kliegt un rēkt, izsaucot apjukumu un pārtraucot gandrīz prāvas gaitu. Tā ir laba liecība, ka Viļņas iedzīvotāji nebija apmierināti ar nemitīgajām lietuviešu vajāšanām.

Adv. B. Šiškovskis arī visu taisnīgo un krietno poļu vārdā 1939. g. 28 oktobrī apsveica Viļņā iesloļotāju lietuviešu kaŗaspēku. Kādu laiku lietuviešu pusē nostājās „Gazeta Codzienna“, kuŗas redaktors un izdevējs bija J. Mackēvičs. Vēlāk viņš lietuviešu preseī uz Kauņu sūtīja ziņas, ka neviens kaŗaspēks, kas savā laikā iesloļojis Viļņā, neesot ar tādu prieku un sajūsmu sagaidīts kā lietuviešu, kad tas 1939. g. 28. oktobrī iesloļojis Viļņā.¹⁰

LIETUVIEŠU VALODA DZĪVA VISĀ OKUPĒTAJĀ APGABALĀ

No laikrakstu ziņām un korrespondencēm no laukiem ilgākā laika sprīdī varēja gūt pilnīgu ainu par apgabala iedzīvotāju tautību, nacionālo apziņu un valodu. Bija lielāki un mazāki pagasti un draudzes, kur gandrīz visi iedzīvotāji runāja lietuviski, bija tādi, kur puse vai daļa iedzīvotāju runāja lietuviski. Tādos gadījumos pagastos bija lietuviskie un pārtautotie ciemi, pie kam pēdējos ļoti bieži vecākā paaudze vēl runāja lietuviski. Tādu nebija mazums. Uz tādiem okupanti metās ar sevišķu niknumu, it īpaši ja tur mēģināja atdzīvināt mirstošo lietuvību. Še gāja cīņa par tautas dzīvību un nāvi. Bija veseli pagastu un draudžu kompleksi, no kuŗiem korrespondences parādījās ļoti reti vai nekad. Bet tas, kā vēlāk izrādījās, nenozīmēja, ka tur lietuviešu valoda jau būtu mirusi pavisam. Tādā kārtā nu bija redzams, ka visos apriņķos, uz kuŗiem pretendē Lietuva un pat ārpus tiem, lietuviešu valoda un tautiskā apziņa vēl bija dzīva. Tas runā pretim okupantu uz āru paustajām ziņām, ka Viļņas vaivadijā lietuviešu esot maza saujiņa vai pat nemaz; tādā virzienā bija ietekmēta arī lielākā latviešu sabiedrības daļa.

Vislietuviskākais bija Švenčionu apriņķis, tad sekoja Viļņas — Traķu, Seinū un Breslavas, Līdas un Grodņas, Suvalku un Ašmēnas un beidzot Augustavas apriņķis, kas bija visvairāk pārtautots, tā ka tur tautiskā darbība gandrīz nemaz vairs neizpaudās. Tas nenozīmē, ka tur lietuviešu vairs nebūtu. Rakstnieks Alberts Žukauskas, kas ar divriteni bija apceļojis Augustavas apriņķa Kukavas, Perasļa, Valkas, Utas u. c. pagastus, sastapa tur veselas lietuviešu ģimenes, kaut gan poļu statistika uzdeva tikai 2—3 personas katrā pagastā.¹¹

Runājot par dienv. Lietuvas okupēto Suvalku apgabalu, nevaram pāiet gaŗām kādai ļoti interesantai šo dienu parādībai pēc otrā pasaules kaŗa. Trimdas lietuviešu gaŗdznieki 1954. g. ir

¹⁰ J. Cīcenas „Vilnius Tarp Audrų“, 117. —121. lp.

¹¹ Ibidem, 281. lp.

saņēmuši vēstules no Polijas. Tanīs ziņo, ka Polijā esot ne mazums lietuviešu, viņiem esot un darbojoties savas pamatskolas Punkskas pilsētiņā, tie esot noorganizējuši savu ģimnaziju. Viņi lūdz, lai atsūta tiem lietuviskas garīga satura grāmatas, Lietuvas vēsturi, Lietuviešu literatūras vēsturi u. t. t., kas ļoti vajadzīgas ģimnazijai. Suvalku pilsētā esot noorganizēts „Suvalkijas Lietuviešu Ansamblis“, kas ar tautas dejām un dziesmām esot jau uzstājies Suvalkos, Ļubļinā, Belostokā (Baltstoge), Elkē, lietuviešu dziesmas pārraidītas pa Varšavas radio. Ansamblis domājot apmeklēt jūrmalas pilsētas — Elbu, Dancigu, Copotu, Gdiņu, Vrešču u. c.¹²

Ziņojums rāda, ka dienv. Lietuvā, kas ir atrauta Pad. Lietuvai, lietuvieši turas stipri. Beidzamā laikā pienākušas ziņas, ka arī satelitu Polijā šovinistiskie garīdznieki sākuši piekopt lietuvju vajāšanas.

Ir jāzina, ka pagasti Viļņas vaivadijā bija ļoti lieli un tajos ietilpa 2—3 draudzes. Pēc Viļņas Lietuviešu Zinātņu Akadēmijas ievāktajiem datiem lietuviešu dažādas organizācijas poļu okupācijas laikā darbojās šādos pagastos: *Breslavas* apr. Apsas, Breslavas, Drūkšu, Rimšas, Vīdžu pagastā un Vīdžu pilsētā. *Švenčionu* apriņķī Adučišku pagastā un Adučišku pilsētā, Daugelišku pag., Dūkštas pag., Ignalīnas pag. un Ignalīnas pilsētā, Kaltaņēnu, Kamāju, Lentupes, Mielagēnu, Pabrades, Švenčionu pag. un Švenčionu pilsētā, Švenčionēļu pilsētā un Tverečas pag. *Viļņas - Traķu* apriņķī Gervēču, Rudamīnas, Rūdišku, Šalčininku, Šalčininkēļu, Valkininku pag. un Valkininku pilsētā, Varēnas pag. un Varēnas pilsētā. Valkininku un Varēnas pagasti bija ļoti lieli un pilnīgi lietuviski. Maišiogalas pag. lietuvieši sāka organizēties un gribēja atvērt skolu, bet to neatļāva. Tāpat tas bija Jašūnu pag., *Līdas* apr., Aleksandrovas, Benekaiņu, Eišišku, Kalesņinku, Kaņavas, Mockišku, Palesjes, Rodūnes un Širmūnu pag. *Grodņas* apr. Berštu, Druskiņinku, Kabeļu, Marcinkoņu, Pariečes un Ratnīčas pag. Marcinkoņu pag. ir ļoti liels un pilnīgi lietuvisks. *Ašmēnas* apr. pagasti nav aizrādīti, bet tur darbojās 16 Sv. Kazimira biedr. nodaļas, 11 skolas, 3 grāmatu lasītavas un 3 jauno lauksaimn. kopas. *Voložīnas* apr. Bakštu, Lugaņēnu un Sedlišku pag. *Disnas* apr. Nikolajevas pag. un *Vileikas* apr. Višņevas pag. Uz pēdējiem trim apriņķiem Lietuva nepretendē. Par Augustavas, Suvalku un Seinū apr. trūkst ziņu; bet tur bija daudz lietuviešu organizāciju un skolu, protams, līdz viņu slēgšanai.

Nav jāaizmirst, ja katrā pagastā un pilsētā būtu atradies vairāk vai mazāk lietuviešu, kas ar lielu interesi būtu ķērušies pie savu organizāciju veidošanas, ja tik viņi to varētu darīt brīvi un netraucēti. Vajāšanas un terrors cilvēkus ietekmē un atbaida. Drošsirdīgāko vienmēr ir mazāk.

Viļņas „Lietuviešu labdarības Biedrība“ 1918. — 1920. g. uzturēja 3 kopmītnes, 5 patversmes un 1 internātu, kuŗos kopā bija 580 audzēkņi. No Viļņas pilsētas bija 189, Viļņas - Traķu apr. — 81, Švenčionu apr. — 68, Līdas apr. — 55, Suvalku apr. — 54, Grodņas apr. — 20, Breslavas — 19, Ašmēnas apr. — 14, Valažīnas apr. — 14, Naugardes apr. 4, Latvijas — 10, Pad. Krievijas — 10, nezināmu Viļņas apg. vietu — 36 audzēkņi.¹³ Pārskatā redzams, ka tie ir lietuviešu bērni, kas pa lielāka daļa kara laikā palikuši bez vecākiem. Viņi arī ir liecība, ka ne tik vien okupētā apgabala apriņķos, bet arī ārpus tiem dzīvo lietuvieši. Jau braucot cauri vien Viļņas apgabalam un apjautājoties par lietuviešiem, atbilde no vietējiem bija: „Litvinow tutej dužo“ (Lietuviešu šē daudz.)

LIETUVIEŠU RAKSTNIECĪBA POĻU OKUPĀCIJAS LAIKĀ VIĻŅAS APGABALĀ

Lietuviešu rakstniecība poļu okupācijas laikā stāv visciešākajā sakarā un vistuvākajā kontaktā ar tikko apskatīto tautas patieso stāvokli un likteni visos nebrīvībā esošajos zemes stūrīšos. Literatūrai nav individuāls, bet caur un caur sabiedriska raksturs. Tā skaŗ vietas un jautājumus,

¹² „Draugas“, nr. 14. 18. panv. 1955. g. Čikago.

¹³ J. Cīcenas „Vilnius Tarp Audrų“, 294. lp.

par kuņiem agrāk maz rakstīti. Visos prōzas un dzejas darbos kā sarkans pavediens spīd cauri tautas ciešanas un ilgas tikt no tām vaļā. Bija izveidojušies jauni talanti — rakstnieki, dzejnieki, žurnālisti.

Apdāvinātais rakstnieks R. Mackēvičius par pasaku „Kapines“ (Kapenes) pēc Viļņas atgūšanas saņēma 1000 litu godalgu. Darbā tverts viss plašais apgabals un rādīts, kā daudzu gadu tecējumā zem svešo varu spaidiem mirst tautas gars, tikumi, valoda, tik kapenes vēl liecina par bijušo. R. Mackēviča spalvai pieder vairāki labi darbi, gan pasakas, gan romāni. „Pilkieji didvyriai“ (Pelēkie dižvīri) parādījās 2 sējumos 1929. un 1930. g. „Likimas“ (Liktenis), „Čia mūsu žeme“ (Še mūsu zeme), „Sunkus Kelias“ (Grūts ceļš), „Žeme plaukia į pietus“ (Zeme slīd uz dienvidiem) un citi. Kā paši virsraksti rāda, darbos jau iespīd cerības stariņš, tauta mostas, cīnās, lai ietu pretim saulei. Ceļš grūts, bieži vadoņi un varoņi iet bojā.

Alb. Žukauskas saņēma 500 litu godalgu par dzejoļu krājumu „Laikai ir Žmones“ (Laiki un cilvēki) un J. Kanopka - Bajoraitis 500 litu par drāmu „Replėse“ (Knaiblės). Viņš sarakstīja drāmu „Jūdass Iskariots“, ko poļi neatļāva izrādīt, un citus darbus. Vl. Radziulis pazīstams ar dzejoļu krājumu „Pirmais Sparnais“ (Ar pirmajiem spārnēm) un pasakām „Žingsniai gyveniman“ (Soļi dzīvē) un „Neduosim savo žemes“ un citiem darbiem. Anna Miciūtė pazīstama ar dzejoļu krājumu „Žiburiai pelkėse“ (Gaismas stari purvā). Bija spējīgi rakstnieki un dzejnieki bērnu literatūrā.¹⁴

J. Cicėnas (dzim. 1909. g., Švenč. apr. Dūkštas pag.). Viļņas apg. lietuvju rakstnieks un žurnālists. Viņa grāmatā „Vilnius tarp audrų“ (Viļņa vētrās) sakopoti bagātīgi materiāli par poļu okupācijas laiku no 1920. g. līdz 1939. g.

Bija vairāki spējīgi žurnālisti, no kuņiem redzamāko vietu ieņēm trimdā izdotās vispusīgās grāmatas „Vilnius Tarp Audrų“ (Viļņa Vētrās) autors J. Cīcenas, V. Uzdevinys - Sapniūnas, kas

¹⁴ J. Cīcenas „Viļņius Tarp Audrų“, 511. — 512. lp.

jau agri bija spiests bēgt uz neatkarīgo Lietuvu, kur rediģēja „Viļņas Atbrīvošanas Savienības“ izdodamo, ļoti plaši izplatīto žurnālu „Mūsų Vilnius“. No garīdzniekiem ļoti aktīvi bija žurnālistikā K. Kemežys, K. Čibiras, sabiedriskais darbinieks K. Stašys, Vileišis, Em. Vileišene un daudzi citi.

Vēl nevaram paiet garām parādībai, ka Lietuviēšu valodas vārdnīcas sastādīšanas darbā no Viļņas apgabala poļu valdīšanas laikā līdzdarbojās ap 200 personas, no kuŗām vārdnīca ir saņēmusi ap 250.000 vārdu un teikumu, kas ir 1/4 daļa no visas vārdnīcas dzīvās valodas.

POĻU STATISTISKIE DATI PAR IEDZĪVOTĀJU TAUTĪBU

Pēc poļu oficiālās un vispārīgās tautas skaitīšanas datiem 1931. g. Viļņas vaivadijas starostijās iedzīvotāju sastāvs pēc tautībām bija šāds:

Starostija	Lietuviēšu %	Poļu %	Krievu u. baltr. %
Viļņas pils.	0,8	65,9	4,8
Breslavas st.	2,4	65,6	26,7
Disnas „	0,1	39,0	53,3
Molodečnas „	0,0	39,0	55,0
Ašmēnas „	1,5	81,2	10,7
Pastovu „	0,1	48,0	49,1
Švenčionu „	31,5	50,2	12,5
Vileikas „	0,0	45,4	50,0
Viļņas u. Traķu „	8,0	84,2	4,4
Caurmērā	5,2	59,7	26,2

Disnas, Vileikas, pa daļai Molodečnas un Pastavu starostijas Lietuvas teritorijā pēc 1920. g. 12. jūl. miera līguma ar Pad. Krieviju neietilpst. Viļņas vaivadijā neietilpst Līdas, Grodņas, Seinu un Suvalku apr., kur dzīvo daudz lietuviešu, tā ka par tiem trūkst ziņu. Salīdzinot šo tabulu ar krievu 1897. g. datiem, redzam, ka lietuviešu, baltruteņu un krievu skaits ir katastrofāli samazinājies, bet poļu tikpat strauji pieaudzis. Lietuviēšu 1897. g. bija 18%, baltruteņu un krievu 61%, bet 1931. g. lietuviešu vairs tikai 5,2% un baltruteņu kopa ar krieviem 26,2%. Poļu 1897. g. bija 8%, bet 1931. g. 59,7%. Pat ja pieskaita okupācijas laikā pienākušos, tik lielas poļu masas še nevarēja būt. Izskaidrojums šai parādībai ir vienīgs un ne citāds, ka krievi 1897. g. par baltruteņiem un poļi 1931. g. par poļiem ir pierakstījuši lietuviešus, it sevišķi tos, kuŗi lietoja kā sarunu valodu slavu valodu sajaukumu. Kur gan paliek 418.880 lietuvieši Viļņas guberņā 1861. g., kad viņi tur bija majoritāte? Nevar būt un nav itin nekādu ziņu, ka no tik vitālas tautas, kā lietuvieši 70 gadu (1861. — 1931.) laikā simti tūkstoši būtu izmiruši. Ir jau zināmi visi tie paņēmieni, ar kuru palīdzību spieda iedzīvotājus noliegt savu tautību, pie tiem nebūtu jāapstājas. Nav jāaizmirst, ka *daudzi pierakstījās par poļiem praktisku aprēķinu dēļ*. Viļņas apgabala iedzīvotājiem Latvija bija laimes zeme, kur varēja nopelnīt labu naudu, pārvest mājā, uzlabot saimniecību un pat iepirkt zemi, bet uz Latviju varēja tikt tikai tie, kas bija pierakstījušies par poļiem, iestājušies poļu organizācijās un atbalstījuši tās.

Atgriežoties pie 1931. g. poļu statistiskiem datiem, atklājas pavisam savāda parādība. Ziņas par patieso iedzīvotāju tautību skaitītāji daudzos gadījumos būs ierakstījuši, kā tās uzdotas, bet publiski uz āru ir paziņoti citādi dati. Visā Breslavas apr. ir uzdoti uz āru tikai 3.490 lietuvieši, bet vienā pašā Apsas pag. tai pašā gadā ir uzrakstīti 3.442 lietuvieši jeb 60% no visiem pag. 5.737 iedzīvotājiem (Liet. Encikl. 1, 223. lp.). Disnas apr. rietumu daļā 1921. g. ir uzdoti 1040 lietuvieši, neskatoties uz to, ka tur toreiz pieprasīja lietuviešu skolas un ka tur ir vesela rinda ciemu ar tīri lietuviskiem nosaukumiem, piem. Dailidavas, Gediminovas, Girstūnai, Grauziai, Kapteliai,

Kestučiai, Lepeikiai, Lieplėnai, Lipnagai, Pasuke, Saulukai, Saučionys, Serpučiai, Svila, Treškūnai, Žerste, Žmygala u. c. Nav brīnums, ka vairums šo ciemu iedzīvotāju ir ierakstīti vai uzdoti par poļiem, jo poļu tautības ailē redzam pat 4550 izraelītu ticības piederīgos. Desmit gadus vēlāk, 1931. g., tur uzrādīts vairs tikai 161 lietuvietis (Liet. Encikl. 5 74. lpp.).

Tāpat tas ir Vileikas apr., kur 1861. g. bija veseli 28,3% lietuviešu, bet pēc 70 gadiem, 1931. g., to tur vairs nav pat 1%, neskatoties uz to, ka arī tur pieprasīja lietuviešu skolas un organizācijas. Krievu zinātniskā literatūra šā gadu simta pirmajā pusē Disnas apr. uzdod kā iedzīvotājus baltruteņus, lietuviešus, poļus un žīdus. (Rusiskā Enciklopedija 192. lpp. St. Petersburg 1912. g.). Tā kā lietuvieši minēti otrā vietā, tad to tur ir bijis daudz vairāk kā poļu.

VAJĀŠANU SEKAS

Jo pārpoļošana pieņēmas, jo pretestība tai pieauga. Polijas cietumi un koncentrācijas nometnes pildījās ar lietuviešiem, baltruteņiem, ukraiņiem, vāciešiem. Uz okupācijas beigām pat katru gadu notika ļaužu uzrakstīšana un „statistiku“ taisīšana. Napoliskie laikraksti brīnījās, starp tiem arī „Vilniaus Rytos“, kāpēc tas tā vajadzīgs. Tas bija vajadzīgs, lai pasaulei rādītu, cik „poliska“ ir austr. Lietuva, rietumu Baltrutenija un rietumu Ukraina, jo tur ar katru gadu poļu skaits strauji auga, bet citu tautību tikpat strauji krita. Lietuviešu vairs bija palicis tikai 5,2%, ko arī daži mūsu latviešu laikraksti kā patiesu faktu paziņoja. Še būtu jāpiemin, ka tie nedaudzie latvieši, kas okupācijas laikā bija bijuši Viļņā, zināja stāstīt, ka tur jau lietuviešu neesot, jo valodu tikpat kā nedzirdot, nezina, ko tā Lietuva gribot. Bet kā gan lai rastos Viļņas ielās lietuviešu runātāju masas, kad okupācijas sākumā lietuviešus veseliem ešeloniem izsūtīja uz Kauņu, vēlākos gados notika pastāvīgas apcietināšanas un izsūtīšanas uz Polijas iekšieni. Vietējiem lietuviešiem, kas negribēja atsacīties no savas tautības un valodas, darbu nedeja, intelligēnci bieži atklāti lika priekšā atteikties no savas valodas pat mājās dzīvē, lai dabūtu atbilstošu darbu, ielās nereti piekāva par sarunāšanos lietuviešu valodā u. t. t. Pēc visa tā daudzi lietuvieši centās tikt prom no Viļņas.

Nav nekāds brīnums, ka svešais iebraucējs, apgrozoties pa galvenajām ielām, kur bija apmetušies svešie ienācēji, lietuviešu valodu nedzirdēja. Kāds bija Viļņas lietuviešu stāvoklis okupācijas laikā, raksturo šāds notikums. Kad Viļņa bija pievienota Lietuvai 1939. g. rudenī, kādā iestādē ienācis ierēdnis un lūdzis darbu, norādot, ka viņš esot lietuvietis, protot valodu un poļu laikā šai iestādē esot strādājis. Pēc brīža ienācis otrs un sacījis to pašu. Nu viņi izbrīnā un nesaprašanā raudzījušies viens otru: viņi abi kopā esot strādājuši, bet neesot zinājuši, ka esot lietuvieši. Par spīti visām vajāšanām Viļņā poļu okupācijas laikā bija daudzi tūkstoši lietuviešu, par ko liecina viņu daudzas organizācijas un iestādes, bet viņi bija atsviesti pilsētas nomalēs un dzīvoja tur izklaidus starp citiem.

Ja salīdzinām, tad redzam, ka no mūsu Rīgas 1918. g. vasarā, vācu okupācijas laikā, kad latviešu iedzīvotāju vairums bija evakuēts vai izbraucis uz laukiem, nāca ziņas, ka galvenās ielās latviešu valoda vairs neesot dzirdama, tanīs staigājot vācu kareivji un no vācu zemes atvestie ierēdņi, baltvācieši un kārķu vācieši.

Poliskais Viļņas raksturs pastiprinājās vēl ar to, ka tur apmetās uz dzīvi visas Polijas pensionētie ierēdņi, jo dzīve šai pilsētā iznākot lētāka. Polonizācijas spaidi piemeklēja visas Polijā dzīvojošās tautas, arī žīdus. Panāca, ka žīdi, vismaz publiskās vietās, savā starpā sarunājās tikai poliski; statistikās radās Mozus ticīgie „poļi“.

ULTIMĀTA PRIEKŠVAKARĀ

Polija jau vairākkārt bija mēģinājusi atjaunot diplomātiskus sakarus ar Lietuvu, bet Lietuva bez Viļņas atgūšanas nebija runājama. Tāds stāvoklis turpinājās līdz 1938. g., kad februāra beigās un marta sākumā bija redzams, ka kaut kam gatavojas. Gar visu gaŗo demarkācijas līniju logus uz neatkarīgās Lietuvas pusi pavēlēja aizsist ar dēļiem, suņus piesiet, baloŗus izķert, vakaros no mājām neiziet u. t. t. Lietuvieŗi, kuŗi strādāja Viļņas lidlaukā, zināja stāstīt, ka lidmaŗinas vairāk un vairāk pienāk, bet neviena nelido atpakaļ. 11. marta pēcpusdienā „Kurjer Wilenski“ redakcijā runāja, ka Lietuvas ŗauļi (aizsargi) nogalinājuŗi poļu kareivi. Tās paŗas dienas vakarā pārsteidza ziņa, ka Hitlers sācis gāŗienu uz Austriju. 12. martā izplatīja speciāluŗsaukumus, ka Kauņas satrapi nogalina poļu kareivjuŗ. „Slowo“ 13. martā jau rakstīja, ka Polijai pēc notikumiem Austrijā ir kaut kas jāiegūŗ. Ja ne vairāk, tad normāla politiŗsku sakaru atjaunoŗana ar Lietuvu. Ja Lietuva vēl tagad atteiksies runāt, tad Polija Kauņas lielmaŗiem atriebsies par sava kareivja izlietajām asinīm. Sabiedriskā doma par ŗo jautājumu Latvijā gan bija citāda: kareivja nogalināŗšanā pie robeŗas vainīga esot pati Polija, lai izprovocētu Lietuvu. Kareivis nāvīgi tika saŗauts un mira 1938. g. 11. martā Marcinkoņu pag Grodņas apr. 13. marta vakarā Viļņas radiofons sauca: „Piespiedīŗim Kauņas despotus mesties ceļos!“ Sākās preses kampaņa pret Lietuvas valsti. To 14. martā ievadīja „Kurjer Warsavski“. Laikrakstu uzdevums esot sagatavot sabiedrību ārlietu ministra J. Beka nodomiem ŗinī ārkārtīgā un nopietnā lietā. No kūdīŗanas pret Lietuvas valsti atturējās „Przeglaŗd Wilenski“ un Varŗavas strādnieku avīzes „Robotnik“ un „Nowa Prawda“. Pēdējais 17. martā objektīvi noskaidroja Lietuvas — Polijas konfliŗtu. Laikrakstu tai paŗā dienā konfiscēja un slēdza bez apellācijas tiesībām.

Kad 17. martā daŗi laikraksti neoficiāli paziņoja, ka Polija iesniegusi ultimātu Lietuvai, tad nākoŗajā dienā jau visa poļu prese ŗāva ar lielgabaliem. Un tieŗām: naktī no 17. un 18. martu caur Viļņu soļoja pulks pēc pulka kaujas gatavībā uz demarkācijas līnijas pusi, bet saŗūŗsmas kareivju seŗās gan neredzēja ne par naga melnumu. Tai naktī vairāki desmiti baltruŗeņu aizbēga no Viļņas pulkiem.

ŗsto momentu savu nolūku sasniegŗšanai bijia iedomājuŗies „Kauņas Zemes Poļu Savienība“. Tā bija no neatkarīgās Lietuvas atbēguŗo magnātu un ŗlachtiŗu organizācija Viļņā. Viņu muiŗas Lietuvā bija atsavinātas un sadalītas. Bija pienācis brīdis to atgūŗšanai. Viņi savos uzsauŗumos un mītiņos gāza samazgu spaiņus virsū n. Lietuvai. ŗe būtu daŗas pēŗles no tām: „Mēŗ nevaram pielaist, ka lietuvieŗu konstitūcijā mūŗu pilsēta būtu Lietuvas galvas pilsēta un ka viņā pusē darbotos „Viļņas Atbrīvoŗanas Savienība“. „Mūŗu pienāŗkums ir atbrīvot lietuvieŗu tautu un mūŗu pilsoņus no Kauņas satrapu verdzības. Tādai valstij nav vietas mūŗu kontinenta kartē! Noslaucīŗim ar uguni un zobinu no zemes virsus ŗo Eiropas kaunu!“ u. t. t. Sakarā ar to tūlīt parādījās dauŗoņu grupas, kuŗas kļiedza: „Nāvi lietuvjiem! Lai dzīvo simts gadus tas, kas sit lietuvjuŗ!“ Tad akmeņu krusa bira Lietuvieŗu studentu savienības, lietuvieŗu ģimnazijas, lietuvieŗu kopmīŗņu, patversmju un citu iestāŗu logos. Vai tiem, kas tai laikā iedroŗinātos sarunāties ielās lietuviski! Policija uz to noraudzījās mierīgi un apmierināti. Tā attapās tikai tad, kad kustība pārgāja žīdu grautiņos. Daudzi humānie un smalkjutīgie poļu pilsoņi, satiekot pazīstamus lietuvieŗus, spieda roku un izteica līdzjutību. Daudzi, it kā nokaunējuŗies, bija klusi un mazrunīgi.¹⁵

¹⁵ J. Cīcenāŗ „Vilnius Tarp Audŗų“, 349. — 357. lp.

POLIJAS ULTIMĀTS LIETUVAI 1938. GADA 18. MARTĀ. STĀVOKLIS PĒC TĀ VIĻNAS APGABALĀ

Viļņas ielas 19. marta rītā bija uzsaukumu un papīru piemētātas. Piepeši parādījās bērnu pulciņi ar ekstrā telegrammām. „Lietuva padevusies. Lietuva uz ceļiem!“ Tiešām, 17. martā Polijas sūtnis Igaunijā Pšemickis bija iesniedzis Lietuvas sūtnim Igaunijā P. Dailidem ultimātu, kurā bez kādiem komentāriem prasīja uzsākt diplomātiskus sakarus un līdz 31. martam apmainīties sūtņiem. Ultimātā bija pasvītrots: 1) Ja Lietuvas valdība nekā neatbildēs, mēģinās ķerties pie pretpriekšlikumiem vai kavēsies, tad Polija savas valsts interešu aizstāvēšanai ķersies pie visiem iespējamajiem līdzekļiem. 2) Polijas prasība nav diskusiju objekts, tā Lietuvas valdībai jāpieņem tāda, kāda tā tiek iesniegta. Un Lietuvas Saeima 1938. g. 18. martā ultimātu pieņēma bez diskusijām, nāves klusumā, līdzīgi kā 18. g. s. beigās „Mēmā Grodņas Saeima“ krievu carienes ultimātus. Tad vismaz kāds sauca un pretojās, lai neizkļūst kā ēnas.¹⁶

Kampaņa pret Lietuvu izbeidzās 19. martā plk. 18. Viļņas lietuvieši tūlīt sapulcējās, apsprieda stāvokli un nāca pie secinājuma, ka līdz šim viņi ir bijuši nelegālizēti, bet tagad būšot legalizēti pariži. Tagad mums jācinās nevis kā lietuviešiem pret poļu okupantiem, bet kā Polijas pilsoņiem un mazākuma tautībai pret administrācijas spaidiem.¹⁷ Pēc sakaru atjaunošanas neatkarīgā Lietuvā cerēja, ka okupētā apgabala lietuviešu stāvoklis mainīsies uz labo pusi, bet viss palika pa vecam, nekas nemainījās. Spaidi lauksaimniekiem turpinājās, un daudzas saimniecības nonāca līdz ūtrupei. Viļņas Liet. zinātņu biedrībai atņēma daudz materiālu un aizveda uz valsts archīvu, kur tie nekurinātās telpās sāka bojāties. Pašu biedrību gribēja slēgt. To atstāja tikai tad, kad par to parādījās Polijai nelabvēlīgi raksti ne tik vien Lietuvā, bet arī citās ārzemēs. Veltas bija pūles atgūt agrāk slēgtās organizācijas, skolas vai baznīcās svītrotos lietuvju dievkalpojumu. Breslavas apr. Pelēku draudzes lietuvieši 1938. g. martā iesniedza archibīskapam lūgumu, aizrādīdami, ka vairums draudzes locekļu esot lietuvieši, tāpēc tie vēloties draudzes ganu, kas prot viņu valodu. Lūgumu pēc mēneša atkātoja, bet archibīskapa kūrīja palika kā mirusi. Stefana Batorija universitāti beigušiem lietuviešiem nedeļa vietas. Ja apprecējās ar poli vai polieti, vietu dabūja.

Pēc sakaru nodibināšanas varēja domāt, ka atļaus ekskursijas uz neatkarīgo Lietuvu. Velta cerība. Ekskursiju rīkotājiem nedeļa atļaujas. Aizgāja pat tik tālu, ka daudzās vietās arestēja jauniešus, kas bija sanākuši uz sporta nodarbībām — tās esot neatļautas sapulces. Jau agrāk par visādiem niekiem vai bez iemesla arestētie lietuviešu intelliģenti netika amnestēti, bet sēdēja cietumos un gaidīja tiesu un sodu. Līdas apr. 1939. g. janvārī apsūdzēto solā tiesā sēdēja vesela rinda lietuviešu skolotāju, bibliotēku un lasītavu vadītāju. Skolotāju A. Mackevičiūti 18. janv. notiesāja uz 2 gadiem cietumā un uz 5 gadiem atņēma pilsoņa tiesības tikai par to, ka pie viņas kratot atrastas dažas neatkarīgajā Lietuvā iespiestas skolas grāmatas, skolotāju V. Jesiūlyti ieslodzīja cietumā par to, ka viņa Polijas prezidenta portreju pie sienas piekārusi itin kā mazāk cienīgā vietā u. t. t.¹⁸

Tādā kārtā par līdzīgiem nodarījumiem simtus un tūkstošus lietuviešu tiesāja par pretvalstisku darbību, tos izsūtīja no dzimtā pagasta vai pilsētas, ieslodzīja par inkriminētajiem noziegumiem cietumos Viļņā, Grodņā, Līdā vai citur, bieži arī ārpus okupētā apgabala. *Visgrūtāk klājās tiem, kas nokļuva Bereza Kartuska koncentrācijas nometnē, kuŗa atradas ukraiņu apdzīvotā apgabalā.* Polijas — Vācijas kuŗa beigās nometnē bija 10.000 ieslodzīto, vairumā mazākumtautu piederīgie, ukraiņi, vācieši, baltruteņi, lietuvieši. bet netrūka arī poļu. Pat Viļņas muižnieku avīzes „Slowo“ galvenais redaktors St. Mackievičs bija ieslodzīts tikai par to, ka kādā rakstā bija kritizējis ārlietu

¹⁶ J. Cīcenas „Vilnius tarp audrų“, 352. — 358. lp.

¹⁷ Ibidem, 370. lp.

¹⁸ J. Cīcenas „Vilnius Tarp Audrų“, 339. — 342. lp.

ministra Beka politiku. Nometnei bija 6 kv. kilometri zemes. Visu to apara un noecēja policistu arklos un ecēsās iejūgtie cietumnieki. Lietuviešu dzejnieks J. Kekštas un skolotājs Petkelis stāsta, ka viņi 2 dienas vilkuši arklus, 2 dienas ecēsās. Ūdens mucas no tuvējiem avotiem vilkuši ieslodzītie, policisti sēdušies mucām virsū.¹⁹ Pēc Polijas sabrukšanas laikrakstā „Vilniaus Balsas“ 1939. g. novembrī parādījās raksti par Bereza Kartuska koncentrācijas nometnes necilvēcīgajiem apstākļiem un policistu zvērībām. Katru dienu izdarīti „vingrinājumi“ ierindās, metot kūleņus pāri plašam laukam. Kas no nelaimīgajiem nespējis sekot un nespēkā palicis guļot, to policisti rāvuši sētmalī, daudzīuši un klieguši: „Mirsti, suns, svētā „poļu“ zemē!“ Kaŗa laikā stāvoklis vēl pasliktinājās. 1939. g. naktī no 17. uz 18. septembri, krītot vācu bumbām, nometnes administrācija aizbēga. Apkārtnes iedzīvotāji, ukraiņu zemkopji, atlauza vārtus, ar rungām nosita piesietos un izsalkušos asinssuņus, atbrīvoja un pabaroja dzīvi palicējus ieslodzītos.²⁰ Negribētos ticēt, ka bij. Polijas valstī, kuŗas satversmē rakstīts, ka tā demokrātiska, būtu bijušas tādas koncentrācijas nometnes.

Smieklīga un muļķīga bija fanātiskā naida piesātināto policistu rīcība pret visu, kas lietuvisks. Dūkštas pag., Švenčionu apr., un Vīdžu pag., Breslavas apr., tie par nesamaksājamiem nodokļiem aprakstīja mājlopus un inventāru, kad Pad. Savienības armijas jau bija pārgājušas Polijas austr. robežu. Rimšes pag. policija atnesa stārasta rakstu, ka lietuviešu izrīkojums aizliegts, kad kāda bolševiku kuŗaspēka daļa jau tuvojās pāri kalnam. Daugelišku pag. policija pratināja kādu iedzīvotāju, pie kuŗa pirms gada bija atraduši no grāmatas izgrieztu Lietuvas ģerboni tanī laikā, kad krievu komūnisti atradās jau gandrīz durvju priekšā un sauca, ka esot atnākuši atbrīvot no poļu panēm u. t. t.²¹ Bet tai pašā laikā lietuviešu kareivji cīnījās Polijas armijā un leja asinis, īsā laikā krita apm. 1000 lietuviešu.²²

Kad tika atjaunoti sakari, *poļu intelligences aprindās Viļņā radās vairāk cilvēku, kas bija labvēlīgi Lietuvai un gribēja sadarboties ar Viļņas apgabala lietuviešiem*. Sekas bija, ka Demokrātiskais Klubs Viļņā un lietuviešu sabiedrības pārstāvju grupa 1938. g. 31. decembrī iesniedza valdībai deklarāciju. Tanī aizrādīja uz lietuviešu neciešamo stāvokli Polijas valsts robežās un lūdza: 1) Brīvu iestāšanos savās zemākās un vidējās skolās, 2) Viļņas Stefana Batorija universitātes humānītārā fakultātē lietuviešu valodas katedru, 3) piešķirt lietuviešiem tiesības dibināt politiska, kultūrāla, zinātniska un ekonomiska rakstura organizācijas, 4) neierobežot lietuviešiem tiesības uz amatiem un darbu valsts un pašvaldības iestādēs, 5) ņemt vērā lietuviešu tiesības agrārreformas reālizēšanas gadījumā, neskart kustības brīvību, pārtraukt pārcilāšanu un izsūtīšanu. Demokrātiskā Kluba vārdā deklarāciju parakstīja vairāki poļu profesori un advokāti, prof. M. Kridlo, adv. B. Kšiženovskis, mums jau pazīstamie — redaktors T. Abramovičs, adv. R. Šabelskis, adv. V. Abramovičs, agrākais lietuviešu labvēlis prof. J. Rudnickis, prof. A. Zigmunds, advokāte H. Sukiennicka, prof. St. Srebrnijs, prof. B. Zavadskis, prof. E. Elzenbergs u. c. Lietuviešu sabiedrības vārdā parakstījās sabiedriskie darbinieki un organizāciju vadītāji K. Stašys, A. Krutulys, dir. A. Mačionis, dir. M. Šikšnys, red. V. Žilēnas, red. J. Cicenā, prov. L. Narbutas, dir. A. Petraitis, priest. K. Čibiras, priest. A. Viskantas, red. J. Jankauskas, inž. M. Čibiras, inž. M. Kraužlys, Dr. J. Markavičius, mgr. V. Dasys, mgr. Horodničius, mgr. Buntulis, mgr. V. Martinkēnas un c. Pāris lielo laikrakstu kā Viļņas „Slowo“ un Varšavas „Robotnik“ deklarāciju iespieda pilnīgi, citi pa daļai, citi iesaldēja. Arī valdība deklarāciju „iesaldēja“.²³

¹⁹ Ibidem, 430. — 431. lp.

²⁰ Ibidem, 427. lp.

²¹ J. Cicenā „Vilnius Tarp Audrų“, 372. — 379. lp.

²² Ibidem, 339. — 341. lp.

²³ J. Cicenā „Vilnius Tarp Audrų“, 400. — 409. lp.

Emilija Vileišienė, plaši pazīstama darbiniece, kuŗa visu savu mūŗu ir ziedojusi Viļņas lietuvieŗu sabiedriskai un kultūrālai dzīvei. Mirusi un apglabāta Viļņā Rasu kapos.

DIVDESMIT SESTĀ NODAĻA

VIĻŅA UN DAĻA TĀS APGABALA PIE NEATKARĪGAS LIETUVAS VALSTS

PAD. SAVIENĪBA NEPILDA LĪGUMU

Tādas politikas kurss turpinājās līdz pat Polijas — Vācijas kara beigām 1939. g., kad Polijas valsts pēc 3 nedēļu ilgām cīņām septembra mēneŗa otrā pusē sabruka. Tad austrumu Lietuvai sākās jauns laikmets. Tūlīt pēc Polijas sakauŗanas Viļņas apgabalu un visu austr. Poliju ieņēma Pad. Savienības karaspēks. Viļņā tas nebija ilgi. Pēc 1939. g. 10. oktōbra līguma Pad. Savienība Lietuvai atdeva Viļņas pilsētu un daļu okupētā apgabala ar 6.655,5 kv. kilometru platības, apaļos skaitļos rēķinot, ar 522.000 iedzīvotājiem. Tā bija apm. tikai $\frac{1}{5}$ no okupētās teritorijas; $\frac{4}{5}$ ar Breslavu, Œvenčioniem, Aŗmēnu, Līdu, Seiniem, Suvalkiem un Augustavu, ko Pad. Savienība ar 1920. g. 12. jūlija līgumu bija atzinusi Lietuvai, tagad palika ārpus tās teritorijas. Tūlīt nosprauda robeŗu un novilkā dzeloņstiepuļu Œogu. Izrādījās, ka Pad. Savienība toreiz parakstīto līgumu nebija pildījusi. Vilŗanās palikuŗajiem ārpus Lietuvas robeŗām bija tik liela un traŗģiska, ka sākumā tie nevarēja attapties, jo bija gaidījuŗi, ka visu apgabalu pievienos. Viņā pusē palikuŗo ļauŗu noskaņojumu raksturo gadījums 1939. g. decembrī Pabrades rajonā. Kādu sirmgalvi padomju robeŗsargi nāvīgi saŗāva tai brīdī, kad viņŗ mēŗģināja pārbēgt robeŗu. Mirstot viņŗ vēl paspēja nomest Lietuvas pusē rakstu, kuŗā viņā apkārtnes ciemi lūdz tos pievienot Lietuvai.¹

¹ Ibidem, 451. lp.

Neatkarīgā Lietuvā prieks par to pašu, sevišķi sirmās galvas pilsētas atgūšanu, bija tik liels, ka Kauņas ielās pilnīgi sveši cilvēki skūpstījās un raudāja prieka asaras, bet laikraksti jau tūlīt aizrādīja, ka visa lietuvju zeme nav apvienota.

Pēc 1939. g. 10. oktobra Pad. Savienības karaspēks sāka Viļņu pakāpeniski atstāt, laupot un grābjot sev līdz visu, ko vien varēdams. Materiālo vērtību zaudējumi vēl būtu paciešami, bet sāpīgs trieciens bija archīva aizvešana. Lietuvas vēsturi kā kādus mēslus meta lopu vagonos un veda prom. Vācu okupācijas laikā gan izdevās kādu daļu no Minskas atvest atpakaļ. Aizgājušā Pad. Savienības karaspēka vietā pilsētā noorganizēja kārtības dienestu vietējo lietuviešu vadībā ar 1.200 vīriem.

LIETUVIEŠU GAIDĪŠANA UN IENĀKŠANA VIĻŅĀ

Dažādu tehnisku iemeslu dēļ Lietuvas karaspēka ienākšana pilsētā kavējās. Kaŗa apstākļu, valdību un valūtas maiņu dēļ Viļņā sāka pietrūkt pārtikas līdzekļu. Stāvoklis pasliktinājās vēl ar to, ka atgūtajā teritorijā bija saplūduši 27.000 bēgļu no rietumu Polijas, lielākā daļa no tiem bija apmetušies Viļņā. Lietuvā iedzīvotāji uz tādu stāvokli tūliņ reaģēja, ziedoja naudu, ļoti lielus pārtikas krājumus un sūtīja tos uz Viļņu. Iedzīvotāji katru dienu ar nepacietību gaidīja ienākam lietuviešus. Viņi uzcēla vārtus, pie namiem viens pēc otra parādījās Lietuvas karogi. Lietuviešu Studentu savienības telpas no rīta līdz vakaram bija ļaužu pilnas, sevišķi baltruţeņu un žīdu. Tie lūdza palīdzēt iegādāties Lietuvas karogus.

Kādu rītu pie durvīm gaidīja pulciņš vecāku vīru no Pabrades, Riešes, Traķu un dažiem citiem pagastiem; viņi saņēma karogus un smaidīdami devās mājup. Poļu statistika tos pagastos lietuviešus tikpat kā nemaz neuzdeva. Neskatoties uz poļu garīdznieku aģitāciju, ļaudis, lietuviešus gaidīdami, caurām dienām pulcējās ielās. Puķu veikalos visus ziedus izpirka, bet tie novīta, nesagaidot ienācējus.

Beidzot 1939. g. 27. oktobrī gaidītais lietuviešu karaspēks iesoļoja Viļņā, gavilēm un ziediem saņemts. „Sākot ar pirmo pasaules kaŗu, Viļņā bija iesoļojušas vācu, krievu komunistu un poļu armijas, bet neviena nav tā sagaidīta kā lietuviešu,“ teica poļu tautības iedzīvotāji. Likās, ka daudzu sajūsmā nav nemaz gala. No laukiem nāca ziņas, ka daudzās vietās vīri kā ozoli raudājuši prieka asaras kā mazi bērni. Pilsēta pilnīgi karogota. Tikai pie archibīskapa kūrijas nav karoga. Kūrija aizliedza baznīcām zvanīt.

Karaspēkam sekoja pārtikas krājumi, un trūkums bija novērsts. Zināmas poļu aprindas teica, ka lietuvieši ar to darījuši labu propagandu. Tā pavisam nebija domāta kā propaganda, bet sajūsmas pilna palīdzība trūkuma cietējiem, kuŗu zināmas aprindas atmaksāja ar nepateicību. Tās rīkoja nekārtības pret lietuviešiem. Izmeklējot noskaidrojās, ka rīkotāji bijuši okupācijas un kaŗa laikā atnākusie svešinieki. Vecie Viļņas iedzīvotāji tajās tikpat kā nemaz nebija piedalījušies. Bija saprātīgi poļi, kas ar pateicību atzina, ka lietuviešu ienākšana Viļņā esot glābusi tūkstošus poļu no komunistu lodēm.

ADMINISTRĀTĪVAS IEKĀRTOJUMS UN PASU JAUTĀJUMS

Izrādījās, ka atgūtajā teritorijā Lietuva bez Viļņas ir saņēmusi tikai vienu no vecajām pilsētām — Traķus. Citas visas bija palikušas Pad. Savienības pusē. Traķi bija arī vienīgā apriņķa pilsēta. Bija nepieciešams atgūto teritoriju administratīvā ziņā pārkārtot, izveidojot Viļņas, Traķu, Švenčionēļu un Varēnas apriņķus. Pēdējo gan drīzi sadalīja un pievienoja Viļņas un Traķu apriņķiem, tā kā palika 3 apriņķi. Varēna ir pilsētiņa un dzelzceļa mezgls pie Viļņas — Grodņas un Viļņas — Alitus dzelzceļa, Švenčionēļi ir pilsētiņa un dzelzceļa mezgls pie Viļņas — Daugavpils un Utēnas — Švenčionu dzelzceļa. Pati Švenčionu apriņķa pilsēta palika viņā pusē.

Lai nebūtu pārpratumu, kā tas ilgāku laiku bija Latvijā, *atgūtajā apgabalā par valsts valodu pasludināja lietuviešu valodu*. To ievada visās iestādēs un skolās, pie kam visas provinces skolas pārvērta par lietuviskām, jo iedzīvotāji to vēlējās. Iedzīvotāji laukos bija labvēlīgi noskaņoti Lietuvai un lietuviešiem. Laikrakstos no laukiem bija lasāms, ka dažos pārtautotajos pagastos skolēni griezušies pie skolotājiem ar bērnišķīgu, bet raksturīgu jautājumu: „Skolotāj, izmāci mani par lietuvi!“ Pašā Viļņā pietrūka pat skolotāju, jo visās malās rīkoja lietuviešu valodas kursus. Uz Viļņu sāka plūst ekskursiju — svētceļnieku straume, sevišķi sestdienās un svētdienās.

Grūts un sarežģīts bija Lietuvas pasu izdošanas jautājums atgūtajā apgabala iedzīvotājiem. Nolēma, ka pases izdos tikai tām personām, kuŗas līdz 1920. gadam 12. jūlijam, t. i., Lietuvas — Pad. Krievijas miera līgumam, ir bijušas 18 gadus vecas un dzīvojušas atgūtajā teritorijā. To vajadzēja dokumentāriski pierādīt. Tādā veidā visas personas, kuŗas poļu okupācijas laikā ienākušas, pases iegūt nevarēja. Tādu ienācēju bija pāri par 100.000, kuŗiem pievienojās vēl klāt kara laika bēgļi, pavisam kopā ap 130.000 personu. Bēgļu starpā bija 3.653 lietuvieši. Prese noteikti prasīja, lai tos novietotu Viļņā un, agrārreformu realizējot, viņiem zemi dotu Viļņas tuvumā.²

Vairums no ienācējiem vēlējās kļūt par Lietuvas pavalstniekiem, pūloties ar viltotu dokumentu palīdzību pierādīt tiesības uz to, lai vēlāk varētu strādāt pretvalstisku graušanas darbu. Lietuvas pavalstniecību nekautrējās prasīt tādi lietuvju tautas ienaidnieki kā archibīskaps Jalbžikovskis, kas 1926. g. bija ienācis no Lomžas. Tas sacēla veselu protestu vētru un atbalojās pat Latvijas presē. Pasu izdošana turpinājās līdz 1940. g. 15. jūnijam, kad ienāca boļševiki.

ATKLĀJAS LIETUVISKIE IEDZĪVOTĀJU UZVĀRDI UN TAUTĪBA

Pie pasu izdošanas noskaidrojās interesantas un daudziem neticamas lietas. Izrādījās, ka pagastos Viļņas tuvumā, kuŗi ārēji likās būt polonizēti, ne tik vien vietu vārdi, bet arī iedzīvotāju uzvārdi ir lietuviski. Sekojošu 4 pagastu tabula to apstiprina.

Pagasts	Izdodamo pasu skaits	Lietuvisko uzvārdu %
1. Maišiogalas	1.752	89,0
2. Nemenčīnes	1.116	90,0
3. Riešes	1.810	90,0
4. Turgeļu	1.302	95,0

Pases izdodot, lietuviešu iestādes un amatu personas nāca sakaros ar katru ciema iedzīvotāju. Tad tie paši atklāja, cik nepareizas ir bijušas visas līdz šim svešo varu paustās ziņas par iedzīvotāju tautību. To rāda Viļņas un Traķu apr. iedzīvotāju tautiskās attiecības pēc izdotajām pasēm laikā līdz 1940. g. 15. jūnijam, t. i., komunistu ienākšanai. Augšā minētos pagastos poļu statistika lietuviešus tikpat kā neuzdod, bet patiesībā tie ir lietuvieši.

² J. Cīcenas „Vilnius Tarp Audrų“, 475. lpp.

Vilņas apr., pagasts	Lietuviešu pasu %	Poļu pasu %	Baltruteņu pasu %	Krievu pasu %
1. Maišiogālas	94,3	2,2	—	1,3
2. Jašūnu	74,7	20,0	0,3	2,4
3. Mīckūnu	39,0	50,0	3,0	1,2
4. Jaunās Viļņas	21,0	68,1	0,9	2,0
5. Nemenčīnes	70,5	22,3	0,0	1,4
6. Paberžes	61,0	6,0	0,2	7,1
7. Rieles	70,0	26,3	0,5	1,3
8. Rudaminas	44,1	48,0	0,1	2,2
9. Šumskas	81,0	9,0	8,0	0,0
10. Turgeju	89,0	9,0	1,1	0,0
Caurmērā	67,1	23,3	1,5	2,1
Traķu apr., pagasts	Lietuviešu pasu %	Poļu pasu %	Baltruteņu pasu %	Krievu pasu %
1. Eišišķu	67,0	26,6	4,6	2,0
2. Rūdišķu	33,0	62,0	2,5	2,0
3. Traķu pilsēta	14,0	39,0	0,4	3,6
4. Traķu pagasts	33,0	56,0	3,1	3,9
5. Valkiņinku „	85,3	2,2	2,0	0,2
Caurmērā	55,0	33,5	2,4	1,8
Švenčionēju apr., pagasts	Lietuviešu pasu %	Poļu pasu %	Baltruteņu pasu %	
1. Dūkštas	93,9	5,8	0,0	
2. Ignalīnas	98,2	1,7	—	
3. Kaltanēnu	98,7	1,2	—	
4. Pabrades	43,0	56,9	—	
5. Švenčionēju	77,6	22,7	—	
6. Švenčionēju pilsēta	66,4	33,5	—	
Caurmērā	75,5	24,5	0,0	

Tā ir tikai daļa iedzīvotāju, kurai minētajos pagastos un apriņķos pases tika līdz 1940. gada 15. jūnijam izsniegtas. To izsniegšanu pārējiem pārtrauca komunistu ienākšana Lietuvā 1940. g. 16. jūnijā. Te nu redzam, ka Švenčionēļu apr. lietuviešu ir 75,5%, Viļņas apr. — 67,1%, Traķu apr. — 55,0%, tātad visos apriņķos absolūtais vairums. Tas ir pilnīgā pretrunā ar poļu datiem 1931. g., pēc kuriem Švenčionēņu apr. lietuviešu bija tikai 31,5% un Viļņas-Traķu apr. — 7,9%. Te jāpiezīmē, ka Švenčionēļi poļu okupācijas laikā atradās Švenčionēņu apriņķī. Viena pilsēta atrodas no otras tikai 13 km. Pēc Viļņas atgūšanas Švenčionēņi palika padomju pusē. Visi augšā minētie dati ņemti no Liet. Zinību Akadēmijas 1943. g. vasarā.

DRAUDI UN PRETLIETUVISKA AĢITĀCIJA

Ņemot vērā to, ka visi vietu nosaukumi 100% un uzvārdi 90% ir lietuviski, 1940. g. izdotajās pasēs tautības apzīmējums neatbilst patiesajam iedzīvotāju etniskam sastāvam: poļu skaits un % ir vēl augsts dažos pagastos, sešos tas ir pat pārsvarā par lietuviešiem. Šī parādība nav izskaidrojama ar okupācijas laika iecerotajiem, jo tiem pases netika izsniegtas, bet ar mums jau zināmu un ilgstošu pārpoļošanas politiku.

Pasu izsniegšanas laikā zināmu aprindu šovinisti enerģiski aģitēja pret lietuviešiem un draudēja ar atiebšanos tiem vietējiem iedzīvotājiem, kuri neuzdosies par poļiem. Būtu naīvi domāt, ka tie ļaudis pēkšņi būtu palikuši lietuviešiem draudzīgi un nebūtu to darījuši. Viņu vadošās aprindās vēl aizvien droši apgalvoja, ka Viļņas iedzīvotāju vairākums esot poļu tautības un ka vislielākās kultūras vērtības poļu tautai devusi Viļņa, kuŗa, savukārt, no Polijas esot saņēmusi materiālas

vērtības u. t. t. Šie kungi apzinīgi noklusēja, ka Viļņas poliskais raksturs bija radies 19 okupācijas gados un ka tai laikā Polija Viļņu un tās apgabalu saimnieciski tā bija izmantojusi, ka tas vairāk nebija vairs iespējams.

LATVIEŠU PRESES OBJEKTĪVA NOSTĀJA VIĻNAS JAUTĀJUMĀ

Beidzot šinī svarīgajā jautājumā, kas skāra Baltijas valstis, latviešu sabiedrība un prese ieņēma stāvokli. Visplašāk izplatītākais dienas laikraksts „Jaunākās Ziņas“ 1939. gada 28. decembrī raksta: „Lietuvas valsts vadītāji dibināti paskaidro, ka Viļņa kā Lietuvas vēsturiskā galvas pilsēta jāizveido arī par valsts kultūrālo centru un ka šejienes poļi var baudīt tikai tās tiesības, kādas piešķirtas citām mazākuma tautībām.

Lietuvji aizrāda, ka lielākā daļa Viļņas apgabala poļu patiesībā ir polonizēti lietuvji, ko vajag atgriezt pie viņu valodas un tautības, un ka poļiem, kas savas valdīšanas laikā slikti izturējušies pret Viļņas apgabala lietuvju nacionālajām jūtām, neesot morālu tiesību tagad prasīt sev privilēģijas, kādu nav citām mazākuma tautībām. Visos gadījumos, kad poļu rokā bijusi politiskā vara, viņi to izlietojuši citu tautību nacionālās attīstības apspiešanai, starp citu arī Viļņas apgabala polonizēšanai, un tāpēc Lietuvai ir tiesības šīs varmācīgās polonizācijas sekas izbeigt ātri un enerģiski. Šinī nolūkā valdība cenšas lietuviskot Viļņas administrāciju, universitāti, ko poļi nosaukuši sava karaļa Stefana Batorija vārdā, skolas, baznīcas pārvaldi u. t. t. Pārējām apgabala tautībām — baltruteņiem un žīdiem nav speciālu nacionālu prasību un tie nesagādā valdībai raizes“. Līdzīgus rakstus ievietoja lielais dienas laikraksts „Pēdējais Brīdis“, kas jau agrāk ieturēja lietuviešiem labvēlīgu virzienu Viļņas jautājumā. Tolaik par Viļņu biežāk sāka rakstīt arī citi dienas un nedēļas laikraksti.

UZVĀRDU ATLIETUVISKOŠANA

Tika ierosināts jautājums atgūtajos apgabalos iedzīvotājiem atlietuviskot uzvārdus, kuŗus, kā tas bija redzams baznīcu grāmatās, pārtautotāji bija sagrozījuši un pārgrozījuši, pieliekot lietuviskajām saknēm slaviskas galotnes, vai uzvārdus pārtulkojot poliski u. t. t. Piekrišana tam bija liela. Lietuviskoto uzvārdu sarakstus publicēja laikrakstos.

Jašūnu pagastā, kas atrodas no Viļņas apm. 25 klm. dienv. - austrumos Līdas virzienā, uzvārdus īsā laikā vēlējās atlietuviskot 762 personas ar ģimenes locekļiem. IZRĀDĪJĀS, ka Zuikaitis bija pārtulkots par Zajanczauski, Petkaitis pārtaisīts par Petkiewicz, Ramynas — Romaszewski, Vaitkus — Woitkiewicz, Sveikaitis — Szweikawski, Stanaitis — Staniewicz, Naujelis pārtulkots par Nowoslawski, Rusaitis — Rusecki, Karvelis pārtulkots par Golubowski, Bukaitis pārtaisīts par Bukowski, Mušynas — Muszinski, Bužēnas — Bužinski, Gikēnas — Gikowski, Vaitekūnas — Woiciekowski, Ragys — Radziewicz, Petraitis — Petrusziewicz, Šeštokas — Szostak, Vainius — Woinicz, Dikaitis — Dzikowski, Ručys — Ruczieski, Jurmalaitis — Jurmalkowicz, Mikēnas — Mickiewicz, Nemaitis — Niemicki, Levanas — Liewanowicz, Rūsjs — Rusecki, Aukštuolis pārtulkots par Wysocki, Batūraitis — Baturiewicz, Ulenas — Uliewicz, Bartušaitis — Bartusziewicz, Žylius — Żilinski un daudzi citi. Sakarā ar uzvārdu pārgrozīšanu mums top saprotama līdzīga parādība, kādā ceļā ir radušies starp Latvijas katoļiem šķietami poliskie uzvārdi, piem., Lemenševskis, Mežeckis, Pļavinskis, Purvinskis, Sauļēvičs, Seiļēvičs u. c.

Ciemu nosaukumi Jašūnu pagastā gandrīz visi lietuviski, piem., Pastoviai, Bygirdai, Dainava, Pamerkis, Mikšiūliai, Rimiškai, Valakininkai, Balandišķiai, Gimžiai, Ilgalis, Žališkiai, Zavišioniai, Skerdima, Kudžioniai, Čiaukšļiai, Vaitekūnai, Piliakalniai, Pokišķiai, Daučiūnai,

Stasyļai, Taberišķiai, Pāšinišķiai, Galsiai, Kalnyčiai, Gervišķiai, Sēle, Smagūrai, Keturiai, Kalvēļiai, Skynimai, Abolai, Barēļiai un ļoti daudzi citi.

Turgeļu pagastā, kas ir austrumos no Jašūniem, uzvārdus jau pirmajā laikā vēlējās lietuviskot mazākais 825 personas ar ģimenes locekļiem. Ošķelaitis bija pārvērsts par Aszkielowicz, Dūdinas — Dudž, Oželis pārtulkots par Kozłowski, Karpaitis pārtaisīts par Karpowicz, Barkūnas — Barkowski, Latvys — Lotysziewski, Galvēnas — Galwinski, Ulēnas — Uliewicz, Valatkaitis — Wolodkiewicz, Ažubalis pārtulkots par Zablocki, Švabaitis pārvērsts par Szwabowicz, Blažys — Blaźiewicz, Bizunaitis — Bizunowicz, Macēnis — Macenka, Aukštuolis pārtulkots par Vysocki, Babraitis — pārtaisīts par Bobrowski, Vaičiūlis — Waicziuliewicz, Bartašaitis — Bartasziewicz u. t. t.

Ciemu vārdi tāpat visi tipiski lietuviski, piem., Gimžiai, Turgeliai (pagasta centrs), Katutišķai, Jankūnai, Udroniai, Rimšišķiai, Pabēne, Užuproniai, Kyvēnai, Dūdai, Seilinkai, Varnišķiai, Girdžiūnai, Keipūnai, Skujai, Gervišķai, Grabiai, Bygirdai, Kurmēļēnai, Pamerkis un daudz citu.³

Tautiskās atdzimsanas un saimnieciskās atjaunošanas un uzlabošanas darbs, vietējo iedzīvotāju atbalstīts, strauji gāja uz priekšu.

ZEMES REFORMA

Poļu valdība ļoti ļabi zināja, ka vietējie zemnieki viņai nav draudzīgi. To 1939. g. skaidri pateica pats muižnieku savienības „Komitet Polski“ priekšnieks N. Kankovičs: „Mūsu kaŗaspēks, atkāpdamies komūnistu priekšā, virzījās uz Lietuvas pierobežu. Tas *brauca un gāja caur mums nelabvēļīgi noskaņotu zemi, caur klusiem sevī noslēgtajiem ciemiem*, kaut kur caur Zapackini, Oži un citur. Tikai šur tur bija pa muižai, kas poļu kareivī 1919. g., tāpat kā 1939. g. cienīja un uzņēma, jo ciemi — visi „tuteiši“ (vietējie) mums ir pilnīgi sveši un pat naidīgi“.

Muižnieki ne no kā tā nebaidījās kā no agrārreformas, kuŗa ar lietuviešu ienākšanu bija neizbēgama. Viļņas apgabala zemnieki neko tā negaidīja kā agrārreformu. Pēc Viļņas pievienošanas Lietuvai ātri izplatījās ziņa, ka būs zemes dalīšana. Daudzi neticēja savām ausīm. To rāda gadījums ar Maišiogalas pag. Houvalta muižas 98 gadus veco kļaušinieku Pāvilu Padrieku. Viņš bija dzimis dzimtcilvēks un dzīvoja joprojām kā kļaušinieks līdzīgi dzimtcilvēkam. Kad dabūja zināt, ka ļaudis dabūs zemi, viņš paņēma sauju zemes, saspieda to rokā un nopūties teica: „Dievs, kas esi debesīs, tas ir kā pasakā!“ Kad tā paša pagasta vecākais B. Aistikas, kas par pretpolisku darbību bija spiests bēgt uz neatkarīgo Lietuvu, pateica, ka no Viļņas ieradīšoties zemes reformas komisijas locekļi, ziņa izplatījās zibeņa ātrumu, un pagasta valdes telpas drīz bija kā bišu strops.

Jau līdz 1940. gada 29. aprīlim bija atsavināti 27.820 ha zemes, bet līdz jūlija beigām vajadzēja sagatavot atsavināšanai 70.000 ha. Ģen. Žeļigovska muiža 185 ha Turgeļu pag. Viļņas apr. bija atsavināta jau 1939. g. 28. decembrī. Ģenerāļa avantūra, ieņemot Viļņu 1920. g. 9. oktobrī, padzenot lietuviešus, ir izskaidrojama galvenā kārtā viņa īpašumu dēļ. Bet J. Pilsudska muiža 135,23 ha Pikeļiškos arī Viļņas apr. ne no šā, ne tā palika neatsavināta. Atradās kāds apšaubāms „mantinieks“, kas visu laiku bija dzīvojis Šauļu aprīņķī, kas norādīja, ka pēc Lietuvas valsts noteikumiem agrārreformai padoti tikai tie īpašumi, kas lielāki par 70 ha. Tā kā Pikeļišku muižā 70 ha esot zem ūdeņiem, ko valsts jau atsavinājusi kā savu īpašumu, paliekot 65 ha, kas pēc likuma neatsavināmi. Vīlušās bija 9 muižas kalpu ģimenes, gaidīdamas zemi, vīlusies bija sabiedrība, kas nespēja saprast, ka lielākā tautas nodevēja (Pilsudskis nenoliedza lietuvisko izcelšanos) muiža paliek neatsavināta. Par to tolaik plaši rakstīja un pārrunāja.

³ „Tarybų Lietuva“, nr. 64 — 1940. g. 13. decembrī un nr. 74 — 1940. g. 25. decembrī.

Magnātu morāli, uzpūtību un uzskatus par tautu raksturo Lentvares muižas (Viļņas tuvumā) īpašnieka grāfa St. Tiškeviča izturēšanās. Muiža ir ļoti liela, parki vien aizņem 30 ha. Muiža bija atsavināma, bet tūlīt pēc lietuviešu ienākšanas īpašnieks steidzīgi bija pārdevis 400 ha, uzspiežot uz pārdošanas dokumentiem zīmogus ar agrākiem datējumiem. Ievadīja izmeklēšanu.

Kad Viļņas dzelzceļa stacijā, laižot pasažierus uz perona, lietuviešu ierēdnis Tiškevičam, tāpat kā citiem pasažieriem, prasīja uzrādīt biļeti, Tiškevičs tam sita ar spieķi, uzbrēkdams: „Tu, cham! Jau 400 gadus nekas mūsu dzimtas locekļiem nav iedrošinājies pieprasīt biļeti!“. Grāfa prāvas iztiesāšana bija nolikta Viļņā uz 1940. gada 17. maiju, bet tā nenotika, jo izrādījās, ka bez kāda tiesas lēmuma tā bija jau nodota pārsūdzības kārtībā tiesu palātai Kauņā.⁴

Tā bija nevajadzīga un neattaisnojama Lietuvas tiesu iestāžu piekāpšanās vēsturisko tautas ienaidnieku priekšā.

Blakus agrārreformai Viļņas apgabalā 1940. g. pavasarī sākās sādžu zemju pārmērīšana un iziešana viensētās. Meliorācijas darbiem piešķīra 1 miljonu litu. Noplicinātā un nolaistā apgabalā saimnieciskās dzīves celšanai stāvēja priekšā neapreķināms daudzums darbu, saistīts ar milzīgajiem izdevumiem valstij. Šoseju kopgarums bija 486 klm, 90% no tām vajadzēja kapitālremonta, piem., šoseja starp Viļņu un Traķiem nebija remontēta no 1911. gada. Stāvoklis uz zemes ceļiem bija vēl ļaunāks, vietām tie bija pilnīgi nelietojami, tāpat tas bija ar tiltiem u. t. t. Bijušā valdība par iedzīvotāju labklājību un ērtībām bija maz rūpējusies.

Ja muižnieks savās robežās par upi uztaisīja tiltu, tad viņš to darīja peļņas nolūkos, piem., Parcevskis pār Žeimēnas upi. Ja brauca ar siena vezumu, jāmaksā 1/2 mārciņa sviesta; ja brauca uz tirgu un atpakaļ — 1 zlots u. t. t.⁵

Par veselību Polijas valsts nerūpējās nemaz. Atgūtās teritorijas apjomā katru gadu dzima 30.000 bērnu, bet 17.000 no tiem nomira. Slimības plosījās pilnīgi neaprobežotā veidā. Viļņā uz 1 ārstu bija 500 iedzīvotāju, bet provincē — 11.000, uz 1 zobārstu pat 15 -17.000 iedzīvotāju. Jau 1939. g. rudenī Lietuvas valdība steidzīgā kārtā pagastos ierīkoja veselības punktus, uz kuņģiem bez kāda ierosinājuma pieteicās Viļņas lietuviešu ārsti. Ļaudis sāka nākt bariem.⁶

⁴ J. Cīcenas „Vilnius Tarp Audrų“, 494. — 501. lp.

⁵ Ibidem, 501.- 2. lp.

⁶ Ibidem, 505. lp.

DIVDESMIT SEPTĪTĀ NODAĻA

LATGALE NEATKARĪGAS LATVIJAS VALSTS LAIKĀ

ĀRPUS LATVIJAS PALIKUŠIE LATVISKIE DRISAS, SEBEŽAS UN LAURU NOVADI

Pēc pirmā pasaules kara izbeigšanās, kad nodibinājās Latvijas un Lietuvas valstis, Latgales un Viļņas apgabala likteņgaitas, kuņās ir tik daudz kopīga, izšķīrās: Latgale tūlīņ iekļāvās Latvijas valstī, bet Viļņas apgabals gandrīz visā Lietuvas neatkarības laikā palika zem svešas valsts varas, tikai pašās beigās Viļņai un nelielai austr. Lietuvas daļai bija lemts pievienoties mātei - Lietuvai.

Arī Latvijai netika pievienoti visi senie latviešu etnogrāfiskie novadi Drisas, Sebežas, Ostrovas un pat tālākos apriņķos, kaut gan latviešu karavīri tos 1920. g. ar savām asinīm bija iekarojuši. *Kad 1920. g. 1. maijā sanāca Satversmes Sapulce, tur pacēlās plēbiscīta jautājums par Drisas un, liekas, arī Sebežas apriņķi.* Pad. Krievija plēbiscītam pretojās, un Satversmes Sapulce piekāpās.

Stingrāk uzstājoties, Pad. Krievija būtu piekritusi, jo nacionālos jautājumos P. S. toreiz bija piekāpīgāka. Nebija šaubu, ka iedzīvotāji būtu nobalsojuši par Latviju.

Prof. Jānis Endzelīns, dzim. 1873. g., ir pētījis latviešu valodu Drisas apriņķī un cēlis iebildumus pret apriņķa atdalīšanu no Latvijas.

Mieru noslēdza 1920. g. 11. augustā, un minētie novadi palika ārpus Latvijas. Sabiedrībā un presē pacēlās vājas protesta balsis. Pazīstamais latgāliešu sabiedriskais darbinieks Fr. Kemps rakstīja, ka, novelkot robežas ar Igauniju un Lietuvu, esot ņemts vērā katrs ciems, katra māja, bet austrumos esot viegli atdoti veseli latviešu apgabali. Tūlīt pēc miera noslēgšanas 1920. gada 20. augustā parādījās prof. J. Eendzelīna raksts laikrakstā „Latvijas Sargs“. Tanī profesors raksta: „*Esam gan atsacījušies no plēbiscīta Drisas apgabalā, apmierinādamies ar tā rietumu daļu un šajā lietā gan, laikam, daudz nekā grozīt nevarēsim. Bet, varbūt, miera līgumu ratificējot, būs iespējami kādi panākumi*“. Liekas, ka miera līgumu ratificējot, par to jautājumu netika vairs nekas runāts.

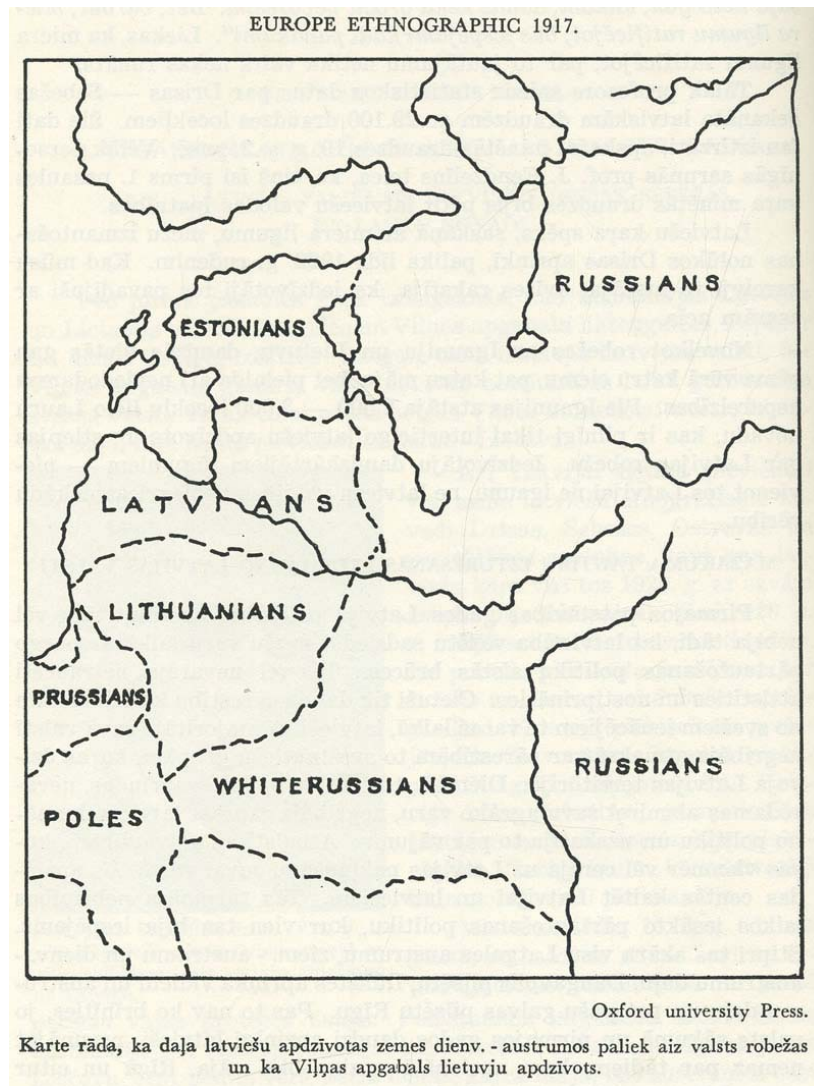
Tālāk profesors sniedz statistiskos datus par Drisas — Sebežas dekānāta latviskām draudzēm ar 29.100 draudzes locekļiem. Šie dati jau iztirzāti, apskatot minētās draudzes 19. g. s. 2. pusē. Vēlāk personīgās sarunās prof. J. Eendzelīns teica, ka viņš īsi pirms 1. pasaules kara minētās draudzēs bijis pētīt latviešu valodas īpatnības.

Latviešu karaspēks, saskaņā ar miera līgumu, mežu izmantošanas nolūkos Drisas apriņķī palika līdz 1922. g. rudenim. Kad mūsu kareivji to atstāja, avīzes rakstīja, ka iedzīvotāji tos pavadījuši ar asarām acīs.

Novelkot robežas ar Igauniju un Lietuvu, daudzās vietās gan ņēma vērā katru ciemu, pat katru māju, bet pielaida arī nepiedodamas nepareizības. Pie Igaunijas atstāja 2.500 — 3.000 locekļu lielo Lauru novadu, kas ir pilnīgi tikai luterticīgo latviešu apdzīvots un stiepjas gar Latvijas robežu. Iedzīvotāju daudzkārtējiem lūgumiem — pievienot tos Latvijai, ne igauņu, ne latviešu valdības nepiegrīza nekādu vērību.

MAZĀKUMA TAUTĪBU IZTURĒŠANĀS PRET JAUNO LATVIJAS VALSTI

Pirmajos patstāvības gados Latvijā politiskie apstākļi tālu vēl nebija tādi, lai latvietība varētu sadziedēt svešu varu laikā ar bargo pārtautošanas politiku sistās brūces. Tā vēl nevarēja netraucēti attīstīties un nostiprināties. Cietuši tik daudz pārestību kā minoritāte no svešiem ienācējiem to varas laikā, latvieši kā majoritāte savā valstī negribēja atmaksāt ar pārestībām to sveštautiešu grupām, kuŗas dzīvoja Latvijas teritorijā. Diemžēl, to tautību vadošās aprindas, nevarēdamas aizmirst savu agrāko varu, negribēja saprast latviešu humāno politiku un uzskatīja to par vājumu. Atbalstītas no valdībām, kuŗas vienmēr vēl cerēja uz Latvijas pakļaušanu savai varai, šīs aprindas centās kaitēt Latvijai un latviešiem. Tās turpināja nebrīvības laikos iesākto pārtautošanas politiku, kur vien tas bija iespējams. Stipri tas skāra visu Latgales austrumu, ziemeļu - austrumu un dienvidu - austrumu daļu, Daugavpils pilsētu, Ilūkstes apriņķa vidieni un austrumu daļu un pat pašu galvas pilsētu Rīgu. Par to nav ko brīnīties, jo valsts sākumā un pirmajos gados daudzi apzinīgi latvieši, nerunājot nemaz par tādām, kam nacionālā apziņa bija vāja, Rīgā un citur savus bērnus nesūtīja latviešu, bet vācu, krievu un poļu skolās, aizvien vēl turēdami to, kas nelatvisks, labāku par latvisko. Tās skolās pa lielākai daļai nevaldīja ne latviešiem, ne Latvijai labvēlīgs gars. Vēl vairāk: tās piekopa

pārtautošanas politiku. Zināmas mazākuma tautību grupas pat Satversmes Sapulcē ierosināja jautājumu un mēģināja dabūt cauri likumu, ka Latvija nav latviešu, bet daudzu tautību valsts, neskatoties uz to, ka jau pašā valsts sākumā, kad bēgļi vēl nebija atgriezušies, latviešu vienu pašu bija 73,5%, bet visādu citu tautību kopā ņemot tikai 26,5%. Līdzīgi Dancigai, Rīgu gribēja pārvērst par brīvpilsētu u. t. t.

Pārskatu par tautību attiecībām, pārtautošanas gaitu un sekām sniedz dažādi pētījumi šinī jautājumā un statistiskie dati, sevišķi vispārējās tautas skaitīšanas rezultāti, baznīcas un skolu dzīves statistika. Latgales un Ilūkstes apr. pārtautošanas un kolonizācijas sekas vislabāk atspoguļojas Latvijas pirmās tautas skaitīšanas laikā 1920. gadā.

PIRMĀ LATVIJAS VISPĀRĒJĀ TAUTAS SKAITĪŠANA 1920. G. TAUTĪBU ATTIECĪBAS DAUGAVPILS, RĒZEKNES, LUDZAS UN ILŪKSTES APR.

Visi dati ir ņemti un sniegti pēc Latvijas statistiskās pārvaldes ziņām augšā minētajā tautas skaitīšanas gadā. Apskatot un iztīrējot pirmās un vēlāko vispārīgo tautas skaitīšanu rezultātus, galvenā vērība tiks piegriezta ne visai Latgalei un ne visam Ilūkstes apriņķim, bet tikai tiem novadiem, resp. pagastiem, kuŗus pārtautošanas vilnis skaŗ smagāk. Visa Latgales rietumu daļa un Ilūkstes apriņķa rietumu daļa no pārtautošanas nav skarta. Latgales rietumu daļu gan ir skārusi krievu kolonizēšanas politika, bet latgalieši tur nav pārtautojušies.

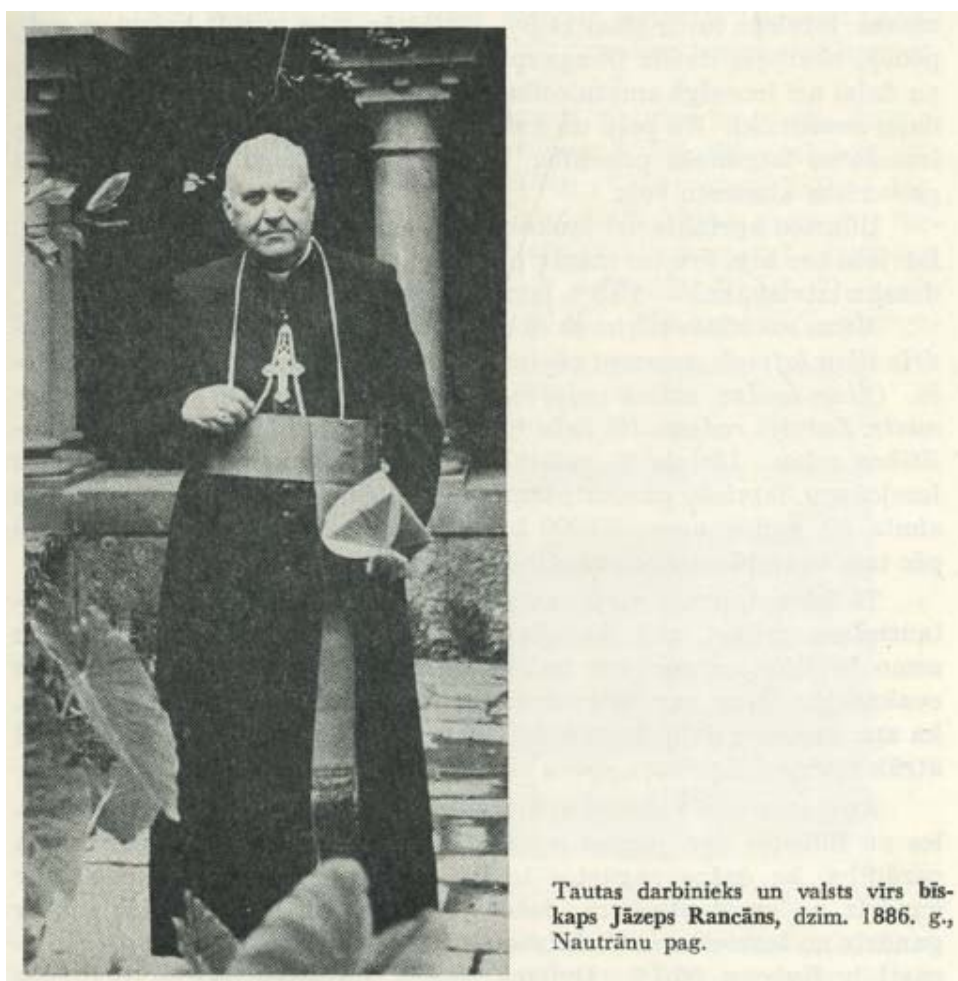
Daugavpils apriņķis		Rēzeknes apriņķis	
Pagasts	Latviešu %	Pagasts	Latviešu %
1. Dagdas	61,0	1. Andrupenes	69,4
2. Izabelinas	34,7	2. Atašienes	72,4
3. Jasmuižas	78,7	3. Bērzgales	87,1
4. Kapiņu	43,4	4. Bikovas	97,2
5. Kalupes	81,2	5. Borkovas	97,1
6. Krāslavas	62,3	6. Dricānu	95,3
7. Krustpils	92,3	7. Galānu (Vidsmuiž.)	73,9
8. Līksnas	84,9	8. Kaunatas	72,1
9. Līvānu	80,4	9. Makašānu	63,5
10. Maļinovkas	19,0	10. Ozolmuižas	37,7
11. Osūnes	78,0	11. Rozenmuižas	46,9
13. Pridruiskas	0,5	12. Rozentovas	60,7
14. Preiļu	75,5	13. Rudzātu	86,5
15. Pustiņas	1,4	14. Ružinas	28,2
16. Ungurmuižas	82,7	15. Sakstigala	55,6
17. Užvaldas	54,9	16. Silajāņu	44,8
18. Višķu	63,4	17. Sternienes	95,5
19. Vārkavas	79,1	18. Vaivodu	50,6
		19. Varaklāņu	86,6
		20. Viļānu	60,6
Caurmērā	60,3	Caurmērā	67,1

Ludzas apriņķis			
Pagasts	Latviešu %		
1. Baltinava	82,1	3. Krāslava	10,5
2. Bolvu	79,4	4. Krustpils	26,1
3. Domopoles	94,7	5. Līvāni	58,8
4. Eversmuižas	86,7	6. Preiļi	18,1
5. Istras	3,5		
6. Janopoles	24,9	Caurmērā	10,3
7. Kokorevas	92,5	Daugavpils apr. lauki caurmērā	60,3
8. Korsovas	81,9		
9. Kočanovas	16,8	Lauki un pilsētas caurmērā	49,5
10. Landskoronas	66,6		
11. Liepņas	91,0	Pilsētas Rēzeknes apriņķī	
12. Michailovas	68,0	1. Rēzekne	19,3
13. Nirzas	80,5	2. Varakļāni	44,0
14. Pildas	61,9	3. Viļāni	50,7
15. Posīnes	1,0		
16. Rundānu	15,2	Caurmērā	25,5
17. Tolkovas	0,0	Rēzeknes apr. lauki	67,1
18. Zajmuižas	95,3		
19. Zvirgzdienes	88,2	Lauki un pilsētas caurmērā	63,4
20. Viļakas	90,6		
21. Viļgorodas	—	Pilsētas Ludzas apriņķī	
		1. Ludza	12,2
Caurmērā	58,8	2. Bolvi	43,2
		3. Viļaka	30,7
		4. Zilupe	4,5
		5. Kārsava	30,8
		Caurmērā	19,8
		Ludzas apr. lauki caurmērā	58,8
		Lauki un pilsētas caurmērā	56,6
		Pilsētas Ilūkstes apriņķī	
		1. Ilūkste	78,1
		2. Grīva	2,0
		3. Subate	19,5
		Caurmērā	15,8
		Ilūkstes apr. lauki caurmērā	43,3
		Lauki un pilsētas caurmērā	42,6
		Visā Latgalē laukos un pilsētās iedzīvotāju kopā bija:	
		1. Daugavpils apr.	49,4
		2. Ludzas „	56,6
		3. Rēzeknes „	63,4
		Caurmērā	55,7
		Laukos vien bija	61,5
		Pilsētas „ „	14,9

Ilūkstes apriņķis	
1. Aknīstes	94,0
2. Asares	83,7
3. Bebrenes	85,4
4. Bornes	14,8
5. Dvietes	95,9
6. Dēmenes	4,3
7. Ezerenejas	7,1
8. Gārsenes	72,9
9. Kalkūnes	10,2
10. Lašu	50,8
11. Pilskalnes	53,3
12. Prodes	62,2
13. Rubeņu	96,7
14. Salanijas	23,4
15. Skrundalienas	6,2
16. Stelles	2,4
17. Susejas	83,2
18. Sventes	5,7
Caurmērā	43,3
Pilsētas Daugavpils apriņķī	
1. Daugavpils	5,5
2. Glazmanka	36,4

STATISTISKO DATU DZĪVĀ VALODA

Pirmā tautas skaitīšana 1920. g. sniedz pārskatāmu ainu par to, kāda izskatījās nacionālā ziņā Latgale un Zemgales austrumu daļa, Ilūkstes apriņķis, tūlīt pēc Latvijas nodibināšanās. Še ir redzamas ilgstošas svešu varu rīcības sekas tīri latviskā zemē. Latgale tomēr bija palikusi vairāk kā uz pusi latviska, latviešu bija vēl absolūtais vairākums — 55,7%. Ja tas tā nebūtu, tad nezin ko būtu teikusi Pad. Krievija pie miera slēgšanas. Ilūkstes apriņķī latvieši jau bija palikuši mazākumā — 42,6%, bet tā kā apriņķis piederēja pie agrākās Kurzemes guberņas, tad, mieru slēdzot, pret tās iekļaušanu Latvijas teritorijā balsis nepacēlās. Salīdzinot stāvokli Latgalē, tas bija, apmēram, tāds pats kā Klaipēdas apgabalā, kad to 1923. g. pievienoja Lietuvai. Lietuviešu tur bija pāri par 50%, citādi jau arī viņu toreizējie uzvarētāji un pasaules varenie nebūtu ļāvuši pievienot pa kā autonomu apgabalu, kas pavisam nebija vajadzīgs, kur ir lietuviešu vairākums un īsto vāciešu maz.

Tautas darbinieks un valsts vīrs bīskaps Jāzeps Rancāns, dzim. 1886. g., Nautrānu pag.

Ja apskatām Latgales laukus, aina top labāka un runā latviešiem par labu, jo laukos ir jau 61,5%, turpretim pilsētas ir pavisam nelatviskas: latviešu tur ir tikai 14,9%. Pilsētās dzīvoja žīdi, krievi un poļi, pēdējo skaitījās daudz Daugavpilī. Visa tirdzniecība bija žīdu rokās, pa daļai arī ienesīgā amatniecība. Krievi un poļi bija namsaimnieki, pa daļai amatnieki. No poļu un krievu aprindām viss tika darīts, lai neizveidotos latgaliešu pilsonība, kas vadītu tautisko kustību un viņu nodomiem aizcirstu ceļu.

Ilūkstes apriņķis arī laukos bija daudz nelatviskāks kā Latgale: latviešu tur bija krietni mazāk par pusi, tikai 43,3%, bet pilsētas tikai drusku latviskākas — 15,8% latviešu, tanīs dzīvoja žīdi, krievi un poļi.

Mūsu rakstītās vēstures sākumā tagadējo Latviju apdzīvoja gandrīz tikai latvieši, izņemot zināmos piejūras apgabalus, kur mita lībieši. Citas tautas netiek minētas. Ja, Latvijas valstij nodibinoties, austr. Latvijā redzam tik lielu % cittautiešu, tad tās ir svešo varu politikas sekas. Lielais % nelatviešu ir radies sakarā ar sveštautiešu ieceļošanu, latviešu pārtautošanu un pa daļai izceļošanu, jo pag. gadu simta 90. gados, apm., 20.000 latgaliešiem piešķīra zemi Sibīrijā, lai pēc tam to vietā varētu nometināt krievus.

Tā kā no pirmās visp. tautas skaitīšanas precīzāku ziņu par cittautiešiem trūkst, tad jāapskata tikai latviešu procents. Latviešu zemo % Ilūkstes apr. var izskaidrot pa daļai ar 1915. g. Kurzemes evakuāciju. Nav par šo evakuāciju tuvāku ziņu, bet ir pieņemams, ka apr. rietumu daļu, kuŗa ir latviska, evakuācija skāra vairāk, jo tai ātrāk tuvojās vācu karaspēks kā nelatviskai austr. daļai.

Apskatot tuvāk datus, redzam, ka sveštautieši dzīvo visos Latgales un Ilūkstes apr. pagastos, citos vairāk, citos mazāk. Ievērojama parādība, ka dažos pagastos to ļoti daudz, un viss pagasts sastāv gandrīz no sveštautiešiem, dažos ļoti maz, un viss pagasts sastāv gandrīz no latviešiem. Vislatviskākie Ilūkstes apr. rietumu daļas pagasti ir Rubeņu 96,7% Dvietes 95,9%, Aknistes 94,0%, Bebreņu 85,4%, Asares 83,7%, Susejas 83,2%, Gārsenes 72,9%, Prodes 62,2% latviešu. Visnelatviskākie Ilūkstes apr. vidus un austr. daļas pagasti ir Dēmenes 4,3%, Svences 5,7%, Skrundalīnas 6,2%, 7,0%, Kalkūnes 10,2%, Bornes 14,8%, Stelles 19,5%, Salanijas (Salienas) 23,4% latviešu.

Tāpat tas ir Latgalē. Vislatviskākie Daugavpils apr. ir rietumu un vidus daļas pagasti. Krustpils pagastā ir 92,2%, Līksnas 84,9%, Ungurmuižas 82,7%, Kalupes 81,1%, Līvānu 84,4%, Jasmuižas 78,7%, Preiļu 75,5% latviešu. Visnelatviskākie ir Daugavpils apr. daži vidus un austr. daļas pagasti. Piedrujas pag. ir 0,5%, Pustiņas 1,4%, Maļinovkas 19,6% latviešu. Kā izņēmums ir Osūnes pagasts, kas arī atrodas apr. austrumu daļā un stiepjas gar Pad. Savienību 15 klm garumā, bet ir uzglabājis latvisko garu un valodu, jo tur latviešu ir 78,0%. Tam iepretim aiz robežas atrodas latviskā Osvejas katoļu draudze, kuŗā nesenā pagātnē bija 4.100 draudzes locekļu un kur latviešu valoda uzglabājusies vēl šodien.

Vislatviskākie Rēzeknes apr. pagasti rietumu un vidus daļā ir Bikavas 97,2%, Barkavas 97,1%, Stirnienes 95,5%, Bērzgales 87,1%, Varakļāņu 86,6\$, Rudzātu 86,5%, Galānu (Vidsmuižas) 73,9%, Atašienes 72,3%, Kaunatas 72,1% latviešu; nelatviskākais apriņķis ir Ružīnas pagasts ar 28,2% latviešu. Vislatviskākie pagasti Ludzas apr. rietumu, vidus un pat austrumu daļā ir Zaļmuižas 95,3%, Domopoles 94,7%, Kokorevas 92,4%, Liepnas 91,0%, Viļakas 90,6%, Zvirgzdenes 88,2%, Eversmuižas (Ciblas) 86,7%, Baltinavas 82,1%, Kārsavas 82,0%, Nirzas 80,5%, Bolvu 79,3% latviešu, pie kam ir jāatzīmē, ka Nirzas pag. ir krietni uz austrumiem no Ludzas, tuvāk Zilupei, bet vairāk kā 80% ir uzglabājis latvisko seju un valodu. Eversmuižas (Ciblas) pagasts ar gandrīz 87,0% latviešu robežojas ar Pad. Savienību. Iedzīvotāji stāsta, ka aiz pagasta robežām padomju pusē ļaudis vēl runā latviski. Visnelatviskākie pagasti Ludzas apr. ziemastrumu daļā ir Višgorodas (Augšpils) 0,0%, Tolkovas (Gauru) 0,0%, Pasiēnas 1,0%, Istras 3,5%, Rundānu 15,2%, Kočanovas (Kacēnu) 16,8%, Janopoles (Brīgu) 24,9% latviešu. Še ir atkal jāievēro, ka apr. dienvid. - austrumu daļā gar pašu Pad. Savienības robežu stiepjas Landskoronas (Šķaunes) pagasts ar 66,6% latviešiem. Aizrobežas novads iepretim pagastam tāpat latvisks, jo iedzīvotājiem palikuši tuvi radi otrā pusē.

Aglona. Brīnumdarītājas Dievmātes baznīca, Latvijas katoļu svētceļnieku vieta.

Apskatot karti ar kaut cik sīkākiem vietu nosaukumiem nelatvīskos pagastos, nozīmīgi senie latvīskie vietu nosaukumi. *Augšpils* pagastā ir Bedrīši, Baraugi, Brodnieki, Ķemeru, Pataši, Rušļaki, Smaiņi, Stodjaki. *Gauru* pagastā — Briežauka, Biči, Dupāri, Mūži, Grinči, Silava, Zalmīši, Skrinži, Skapka, Punduri, Glemžna, Kapalava, Pataši (Jāpiezīmē, ka pagastu robežas vēlāk tika pārgrozītas un pašiem pagastiem doti senie latvīskie nosaukumi). *Purvmalas* pag. ir Lomi, Stupāni, Veclugi, Vāveres, Skordī. *Linavas* pag. ir Suķi, Umernieki, Dulbi, Sīmaņi, Skandīna, Buiniški, Dreņi, Brasāļi, Sitki, Potaši. *Kacēnu* pag. aZubes, Pluši, Briči, Briļi, Eglīši, Paimi, Vītoliņi, Strazdi, Purmaļi, Krūmiņi. Par latvīskiem vietu vārdiem nelatvīskos Pasienas, Pustiņas, Piedrujas, pa daļai arī Istras, Rundānu un Skaistas pagastos ir jau agrāk rakstīts.

Nelatvīskos Ilūkstes apr. pagastos ir daudz latvīsku un lietuvīsku vietu vārdu. Sventes pag. ir Arones, Grendze, Kakari, Kaķīši, Rataniški, Rasaniški, Skrundalīna u. c. Laucesas pag. Linķīši, Laucese, Robežnieki, Rataļi, Riluški, Bikinēļi, Grāve, Pabērzi, Pasiļiņi. Kurcuma pag. Brataniški, Jendi, Šķībaistilts, Vaseri, Rumaniški, Kurča muiža. Dēmenes pag. Brigene, Druvaniški, Gatēni, Kruķi, Kamariški, Kapiklaniški, Katriniški, Putraimi, Skirna, Taržeki, Upesmuiža. Skrundalīnas pag. Bruņu muiža, Budiški, Elkšņi, Kalniški, Kapceliški, Saviški. Saliēnas pag. Gelmaniški, Kalnīši, Režgiņi, Turtaki, Saliēna u. c. Silēnas pag. Brodi, Katenēļi, Kumbuļi, Liel Raķi, Sengeida, Vārpiņi. Kaplavas pag. Bruņenieki, Gaisēļi, Gaspari, Janiški, Kalniški, Dumoriški, Matuliški, Silovkas (Silavas) muiža, Varnaviči, Zundāni u. c. Še ir tikai pašu lielāko ciemu un apdzīvotu vietu nosaukumi, kas atzīmēti kartēs. Viss vairums pārējo vietu nosaukumu paliek nezināms, tas jāizpētī uz vietas. Tad atklātos vēl latvīskāka aina.

Uz priekšu starp citām Latvijas tautībām blakus latvīšiem būs ierādīta aile arī lietuvīšiem, jo Ilūkstes apr., kā to vietu vārdi rāda, dažos pagastos jau no seniem laikiem lietuvīšu ir diezgan daudz. Viņi, būdami slaviem sveša un mums radniecīga tauta, dažās vietās kopā ar latvīšiem izveido redzamu baltu pretstaru slaviem. Tā kā 2. Latvijas vispārīgās tautas skaitīšanas dati 1925. g. sniedz ziņas par slavu tautībām, tad ir iespējams noteikt to attiecības iepretim latvīšiem.

OTRĀ VISPĀRĪGĀ TAUTAS SKAITĪŠANA 1925. G. LATVIJĀ

1925. g. Ilūkstes apr.		Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1. Grīvas	pils.	7,0	3,7	55,6	1,8	25,2	7,5
2. Ilūkstes	„	30,3	0,5	15,3	2,0	40,8	3,6
3. Subates	„	25,3	7,0	28,3	0,1	8,8	0,2
4. Aknistes	pag.	71,6	18,8	0,3	—	0,4	9,2
5. Asares	„	90,7	4,5	3,5	—	0,1	0,9
6. Bebreņes	„	89,0	3,8	2,7	—	3,7	0,6
7. Bornes	„	18,2	2,4	9,1	52,6	14,8	2,7
8. Borovkas	„	10,8	0,1	44,4	32,0	2,6	9,2
9. Dēmeņees	„	11,8	6,6	23,2	39,3	17,7	1,2
10. Dvietes	„	94,8	0,2	0,7	—	3,8	0,2
11. Gāršenes	„	81,3	14,5	0,6	0,1	1,4	1,9
12. Kalkūnes	„	10,7	16,3	42,2	6,4	23,1	1,3
13. Kurcuma	„	12,2	11,1	29,9	14,9	31,9	0,2
14. Lašu	„	58,5	10,4	13,4	0,3	16,0	1,1
15. Pilskalnes	„	54,5	1,7	4,7	8,8	30,0	0,1
16. Prodes	„	76,7	17,9	0,4	0,6	2,3	1,8
17. Rubenes	„	96,1	1,3	0,3	—	1,8	0,2
18. Salanajas	„	28,7	0,0	37,1	24,2	9,3	0,1
19. Skrundalienes	„	15,7	0,8	48,4	25,3	8,4	1,1
20. Susejas	„	87,9	9,6	0,6	—	0,3	1,2
21. Stelles	„	30,7	36,0	12,5	0,8	18,5	1,2
22. Sventes	„	54,9	3,5	9,0	8,5	23,7	0,2
Caurmērā		43,6	7,0	21,4	11,7	13,1	3,2

Lai novērtētu 1925. g. 2. vispārīgās tautas skaitīšanas datus, mums jāņem vērā, ko par tiem saka labākais statistiķis un tautību jautājuma pazinējs M. Skujenieks. Viņš nāk pie secinājuma, ka pēdējos 5 gados Latvijas iedzīvotāju nacionālā sastāvā ir notikušas diezgan ievērojamas pārmaiņas. Tās ir: 1) bēgļu atgriešanās no Krievijas, 218,859 cilvēki, 2) Krievijas emigrantu ieplūšana, vairāki desmiti tūkstoši cilvēku, galvenā kārtā žīdi un krievi, kuŗu daļa, pateicoties priekšteču sakariem, ieguva Latvijas pavalstniecību, 3) izceļošana, jo daļa poļu, lietuviešu un igauņu savā nacionālā valstī atrada piemērotākus dzīves apstākļus, 4) pārtautoto latviešu atgriešanās pie savas tautas, jo ir nenoliedzami, ka *pirms kara daudzas personas, kas bija cēlušās no tīri latviskiem vecākiem, sevi uzdeva par vāciešiem, poļiem vai arī tika skaitītas pie baltkrieviem. Daudzi no šiem pārtautotajiem sevi uzskata par latviešiem.*¹

Ir pareizi teikts, ka daudzi no pārtautotajiem sevi atkal uzskatīja par latviešiem, bet tālu vēl ne visi — lielais vairums pārtautoto apzinīgi vai neapzinīgi sevi par latviešiem vēl neuzdeva. Ir jāpieņem, ka valsts sākumā atgriezās tie, kam sakari ar latvietību vēl nebija pilnīgi pārtraukti, kas prata valodu u. t. t. Šinī sakarībā M. Skujenieks tālāk saka, ka *valoda vēl nenoteic tautību*, jo Latvijā žīdi nav vienīgie, kas ģimenē runā svešu valodu, to dara arī citu tautību piederīgie, *sevišķi latvieši*.

Apskatot Ilūkstes apriņķi, redzams, ka tanī iedzīvotāju skaits no 39.447 cilv. 1920. g. ir pieaudzis uz 51,713 — 1925. g., t. i. par 12.226. Tas izskaidrojams ar dabīgo un mehānisko pieaugumu, t. i. bēgļu atgriešanos, kuŗa notika galvenā kārtā starp 1920. g. un 1925. g. Latviešu iedzīvotāju pieaugums apriņķī ir no 42,6% 1920. g. uz 43,6% 1925. g. Pieaugums ir kā latviskos, tā nelatviskos pagastos, izņemot 3 latviskos — Aknistes, Dvietes un Rubenes, kur latviešu % samazinājies, kaut gan skaitliski no 1069 cilv. 1920. g. pieaudzis uz 1537 — 1925. g., bet cittautiešu skaitliskais pieaugums pārsniedz latviešu pieaugumu. Aknistes pag. latviešu 1920. g. bija 94,1%, 1925. g. 71,6%. cittautiešu 1920. g. bija 5,9%, 1925. g. 28,4%. Pieaugums izskaidrojams ar to, ka

¹ M. Skujenieks „Otrā Tautas Skaitīšana Latvijā“ 1925. g. februārī, 50.—51. lp.

Anistes miestā pēc kara bija atgriezušies 200 žīdu jeb 9,2%, to skaitā arī žīdu emigranti no Pad. Krievijas. Atgriezušies bija arī lietuvieši, to 1925. g. bija 408 jeb 18,8%, kopā ar latviešiem 90,4%. Atskaitot miesta žīdus, pagasts ir latviski - lietuvisks un tam nav slaviska rakstura. Dvietes pag. latvieši samazinājušies no 95,9% uz 94,8%. Tabula rāda, ka tas ir uz poļu rēķina, jo pagastā to ir 88 jeb 3,8%. Rubenes pag. latviešiem ir samazināšanās no 96,7% uz 96,1%. Tas ir uz poļu un lietuviešu rēķina, jo poļu pag. ir 44 jeb 1,8%, lietuviešu 32 jeb 1,3%. Pārējos pagastos latviešu skaits un % ir palielnājies, cittautiešu samazinājies. Tas nav izskaidrojams ar bēgļu atgriešanos un dabīgo pieaugumu, bet arī ar pārtautoto latviešu atgriešanos pie savas tautas, nodibinoties Latvijas valstij. Tā gan bija tikai daļējā atgriešanās, bet tā tomēr bija sākusies. Sāka atgriezties arī Ilūkstes apr. lietuvieši, jo tie nebrīvības laikos bija padoti tādai pašai varmācībai kā latvieši. Atgriezties sāka galvenā kārtā polonizētie, bet ne rutenizētie latvieši un lietuvieši, jo taņī laikā sākās baltruteņu kustība, kas varēja notikt tikai Latvijas neatkarības laikā. Šī kustība bija importēta no Pad. Krievijas, un tās vadoņiem labvēlīgi bija noskaņota toreizējā izglītības ministrija. Tā nodibināja pat baltruteņu izglītības departamentu, nezinādama, ka vietējo baltruteņu masas ir cara laiku latviešu pārtautošanas upuris.

Pēc Bīlenšteina un citām ziņām daļa tagadējo baltruteņu bija ieceļojusi 17. un 18. g. s., bet jaunākos laikos, tāpat viņiem pieslējušies latvieši un lietuvieši — „tuteiši“, kas arī bija padoti polonizācijai un rusifikācijai. Attiecībā uz poļiem, M. Skujenieks saka, ka poļu zemnieki komplektās masās Latvijā ieceļojuši nav nekad, izņemot dažus ciemus Platera muižās Daugavpils un Borchas muižās Rēzeknes apr. Pag. gadu simta 80 gados Bīlenšteins tur atzīmē 300 poļu tautības iedzīvotāju. Poļu zemnieku rašanās komplektās masās ir pārpoļošanas rezultāts, ko piekopa sīkie un lielie poļu muižnieki un garīdznieki.²

Kā vienīgie un īstie slāvi bez baltu tautu asiņu piejaukuma ir uzskatāmi Latgales, Ilūkstes apr. un Lietuvas krievi — vecticībnieki, kas ieceļojuši 17. un 18. g. s. un nav ar baltiem jaukušies. Tādā kārtā mēs 1925. g. visp. tautas skaitīšanas tabulās Ilūkstes apr. pagastos bez latviešiem un lietuviešiem kā pamatiedzīvotājiem redzam poļu, baltruteņu un krievu zemnieku masas. No nelatviskājiem pagastiem redzam, ka latviešu pieaugums Sventes pag. ir visstraujākais, jo latviešu tur 1920. gadā bija tikai 5,7%, bet 1925. g. jau 55,0%, tāad absolūtais vairākums. Citādi tas ar nevar būt, jo pagasts ir katoļticīgo zemgaliešu apdzīvots, bet atrodas starp 2 pārpoļošanas centriem, t. i. Daugavpili un Ilūksti. Jau pirms 1. pasaules kara lasījām laikrakstos, ka sventieši enerģiski pretojās latviešu valodas izmešanai no baznīcas. Pirmā tautas skaitīšanas laikā viņi būs vienkārši zināmu aprindu ļaužu ierakstīti par poļiem. Skrudalienas pag. ar ir krietns latviešu pieaugums — no 6,2% uz 15,7%, Stelles pag. — no 19,5% uz 30,7%, Dēmenes pag. no 4,3% uz 11,8%, Salanijas (vēlāk Salienas) no 23,4% uz 28,7%, Ezernijas (vēlāk Kurcuma) no 7,4% uz 12,2%, Bornes (vēlāk Kaplavas) no 14,8% uz 18,2%, bet Kalkūnes pag. vismazāk — no 10,2% uz 10,7%.

Kaut gan M. Skujenieks saka, ka notiek polonizēto latviešu atgriešanās, tomēr samērā mazos Ilūkstes apr. nelatviskos pagastos poļu zemnieku masas vēl ir lielas. Kalkūnes pag. to ir 23,1%, Kurcuma 31,9%, Dēmenes 17,7%, Bornes 14,8%, Salanijas 9,3%, Skrudalienas 8,4% u. t. t. Arī dažos pagastos, kuŗos latviešu ir absolūtais vairākums, poļu skaits vēl sniedzas simtos. Pilskalnes pag. to ir 30,0%, Sventes 23,7%, Lašu 16,0% u. t. t. Pilsētās to ir simtiem, piem., Grīvā 25,2%, Ilūkstē 40,8%.

² M. Skujenieks „Otrā tautas skaitīšana Latvijā“ 1925. g. februārī, 71. lpp.

Ilūkste. Valsts latviešu ģimnazija.

OTRĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1925. GADĀ DAUGAVPILS APRINĀJIS

Daugavpils apr.	Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1. Daugavpils pils.	27,2	17,0	2,9	19,2	34,7
2. Krāslavas „	18,6	9,8	9,3	21,9	40,0
3. Krustpils „	53,1	4,0	2,4	1,1	39,1
4. Līvāni miests	59,0	4,1	—	2,4	34,3
5. Preiļi „	22,1	17,6	—	6,8	53,3
6. Višķi „	9,1	12,9	—	9,4	67,6
7. Aiviekstes pag.	68,0	3,8	2,4	0,3	25,3
8. Asūnes „	93,6	1,4	2,9	1,2	0,6
9. Dagdas „	67,0	12,0	1,5	9,2	10,1
10. Grāveru „	56,9	26,3	15,4	1,2	0,2
11. Izabelīnas „	41,5	1,4	48,5	5,0	3,5
12. Izaltas „	70,4	28,1	0,7	0,3	0,4
13. Jasmuižas „	81,7	9,4	—	8,3	0,2
14. Kapiņu „	50,0	29,4	9,8	9,8	1,2
15. Kalupes „	84,1	13,4	—	2,1	0,4
16. Krāslavas „	71,5	1,9	13,3	12,5	0,6
17. Krustpils „	95,4	3,4	—	0,7	0,3
18. Liksnas „	86,6	9,6	—	3,2	0,6
19. Līvānu „	80,2	19,3	—	0,2	0,3
20. Maļinavas „	20,0	72,6	2,2	4,8	0,1
21. Mežmuižas „	79,5	19,1	—	0,1	0,7
22. Preiļu „	73,8	24,6	—	1,3	0,3
23. Piedrujas „	2,9	0,7	91,6	1,5	3,0
24. Pustiņas „	5,1	15,5	52,6	23,0	3,6
25. Rudzātu „	87,2	9,8	—	2,7	0,1
26. Ungurmuižas „	74,3	23,3	1,5	—	0,7
27. Višķu „	63,0	17,3	9,0	8,9	1,6
28. Varkavas „	82,6	14,3	—	2,4	0,5
Caurmērā	54,6	17,4	8,6	8,0	11,0

Latviešu skaits aprinķī pieaudzis uz 54,6%, tātad par 5,2%. Pilsētās latviešu pieaugums ir no 10,3% 1920. g. uz 29,5%, tātad par 19,2%. Laukos latviešu pieaugums ir no 60,3% 1920. g. uz 63,6% 1925. g., tātad par 3,3%. Kas attiecas uz pilsētām, tad tur latviešu pieaugums ir izskaidrojams mazāk dabiskā kā mechaniskā ceļā. Kad sāka izveidoties valsts un sabiedriskā dzīve, pilsētās uz dzīvi apmetās daudz latviešu kā administratīvais personāls, ierēdņi, skolotāji, amatnieki, kalpotāji u. t. t. no citiem Latvijas novadiem un Latgales laukiem. Sevišķi tas sakāms par Daugavpili, kur bez visa tā tika novietotas kara spēka daļas. Daugavpils bija stipri latviskojusies, jo latviešiem pieaugums bija no 5,2% 1920. g. uz 27,2% 1925. g., tātad par veseliem 22,0. Latviešiem pilsētā bija jau relatīvais vairākums, jo tabula rāda, ka nevienai citai tautībai piederīgo skaits

nesniedzas tik augsti. Kopā ņemot, absolūtais vairākums palika svešautiešiem; ielās dominēja krievu valoda, jo to lietoja arī žīdi. Izņemot Līvānus ar 59,0% un Krustpili ar 53,1% latviešu, citās pilsētās tie palika mazākumā, kaut gan visas 1925. g. bija jau krietni latviskojušās.

Laukos 5 gadu laikā ir notikušas pārgrozības pagastu robežās un ir radušies jauni pagasti: Aiviekstes, Grāveņu, Mežmuižas un Rudzātu, tāpēc salīdzinājums visur nav izdarāms. Latviešiem visos pagastos ir pieaugums, izņemot Preiļu pag., kur ir samazināšanās no 75,5% uz 73,8%, kas ir sakarā ar pagasta robežu sašaurināšanos. Višku pag. latviešiem ir samazināšanās no 63,3% uz 63,0%, kas ir sakarā ar robežu grozīšanu un cittautiešu lielāka skaita pievienošanu pagastam. Vārkavas pag. ir pretēja parādība: latviešiem ir pieaugums no 79,0% uz 82,6%, bet skaitliska samazināšanās no 6.988 uz 6.680, kas nozīmē, ka, robežas grozot, pagasts palicis latviskāks, kaut gan daļa latviešu pievienota kaimiņu pag.

Tabula rāda, ka aprīņķī uz laukiem bez latviešiem dzīvo krievi, baltruteņi un poļi. Latgalē dzīvo arī lietuvieši, bet tik maz, tik izsvaidīti, ka viņi atsevišķā ailē netiek minēti. Daugavpils apr. ir tikai 704 jeb 0,4% lietuviešu. Viņi latviešu pārtautošanā nekad nav ņēmuši daļību, drīzāk paši pārlatviskojušies.

Aprīņķa austrumu daļā kompaktās masās sastopami baltruteņi. Statistika to visvairāk rāda Piedrujas pag. 91,6%, Pustiņas pag. 52,6%, Izabelinas (Skaistas) 48,5%, Grāveņu pag. 15,4%, Kraslavas pag. 13,3%, Kapiņu pag. 9,1%, citur to mazāk un viņi dzīvo izskaisīti starp latviešiem. Poļi tāpat sastopami visos pagastos lielākā vai mazākā skaitā starp latviešiem. Visvairāk to ir aprīņķa austrumu daļā, Daugavpils un Krāslavas apkārtnē. Lielāks skaits to ir Pustiņas pag. 23,0%, Krāslavas pag. 12,5%, Kapiņu pag. 9,8%, Dagdas 9,2%, Višku pag. 8,9% u. t. t.

Tā kā nav nekādu ziņu, ka tos novados būtu ieceļojušie baltruteņi vai poļi lielākā skaitā, tad tie ir visumā pārtautotie latvieši. Ja latviešiem ir pieaugums, tad tas ir uz baltruteņu, galvenā kārtā uz poļu, bet ne uz krievu rēķina, jo Daugavpils apr. pārkrievoto latviešu nav, tāpēc ka vecticībnieku un pareizticīgo krievu masas ticības dēļ ar latviešiem nav jaukušās un latvieši krievos nav pārgājuši. Tā kā no 1920. g. visp. tautas skaitīšanas datiem trūkst ziņu par atsevišķām tautībām pagastos, tad nav iespējams salīdzināt un noteikt, kuņas tautības iedzīvotāju skaits ir samazinājies latviešiem par labu, bet nekļūdoties var teikt, ka tas ir uz poļu un baltruteņu rēķina. Atgriešanās pie latvietības visos pagastos nav vienāda. Piedrujas pag. latviešiem pieaugums ir no 0,4% 1920. g. tikai uz 2,9% 1925. g. Pustiņas pag. 1,4% tikai uz 5,1%, un tie paši bija robežsargi un ierēdņi no citiem Latvijas novadiem. Lielāks pieaugums un līdz ar to atgriešanās pie savas tautas ir Izabelinas (Skaistas) pag. no 34,7% uz 41,5%, Krāslavas pag. no 62,3% uz 71,5%, Asūnes pag. 79,0% uz 93,6%, kas ir jau pilnīgi latvisks pagasts apr. austr. daļā pie pašas Pad. Sav. Robežas. Ja tādos pagastos, kur blakus latviešiem dzīvo krievu zemnieku masas, arī ir latviešu pieaugums, tad tas nav uz krievu, bet uz pagastā dzīvojušo poļu vai baltruteņu rēķina. Tā Maļinovkas pag. latviešiem pieaugums ir no 19,0% uz 20,0%, Kapiņu pag. 43,4% uz 50,0%. Tabula rāda, ka abos pagastos blakus latviešiem dzīvo tūkstošiem lielas krievu vecticībnieku zemnieku masas, bet nav mazums arī poļu un baltruteņu. Maļinovkas pag. to ir simti, bet Kapiņu pagastā pārsniedz tūkstoti. Etniski ņemot, ir tikai 2 tautības — latvieši un krievi, pārējie ir slavizētie latvieši „tuteiši“, kas pierakstīti par poļiem vai baltruteņiem. Pa lielākai daļai tie ir katoļi, bet daļa ir ar varas līdzekļiem pareizticībā pārdzītie katoļi.

Metot skatu pāri visam Daugavpils aprīņķim 1925. g. redzam, ka no 22 pagastiem absolūtā vairākuma latviešiem nav tikai 4 pagastos: Piedrujas 2,9%, Pustiņas 5,1%, Maļinovkas 20,0%, Izabelinas (Skaistas) 41,5%, no 50—60% latviešu ir 2 pagastos: Kapiņu 50,0% un Grāveņu 56,9%, no 60—70% latviešu ir 3 pagastos: Izvaltas 70,4%, Krāslavas 71,5%, Preiļu 73,8%, Ungurmuižas 74,3%, Mežmuižas 79,5%, no 80—90% ir 6 pagastos: Līvānu 80,2%, Jasmuižas 81,7%, Vārkavas 82,6%, Kalupes 84,1%, Līksnas 86,6% un Rudzātu pag. 87,2% latviešu, pār par 90% ir Asūnes

93,6% un Krustpils pag. 95,4% latviešu. Dīvainā kārtā iznāk, ka vislatviskākie Daugavpils apriņķi ir paši galējie pagasti: Krustpils pagasts pirms Aiviekstes pagasta atdalīšanas bija robežās ar Vidzemi un Asūnes pagasts saiet robežās ar Pad. Savienību. Arī attālums starp abiem pagastiem ir liels — no Krustpils līdz Asūnei gaisa līnijā ir veseli 120 klm. Asūnes pagasts ir dzīva liecība tam, ka viņa kaimiņu — Osvejas pagasts, kas palika viņā pusē robežai, arī ir latvisks. Nekad nevar būt, ka ar Asūnes (Osūnes latgaļu izrunā) pagastu, kur visi iedzīvotāji runā latviski, latviešu valoda būtu jau izbeigusies un ar pagasta robežām būtu jau kā ar nazi nogriezta. Tā nav nacionāla, bet administratīva robeža, jo Osūnes pagasts atrodas Daugavpils, bet Osvejas pagasts Drisas apr.

Absolūtais vairākums krieviem Daugavpils apr. ir tikai vienā Maļinovkas pag. ar 72,6% krievu. Izabelinas (Skaistas) pag. absolūtā vairākuma nav nevienai tautībai: baltruteņu ir 48,5%, latviešu 41,5%, citām tautībām ir daži % katrai.

Atgriežoties pie lietuviešiem Daugavpils apr., redzam, ka tikai 2 pašvaldības vienībās viņu ir lielāks skaits. Daugavpils pilsētā lietuviešu ir tikai 309 jeb 0,7%, kopā ar latviešiem 27,9%, Izabelinas (Skaistas) pag. ir lietuviešu kolonija ar 226 locekļiem jeb 3,3%, kopā ar latviešiem 44,8% kā kopējais pretsvars slaviem.

OTRĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1925. G. RĒZEKNES APRINĶIS

Rēzeknes apr.		Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1. Rēzeknes pils		34,5	24,0	0,3	8,8	32,6
2. Varaklāņu „		28,7	2,4	—	0,5	68,2
3. Vijāņu „		48,7	18,7	0,1	2,9	31,1
4. Andrupenes pag.		64,4	24,8	1,5	8,4	0,6
5. Atašienes „		79,7	18,9	—	0,9	0,4
6. Birzgala „		89,4	8,6	0,4	1,4	0,3
7. Bikavas „		94,0	3,1	1,3	0,2	0,6
8. Borkovas „		96,5	1,9	—	0,3	1,1
9. Bukmuižas „		58,5	16,0	19,0	5,9	0,5
10. Dricāņu „		94,9	3,9	0,2	0,5	0,2
11. Kaunatas „		71,0	22,0	0,7	5,0	1,2
12. Makašāņu „		64,6	33,3	—	1,9	0,1
13. Ozolmuižas „		37,0	59,2	—	3,5	0,1
14. Rozenmuižas „		54,0	39,3	0,1	6,1	0,5
15. Rozentovas „		60,1	25,4	0,1	9,5	4,8
15. Ružinas „		27,6	71,6	—	0,3	0,3
17. Sakstagola „		55,0	43,9	0,1	0,5	0,4
18. Silajāņu „		42,4	48,9	0,5	4,2	3,9
19. Stirnienes „		96,2	2,9	—	—	0,2
20. Varaklāņu „		89,4	9,9	—	0,4	0,2
21. Vidsmuižas „		73,8	25,4	—	0,2	0,4
22. Vijāņu „		64,3	34,2	0,1	0,8	0,3
Caurmērā		62,7	27,6	1,1	3,6	5,0

Pilsētās latviešiem pieaugums ir no 3.340 jeb 25,5% uz 5.605 jeb 34,9%, tātad par 2.265 jeb 9,4%. Lielākā apriņķa pilsēta Rēzekne ir krietni latviskojusies no 19,5% uz 34,5%, latviešu tur ir jau relatīvais vairākums. Absolūtais vairākums paliek cittautiešiem, tāpēc ielās vēl dominē krievu valoda. Tā kā Rēzeknē latviešu % augstāks kā Daugavpilī, tad ielās jau biežāk dzirdama latviešu valoda.

Laukos latviešu pieaugums ir no 78.924 uz 85.214, tātad par 6.290, bet procentuāli latvieši mazliet ir samazinājušies no 67,1% uz 66,9%, tikai gan par 0,2%. Tas ir izskaidrojams ar stiprām pagastu robežu pārgrozībām. Rudzātu pagasts ir pievienots Daugavpils apriņķim, radies jauns — Bukmuižas pagasts un likvidēts Vaivadu pagasts. No 19 Rēzeknes apr. pagastiem trijos pagastos:

Bikavas, Borkovas un Sakstagola latvieši kā skaitliski, tā % ir samazinājušies, 7 pagastos: Andrupenes, Dricānu, Kaunatas, Ozolmuižas, Rozentovas, Ružīnas un Silajāņu latviešiem ir skaitliskais pieaugums, bet % samazināšanās, kas izskaidrojams vai nu ar lielāku pieaugumu cittautiešiem, vai ar apriņķu un pagastu robežu pārgrozībām. Par iemeslu būs pēdējā parādība, jo samazināšanās latviešiem visā apriņķī ir tikai par 0,2%. Pēdējos 9 pagastos latviešiem ir kā skaitlisks, tā % pieaugums.

Rēzekne. Pils drupas. Katoļu baznīca pilsētas centrā.

No 19 pagastiem absolūtais vairākums latviešiem ir 16 pagastos: Rozenmuižas 54,0%, Sakstagala 55,0%, Bukmuižas 58,5%, Rozentovas 60,1%, Viļānu 64,3%, Andrupenes 64,4%, Makašānu 64,6%, Kaunatas 71,0%, Vidsmuižas 73,8%, Atašienes 79,7%, Birzgaļes 89,4%, Varakļāņu 89,4%, Bikavas 94,0%, Dricānu 94,8%, Stirnienes 96,2%, Borkovas 96,5%. Trijos pagastos latviešiem absolūta vairākuma nav: Ružīnas 27,6%, Ozolmuižas 37,0%, Silajāņu 42,4%. Silajāņu pag. absolūtā vairākuma nav nevienai tautībai, krieviem ir relatīvais vairākums. Ružīnas pag. absolūtais vairākums ir krieviem, vecticībniekiem 71,6% un Ozolmuižas pag. 69,2%. Krievu vecticībnieki komplektās masās blakus latviešiem dzīvo ap Rēzekni un virzienā uz dienv. austrumiem no tās. Bez 2 minētajiem pagastiem ar krievu vecticībnieku vairākumu, tie lielā daudzumā dzīvo Silajāņu pagastā 48,9%, Sakstagola 43,9%, Rozenmuižas 39,3%, Viļānu 34,2%, Makašānu 33,3%, Rozentovas 25,4%, Vidsmuižas 25,4%, Andrupenes 22,8%, Kaunatas 22,0%. Mazāk to ir Rēzeknes apr. rietumu un ziem. - rietumu daļā Vidzemes virzienā. Atašienes pag. krievu ir 18,9%, Varakļāņu 9,9%, Birzgaļes 8,6%, Dricānu 3,9%, Bikavas 3,1%, Stirnienes 2,9%, Barkavas 1,9%. Starp tiem ir neliels % pareizticīgo, kas radušies vecticībniekiem pārejot pareizticībā vai ieceļojot no Krievijas. Salīdzinot ar Daugavpils apr., Rēzeknes apr. baltruteņu ir ļoti maz. Lielākā skaitā tie sastopami tikai austr. daļā, Bukmuižas pagastā, kur to ir 1.186 jeb 19,0%, citos pagastos to ir tikai daži desmiti un pat pa 1—2 cilvēkiem. Pēc M. Skujenieka statistiskajām ziņām 1925. g. baltruteņi daudzās vietās pieskaitīti krieviem, jo ārpus Piedrujas apgabala viņi prot arī krievu valodu.

Rēzeknes apr. laukos izkaisīti dzīvo arī poļi, sevišķi austrumu daļā, kur vairāk sīko šlachtas muižēļu un agrāko folverku - viensētu. Dažos pagastos poļu skaits sniedzas simtos, visvairāk to ir Rozentovas pag. 824 jeb 9,5%, Rozenmuižas 588 jeb 6,1%, Kaunatas 472 jeb 5,0%, Silajāņu 391

jeb 4,2%, Bukmuižas 370 jeb 5,9%, Ozolmuižas 177 jeb 3,5%, Makašānu 150 jeb 1,9%, Birzgales 94 jeb 1,4%. Citos pagastos poļu ir tikai daži desmiti vai pat tikai atsevišķas personas, piem., Bikavas pag. 7 cilvēki. Lietuvju Rēzeknes apr. ir pavisam maz, tikai 152 personas jeb 0,1%, viņi nedzīvo vienkopus, bet izkaisīti visā apriņķī. Cittautieši, neslavu iedzīvotāji, ir gandrīz tikai žīdi, izņemot nelielu skaitu vāciešu. Žīdi, tāpat kā Daugavpils apr., dzīvo galvenā kārtā pilsētās. Statistiskie dati rāda, ka arī dažos pagastos to skaits sniedzas desmitos un simtos, tāpēc ka tur ir bieži apdzīvoti centri jeb miestu, kur izdevīgi nodarboties ar tirdzniecību, piem., Silajāņu pag. Ribinišku miests ar 366, Kaunatas un Barkavas bieži apdzīvotas vietas ar 111 un 60 iedzīvotājiem u. t. t.

OTRĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1925. G. LUDZAS APRIŅĶIS

Ludzas apr.		Latvieši %	Krievi %	Poļi %	Baltruteņi %	Citi %
1. Ludzas pils.		31,9	22,5	8,0	1,1	36,3
2. Kārsavas „		28,4	16,1	6,2	0,1	49,0
3. Eversmuižas pag. (Ciblas)		90,0	9,0	0,5	—	0,2
4. Istras „		20,1	23,5	1,8	54,4	0,1
5. Janovales „ (Brīgu)		36,0	62,2	0,2	0,1	1,6
6. Kārsavas „		84,6	13,1	1,1	—	1,1
7. Michailovas „ (Mērdzienes)		68,2	30,6	0,3	0,6	0,1
8. Nirzas „		82,1	15,3	1,4	0,1	0,1
9. Pildas „		68,5	26,1	4,4	0,4	0,3
10. Pasiēnas „		11,8	26,5	12,1	43,8	5,5
11. Rundānu „		16,1	56,7	16,1	16,1	0,1
12. Landskoronas „		74,6	7,4	1,5	14,2	2,2
13. Zaļmuižas „		97,2	2,3	0,1	—	0,3
14. Zvirgzdienes „		77,1	13,1	1,8	7,4	0,3
Caurmērā		59,6	22,4	3,6	10,3	4,5

Starp 1920. g. un 1925. g. Ludzas apriņķa teritorijā notika lielākas pārmaiņas. Latvija ieguva no Pad. Savienības Pitalovas dzelzceļa mezglu ar apkārtējiem novadiem. Tā kā apriņķa teritorija paplašinājās un lielie attālumi administrācijā ar apriņķa pilsētu radīja neērtības, tad atdalīja ziemeļu pagastus un nodibināja jaunu apriņķi, pārvēršot Pitalovas miestu par apriņķa pilsētu un pārdēvējot to par Jaunlatgali.

1925. g. Jaunlatgales apr.		Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Poļi %	Citi %
1. Baltinavas pag.		80,2	—	16,8	0,5	2,3
2. Balvu „		72,6	0,1	22,1	0,5	4,7
3. Bokovas „		7,8	0,1	91,3	0,4	0,3
4. Domopoles „		98,0	—	0,5	0,1	1,2
5. Gauru „		3,6	0,6	93,5	2,0	0,2
6. Kočanovas „		16,9	0,1	81,9	0,3	0,7
7. Kokorevas „		92,8	0,5	5,7	0,6	0,3
8. Liepnas „		87,7	0,4	6,0	1,3	4,5
9. Rugāju „		83,7	—	15,3	0,1	0,8
10. Tolkovas „		3,1	—	95,9	0,8	0,1
11. Viļakas „		90,5	0,5	2,5	1,8	4,6
12. Višgorodas „		3,2	—	95,7	0,4	0,5
Caurmērā		51,6	0,8	45,5	0,8	1,8

Tā kā baltruteņu visā apriņķī ir tikai 24 cilvēki, tad tiem nav ierādīta atsevišķa aile, bet viņi kā slavi pieskaitīti krieviem. Viņu vietā ir aile lietuviešiem, jo to ir daudz vairāk. Viņi še ir ienākuši no Ilūkstes apr. un iepirkuši zemi Gauru, Kokorevas un Viļakas pagastos. Viņiem bija savas biedrības, sava neliela skola un dievkalpojumi katoļu baznīcā.

1925. g. apriņķis	Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
Ludzas	59,6	22,4	10,3	3,6	4,5
Jaunlatgales	51,6	45,5	—	0,8	2,0
Caurmērā	55,1	34,6	4,9	2,1	3,1

Tādā kārtā 1925. g. visp. tautas skaitīšanas laikā viena apriņķa vietā bija divi. Tāpēc, salīdzinot 1925. g. Ludzas apr. datus ar 1920. g. datiem, ir jāpieskaita arī Jaunlatgales apriņķis. Ludzas apr. 1920. g. bija 156.951 iedzīvotājs, apvienotā Ludzas un Jaunlatgales apriņķī 1925. g. bija 190.954 iedzīvotāji, tātad par 34.003 iedzīvotājiem vairāk. Tik liels pieaugums ir izskaidrojams ar Jaunlatgales novada pievienošanu Latvijai, sakarā ar ko redzam Bokovas un Gauru pagastus, kuŗu 1920 gadā nebija. Ludzas apr. 1920. g. latviešu bija 58,8%, 1925. g. 55,1%, tā kā samazināšanās ir par 3,7%. Iemesls tam ir, ka austr. pierobežas pagastu iedzīvotāji 1925. g. gandrīz visi ir uzrakstīti par krieviem.

Salīdzinot Rēzeknes apriņķi ar Ludzas un pēdējo, savukārt, ar Jaunlatgales apr. redzam, ka starpība tautību attiecībās ir liela. Rēzeknes apr. krievu tautības iedzīvotāji milzīgā pārsvarā ir vecticībnieki, Ludzas apr. ļoti lielā pārsvarā ir pareizticīgie krievi. Cik vecticībnieki ir īsti krievi, tik pareizticīgie krievi, atskaitot zināmu % ieceļotāju, ir uz vietas mākslīgi radušies (galvenā kārtā 19. g. s. 2. pusē) ar varu piespiežot latgaliešus pieņemt pareizticību, kā tas savā laikā jau konstatēts un iztirzāts. Rēzeknes apr. baltruteņu ir tikai 1,1%, un tie dzīvo apriņķa dienvidu daļā, Ludzas apr. to jau ir 10,3%, poļu abos apriņķos ir apmēram vienādi samēri 3,6%. Kas attiecas uz abām pēdējām slavu tautībām, tad nav ziņu, ka to piederīgie Ludzas apriņķī lielākā vairumā būtu ieceļojuši, tā kā vairums to ir mākslīgi radies uz vietējo iedzīvotāju rēķina.

Par pilsētām abos apriņķos 1925. g. trūkst ziņu, izņemot Ludzu un Kārsavu. Ludza ir krietni latviskojusies no 12,2% uz 31,9%, bet tas vēl nav pat relatīvais vairākums. Kārsavas pilsētā latviešiem ir samazinājums no 30,8% uz 28,4%, kas ir sakarā ar žīdu ieplūšanu no Pad. Savienības un latviešu izspiešanu no tirdzniecības, pa daļai no amatniecības.

No Ludzas apr. pagastiem 8-nos latviešiem ir redzams pārsvars. Michailovas (Mērdzenes) latviešu ir 68,2%, Pildas 68,5%, Landskoronas (Šķaunes) 74,6%, Zvirgzdenes 77,1%, Nirzas 82,1%, Kārsavas 84,6%, Eversmuižas (Ciblas) 90,0%, Zaļmuižas 97,2%. Vairākuma latviešiem nav 4-ros pagastos. Pasienas pag. latviešu ir 11,8%, Rundānu 16,1%, Istras 20,1%, Janovales (Brīgu) 36,0%. No šiem četriem Rundānu pag. ir 56,7% un Janovales 62,2% vairākums krieviem. Istras pag. 54,4% vairākums ir baltruteņiem, bet Pasienas pag. absolūtā vairākuma nav nevienai tautībai, pie kam baltruteņi ar 43,8% sasniedz relatīvo vairākumu, to lielāks daudzums vēl ir Landskoronas (Šķaunes) pag. 14,2%, Rundānu 10,4%, Zvirgzdenes 7,4%, citos pagastos to ir tikai daži desmiti, atsevišķas personas, vai pat nemaz. Poļu vairāk ir Rundānu pag. 16,1%, Pasienas 12,1%, Pildas 4,4%, Zvirgzdenes 1,8%, Istras 1,8%, Landskoronas (Šķaunes) 1,5%, Nirzas 1,4%, Kārsavas 1,1%, citur pa pāris desmit un mazāk personu pagastā. Visos pagastos latviešiem ir pieaugums.

Ieskatoties 1925. g. tautas skaitīšanas un salīdzinot ar 1920. g. tabulu, ir skaidra parādība, ka straujš pieaugums latviešiem ir pagastos ar lielāku baltruteņu un poļu iedzīvotāju skaitu. Istras pag. tas ir no 3,4% uz 20,0%, Pasienas no 1,0% uz 11,8%, Landskoronas (Šķaunes) no 66,6% uz 74,6%.

Izņēmums ir Janovales (Brīgu) pag., kur baltruteņu un poļu tikpat kā nav, bet latviešiem ir pieaugums no 25,0% uz 36,0%. Pagastā ir tikai latviešu un pareizticīgo krievu tautības iedzīvotāji. Cik bija krievu 1920. g., nevaram konstatēt, bet 1925. g. to bija 62,2%. Līdz pag. simta 60. gadiem gandrīz visi Brīgu pag. iedzīvotāji bija katoļticīgie latgalieši, kuŗu lielākā daļa bija spiesta pāriet pareizticībā, par ko stāsta vēstures dokumenti, liecina viņu katoļticīgo stilā celtā baznīca un vecie ļaudis, kas runā latviski. Tādā kārtā Brīgu, tāpat kā Pasienas un Šķaunes, pagasta straujā latviešu % palielināšanās nav izskaidrojama tikai ar dabisko pieaugumu, bet ar slavizēto atgriešanos pie savas tautas. Pārējos pagastos, kur cittautieši galvenā kārtā krievi, latviešiem ir mazāks pieaugums, caurmērā no 1,0% — 6,5%, kas ir vairāk dabiskais nekā mechaniskais, t. i., pārtautoto atgriešanās.

Jau pavisam uzmetot skatu Jaunlatgales apriņķa 1925. g tabulai, redzama parādība, ka iedzīvotāju nacionālais sastāvs ir citāds, nav tik raibs, kā tas ir Ilūkstes vai Daugavpils apriņķos. Še milzīgā pārsvarā dominē tikai divas tautības: latvieši ar 51,6% un krievi ar 45,5%. Baltruteņu nav tikpat kā nemaz, tikai 24 personas, poļu 0,8%, lietuviešu 0,2% un citu 1,8%. Divu tautību dominācija apriņķī nacionālā ziņā ir itin kā sadalījusi 2 pretējās daļās: rietumu un vidus daļa ir latviska, austrumu — krieviska. Krievi pēc būtības arī sadalās 2 pilnīgi pretējās daļās. Tie, kas dzīvo latviskos pagastos, piem., Bolvu 22,1%, Baltinovas 16,8%, Rugāju 15,3%, Kokorevas 5,7%, Liepnas 6,0%, Viļakas 2,5% un Domopoles 0,5% ir īsti krievi, ievesti no tuvējās Pleskavas gub. vidienes rusifikācijas nolūkos pag. gadu simta 2. pusē un šā gadu simta sākumā. Tie, kas dzīvo austrumu pierobežas pagastos, ģeneāloģiski nav krievi, bet pareizticīgie latvieši, kuŗi administratīvi piedalīti krieviskai Pleskavas gubernai un nokļuvuši krievu ietekmē. Lieku reizi vēl būtu jāatgādina, ka pēc Dr. A. Bīlenšteina konstatējuma pag. gadu simta 80. gados viņi mājas dzīvē vēl lietojuši latviešu valodu. Ko gan nozīmē tautai, kas tūkstošiem gadus ir dzīvojusi savā zemē, kad daļa viņas locekļu, svešas varas nomākta, vēl tikai pirms 70 gadiem ir runājusi savu valodu, bet tagad to piemirsusi. Tas ir tas pats, ka pirms viena gada viņi vēl būtu runājuši savā valodā, bet šodien to vairs nedara. Tas nepavisam nenozīmē, ka viņi vairs nebūtu pieskaitāmi latviešu saimei.

Pašreizējā laikmetā mūsu tauta atrodas tādās pārtautošanas briesmās, kādu vēsture nepazīst. Ja, apstākļiem mainoties mums par labu, mēs vēl gribēsim dzīvot kā tauta, tad mums savi locekļi būs jāmeklē ne tikai pēc valodas, bet pēc asinīm. Tāds pats atzinums par Jaunlatgales un citiem „nelatviskiem“ novadiem ir lasāms mūsu labākā tautību jautājuma pazinēja M. Skujenieka grāmatā „Latvija“ 266. lp.: „*Nelatviskie apvidi Latvijā vēsturiski tomēr pieskaitāmi latviešu etnogrāfiskai teritorijai.* Maļinovkas (Biķernieku) pagasts Daugavpils apr., Ozolmuižas, Ružīnas un Silajāņu pagasti Rēzeknes apr. ir kā krievu vecticībnieku kolonizācijas sekas, bet pārējie kā Bokovas, Gauru, Kacēnu, Tolkovas un Višgorodas, kuŗi agrāk piederēja pie Pliskavas gubernas, tad Istras, Janovales, Pasienas un Rundānu pag. Ludzas apr. Izabelinas, Piedrujas un Pustiņas pagasti Daugavpils apriņķī ir kā pārtautošanas rezultāts. *Latviešu apdzīvota zeme izgājušajā gadu simtā vēl ir sniegusies tālu Drisas apriņķī, un pārpoļošanas sekas ir tās, ka latvieši tur ir pārvērtušies nevis par poļiem, bet baltruteņiem.*“

Ko vēl nebija iespējusi izdarīt pareizticīgā baznīca un krievu administrācija, to izdarīja Latvijas valdība pirmos valsts pastāvēšanas gadus. Neinteresēdamās un, varbūt, nevēlēdamās zināt par šo ļaužu izcelšanos, tā tiem latviskas skolas un latviskas baznīcas vietā deva krievisku. Tādā kārtā Latvijas valstī notika galīga 35.—40.000 latviešu pārkrievošana. Tas tad arī atspoguļojas 1925. g. visp. tautas skaitīšanas laikā. Visi iedzīvotāji tur uzdodas par krieviem, jo ir ieaudzināti ieskatos, ka tas, kas pareizticīgs, ir krievs. Latviešu skaits un % šos Jaunlatgales apr. pagastos ir niecīgs un mazāks kā krievu % latviskos pagastos. Tie latvieši tur nav vietējie, bet ir ienācēji ar ģimenēm no citiem novadiem, kas še bija kā robezsargi, valsts un pašvaldības ierēdņi, skolotāji, kalpotāji u. c. Izņēmums ir Kacēnu pagasts, kur ir arī vietējie latvieši luterāņi, kas še zemi iepirkuši un ieceļojuši

jau krievu caru laikos. Kacēnu pag. 1925. g. latviešu bija 16,9%, Bokovas 7,8%, Gauru 3,6%, Višgorodas 3,2%, Tolkovas 3,1%.

Visā Latgalē 1925. g. bija šāds iedzīvotāju sastāvs pēc tautībām:

1925. g., apriņķis	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
Jaunlatgales	51,6	0,2	45,5	0,2	0,8	1,8
Daugavpils	54,6	0,4	17,4	8,6	8,0	10,6
Ludzas	59,1	0,1	22,4	10,3	3,6	4,4
Rēzeknes	62,7	0,1	27,6	1,1	3,6	4,9
Caurmērā	57,0	0,2	26,4	5,3	4,7	6,4

Latviešiem pieaugums ir no 55,7% uz 57,0%.

Nošēdžot novērtējumu par 1925. g. 2. visp. tautas skaitīšanas rezultātiem tautību attiecībās, nevaram paiet gažām kādai ļoti svarīgai parādībai, kuŗa ir faktiskais pierādījums tiem latviešiem, kuŗi ir ceļā uz partautošanos. Aptaujas lapās bija aile par ģimenē lietojamo valodu. Izrādījās, ka 34.442 latvieši savās ģimenēs lieto kādu svešu valodu, visvairāk krievu, vācu un poļu. Krievu valodu no tiem lieto 20.610, vācu 6.432, poļu 6.150 u. t. t. Iemesli tam dažādi: jauktas laulības, darba devēju ietekme, bet vislielākā ietekme agrākās pārkrievošanas, pārvācošanas un pārpoļošanas politikas sekas. Skaitļi rāda, ka taisni pārkrievošana atstājusi vislielākās sekas.

No apmēram 25.000 Latvijā dzīvojošajiem lietuviešiem 10 664 lieto ģimenē kādu svešu valodu.³ Še redzams, ka ar lietuviešiem šinī ziņā stāvoklis ir ļaunāks kā ar latviešiem, jo gandrīz vai pusē nerunā ģimenē savā mātes valodā. Tā paša gada tautas skaitīšanas dati rāda, ka Latvijā krievi, vācieši un poļi savā ģimenē lieto kādu svešu valodu retos gadījumos.

TREŠĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1930. GADĀ. ILŪKSTES APRIŅĶIS

Īsajā Latvijas valsts pastāvēšanas laikā *katra visp. tautas skaitīšana notika savādos, atšķirīgos iekšējās politikas notikumos*. Trešajā visp. tautas skaitīšana iekrita laikmetā, kad tautas vēlēta saeima bija nonākusi daudzo savtīgo politisko partiju varā: partiju pārstāvji neintersējās par valsts, bet par savu vēlētaļu šaurajām vajadzībām un prasībām. *Ļaužu skaitīšana notika atklātas cittautiešu saeimas partiju aģitācijas ietekmē. Dažas grupas, kā krievi un poļi, centās panākt, lai tautību noteic pēc ticības; tiem arī, sevišķi poļiem, izdevās saistīt pie sevis iedzīvotājus ar neizkoptu nacionālu apziņu, galvenā kārtā tos, ka sevi sauca par „tuteišiem“.*

Līdz 1930. gadam visi Ilūkstes apr. pagasti ir ieguvuši senos latviskos nosaukumus. Borneš pag. ir pārdēvēts par Kaplavas pagastu, Borovkas par Silenes un Kalkūnes par Laucesas pagastu. Ir notikušas nelielas pārmaiņas pagastu robežās. Arī Stelles pagasts ir pārdēvēts par Raudas pagastu.

³ M. Skujeniēks „Latvija“, 313. lp.

1930. g.		Latvieši	Lietuvji	Krievi	Baltruteņi	Poļi	Citi
Ilūkstes apr.		%	%	%	%	%	%
1. Grīvas	pils.	16,6	5,6	46,1	6,8	18,5	6,2
2. Subatas	„	27,0	6,2	31,0	0,1	8,1	28,0
3. Ilūkstes	„	50,7	2,2	9,3	1,1	29,2	7,3
4. Aknistes	pag.	72,9	17,3	0,4	0,3	0,8	8,2
5. Asares	„	89,4	4,4	1,2	2,0	0,6	2,4
6. Bebreņes	„	91,9	2,8	2,9	—	1,8	0,5
7. Dēmenes	„	27,2	4,1	18,8	25,4	23,3	1,1
8. Dvietes	„	95,4	0,3	0,2	—	3,7	0,3
9. Gārsenes	„	82,1	14,0	1,3	—	1,5	1,0
10. Kaplavas	„	30,9	1,8	9,6	31,0	25,1	1,4
11. Kurcuma	„	23,2	8,0	24,9	11,4	31,8	0,5
12. Lašu	„	75,7	6,3	4,6	6,4	4,3	2,6
13. Laucesas	„	32,2	14,1	33,0	5,3	14,7	0,6
14. Pilskalnes	„	72,5	3,3	5,3	4,2	14,7	—
15. Prodes	„	77,0	16,7	2,8	0,3	1,9	1,2
16. Raudas	„	45,7	26,5	10,4	11,7	4,0	1,6
17. Rubenes	„	96,6	0,4	1,4	—	0,5	0,3
18. Saliņas	„	38,5	—	25,7	22,4	12,9	0,3
19. Silenes	„	39,9	0,3	35,3	15,4	1,5	7,4
20. Skrundalienes	„	31,4	0,4	44,8	9,6	12,1	1,6
21. Susejas	„	86,9	10,9	0,7	0,3	0,1	0,9
22. Sventes	„	54,3	3,5	3,7	18,8	19,3	0,2
Caurmērā		52,3	5,8	18,4	9,0	11,3	3,2

Salīdzinot 2. un 3. visp. tautas skaitīšanas datus, gūstam pārskatu par dažādu tautību stāvokli Ilūkstes apr. 1930. gadā.

Ilūkstes apr.	Latvieši	Lietuvji	Krievi	Baltruteņi	Poļi	Citi
	%	%	%	%	%	%
1925. g.	43,6	7,0	21,4	11,7	13,1	3,2
1930. g.	52,3	5,8	18,4	9,0	11,3	3,1

Pieaugums ir tikai 2 tautībām — latviešiem un žīdiem, kas apzīmēti kā neslavi ailē „citi“. Ir jāpiezīmē, ka žīdu attiecības iepretim latviešiem un lietuviešiem netiek apskatītas, jo žīdi ir dzīvojuši noslēgtās savas tautības grupās un viņu uzdevums nav bijis citus pārtautot. Visām pārējām tautībām ir samazināšanās. Latviešu skaits ir ievērojami pieaudzis par 8,7%, kas ir sakarā ne tikai ar dabisko, bet vairāk ar mehānisko pieaugumu. Dažās pašvaldību vienībās pieaugums ir sevišķi liels, piem., Grīvas pilsētā no 7,0% uz 16,6%. Vislielākais pieaugums latviešiem ir Silenes pag. no 10,8% uz 39,9%, Dēmenes pag. no 11,8% uz 27,2%, Pilskalnes pag. no 54,5% uz 72,5%, Lašu pag. no 58,5% uz 75,7%, Skrundalienes pag. no 15,7% uz 31,4%, Kaplavas pag. no 18,8% uz 30,9%, Kurcuma pag. no 12,2% uz 23,2%, Saliņas pag. no 28,7% uz 38,5%, Raudas pag. no 30,7% uz 45,7%, Laucesas pag. no 10,7% uz 32,2%. Sevišķi interesanta ir parādība, ka, atskaitot 9 latviskos pagastus, kur krieviem neliels pieaugums, jo viņi tur ieceļojuši kā laukstrādnieki, pārējos 10 pagastos to skaits slīd uz leju, dažos pat ļoti stipri. Silenes pag. no 44,4% uz 35,3%, Laucesas pag. no 42,2% uz 33,0%, Lašu pag. no 13,4% uz 4,6%, Sventes pag. no 9,0% uz 3,7%, Saliņas pag. no 37,1% uz 25,7% u. t. t.

Tāda samazināšanās ir saprotama ar to, kā saka statistiķis M. Skujenieks, ka 1925. g. pie krieviem ir bijuši pieskaitīti daudzi „tuteiši“, kuri 1930. g. ir vai nu atgriezušies pie savu senču, latviešu tautības, vai pieskaitīti poļiem jeb baltruteņiem. Īstie krievi savu tautību nemaina. Ilūkstes apriņķis ir poļu cietoksnis laukos. Neskatoties uz atklāto aģitāciju, poļu skaits un % pašā cietoksnī ir samazinājies, dažos pagastos pat katastrofāli. Lašu pagastā no 16,0% uz 4,3%, Pilskalnes pag. no 30,0% uz 14,7%, Laucesas pag. no 23,1% uz 14,7% u. t. t. Kaut cik redzami panākumi tiem ir

bijuši tikai 6 pašvaldību vienībās. Kaplavas pag. poļiem ir pieaugums par 10,3%, Dēmenes pag. par 3,6%, Kurcuma pag. par 0,1% samazināšanās, Salienas pag. par 3,6% pieaugums, Skrundalienes pag. 3,7ā pieaugums. Citos pagastos visur samazināšanās. Neskatoties uz šādu stāvokli, kur poļiem nevienā pagastā nav pat $\frac{1}{3}$ iedzīvotāju, ieskaitot ar aģitācijas palīdzību ierakstītos „tuteišus“, poļu vadoņi tomēr 1931. g. mēģināja rīkot vietējo sacelšanos, saukt palīgā poļu kaŗaspēku, lai atrautu Latvijai Ilūkstes apriņķi, Daugavpili un daļu Latgales. Kad laikrakstos par šo notikumu parādījās ziņas, atradās intelligenti cilvēki, kas teica, ka nebijis vajadzīgs pievienot tos 13 „poliskos“ Ilūkstes apr. pagastus. Cik maz mēs interesējāties, cik maz mēs vēl pazinām savu dzimteni!

Tā kā tanī laikā bija sākusies baltruteņu kustība un aģitācija, tad arī tiem dažās pašvaldības vienībās ir pieaugums. Grīvas pilsētā baltruteņiem ir pieaugums no 1,8% uz 6,8%, Lašu pag. no 0,3% uz 6,4%, Raudas pag. no 0,8% uz 11,7%, Sventes pag. no 8,5% uz 18,8%. Toties pārējos pagastos baltruteņu skaits slīd stipri uz leju, dažos pat katastrofāli. Kaplavas pag. no 52,6% uz 31,0%, Silenes pag. no 32,0% uz 15,4%, Skrundalienes pag. no 25,3% uz 9,6%, Dēmenes pag. no 39,3% uz 25,4%, Kurcuma pag. no 14,9% uz 11,4% u. t. t. Salienas pag. baltruteņu skaits gandrīz nemainās. Pieaugums baltruteņiem dažos pagastos ir tāpēc, ka viņiem pieskaitīti pilsoņi ar vāji izkoptu nacionālu apziņu. Viņu straujā samazināšanās vairākos pagastos izskaidrojama ar to, ka tie „tuteiši“, kas 1925. g. bija pieskaitīti baltruteņiem, ir vai nu griezušies pie latvietības vai pieskaitīti poļiem.

Lietuviešiem Grīvas pilsētā ir pieaugums no 3,7% uz 5,6%. Izņemot pāris pagastus, kur viņiem neliels pieaugums, visos citos ir samazināšanās. Iemesls ir izceļošana uz Lietuvu un daļas pieskaitīšana poļiem.

Pārtautošanas ietekmē esošos pagastos latviešiem absolūtais vairākums ir tikai Sventes pag. 54,3%, kopā ar lietuviešiem 57,8% kā pretvars slaviem. Relatīvais vairākums latviešiem ir Dēmenes pag. 27,2%, kopā ar lietuviešiem 31,1%, Kaplavas pag. latviešiem no relatīvā vairākuma trūkst tikai 4 personas, kopā ar lietuviešiem jau ir relatīvais vairākums: latviešu 30,9%, lietuviešu 1,8%, Laucesas pag. latviešiem arī nedaudz trūkst no relatīvā vairākuma, bet kopā ar lietuviešiem tas tuvojas jau absolūtam vairākumam: latviešu 32,2%, lietuviešu 14,1%, Raudas pag. latviešiem vieni pašiem ir solids relatīvs, tuvs absolūtam vairākumam, bet kopā ar lietuviešiem nospiedošs vairākums pretstatā slaviem: latviešu 45,7%, lietuviešu 26,5%. Salienas pag. 38,5% un Silenes pag. 39,9% latviešiem vieni pašiem ir solids relatīvais vairākums. Lietuviešu par abiem pagastiem kopā ir tikai 12 personas.

TREŠĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1930. G.
DAUGAVPILS APRINĀJIS

1930. g. Daugavpils apr.	Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1. Daugavpils pils.	27,0	19,5	2,2	20,8	30,2
2. Krāslava ”	16,5	12,3	4,1	29,6	37,1
3. Krustpils ”	53,4	5,3	1,8	1,6	37,8
4. Līvāni ”	60,5	4,2	—	2,3	33,4
5. Preiļi ”	23,4	17,2	0,6	6,4	51,6
6. Aiviekstes pag.	90,2	5,3	3,7	0,1	0,5
7. Asūnes ”	92,0	3,4	1,7	1,7	1,1
8. Aulejas ”	52,3	25,1	17,8	4,1	0,1
9. Dagdas ”	62,7	15,5	1,0	10,2	10,5
10. Izvaltas ”	50,3	46,0	2,0	1,3	0,3
11. Jasmuižas ”	82,6	9,8	—	7,2	0,2
12. Kalupes ”	83,8	13,4	—	1,7	0,8
13. Kapiņu ”	51,5	26,2	10,6	10,3	1,2
14. Līksnas ”	81,8	16,0	0,5	1,5	0,3
15. Krāslavas ”	77,5	3,0	5,4	12,7	0,8
16. Krustpils ”	94,7	2,8	1,2	0,8	0,4
17. Līvānu ”	80,0	18,6	0,1	1,0	0,1
18. Naujenes ”	45,9	44,8	1,3	7,8	0,2
19. Piedrujas ”	16,7	1,8	68,2	9,6	3,4
20. Preiļu ”	73,7	24,1	0,2	1,9	0,1
21. Pustiņas ”	24,0	5,1	51,4	19,1	0,4
22. Rudzātu ”	86,0	10,6	0,1	3,2	0,1
23. Skaistas ”	44,4	3,9	27,5	20,4	3,6
24. Ungurmuižas ”	73,0	14,8	11,4	—	0,6
25. Vārkavas ”	81,4	15,4	—	2,5	0,7
26. Vīpes ”	75,8	24,6	0,1	0,1	0,4
27. Višķu ”	42,7	47,4	1,4	5,0	1,5
Caurmērā	55,0	19,1	6,7	9,5	9,8

Starp 1925. g. un 1930. g. ir notikušas pārgrozības pagastu robežās. Ir likvidēts Mežmuižas pagasts, bet nav ziņu, pie kādiem pagastiem pēc sadalīšanas pievienots. Starp Krustpils un Līvānu pagastiem ir radīts jauns Vīpes pagasts. Maļinovkas pagasts pārdēvēts vecā latviešu nosaukumā par Naujenes pagastu. Grāveņu pagasts pārdēvēts par Aulejas, Izabelinas par Skaistas pag., mainot robežas, tāpēc salīdzināšanu visos pagastos, atsevišķi ņemot, nav iespējams izdarīt. Salīdzinot 2. un 3. visp. tautas skaitīšanas datus visa apriņķa apmēros, dabūjam šādu ainu par pārmaiņām tautību attiecībās.

Daugavpils apr.	Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1925. g.	54,6	17,4	8,6	8,0	11,0
1930. g.	55,0	19,1	6,7	9,5	9,5

Iedzīvotāju samazināšanās visā apriņķī par 1.615 personām ir sakarā ar daudzu Latgales iedzīvotāju pāriešanu darba dēļ uz citiem Latvijas apgabaliem. Skaitliskā latviešu samazināšanās gan, laimīgi, būs izskaidrojama ar nevēlamo 1-2 bērnu sistēmas ieviešanu, kas pārņemta no pārējiem latviešiem. Nāca ziņas, ka šī parādība, kas līdz tam bija sveša, sākot izplatīties taisni Latgales latviskākajos novados, kuŗi tuvāk Vidzemei un Zemgalei. Pieaugums krievi un poļiem ir pa daļai ar lielāku dzimstību, pa daļai ar to pilsoņu piesaistīšanu savai tautībai, kuŗiem vāji izkopta nacionālā apziņa. Pilsētās latviešu pozīcijas vājākas kā 1925. g. Absolūtais vairākums latviešiem ir tikai Līvānos 60,5% un Krustpilī 53,4%. Tādos latviešu kultūras centros kā Daugavpilī

pieaugums ir tikai par 609 ar % samazināšanos, bet Krāslavā krīt no 18,6 uz 16,5. Tanī pašā laikā pieaugums ir kā krieviem, tā poļiem: krieviem Daugavpilī no 17,0% uz 19,5%, poļiem no 19,2% uz 20,8%. Krāslavā krieviem pieaugums ir no 9,8% uz 12,3%, poļiem pat 21,9% uz 29,6%, kas pa lielākai daļai ir aģitācijas sekas.

Daugavpils. Pilsētas centrs ar vienības namu un pareizticīgo katedrāli, celtu rusifikācijas laikos.

Ieskatoties tabulā, redzam, ka latviskos rietumu daļas pagastos, kur dzīvo arī zināms % krievu vecticībnieku, kuŗi latviešu pārtautošanā nav piedalījušies, krieviem ir lielāks pieaugums nekā latviešiem. Cēlonis jau minēts.

Tā kā mūsu interešu aplokā ir austrumu daļas pagasti, kuŗos notiek un norisinās joprojām pārtautošanas process un kuŗos 5 gadu laikā robežu pārgrozības ir izdarītas mazākos apmēros, tad ir iespējams noskaidrot un salīdzināt pārmaiņas tautību attiecībās. Redzams, ka visstiprāk pārtautotā Piedrujas pagastā, neskatoties uz poļu, tāpat krievu un baltruteņu pretlatvisko aģitāciju, latviešiem ir liels pieaugums no 193 uz 1.066 jeb 2,9% uz 16,7%, tikpat stipri pārtautotā Pustiņas pag. no 202 uz 941 jeb 5,1% uz 24,0%. Paceļas jautājums, kāpēc tas tā, jo 1920. gadā abos pagastos latviešus neredzam. Vai sākusies tautas atmoda, augšāmcelšanās? Uz to ir jāatbild, ka tas tā ir. Šie ļaudis 1930. g. tika raustīti uz trim pusēm, viņiem tika draudēts, tomēr viņi uzdevās par latviešiem. Piedrujas un Pustiņas pagasti agrāk piederēja pie Drisas apr., tas arī bija vienīgais, ko mēs no tā apgabala ieguvām. Lai tik atceramies baznīcas statistiku no 1860. g. par Drisas - Sebežas katoļu dekānātu, kur Piedrujas draudzē ir 7.100 un Pustiņas draudzē — 4.500 latviešu, tātad pilnīgi latviskas. Nevar būt, ka īsā laikā — 70 gados tik daudzi tūkstoši „izmira“, kā to pārtautotāji vai nezinātāji mēdz teikt, nevar būt, ka Latvijas sākumā tur neviens vairs latviski nerunātu. Nāk prātā rakstnieka Antona Rupaiņa vārdi, ka latvietis sevi labāk sauc ticības vārdā par katoli vai vietējo (tuteiti), nekā kādas svešas tautas vārdā, kas viņam uzspiež savu valodu. Uz rietumiem no Piedrujas un Pustiņas pagastiem ir Skaistas un Krāslavas pagasti, kuŗus arī skar pārtautošanas vilnis. Skaistas pagastā latviešiem ir neliels pieaugums no 41,5% uz 44,4%, bet poļiem milzīgs — 5,0% uz 20,4%, Krāslavas pag. latviešiem lielāks pieaugums 71,5% uz 77,5%, poļiem gandrīz tāds pats stāvoklis, tā kā aģitācijai visur nav bijuši vienādi panākumi. Baltruteņiem, pie kuŗiem 1920. g. un 1925. g. bija pierakstītas „tuteišu“ masas, skaits un % visos pagastos slīd uz leju uz poļu vai latviešu rēķina.

TREŠĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1930. G.
RĒZEKNES APRINĶIS

1930. g.		Latvieši	Krievi	Baltruteņi	Poļi	Citi
Rēzeknes apr.		%	%	%	%	%
1. Rēzeknes	pils.	37,0	23,4	1,4	9,5	29,2
2. Varaklāņu	„	34,2	2,4	0,2	0,6	62,4
3. Viļānu	„	45,0	19,3	1,3	3,8	30,4
4. Andrupenes	pag.	64,6	23,2	3,9	7,8	0,4
5. Atašienes	„	80,3	18,1	0,5	0,4	0,6
6. Barkavas	„	96,3	2,0	—	0,2	1,4
7. Bērzgaļes	„	87,6	9,1	1,2	1,3	0,7
8. Bukmuižas	„	52,5	16,4	24,2	6,3	0,4
9. Dricānu	„	94,5	4,7	—	0,4	0,1
10. Gaigalas	„	96,0	0,5	0,3	0,3	2,8
11. Kaunatas	„	70,7	21,9	0,8	5,2	1,3
12. Makašānu	„	71,3	29,0	0,5	2,0	—
13. Maltas	„	58,3	30,4	0,1	6,7	4,4
14. Ozolaines	„	36,9	61,1	—	1,5	0,4
15. Rāznas	„	50,0	42,1	0,3	7,2	0,4
16. Ružinas	„	26,7	71,9	—	0,5	0,8
17. Sakstagola	„	55,0	42,5	1,7	0,4	0,2
18. Silajāņu	„	40,6	50,0	0,1	5,5	3,6
19. Stirniene	„	96,3	2,6	—	—	1,1
20. Varaklāņu	„	87,8	10,7	0,1	0,8	0,5
21. Vidsmuižas	„	73,4	25,9	—	0,2	0,3
22. Viļānu	„	65,5	31,9	1,3	0,7	0,4
Caurmērā		62,0	27,9	1,9	3,7	4,5

Rēzeknes apr. pagastos 5 gadu laikā ir notikušas pārmaiņas: Bikovas pagasts pārdēvēts par Gaigalovas pagastu. Pavisam nesaprotami, kāpēc tik latviskam vārdam kā Gaigala ir pielikta slaviska galotne -ova. Rozentovas pagasts pārdēvēts par Maltas un Rozenmuižas par Rēznas pagastu. Savādi izklausās, ka Rāznas ezeram, pie kuŗa krastiem pieiet pagasta robežas, paliek tas pats nosaukums, bet pagasta nosaukumā -ā ir pārvērsts par -ē. Ir dīvaini, ka Vidzemē Meirānu pagasta nosaukums paliek negrozīts, bet Latgalē pagastu nosaukumi ar tādām pašām galotnēm -āni ir pārvērsti par -ēni, piem., Dricēni, Makašēni, Viļēni.

Salīdzinot 2. un 3. visp. tautas skaitīšanas datus, dabūjam šādu ieskatu par pārmaiņām tautību attiecībās Rēzeknes apriņķī.

Rēzeknes apr.	Latvieši	Krievi	Baltruteņi	Poļi	Citi
	%	%	%	%	%
1925. g.	62,7	27,6	1,1	3,6	5,0
1930. g.	62,0	27,9	1,9	3,7	4,5

Iedzīvotāju kopskaits 5 gados ir samazinājies par 783, kas izskaidrojams ar pāriešanu uz citiem novadiem, sevišķi Rīgu, kur mehāniskais pieaugums tanī laikā bija lielāks par dabisko. Samazināšanās ir tikai latviešiem un pārējiem, bet pieaugums visām slāvu tautībām. To pieaugums ir aģitācijas sekas uz „tuteišu“ rēķina austrumu daļā. Vistālākā austr. no Rēzeknes Bukmuižas pag. latviešiem samazināšanās ir no 58,5% uz 52,5%, turpretim baltruteņiem pieaugums ir no 19,0% uz 24,2%, poļiem 5,9% uz 6,3%, krieviem 16,0% uz 16,4%. Rāznas pag. latviešiem samazināšanās no 54,0% uz 50,0%, krieviem pieaugums no 39,3% uz 42,1%, poļiem 6,1% uz 7,2%. Sevišķi liels pieaugums baltruteņiem ir Andrupenes pag. no 1,5% uz 3,9%.

Atmiņā uzpeld maza, bet raksturīga aina no austr. Latgales. Daugavpilī 1931. g. augustā notika plaša Latvijas ģeografu biedrības rīkota konference. Tā noslēdzās ar izbraukumu pa skaistākajām austr. Latgales vietām. Viena no tādām ir Bukmuiža (vēlāk pārdēvēta par Ezeraini). Tur iznāca pārnakšņošana. Pievakarē pienāca grupa vietējo lauksaimnieku un iesāka sarunas, bet krievu valodā. Uz jautājumu, kādas tautības, atbilde bija, ka latviešu. Bet kāpēc tad nerunā latviski, paši nezinot, kā esot pārkrievājušies. Pērnajā gadā, kad bijusi ļaužu skaitīšana, esot pierakstījušies par latviešiem, bērņus sūtot latviešu skolā. Nāk atmiņā, ka vienam no viņiem uzvārds bija Lūkins. Te nu atkal ir dzīvu cilvēku piemērs, ka valoda vien nenoteic tautību. Turpat paceļas cits jautājums, vai 1930. g. skaitīšanā bija daudz tādu Lūkinu un citu, kas tik droši apliecinājuši savu latvietību. Dati rāda, ka nav bijis mazums tādu, kuŗi ierakstīti triju slavu tautību ailēs.

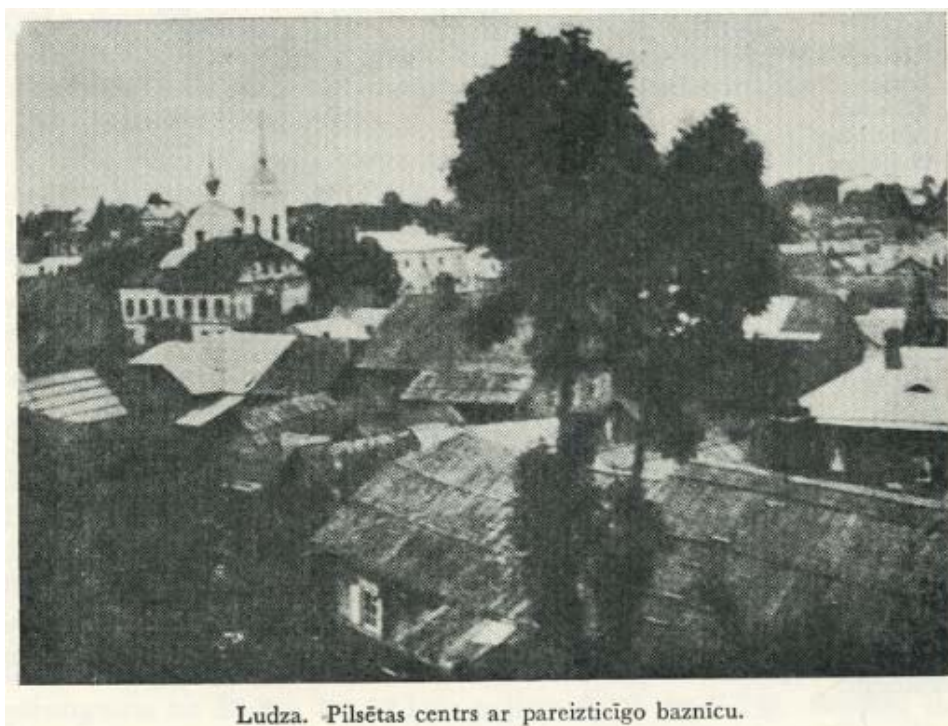
TREŠĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1930. G. LUDZAS APRIŅĪS

1930. g.		Latvieši	Krievi	Baltruteņi	Poļi	Citi
Ludzas apr.		%	%	%	%	%
1. Ludzas	pils.	29,8	20,8	1,8	12,2	31,5
2. Kārsavas	„	28,6	15,8	1,2	6,6	47,7
3. Briģu	pag.	29,8	68,2	1,2	0,2	0,6
4. Ciblas	„	91,1	5,7	1,7	1,2	0,3
5. Istras	„	12,0	79,6	3,3	3,8	1,3
6. Kārsavas	„	85,0	13,0	0,1	1,1	0,7
7. Mērdzenes	„	66,6	31,5	1,3	0,5	0,1
8. Nautrānu	„	96,7	1,8	0,8	—	0,7
9. Nirzas	„	79,4	14,2	3,1	2,5	0,7
10. Pasienas	„	10,5	28,7	33,4	21,5	5,8
11. Pildas	„	68,6	26,8	0,7	3,7	0,2
12. Rundānu	„	14,4	61,8	6,0	17,2	0,5
13. Šķaunes	„	83,7	7,2	6,3	1,4	1,6
14. Zvirgzdenes	„	73,1	15,8	5,8	4,6	0,5
Caurmērā		57,8	27,9	5,4	5,0	4,0

Līdz 1930. g. Ludzas apr. ir pārdēvēti 5 pagasti: Eversmuižas pagasts par Ciblas, Janovales — Briģu, Michailovas — Mērdzenes, Landskoronas — Šķaunes un Zaļmuižas — Nautrēnu. Liekas, ka ir mainītas arī pagastu robežas, jo lielā Mērdzenes pag. iedzīvotāju skaits ir samazinājies par 735 personām. Tas citādi nevarētu būt izskaidrojams, kā ar kādas pagasta daļas pievienošanu citam pagastam. Var arī būt, ka daudzie simti iedzīvotāju ir pārgājuši uz citiem novadiem.

Ludzas apr.	Latvieši	Krievi	Baltruteņi	Poļi	Citi
	%	%	%	%	%
1925. g.	59,6	22,4	10,3	3,5	4,4
1930. g.	57,8	27,9	5,4	5,0	4,0

Latviešu skaits krieni noslīdējis uz leju no 59,6% uz 57,8%. Tas ir uz krievu un poļu rēķina, jo krievu skaits palielinājies no 22,4% uz 27,9%, poļu no 3,6% uz 5,0%. Baltruteņiem ir samazināšanās no 10,3% uz 5,4%, gandrīz uz pusi. Ludzas apr. pareizticīgie krievi ir visumā latgalieši, kas nesēnā pagātnē pārgājuši pareizticībā. Vietējie baltruteņi ir parādība, ko izsaukusi latgaliešu polonizācija un rusifikācija. Tā kā starp tiem ļaudīm ar vāji izkoptu nacionālu apziņu ir katoļticīgie un pareizticīgie, tad, pateicoties pastiprinātai un atklātai aģitācijai, tie ir uzrakstīti par poļiem vai krieviem. Bija radusies jauna iedzīvotāju grupa — katoļticīgie krievi. Sekas no visa tā ir zaudējums latviešiem un baltruteņiem.

Ludza. Pilsētas centrs ar pareizticīgo baznīcu.

Pārtautošanas politikas sekas ir labāk redzamas, ja apskatām atsevišķas pašvaldību vienības. Ludzas pilsētā latviešiem ir samazināšanās no 31,9% uz 29,8%, Briģu pagastā, kur savā laikā notika piespiedu pāreja pareizticībā, no 36,0% uz 29,8%, Istras pag. no 21,1% uz 12,0%, Pasienas pag. no 11,8% uz 10,5%, Rundānu pag. no 16,1% uz 14,4, Nirzas pag. no 82,7% uz 79,4%, kurpretim krieviem vai poļiem tās pašās vienībās ir izcils pieaugums. Istras pag. baltruteņiem ir katastrofāla samazināšanās no 54,4% uz 3,3%, bet krievu skaits uzlec no 23,5% uz 79,6%, poļiem ir pieaugums no 1,8% uz 3,8%, Pasienas pag. baltruteņu krīt no 43,8% uz 33,4%, poļiem palielinās no 12,1% uz 21,5%, Rundānu pag. baltruteņiem ir samazināšanās no 10,4% uz 6,0%, krievu skaits tai pašā laikā pieaug no 56,7% uz 61,8%. Ir pagasti, kuŗi nav padevušies aģitācijai un kuŗos, kopējam iedzīvotāju skaitam gandrīz nemainoties, latviešiem pieaugums, bet slaviem samazināšanās, piem., Šķaunes pag. latviešiem ir pieaugums no 74,6% uz 83,7%, baltruteņiem samazināšanās gandrīz uz pusi — 14,2% uz 6,3%, krieviem un poļiem neliela samazināšanās. Dati par Briģu, Istras, Pasienas un Rundānu pagastiem rāda, ka tos latviešus, kas ir nokļuvuši stiprā slavu ietekmē, cenšas sev iegūt triju slavu tautību vadoņi, savstarpēji apkaŗojoties un nonākot naidīgās attiecībās.

TREŠĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1930. G.
JAUNLATGALES APRIŅĶIS

1930. g. Jaunlatgales apr.		Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %
1. Balvu	pils.	62,9	8,9	0,5	0,9
2. Augšpils	pag.	7,5	90,5	0,4	0,5
3. Baltīnavas	„	80,8	16,1	0,3	0,4
4. Baļvu	„	75,3	14,9	8,4	0,6
5. Bērzpils	„	97,8	0,3	0,1	0,1
6. Gauru	„	3,7	93,4	0,1	2,0
7. Kacēnu	„	17,6	81,4	0,1	0,2
8. Liepnas	„	86,3	7,7	1,1	1,2
9. Linavas	„	3,7	95,7	—	0,4
10. Purmalas	„	11,4	87,4	0,2	0,6
11. Rugāju	„	85,7	12,0	1,9	0,1
12. Tilžas	„	93,2	3,8	0,5	0,6
13. Viļakas	„	39,8	3,5	0,5	1,4
Caurmērā		53,2	42,9	1,2	0,7

↑ Iespiedkļūda: jābūt Viļakas 89,8.

Pirms 1930. g. Jaunlatgales apriņķī tika pārdēvēti 4 pagasti: Bokovas pag. par Purmalas, Domopoles — Bērzpils, Kokorevas — Tilžas, Tolkovas par Linavas pagastu. Ir pārgrozītas arī pagastu robežas.

Jaunlatgales apr.	Latvieši %	Lietuviji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1925. g.	51,6	0,2	45,5	—	0,8	1,8
1930. g.	53,2	0,2	42,9	1,2	0,7	1,9

Iedzīvotāju kopskaita palielināšanās ir jāuzskata kā dabiska parādība, bet var būt arī mehāniska, ja ievēro, ka pieaugums baltruteņiem ir lēciens no nekā uz 1,2%. Zīmīgi, ka daudz baltruteņu ir Balvu un Rugāju pagastos, kur ir lielas latviešu saimniecības. Ir iespējams, ka viņi tur ka laukstrādnieki pirms 1930. g. ir ienākuši no Latgales vai Ilūkstes apr. austrumu daļas pagastiem. Ir pielaižama parādība, ka viņu 1925. g. ir bijis daudz vairāk kā 24 cilvēki un viņi pierakstīti krieviem, bet 1930. g., būdami ļaudis ar vāji attīstītu nacionālo apziņu, baltruteņiem. Pēdējā parādība ir ticama, jo krieviem ir samazināšanās par 2,6%. Tā ir mehāniska, nevis dabiska samazināšanās, jo krieviem ir lielas ģimenes. Latviešu skaits ir krietni audzis, ir lielāks par 1,6%, kā dabiskā un mehāniskā pieauguma sekas. Apriņķa austr. daļā latvieši vairāk un vairāk sāka apmesties uz dzīvi gan Jaunlatgales pilsētā, gan pierobežas pagastos, iegūstot pat zemi īpašumā, tāpēc visos 5 pārkrievotajos pagastos latviešiem ir pieaugums. Vismazākais tas ir Gauru pag. no 3,6% uz 3,7%, tāpat Linavas pag. 3,1% uz 3,75%, Kacēnu pag. 16,9% uz 17,6%. Vislielākais pieaugums latviešiem ir Augšpils pag. no 3,3% uz 4,5% un Purmalas pag. 7,8% uz 11,4%. Krieviem samazināšanās ir 3 pagastos: Augšpils no 95,7% uz 90,5%, Gauru pag. no 93,5% uz 93,4%, Linavas pag. no 95,9% uz 95,7%, kas ir izskaidrojams vairāk ar aiziešanu uz citiem novadiem darbos nekā ar atgriešanos pie latvietības. Atsevišķi gadījumi iespējami, bet visumā tie ļaudis ir zaudējuši nacionālo apziņu un nevar saprast, ka pareizticīgs cilvēks var būt arī latvietis. Arī 7 latviskos pagastos, kur, relatīvi ņemot, krievu ir vairāk kā latviešu krieviskajos pagastos, latviešiem ir pieaugums, izņemot Bērzpils pagastu, kur robežu grozīšanas dēļ iedzīvotāju kopskaits samazinājies.

Poļu Jaunlatgales apr. ir maz, un tas pats mazais skaits ir vēl noslīdējis uz leju. Apriņķis ir tālu no polonizācijas centriem, še nekad nav bijis sīko šlachtiču muižiņu, kuņas veicināja pārpoļošanu.

Mazā lietuviešu kolonija arī ir sarukusi par 28 cilvēkiem. Visā Latgalē 1930. g. bija šāds iedzīvotāju sastāvs pēc tautībām:

1930. g., apr.	Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
Jaunlatgales	53,2	42,9	1,2	0,7	2,1
Daugavpils	55,0	19,1	6,7	9,5	9,8
Ludzas	57,8	27,9	5,4	5,0	4,0
Rēzeknes	62,0	27,9	1,9	3,7	4,6
Caurmērā	56,9	27,4	4,1	5,5	6,1

Salīdzinot savukārt 2. un 3. visp. tautas skaitīšanas datus visā Latgalē, redzam, kādas ir bijušas 5 gadu laikā pārmaiņas iedzīvotāju skaitā atsevišķām tautībām.

Latgale	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1925. g.	57,0	0,2	26,4	5,3	4,7	6,4
1930. g.	57,0	0,2	27,4	4,1	5,5	5,7

Visā Latgalē 5 gadu laikā pieaugums ir tikai par 1.011 personām uz vairāk kā pusmiljona iedzīvotājiem. Tas ir ļoti mazs, bet tam nav sakara ar zemu dzimstību, tā Latgalē nebija maza. Tās ir izceļošanas sekas uz citiem Latvijas novadiem. Latviešiem pieauguma nav. Zaudējums ir baltruteņiem par 1,2%. Pieaugums ir krieviem par 1,0% un liels poļiem par 0,8, salīdzinot ar viņu tautības iedzīvotāju skaitu.

Krievu un poļu pieaugums kopā ir 1,8%. Tik lielam pieaugumam vajaga būt uz kādas citas tautības rēķina. Ieskatoties vien, ir redzams, ka tas ir uz latviešu, baltruteņu un citu zaudējuma rēķina, jo ailē „citi“ neietilpst žīdi vien, bet krietns skaits nenoteiktas tautības pilsoņu, daļa no kuŗiem ir pieskaitīta krieviem vai poļiem.

DIVDESMIT ASTOTĀ NODAĻA

LATVIJAS AUSTRUMI PĒC 1934. G.

CETURTĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1935. GADĀ. ATŠĶIRĪBA NO AGRĀKĀM SKAITĪŠANĀM

TAUTĪBAS NOTEIKŠANA PĒC IZCELŠANĀS

Pārejot uz 4. visp. tautas skaitīšanu 1935. g., ir jāņem vērā, ka tad vairs nepieļāva agitāciju, kad atsevišķas grupas prasīja tautību noteikt pēc ticības, ar to atklāti demonstrējot savas imperiālistiskās tiesmes. Pirms datu novērtēšanas no svara ir zināt, kā noritēja pati skaitīšana. Statistiskās pārvaldes *direktors M. Skujenieks raksta, ka 1935. g. tautas skaitīšanā katrs pieaugušais savu tautību noteica pilnīgi brīvi bez kādas ietekmēšanas. Ja kāds nebija skaidrībā par savu tautību, tad pēdējo noteica pēc tā, pie kādas tautības pieder vecāki vai asinsradnieki, kuŗai tautībai stāv tuvāk kultūrālā ziņā un kādu valodu lieto ģimenē. Bērniem, ja viņu vecāki nav vienas tautības, to noteic šādi: ja viens no bērna vecākiem, vienalga tēvs vai māte ir latviešu tautības, tad bērns ir latviešu*

tautības. Ja no bērna vecākiem neviens nav latvietis un katrs ir savas tautības, tad bērna tautību noteic paši vecāki; ja nevar vienoties, tad noteic pēc tēva tautības.

Krievijā 1897. g. visp. tautas skaitīšanā, kas attiecas uz Latviju, tautību noteica pēc mātes valodas. Bet tautība ne katreiz sakrīt ar mātes vai ģimenes valodu. Ievērojams daudzums iedzīvotāju parasti nelieto savas tautas valodu, bet gan kādas citas tautas valodu. Tāpēc iedzīvotāju sadalījums pēc ģimenes valodas nesakrīt ar tautību, sevišķi 1897. g. dati ir nepilnīgi, salīdzinot tos ar tautas skaitīšanas datiem Latvijā 1935. g., kad mēģināja noskaidrot īsto tautību. *Pie iedzīvotāju nacionālā sastāva pārveidošanas zināma nozīme aizvien ir bijusi pārtautošanai.* Arī pēdējās skaitīšanas dati liecina, ka tai ir nenoliedzama ietekme, ja ne tik daudz pašā pārtautošanā, tad galvenā kārtā agrāko pārtautošanas seku likvidēšanā. *Latviešu pārvācošana, pārkrievošana un pārpoļošana gan nenotiek vairs tādā veidā kā pirms pasaules kara, tomēr ir valsts austrumu daļa, kur ievērojams skaits iedzīvotāju vēl ir ar neizkoptu nacionālu apziņu. Šie iedzīvotāji bieži sevi nosauc par vietējiem vai arī katoļiem.* Viņi runā vienādi labi 2—3 valodas, parasti tās ir latviešu, krievu un poļu. Atkarībā no ietekmēšanas šie cilvēki vienlīdz labi sevi var uzdot par latviešiem, tā arī baltruteņiem, krieviem vai poļiem.

Salīdzinot skaitīšanas iznākumus atsevišķās pašvaldību vienībās dažādos laikos, neapšaubāmi redzam, ka ir cilvēki, kuŗi sevi dažādos laikos pieskaitījuši dažādām tautībām. Tagad latviešu pārtautošana nav tik vien kā apstājusies, bet pēdējos gados ļoti ievērojamā mērā ir sākusies agrāk pārtautoto latviešu atgriešanās pie savas tautības. Sakarā ar to 4. tautas skaitīšanā nacionālais sastāvs ir stipri mainījies.¹

ILŪKSTES APRINĶIS							
1935. g.		Latvieši	Lietuvji	Krievi	Baltruteņi	Poļi	Citi
Ilūkstes apr.		%	%	%	%	%	%
1. Grīvas	pils.	29,9	3,4	47,4	4,4	16,3	5,4
2. Ilūkstes	„	52,9	2,8	7,9	1,3	29,4	5,5
3. Subatas	„	45,9	0,5	25,5	0,5	0,4	27,0
4. Aknistes	pag.	78,0	10,9	1,5	0,1	0,7	8,6
5. Asares	„	90,2	3,3	0,3	3,8	0,2	2,2
6. Bebernes	„	93,0	2,3	2,5	—	1,6	0,6
7. Dēmenas	„	52,5	4,9	24,3	6,2	11,6	0,5
8. Dvietes	„	96,2	0,9	0,5	0,8	0,9	0,5
9. Gārsenes	„	87,6	8,5	0,3	0,3	1,4	1,8
10. Kaplavas	„	61,6	1,2	6,1	22,9	6,7	1,3
11. Kurcuma	„	55,9	9,0	19,6	8,7	6,1	0,4
12. Lašu	„	71,2	6,3	9,7	3,4	8,2	1,2
13. Laucesas	„	41,5	6,8	38,0	2,5	10,5	0,7
14. Pilskalnes	„	64,7	1,2	5,2	2,3	25,9	0,5
15. Prodes	„	81,3	12,2	3,5	0,9	0,8	1,3
16. Raudas	„	65,9	13,5	11,0	2,3	6,3	0,9
17. Rubenes	„	97,7	0,5	0,7	0,1	0,1	0,8
18. Siļenes	„	68,6	0,1	20,6	3,5	0,7	6,5
19. Salienas	„	56,2	0,0	28,0	12,1	3,2	0,4
20. Skrundalienas	„	51,7	0,6	38,7	5,0	2,0	0,9
21. Susejas	„	88,4	8,3	1,7	0,8	0,4	0,3
22. Sventes	„	65,2	3,2	4,1	12,5	14,9	0,1
Caurmērā		62,7	4,2	18,3	7,3	5,0	2,8

Pagastu robežu grozīšana 5 gadu laikā nav notikusi, tāpēc pārmaiņas tautību attiecībās starp 1930. un 1935. g. ir iespējams skaidri noteikt.

¹ M. Skujenieks „Ceturta tautas skaitīšana Latvijā 1935. g.“, 285. — 286. lp.

Ilūkstes apr.	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1930. g.	52,3	5,8	18,4	9,0	11,3	3,2
1935. g.	62,7	4,2	18,3	7,3	5,0	2,8

Apriņķī iedzīvotāju kopskaits ir pieaudzis tikai par 1758. Arī šē tas ir izskaidrojams ar aiziešanu uz pilsētām un citiem Latvijas novadiem. Pagasti Ilūkstes apr. ir mazi, bet bieži apdzīvoti. No atsevišķām tautībām pieaugums ir tikai latviešiem un krieviem, citām tautībām ir samazināšanās. Liels pieaugums ir latviešiem no 52,3% uz 62,7%, kas izskaidrojams vispirms ar dabisko pieaugumu, tad ar noteikumu, ka jauktu laulību pilsoņiem, kuŗiem viens no vecākiem ir latvietis, jāuzdodas par latviešiem un, beidzot, ar mehānisko pieaugumu: pārtautoto atgriešanos pie latvietības, kuŗi agrāk bijuši pieskaitīti kādai citai tautībai. Strauji samazinājies poļu skaits no 11,3% uz 5,0%, jo 1935. g., izpaliekot atklātai aģitācijai, agrāk no citām tautībām pieskaitītie neuzdevās vairs par poļiem. Līdzīgā kārtā ir notikusi samazināšanās baltruteņiem no 9,0% uz 7,3%. Redzams, ka poļiem samazināšanās daudz lielāka kā baltruteņiem. Tas būtu saprotams, jo savā laikā Ilūkstes apr. ir ieceļojusi kāda daļa baltruteņu zemnieku. Lietuviešu samazināšanās ir izceļošana un daudzas jauktas laulības, sevišķi ar latviešiem.

Statistikis Mārgers Skujeniķs (1886 — 1941). Viņa zinātniskais darbs „Latvija — zeme un tauta“, kā arī statistisko datu apstrādājums ienes daudz skaidrības austr. Latvijas tautību jautājumā un attiecībās.

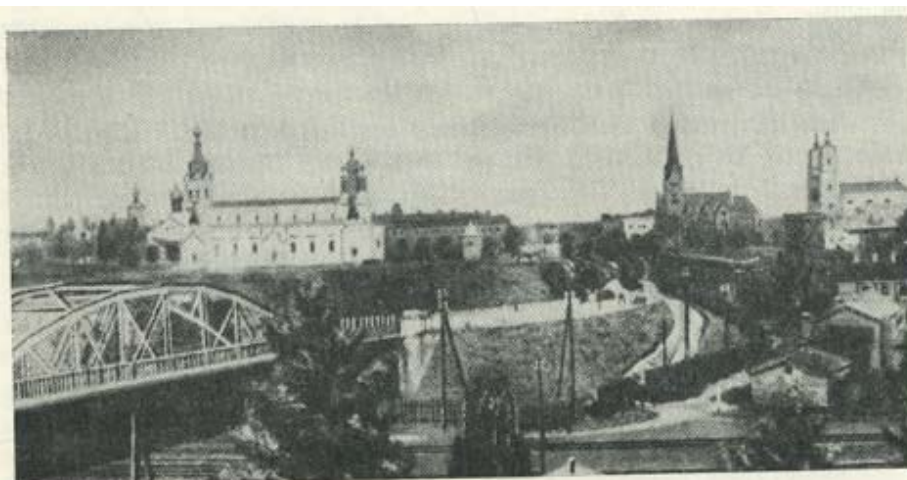
No 3 pilsētām absolūtais vairākums latviešiem ir tikai vienā — Ilūkstē ar 52,9% latviešu. Toties pagastos attiecības spilgti mainījušās. No 19 pagastiem 1930. g. absolūtā vairākuma latviešiem nebija 8 pagastos, bet 1935. g. vairs tikai vienā — Lauceses pag., kur latviešiem tomēr ir relatīvais vairākums — 41,5%, kuŗa nav nevienai citai tautībai. No 8 nelatviskajiem pagastiem straujākais pieaugums latviešiem ir Kurcuma pagastā no 23,2% uz 55,9%, Kaplavas pag. 30,9% uz 61,7%, Dēmenes pag. 27,2% uz 52,5%, Silenes pag. 39,2% uz 68,6%, Skrundalienas pag. 31,4% uz 51,7%, Salienas pag. 38,5% uz 56,2%, Laucesas pag. 32,2% uz 41,5%. Straujais latviešu pieaugums komplektējas galvenā kārtā no vietējiem katoļticīgajiem iedzīvotājiem, kuŗi vājās nacionālās apziņas dēļ iepriekšējās skaitīšanās bija pierakstīti poļiem, baltruteņiem vai krieviem. Šinī sakarībā baltruteņiem un sevišķi poļiem ir stipra, vietām katastrofāla samazināšanās. Kurcuma pag. tie noslīd no 31,8% uz 6,1%, Kaplavas pag. 25,1% uz 6,7%, Skrundalienas pag. 12,1% uz 2,0%, baltruteņi Dēmenes pag. 25,4% uz 6,2%, Silenes pag. 15,4% uz 3,5%, Skrundalienas pag. 9,6% uz

5,0%. Jo pagastā vairāk krievu, sevišķi vecticībnieku, un mazāk poļu vai baltruteņu, jo mazāks latviešu pieaugums, tāpēc ka krievu vecticībnieki latviešus nav asimilējuši. Izņemot Silenes pagastu, samazināšanās krieviem atsevišķās pašvaldību vienībās ir daudz mazāka kā poļiem vai baltruteņiem, un tā ir galvenā kārtā uz to pilsonu rēķina, kuŗi agrākās skaitīšanās vāji izkoptās nacionālās apziņas dēļ bija pierakstīti pie krieviem. Pieaugums krieviem ir 10 pagastos, dažos niecīgs, dažos diezgan liels.

Neskatoties uz lielo pieaugumu aprinča apjomā, četros pagastos latviešiem ir samazināšanās. Neliela tā ir Asares un Gārsenes, lielāka jau Lašu pag. no 75,7% uz 71,2%, Pilskalnes pag. no 72,5% uz 64,7%. Toties poļiem šos pagastos ir samērā liels pieaugums: Lašu pag. no 4,3% zu 8,2%, Pilskalnes pag. no 14,7% uz 25,9%, kas ir uz latviešu rēķina. Arī Raudas pag. poļiem ir pieaugums no 4,0% uz 6,3%. Acīm redzot, šos pagastos poļu aģitācija arī 1935. g. nav izpalikusi.

PĀRTAUTOJAMO LATVISKIE UN LIETUVISKIE UZVĀRDI

Tie Ilūkstes apr. iedzīvotāji, kas 1935. g. visp. tautas skaitīšanā uzdevās par latviešiem un lietuviešiem, ģeneoloģiski tiešām tādi ir, bet *pat Latvijas neatkarības laikā tikuši slavizēti, sevišķi polonizēti un rutenizēti. Kā dokumentārisks pierādījums tam ir izraksts no Grīvas pilsētas dzimtsarakstu nodaļas* par dzimušajiem laikmetā no 1921 g. līdz 1930. g. ieskaitot. Izraksts izdarīts 1943. gada augustā. Sarakstus par dzimušajiem iesūtījusi Grīvas pilsētas un apkārtnes katoļu garīdznieki, starp citiem datiem uzdodot arī dzimušā tautību. Vispirms jau nozīmīgi tas, ka *latviešu un lietuviešu gandrīz nemaz nav, kaut gan latvisko un lietuvisko uzvārdu ir no vienas vietas.* Kur lai vairs būtu latvieši vai lietuvieši, ja draudzes gani viņu bērnus jau oficiālos dokumentos pieskaitījuši kādai svešai slavu tautībai. Grīvas pilsētā jauniem „poļu“ tautības pilsoņiem ir šādi uzvārdi: Aroniškis, Beķeris, Cemišs, Daukša, Elksniņš, Gabrāns, Ganulis, Garkūlis, Janulis, Jurgelis, Krauklis, Krievēns, Kociņš, Lazdāns, Māliņš, Multāns, Pilacis, Plociņš, Rutkis - Rutkovskis, Smeišs, Cilvāns, Sviluks, Stalmaks, Trans, Vagulis, Voits, Voitkuss, Zusulis, Žurūns u. c. Kalkūnes un Nīderkūnu pag. „poļi“: Dēdelis, Elksniņš, Garkūlis, Grāvelis, Grišāns, Grivdāns, Jasviņš, Jaunelis, Jodynis, Jurkjāņis, Klāderis, Kindzulis, Kociņš, Kurseilis, Lazdovskis, Pēkšs, Pilacis, Prekelis, Pontags, Purciņš, Rudāns, Smilgiņš, Šaukšta, Šakulis, Šmukšta, Timperis, Timšāns, Ušāns, Voitkus u. c. Sventes pag. „poļi“: Beinārs, Bureikis, Ciršs, Dingelis, Eizāns, Gedjūns, Girvīdo, Jasviņš, Kaušelis, Kalāns, Kaupāns, Kelpšs, Klaucāns, Labucis, Lielausis, Makutāns, Meinerts, Paviška, Puzāns, Rimša, Smelteris, Smildziņš, Tāmanis, Timšāns, Vasars, Zūzelis u. c. Grīvas pilsētas „baltruteņi“: Azāns, Gerbis, Gabrāns (citā ģimenē polis), Krapāns, Kratulis, Plečkūns, Pilacis, Šilvāns u. c. Kalkūnu un Nīderkūnu „baltruteņi“ Burāns, Jasāns, Eglis, Gaiļēvičs, Kalvāns, Kacāns, Keirāns, Matulis, Plečkūns, Švirkšta, Rutkovskis, Timšāns, Vadzišs u.c. Sventes pag. „baltruteņi“: Gabrāns, Eigims, Kaušelis, Rūža, Timšāns, Ušāns, Vadzišs, Ziemelis u. c. Gandrīz visi uzvārdi ir ar latviskām un lietuviskām galotnēm — -is, -āns, -ēns, -ūns. Bieži latviskiem vārdiem pievienoja poliskas galotnes, piem., Gailis — Gailiewicz, Rutkis — Rutkowski jeb Rutkiewicz, Bērziņš — Berzinski u. c. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas poļu muižnieki un garīdznieki daudziem šejienes latviešu un lietuviešu zemniekiem piešķīra uzvārdus ar galotnēm -icz un -ski, piem. Jāņa dēlam — Jankiewicz, Jankowki, Juŗa dēlam — Juriewicz, Juriewski, Pēŗa dēlam — Petrowski, Petrowicz u. t. t., gluŗi tāpat kā pārējā latviešu zemē tos pašus vārdus vāciskoja: Jāņa dēls dabūja uzvārdu Jansohn, Pēŗa — Petersohn, Toma — Tomsohn. u. t. t.

Daugavpils. Triju konfesiju baznīcu rajons. Pareizticīgo baznīca celta savā laikā redzamākā vietā.

CETURTĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1935. G. DAUGAVPILS APRIŅKIS

Daugavpils apr.	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruņepi %	Poļi %	Citi %
1. Daugavpils pils.	33,6	0,6	17,8	2,5	18,1	12,2
2. Krāslavas "	33,3	0,7	10,1	5,0	15,1	35,7
3. Krustpils "	61,3	0,2	4,6	2,4	1,4	30,0
4. Līvānu "	63,3	—	5,6	0,9	1,2	28,8
5. Preciņu "	26,4	0,1	16,8	1,0	3,8	51,7
6. Gostinju "	44,7	0,1	0,5	0,2	0,2	54,2
7. Aiviekstes pag.	90,7	—	5,6	2,6	0,3	0,6
8. Asūnes "	93,9	—	2,7	1,9	1,2	0,2
9. Aulejas "	68,8	—	29,6	1,2	0,3	—
10. Biķeru "	3,2	0,1	96,2	0,3	0,1	—
11. Dagdas "	74,7	—	15,4	—	0,5	9,3
12. Izvaltas "	68,2	—	30,9	0,1	0,4	0,3
13. Jasmuižas "	88,5	—	9,4	0,4	1,2	0,3
14. Kalupes "	83,5	—	14,4	0,1	1,4	0,4
15. Kapiņu "	68,0	—	27,9	0,8	2,3	0,9
16. Krāslavas "	90,5	0,1	2,2	1,5	5,3	0,2
17. Krustpils "	93,8	0,0	2,8	2,0	0,8	0,3
18. Liksnas "	82,9	0,1	15,9	0,1	0,5	0,4
19. Līvānu "	79,8	0,1	18,0	0,7	0,9	0,2
20. Naujenes "	64,5	0,0	33,7	0,7	0,6	0,4
21. Piedrujas "	56,9	0,2	2,7	34,4	2,7	3,2
22. Preiļu "	73,6	0,0	25,1	0,0	1,2	0,1
23. Pustīpas "	61,8	0,0	4,1	25,7	8,1	0,2
24. Rudzātu "	86,8	0,0	10,7	0,6	1,5	0,3
25. Skaistas "	87,9	2,9	3,5	1,5	3,5	0,2
26. Ungurmuižas "	72,9	—	24,6	1,2	0,4	0,7
27. Vārkavas "	79,9	0,0	17,1	0,0	2,1	0,7
28. Vīpes "	68,6	0,0	30,7	0,2	0,0	0,4
29. Višķu "	80,4	0,1	7,8	0,2	2,5	4,9
Caurmērā	64,4	0,3	17,7	2,8	5,5	9,2

Administratīvā ziņā aprīņķī nav notikušas lielākas pārmaiņas, izņemot to, ka no Aiviekstes pag. atdalījies Gostiņu pilsēta, starp Naujenes, Izvaltas un Višku pagastiem ir radīts jauns, gandrīz pilnīgi krievisks Biķernieku pagasts, līdzīgi noslēgtai krievu vecticībnieku kolonijai. Salīdzinot 1930. g. un 1935. g. skaitīšanas datus, redzams, ka nacionālais sastāvs stipri grozījies.

Daugavpils apr.	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1930. g.	55,0	0,3	19,1	6,7	9,5	9,5
1935. g.	64,4	0,3	17,7	2,8	5,5	9,2

Vispārējais iedzīvotāju skaits pieaudzis par 6.727, jo, ievēdot laukstrādniekus no Polijas, aiziešana uz citiem novadiem mazinājusies. Liels pieaugums ir latviešiem no 55,0% uz 64,4%, pārējām tautībām ir samazināšanās, izņemot apzīmētās ailē „citi“, kam neliels pieaugums. Visstraujākā samazināšanās ir baltruteņiem no 6,7% uz 2,8%, tad poļiem no 9,5% uz 5,5% un krieviem no 19,1% uz 17,7%. Lietuviešu stāvoklis nemainās. Jāievēro, ka Skaistas pag. lietuvieši nav sezonas laukstrādnieki, bet pastāvīgi iedzīvotāji, kas tur iepirkuši zemi.

Zīmīga parādība, ka poļiem un baltruteņiem samazināšanās ir lielāka kā krieviem, galvenā kārtā tiem, kuri vājās nacionālās apziņas dēļ 1930. g. bija ierakstīti par tādiem. Tas rāda, ka Daugavpils apr. latviešu asimilācija plašos apmēros ir notikusi ar pāriešanu baltruteņos un poļos, mazāk krievos. Zaudējums ir visām trim slavu tautībām uz latviešu rēķina, jo slaviskotie latvieši ir sākuši atgriezties pie savas senču tautības un valodas, sūtot bērnus latviešu skolās. Absolūtais vairākums latviešiem ir visos pagastos, izņemot Biķernieku pagastu. Arī pilsētās latviešiem ir pieaugums, sasniedzot relatīvo vairākumu pat pašā Daugavpilī 33,6%, bet pats lielākais pieaugums ir Krāslavas pilsētā no 16,5% uz 33,3%. Tāpēc arī toreiz laikrakstos lasījām, ka kaunīgie latvieši, kas Krāslavā vēl slēpušies aiz citas tautības, atkal pievērsušies savējiem.

Redzamāka samazināšanās krieviem ir Izvaltas pag. no 46,0% uz 30,9%, Naujenes pag. 44,8% uz 33,7%, pašā Daugavpilī no 19,5% uz 17,8%, Krāslavā no 12,3% uz 10,1%. Stipra krievu samazināšanās ir arī Višku pag. no 46,4% uz 7,8%, kas nav nekas cits, kā šo cilvēku ieskaitīšana jaundibinātā Biķernieku pagastā.

Visos tos pagastos ziem. - austrumos un austrumos no Daugavpils un Krāslavas, kuŗos 1930. g. bija samērā augsts poļu un baltruteņu %, 1935. g. ir tik stipra samazināšanās, ka dažos no tiem nevar būt vairs runa par so tautību minoritāti. Naujenes pag. poļi noslīd no 7,8% uz 0,6%, Aulejas pag. 4,1% uz 0,3%, Dagdas pag. 10,2% uz 0,5%, Kapiņu pag. 10,3% uz 2,3%, Skaistas pag. 20,4% uz 3,5%, Piedrujas pag. 9,6% uz 2,7%, Pustiņas pag. 19,1% uz 8,1%, Krāslavas pils. 29,6% uz 5,3%. Baltruteņu minoritātei, kuŗai 1930. g. še bija augstāks % kā poļiem, samazināšanās jau ir katastrofāla. Aulejas pag. tie noslīd no 17,8% uz 1,2%, Kapiņu pag. 10,3% uz 0,8%, Skaistas pag. 27,5% uz 1,5%, Pustiņas pag. 51,4% uz 25,7%, Piedrujas pag. 68,2% uz 34,4% u. t. t. Laikrakstos nereti toreiz parādījās ziņas un fotografiski uzņēmumi ar veselām ģimenēm, kuŗas apliecināja, ka viņu tēvi bijuši latvieši un latviski runājuši, bet viņi nepareizi pieskaitīti svešai tautībai u. t. t. Ievērojot ar to, mums ir saprotams straujais latviešu pieaugums tos pagastos. Piedrujas pag. no 16,7% uz 56,9%, Pustiņas pag. 24,0% uz 61,8%, Skaistas pag. 44,4% uz 87,9%, Kapiņu pag. 51,5% uz 68,0%, Krāslavas pag. 77,5% uz 90,5, Naujenes pag. 45,9% uz 65,5% u. t. t.

LATVISKIE UN LIETUVISKIE UZVĀRDI

Daugavpils dzimtsarakstu nodaļas akti ir labākie dokumentāriskie pierādījumi tam, ka ir notikusi latviešu pārtautošana vēl Latvijas neatkarības laikos (Izraksti izdarīti 1943. g. augustā). Starp citu 1928. g. aktos ir ierakstīti arī tie, kas agrākos gados baznīcā laulāti, bet ziņas neesot

bijušas iesūfītas. Starp laulātajiem ir „poļi“, ar īstiem latviešu un lietuviešu uzvārdiem. To ļaužu dzimšanas vieta nav uzrādīta kaut kur Polijā, bet turpat Daugavpils apkārtnē: Līksnas, Skaistas, Skrundalienas, Laucesas, Svences u. c. pagastos vai arī Lietuvā. Bieži skaidri latviskiem vai lietuviskiem uzvārdiem piekārtas galotnes -ski un -icz. Šie tad nu būtu Daugavpils poļu tautības pilsoņi: Augšpolis, Bebris, Bitāns, Bolūžs, Dēdelis, Dobelnieks, Dauksts, Dingelis, Cirišs, Čemis, Elsnīšs, Geikins, Grigāns, Gaudzis, Grēķis, Jānpaulis, Ķizirnis, Katakāns, Kampāns, Kokāns, Kokiņš, Kursiņš, Krapāns, Laurāns, Lasinskis, Labudzis, Miglinskis, Mazūrs, Malāns, Markulis, Mažukis, Masāns, Mativāns, Mičiunas, Makštis, Oboļevičs (dzim. Lietuvā), Pauris, Pilacis, Petkūns (dzim. Lietuvā), Plūčs, Rimšāns, Rīmanis, Smelteris, Smulkis, Škapars, Vietriņš, Voits, Umbras u. c. Lielais vairums ir tik parastiem uzvārdiem kā Petrovskis, Rutkovskis, Adamovičs, Jankovskis un daudz citiem līdzīgiem, kuŗi ir ne tik vien apzinīgiem latviešu un lietuviešu katoļiem, bet arī ļoti daudziem latviešiem luterāņiem, tā kā par to īpašnieku tautību nav ko šaubīties.

Pat vēl 1938. g. Daugavpils dzimsarakstu nodaļā laulāto sarakstos lasām šādus „poļus“: Beinārs, Daugulovičs, Garkūlis, Geidjūns (dzim. Lietuvā), Kaupāns, Kelpšs, Krieviņš, Leitāns, Lavišs, Lomašs, Mikulāns, Pilacis, Plečkēns, Pūpelis, Smelteris, Spruksts, Talcīņš, Timšāns, Vētriņš, Voitkūns, Vorslāns, Žemeitis u. c., kas pierāda, ka bija garīdznieku aprindas, kuŗas pārpoļošanas darbu nebija pārtraukušas arī latviešu nacionālās valdības laikā. Ir daudz dzirdēts un runāts par pareizticīgo latviešu pārkrievošanos. Turpat lasām šādus pareizticīgos „krievus“ Daugavpilī: Breidaks, Bulāns, Dokišs, Lomašs, Lukša, Nacišs, Pūseps, Ruchmanis, Rubis, Tukāns, Čemis u. c.

Uzmanību saista ziņas no Pustiņas rom. - katoļu draudzes 1928. g. Draudzē ir reģistrēti dzimušie bērni un atzīmēta 168 vecāku tautība, no kuŗiem 143 ir poļi, tikai 13 baltruteņi un 12 latvieši, kaut gan 1930. g. skaitīšanā draudzē bija latviešu 941 un baltruteņu 2013. Starp citu „poļiem“ ir šādi uzvārdi: Bricis, Bukšs, Dubris, Gulbinskis, Jaškulis, Karalis, Kacāns, Ķēvišs, Kairāns, Lasēvičs, Losāns, Klagišs, Kumpiņš, Murāns, Prikņa, Rācenis, Rudis, Urbāns, Valteris, Vēveris, Zābaks u. c. „Baltruteņu“ uzvārdi: Bārtulis, Buks, Gražulis, Murāns, Pizāns, Pleika u. c. Nezināmas tautības pilsoņu uzvārdi — Buks, Putra, Rācenis, Rudāns, Urbāns u. c. Izrādās, ka arī nezināmas tautības pilsoņu uzvārdi ir tipiski latgaliski.

STĀVOKĻA MAINĪŠANĀS

Pēc 10 gadiem, t. i., 1938. g. stāvoklis mainās. Nav zināms, vai Pustiņas rom. - katoļu draudzē ir bijis cits, latviešu tautības priesteris vai arī tas pats nav iedrošinājies uzdot tik pretrunīgus datus par draudzes locekļu tautību. No dzimušo bērnu 178 vecākiem latviešu jau ir vairākums 99 jeb 55,6%, baltruteņu 64 jeb 35,9%, poļu 14 jeb 7,9% krievu 1 jeb 0,6%. Nu izrādās, ka tie paši latviskie uzvārdi, kas pirms 10 gadiem bija lasāmi poļu un baltruteņu sarakstos, tagad ir lasāmi latviešu sarakstos. Neskatoties uz to, arī 1938. g. Pustiņas rom - katoļu draudzes sarakstos vēl ir „baltruteņi“ ar tipiskiem latgaļu uzvārdiem: Beidzāns, Dubris, Čekelis, Greizāns, aralis, Ķēvišs, Klāgišs, Muižinīks, Šakelis u. c.

Pavisam citāds stāvoklis ir kaimiņu Balbinavas draudzē, kuŗā ietilpst Piedrujas pagasts. Neskatoties uz to, ka Piedrujas pag. 1935. g. bija saskaitīti 3862 latvieši jeb 56,9%, rom. - katoļu draudzes garīdznieks A. Lopatanoks starp 1935. g. dzimušiem bērniem ir uzdevis tikai 1 latvieti un dažus poļus, bet pārējos visus par piederīgiem pie baltruteņu tautības. Daudzie uzvārdi jau vien liecina, kādi viņi „baltruteņi“: Batņa, Bārtulis (8 ģimenes), Buks, Baltruks, Bidzāns, Bogdāns, Cingelis, Daugerts, Erdmanis, Girucis, Grizāns, Grāveris, Geidāns, Klagišs, Kligulis, Kaškuris (2 ģimenes), Kevrelis, Lakša, Nerugals, Orulis, Pelnieks (4 ģimenes), Plostiņš, Skubiņš, Tribis u. c. *Ar atzinību un godbijību ir jāpiemin, ka latviešu tautības katoļu garīdznieki latgalieši visas mūsu tautas iecienītā bisk. J. Rancāna vadībā nav nekad piekropuši savas tautas pārtautošanas politiku,*

kā tas dažkārt tiek pārprasts, bet darbojušies pretējā virzienā. Tāpēc kaimiņu draudzēs, kur darbojušies latviešu priesteri, kā Krāslavā, Skaistā, Asūnē un citās tie paši Bārtuļi, Batņas, Buki, Grāveri, Klagiši, Kliguļi, Oruļi, Skumbiņi, ļoti daudzi Bidzāni, Geidāni, Grizāni u. t. t. ir uzdoti par latviešiem, kas arī viņi un viņu senči ir bijuši no seniem laikiem savā dzimtajā zemē. Visi augšā minētie dati ir ņemti 1943. gadā no Latvijas ģimeņu resp. draudžu archīva Rīgā. Par ļaunu nenāktu atgādinājums, ka ļoti daudzie vietu vārdi un uzvārdi ar galotnēm -āns, -āni (resp. -ēns, -ēni) ir sastopami tikai baltu apdzīvotās zemēs.

CETURTĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1935. G. RĒZEKNES APRINĶIS

Rēzeknes apr.	Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
Rēzekne	44,0	19,8	2,7	6,9	26,4
Varaklāņi	37,6	2,7	0,3	0,6	58,7
Vijāni	42,8	23,3	—	2,3	31,1
Andrupenes pag.	66,4	25,7	0,9	6,8	0,1
Atašienes „	80,2	18,7	—	0,7	0,4
Barkavas „	96,3	2,0	—	0,3	1,4
Bērzgales „	87,9	9,9	0,6	0,9	0,6
Bukmuižas „	58,8	17,0	17,4	6,3	0,2
Dricānu „	95,0	3,9	0,6	0,3	0,1
Gaiģoļas „	95,8	2,5	0,4	0,4	0,7
Kaunatas „	70,7	22,1	1,6	4,1	1,2
Makašānu „	66,1	30,3	1,1	1,8	0,6
Malts „	58,6	30,9	0,5	5,9	4,1
Ozolaines „	36,3	61,2	0,4	1,9	0,1
Rāznas „	50,9	41,8	0,3	6,5	0,5
Ružinas „	25,9	73,8	—	0,2	0,1
Sakstagola „	53,5	45,4	0,1	0,2	0,6
Silajāņu „	41,4	50,3	0,3	4,4	3,5
Stirnienes „	97,1	1,9	—	0,1	0,8
Varaklāju „	87,8	11,5	—	0,1	0,5
Vidsmuižas „	73,1	26,3	—	0,2	0,3
Vijānu „	63,1	35,8	0,1	0,5	0,4
Caurmērā	62,7	28,6	1,5	3,1	4,1

Pārgrozības pagastu robežās un pagastu nosaukumu pārdēvēšana 5 gados Rēzeknes apr. nav notikusi, tāpēc salīdzinājums atsevišķās pašvaldību vienībās var būt pilnīgs.

Rēzeknes apr.	Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1930. g.	62,0	27,9	1,9	3,7	4,5
1935. g.	62,7	28,6	1,5	3,1	4,1

Ja 1930. g. iedzīvotāju kopskaits aprinķī bija samazinājies par 783, tad 1935. g. tas bija pieaudzis par 7512, tapēc ka aiziešana darbos pārējos valsts novados bija gandrīz apstājusies.

Latviešiem 1930. g. bija samazināšanās, baltruteņiem un poļiem — pieaugums, bet 1935. g. otrādi: latviešiem pieaugums par 0,7%, baltruteņiem — samazināšanās par 0,4%, poļiem par 0,6%, kas ir tāpēc, ka 1935. g. bija pārtraukta latviešu ieskaitīšana baltruteņos vai poļos un bija sākusies pretējā kustība — atgriešanās pie savas tautas. Ieskaitītajiem ailē „citi“ ir samazināšanās par 0,4%, tāpēc ka daudzi nenoteiktas tautības pilsoņi, kas 1930. g. bija ierakstīti šai ailē, 1935. g. bija pieslējušies kādai noteiktai tautībai.

Liels pieaugums krieviem par 0,7% ir sakarā ar augsto dzimstību un ar to, ka krievi vecticībnieki latviešus nav asimilējuši, tāpēc nav bijis tādu pilsoņu viņu vidū, kam vajadzētu atgriezties pie savas tautības.

Atsevišķās pašvaldību vienībās redzam, ka krieviem — vecticībniekiem absolūtais vairākums ir joprojām Ružīnas pag. 73,8%, Ozolaines pag. 61,2% un Silajāņu pag. 50,3% un ka latviešiem visur ir pieaugums, izņemot niecīgu samazināšanos Varaklāņu pag. Trīs apriņķa pilsētās latviešiem nav absolūtā vairākuma, bet relatīvais vairākums ir Rēzeknē ar 44,0% un Viļānos ar 42,8%. Piecos austr. daļas pagastos Rēzeknes apriņķī latviešu masu pārtautošana ir notikusi vismazākos apmēros. Slaviskais elements šie radies vairāk imigrācijas ceļā, tāpēc neredzam to straujo pārmaiņu tautību attiecībās, kādas ir Ilūkstes un Daugavpils apr. austrumu pagastos. Vienīgais, ko rutenizācijas vilnis vairāk skāris, ir Bukmuižas pag. pašos Rēzeknes apr. austrumos ar 52,5% latviešu 1930. g. un 58,8% 1935. g. Baltruteņu skaits pagastā pastāvīgi samazinās: 1930. g. to bija 24,2%, bet 1935. g. — 17,4%. Citos pagastos austrumos no Rēzeknes baltruteņu ļoti maz. Kaut cik vairāk to bija vēl Andrupenes pag., bet 1935. g. jau noslīd uz 0,9%.

Neskatoties uz to, viņu šovinisti Baltrutenijas karti zīmē līdz Rēzeknei ne tik vien Latvijas pastāvēšanas laikā, bet arī vēl tagad trimdā.

Pārtautoto latviešu augšāmcelšanās austr. Latgale bija sākusies, bet tai pretim aizvien vēl darbojās naidīga kustība, tāpēc vēl 1935. g. Bukmuižas rom. - kat. draudzes sarakstos lasām „poļu un baltruteņu“ ģimenes ar šādiem uzvārdiem: Brilis, Bricis, Dubris, Kromāns, Lemeševskis (no Lemešs), Ķekeris, Timuks u. c. Tā paša gada Rēzeknes dzimtsarakstu nodaļā lasām šādus „poļu“ uzvārdus: Armāns, Bebrīšs, Burēlis, Bistraitis, Geikins, Grods, Macāns, Springovičs (no Sprinģis), Urbāns u. c.

CETURTĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1935. GADĀ
LUDZAS APRIŅĶIS

Ludzas apr.	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
Ludza	39,8	0,2	22,1	2,9	6,1	28,8
Kārsava	36,6	0,1	14,2	0,8	4,8	43,3
Zilupe	30,1	0,6	23,1	11,5	3,4	31,2
Brīgu pag.	29,8	—	67,1	1,3	0,9	0,8
Ciblas	91,2	—	7,4	0,4	0,6	0,4
Istras	20,7	—	72,7	2,7	2,9	0,8
Kārsavas	85,5	—	12,4	0,7	0,8	0,5
Mērdzenes	67,4	—	30,5	1,3	0,3	0,4
Naurānu	96,7	—	1,3	1,2	0,1	0,6
Nirzas	81,1	—	16,2	—	1,8	0,8
Pasienas	25,5	0,1	21,1	40,7	12,1	0,2
Pildas	71,9	—	25,4	0,5	1,7	0,5
Rundānu	28,7	0,1	52,2	11,2	7,6	0,2
Šķaunes	84,5	—	6,5	6,5	0,8	1,6
Zvirgzdenes	77,5	—	12,5	5,5	3,2	1,2
Caurmērā	62,2	0,1	25,7	5,5	2,8	3,7

Administratīvā ziņā Ludzas apriņķī ir notikušas nelielas pārmaiņas: no Pasienas pag. pie Brīgu pagasta robežas ir atdalījusies Zilupes pilsētas teritorija. Pagastu robežas nav grozītas. Salīdzinot 1930. g. un 1935. g. skaitīšanas datus, gūstam pārskatu par pārmaiņām tautību attiecībās.

Ludzas apr.	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1930. g.	57,8	0,1	27,9	5,4	5,0	3,9
1935. g.	62,2	0,1	25,7	5,5	2,8	3,7

Kopējā iedzīvotāju skaita palielināšanās gandrīz par 3000 cilvēkiem ir dabīgā pieauguma sekas un izceļošanas samazināšanās uz citiem valsts apgabaliem. Lielais pieaugums latviešiem no 57,8% uz 62,2% būs sakarā ne vien ar dabisko pieaugumu, jo tas ir arī citām tautībām, bet arī ar mehānisko — denacionālizēto tautiešu pieslēšanos atkal savējiem. Lai saprastu krievu tautības iedzīvotāju (pretēji Rēzeknes apr.) samazināšanos no 27,9% uz 25,7% un baltruteņu pieaugums no 5,4% uz 5,5%, ir jāatgādina, ka Ludzas apr. krievu masas komplektējas galvenā kārtā nevis no kolonistiem - vecticībniekiem, kuŗi šē ir stiprā mazākumā, bet no vietējiem latgāliešiem. Daļa no viņiem 19. g. s. 2. pusē pārgāja pareizticībā, daļa palika katoļticībā, bet zem rusifikācijas spiediena nomaļu draudzēs zaudēja nacionālo apziņu. Reizēm viņi piesienas krieviem, reizēm baltruteņiem, reizēm poļiem.

M. Skujenieks savas grāmatas „Latvijas Otrā Tautas Skaitīšana“ 67. un 68. lpp. par šiem ļaudīm saka, ka statistika, par nožēlošanu, nevar novilkt noteiktu robežu šo nāciju starpā. *Šie ļaudis atrodas uz zema izglītības līmeņa, viņu lielākā daļa ir analfabēti, kam trūkst patiesa jēdziena par tautību, ko nomāc bieži apziņa par piederību pie vienas vai otras konfesijas.*

Samazināšanās poļiem no 5,0% uz 2,8% ir notikusi vairāk ar atgriešanos pie latvietības nekā ar pieslēšanos baltruteņiem, jo pēdējiem pieaugums ir neliels. Pilsētās latviešiem arvien vēl nav absolūtā vairākuma. Ludzā, kur samērā labs pieaugums no 29,8% uz 39,8%, latviešiem ir tikai relatīvais vairākums. Arī jaundibinātā Zilupes pilsētā latvieši ir tuvu relatīvam vairākumam. Kaut gan latviešiem visos 12 pagastos ir krietns pieaugums, tomēr 4 no tiem nav ne absolūtā, pat ne relatīvā vairākuma: 1) Brīgu pag. absolūtais vairākums ir krieviem ar 67,1%, 2) Istras pag. krieviem

ar 72,7%, 3) Pasienas pag. baltruteņiem relatīvais vairākums ar 40,7%, absolūtā vairākuma nav nevienai tautībai, 4) Rundānu pag. krieviem vairākums ar 52,2%. Bet taisni trijos no šiem pagastiem arī latviešiem ir lielākais pieaugums: Istras pag. latviešu skaits palielinās no 12,0% uz 20,7%, Pasienas pag. no 10,5% uz 25,5%, Rundānu pag. no 14,4% uz 28,7%. Tikai Briģu pag. latviešiem ir niecīgs pieaugums no 1422 uz 1475, % nemainoties. Tas nozīmē, ka Istras, Pasienas un Rundānu pagastos pārtautoto latviešu nacionālā apziņa ir modusies, kaut gan vēl ne plašos apmēros, bet Briģu pagastā tā arvien guļ sastingusi pareizticīgās baznīcas klēpī, jo taisni Briģu draudzē pareizticības akcija savā laikā bija ļoti stipra.

VIETU NOSAUKUMI UN UZVĀRDI

Par augšā minēto pagastu latviskumu labu liecību nodod nevien vietu nosaukumi, bet arī iedzīvotāju uzvārdi, kas nepārprotami norāda, ka denacionālizēšanās notikusi nesen vai vēl turpinās. Sākot ar 1918. g., kad baznīcas grāmatas ir pieejamas, Istras pag. lasām šādus latviskus vietu nosaukumus: Cucuri, Čyuči, Ivuļi, Kuprīši, Lauderī, Lomi, Muižinīki, Perdeļi, Pyusēni, Pīkstuļi, Pīkčiūļi, Puniški, Pupuški, Pudāri, Ryvzāni, Vonogi u. c. Tanī pašā draudzē Latvijas pastāvēšanas laikā par baltruteņiem un poļiem ir pierakstīti ļaudis ar šādiem uzvārdiem: Andžāns, Bricis, Čeksteris, Greidāns, Klenderis, Lemeševskis, Prikulis, Punculis, Pūds, Tūcs u. c. Latviešu sarakstos figūrē ļaudis ar tādiem pašiem un līdzīgiem uzvārdiem.

Atkārtot latviskos vietu nosaukumus pārējos pierobežas pagastos nebūtu nozīmes, jo tie savā laikā jau uzskaitīti, bet nevaram pāriet garām, neminot uzvārdus Rundānu draudzē, kuŗu īpašnieki apzīmēti par poļiem un baltruteņiem: Daugulis, Devaldāns, Čeksteris, Gailišs, Klenderis (5 ģimenes), Losāns (3 ģimenes), Lemeševs, Mauliņš, Patmalnieks, Pipars, Prikulis, Ratinieks, Rekālis, Rudzišs, Sprindžs, Tūcs u. c.

Rakstnieks Aleksis Rubulis, kas dzimis un audzis Rundānu pagastā, ziņo, ka cilvēki ar uzvārdiem Buļš, Gailišs, Rinda, Rudzišs, Rudzevskis u. c. savā starpā runā gan krieviski, gan latviski, bet nezina, pie kādas tautības pieder. Kad sastrīdas, tad vienmēr pāriet uz latviešu valodu.

Pasienas draudzē, tāpat kā citās, vairākos gados ir atzīmēti nenoteiktas tautības pilsoņi, kas sakrīt ar jau minēto M. Skujenieka atzinumu, ka valsts nomalē ir ļaudis, kas nav skaidra jēdziena par tautību. Arī Pasienas draudzē ir poļi un baltruteņi ar šādiem uzvārdiem: Beljānis, Buls, Ciuvcišs, Dukšta, Greidāns, Krauklišs, Milčs, Matulis, Rutks, Sovāns, Sprūdžs, Stučs, Tirāns u. c. Ir daudz slavisku uzvārdu, bet tie Pasienas, tāpat kā citās draudzēs, ir arī latviešu tautības piederīgajiem.

Tipiska pārtautoto latviešu sēta
Abrenes apr.

CETURTĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ 1935. G.
ABRENES APRIŅĶIS

Abrenes apr.	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
Abrene	38,6	0,3	50,4	2,0	2,0	6,7
Balvi	72,4	0,2	4,5	1,6	0,9	20,3
Augšpils pag.	4,5	—	93,8	0,1	0,5	0,9
Baltinavas „	86,8	0,0	8,8	1,1	0,5	2,7
Balvu „	71,8	0,0	26,6	0,5	0,5	0,6
Bērzpils „	98,0	—	0,3	0,0	0,4	1,3
Gauru „	4,4	0,6	92,9	0,1	1,7	0,2
Kacēnu „	17,0	0,0	82,0	0,1	0,1	0,7
Liepnas „	84,8	0,2	9,1	1,3	1,3	3,2
Linavas „	4,6	0,0	95,0	0,1	0,1	0,1
Purvmalas „	32,3	0,0	66,5	0,0	0,6	0,5
Rugāju „	84,2	0,0	12,2	0,6	0,2	2,6
Šķilbānu „	70,8	—	28,4	0,3	0,2	0,1
Tilžas „	91,9	0,0	4,6	0,9	0,3	2,2
Viļakas „	89,1	0,0	3,5	1,7	1,0	4,5
Caurmērā	54,9	0,1	41,8	0,6	0,6	0,2

No Purvmalas pag. pie Augšpils pag. robežām ir atdalījusies Jaunlatgales apr. pilsēta Abrene, kuŗas nosaukumā pārdēvēts arī pats apriņķis. Starp Viļakas, Balvu, Baltinavas un Purvmalas pagastiem ir izveidots jauns — Šķilbānu pagasts. Salīdzinājumā redzamas pārmaiņas tautību attiecībās.

Abrenes apr.	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1930. g.	53,2	0,2	42,9	1,2	0,7	1,9
1935. g.	54,9	0,1	41,8	0,6	0,6	2,0

Kopējam iedzīvotāju pieaugumam ir tie paši iemesli, kas pārējos Latgales apriņķos. Abrenes apriņķis redzami atšķiras no pārējām Latgales daļām ar to, ka viņu apdzīvo gandrīz tikai divas tautības — latvieši 54,9% un krievi 41,8%, pārējo slavu tautību % ir tik mazs un 1935. g. vēl samazinājies, tā ka tās sabiedriskā un politiskā dzīvē nenozīmīgs. Latviešiem ir pieaugums no 53,2% uz 54,9, krieviem ir samazināšanās no 42,9% uz 41,8%. Apstājoties pie atsevišķiem pagastiem redzam, ka Baltinavas pag. iedzīvotāju kopskaits samazinājies gandrīz par 4000. Tie ir ieskaitīti jaundibinātajā Šķilbānu pagastā, kas tad ar 70,8% latviešu pieskaitāms latviskiem pagastiem.

ĪPATNĒJAIS STĀVOKLIS ABRENES APRIŅĶA AUSTRUMOS

Apstājoties pie krieviskiem Augšpils, Kacēnu, Gauru, Linavas un Purvmalas pagastiem, redzam, ka tur ir tuvu pie 40.000 krievu tautības iedzīvotāju. Sabiedriskie darbinieki un citi interesenti, kas uz vietas ievākuši ziņas, saka, ka ieceļotāju no Pleskavas gub. tālākiem apriņķiem varētu būt 4 - 5.000, pārējie 35.000 esot vietējie, ģeneāloģiski latviešu tautai pieskaitāmi ļaudis. Par viņiem Latvijas valsts statistiskās pārvaldes izdots atlases sniedz šādas ziņas, kas iespiestas laikraksta „Jaunākās Ziņas“ 2. numurā 1939. g. 3. janvārī „Valsts austr. daļā iedzīvotāju nacionālais sastāvs nav tik viengabalains kā pārējā Latvijā. Abrenes apr. austrumu daļā pārsvars ir krieviem.

Tomēr šis krieviskais apvidus ieņem īpatu stāvokli, jo turienes 45.000 krievu, kas sastāda gandrīz 25% no visiem Latvijā dzīvojušiem krieviem, antropoloģiski ir latvieši. Tie sākuši lietot krievu valodu tikai nesenā pagātnē, politiski ietekmēti. Šī Latvijas daļa jau ordeņa laikā tika pievienota pie Pleskavas. Turienes latvieši pieņēma pareizticību un pamazām arī krievu valodu. Dažādo svešo virskundzību laikos daudz latviešu ir pārtautoti. Pie tiem pieskaitāma lielākā daļa Latvijā dzīvojušo poļu un baltkrievu. Īstie nelatvieši Latgalē ir pēdējo gadsimtu ieceļotāji un jaunāko laiku kolonisti. Latvijas teritorijā nav ietilpināts neviens pagasts, kas piederētu pie citu tautu etnografiskas teritorijas“.

Tā paša laikraksta „Jaunākās Ziņas“ 122. numurā 1937. g. lasām Latvijas pareizticīgās baznīcas mētropolīta Augustīna rakstu par viņa vizitācijas braucieni maija mēnesī Abrenes apr. austrumu daļā. Viņš starp citu saka tā: „Starp draudzes locekļiem, protams, bija arī vietējie latvieši un, cik pēc uzvārdiem varēja spriest, arī laba daļa agrāk pārkrievoto latviešu.“ Še ir jāpiemin, ka vairumam turienes pārkrievoto latviešu ilgos caru valdīšanas gados ir doti krieviski uzvārdi.

Tie ļaudis tā pārkrievoti, ka šā gadu simta 30. gadu stiprā latviešu nacionālā kustība uz viņiem nav ietekmi atstājusi. Augšpils pag. tā pati saujiņa latviešu ir samazinājusies gandrīz uz pusi no 7,5% uz 4,5%, Gauru pag. neliels pieaugums no 3,7% uz 4,4%, Linavas pag. no 3,7% uz 4,6%, Kacēnu pag. tas pats stāvoklis. Vienīgais izņēmums ir Purvmalas pagasts ar samērā lielu pieaugumu latviešiem no 760 uz 2138 jeb 11,4% uz 32,3%, kas ir jau gandrīz $\frac{1}{3}$ pagasta iedzīvotāju. Šie dati sakrīt ar ziņām, kuŗas parādījās 1935. g. septembrī laikrakstā „Jaunākās Ziņas“, ka pie Purvmalas dzelzceļa stacijas zem klajas debess notikusi pārkrievoto latviešu plaša sanāksme ar vairāk kā 2000 dalībniekiem. Runājuši pārkrievoto latviešu delegāti, kuŗi solījušies vienmēr un visur apliecināt savu latvietību, prasījuši latviskas skolas un latvisku baznīcu u. t. t.

Visā Latgalē 1935. g. bija šāds iedzīvotāju sastāvs pēc tautībām:

1935. g., apr.	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
Abrenes	54,9	0,1	41,8	0,6	0,6	2,0
Daugavpils	64,4	0,3	17,7	2,8	5,5	9,2
Ludzas	62,2	0,1	25,7	5,5	2,8	3,7
Rēzeknes	62,7	0,1	28,6	1,5	3,1	4,1
Caurmērā	61,7	0,2	26,6	2,5	3,5	5,5

Zināmas aprindas uz āru pauda nepareizas ziņas par Latgales iedzīvotāju nacionālo sastāvu. Apceļojot Igauniju, Lietuvu un Poliju mūsu neatkarības laikos 1936. g., 1937. g. un 1938. g., iznāca satikties ar krievu 1917. g. emigrantiem. Sarunās par Latviju tie bija uzskatos, ka Latgale esot pilnīgi krieviska zeme. Kad noskaidroja pareizo stāvokli, tiem nebija ko atbildēt. Dati rāda, ka krievu Latgalē ir tikai nedaudz vairāk par $\frac{1}{4}$, bet kopā ar poļiem un baltruteņiem slaviskam elementam nav vēl $\frac{1}{3}$ no visiem iedzīvotājiem.

Mums nav vēl aizmirsies, ka pēc 1917. g. februāra revolūcijas demokratiskās Krievijas valsts galva Kerenskis pretojās Latgales pievienošanai pie autonomā Latvijas apgabala jeb „Brīvas Latvijas Brīvā Krievijā“, kā to kādu laiku dēvēja plašākas tautas masas.

TREŠĀS UN CETURTĀS VISP. TAUTAS SKAITĪŠANAS DATU DZĪVA VALODA

Salīdzinot 3. un 4 visp. tautas skaitīšanas datus, redzam, kādas ir bijušas pārmaiņas atsevišķām tautībām.

Latgale	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
1930. g.	57,0	0,2	27,4	4,1	5,5	5,7
1935. g.	61,7	0,2	26,6	2,5	3,5	5,5

Tā kā pieaugums visā Latgalē ir par 22.708, bet latviešiem vieniem pašiem pieaugums ir par 39,750, tad ir redzams, ka tas tikai pa daļai dabisks pieaugums, bet komplektējas galvenā kārtā no pārtautotajiem latgaliešiem, kas atkal saistījušies ar savējiem. Ar to ir izskaidrojama un saprotama samazināšanās krieviem no 27,4% uz 26,6%, sevišķi baltruteņiem no 4,1% uz 2,5% un poļiem no 5,5% uz 3,5%. Ceturtā tautas skaitīšana 1935. g. pierādīja, ka poļu un baltruteņu % Latgalē un Ilūkstes apr. irniecīgs un ka ar valsts un pašvaldību līdzekļiem tiek uzturēts šām tautībām nesamērīgi liels skolu skaits. Sekas bija, ka vairumu šo skolu likvidēja, jo stāvoklis šinī ziņā bija tik nenormāls, ka vietām uzniecīgu skolēnu skaitu tika algoti vairāki skolotāji. Bijusi skola pat ar 1 skolnieku. Bez tam daļa baltruteņu skolu pastāvēja tikai nōmināli, jo mācības valoda bija krievu.

Valdības rīcība skolu politikā bija taisnīga. Kur cittautiešiem patiesi bija vajadzīgas skolas, tur arī tās netika liegtas. Īsto krievu skolas, galvenā kārtā vecticībnieku, netika skartas. Citāds stāvoklis jau bija Abrenes apr. austrumu daļā, kur atvēra gan latviskas, gan jauktu tautību skolas ar latviešu kā mācības valodu. Kaut gan šinī pārkrievotajā apgabalā maz tika darīts, lai iedzīvotājiem noskaidrotu viņu latvisko izcelšanos, latviskām skolām tautā bija liela piekrišana. Tā kā kultūrālās, sabiedriskās un reliģiskās dzīves priekšgalā no seniem laikiem bija nostājušies rusifikācijas piekritēji, tad bieži bija jāuzdužas uz viņu pretestību visam, kas latvisks. Dažās baznīcās latviski dievkalpojumi bija ierīkoti tikai reiz mēnesī. Zināmas aprindas arī tad maldināja ļaudis, lai tādus dievkalpojumus neapmeklē, jo drīz viņu pareizticīgās baznīcas tikšot pārvērstas par luterāņu baznīcām. Nāca ziņas, ka ļaudis organizētā veidā tiekot atturēti no latvisko dievkalpojumu apmeklēšanas. Ejot uz baznīcu, zināmas personas stāvēt ceļu krustojumos vai baznīcas tuvumā un pierunājot ļaudis griezties atpakaļ. Līdzīgas ziņas nāca no Abrenes apr. tuvākajiem ziemeļu kaimiņiem — Setu zemes (Setumaa) Igaunijā, kur vairākumā ir pareizticīgo igauņu setu cilts, mazākumā krievi. Ja Latvijas valsts pastāvētu, ar laiku pārtautotie novadi pamazām tuvotos latviešiem.

LATVIEŠU UN SLAVU ATTIECĪBAS 10 GADU LAIKĀ LATGALĒ UN ILŪKSTES APRINĶĪ

Statistiskā pārvalde šini sakarībā sniedz redzamu pārskatu par pārmaiņām skaitliskās un % attiecībās 10 gadu laikā no 1925. g. līdz 1935. g. starp latviešiem un slavu tautībām Latgalē un Ilūkstes aprinķī. Triju tautas skaitīšanas gadu dati rāda, kā mainās un pārgrozās, palielinās vai samazinās katras tautības iedzīvotāju sastāvs.

Gads	Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %
1925. g.	55,8	26,0	5,9	5,5
1930. g.	56,5	26,6	4,6	3,8
1935. g.	64,5	26,3	2,7	3,8

Latviešu skaits un % ar katru skaitīšanas gadu neatlaidīgi pieaug un tuvojas jau 400.000. Tas pats ir krieviem, tikai 1935. g. viņu % samazinājies, kas ir sakarā ar daudz lielāku pieaugumu kā latviešiem. Ja 1935. g. visi Abrenes apr. 35.000 pārkrieivotie latvieši būtu par tādiem uzdevušies, tad latviešu būtu pāri par 70,0% un to skaits pārsniegtu 400.000. Kaut gan poļu 1925. g. ir mazāk kā baltruteņu, tomēr 1935. g. rāda poļu krietni vairāk kā baltruteņu. Tas nozīmē, ka polonizācija laidusi dziļākas saknes kā rutenizācija. Dati rāda, ka poļu skaits lee uz augšu un strauji krīt atpakaļ: 1930. g. tas sasniedz kulmināciias punktu 35.924 jeb 6,0%, kas ir tā laikmeta atklātās aģitācijas sekas. Baltruteņu skaits un % ar katru skaitīšanas gadu strauji un katastrofāli slīd uz leju, tā kā 1935. g. to ir mazāk kā puse, kas bija 1925. gadā.

LATVIEŠU UN SLAVU TAUTĪBU ATTIEKSMES LAIKMETĀ NO 1897. G. — 1935. G. VISĀ LATVIJĀ

Statistiskā pārvalde sniedz ziņas un pārskatu par latviešu un slavu tautību attieksmēm visā Latvijas mērogā, sākot ar Krievijas 1. visp. tautas skaitīšanu 1897. gadā un beidzot ar 4. visp. tautas skaitīšanu 1935. gadā Latvijas valstī.

Gads	Latvieši %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %
1897. g.	68,3	nenosk.	nsk.	nsk.
1920. g.	72,8	7,8	4,7	3,4
1925. g.	73,4	10,5	2,1	2,8
1930. g.	73,4	10,6	1,9	3,1
1935. g.	75,5	10,6	1,4	2,5

Arī visā Latvijas mērogā latviešu un slavu tautību skaitliskās un % attieksmes dažādos tautas skaitīšanas gados mainās, tikai latviešu % visā Latvijas mērogā ir augstāks un slavu tautību zemāks kā Latgalē un Ilūkstes apr.

Ievērojams tas, ka vairāk kā puse no Latvijas poļiem, t. i., veseli 25.267 cilvēki 1935. g. dzīvo ārpus Latgales un Ilūkstes apr. Nevaram sniegt noteiktu datu par tiem, bet ir ziņas, ka Rīgā bija tai laikā par poļiem uzdevušies mazākais 15.—15.000 pilsoņi, varbūt pat vēl vairāk. Pārējie dzīvoja Liepājā, Jelgavā, Ventspilī u. c.

Rīgā poļiem bija 6 pilsētas uzturētas pamatskolas, 1 papildskola un valsts uzturēta ģimnazija. Arī Rīgā poļiem ar dažādiem līdzekļiem bija izdevies piesaistīt sev lielu daudzumu katoļticīgo pilsoņu. Rīgas pilsētas skolu valdē ienāca ziņas, ka poļu skolās ir daudz bērnu, kuŗu vecāki nav poļi, piem., no 5. poļu pamatskolas Katoļu ielā latviešu valodas skolotājas latvietes ziņoja, ka, iestājoties pirmskolas klasē, gandrīz visi skolnieki nemaz neprotot poliski, bet 7 gadu laikā tiekot izaudzināti par labiem poļu patrotiem. Izdarot tautību pārbaudi 1934. - 35. māc. gadā, daudziem skolniekiem poļu skolas bija jāatstāj un jāpāriet latviešu skolās. Pēc tam skolnieku skaits poļu skolās tā saplaka, ka 2 no tām bija jāslēdz.

Arī baltruteņiem Rīgā pastāvēja 2 pilsētas uzturētas pamatskolas, bet skolnieku. sastāvs pēc tautībām tur bija tāds pats ka poļu skolās.

Ceturtnā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1935. g. bija arī Latvijas neatkarības laikā. Nākošai 5. visp. tautas skaitīšanai vajadzēja notikt 1940. g. februārī. Tā varēja arī notikt, jo Latvija bija vēl neatkarīga. Valdība paziņoja, ka skaitīšana politisko apstākļu dēļ atlikta. Iemesls būs bijis Padomju Savienības bazu ierīkošana 1939. gada rudenī Latvijas teritorijā.

VALSTS STATISTISKĀS PĀRVALDES ZIŅAS PAR IEDZĪVOTĀJU TAUTISKO SASTĀVU LATVIJĀ UZ 1939. GADA 1. JŪLIJU

Jau 1939 g. 1. jūlijā laikraksta „Jaunākās Ziņas“ 144. numurā parādījās Valsts statistiskās pārvaldes paziņojums, ka iedzīvotāju skaits Latvijā pārsniedzis 2 miljonus un ka faktiskais iedzīvotāju skaits pašlaik ir 2.030.441. Pēc tautiskā sastāva viņi sadalās šādi:

Latviešu — 1.492.694 jeb 73,5%; krievu — 98.200 jeb 4,8%; žīdu — 93.969 jeb 4,6%; vācu — 60.436 jeb 3,0%; poļu — 49, 208 jeb 2,4%; lietuviešu — 22.914 jeb 1,2%; pārējo apm. 13.000 jeb 0,6%. Kopā — 2.030.441 jeb 100,0%.

Pie pārējiem pieder 6—7 tūkstoši igauņu, dažādu citu tautību un nenoteiktas tautības pilsoņu. Žīdi un vācieši iztirzājamā tematā neietilpst. Nesaprotamu iemeslu dēļ baltruteņi ir uzdoti kopā ar krieviem un krieviem pieskaitīti, tāpēc, salīdzinot pārmaiņas latviešu un slavu tautību attieksmēs ar pēdējās tautas skaitīšanas rezultātiem 1935. g., krievi un baltruteņi arī tanī gadā ir jāskaita kopā.

Gads	Latvieši		Krievi u. Baltruteņi		Poļi	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
1935. g.	1.472.612	75,5	233.366	12,0	48.949	2,5
1939. g.	1.492.694	73,5	298.220	14,7	49.208	2,4

Tā kā latviešiem pieaugums ir tikai par 20.082, bet krieviem un baltruteņiem kopā par 64.854, tad tāpēc latvieši samazinājušies par 2,0%, bet krievi un baltruteņi pavairojušies par 2,7%. Tas ir tāpēc, ka krieviem dzimstība ir augstāka kā latviešiem un ka 1939. g. dati nav tautas skaitīšanas rezultāts, kad katrs pilsonis brīvi noteic savu tautību, bet ziņas, kas no dzimtsarakstu nodaļām iesūtītas statist. pārvaldei. Dzimtsarakstu nodaļas tās, savukārt, saņēma no draudžu garīdzniekiem, jo pēc tās pašas statist. pārvaldes ziņām 1939. gadā 80% no iedzīvotājiem laulības slēdz pie garīdzniekiem, bet Latgalē un Ilūkstes apriņķī, kur pārsvars katoļiem, šis % būs vēl augstāks. Pēc kristīšanas arī bērni tiek draudžu sarakstos ievesti. Mēs jau redzējām, cik plašos apmēros Ilūkstes apr. un Latgales nomaļu draudzēs, kur garīdznieki nebija latgalieši, latvieši draudžu sarakstos tika ievesti par poļiem, baltruteņiem vai krieviem. Tas notika arī pareizticīgo draudzēs.

Neskatoties uz latviešu nacionālo kustību 30. gados un dažādiem valdības rīkojumiem, šāda veida pārslaviskošanas politika klusībā tika piekopta līdz Latvijas pastāvēšanas beigām, bet sevišķi rosīga tā bija vācu okupācijas laikā. Tādā kārtā zināms % latviešu arī 1939. g. tika pieskaitīts slaviem.

LATVIJAS VALDĪBAS IZGLĪTĪBAS POLĪTIKA

Latvijas valdība visu neatkarības laiku kā demokratiskās, tā autoritārās iekārtas laikā Latgalei un Ilūkstes apriņķim ir piegriezusi lielu vērību, piešķirot milzīgus līdzekļus agrārreformai, iziešanai no sādžām viensētās, ceļu un pilsētu izbūvei u. t. t. Lielākais upuris, ko Latvijas valdība šiem novadiem nesa, bija izglītības laukā. Drīz vien visa zeme pārklājās ar obligāto skolu, arodskolu, ģimnaziju un citu vidējo mācības iestāžu tīklu. Pacēlās staltas skolu ēkas, pat skaistākas kā pārējā Latvijā. Netika aizmirsti vistālākie pierobežas stūrīši, netika aizmirsti svešu varu laikā atsvešinājušies tautieši: valsts cēla viņiem skolas ar valsts valodu kā mācības valodu. Lai tik atceramies lieliskās skolu ēkas pie Zemgales stacijas Ilūkstes apr., Indras miestā Piedrujas pagastā, Zilupes un Abrenes pilsētās un daudz citās vietās.

Ar latviskās politikas piekopšanu pārtautotos apgabalos skolas, baznīcas un sabiedriskā dzīvē ne Latvijas valdība, ne pati latviešu tauta nav gribējusi nodarīt pārestību citām tautībām: latvieši vēlējās atgūt tikai to, kas savs, kas tikai vēl nesen atlauzts no tautas dzīvā koka zara. Latviešu tauta

nepazīst tieksmi uzsūkt sevī svešu element. Veltīgi bija svešautiešu pārtautotāju politiķu kļiedzeni par latviešu šovinismu. Kur pēc būtības bija vajadzīgas cittautiešu skolas, baznīcas, organizācijas u. c., tur tās bija un palika, nekas tās neskāra.

DIVDESMIT DEVĪTĀ NODAĻA

AUSTR. LIETUVA BOĻŠEVIKU OKUPĀCIJAS VARĀ

JAUNPIEVIENOTIE NOVADI LIETUVAI

Boļševiku okupācijas laikā Lietuvā bija tāds pats stāvoklis kā Latvijā un Igaunijā, tāpēc lieki būtu atkārtot to pašu notikumu gaitu, kāda tā bija pārējās Baltijas valstīs. Ievēribu prasa tik tādi notikumi, kādu nebija pārējās Baltijas valstīs. Tādi radās Viļņas apgabalā.

Tikko Lietuva bija aneksēta, Baltrutenijas pārstāvji augstākajā padomē SSSR Maskavā 1940. g. 3. augustā apsolīja Lietuvai atdot 6 rajonus: Švenčionu, Vīdžu, Adutišku, Salu (Astravas), Varanavas un Rodūnes ar 7200 kv. klm., platības un 300.000 iedzīvotājiem, bet to nepildīja, lai gan solot apliecināja, ka tanī teritorijā iedzīvotāju vairums ir lietuvieši. (Liet. Encikl. 7, 34. lpp.).

Padomju Baltrutenijas Augstākā Padome vēlāk 1940. gada 10. novembrī grozīja savu solījumu un nolēma Lietuvas Padomju Republikai piešķirt lietuvju apdzīvotus apgabalus tikai 2.618 kv. kilometru apmērā ar 82.600 iedzīvotājiem. Tā kā Lietuvas neatkarības laikā ar 1939. g. 10. oktobra līgumu tika atgūta Viļņa ar 6.655,5 kv. kilometriem no tās apgabala un 522.000 iedzīvotājiem, tad pavisam tika pievienoti 9.273,5 kv. kilometri ar apm. 604.600 iedzīvotājiem. Pievienoja gandrīz visu Švenčionu apriņķi ar Švenčionu un Adutišku pilsētām. Viļņas apriņķim austrumos pievienoja daļu no Dievenišķu un Šalčininku pagastiem, pievienoja arī Grodņas apr. ziemeļu daļu ar Marcinkoņu miestu kā centru. Administratīvi visu Lietuvai pievienoto Viļņas apgabala daļu sadalīja Viļņas, Traķu, Švenčionēļu un Švenčionu apriņķos. Nepievienoti palika Baltrutenijas apslītie 5000 kv. klm. ar 220.000 lietuviešu tautības iedzīvotājiem.

Drīz pēc 1939. gada 10. oktobra, t. i., Viļņas atgūšanas, Lietuvas sarkanais krusts aptauju ceļā ar anketu palīdzību ievāca ziņas, ka atgūtajā apgabalā poļu okupācijas 19 gadus ir ienākuši ap 100.000 sveši iedzīvotāji, kuŗiem pievienojās vēl vairāk kā 27.000 pēdējā kara bēgļu. Tādā kārtā Viļņas pilsētā un apgabalā bija ap 130.000 ienācēju, kas pilsētai un apgabalam bija svešs elements un saimnieciskā ziņā smaga nasta.

VIĻNAS APGABALA STATISTISKIE DATI PAR IEDZĪVOTĀJU TAUTĪBU UZ 1941. G. 1. JANVĀRI

Pēc Lietuvas statistiskās pārvaldes demografijas nodaļas ziņām 1941. gada 1. janvārī Viļņas pilsētā un Viļņas, Traķu, Švenčionēļu un Švenčionu apriņķos bija šāds iedzīvotāju sadalījums pēc tautībām (apaļos skaitļos): Viļņas pilsētā iedzīv. 270.000 jeb 100%; lietuviešu bija 65.800 jeb 24,4%; poļu — 113.100 jeb 41,9%; baltruteņu — 7.000 jeb 2,6%; krievu — 7.000 jeb 2,6%; žīdu — 75.000 jeb 27,7%; pārējie — 2.100 jeb 0,8%.

Kā redzams, absolūtā vairākuma nav nevienai tautībai. Demografijas nodaļa par šiem datiem saka, ka poļiem ir relatīvais vairākums, bet ir jāievēro, ka poļu skaitā Viļņā ietilpst arī etniski lietuvisks elements un poļu okupācijas laikā ienākušie, piem., Polijas ierēdņi, pensionāri, kara bēgļi

un citi. Kas attiecas uz Viļņas 65,800 lietuviešiem, tad laba daļa ienācēju pēc Viļņas pievienošanas Lietuvai, bet vairums agrāko Viļņas lietuviešu, kuŗi poļu okupācijas laikā aiz bailēm no vajāšanām vai aprēķina bija noslēpuši savu tautību.

Pievienotajā Viļņas apgabala daļā bija šāds iedzīvotāju sastāvs pēc tautībām (arī pēc demogrāfijas nodaļas ziņām uz 1941. gada 1. janvāri):

1935. g., apr.	Latvieši %	Lietuvji %	Krievi %	Baltruteņi %	Poļi %	Citi %
Abrenes	54,9	0,1	41,8	0,6	0,6	2,0
Daugavpils	64,4	0,3	17,7	2,8	5,5	9,2
Ludzas	62,2	0,1	25,7	5,5	2,8	3,7
Rēzeknes	62,7	0,1	28,6	1,5	3,1	4,1
Caurmērā	61,7	0,2	26,6	2,5	3,5	5,5

Demogrāfijas birojs tālāk aizrāda, ka šie dati balstās uz dabisku iedzīvotāju kustību (laulību slēgšanu, dzimstību u. t. t.) un uz iekšzemes pasēs uzdotās tautības pamatu. Dati rāda, ka lietuviešu tautības iedzīvotāji Viļņas apgabalā ir redzamā pārsvarā, t. i., 60,5%. Par pārējo Viļņas apgabala daļu, kas pēc 1920. g. 12. jūlija miera līguma ar Pad. Krieviju piešķirta Lietuvai, bet nav pievienota, lietuviešu iestādēm nav ziņu par iedzīvotāju tautisko sastāvu. Bet, ņemot vērā jau agrāk iegūtās ziņas, arī tā daļa ģeneāloģiski pieder lietuviešu apdzīvotajām zemēm.

PRIEKŠ UN SAJŪSMA PAR PIEVIENOŠANOS LIETUVAI

Cik liels prieks ir bijis to novadu iedzīvotājiem, kuŗi pēc 1940. g. 10. novembra tika pievienoti Lietuvai, kaut arī tā bija Padomju Lietuva, liecina laikrakstu korespondenti, kuŗi bija izbraukuši no Viļņas uz pievienotajiem novadiem. „Kad mēs devāmies uz Švenčioniem, ceļā satikām pulciņu jaunatnes, kas pa sniegotu lauku slēpēs teicās ejot uz sapulci. Tie runāja lietuviski, lietodami arī baltruteņu un poļu vārdus. Tie nesa plakātus lietuviešu valodā un izteica prieku, ka poļu nodarītā netaisnība beigusies. Kad iebraucām Švenčionos, kur ir 7 - 8000 iedzīvotāju un apstājāmies tirgus laukumā, mūs apstāja daudz ļaužu, kas visi runāja lietuviski un jautāja, vai tiešām robežas vairs neesot, vai viņus, braucot uz Švenčionējiem, Ignalīnu, Viļņu un Kauņu, patiesi nekas vairs neaizturēšot? Viņi priecājoties, ka esot atvērtas skolas ar viņu dzimto valodu u. t. t.¹

Tāda pati aina bija Adučišku pilsētā ar vairāk kā 2000 iedzīvotājiem, likām, bet platām, bruģētajām ielām un labajiem trotuāriem. Jau ceļā uz turieni redzējām, ka visi vēlēšanu plakāti rakstīti tikai lietuviešu valodā. Uzzinājot pretimnācējus, tie atbildēja lietuviski aukštaišu izloksnē. Iebraucot Kackoņu ciemā, dažus kilometrus no Adučiškiem, redzējām, ka pie kooperatīva sabraucis daudz zemkopju pēc petrolejas. Tie izsacīja savu prieku par pievienošanu Lietuvai šādos vārdos: „Kas gan to būtu ticējis, kad atnāks ziema, bet brāļu sirdīs būs pavasaris. Kas gan to būtu ticējis...“

Adučišku apkārtnes lietuviešiem dzimtā valoda, kuŗas tiesību dēļ tie ar poļiem cīnījās veselus divus gadu desmitus, ir tik dārga, ka tie noskumuši par to, ka skolās bērniem pietrūkst grāmatu lietuviešu valodā un trūkst lietuviešu skolotāju. Kad robeža starp Lietuvu un Pad. Savienību bijusi slēgta, tie neesot saņēmuši nekādu lietuviešu grāmatu, ne laikrakstu. Iebraucot Adučiškos bija tirgus diena, ļaužu daudz. Parādot tiem lietuviskus laikrakstus, likās, ka ļaudis vai kaklu laužīs, tos izķerdami. Adučišku draudzē nav neviena cilvēka, kas nerunātu lietuviski.²

¹ „Tarybų Lietuva“, Nr. 64, 1940. g. 13. dec.

² Ibidem, Nr. 67, 1940. g. 17. dec.

Izaicinoša un neglīta bija zināmu šovīnistisku aprindu izturēšanās pret lietuviešiem Viļņā 1940. - 41. gadā. Iedomādamies, ka nu pienācis īstais laiks atbēsties, tie ielās lietuviski runātājus izaicinoši sauca par „smetoniešiem“ un priekā gaviļēja, ka nu pienācis gals lietuviešu valodai Viļņas ielās, apsūdzēja lietuviešus u. t. t., kaut gan paši bija komunistu pretinieki un īsti Žeļigovska un Piļsudska piekritēji. Gala iznākums un liktenis visiem bija vienāds: 1941. g. zināmajās jūnija dienās tieši proporcionāli „smetoniešu“ un „piļsudskiešu“ skaitam no Viļņas izsūtīja pāri par 2000 lietuviešu un 4000 poļu.

TRĪSDESMITĀ NODAĻA

AUSTR. LIETUVA VĀCU OKUPĀCIJAS VARĀ

LIETUVIEŠU MEMORANDS PAR TAUTĪBU JAUTĀJUMU VIĻŅAS APGABALĀ

Jau pašā pirmajā dienā, krievu — vācu kara darbības sākumā, 1941. g. 22. jūnijā vācieši ieņēma Kauņu un tūlīt arī Viļņu. Pēc komunistu izdzīšanas no Baltijas valstīm un Baltrutenijas, vācieši šinī plašajā teritorijā izveidoja pārvaldes apgabalu ar nosaukumu „Ostland“. Lietuva tanī iegāja kā „Generalgebiet Litauen“ — Lietuvas ģenerālapgabals, kuŗā ietilpa arī tā Viļņas apgabala daļa, kuŗa nesen tika pievienota Lietuvai. Attiecībā uz tautību jautājumu vācu militārā pārvalde pieprasīja no Lietuvas ģenerālapgabala pašpārvaldes paskaidrojumu. Pašpārvalde iesniedza vēsturnieku un filologu izstrādātu plašu memorandu ar šādu saturu: 1) Autochtonie (iedzimtie) Viļņas pilsētas un apgabala iedzīvotāji neapstrīdami ir lietuvieši. Vēsture nekur nemin lielāku kādas citas tautības kolonistu skaitu. Pilnīgi pretēji: Lietuvas likumdevējas iestādes bija nelabvēlīgi noskaņotas pret ārzemnieku, īpaši poļu noņemšanu Lietuvā. Pašā Lietuvas 16. g. s. Statūtā bija skaidri pateikts, ka poļi Lietuvā nevar būt ierēdņi, nevar iegūt zemi īpašumā, vai būt par tās pārvaldniekiem. Slavi pieņēma kristiānismu agrāk kā lietuvieši pēc austr. ortodoksālās baznīcas rituāla, lietuvieši vēlāk pēc rietumu katoļu baznīcas rituāla. Tāpēc arī robeža, kas šķīr katoļticīgos iedzīvotājus no ortodoksāļiem, ir etnogrāfiskā lietuvju — slavu robeža. Visumā ņemot, šī robeža atbilst Lietuvas — Krievijas 1920. g. 12. jūlija miera līgumam un pēc tā nospraustai Lietuvas robežai austrumos. 2) Svešu varu valdīšanas laikā Lietuvā daļa lietuviešu pārtautojās jeb, patiesību sakot, sāka lietot citu valodu. Vēsturiskie apstākļi traucēja un aizturēja normālu nacionālu attīstību. Pārtautošanās process pilsētās, kur bija sakoncentrēts svešo varu kuŗaspēks un valsts iestādes, kas lietoja un piespieda lietot svešu valodu, norisinājās ātrāk kā laukos, kur iedzīvotāji daudz vietās līdz šim saglabājuši tīri lietuvisku raksturu. Krievu varas laikos (1795 — 1915) pārtautošanas process norisinājās 2 virzienos: a) pārkrievošana ar valsts aparāta iestāžu un krievu skolu palīdzību, b) lietuviešu pilsētnieku un zemnieku pārtautošana ar pašu tautas aristokratijas un poļu muižniecības palīdzību. Jau no Ļubļinas ūnijas laikiem lietuviešu aristokrātija bija padevusies poļu ietekmei un sākusi pārpoļoties. Par garīdzniekiem sūtīja poļus no Lietuvai svešām bīskapijām, kuŗi neprata lietuviešu valodu. Kā vieni, tā otri gan ar saimnieciskās, gan garīgās dzīves palīdzību centās iedzīvotājus pārpoļot. Krievu administrācija ar valsts aparāta un skolu palīdzību pielika visas pūles, lai Lietuvu pārvērstu par tīri krievisku apgabalu, ķeroties pie visbrutālākajiem līdzekļiem, līdz pat pilnīgam iespiesta vārda aizliegumam. Šādas rīcības sekas bija tās, ka daļa iedzīvotāju sāka lietot jauktu krievu - poļu valodu ar palikušo lietuviešu valodas vārdu piejaukumu un lietuviešu valodas konstrukciju. Pats par sevi saprotams, ka šādos apstākļos valodu nekādā ziņā nevar uzskatīt par

kritēriju, izšķirot jautājumu par iedzīvotāju piederību pie vienas vai otras tautības. Sistēmatiska iedzīvotāju polonizācija un rusifikācija samazināja un iznīcināja nacionālo apziņu, dezorganizēja un sajauca tautības un ticības jēdzienu. Tāpēc *uz jautājumu, kādas tautības, iedzīvotāji bieži atbild „vietējais“, vai „vietējais katolis“, vai „poļu ticības“.* Ir daudz gadījumu, kur viens ģimenes loceklis sakās esam lietuvietis, otrs — baltrutenis, trešs — polis. Pastāvot šādam uzskatam par tautību, svešām varām bija ļoti izdevīgi iedzimtos padarīt par savu politisko mērķu ieroci. 3) Pirmās statistiskās ziņas par Viļņas pilsētas un apgabala iedzīvotāju tautisko sastāvu izsludināja atsevišķi krievu zinātnieki. Lebedkins par Viļņas gub. iedzīvotājiem pēc dzimtās valodas lietošanas 1861. gadā sniedz šādas zinas:

Iedzīvotāju visā gubernā bija 838.074; lietuviešu bija 49,98%, poļu — 18,42%, krievu un baltruteņu — 22,04%, žīdu — 9,16% un pārējo — 0,40%.

Pēc tā paša Lebedkina statist. datiem, kuŗi iespiesti Krievijas geografu biedrības 1861. gada mēnešrakstos par katoļticīgo un pareizticīgo iedzīvotāju sadalīšanu pēc tautībām bij. Viļņas gubernā, redzam šādus skaitļus:

Visu katoļu un pareiztic. iedzīvotāju bija 544.191. Lietuviešu bija 74,3%, poļu — 12,1%, baltruteņu 11,8%, krievu — 1,8%.

Tālāk tiek apskatīti mums jau pazīstamie dati, aizrādot, ka svešu varu spiesti pilsētās, bet it sevišķi Viļņā, kuŗa bija poļu garīdzniecības un aristokratijas centrs, lietuvieši sāka lietot poļu kā „kungu un baznīcas jeb poļu ticības“ valodu, bet laucinieki ciemos poļu, krievu un baltruteņu valodu sajaukumu, „prastu - muŗiku“ valodu, kā paši runātāji to apzīmēja. Skaitītāji poliski runātājus lietuviešus pilsētās ieskaitīja par poļiem, bet tos, kas runāja triju valodu sajaukumu, par baltruteņiem. Tāpēc radās tik daudz poļu Viļņas pilsētā (30,9%) un baltruteņu Viļņas apgabalā (46,1%). Taču vajag tik ieskatīties tuvāk atsevišķu cilvēku uzvārdos, bieži gan sakropļotos, lai pārlicinātos, ka nospiedošais viņu vairums neapšaubāmi ir pēc izcelšanās lietuvieši. Visi krievu varas laiku statist. dati rāda Viliias apgabalā (izņemot Viļņas pilsētu) lielāku % lietuviski, nekā poliski runātāju. Pat paši poļu zinātnieki, piem. R. Dķovskis savā darbā „La question Polonaise“, Paris 1909., Viļņas apgabalā vairāk nevar saskaitīt kā 25% poliski runātāju.

Beidzamajā memoranda daļā tiek uzrādīts milzīgais poļu skaits, ap 130.000 cilvēku, kas poļu okupācijas laikā un 2. pasaules kuŗa sākumā ieplūda Viļņā un tanī apgabala daļā, kuŗu pievienoja Lietuvai, tiek uzdoti arī demografijas nodaļas dati par iedzīvotāju tautību uz 1941. g. 1. janvāri, kad tie brīvi bez ietekmes varēja izteikt, kas viņi ir pēc izcelsmes. Tas atklājās, ka Viļņā ir 65.000 jeb 24,4% lietuviešu, bet pievienotajā Viļņas apgabalā daļā 254.776 jeb 50,5% lietuviešu, tātad absolūtais vairākums. Tālāk tiek aizrādīts, ka pārējais Viļņas apgabals, kas vēl paliek ārpus Lietuvas robežām, ņemot vērā memoranda sniegto aprakstu, etnografiski arī pieder pie lietuviski apdzīvotajām zemēm.

Novērtējot memoranda saturu, jānāk pie secinājuma, ka tas ir polonizācijas un rusifikācijas gaitas un faktu kvintesence, kas šī darbā attiecīgās nodaļās jau plašāk iztirzāta un apgaismota. Memorandā uzrādīti poļu un krievu zinātnieku atzinumi, skaidri un nepārprotami pierādīts Viļņas pilsētas un apgabala lietuviskais raksturs un parādīta svešo varu administrācijas pārtautošanas politika.

LIETUVIEŠU VALODA IESTĀDĒS UN SKOLĀS VĀCU OKUPĀCIJAS LAIKĀ

Memorandu bija ņemusi vērā vācu militārā pārvalde. Par darīšanu valodu iestādēs, policijā, pastā, uz dzelzceļiem u. t. t. noteica lietuviešu valodu, visās tautskolās kā mācības valoda bija lietuviešu valoda. Viļņā varēja būt skolas ar poļu mācības valodu, bet lietuviešu valodu kā priekšmetu. Tā 1941. - 42. māc. gadā Viļņas pilsētā bija 50 pamatskolu. Tīri lietuviskas no tām bija

10 ar 75 klasēm, tīri poliskas 11 ar 75 klasēm, 1 krievu ar 10 klasēm un viena baltruteņu ar 1 klasi, pārējās 27 skolas bija jauktas, parasti ar mazāku lietuviešu un lielāku poļu klašu skaitu. Pie lietuviešu paidogoģiskā institūta bija vēl viena lietuviešu pamatskola.

Nākošajā 1942. - 43. māc. gadā stāvoklis visās skolās bija apm. tāds pats, bet 1943. - 44. māc. gadā bija pārmaiņas: jaukto skolu vairs nebija, bija tīri lietuviskas un tīri poliskas skolas. Lietuviešiem Viļņā bija 15 pamatskolu, poļiem 31, krieviem un baltruteņiem 1. Daudzos gadījumos no poļu uz lietuviešu skolām pāmāca atsevišķi skolēni. Šnipišku priekšpilsētā visa skola pārgāja no poļu mācības uz lietuviešu mācības valodu. Pilsēta saprata, cik liela nozīme ir bērnu dārziem kā pirmajai un ļoti svarīgai audzināšanas iestādei, tāpēc atvēra un uzturēja prāvu skaitu bērnu dārzu ar lietuviešu sarunu un mācības valodu. Tādam nolūkam atvēra bērnu dārznieču sagatavošanas kursus. Šādos bērnu dārzos savus bērnus labprāt sūtīja tie senie Viļņas iedzīvotāji, kam svešas varas bija kropļojušas vai atņēmušas viņu dzimto valodu.

LIETUVIEŠU VIDĒJO SKOLU TĪKLS VIĻŅĀ

Vispārējās izglītības veicināšanai Viļņā darbojās 3 pilsētas lietuviešu ģimnazijas un 1 vakara ģimnazija. Pilsētas 3. ģimnazijā mācījās daudz skolnieku no Breslavas, Ašmēnas, Līdas, Grodņas un tālākajiem apriņķiem, kuŗi palika ārpus Lietuvas ģenerālapgabala. Poļiem ģimnazijas nebija atļautas. Speciālās izglītības veicināšanai darbojās paidagoģiskais institūts, augstākā tehniskā skola pēc vācu parauga, kas sagatavoja nediplomētus, praktiskus inženierus (kurss bija līdzīgs Latvijas teknikumiem), darbojās komercskola, vidējā dārzkopības skola, 3-gadīga tirdzniecības skola, papildu tirdzniecības skola un 5 amatniecības skolas ar plašu un vispusīgu programmu. Visas speciālās skolas bija ļoti apmeklētas. Tā 1942. - 43. māc. gadā ģimnaziju zemākajās klasēs bija iestājušies ap 4000 skolnieku, kas bija 50% mazāk nekā gadu iepriekš; tas rādīja, ka vairums pamatskolas beigušo iestājas speciālās skolās, jo 1942. - 43. māc. gadā Viļņas amatniecības un tirdzniecības skolās bija ap 10.100 skolnieku. Visās šais skolās liels daudzums skolnieku bija no Viļņas apgabala.

Mācības notika lietuviešu valodā. Kam sākumā gāja pagrūti, ņēma palīgā poļu valodu, bet tādu bija maz, jo lietuviešu valoda Viļņas apgabala pievienotās daļas skolās bija jau no 1939. g. rudens. Speciālajās skolās redzama vieta bija ierādīta lietuviešu valodai un literātūrai. Darbojās skolēnu literātūras un drāmatiskie pulciņi.

Tā kā svešu varu laikā Viļņas apgabals bija noplicināts, tad iedzīvotāji visumā bijia nabadzīgi, tāpēc vairums skolu audzēkņu dzīvoja internātos, kuŗus palīdzēja uzturēt Lietuvas ģenerālapgabala pašpārvalde, Viļņas pilsēta, dažādas organizācijas, gan laicīgas, gan garīgas un laba daļa privātu personu. Audzināšana bija nostādīta uz ētiski reliģiskiem pamatiem. (Visas ziņas ņemtas no Lietuvas ģenerālapgabala skolu pārvaldes Viļņā.) Bija patīkami tai laikā svētdienu priekšpusdienās apmeklēt daudzos Viļņas dievnamus un redzēt tur daudz skolu jaunatnes.

Arodskolu nolūks bija līdz šim novārtā atstātās, bet ienesīgās amatniecības godā celšana. Pievienojot Viļņu Lietuvai, tā nebija vairs koridorā un maisā; saimnieciski tā atdzīvojās, dibinājās dažādi rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumi, kur bija vaiadzīgi kvalificēti darbinieki.

VILŅAS UNIVERSITĀTE

Vaiņagu izglītības lietai uzlika Viļņas universitāte, kuŗu poļi bija nosaukuši sava karaļa Stefana Batorija vārdā. Tas par ko bija sapņojuši patrioti, profesori un studenti jau pagājušajā gadu simta 20. gados un 1831. gada sacelšanās laikā, tagad bija piepildījies.

Jau 1939. gada rudenī, tūlīt pēc Viļņas atgūšanas, universitāti izveidoja par lietuvisku augstāko mācības iestādi ar gandrīz tām pašām fakultātēm kā Vitauta Dižā universitātei Kauņā. Nu Lietuvai bija divas universitātes. Pēc pārdzīvotā boļševiku gada kā profesori, tā studenti ķērās pie darba ar entuziasmu: sāka veidoties dažādas studentu organizācijas blakus zinātniskajam darbam, noorganizēja ļoti labu studentu kori, kas jau sāka dot koncertus ārpus Viļņas u. t. t. Jāpiemetina, ka Viļņas universitātē iestājās daudzi okupētā apgabala lietuvieši, kuŗiem poļu valdīšanas laikā tas nebija iespējams. Tomēr abām universitātēm mūžs vācu okupācijas laikā bija īss, drīz vien to dienas bija skaitītas.

Kā studētāja jaunatne, tā mācības spēki pievienojās pašpārvaldes vadītāju personu uzskatiem, ka no vācu militārās pārvaldes pieprasītie lietuviešu leģioni ir pašiem lietuviešiem jānoorganizē un lietuviešu virsniekiem jāvada. Leģionu uzdevums ir tikai Lietuvas aizstāvēšana.

Nacionālsociālistiskā vācu valdība tādiem noteikumiem nepiekrita un 1943. g. martā abas universitātes slēdza. Viļņas universitātē tie rīkojās visai brutālā kārtā, demolēja iekārtu, sadauzīja pie galvenās ieejas novietotās abas marmora plākšņu izkārtnes lietuviešu un vācu valodās, aizveda dažādas vērtības u. t. t.

LIETUVIEŠU VALODA ATGŪST PILSONĀ TIESĪBAS VIĻŅAS BAZNĪCĀS

Garīgās un reliģiskās dzīves atjaunošanai par archibīskapu tika iecelts lietuvietis Dr. M. Reinys pārpoļotāja Jalbžikovska vietā. Ar to bija padarīts gals pārpoļošanai ar baznīcas palīdzību. Pateicoties jaunā archibīskapa pūlēm, 1942. gada 29. septembrī senais Viļņas lietuviešu garīgais seminārs sāka darbu jaunā vēsturiskā un tiesiskā plāksnē. Seminārs dibināts 1582. g. 12. janvārī. Dibināšanas aktā toreizējais bīskaps kunigaigstis Jurgis Radvila saka: „Lithuanorum et Ruthenorum“, t. i., lietuviešu un baltruteņu seminārs. Simtiem gadu, sevišķi pēdējā laikā, tas gan nekalpoja šām tautām, bet kādai citai. Tagad seminārs audzinās citu garīdznieku kārtu. 1942. - 43. māc. gadā seminārā mācījās 54 audzēkņi: 39 lietuvji un 15 baltruteņi. Pēc 2 gadiem Viļņas katedrālē iesvētīja 6 jaunus garīdzniekus, beigušus tolerances garā vadīto semināru. Beigušo starpā 4 bija no Viļņas apgabala.

Archibīskapa Dr. M. Reiņa iecelšana bija vēsturisks notikums. Lietuviešu valoda ieguva atkal pilsona tiesības Viļņas baznīcās. Tas zināmām aprindām nepatika. Pa vecam paradumam mēģināja sacelt pūli pret lietuviešu valodu baznīcā. Sāka ar katedrāli, bet beidzās, visiem par pārsteigumu, ar ļoti nepatīkamu gadījumu, par ko Viļņā vēl ilgi runāja. Drīz pēc Viļņas iekļaušanas Lietuvas teritorijā, 1939. g. vēlā rudenī augstākā garīdzniecība archibīskapa Jalbžikovska vadībā sarīkoja katedrālē sevišķi svinīgu dievkalpojumu. Tas tika darīts, lai ietekmētu masas un saceltu pret lietuviešiem. Notika pretējais. Izrādījās, ka draudzes dziedāšanas laikā, kad poliskai dziedāšanai vajadzēja noslāpēt lietuvisko, rīkotāji ar izbrīnu klausījās, ka lietuviskā dziedāšana pieņēmas un gāja plašumā ļaužu pārpildītajā katedrālē, kamēr poliskā apklusā. Ļaudis nāca arvien klāt. Drīz katedrālē vairs nebija vietas, tie palika ārpusē un turpināja dziedāšanu. Kam nebija grāmatu vai lietuviski lāgā negāja, lūdza parādīt tos, kam bija, un dziedāja līdz.

Arķibiskaps Dr. M. Reinys. Ar viņa iecelšānu atbildīgajā amatā 1939. g. rudenī lietuviešu un baltruteļu valodas Viļņas apgabala baznīcās ieguva vienlīdzīgas tiesības ar poļu valodu.

Drīz pilsētā izplatījās ziņa, kas notiek katedrālē; ļaužu bari sāka plūst uz turieni. Tie bija jau visapkārt katedrālei, visas durvis bija aizsprostotas, un ļaudis dziedāja un dziedāja, un lietuvisko dziedāšanu neviens netraucēja... Dziedāja 2, 4, 6 stundas līdz vēlai pēcpusdienai. Augstie kungi saprata, ka tā ir vietējo demonstrācija, vērsta pret viņiem, un lūdza lietuviešu policiju, lai durvis atbrīvotu. Tā visai laipni aizrādīja, ka dievnams, kā parasts, ar pašas augstākās garīdzniecības rīkojumu esot atvērts līdz zināmai vakara stundai un viņai neesot tiesību ļaudis raidīt projām. Tā augstā garīdzniecība bija spiesta palikt ieslodzījumā, kamēr, tuvojoties noteiktai stundai, ļaudis sāka izklīst. (Šās ziņas sniedza toreizējais Viļņas apr. policijas priekšnieks.) Nu izrādījās, ka arī vecie Viļņas pilsoņi, kuŗi svešas varas nesējiem likās būt atsvešinājušies no mātes - Lietuvas, zemapziņā bija nesuši sarūgtinājumu sirdī. Pēc tā notikuma Viļņas baznīcās lietuviskos dievkalpojumus nekas un nekad vairs netraucēja.

SENO VIĻŅAS IEDZĪVOTĀJU ZIŅAS

Svešniekam, kas šē uzturējās kādu laiku, bez sevišķas meklēšanas un taujāšanas, nākot ikdienas gaitās saskarē ar vietējiem pilsoņiem, bija jādzird par nodarītajām pārestībām. Iespiedies atmiņā kādas pilsones stāsts par tām nepatīkamajām dienām 1938. gada martā, kad Polija pieteica ultimātu Lietuvai. Bērni nākuši no skolas un prieka pilnā naidā saukuši: „Mēs gribam iet uz Kauņu!“ — „Es sāku raudāt“, teica pilsonē, „mums ir tās pašas asinis, kas viņiem, kāpēc to vajag?“ Kāds sirmgalvis atcerējās, ka tēvs ar viņu gribējis runāt lietuviski, māte ne. Esot jau par vēlu, lai iemācītos. Kāds jauneklis stāsta poļu valodā un uzsver: „Es esmu lietuvietis. Neesmu vainīgs, ka māte mazam tēvreizi mācīja nevis „Tēvas mūsu“, bet „Ojczy nasz“. Saruna bibliotēkā ar kādu citu jaunekli, kas pēc darba fabrikā nāca uz bibliotēku un ņēma lasīt lietuviskas grāmatas. Viņš stāstīja: „Esmu dzimis Viļņā. Esmu lietuvietis. Mans tēvs arī prata runāt. Māte tāpat lietuviete, taču ar mani nerunāja ne vārda lietuviski, tikai poliski; ar draugiem runāju tikai poliski. Tagad 3 gadu laikā esmu iemācījies tēva valodu, protu arī rakstīt lietuviski“.¹ Varēja satikt daudzus pat no vecās, sevišķi vidējās un jaunās paaudzes, kas teica, ka nu esot brīvība, varot atkal mācīties un runāt tēvu valodā. Šē noskaidrojās, ka ne tikai laukos, kā to konstatēja poļu filoloģe H. Turska, bet arī Viļņā sievietes bijušas galvenajā kārtā tās, kas centušās līst apspiedēju kungu ādā. Šē jāatceras, ka tāda parādība arī latviešiem Rīgā nebija sveša. Tik tur bija citi kungi, kuŗu ādā centās līst.

RELIGISKĀ SASTINGUMA ATDZĪVOŠANĀS

Viļņā pirms 2. pasaules kara bija 34 rom. - katoļu, 12 pareizticīgo, evaņģeliskie, 1 luterāņu, 1 reformātu dievnamī, 1 musulmaņu, 1 karaimu un... 104 žīdu sinagogas. Tāpēc jau bija pašu viļņiešu paruna, ka Viļņa esot baznīcu un žīdu pilsēta.

Lielas pārmaiņas sastingušajā reliģiskā un garīgā dzīvē ienesa 1939. gads, kad Viļņas un provinces baznīcās atkal brīvi atskanēja lietuviešu valoda un nodibinājās viena draudze pēc otras. Vācu okupācijas laikā rēgulāri dievkalpojumi lietuviešu valodā jau notika katedrālē un pilsētas centrā Sv. Nikolaja, Aušras Vārtu, Sv. Kazimira, Sv. Jāņa, Svētā Gara (Dominikāņu), Sv. Jurgā, Sv. Ignacija un Jēzus Sirds baznīcās, kā arī šādās priekšpilsētas baznīcās: Sv. Jēkaba — Lukiškos, Sv. Pēterā un Pāvila — Antakalnā, Jaunavas Marijas — Žverīnā, Sv. Rafaela baznīcā aiz Neris upes pie Zaļā tilta Šņipiškos. Katedrālē, Sv. Jāņa, Sv. Gara, Sv. Kazimira un dažās citās baznīcās bija jau nodibināti un dibinājās koŗi. Sevišķi labs koris bija katedrālē ar izmeklētām balsīm. Tanī piedalījās pat pazīstami operas sōlisti, tā ka katedrāles dievkalpojumi izvērtās par garīgiem koncertiem. Līdzīgi tas bija citās baznīcās. Kur nebija pastāvīgu koŗu, pārmaiņus piedalījās citi koŗi, piem., „Varpas“ ar diriģentu komponistu J. Siniusu, kas darbojās jau poļu okupācijas laikā, Čurlioņa koris un citi, vai arī atsevišķi operas sōlisti. Tas viss atstāja dziļu ietekmi, un lietuviešu dievkalpojumi bija labi apmeklēti. Arī poļu sabiedrība atzina, ka tas esot kas jauns un labs, kam liels pievilkšanas spēks.

Ietekmīgi bija dievkalpojumi maijā mēneša vakaros zem klajas debess lietuviešu tautas svētnīcas Aušras Vārtu Brīnumdarītājas Dievmātes svētgleznas priekšā, kur piedalījās tūkstoši dievlūdzcēju un pēc 19 gadiem atkal dzimtā valodā atskanēja brīvi un spēcīgi „Marija, Marija...“ Kas bija šie 19 gadi! Tie nespēja izraut no dvēseles to, kas tautai svēts, uz kuriem tā svētceļojumos bija plūdusi simtiem gadu, lai izlūgtos Visuvarenā svētību sev un savai zemei.

Ienākot lietuviešiem Viļņā, tūlīt abās evaņģeliskajās baznīcās nodibinājās lietuviešu luterāņu un lietuviešu reformātu (kalvinistu) draudzes. Vācu okupācijas laikā Viļņas luterāņu baznīcā dievkalpojumi lietuviešu valodā vairs nenotika, tāpēc luterticīgie lietuvieši apvienojās ar tuvu

¹ „Naujoji Lietuva“ Nr. 27, 1943. g. 31. janv.

stāvošiem reformātoriem un dievkalpojumiem noturēja kopīgi reformātoru baznīcā. Interesanti ir zināt, ka pirms 1. pasaules kara Viļņas luterāņu baznīcā notika arī latviešu dievkalpojumi, kurus kārtoja Viļņā nodibinātā latviešu biedrība, aicinot mācītāju no Daugavpils - Grīvas draudzes.

JAUNU NOVADU PIEVIENOŠANA LIETUVAS ĢENERĀLAPGABALAM

Vācu civīlā pārvalde, sākot ar 1942. gada 1. aprīli, no Baltrutenijas ģenerālapgabala atdalīja un Lietuvas ģenerālapgabalam pievienoja diezgan plašus etnografiskās Lietuvas novadus ar vairāk kā 20 lieliem pagastiem, no kuriem izveidoja 3 — Ašmēnas, Eišišku un Svīru apriņķus. Ašmēnas apriņķī ietilpa Ašmēnas, Alšēnu, Grauzišku, Kreves, Kucevīvju, Paloņu, Salu un Smurgaiņu pagasti. Eišišku apriņķī ietilpa Beņakaiņu, Dievenišku (jau agrāk pievienots), Eišišku, Rūdninku, Rudņas, Varēnas un Valkininku pagasti. (Pēdējie 2 jau agrāk pievienoti.) Svīru apriņķī ietilpa Gervēču, Kamāju, Kiemeļišku, Lentupja, Svīru, Šemetavas, Žukaiņu un Varnēnu pagasti. Pie Švenčioņu apriņķa pievienoja no Breslavas apr. atgūto Vīdžu pagastu. Atgūtos novados bija šādas pilsētas: Ašmēna, Eišiški, Svīri, Smurgaiņi un Vīdži un miestī: Alšēni, Beņakaiņi un Krēve, kuriem ir tendence pārvērsties par pilsētām.

Pievienotajā daļā bija vairāk kā 200.000 iedzīvotāju, kas, kā pašpārvaldes vadība teica, nākotnē piederēs pie viņu dzimtās valodas zemes. Drīz vien turienes amatu personas varēja ziņot, ka iedzīvotāji ar prieku saņēmuši sen gaidīto ziņu par pievienošanu pie Lietuvas. Daudzās vietās jau pasludināšanas dienā, t. i., 1. aprīlī plīvoja Lietuvas trīskrāsainais karogs. Nozīmētās amata personas visur laipni uzņemtas un tām izrādīta pretimnākšana. Laikrakstos parādījās ziņas, lai sabiedrība ziedotu grāmatas, jo iedzīvotāji tur ilgus gadus neesot redzējuši iespīestu lietuvīsku vārdu un daudzi aizmirsuši pat savu valodu. Arī latviešu lielākie laikraksti, piem., „Tēvija“ 1942. g. aprīlī atzīmēja šo novadu pievienošanu Lietuvai kā vēsturisku faktu. Neapvienota ar Lietuvu palika apm. puse no Viļņas apgabala. Baltrutenijas ģenerālapgabālā palika lielākā daļa Breslavas apriņķa ar pašu Breslavas pilsētu, mazākā daļa Ašmēnas apr. un lielākā daļa Līdas un Grodņas apriņķu ar pašām apriņķu pilsētām. Tā saucamais „Suvalku Trijstūris“ ar Augustavas, Seinū un Suvalku apriņķiem bija pilnīgi iekļauts Vācijas valstī, un tur vairs nekāda lietuvīska darbība nedrīkstēja izpausties. Suvalkus pārdēvēja par „Sudau“.

Pievienojot šos 200.000 iedzīvotājus, vācu okupācijas vara nerēķinājās ar lietuvīšu nacionālajām, bet gan ar savām saimnieciskajām un politiskajām interesēm. Līdas un Grodņas apriņķus, kur lietuvīši daudz vairāk saglabājuši savu dzimto valodu nekā Ašmēnas apriņķī, tie atstāja pie Baltrutenijas, bet „Suvalku Trijstūris“, kur poļu okupācijas laikā izpaudās stipra lietuvīšu nacionālā kustība, tika atdots pārvācošanai.

AŠMĒNAS APRINĶIS

Pievienotajos un nepievienotajos novados daudzi valodu bija aizmirsuši, bet tautību gan nē. Par zīmīgu un vispārinājamu gadījumu 1943. g. 18. okt. ziņoja Viļņā pazīstamais vēstures prof. Jonynas. Kad viņš 1920. g. Viļņā bijis gubernātoram līdzīgā amatā, pie viņa griezusies delegācija skolu lietās no Ašmēnas apr. Viņš jautājis: Kādas skolas jūs gribat, krievu? — „Nē“. — „Poļu?“ — „Nē“. — „Baltruteņu?“ „Arī nē“. — „Kādas tad?“ — „Lietuvīšu“. — „Bet jūs neprotat valodu“. — „Tas nekas. Gribam, lai bērni mācās, esam lietuvīši“. Ir ne mazums tādu, kas dažādu pārtautotāju vajāti un izmocīti, noteiktas tautības jēdzienu ir zaudējuši. No Ašmēnas pēc pievienošanas ziņo, ka tur esot 6—7000 iedzīvotāju: poļi, baltruteņi, lietuvīši, bet vairums bez noteiktas tautības. Ciemos pa lielākai daļai tie runājot ruteniski, bet tā pati ruteņu valoda esot kaut kāds krievu un poļu valodu sajaukums. Ja tiem jautā, kādas tie tautības, bieži ir jāsaņem atbildes:

„Mēs ar politiķu nenodarbojamies. Esam vietējie katoļi, mūsu tēvu tēvi šē dzīvojuši.“ Šādas ļaužu atbildes ir pilnīgi attaisnojamas. Tas ir pierādījums, ka ar tautību šē dzen politiķu, nelaimīgos ļaudis rausta un plosa uz trim pusēm, grib no tiem iztaisīt krievus, poļus un beidzamā laikā baltruteņus. Kas viņi ir, rāda 1939. g. poļu izdots Ašmēnas apr. vietu vārdu saraksts „Wykaz Miejscowosci Powiatu Oszmanskiego“, kurā no vienas vietas lasāmi lietuviski vietu vārdi, piem., itin visi pievienoto pagastu nosaukumi: Alšēni, Ašmēna, Grauziški, Gudakojis, Krēve, Kucevīvj, Paloņi, Salas, Smurgaiņi u. t. t. Ciemu un dažādu citu vietu nosaukumu poļu sarakstā ir tik daudz, ka skaidrības dēļ šē ir uzrādīti no katra burta alfabētiskā kārtībā tikai tie, kas skan gandrīz latviski: Akmene, Baltupe, Bobri, Biržūni, Dargiški, Dārži, Dainava, Ežeraiši, Galiņi, Grauzi, Gaudīši, Juršēni, Kupri, Krūmiški, Kļevi, Krikuļi, Kumeliški, Lipiņi, Labie, Lapeiķi, Lūžiņi, Mikļi, Mažeļi, Miguļi, Mirkliški, Pautiņi, Pasieņi, Plūsti, Raugališki, Rūda, Rudēļi, Raisti, Sniegēni, Skirtiņi, Slaņķi, Stripūni, Šūneliški, Tauriņi, Trikuļi, Virkļi, Vārņi, Žvirbuliški un ļoti daudz citi. Ir tīri lietuviski uzvārdi: Augulis, Bublīs, Miklīs, Migulis, Rūdelis, Sekulis, Trelģis u. c. Ļoti daudz ir slavizētu uzvārdu ar lietuviskām saknēm.

Lietuviski runātāju Ašmēnas apr. ir palicis maz, bet lietuviski domātāju ļoti daudz, jo pašai „tuteišu“ valodai sintaktiskā struktūra ir lietuviska, vietu vārdus izrunā lietuviski. Vecāki saka, ka viņi vairs nevarot iemācīties, bet vēloties, lai bērni iemācās senču valodu un izaug par lietuviešiem. Tas saskan ar prof. Jonyna ziņojumu jau no 1920. gada vecāku delegācijas. Vairumam skolu uz vācu pavēli 1942. - 43. māc. gadā mācības valoda bija baltruteņu, bet lietuviešu un vācu valodas kā mācības priekšmeti. Bērni par lietuviešu valodu ļoti interesējās un centās tanī runāt. Mājās viņi bija pat lietuviešu valodas skolotāji. Iztaujājot 250 Ašmēnas pilsētas pamatskolas skolnieku vecākus, lietuviešu kā mācības valodu vēlējās 241, bet baltruteņu tikai 9. Tādā kārtā, ievērojot vecāku vēlēšanos, jau 1942. - 43. māc. gadā Ašmēnas apriņķī darbojās 17 tīri lietuviskas skolas šādās vietās: Ašmēnas pilsētā 1, Ašmēnas pag. 1, Alšēnu pag. 1, Paliņņu pag. 2, Grauzišku pag. 1, Krēves pag. 2, Kucevīvju pag. 2, Salu pag. 3 un Smurgaiņu pag. 4 skolas. Bija paredzams, ka ar katru mācības gadu tīri lietuvisku skolu radīsies vairāk un vairāk.

Ašmēnas pilsētā jau radās lietuviski pasākumi. Liela nozīme bija jauktam korim, kas rīkoja vietējiem iedzīvotājiem bezmaksas tautas dziesmu koncertus. Tie tā gāja pie sirds, ka vecāki cilvēki slaucīja asaras. Koņa piedalīšanās vietējā katoļu baznīcā vairāk un vairāk pievilka laudis. Īsajā valdīšanas laikā lietuvieši bija izsaukuši vietējos iedzīvotājos nacionālas jūtas.²

Starp katoļiem šē ir daudz pareizticīgo vietējo iedzīvotāju, kuri pēc 1863. g. pārgājuši, kā vecie ļaudis stāsta, ar „vieglu sirdi“ no katoļticības pareizticībā, lai atbrīvotos no poļu kungiem. (Tāpat kā Vidzemē latvieši, lai atbrīvotos no vācu kungiem.) Šādi ļaudis nav vairs poļu, bet pareizticīgo baltruteņu vai krievu ietekmē. Tāpēc neliela iedzīvotāju daļa lietuviešiem bija naidīgi noskaņota, bet tiem nebija ietekmes.

Liela interese vietējiem bija radusies par dažādiem saimnieciskiem pasākumiem Lietuvā iedzīvotāju labā. Visi jau zināja, ka Lietuvā ir „Lietūkis“, „Maistas“, „Pienocentras“, „Rūta” un citi pasākumi, kuri iedzīvotājus apgādā ar lauksaimniecības mašīnām un darba rīkiem, apģērbu, uzturu u. t. t. Viņi gaidīt gaidīja, kad viņiem tādi būs. Drīz radās tādi uzņēmumi un apgādāja iedzīvotājus, cik tas kara laikā bija iespējams.

Visas ziņas par skolām, atjaunoto baznīcas dzīvi un pievienotajiem apriņķiem vācu okupācijas laikā ir ņemtas no pašpārvaldes iestādēm Viļņā: ziņas ievietotas laikrakstos.³

Ašmēnas apriņķī atrodas tādas vēsturiskas vietas kā Krēve, kas katram lietuvietim pazīstama un dārga, ko zina arī latvieši. Krēve ir ļoti sena Lietuvas galvas pilsēta, lietuviešu tautas lepnums, bet

² „Ateitis“ Nr. 264, 1942. g. 11. nov.

³ „Naujoji Lietuva“ Nr. 7, 8, 232, 233, 265, 297 — 1942. g. Nr. 219, 243, 255, 260, 263 — 1943. g. Nr. 121, 137, 148 — 1944. g.

reizē ar to atgādina arī drūmas lapas puses. Krēvē Jagailis 1383. g. parakstīja Lietuvas — Polijas ūniju, kuŗas ļaunās sekas lietuviešu tauta jūt vēl šodien. Otra vēsturiska vieta Ašmēnas apr. ir Alšēni, kur pie senas pils baroka stila baznīcā apglabāts lielais patriots Sapiega. Pie sienas vēl uzglabājušies Sapiegu ģerboņi, tāpat tagadējais Lietuvas ģerbonis „Vytis“. Komūnisti 1941. g. to gribējuši iznīcināt, bet vietējie pierunājuši to nedarīt. Pie Alšēniem atrodas 339 metri augstais Čiupišku kalns, augstākais visā Lietuvā.⁴ Alšēnu apkārtnē ir skaista.

SVĪRU APRINĶIS

Lietuviskāks pēc valodas ir atgūtais un jaunizveidotais Svīru aprinķis. Gervēču pagastā vairums iedzīvotāju runā lietuviski. Lietuviešu valoda ir uzglabājusies Kamāju, Lentupja, Šemetavas u. c. pagastos lielākā vai mazākā mērā. Poļu okupācijas laikā tos pagastos aktīvi darbojās lietuviskas organizācijas. Par pievienošanu visur prēcājās un daudz gaidīja no Lietuvas, jo zināja, ka lauksaimnieku stāvoklis tur labāks kā pie viņiem. Parādoties pirmo reiz lietuviešu policijai, jaunatne to uzņēmusi ar asarām acīs. Iebraucot no Ašmēnas aprinķa Svīru aprinķī, Gervēču pagastā, tūlīt ievērojams smiltainē pie ceļa novietotais, augstais krucifikss ar lietuvisku ierakstu „Pasargi mūs no mēra, bada, uguns un kaŗa briesmām, ak Kungs!“ Krusts uzlikts 1936. g., tātd poļu okupācijas laikā. Iedzīvotāji stāsta, ka poļi viņus dažādi apspieduši, izmantojuši, nicinājuši un situši, bet lietuvieši neesot padevušies un turpinājuši izmisuma pilnu cīņu. Tiem bijusi sava skola un bibliotēka, bet Viļņā iespiestos lietuviešu laikrakstus saņēmuši ļoti nekārtīgi, jo pastā ierēdņi tos aizturējuši. (Tā bija parasta parādība visā Viļņas apgabalā.)

Kad Giru miestiņa un apkārtnes ciemu iedzīvotāji 1930. g. Vitauta Dižā jubilejas gadā uzlikuši piemiņas krustu ar lietuvisku ierakstu, uz iesvētīšanu no Viļņas ieradušies lietuviešu garīdznieki. Poļu policija ierakstu izkasījusi. Šādā stāvoklī pieminekļi atrodies vēl šodien, kā nesenas poļu rīcības liecinieks.

Nav brīnums, ka bailīgākie daudzās vietās atteicās no savas valodas. Varnēnu pagasta iedzīvotāji prēcājās par apvienošanu, kaut gan ar valodu nu esot tā kā esot, bet viņi jūtoties lietuvieši, viņu bērni pēc lietuviska vārda esot kā izslāpuši un ar nepacietību gaidot lietuvisku skolu un labus skolotājus.

Pati aprinķa pilsēta Svīri pie skaistā tā paša nosaukuma ezera ir vēsturiska Lietuvas vieta, bet pašlaik tā nav vairāk nekas kā neliels miestiņš ar vienu ielu un nolaistām, sašķobītām mājelēm, necīgāks kā tā paša aprinķa Mikulišku miestiņš. Tas nu lietuviešiem kaŗa apstākļos un svešas virsvaras laikos bija jāizveido par aprinķa pilsētu. Iedzīvotāji nabadzīgi, zemīte noplicināta. Tie bija pieraduši, ka no viņiem tik ņem un izspiež, bet nekā nedod. Ļaudis sakās esot „poļu“ ticības un runājot „po prostemu“. Lielā Svīru pagasta nabadzība cēlās no tā, ka poļu „patriots“ grāfs Čapskis pārdeva zemes gabalus žīdiem; tie, zināms, paši tos neapstrādāja, bet iznomāja par augstām cenām, dzenot ļaudis nabadzībā. Kur lielāka nabadzība un tumsība, tur svešām varām lielāka ietekme.

Lietuvieši darīja, ko varēja. Drīzā laikā sāka darboties „Lietūkis“, „Sodyba“, „Pienocentas“ nodaļas, ierīkojot veikalus, ļaužu virtuvi u. c. Kaut kas jauns un neparasts bija lietuviešu koŗa parādīšanās atklātībā, ko uzņēma ar lielu atsaucību. Koris dziedāja arī baznīcu dievkalpojumos. Dievkalpojumus lietuviešu valodā, kuŗa agrāk bija gandrīz izmesta, sāka jau noturēt vienā baznīcā pēc otras. Sākot ar 1942. g. 29. augustu, Gervēcos, kas bija lietuviska aprinķa draudze, 3 svētdienās mēnesī noturēja dievkalpojumus lietuviešu, 1 svētdienu poļu un baltruteņu valodās.

Pateicoties jau mums pazīstamajam memorandam, vācieši 1941. - 42. mēc. gadā visās lauku skolās atļāva lietuviešu kā mācības valodu. Nākošajā 1942. - 43. mēc. gadā jau grozīja uzskatus un

⁴ „Naujoji Lietuva“ Nr. 76, 79, 83, 101, 102, 263 — 1942. g. „Ateitis“ Nr. 191, 251. — 1942. g.

noteikumus, jo ar viņu atļauju pievienotajos apriņķos pieļāva arī baltruteņu kā mācības valodu. Tas tika darīts ar nolūku, lai vājinātu lietuviešu ietekmi viņu pašu zemē, stiprinātu baltruteņu nacionālo kustību, iedzenot ķīli starp krieviem un poļiem. Ja iedzīvotāji vēlējās tīri lietuviskas skolas, tad tādas atļāva.

Ja Ašmēnas apr. 1942. - 43. māc. gadā varēja nodibināties tikai 17 tīri lietuviskas skolas, tad redzam, ka Svīru apr. tai pašā laikā nodibinājās 39 lietuviskas skolas. No tā varētu spriest, ka Ašmēnas apr. lietuviešiem nacionāla apziņa būtu vājāka. Še viegli varam maldīties. Liela nozīme poļu un baltruteņu aģitācijai un iebaidīšanai, kas bērnus sūtīja lietuviešu skolās. Poļu skolas laukos nebija atļautas. Tā kā baltruteņiem bija liels inteliģences trūkums un uz līdzības pamata poļi viegli varēja pāriet uz baltruteņu valodu, poļi spiedās baltruteņu skolās un piekopa politiku, visur un vienmēr uzsvērdami, ka šis esot pagaidu stāvoklis: nebūšot ne Lietuvas, ne Baltrutenijas, atkal valdīšot poļi u. t. t.

Lietuviešu izglītības pārvaldes ziņas rāda, ka 1942. - 43. māc. gadā Gervēču pag. darbojās 23, Kamāju pag. 12, Kiemelišku pag. 8, Kliuščioņu pag. 4, Lentupju pag. 12, Mikolišku pag. 5, Svīru pag. 4, Šemetavas pag. 2, Žukaiņu pag. 4 un Varnēnu pag. 15 lietuvisku skolu komplektu. Dažās skolās sāka darboties lietuviešu valodas kursi pieaugušajiem. Gervēčos 1942. - 43. māc. gadā atvēra proģimnaziju ar svinīgu dievkalpojumu baznīcā un aktu skolās telpās. Arī jaunpievienotos Adutiškos un Vidžos Švenčioņu apr. atvēra lietuviešu proģimnazijas.⁵ Nepievienotos Viļņas apgabala novados palika daudz lietuviešu, kas runāja savā valodā. To pierāda fakts, ka pāri robežai no Breslavas apriņķa nāca vairāki desmiti skolēnu uz Vidžu pilsētu, lai mācītos turienes lietuviešu skolās.⁶

EIŠIŠKU APRINĶIS

No 1942. g. pievienotajiem tas ir vislietuviskākais pēc valodas. Nerunājot par lieliem Valkininku un Varēnas pagastiem un abām tāda paša nosaukuma pilsētiņām, kur lietuviski runātāju ir pāri par 90% un par Dievenišku pag. un miestu pie Gaujas upes krasta, kur to ir absolūtais vairākums, arī visos citos pagastos poļu okupācijas laikā darbojās lietuviešu organizācijas un skolas. Še vai uz katra kilometra ir pa muiželei vai muižai, tāpat kā daudzās vietās Viļņas zemē. No tām dveš pretī savāds saltums, kā uzdevums ir izravēt tautai to, kas tai svētākais, t. i., tautiskās jūtas.

Vidēja lieluma Beniakaiņu pagastā, kur poļu okupāc. laikā muižās un muižiņās dzīvoja 563 cilvēki jeb 10,3%, ciemos 4.920 cilvēki jeb 89,7%, muižām piederēja 11.177 ha, ciemu ļaudīm 6.703 ha zemes, muižās uz personu iznāca 41,4 ha, ciemos 1,2 ha zemes. Tāpēc Viļņas lietuviešu prese Beniakaiņu apkārtni tā raksturoja: „Visu labību še pļauj sirpjēm kā pirms 500 gadiem Vitauta Dižā laikos. Starpība tā, ka zeme toreiz bija labāka, nenoplicināta, katram tās bija vairāk. maizes netrūka. Tagad aŗ, sēj, pļauj, bet maizes trūkst. Retums še nav mājas bez skursteņiem kā senāk pasakās. Vairumam saimniecību ir 2—3 ha zemes, daudz pusdesmitnieku, bet turpat blakus muižu laukos rūc traktori, tarkšķ plaujmašīnas, aizselo gaŗām vilcieni, vezdami superfosfātu, tomasa miltus u. c. Aiz laukiem koku ēnā dus laiku pilis, apgādātas visām modernas tehnikas labierīcībām.“⁷

Kas attiecas uz valodu, tad vairums vēl runā lietuviski, bet ir daudz, kas runā poliski - rutenisku žargonu, kā paši saka „po prostamu“, kaut gan vēl nesen pēc Balinska un Koeppena datiem visa Beniakaiņu draudze bija lietuviska. Par to liecina sek. vietu vārdi: Balsi, Barči, Kiemeli, Pagīri,

⁵ „I Laisve“ Nr. 218 — 1942. g.

⁶ „N. Lietuva“ Nr. 89, 101, 121, 164, 234, 235 — 1942. g. Nr. 4, 424 — 1943. g. „Ateitis“ Nr. 137 — 1943. g.

⁷ „Naujoji Lietuva“, Nr. 220. 295 — 1942. g.

Padeguči, Ramučī, Sviļi, Taureļi un daudz citi. Sabiedriskā un kultūrālā dzīve pēc pievienošanas atjaunojās un sparīgi gāja uz priekšu, noorganizējās saimnieciskie pasākumi, atbalstot iedzīvotājus. Nodibinājās dziedātāju koris, kuŗā piedalījās vietējie iedzīvotāji, kuplinot ar dziesmām atjaunos lietuviskos dievkalpojumu. Atvēra progimnaziju Beniakiņu, Dievenišku un Šalčininku apkārtnē, noorganizēja pieaugušo kursus 7 kl. pamatskolas apmērā u. t. t.

Patī aprīņķa pilsēta Eišišķi ar vairāk kā 3000 iedzīvotājiem gan nevar lepoties ar tādu pagātni kā Traķi vai Ašmēna ar Alšēniem un Krēvi, tomēr pēc pievienošanas sabiedriski kultūrālā dzīve risinājās spraigi. Vispirms jau visas amatpersonas tika uzņemtas ar lielāko prieku, jo vietējie darbinieki nebrīvības laikos izmisuma pilni bija cīnījušies un palikuši nesalaukti, lai saglabātu dzīvu tautas garu un valodu. Vietējais sabiedriskais darbinieks Grieže - Jurgeļevičius stāstīja, ka viņi pirms 1. pasaules kara no Eišišķiem pa ceļam līdz Viļņai, kā arī pašā Viļņā, ar lietuviešu valodu varējuši tikt cauri.

Eišišķos drīz noorganizēja dažādus saimnieciskus pasākumus iedzīvotāju materiālās labklājības pacelšanai, par cik to kara laika apstākļi atļāva. Sabiedriski kultūrālā laukā iespējas bija lielākas. Nodibinājās „Vārpa“ koris, kas koncertēja dažādās vietās. Tā kā Eišišķos lietuviska dziesma skanēja pirmo reiz, tad bija vēlams, lai repertuārā būtu vairāk tautas dainu, kas ir vienkāršākas un svešo ietekmē uzaugušajiem vairāk iet pie sirds. Drīz izveidojās arī drāmas sekcija. Iedzīvotāji cītīgi apmeklēja poļu laikos slēgto bibliotēku un lasītavu, labprāt abonēja Viļņas dienas laikrakstu „Naujoji Lietuva“, Kauņas „Ateiti“ u. c. Visai darbībai vainagu uzlika 1942. g. rudenī atvārtā lietuviešu ģimnazija, kuŗa darbojās vakaros un kuŗu apmeklēja kā iestāžu un uzņēmumu darbinieki, tā arī daudz vietējās jaunatnes, tai nebija jāmēro ceļš uz Viļņu. Eišišķu aprīņķī mācības valoda skolās bija lietuviešu. Baltruteņu skolu še nebija. Tā redzams, ka trīs pievienotajos aprīņķos bija sākusies spēcīga tautas atmodas un augšāmcelšanās kustība.⁸

⁸ „Naujoji Lietuva“, Nr. 8, 25, 161, 168, 264 — 1943. g. Nr. 105 — 1944. g.

TRISDESMIT PIRMĀ NODAĻA

OTRĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LIETUVĀ

STATISTISKIE DATI PAR IEDZĪVOTĀJU TAUTĪBU VIĻŅĀ

Kas attiecas uz visp. tautas skaitīšanu, tad Lietuva šinī ziņā savas neatkarības laikā bija palikusi viena no pēdējām starp jaundibinātajām valstīm. Pirmā un vienīgā visp. tautas skaitīšana bija 1923. g. pēc Klaipēdas atgūšanas, bet Latvijā tai pašā neatkarības laikā bija 4 visp. tautas skaitīšanas. Nav zināms, kāpēc ir bijusi tāda vilcināšanās, bet iemesls gan, laikam, būs nenokārtotais Viļņas apgabala jautājums, kuŗu cerēja nokārtot uz izlīguma pamata un tad izdarīt tautas skaitīšanu apvienotas valsts apmēros.

Otrā visp. tautas skaitīšana notika pēc 19 gadiem 1942. g. 27. maijā vācu okupācijas laikā pēc apm. puses Viļņas apg. atgūšanas un Klaipēdas apg. zaudēšanas. Pirms skaitīšanas statistiskā pārvalde iedzīvotājus iepazīstināja ar skaitīšanas noteikumiem un gaitu. Attiecībā uz tautību norādīja, ka valoda gan ir svarīga, bet nav noteicēja tautības pazīme. Persona var ģimenē lietot baltruteņu vai poļu valodu, tomēr būt lietuviešu tautības, tautību nedrīkst jaukt ar valdu, kā tas,

diemžēl, ļoti bieži notiek. Skaitītāji nedrīkst pilsoņus ietekmēt, katrs brīvi noteic, pie kādas tautības pēc izcelsmes piederīgs.

Visā Lietuvā, ņemot apaļos skaitļos, bija saskaitīti 3.220.000 iedzīvotāju. Viļņas pilsētā iedzīvotāji pēc tautībām sadalījās šādi:

1942. g. Viļņā lietuviešu bija 22,2%; poļu — 61,4%; baltr. un krievu — 6,1%; pārējie — 0,7%.

Salīdzinot ar demografijas nodaļas ziņām uz 1941. g. 1. janv., redzam, ka Viļņas pilsētas iedzīvotāju skaits īsā, nepilnā pusotra gada laikā ir noslīdējis no 270.000 uz 162.000 jeb par veseliem 108.000. Par iemeslu tam ir neparasti apstākļi. Tas bija kaŗš, kas izsauca Lietuvas pakļaušanu svešām varām un nežēlīgo un briesmīgo rīcību ar tās iedzīvotājiem. Vispirms jau komunisti pēc 1940. g. 17. jūnija tūkstošus ieslodzīja Lūkišķu cietumā, kuŗi brīvību vairs neredzēja, tad sekoja 1941. g. jūnija baigās dienas, kad daudzus tūkstošus deportēja uz austrumiem, no kā cieta visas tautības, pēc tam sekoja vācu okupācija ar briesmīgo žīdu iznīcināšanu, jauni aresti un koncentrācijas nometnes. Pārtikas līdzekļu trūkuma dēļ daudz iedzīvotāju, sevišķi lietuviešu, atstāja Viļņu un pārgāja dzīvot laukos.

Visvairāk cieta žīdu tauta. Šo iedzīvotāju skaits nokrita katastrofāli no 27,7% uz 9,6%, tāpat lietuviešu no 24,4% uz 22,2%. Patiesībā Viļņā lietuviešu bija vairāk, jo daudzi ģimenes locekļi skaitīšanas laikā pagaidām grūtā pārtikas jautājuma dēļ bija pārcēlušies laukos, Viļņā palika ģimenes galvas, saistīti ar pienākumiem darba vietās. Skaitīšanas laikā notika asa pretlietuviska aģitācija seno Viļņas iedzīvotāju starpā. To vadīja ienācēji, nesenās poļu okupācijas varas nesēji, brīdinādami un iebaidīdami ļaudis neuzdoties par lietuviešiem: ja to tomēr darišot, tad sekošot bargi sodi, kad poļi atkal nāksot pie varas. Tāpēc poļiem ir liels paaugstinājums no 41,9% uz 61,4%. Ja pie tā pieskaitām vēl 6,1% baltruteņu un krievu, tad redzam, ka Viļņa atkal kļuvusi slaviska uz neslavu lietuviešu un žīdu rēķina.

Pretlietuviska akcija un pat varas darbi norisinājās īsi pirms skaitīšanas un skaitīšanas dienā gan no poļu, gan no baltruteņu puses, jo pēdējos protežēja vācieši, turēdami pie principa „skaldi un valdi“. Vairākās vietās notika uzbrukumi lietuviešu tautības skaitītājiem, piem., Mickūnu pag., netālu no Viļņas, nošāva caur logu skolotāju viņa paša dzīvoklī. Nav brīnums, ka šādos apstākļos ļoti daudzi noslēpa savu izcelšanos, īpaši to apriņķu pagastos, kuŗi vēl tikai pirms nepilniem 2 mēnešiem, t. i., 1942. g. 1. aprīlī tika pievienoti Lietuvai. Iedzīvotāji gan ar prieku saņēma lietuviešus, bet turpat aiz muguras tika terorizēti un kūdīti pret tiem, ko liecina biežās lietuviešu kārtības sargu nogalināšanas. Visam tam pievienojās kara laika apstākļi un nezināmais kara iznākums. Tāpēc, objektīvi pieejot 1942. g. Lietuvas visp. tautas skaitīšanas datiem, Viļņas apgabalā iedzīvotāju etnisko sastāvu nevaram uzskatīt par pilnīgu un galīgi pieņemamu.

ASMĒNAS APR. STATISTISKIE DATI PAR IEDZIVOTĀJU TAUTĪBU					
1942. g.		Lietuvieši	Poļi	Baltruteņi un krievi	Citi
		%	%	%	%
Ašmēnas	pils.	5,5	58,9	4,6	0,8
Ašmēnas	pag.	12,2	72,5	15,3	—
Alšēnu	„	13,0	45,4	36,3	0,3
Grauzišķu	„	10,4	83,3	6,3	—
Krēves	„	10,8	14,5	69,3	0,9
Kucevīvjū	„	34,1	50,2	15,6	0,1
Salu	„	6,8	75,3	14,3	0,1
Smurgaiņu	pils.	4,8	19,3	39,3	0,8
Smurgaiņu	pag.	17,5	6,4	75,9	0,2
Caurmērā		13,2	51,8	29,6	0,3

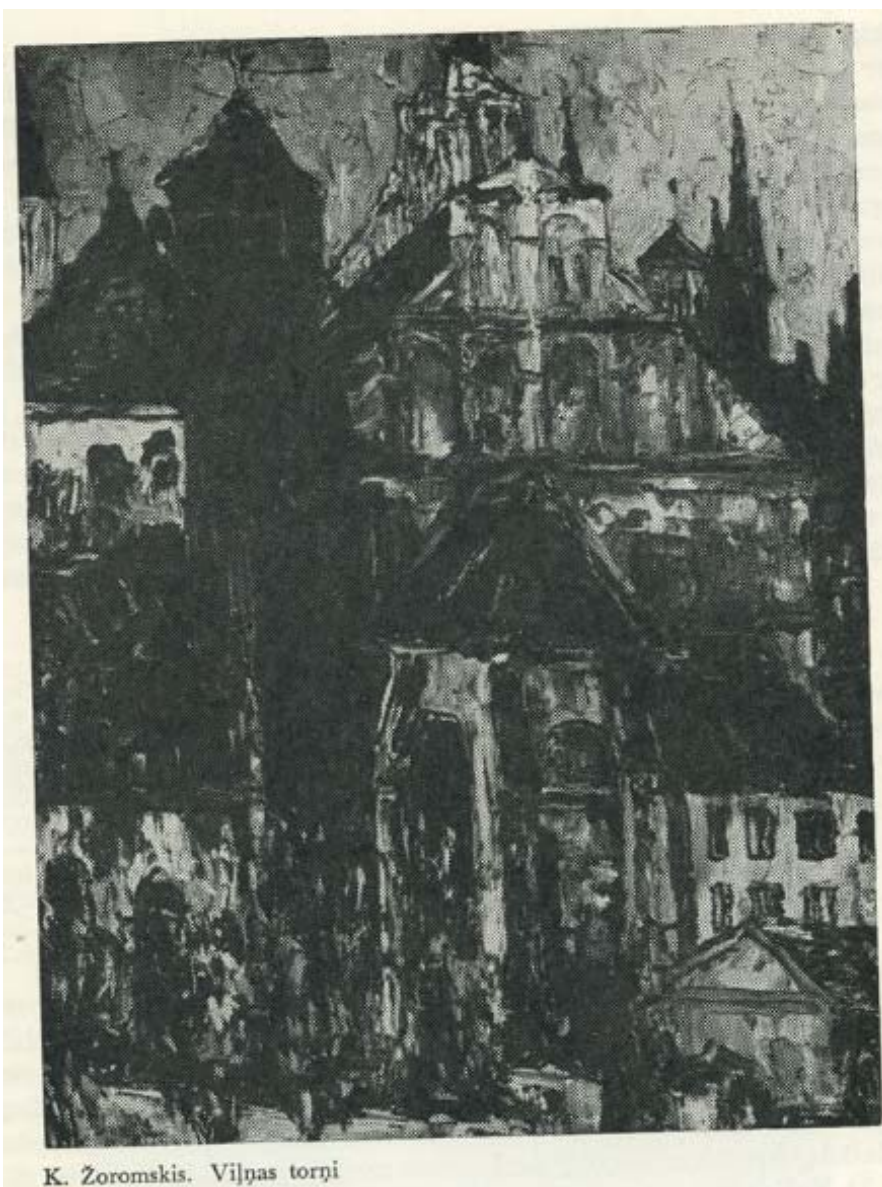
Ašmēnas apriņķis pēc statist. datiem mazāk lietuvisks nekā citi, jo lietuviešu šē uzrakstīts tikai 13,2%, kaut gan iedzīvotāji ar sajūsmu apsveica pievienošanu Lietuvai, dažās vietās karogi bija jau agrāk uzvilkti, pagastu un citu vietu vārdi ir lietuviski, uzvārdi lietuviski u. t. t. Pēc Viļņas Lietuviešu zinātniskās akadēmijas ievāktajām ziņām poļu okupācijas laikā Ašmēnas apr. pagastos ir šāds % lietuvisku vietu nosaukumu: 1) Alšēnu pag. 51,6%, 2) Ašmēnas pag 50,2%, 3) Grauzišku pag. 61,0%, 4) Krēves pag. 53,8%, 5) Kucevīvu 58,1%, 6) Salu pag 64,2%, 7) Smurgaiņu pag. 40,3%. Izņemot beidzamo, visur pārsvarā lietuviskie nosaukumi. Tīri dabīgi, tāpēc pārākumā pagastos būtu jābūt lietuvjiem, bet skaitīšanas dati rāda, ka lietuviešu iedzīvotāju % ir pretēji proporcionāls lietuvisku vietu nosaukumu %. Tā kā vairums pagastos lietuviski vairs nerunā, tad tādus „tuteišus“, kas runā „po prastam“ bija viegli kā poļiem, tā baltruteņiem pieskaitīt pie savējiem. Pavisam savāda parādība, ka pagastos pamīšus dzīvo poļi ar baltruteņiem: vienā pagastā gandrīz tikai poļi, blakus tam kaimiņu pag. gandrīz tikai baltruteņi, nākošajā poļi un kaimiņos atkal baltruteņi, piem., Salu pag. ir 75,3% poļu un tikai 14,3% baltruteņu, bet turpat kaimiņu Smurgaiņu pag. 75,9% baltruteņu un tikai 6,4% poļu; Krēves pag. 69,3% baltruteņu un tikai 14,5% poļu, bet kaimiņu Kucevīvu pag 50,2% poļu un tikai 15,6% baltruteņu u. t. t. Kur lielāka bijusi poļu akcija „tuteišu“ vidū, tur uzrakstīts vairāk poļu; kur lielāka baltruteņu, tur vairāk pēdējo. Absolūto vairākumu ar 51,8% patur „poļi“.

1942. g.		Lietuvieši %	Poļi %	Baltruteņi un krievi %	Citi %
Gervēču	pag.	60,0	24,7	14,7	—
Kamāju	„	10,2	3,3	86,2	0,3
Kiemelišku	„	33,5	47,1	19,3	0,1
Kluščioņu	„	8,9	37,8	53,1	0,9
Lentupju	„	15,9	5,9	75,9	0,7
Mikališku	„	11,8	53,1	23,5	—
Svīru	„	14,3	13,0	63,8	0,4
Šemetavas	„	11,4	27,6	60,7	0,1
Varnēnu	„	13,2	78,0	5,1	0,2
Caurmērā		20,0	34,6	42,1	0,3

Svīru apriņķis ir jau lietuviskāks kā Ašmēnas apriņķis, tāpēc tanī nav absolūtā vairākuma nevienai tautībai. Ņemot atsevišķi pa pagastiem, redzam, ka lietuviešiem absolūtais vairākums ir tikai vienā Gervēču pagastā 60,0%, poļiem arī tikai vienā Mikališku pag. 53,1%, bet baltruteņiem veselos 5 pagastos, kuŗu nosaukumi ir lietuviski. Kas gan cits varēja dot tik tipiskus nosaukumus, piem., Gervēči, Kiemeliški, Lentupji, Svīri, Varnēni u. c. kā lietuvieši paši.

Liet. Zin. Akadēmija Viļņā ir izdarījusi pētījumus pagastos un sniedz par tiem šādas ziņas: 1) Gervēču pag. ir 75,8%, 2) Kamāju pag. 57,9%, 3) Mikališku pag. 65,2%, 4) Kiemelišku pag. 69,3%, 5) Kluščioņu pag. 64,7%, 6) Lentupju pag. 63,3%, 7) Svīru pag 50,0%, 8) Šemetavas pag. 30,4% un 9) Varnēnu pag. 60,6% lietuvisku vietu vārdi. Ņemot vērā lietuviskos vietu nosaukumus un iedzīvotāju noskaņojumu, lietuviešu apriņķī vajadzētu būt nevis 20,0%, bet absolūtam vairākumam, mazākais 60% — 65%. Šie tur arī ir, tikai poļu un baltruteņu skaitītāji tos ir pierakstījuši savējiem, jo lietuviešiem tikko pievienotajos apriņķos savu darbinieku trūka. Statistiskie dati par tautību atsevišķos pagastos nesaskan ar faktiem, kuŗi runā citādu valodu. Pēc lietuviešu kultūras darbinieku ziņām, kas paši 1943. g. apmeklējuši Šemetavas pagastu, tur esot Pamoščiū ciems ar 120 saimniecībām un Smilģu ciems ar 180 saimniecībām, kuŗos iedzīvotāji pilnīgi uzglabājuši lietuviešu valodu. Kopā ir 300 saimniecības. Ja katrā saimniecībā būtu tikai 2

ģimenes locekļi, tad kopā visās 300 lietuviešu saimniecībās būtu jau 600 cilvēku, bet 1942. g. tautas skaitītāji visā Šemetavas pagastā uzdod tikai 594 lietuviešus. Parasti ģimenēs ir vecāki, bērni un mazbērni, ģimenes tur ir kuplas, 1—2 bērnu sistēma tur sveša. Ja katrā ģimenē būtu tikai caurmērā 4 ģimenes locekļi, tad 2 minētajos ciemos vien vajadzētu būt 1200 lietuviešiem, bet to patiesībā bija daudz vairāk. Šis gadījums rāda, kā ir noritējusi jaunpievienotajos pagastos tautas skaitīšana. Arī 89 lietuviešu skolas, kuŗas uz vecāku vēlēšanos darbojās 1942. - 43. māc. gadā, nozīmē, ka lietuviešu Svīru aprinķī ir vairāk nekā 20,0%, kā to rāda skaitīšanas dati.

EIŠIŠKU APR. STATISTISKIE DATI PAR IEDZIVOTĀJU TAUTĪBU					
1942. g.		Lietuvieši %	Poļi %	Baltruteņi un krievi %	Citi %
Eišišku	pils.	34,4	59,8	5,4	0,4
Eišišku	pag.	31,2	63,2	5,3	0,3
Valkininku	„	93,7	5,3	0,8	0,2
Dievenišku	„	45,0	35,4	19,3	0,3
Šalčininku	„	23,2	71,4	5,4	—
Beniakaiņu	„	18,4	76,4	4,8	0,4
Varēnas	„	74,8	22,4	2,4	0,4
Caurmērā		47,7	45,0	7,0	0,3

Eišišku apriņķis ir lietuviskākais no jaunpievienotajiem apriņķiem. (Valkininku un Varēnas pag. pievienoti jau 1939. g.) Absolūtā vairākuma nav nevienai tautībai, lietuviešiem ir relatīvais vairākums. Augstais poļu % izskaidrojams ar aģitāciju skaitīšanas laikā, kolonizāciju, bēgļu ieplūšanu kara laikā un lietuviešu pārpoļošanu okupācijas laikā. Apriņķa lietuvisko raksturu norāda augstais % vietu vārdu: 1) Valkininku pag. ir 95,0%, 2) Eišišku pag. 92,0%, 3) Šalčininku pag. 82,0%, 4) Dievenišku pag. 75,0%. Trūkst ziņu no Beniakaiņu un Varēnas pag., kur tas nebūs zemāks kā 80% — 90%.

Kļūst savādi, redzot augsto % lietuvisko vietu vārdu Eišišku, Dievenišku, Beniakaiņu un Šalčininku pagastos un zinot, ka lietuvieši poļu okupācijas laikā tur izmisumā cīnījās par savām tiesībām, bet 1942. g., pēc ilgotās pievienošanās mātei - Lietuvai, uzrāda mazu vai vidēju savas tautības %. Tas nozīmē, ka 1942. g. skaitīšanas datus par tautību nevar pieņemt bez iebildumiem.

Citādu ainu rāda pagasti, kas pievienoti Lietuvai 1939. g. oktobrī un 1940. g. novembrī.

ŠVENČIOŅU APR. STATISTISKIE DATI PAR IEDZIVOTĀJU TAUTĪBU					
1942. g.		Lietuvieši %	Poļi %	Baltruteņi un krievi %	Citi %
Adutišku	pag.	68,9	1,7	29,1	0,3
Daugelišku	„	88,1	0,8	10,9	0,2
Ignalīnas	„	88,4	4,4	6,6	0,6
Jonišku	„	92,7	4,0	3,3	—
Kaltanēnu	„	94,2	1,9	3,9	0,0
Melagēnu	„	79,9	6,7	13,0	0,4
Pabrades	„	9,1	86,8	2,2	0,2
Saldutišku	„	99,9	0,1	—	—
Švenčioņu	pils.	36,7	30,9	20,0	1,5
Švenčioņu	pag.	74,6	7,5	17,8	0,1
Švenčionēju	pils.	43,7	48,5	7,0	0,8
Švenčionēju	pag.	75,3	21,8	2,9	0,0
Tvereču	„	89,9	1,2	8,6	0,3
Vidžu	„	24,1	41,7	23,0	1,1
Caurmērā		65,5	20,2	12,1	0,4

Mecenats Viļņas apgabala lietuvietis Kazimieras Laurinavičius, dzim. Švenčioņu apr. Melagēnu pagastā.

Pēc Švenčioņu apriņķa un pilsētas iekļaušanas Lietuvas teritorijā 1940. g. novembrī, jaunajam apriņķim pievienoja Švenčionēļu apriņķi. Apvienotajā apriņķī absolūtais vairākums ir lietuviešiem, visos pagastos iedzīvotāji runā gandrīz tikai lietuviski, visos augsts lietuviešu %, izņemot Pabrades ar 9,1% un Vīdžu pag. ar 24,1% lietuviešu, kaut gan pirmajā lietuvisku vietu vārdu ir 89,0%, otrā 82,7%. Augstais poļu % Pabrades pag. izskaidrojams ar to, ka pagastā ir ieskaitīta Pabrades pilsētiņa, kur kara laikā saplūda daudz bēgļu no Polijas. Pabrades pag. lietuviešu valoda nav apklususi, jo poļu okupācijas laikā tur darbojās lietuviešu organizācijas. Pabradē, kas ir dzelzceļu mezgls pie Viļņas — Daugavpils un Viļņas — Pastovu dzelzceļa līnijas, jau agrāk bija pārvērsta par pārpoļošanas centru, kur tautas skaitīšanas laikā jo aktīvi darbojās! Vīdžu pagasts un pilsētiņa pie Lietuvas tika pievienoti 1942. g. 1. aprīlī. Skaitītājos bija daudz cittautiešu, tāpēc to % tik liels. Jonišķu pag. ar 92,7% un Saldutišķu pag. ar 99,9% lietuviešu visu laiku bija pie neatkarīgas Lietuvas. Pirms Lietuvas valsts atjaunošanas 1918. g. šie pagasti, tāpat kā visi, kas atradās bij. Viļņas guberņā, bija pakļauti stiprai polonizācijai. Kā redzams, tad 20 neatkarības gados svešinieku sistās brūces izārstētas.

1942. g.		Lietuvieši %	Poļi %	Baltruteņi un krievi %	Citi %
Traķu	pils.	38,9	46,2	4,3	10,6
Traķu	pag.	41,2	51,4	7,1	0,3
Rūdišķu	”	26,5	67,6	5,5	0,3
Onušķu	”	98,6	1,0	0,3	0,1
Aukštadvāra	”	98,5	0,8	0,4	0,2
Semelišķu	”	88,7	1,5	9,7	0,1
Vievja	”	92,8	2,7	4,4	0,1
Ziežmariu	”	93,2	0,4	6,0	0,4
Zašļu	”	97,9	0,4	1,7	0,0
Kiašiadora	”	97,4	0,5	1,8	0,3
Caurmērā		75,8	19,2	4,5	0,5

Apriņķis ir gandrīz pilnīgi lietuvisks. Visi pagasti, izņemot pašu Traķu pag. ar pilsētu un Rūdišķu pag., atradās neatkarīgā Lietuvā, bet atgūstot Traķus, tie atkal tika pievienoti Traķu apriņķim, pie kuŗa tie piederēja krievu caru laikos. Tos pagastos, tāpat kā visā Viļņas guberņā pirms 1. pasaules kara, norisinājās nesaudzīga pārpoļošana un pārkrievošana, izdzenot lietuviešu valodu no baznīcām, skolām, pašvaldības iestādēm u. t. t. Skaitīšanas dati rāda, ka, būdami neatkarīgas Lietuvas klēpī, visi pagasti atkal atguvuši pilnīgu lietuvisku seju. Arī poļu okupētā Traķu pilsētā, tāpat Traķu un Rūdišķu pagastos, ir liels skaits lietuviešu: Traķu pag. 8249 jeb 41,2%, Rūdišķu 3369 jeb 26,5. Tas gan vēl ir mazs, salīdzinot ar lietuviskiem vietu nosaukumiem, kuŗu Rūdišķu pag. ir 90,0% un Traķu pag. 85,0%, kas rāda abu pagastu lietuvisko raksturu. Nav pielaižama doma, ka Traķu un Rūdišķu pagastos varētu būt tuvu pie 19.000 īstu poļu zemnieku. Tās bija, kā lietuvieši saka, „appoļošanas“ sekas, kuŗas pašas par sevi izzustu, ja Lietuva pastāvētu kā neatkarīga valsts.

Laikmetā starp 1939. g. oktōbri un 1944. g. jūliju Traķos un Rūdišķos, kur jau nebrīvības laikos darbojās lietuviskas organizācijas, risinājās spraiga kultūrāla darbība: atjaunoja lietuviskas skolas, baznīcās atkal sāka skanēt lietuviešu valoda, Traķos atvēra skolotāju semināru, nodibinājās teātra trupas, dziedātāju kuŗi, jauno lauksaimnieku kopas, līdzīgas latviešu mazpulkiem u. t. t.

1942. g.		Lietuvieši	Poļi	Baltruteņi un krievi	Citi
		%	%	%	%
Jaun-Viļņas	pag.	56,3	40,5	2,8	0,4
Jašiūnu	„	73,9	20,9	5,1	0,1
Maišiogalas	„	54,9	40,1	4,9	0,1
Mickūnu	„	43,9	51,3	4,8	0,0
Nemenčīnes	„	36,6	61,1	1,6	0,0
Pabērzes	„	42,7	51,4	5,8	0,1
Riešes	„	28,5	69,1	2,3	0,1
Rudamīnas	„	57,0	34,0	6,6	1,6
Šumskas	„	60,7	29,7	9,6	0,0
Turgeļu	„	57,9	30,7	10,9	0,5
Caurmērā		50,5	43,5	5,5	0,2

Viļņas apr. pagasti ir lieli un ļoti bieži apdzīvoti. Ir tikai viens Jaun - Viļņas pagasts, kur iedzīvotāju ir zem 10.000, citos ir pat pāri par 15.000 un Rudamīnas pag. jau nepilni 20.000. Kaut gan neliels, tomēr lietuviešiem ir absolūtais vairākums: no 10 pagastiem 6-os lietuviešiem ir absolūtais vairākums, 2-os pagastos Pabērzes ar 42,7% un Mickūnu ar 43,9% lietuvieši stāv diezgan tuvu pusei no visiem pagasta iedzīvotājiem, tikai Nemenčīnes pag. to ir 36,6% un Riešes pag. 28,5%, bet arī tur lietuviešu skaits sniedzas tūkstošos. Nemenčīnes pag. poliskās Viļņas universitātes etnografijas nodaļa 1937. g. bija izdarījusi zinātnisku ekspedīciju. Izrādījās, ka ciemos vecie ļaudis runā lietuviski, tāpēc arī māc. un dzejnieks Gimžauskas 19. g. s. beigās raksta: „Nemenčinas, kurs prigimtos kalbos ginas“. (Nemenčīne, kas dzimto valodu aizstāv.)¹ Pēc Viļņas Liet. Akadēmijas pētījumiem Nemenčīnes pag. ir 89,0%, Riešes pag. 89,0%, Maišiogalas pag. 95,0%, Rudamīnas pag. 80,0%, Šumskas pag. 90,0%, Pabērzes pag. 91,0%, Mickūnu pag. 75,0%, Turgeļu pag. 92,0%, Jašūnu pag. 90,0% lietuvisku vietu vārdu. Par Jaun - Viļņas pag. trūkst ziņu.

Atgūstot Viļņas pilsētu un daļu apgabala 1939. g. oktōbrī, valdība iedzīvotājiem sāka izdot lietuviskas pasēs, bet komūnistu iebrukums 1940. g. 16. jūn. šo darbu pārtrauca. Ir ziņas par dažām pašvaldības vienībām, kur pasēs izdotas. Maišiogalas pag. pasu ar lietuviskiem uzvārdiem bija

¹ „Ateitis“ Nr. 245, 1943. g. 21. okt.

89%, Riešes pag. 90%, Nemenčines pag. 90%, Turgeļu pag. 95%, kas ir nepārprotamas liecības par īpašnieku tautību. Nav nozīmes tam, ka vidējā un jaunā paaudze nelieto lietuviešu kā mājas valodu. Vēl nesenā pagātnē lietuviešu valoda dominēja visā Viļņas apr., jo visos pagastos atrodas vecie ļaudis, kas runā vai atceras, ka viņu vecāki runājuši lietuviski. Ir ciemi Maišiogalas, Pabērzes, Rudamīnas u. c. pagastos, kur poļu okupācijas laikā pieprasīja lietuviskas skolas, jo bērni citādas valodas neprotot.

Kabeļos, Grodņas apr., 1943. g. 25. jūn. mira 1872. g. 12. febr. dzimušais mācītājs Pranas Čaglys. Kad viņš 1904. — 1906. g. apkopa Giedraišu un Pabērzes draudzes, pēdējā visos ciemos runāja lietuviski. Antavīļos, 15 klm. no Viļņas centra, 1943. g. dzīvoja Vaitkūnu ģimene, kuŗas 70 gadus vecā māte, kas pirms 50 gadiem ienākusi no Pabērzes draudzes, stāstīja, ka tur visa draudze runājusi lietuviski. Vienam viņas dēlam esot uzvārds Vaitkūnas, otram — Woitkiewicz, jo Antavīļu mācītājs to tā ierakstījis.² Pēc lietuviešu ienākšanas Pabērzes un Nemenčines baznīcās tūlīt atjaunoja aizliegtos lietuviskos dievkalpojumus un nodibināja koŗus, kuŗos labprāt piedalījās vietējie lietuvieši.

Apskatot statistiskos datus, redzams liels poļu daudzums 43,5% un samērā nedaudz baltruteņu 5,5%. Mums ir jau zināms, ka 18. g. r. tuvākajā Viļņas apkārtnē, kur vietām sērgās izmira lietuvieši, ciemos starp lietuviešiem apmetušies baltruteņi, visā Viļņas gub. to 1825. g. bija 5%. Turpretim par poļu zemnieku ieceļošanu un apmešanos tanīs vietās nav itin nekādu ziņu. Ir zināms, ka savas okupācijas laikā poļi kolōnistus nometināja ne Viļņas tuvumā, bet kā drošāku elementu gar Lietuvas administrācijas līniju. Nav noteiktu ziņu, bet poļu rīcība viņu okupācijas laikā rādīja, ka lielas poļu zemnieku masas Viļņas apgabala laukos nav iepludinātas. Tā iemesla dēļ daudz tūkstošu poļu zemnieku atrašanās Viļņas apriņķī nav citādi izskaidrojama un saprotama, kā jau ar 19. g. s. 2. pusē sākto pastiprināto lietuviešu zemnieku pārpoļošanu Viļņas apkārtnē, tās turpinājumu okupācijas laikā un pretlietuvisku aģitāciju 1942. g. tautas skaitīšanas laikā.

ACULIECINIEKU ZIŅOJUMI PAR TUVĀKO VIĻŅAS APKĀRTNI

Aculiecinieku ziņojumiem par viņu atmiņā palikušajiem piedzīvojumiem un novērojumiem ir liela nozīme dažādu pārmaiņu noskaidrošanai tautas dzīvē.

Viļņas apr. tautskolu inspektors Kreivēnas, kuŗa dzīves vieta bija Jaun - Viļņas pilsētā, 10 klm. no Viļņas, abbraukājot apriņķi un nākot tuvākos sakaros ar vietējiem zemniekiem ciemos, apliecināja, ka Jašūnu, Jaun - Viļņas, Mickūnu, Nemenčines, Pabērzes, Riešes, Turgeļu u. c. pagastos esot ļaudis, sevišķi no vecākās paaudzes, kuŗi runājot lietuviski. Pie Lentvaŗa dzelzceļa mezgla, 12 klm. no Viļņas, Rubežu tautskolas pārzinis Bogdanavičius 1943. g. 20. jūnijā ziņoja, ka skolā nākot bērni, kuŗiem esot tīri lietuviski uzvārdi ar galotnēm -as, -us, -is. Rudamīnas pag. 18 klm. uz dienv. austrumiem no Viļņas, Līdas virzienā, ir Mariampoles ciems, kuŗā gandrīz visi iedzīvotāji ap 1900. g. ienākuši no nepārtautotā Valkininku pag. Skolotāja Uždaviniene 1943. g. Jāņos stāstīja, ka viņas vecāki toreiz Rudamīnas pag. visos ciemos varējuši sarunāties lietuviski, sevišķi ar vecāko paaudzi. Valoda turējusies vēl ilgi. Nesen miruši viņiem pāris cilvēki no Žilinsku ģimenes, kas runājuši lietuviski. Aiz Rudamīnas, Līdas virzienā, ir Jašūnu pagasts. Skolas pārzinis tanī pašā dienā stāstīja, ka pagastā esot ne mazums ciemu, kur runājot lietuviski. Tas tāpēc, ka ciemi esot tālāk no muiželēm, kuŗas bijušas pārpoļošanas perekļi. Jašūnu pag. tautiskā apziņa stipra, jo 1942. g. tur uzrakstīts 73,9% lietuviešu. Šādas domas sakrīt ar jau agrāk izteiktajiem uzskatiem, ka muižas un muiželes Lietuvā un Latgalē ir dzinušas pārpoļošanas politiku. Nākošais aiz Jašūniem, Līdas virzienā, ir Šalčininku pagasts. Ļoti interesantas un raksturīgas ziņas visai pārtautošanas gaitai 1943. g. 25. jūnijā sniedza Šalčininku skolas apkopējs 65 gadus vecais Antons

² „Naujoji Lietuva“ Nr. 159, 1943. g. 10. jūl. un Nr. 424, 1943. g. 26. oktobrī Viļņā.

Basiūlis, kas vēl drusku prata lietuviski, bet sevi dēvēja par baltruteni, kaut gan viņam skaists lietuviešu uzvārds. Viņa jaunībā Šalčininkos kā jaunie, tā vecie runājuši lietuviski, bijuši ciemi, piem., Jačkūni, kur citādi neviens nepratis, bet tagad tur un citos ciemos, piem., Stasiļos, Čužekampjos u. c., lietuviski runājot vecākie ļaudis. Jau viņa jaunības gados jaunā paaudze sākusi lauzīties pa gudiski, t. i., baltruteniski, arī viņš to darījis, bet poļu okupācijas laikā jaunā paaudze sākusi pāriet uz poļu valodu. Vecais vīrs bija dzīvs liecinieks parādībai, ko pētījusi Viļņas Stefana Batorija universitātes poļu filoloģe H. Turska, ka lietuvieši pag. gadu simtā pārgājuši uz baltruteņu, bet vēlāk uz poļu valodu.

Lietuviešu valdīšanas laikā jaunā paaudze ar skolas un jaunatnes organizāciju palīdzību atkal iemācījās lietuviski un sāka justies par lietuviešiem. Par to šo rindiņu rakstītājam bija izdevība pārlicināties īsi pirms 1943. g. Jāņiem Mickūnu pag., 10 klm. ziemeļos no Viļņas. Vietējās skolotājas pavadībā aizgājām uz Dievenišķu ciemu, kur dzīvoja viņas skolnieks Felicions Tomaševičs, kas tikko bija beidzis 7 klasu lietuviešu tautskolu, 4 gadu laikā no 1939. g. — 1943. g. bija pareizi iemācījies runāt lietuviski bez slaviska akcenta un ieaudzināts lietuviskā garā. Zēns vēlējās skolas gaitas turpināt Viļņā lietuviešu ģimnazijā, bet tēvs pretojās. Ja tagad Viļņā neesot poļu ģimnaziju, tad lai labāk ejot baltruteņu ģimnazijā, kur, kā bija zināms, iespiedušies poļu skolotāji. Izrādījās, ka tēvs to dara poļu organizāciju uzdevumā.

Tautas atmodas darbā Viļņas apr., tāpat kā visā austr. Lietuvā liela nozīme bija baznīcai, jo draudzēs par ganiem vairāk un vairāk nāca lietuviešu garīdznieki. Tautas labklājības veicināšanai darbojās dažādas saimnieciskas un kultūrālas organizācijas. Liela piekrišana Viļņas apr. bija Jauno lauksaimnieku kopām — JUR. To bija jau pāri simtam ar vairāk kā 2000 biedriem. Arī 1942. g. pievienotos pagastos bija liela interese par tām, tā kā 1943. g. pavasarī tur sāka darboties vesela rinda šo kopu.³ Vislielākā nozīme gan šos laikos būs skolai. Lūk, ko par to raksta skolotāja no tuvākās pārtautotās Viļņas apkārtnes. „Skola atrodas liela ciema vidū. „Eglīte! Eglīte!“ noskan atbalss visā apkaimē. Bērniem, jauniem, veciem krūtis prieka pārpilnas. Līksmi soļo 2 vīri: viens nes uz pleciem akordeonu, otrs — kokli. „Viņi spēlēs, skaties, viņi iet uz skolu,“ dzird saucam pa logiem. Krēsla. Skolas zāle ļaužu pārpilna. Eglīte sveču spožumā majestātiska. Visu acis vērstas uz to. Sakārtojas mazo koris un sāk dziesmu tīrām, drošām, bet kautrīgām bērnu balsīm. „Sūta mani māmuliņai“, „Pie ceļa, pie lielceļa“, „Lietuva, tu mīļa, dārga“. Klausās veci, jauni un bērni, bet lietuviešu daina no mazo tautiešu krūtīm plūst vienkārša, mīļa, aizrautīga. „Vai tu saproti, ko viņi tur dzied?“ jautā viena māte otrai. „Kur nu sapratīsi, viņi jau lietuviski, un mēs...“ Viņa priekšautā noslauka asaras. Ziemas svētku vecītis. Ap to un skolotāju spiežas mazo bars. Tie čalo, cenzdamies pareizi izrunāt lietuviskus vārdus. Viņiem tā patīk. Gedimīna gars iekaņojis viņu mazās sirsniņās.⁴ Tautas atmoda Viļņas apkārtne bija sākusies.

Sakarā ar 1941. g. repatriēto Lietuvas vāciešu atgriešanos, 1942. g. rudenī no rietumu Lietuvas uz austr. Lietuvu pārcēla 345 lietuviešu lauksaimnieku ģimenes, novietojot tās Pabērzes pagastā 345 saimniecībās, Rudamīnas pag. — 6, Maišiogalas — 5, un Riešes pag. — 7 saimniecībās.⁵

³ „Naujoji Lietuva“ Nr. 22, 1943. g. 24. janv. Viļņā.

⁴ „Naujoji Lietuva“ Nr. 305, 1943. g. 30. dec. Viļņā.

⁵ Ibidem, Nr. 234, 1942. g. 27. okt.

TRĪSDESMIT OTRĀ NODAĻA

LIETUVAI NEPIEVIENTOTIE VIĻNAS APGABALA APRINĶI

BRESLAVAS APRINĶIS

Daļu šā aprinča gan 1942. g. 1. aprīlī pievienoja Lietuvai, bet pati aprinča pilsēta un 5 lieli pagasti palika pie Baltrutenijas ģenerālapgabala. Viļņas Liet. Zin. Akadēmijas pētījumi liecina, ka tos pagastos ir augsts % lietuvisku vietu vārdu: Apsas pag. ir 73,5%, Bagīņu pag. 83,2%, Breslavas pag. 59,0%, Drūkšu pag. 66,3% un Pliusu pag. 84,7%, kuŗš tad šinī ziņā ir lietuviskākais no visiem 5 pagastiem, tā kā pat skopā un tendenciōzā poļu statistika 1931. g. tur uzdod pāri par 300 lietuviski runātāju. Pagasts pieiet pie Kaplavas pag. iepretim Krāslavai Latvijas puse un atrodas skaistā, ezeriem bagātā apvidū. Kā tika jau aizrādīts, Kaplavas pag. iedzīvotāji 1943. g. augustā zināja stāstīt, ka Pliusu pag. ļaudis vēl nesen runājuši lietuviski. Poļu okupācijas laikā Pliusu pagastā maz izpaudās lietuviska darbība.

Aktīvākais no visiem bija Apsas pagasts, kur bija lietuviskas skolas, bibliotēkas, grāmatu galdi ar lietuvisku presi u. t. t. Tādas pašas organizācijas un skolas darbojās Breslavas, Drūkšu un Vīdžu pagastos, bet poļi ar laiku tās slēdza.

Vācu okupācijas laikā baltruteņi savās pašpārvaldes iestādēs bija tik šovīnistiski, ka pārspēja pat poļu pārtautotājus: Breslavas aprinķī nedrīkstēja izpausties ne mazākā lietuviskā darbība. Daļa lietuviēšu bērnu, kur tas bija sasniedzams, nāca pāri robežai uz tuvējās Vīdžu pilsētas lietuviēšu skolām.

Statistiskie dati vēl pag. gadu simta beigās rāda aprinča lietuvisko seju: 1893. gadā visā aprinķī bija 60%, bet 4 gadus vēlāk, 1897. g. 1. Krievijas visp. tautas skaitīšana uzrāda jau mazāk — 50% lietuviēšu. Pēc 1920. g. 12. jūlija miera līguma ar Pad. Savienību aprinķi pāršķīr uz pusēm, atstājot Breslavas pilsētu Lietuvas pusē. Poļi 1921. g. uzdod vairs tikai 8,6% lietuviēšu. Tas nav pareizi, jo toreiz no visām aprinča malām nāca pieprasījumi pēc lietuviēšu skolām, organizācijām, dievkalpojumiem baznīcās u. t. t. Daudzās vietās tās arī darbojās, kamēr slēdza. (Liet. Enciklop. 3, 240. — 244. lp.). Pašlaik Breslavas un Vīdžu pilsētas ir atšķirtas no Pad. Lietuvas.

PASTOVU UN MOLODEČNAS APRINĶI

Pati aprinča pilsēta un trīs pagasti ietilpst Lietuvas valstī pēc 1920. g. 12. jūlija miera līguma. Min. Liet. Zin. Akadēmijas pētījumi vēstī, ka Kazēnu pag. ir 31,5%, Kubilninku pag. 49,1% un Pastoviu pag. 55,0% lietuvisku vietu vārdu.

Lietuviēšu polic. darbinieks Pr. Matužinskas 1944. g. 15. maijā Smurgaiņu pilsētā ziņoja, ka Pastovu pagastā esot daudz ļaužu, kuŗi runājot lietuviski. Viņš par to esot pārliecinājies, uzturoties kādu laiku tanī pagastā amata darīšanās. Arī tur baltruteņi neatļāva dibināt lietuviskas skolas.

Jau redzējām, ka 1857. g. samērā objektīvā baznīcas statistika Molodečnas draudzē uzdod 18 ciemus, kuŗos runā lietuviski un 11 ciemus, kuŗos nerunā, tā kā draudzē pārsvarā lietuviēši. Tika konstatēts, ka 1916. g. Molodečnas apkārtnes ciemos runā lietuviski. Poļu okupācijas laikā Molodečnas draudzē darbojās Viļņas lietuviēšu Sv. Kazimira biedrības nodaļas. Vācu okupācijas laikā, novadam paliekot pie Baltrutenijas ģenerālapgabala, lietuviska darbība aplusa.

LĪDAS APRINĶIS

Mazākā aprinķa daļa 1942. g. 1. aprīlī tika pievienota Lietuvai un iedalīta Eišišķu aprinķī, bet lielākā daļa ar pašu aprinķa pilsētu palika Baltrutenijas ģenerālapgabālā. Ja krievu statistika pirms 90 gadiem 1863. g. Līdas aprinķī uzrāda 63,2% lietuviešu pēc dzimtās valodas, tad tagad viņu bērniem un bērnu bērniem jābūt turpat vēl lielākā skaitā, tāpēc ka nekāda iedzīvotāju izceļošana pēc tam nav notikusi.

Līdas apr. ir daudz lietuviešu; pat poļiem to vajadzēja atzīt, jo vienā pašā Rodūnes draudzē poļi bija spiesti 1927. g. uzrakstīt pār par 2300, kuŗiem toreiz tur bija 11 skolas un saviem līdzekļiem celta baznīca. Lietuviešu nacionālā kustībā Līdas apr. bija tik stipra, ka ar to rēķinājās pat vācu okupācijas vara. Tā 1942. g. vasarā atļāva Līdā dibināt lietuviešu komiteju, kuŗa iekārtojās kādā namā netālu no vēsturiskās Gedimīna pils. Komitejas uzdevums bija rūpēties par vietējo lietuviešu saimnieciskajām un īpaši garīgajām vajadzībām. Liela nozīme bija komitejas sakarniekiem, kuŗi darbojās pie apgabala komisāriāta galvenā sakarnieka vadībā — der Verbindungsmann fuer litauischen Bevoelkerung des Gebietes Lida. Lietuviešu komitejas sāka dibināties arī citās apr. vietās, piem., Rodūnē un Juratišķos. Sakarnieku uzdevums bija izplatīt lietuviešu presi aprinķī. Nu izrādījās, ka pieprasījumi pēc tās nāca ne tik vien no apr. ziem. - rietumu daļas, kur vairums iedzīvotāju runā lietuviski, bet no visām apr. malām, no tālākiem aprinķa stūrīšiem. Nu noskaidrojās, ka lietuviski runā ne tik vien Rodūnes, Varanavas, Žirmūnu, Juratišķu, Vosilišķu, Dubišķu, Nočas pagastos, bet arī Līdas tuvākajā apkārtnē un ap pašu pilsētu, tāpat austrumos un dienvidos no tās, piem., Vijas, Dūdu, Beļicas, Ščučinas u. c. pagastos.¹

Kas nepazīst šejienes apstākļus, brīnīsies, ka Līdas tuvākajā apkārtnē vien 1943. g. Ziemsvētkos bija sarīkotas pāri par 20 lietuviskas eglītes.² Rīgas lietuviešu ģimnazijas direktors garīdn. Jasinskis 1939. g. stāstīja, ka viņš poļu okupācijas laikā ar divriteni apceļojis Viļņas apgabalu. Līdas tuvumā viņš redzējis linu plūcējas, bet šaubījies, vai tās varētu apsveikt ar lietuvisku dievpalīgu. Izrādījās, ka ar tām viņš varējis sarunāties lietuviski. Latviešu leģionārs J. Leitītis Vācijā Hannoveras baltiešu bēgļu nometnē zināja stāstīt, ka viņš 1943. g. starp Lepeli un Minsku satīcis šķūtniekus, kuŗi savā starpā runājuši lietuviski un teikuši, ka esot no Līdas apr., kur dzīvojot daudz lietuviešu.

Līdas pilsētā bija noorganizēta lietuvisku laikrakstu pārdošana. Pārdevēji ielās izsauca „Naujoji Lietuva“, „Į Laisvę“ u. c. lietuviešu izdevumus, kas šai pilsētā bija tāds jaunums, kas agrāk nekad nebija bijis.³ Laikraksti sasniedza tālākās vietas ārpus Līdas apr. Tos pieprasīja Vološinas, Naugardes un Ščučinas aprinķos, kur bija vēl vienu lietuviešu apdzīvoti ciemi.⁴ Visos minētajos pagastos un vietās lietuviešu valoda lielāko tiesu bija dzīva arī jaunā paaudzē, jo Viļņas ģimnazijas apmeklēja pāri par 200 un citas dažāda tipa vidusskolas pāri par 100 jaunekļu no Līdas apr., kuŗi bija nākotnes cerība un tautas atmodas pamata licēji. Itin kā attaisnodami uz sevi liktās cerības, viņi 1943. g. Ziemsvētku brīvlaikā sarīkoja plašāku un līdz ar to pirmo lietuvisku vakaru — jauna gada sagaidīšanu Līdā liet. komitejas telpās ar deklamācijām, tautas dziesmām un dejām. Piedalījās pats Līdas apg. komisārs Hanwegs, kas bija labvēlīgs lietuviešu kustībai, daudz vācu amata personu, Līdas lietuviešu komiteja, Līdas apr. lietuviešu sakarnieki, lietuvisko ciemu pārstāvji un daudz skolu jaunatnes. Otrā rītā, 1944. g. 1. janvārī Līdas baznīcā tika noturēts pirmais dievkalpojums lietuviešu valodā un pēc tam nolikts vainags uz to līdiešu kapiem, kuŗi krituši no

¹ „N. Lietuva“ Nr. 178, 1942. g. 30. 7. „Ateitis“ Nr. 14, 1943. g. 19. 1.

² „N. Liet.“ Nr. 19, 1944. g. 24. 1.

³ Ibidem, Nr. 282, 1942. g. 28. 11.

⁴ Ibidem, Nr. 294, 1943. g. 16. 12.

bandītu lodēm.⁵

Interesantas ziņas par visai bēdīgu parādību savā dzimtajā Lazdūnu - Žagūnu draudzē uz ziem. - austr. no Līdas sniedza Viļņas pils. 3. ģimnazijas audzēknis A. Rinaška 1943. g. jūnija sākumā. Viņš uzdeva Babrēnu, Bežmeņu, Doņūnu, Gudemoņu, Jackūnu, Lazdūnu (baznīcas ciems) un Vadziku ciemus, kuŗos visi ļaudis savā starpā runā lietuviski, bet ar bērniem jau ruteniski. Pēc Viļņas pievienošanas Lietuvai šī parādība sākusi mazināties, jo arī tur izpaudusies aktīvāka lietuviešu tautiskā kustība. Turpretim tās pašas draudzes Dervagu, Dauraņu, Megūnu, Osigīru, Pasaļu, Salu, Šešku, Zomašu un Židžiūnu ciemos vecāki ar bērniem runājot lietuviski. Visi ciemi administrātīvi piederot pie Bokštu un Lugamēnu pagastiem. Poļu okupācijas laikā abi pagasti bija pieskaitīti Voložīnas apriņķim, kuŗos, tāpat kā kaimiņu Sedlišku pag., darbojās 10 lietuvisku Viļņas Sv. Kazimira biedrības nodaļu. Tās darbojās arī tuvējā Višņavas pag., kas bija pieskaitīts Vileikas apr. Visiem ciemiem un pagastiem ir lietuviski nosaukumi un tie pieder pie Lietuvas valsts teritorijas pēc 1920. g. 12. jūl. miera līguma.

Ir parasts, ka Lazdūnu - Žagūnu draudzi sauc par salu, kur runā lietuviski. Tas nav pareizi. Lietuviešu organizācijas rāda, ka lietuviski runā kaimiņu pagastos un draudzēs, plašākā apkārtnē ziemeļos un dienvidos no Lazdūniem. Visur pārpilnam lietuvisku vietu nosaukumu. *Gadu simteņus ļaudis baznīcā nav dzirdējuši savu, bet tikai poļu valodu. Pārpoļot nav izdevies, tur sāk jau iespieties baltruteņu valoda.*⁶

Lai noskaidrotu valodu, tautību, kārtu un šķiru starpību, Līdas lietuviešu komitejas locekļi 1943. g. vasarā izdarīja plašāku pētījuma izbraukumu apriņķī. Sarunās ar ļaudīm noskaidrojās, ka kāda daļa iedzīvotāju skaita sevi par „szlachta polska“. Tie pa lielākai daļai nav cēlušies no agrākās privilēģētās šļachtiču kārtas, bet sevi skaita par tādiem, dzīvojot viensētās - folverkos. Tos neieredz ne vien lietuvieši, bet arī citi vietējie, kas lietuviski nerunā. Tas aiziet pat tik tālu, ka ceļā, *satiekot braucēju šļachtiču, tam neviens negriež ceļu nevis tāpēc, ka būtu personīgs naidis pret to, bet tāpēc, ka tas ir nacionālas cīņas veids.* Otrā grupa ir „osadņiki“, dažādi poļu kolonisti, pārcelti šurp beidzamajā poļu okupācijas laikā. Lielākā daļa to ir leģionāri un dažādi polonizātori. Arī ar „osadņikiem“ iedomīgā „šļachta“ nevar sadzīvot. Trešā grupa — „tuteiši“, kuŗi šē mīt no sensenejiem laikiem un kuŗus neviens nav kolonizējis, bet par kuŗiem arī neviens nav rūpējies. Tie aug un mirst nabadzībā. Tie neprot ne lasīt, ne rakstīt, nezina pie kā sevi pieskaitīt. Uz jautājumu, kādu valodu runā, atbild „po prostu“, kas ir poļu un krievu valodu žargons. Vairums to ir katoļi, bet reliģiju jauc ar tautību, tāpēc bieži atbild „polska wiara“, t. i., poļu ticība. Noskaidrojās, ka ja ne visi, tad viņu vairākums vēl nesenā pagātnē runāja lietuviski. Arī tagad jūt un izrāda lietuviešiem vislielākās simpatijas, jo saskata viņos savus aizstāvjus, nevis izmantotājus vai verdzinātājus. Ceturtā grupa ir jau apskatītie lietuvieši, kuŗi saglabājuši savu valodu un kuŗu apriņķī ir daži desmiti tūkstoši.⁷ Poļi savā laikā „tuteišus“ pieskaitīja sev, boļševiku gadā un vācu okupācijas laikā baltruteņi tos, savukārt, pieskaitīja sev.

Līdas liet. komitejas svarīgākais uzdevums bija atvērt pēc iespējas vairāk lietuviešu skolu. Jau 1942. - 43. māc. gadā Līdas apr. bija paredzēti mazākais 37 skolu komplekti, tāpēc 1942. g. rudenī skolas sāka darboties Nočas, Rodūnes, Sapūnu, Varanavas, Žirmūnu un Juratišku pagastos pa 1, 2 vai 3 katrā pagastā. Bija nodomāts citās vietās atvērt ap 20 lietuvisku skolu. Varētu atvērt vēl vairāk, bet trūka skolotāju, tāpēc Ziemas svētku brīvlaikā Līdā bija nodomāts atvērt īsus 3 nedēļu skolotāju kursus, kuŗus varētu turpināt nākošā vasarā ilgāku laiku. Lietuviešu bērni labprāt apmeklē savas skolas. Sapūnu pag. Pelasas tautskolā vien bija 120 skolnieku, bet jāstrādā bija vienam

⁵ Ibidem, Nr. 8, 1944. g. 11. 1.

⁶ „Ateitis“ Nr. 36, 1944. g. 11. februārī.

⁷ „Naujoji Lietuva“ Nr. 282, 1942. g. 28. novembrī.

skolotājam.

Nāca nepatīkamas vēstis, ka lietuviešu skolām ceļā liek šķēršļus jaunieceltais Līdas apr. tautskolu inspektors, Latvijas pavalstnieks, plaši pazīstamais baltruteņu sabiedriskais darbinieks Demidovs. Viņa kundze bija arī Latvijas pavalstniece, lietuviešu koncertdziedātāja. Neskatoties uz to, Līdas novads modās. Sabiedriskie darbinieki un skolotāji nežēloja pūļu tautas atmodas darbā. Augstāk minētās Sapūnu pag. Pelasas skolas vadītājs un skolotājs Valentīns Krečius, dzimis Dievenišķu pag., poļu okupācijas laikā daudz vajāts par lietuvisku darbību, bija saslīmījis ar diloni, kas viņu noveda kapā 1944. g. 8. maijā. Nāves gultā viņa beidzamie vārdi bijuši: „Strādājiet brīvā Līdas apgabalā labā!”

GRODŅAS APRINĶIS

Līdz 1. pasaules kaŗam, krievu laikos pastāvēja Grodņas guberņa ar dažiem aprinķiem un Grodņu kā guberņas pilsētu. Pēc 1920. g. 12. jūlija Lietuvai pievienoja tikai guberņas ziemeļu daļu, t. i., Grodņas aprinķi ar Grodņas pilsētu, ko 1920. g. oktobra sākumā poļi okupēja. Sabrūkot Polijai, 1939. g. viss Grodņas aprinķis palika ārpus Lietuvas. Tikai 1940. g. rudenī komunistu laikā pievienoja apr. ziemeļu daļu ar Marcinkoņu un Druskiņinku pag. un Druskininku kūrortu. Vācu okupācijas laikā tos atkal ieskaitīja Baltrutenijas ģenerālapgabalā, kaut gan tie ir tīri lietuviski, bultruteņu tur nav. Aprinķis visumā ir lietuvisks, pārtautota liekas būt Grodņas tuvākā apkārtnē, kaut gan tā, diemžēl, nemaz nav izpētīta. Ja poļu okupācijas laikā darbojās skolas un organizācijas Berštu, Druskininku, Ežeroņu, Kabeļu, Marcinkoņu, Pariečes un Ratnīčas pagastos, tad tā ir pazīme, ka lietuviešu valoda un lietuvisks gars tur dzīvo.

Grodņā tāpat kā Līdā 1942. g. vasarā sāka darboties lietuviešu komiteja ar nodaļām Druskininkos, Marcinkoņos, Pariečjē un pat Baltstogē (Belostokā). Komitejām bija darba pilnas rokas nevien pagastos, bet arī pašā Grodņas pilsētā, kur lietuvieši strauji modās. Ilgus, ilgus gadus tautiskās jūtas tiem dusēja apslēptas sirdī, bet nu tās ieguva pilsoņa tiesības, sāka pļesties plašāk un tālāk. Grodņā lietuviešu laikrakstus ar ķeršanu izķēra un pieteicās abonēšanai. Nereti griezās pēc laikraksta svešā valodā, paskaidrodami, ka lasot atkal atcerēšoties dzimto valodu, kuŗa jau piemirsusies.⁸ Jau pirms 1. pasaules kaŗa Grodņā bija stipra lietuviska kustība, kuŗu vadīja priest. P. Kraujēlis, bet poļu valdīšanas laikā tai vajadzēja aplkust.

Tautību ziņā pilsētas iedzīvotāju sastāvs raibs. No 50.000 iedzīvotājiem absolūtais vairākums bija žīdiem. To tur bija tik daudz kā nekur citur Polijā. Otrā vietā poļi, kuŗi gan pa lielākai daļai apņoloti lietuvieši un baltruteņi. Tagad pilsētas dzīvē atklāti parādās vietējie lietuvieši. Laiki mainījušies. Lietuvieši un baltruteņi sāk mest nost poļu ādu.⁹

Lietuviešu komiteja Grodņā tūlīt ierīkoja bibliotēku - lasītavu un atvēra lietuviešu bērnu dārzu. Svarīgs notikums bija lietuviešu skolu inspekcijas pārceļšana 1943. g. no Marcinkoņiem uz Grodņu. Drīz vien vācu iestādes tautskolu inspektoram Jezukaitim atļāva Grodņā atvērt lietuviešu tautskolu. Šo ziņu iedzīvotāji sanēma ar lielu prieku un sajūsmu.

Jau pirms 1. pas. kaŗa Grodņas lietuvieši pūlējās panākt lietuviskus dievkalpojumu, bet baznīcas pārvalde tos neatļāva. Tagad šķēršļi bija novērsti, un grodnieši ķērās pie darba. Vācu būvpārvalde (Heeresbauamt) lietuviešu komitejai piešķīra Vitauta Dižā baznīcu. atļāva to remontēt un noturēt dievkalpojumus. Pie darba ķēras tūlīt. Lietuviešiem šai baznīcai bija divējāda nozīme: tā bija vēsturiska Vitauta Dižā celta, nākotnē tai kā lietuviešu draudzes īpašumam vajadzēja kļūt par lietuviešu gara stūrakmeni Grodņas pilsētā.¹⁰ Grodņa, tāpat kā Līda, modās jaunai dzīvei.

⁸ „Ateitis“ Nr. 234, 1942. g. 7. okt. „Naujoji Lietuva“ Nr. 220, 1943. g. 19. sept.

⁹ Ibidem, Nr. 234, 1942. g. 7. okt. Nr. 251, 1942. g. 27. okt.

¹⁰ „Naujoji Lietuva“ Nr. 220, 1943. g. 19. 10.

Atradās ļaudis, kas sāka interesēties par savu izcelsmi no jatvingiem. Lentvares priest. Dr. Kuloks 1943. g. oktobrī jaunās baznīcas iesvētīšanas svinībās, kurās piedalījās archibīsk. Reinys un M. Čurlioņa vārdā nosauktais koris no Viļņas, savā runā teica, ka lietuviešu dziesmas viņu aizkustinot un aizraujot. Viņš esot cēlies no Grodņas apg. rutenizēta novada. Viņa dzīslās tekot jatvingu asinis.¹¹

Jaunieceltais tautskolu inspektors drīz vien noorganizēja pamatskolu tīklu. Jau 1942. - 43. māc. gadā Grodņas apr. darbojās 26 lietuviešu pamatskolas ar 1500 skolēniem un 33 skolotājiem. Vairākas skolas atvēra mācības gada vidū, t. i., pēc 1943. g. 1. janv. Skolu lietuviskos ciemos varētu atvērt vēl vairāk, bet trūka skolotāju. Visas skolu telpas pēc poļu un boļševiku nekārtīgās saimniekošanas tika remontētas.¹²

Skolotāju trūkuma jautājums Viļņas apgabalā bieži tika cilāts presē, aizrādot, ka dažādu skolu cenzēti skolotāji sēžot Viļņā Lietuvas dzelzceļu virsvaldē, esot pagastu un pilsētu pašvaldību priekšnieki u. t. t., vai arī nestrādājot nekā, bet tautskolās esot jāliek par skolotājiem ģimnaziju abiturienti, vai pat ģimnaziju 6—7 klases beigušie. Sevišķi liels skolotāju trūkums esot jaunatvērtajās Līdas un Grodņas apr. skolās.¹³ Pateicoties tautskolu inspektora pūlēm, Grodņas apr. lietuviešu skolu tīkls pletās plašumā. Vienā pašā Marcinkoņu pagastā pēc 1943. gada 1. janv. darbojās vairākas skolas. Marcinkoņu miestā atvēra arī vidusskolu, lai nebūtu jāmēro ceļš uz Alitu vai Viļņu, lai izglītība šai poļu noplicinātajā novadā būtu pieejama arī mazturīgākajiem.¹⁴ Lietuviskas skolas 1942. - 43. māc. gadā sāka darboties Berštu, Druskininku, Ežeroņu, Kabeļu, Randamoņu un Ratnīčas novados pa vienai, divām vai vairāk katrā. Tāpat bibliotēkas - lasītavas pletās plašumā, kas Grodņas apr. lietuviešiem bija jaunums, jo poļu un boļševiku laikā bija lietuviešu grāmatu trūkums; lasīt lietuviešu grāmatu vai no tās ko mācīties bija ar likumu noteikts noziegums. Boļševiku valdīšanas laikā no 1939. g. oktobra — 1941. g. jūlijam Grodņas apr. bija cilvēki, kas lietuviskas grāmatas dēļ ceļoja uz Sibīriju kā 20. g. s. lielākie noziedznieki. Tie bija fakti.¹⁵

Paidagoģisko un izglītības jautājumu noskaidrošanai un apspriešanai no 1944. g. 16. — 18. janv. Grodņā notika pirmā šā aprīņa lietuviešu skolotāju konference, kurai jau tāpēc vien bija liela nozīme. Bija vērtīgi priekšlasījumi un debatēs izpaudās veselīga paškritika. Pārtraukumu laikā skolotāji apskatīja Nemūna krastā gulošo seno pilsētu, kuŗu Grodņas apr. lietuvietis agrāko valdību laikā varēja skatīt tik tad, kad viņu ķēdēs saslēgtās rokās veda uz tiesas namu un no turienes uz cietumu.¹⁶ Baltstoges vācu civīlā pārvalde 1944. g. jūnija un jūlija mēnešos atļāva Druskininku kūrortā sarīkot Grodņas apr. skolotāju sagatavošanas kursus cenza iegūšanai,¹⁷ bet komunistu uzvaras gājiens pārvilka svītru šim labajam nodomam.

Trimdas latviešu sabiedrība sāk saprast lietuviešu tautas centienus un cīņas apvienot visus lietuviešu apdzīvotos apgabalus nākotnes valstī. Ir patīkami lasīt latviešu presē atziņu, ka atjaunotajam Lietuvas karogam jāplīvo no Viļņas līdz Klaipēdai, no Palangas līdz Suvalkiem un Grodņai.¹⁸

¹¹ „Naujoji Lietuva“ Nr. 253, 1943. g. 28. okt.

¹² Ibidem, Nr. 32, 1942. g. 7. febr. Nr. 182, 1943. g. 6. augustā.

¹³ Ibidem, Nr. 299, 1943. g. 23. dec.

¹⁴ Ibidem, Nr. 32, 1942. g. 7. febr. un Nr. 424, 1943. g. 26. okt.

¹⁵ Ibidem, Nr. 25, 1943. g. 29. janv.

¹⁶ „Naujoji Lietuva“ Nr. 20, 1944. g. 26. janv.

¹⁷ Ibidem, Nr. 115, 1944. g. 16. maijā.

¹⁸ „Tēvzeme“ Nr. 14, 1946. g. 17. februārī, Vācijā.

SUVALKU UN SEINU APGABALS

Še ietilpst 3 apriņķi — Augustavas, Seinū un Suvalku, kopā tie izveido veselu dienv. Lietuvas apgabalu, agrāko Suvalku guberņas dienv. daļu, kuŗu okupēja poļi. Vidus un ziemeļu daļa palika pie neatkarīgās Lietuvas. Poļu valdīšanas laikā Suvalku apgabalā lietuviešu nacionālā kustība bija stipra, jo Suvalkija, būdama turīgu ļaužu apgabals, savā laikā bija tautas atmodas šūpulis. Darbojās „Ryta“ biedrības skolas, Sv. Kazimira biedrības nodaļas, bibliotēkas — lasītavas, jaunatnes sporta kopas u. t. t., zināms, tikai tik ilgi, kamēr tās neslēdza. Pēc 1941. g. šo novadu pilnīgi pievienoja pie Vācijas. Lietuviska darbība šē vairs nedrīkstēja izpausties. Tika veicināta lietuviešu repatriācija uz Lietuvas ģenerālapgabalu, bet tai nebija piekrišanas; izceļoja tik kāda daļa bezzemnieku, zemes īpašnieki palika savās vietās.

Tagad Suvalku un Seinū apgabals ir pievienots satelītu Polijai, bet lietuvieši tur turas stipri. Vislietuviskākais ne tik vien Seinū apriņķī, bet visā Lietuvā 1919. g. bija Punska pagasts, kur no 5010 iedzīvotājiem tikai 23 nebija lietuvieši. (Liet. Encikl. 5, 305. lpp.). Beidzamajā laikā Suvalku — Seinū apgabalā darbojās lietuviešu kultūrālās biedrības, dažas pamatskolas un ģimnazija („Draugas“ nr. 136 Čikagā 11. jūnijā 1957. g.).

Pabeidzot austr. un dienv. Lietuvas pārslaviskošanas norisi vēstures tecējumā, ir redzams, ka vairākumam iedzīvotāju lietuviešu valoda līdz mūsu dienām nav saglabājusies tikai tuvākajā Viļņas apkārtnē, apm. 30 klm. rādiusā, bet aiz tās tālu dzirdama ziemeļos, austrumos un dienvidos, neminot rietumos, kur bija neatkarīga Lietuvas valsts. Viļņa ar apkārtni paliek kā mākslīgi radusies „slavu“ sala. Nozīmīgi, ka šai salā ir 80% — 95% lietuvisku vietu nosaukumu un lietuvisku uzvārdu, kas ir gaišākā liecība, ka pati valoda arī vēl nesēn bija dzīva. Attālākās vietās, kur valoda vēl nav mirusi, lietuvisku vietu nosaukumu ir caurmērā 65% — 75%.

TRĪSDESMIT TREŠĀ NODAĻA

LATGALE BOĻŠEVĪKU 2. OKUPĀCIJAS VARĀ

VIETĒJO KRIEVU ŠOVINISMA IZPAUSME

Vis, kas nacionālās politikas laukā celts neatkarīgās Latvijas laikā, boļševiku gadā tika ārdīts nost. Pēc iebrukuma 1940. g. 17. jūnijā komunisti nebija lāgā pat apskatījušies, kad jau tūlīt sākās asa rusifikācijas akcija sabiedriskā un skolu dzīvē. Vietējie krievi latviešus publiski nosauca par fašistiem, nostādīdami tos ienācēju acīs sodāmo kārtā. Apvainojumi, uzbrukumi vārdiem un latviešu valodas ignorēšana publiskās vietās un sabiedriskā dzīvē aizgāja tik tālu, ka pat latviešu komunistiskā prese Daugavpilī nespēja vairs klusēt. Tā raksta: „*Tīri latviskos pagastos organizācijas savus uzrakstus, sludinājumus un uzsaukumus iespiež tik krievu valodā. Katra komunistu vai progresīvu domājušu pilsoņa pienākums ir, lai dažādu elementu šovinistiskiem centieniem nebūtu vietas. Rāznas pag. ir 80% latviešu, 19% krievu, tāpat Andrupenes un Kaunatas pagastos latviešu ir nospiedošais vairākums, bet dominē krievu valoda. Vienas valodas kultivēšanas sekas ir tās, ka latvieši neņem dalību sabiedriskā dzīvē*“.¹

Citā numurā atkal redzamas tās sekas, par kuŗām šinī darbā tik ļoti daudz runāts. „Var atzīmēt

¹ „Taisneība“ Nr. 4, 1940. g. 16. aug.

tādu īpašību, ka ļaudīm, kas latviski nav runājuši un sevi skaita par krieviem, ir latviešu uzvārdi — Varkalis, Zaļais u. c.² No Naujenes pagasta, kas austrumu pusē pieiet pie pašas Daugavpils, raksta: „Iedzīvotāju lielākā daļa ir latgaļi. Nacionālos jautājumos notiek krievu aktīvistu izlēcieni“.³ No Izvaltas raksta: „Vietējais aktīvs dara nepareizi, šķirodams krievus un latviešus. Jāzina, ka vārdam latvietis un fašists ir divas dažādas nozīmes“.

Šādus rakstus gan, laikam, ievietot varēja tikai pašā komunistu varas sākumā, bet arī jau tad „Taisneība“, it kā sabijusies, taisnodamās un savus grēkus izpirkdama, raksta: „Latgale tika varmācīgi pārlatviskota. Skolotāji Latgales skolās pa lielākai daļai latvieši. Tas pats sakāms par ierēdņiem pilsētās un laukos. Lielāku vērību Latgalei!“⁴ Šis raksts runā iepriekšējiem pilnīgi pretim. Doma ir īsa un skaidra. Latviešu komunistu aicinājums ir pārkrievot Latgali ātrāk, tāpat kā komunistu nīstā cara Nikolaja 2. laikos. Mērķa sasniegšanai Latgale jāatšķēļ no pārējās Latvijas, kuŗu „Taisneība“ nosauc par Baltiju un pārējos latviešus par „baltiešiem“, tāpat kā tas bija caru laikos.⁶

LATVIEŠU SKOLU SLĒGŠANA LATGALĒ UN KRIEVU SKOLU ATVĒRŠANA TO VIETĀ

Drīz vien pienāca skolu kārtā. Jau augusta beigās ziņoja ne tik vien Latgales, bet visas Latvijas laikraksti, ka Latgalē bijušas 140 krievu skolas un tagad atvēršot vēl 143 krievu skolas. Patiesībā nekādu jaunu skolu necēla, tik izmeta latviešu kā mācības valodu, bet tās vietā lika krievu valodu. Ar vienu pašu spalvas vilcienu Daugavpils apr. 40 latviešu skolas pārvērtās par krieviskām, pie 20 latviešu skolām iekārtoja krievu komplektus, vai jauktas latviešu - krievu skolas, dažkārt arniecīgu krievu skolēnu skaitu, piem., Izvaltas pag. bija 9, Višku pag. 17 skolēni, turpretim latviešu komplektus atvēra tikai pie 6—7 krievu skolām. No jauna atvēra tikai 6 latviešu skolas. Cik strauja bija pārkrievošanas politika, rāda Kapiņu pagasts, kur pat 1930. g. tautas skaitīšanā, neskatoties uz pretlatvisku aģitāciju, latviešu bija uzrakstīts 52%, krievi 1940. g. rudenī slēdza visas latviešu skolas, atstājot 2 nelielas jauktas lat. - krievu skolas.⁷

Abrenes apr. austrumu pierobežas Augšpils, Gauru, Kacēnu, Linavas un Purvmalas pagastos likvidēja visas 25 latviešu skolas, atstājot tikai 1 skolu Kacēnu pag., 1 jauktu tai pašā pag. un vienu jauktu Purvmalas pag. Jauktās skolas jau tuvākajā nākotnē bija nolemts pārvērst par krieviskām.⁸ Ludzas apr., kur visos pierobežas pagastos latviešu valoda vēl dzīva, jauktu latv. - krievu skolu ierīkoja Zilupes pilsētā, bet Briģu, Istras, Pasiēnas un Rundānu pagastos visas latviešu skolas likvidēja, atstājot latviešu komplektus pie Briģu un Istras skolām; Pasiēnas un Rundānu pagastos neatstājot pat to, neskatoties uz to, ka Rundānu pag. mājas dzīvē latviski runā vismaz 1/3 iedzīvotāju, Pasiēnas pagastā, varbūt, drusku mazāk.⁹

Rēzeknes apr. krieviskais elements ir gandrīz tikai vecticībnieki ar 29%, blakus latviešiem ar 63% no apr. kopskaita. Vecticībnieki dzīvojuši ļoti izolēti un latviešus nav asimilējuši, tāpēc Latvijas neatkarības laikā aprīņķī bija tikai tīri latviskas un tīri krieviskas skolas. Komunistu gadā tas bija otrādi: nebija pagasta, kur nebūtu jauktu skolu jeb krievisku komplektu pie latviešu skolām, kā to redzam 1940. - 41. m. g. Izglīt. pārv. Rēzeknes apr. skolu pārskatā. Visos tīri latviskajos

² Ibidem, Nr. 19, 1940. g. 22. aug.

³ Ibidem, Nr. 31, 1940. g. 5. sept.

⁴ Ibidem, Nr. 21, 1940. g. 24. aug.

⁵ Ibidem, Nr. 31, 1940. g. 5. sept.

⁶ Ibidem, Nr. 31, 1940. g. 5. sept.

⁷ 1940./41. m. g. Izglīt. pārv. Daugavpils apr. skolu pārsk.

⁸ 1940./41. m. g. Izglīt. pārv. Abrenes apr. skolu pārsk.

⁹ 1940./41. m. g. Izglīt. pārv. skolu pārsk. Ludzas apr.

pagastos, kur krievu % necīgs, piem., Barkavas 2,0%, Gaigalas 2%, Dricānu 3,9% u. t. t. pie latviešu skolām ierīkoja krievu komplektus ar necīgu skolēnu skaitu, turpretim pagastos, kur latviešu maz, piem., Biķerniekos Daugavpils apr. tikai 3,0% latviešiem pie krievu skolām komplektus neatļāva. Nākošajā mās. gadā, vācu okupācijas laikā, Biķernieku pag. atvēra latviešu skolu ar 63 skolniekiem, kuŗa darbojās 3 gadus. Kur latvieši bija mazākumā, piem., Ružinas pag., tomēr veseli 26,0% jeb tuvu pie 2000 cilvēku, latviešu skolu ar 101 skolnieku pārvērtā par jauktu tautību skolu, kaut gan latviešu skola ar tādu skolnieku skaitu varēja darboties pilnīgi atsevišķi. Tā bija jau par daudz spilgtā pārkrievošanas politikā.

Ludza. Valsts latviešu ģimnāzija.

LATVIEŠU SKOLU SLĒGŠANA ILŪKSTES APRIŅĪ

Apriņķa rietumu daļā Aknistes, Asares, Bebreņes, Dvietes, Gārsenes, Pilskalnes, Prodes, Rubenes un Susejas pagastos bija atstātas tīri latviskas skolas, jo tur, izņemot lietuviešu, citādu valodu nedzird kā tikai latviešu. Pārējos, ieskaitot pašu tālāko austr. Kaplavas pag., blakus latviešiem katoļiem un luterāņiem dzīvo ļaudis, kas runā mājās dzīvē citas valodas. Visos tādos pagastos, arī tādos kā Lašu, kur pat jau 1930. g. bija 76%, Svētes 54% un Raudas 46% (relat. vairākums) latviešu, visas latviešu skolas tika likvidētas un tās pašās telpās radītas jauktas latv. - krievu vai tīri krieviskas skolas, kuŗās bija spiesti iet lietuviešu, poļu, baltruteņu vai „tuteišu“ bērni. Kurcuma pagastā vien bija 2 jauktas latv. - krievu skolas. Latviešu klasēs drīkstēja būt tikai tīri latvieši, kopā 141 skolēns. Krievu klasēs bija 197 skolēni, no kuŗiem krievu bija tikai 119, bet tā paša pagasta tīrā krievu skolā no 151 skolēna krievu bija vēl mazāk — tikai 49 skolēni. Laucesas pag bija trīs krievu skolas ar 448 skolēniem, bet krievu tautības skolēnu tur bija tikai 279, Silenes pag. 3 krievu skolas ar 609 skolēniem, bet krievu tikai 327, Svētes pag. jauktas latv. - krievu skolas krievu klasēs bija 170 skolēnu, krievu no tiem 120.

Prāvs skaits latviešu bērnu gāja jau tīrās krievu skolās, kaut gan katrā pagastā jauktajās skolās bija latviešu klasēs. Vienā Silenes pag. vien krievu skolas bija jau 68, Dēmenes pag. 57, Kaplavas pag. 37, Laucesas pag. 23 un Kurcuma pag. 19 latviešu tautības bērnu.¹⁰ Visai raksturīga piezīme ir Izglīt. pārv. Ilūkstes apr. skolu pārskatā par 1940. - 41. mās. g., ka no 37 Kaplavas pag. latviešu

¹⁰ 1940./41. mās. g. Izglīt. pārv. Ilūkstes apr. skolu pārskats.

bērniem, kuŗi apmeklē krievu skolas, mājās latviski runā tikai 16 skolēni. Tātad tas nav nekāds izdomājums, ka šinī apgabalā ir latvieši, kuŗi ģimenes dzīvē nelieto savu tēvu valodu un, būdami ar vāju nacionālu apziņu, varām mainoties, bērnus vairs nesūta savās skolās.

PĀRSLAVISKOŠANAS PAŅĒMIENIEM LATGALĒ ATSTĀJ BALTRUTEŅU UN POĻU SKOLAS

Visā Latgalē laukos darbojās tikai 1 poļu skola Pasienu pagastā pie Zilupes ar 79 skolēniem. Citādi tas bija pilsētās. Rēzeknē bija 2 poļu skolas ar 263, Daugavpili 2 ar 681 un Krāslavā 3 ar 106 skolēniem. Tā kā pilsētas bija pārslaviskošanas centri, tad krievi poļu skolas pagaidām atbalstīja, cerēdami, ka neapzinīgākie latvieši aiz konfesionāliem iemesliem bērnus labāk sūtīs poļu nekā krievu skolās. Padomju Baltrutenijā visas poļu skolas tanī laikā jau bija slēgtas. Laukos tie būtu atvēruši vēl vairāk poļu skolu, bet nebija kas tajās iet. Pierobežas pagastos krievi slēdza latviešu skolas un atvēra baltruteņu skolas, lai latviešus pārkrievotu. Latviešu katoļus krievu skolas nevarēja pievilkt aiz konfesionāliem pamatiem, jo tur vairumā bija vecticībnieki un pareizticīgie. Nu izgudroja baltruteņu skolas, kuŗas bija it kā katoļu skolas, bet tās lietoja krievu valodu, jo pareizo baltruteņu valodu Latgalē reti kas prot. Slēdza Piedrujas pagastā lielo Daugaviešu 7 klasīgo tautskolu, pārvēršot to par pārkrievotāņu centru, jo apkārtnē latviešu skolu vairs neatstāja. Daudzas latviešu skolas pārvērtā par krievu skolām apgabalā starp Krāslavu, Dagdu un Piedruju un Ludzas apr. dienvidus daļā. Dedzīgi pārkrievotāji bija Jezovitovs, Piguļevskis, Sacharovs.

Drīz vien komūnisti atklāja pavisam kārtis un pateica īstos nolūkus, kuŗi tiem bija nacionālos jautājumos tādi paši kā krievu cāriem. Viņu laikraksti „Taisneiba“ un „Latgaļskaja Pravda“ sāka rakstīt jau par Latgales autonomiju. „Taisneiba“ sāka, ka latviešu un latgaliešu valodai esot pārejoša (pagaidu) nozīme, kamēr tauta vēl neesot iemācījusies krievu valodu.¹¹

Pārkrievotāņu darbu viņi sāka ar krievu imperiālistiem piemītošo cietsirdību un taisnības sajūtas trūkumu. Dažādās Latgales iestādēs drīz vien iespiedās krievi, izdzina no tām latviešus un latviešu valodu. Sāka jau visādi vajāt latviešu valodu publiskās vietās, neizslēdzot darbus, aizkaŗot tos, kas sarunājās latviski, tāpat kā tas bija caru laikos.

¹¹ „Tēvija“ Nr. 52, 1941. g. 29. augustā.

TRĪSDESMIT CETURTĀ NODAĻA

LATGALE VĀCU OKUPĀCIJAS VARĀ

Ienākot vācu kaŗaspēkam, sākās pavisam cits laika sprīdis. Pārkrievotāņu politika Latvijā, zināms, arī Latgalē un Ilūkstes apr., uz rāvienu pārtrūka. Visā Latvijā 1941. g. rudenī sāka darboties tikai latviskas skolas, izņēmums bija dažas vācu skolas. Bet tas ilgi nevilcās. Pie vācu iestādēm nāca mazākuma tautību delegācijas un pārstāvji, skaidroja, žēlojās, lūdza un savu panāca. Drīz vien tanī pašā mācības gadā sāka darboties cittautiešu skolas.

Sakarā ar Latvijas okupāciju un svešo varu maiņām bija notikušas ievērojamas pārmaiņas arī iedzīvotāju sastāvā. Neapstājoties pie dažādiem nobendēšanas veidiem un deportācijām, pārmaiņas notika arī citādā veidā: svešo varu laikā daļa iedzīvotāju mainīja savu tautību. Šī parādība tūlīt atsaucās skolu dzīvē. Lai par to gūtu pārskatu, ir vajadzīgi statistiskie dati. Latvijas visp. tautas

skaitīšana notika vācu okupācijas laikā 1943. g. februārī, bet dati par to nebija pieejami. Kad visiem Latvijas iedzīvotājiem 1941. g. rudenī izsniedza pārtikas kartītes, tur bija atzīmēta arī tautība. Dati bija pieejami, bet tikai par visu iedzīvotāju un latviešu tautības kopskaitu visās pašvaldību vienībās. Salīdzinot tos ar pēdējās tautas skaitīšanas datiem 1935. g., gūstam pārskatu par pārmaiņām tautas kustībā.

ILŪKSTES APRINĶIS							
Ilūkstes apr.		1935. g. Latv. %	1941. g. Latv. %	Ilūkstes apr.		1935. g. Latv. %	1941. g. Latv. %
Grīvas	pils.	29,9	14,8	Pilskalnes	pag.	64,7	79,6
Ilūkstes	„	52,9	58,8	Prodes	„	81,3	85,6
Subatas	„	45,9	38,6	Raudas	„	65,9	58,6
Aknistes	pag.	78,0	90,2	Rubenes	„	97,7	98,9
Asares	„	90,2	93,8	Salienas	„	56,2	29,5
Bebrenes	„	93,0	94,9	Silenes	„	68,6	18,3
Dēmenes	„	52,5	19,5	Skrundalienas	„	51,7	13,2
Gārsenes	„	87,6	92,8	Sventes	„	65,2	47,0
Kaplavas	„	61,7	30,7	Susejas	„	88,4	93,3
Kurcuma	„	55,9	21,7				
Lašu	„	71,2	72,5	Caurmērā		62,2	49,9
Laucesas	„	41,5	19,4				

Latviešu skaits stipri samazinājies no 62,7% uz 49,85, noslīdējis vēl zemāk kā 1930. g., kad Ilūkstes apr. bija 52,3% latviešu. Pārlaižot skatu tabulai, redzam, ka samazināšanās ir notikusi apriņķa austr. daļas pagastos. Tā notikusi galvenā kārtā uz katoļticīgo latviešu rēķina, kuŗi svešu varu laikā ir zaudējuši nacionālo apziņu. Latvijas pastāvēšanas pirmajā pusē poļi, baltruņņi un krievi tos centās pierakstīt sev. Nākot vēl Latvijai svešu varu rokās, šī parādība atkārtojās. Izdodot pārtikas kartītes 1941. g., tie, droši vien, bez pašu ziņas ir pierakstīti slavu grupām. Ka šie ļaudis nepieder slavu grupām un Latvijas neatkarības laikā pamodusies nacionālā apziņa labai daļai no tiem bija dzīva arī pēc neatkarības zaudēšanas, rāda skolu statistika, kuŗā redzams, ka trijos mācības gados visās *Ilūkstes apr. pilsētās un austr. daļas pagastos latviešu tautības skolēnu % ir daudz augstāks kā latviešu iedzīvotāju % pēc 1941. g. ziņām.*

Ilūkstes apr.		Latv. % 1941. g.	Latv. skoln. % 1941./42. m. g.	Latv. skoln. % 1942./43. m. g.	Latv. skoln. % 1943./44. m. g.
Grīvas	pils.	14,8	50,0	22,0	20,0
Ilūkstes	„	58,8	80,0	86,0	84,3
Subatas	„	38,6	59,0	73,0	61,2
Dēmenes	pag.	19,5	28,7	39,2	38,4
Kurcuma	„	21,7	44,3	43,6	42,0
Lašu	„	72,5	82,0	89,0	86,7
Laucesas	„	19,5	27,7	35,8	32,7
Raudas	„	58,6	69,0	78,0	76,8
Salienas	„	29,5	42,0	42,2	45,2
Silenes	„	18,3	36,0	33,4	34,9
Skrundalienas	„	13,2	43,0	41,0	41,0
Sventes	„	47,0	70,0	100,0	100,0

Neskatoties uz to, ka latvieši 1941. g. pieskaitīti kādai no slavu tautībām, tie savus bērnus sūtīja latviešu skolās. Nav jāaizmirst apstākļi, ka vācieši, sākot ar 1942. - 43. māc. gadu, ļoti stingri raudzījās uz to, lai latviešu skolas apmeklētu tikai latviešu bērni. Kad bija aizdomas, bija jāpierāda latviskā izcelsme. Izņēmumi bija, ja nebija tuvumā vai nemaz nebija cittautiešu skolu. Tādos gadījumos cittautiešu bērni, kuŗi nāca latviešu skolās, skolu pārskatos tika ierakstīti pie viņu

tautības. Aprēķinot latviešu skolnieku %, svešautieši latviešu skolās ir izskaitīti laukā, tā kā pārskats 3 mācības gados rāda tikai latviešu tautības skolēnu %.

Tā kā austr. daļas pagastos dzīvo laba tiesa luterticīgo latviešu, tad 1941. gadā tie būs galvenā kārtā pieskaitīti latviešiem, bet katoļticīgie pēc iespējas vairāk poļiem, baltruteņiem vai pat krieviem. Pārtautotāji šai apriņķa daļā vienmēr bijuši aktīvi kā pilsētās, tā laukos. Kā dokumentārisks pierādījums tam ir Grīvas pilsētas dzimtsarakstu nodaļa, kur rom. - katoļu draudzēm iesūtīto dzimušo reģistros, laikmetā no 1921. g. līdz 1943. g., latviešu un lietuviešu neredzam tikpat kā nemaz, bet latviskiem un lietuviskiem uzvārdiem pierakstīta poļu, baltruteņu vai pat krievu tautība. Vesela rinda tādu uzvārdu jau ir uzskaitīta 1930. g. tautas skaitīšanas datos.

Tāda pati parādība bija visās austr. daļas rom. - katoļu draudzēs piem., Laucesas draudze ar Laucesas, Dēmenes un Kurcuma pagastiem, kur jau vispirms ievērojami latviskie un lietuviskie ciemu nosaukumi, kuŗu iedzīvotāji nes latviešu un lietuviešu uzvārdus, bet pierakstīti pie kādas slavu tautības. Ciemi: Auguliški, Baltkāji, Baltiški, Berkinēļi, Celmi, Ezeriški, Geroviji, Girviški, Kalvēni, Keragalviški, Konvališki, Laukēši, Lauriški, Liras, Matašiški, Matulaviški, Mintauti, Putāni, Paupji, Papūšine, Pieviški, Proņi, Šilemiški, Vienokori, Vilkapuri u. c.

LATVIEŠI SŪTA BĒRNUS SAVĀS SKOLĀS UN IZRAISA ROSĪGU SABIEDRISKO DZĪVI

Šie ļaudis lielāko tiesu mājas dzīvē lietoja latviešu vai lietuviešu valodas, negrieza vērības uz to, pie kā pārtautotāji viņus pierakstīja un visumā bērnus sūtīja savās skolās, ar ko izskaidrojams samērā augstais latviešu skolēnu % visās Ilūkstes apr. pilsētās un austr. daļas pagastos.

Dzīve gāja savu ceļu. Latvju gars nebija salauzts. Kas pēc oficiālās statistikas likās būt miris, patiesībā bija dzīvs, darbojās un organizējās. Grīvas pilsētas dzīves vadītāji bija latviska gara apgaroti, sabiedriskā dzīve bija rosīga, ar labiem panākumiem darbojās Tautas palīdzības Grīvas nodaļa ar 125 talciniekiem, no kuŗiem tikai 9 bija poļi un 5 krievi. Nodibināja lielu dziedātāju kori, kas piedalījās Latgales otros dziesmu svētkos. 1943. - 44. mācības gadā latviešu skolā bija pieteikušies 320 skolnieki, nāca klāt jauni pieteikumi.¹

Kādā ceļā pārtautotāji ieguva savām skolām skolēnus, liecību nodod šāds gadījums. Rīgas izglītības pārvaldē 1943. g. rudenī ienāca lūgumraksts no kāda Grīvas pilsētas iedzīvotāja. Viņš ziņoja, ka viņa zēni latviešu skolā vairs neejot. No rītiem latviešu skolas tuvumā staigājot baltruteņu skolotāja un vilinot bērnus savā skolā. Tā arī viņa zēni esot nokļuvuši baltruteņu skolā. Viņš lūdz savus bērnus izņemt no tās skolas, jo viņš esot katoļticīgs latvietis un ne viņš, ne viņa zēni neprotot baltruteņu valodu. Raksts glabājās Izglītības pārvaldē kā dokuments. Tāpēc nav brīnums, ka Grīvas latviešu skolā bija pieteikušies 320 skolēni, bet Izglīt. pārv. skolu statistika 1943. - 44. māc. gadā uzdod tikai 267 skolēnus. Latviešu bērnu vervēšana notika arī citās vietās, kur darbojās baltruteņu skolas, jo vācieši baltruteņus protežēja.

Neskatoties uz to, visos Ilūkstes austr. daļas pagastos latviskais gars bija možs, sabiedriskā un kultūrālā dzīve sita augstu vilni. Grīvā, kas bija dārzkopības pilsēta, 1943. g. oktobrī sarīkoja dārzkopības izstādi. Tas laikā sarīkoja vakaru, kuŗā ar skaistākajām latviešu tautas dziesmām uzstājās Grīvas dubulkvartets A. Skrūzmanes vadībā; viņa jau no sendienām saistījusies Grīvas latviešu sabiedriskā dzīvē.² Grīvas tautas palīdzība rīkoja kuŗa un sōlistu koncertus, izbraucot uz novada pagastiem, kur tie vienmēr bija labi apmeklēti. Pašos pagastos dibinājās kuŗi, drāmatiskas kopas un tautas deju grupas, piem., Kurcuma pag. drāmatiska kopa, kuŗa 1942. g. augustā uzveda lugu „Dzimtenes sargi“. Kad pēc kāda laika tur viesojās Dēmenes pag. trupa, uzvedot lugu

¹ „Daugavas Vēstnesis“ Nr. 27, 1943. g. 2. febr. Nr. 204, 1943. g. 2. sept. Nr. 20 un 25, 1944. g. 25. janv.

² „Daugavas Vēstn.“ Nr. 251, 1943. g. 10. nov.

„Dzimtene sauc“ un pēc tam tautas dejas, tad lielā zāle un blakus telpas lielajam ļaužu pieplūdumam bija par šaurām.³ Pēc neilga laika kurcumiēši novembrā mēnesī uzveda citu lugu „Modernais lauksaimnieks“ u. t. t. Salienas pag. bija nodibinājusies latviešu jaunatnes organizācija, kuŗas teātra trupa darbojās rosīgi, uzvedot R. Blaumaņa „No saldenās pudeles“, kad Salienas pag. tautieši rīkoja plašus pļaujas svētkus ar izstādi 1943. g. oktobrī. Salienas pag. darbojās aizsardžu pulciņš, notika vakarēšanas vietējā ev. - lut. mācītāja vadībā u. t. t.⁴

Skrudalienas pag. latviešu organizācijas 1942. g. oktobrī rīkoja plašus pļaujas svētkus ar izstādi, referātiem un citiem priekšnesumiem. Piedalījās silēnieši un pat laucesieši. Kultūrāli sabiedrisko dzīvi pagastā vadīja skolotājs Lejnietis.⁵ Laucesas pag. latvieši bija ļoti rosīgi. Tur darbojās lauksaimniecības biedrība, ko vadīja K. Cālītis, darbojās aizsargu organizācija ar 37 biedriem, darbojās savstarp. apdrošināšanas biedrība, kuŗā aktīvākie biedri bijusi A. Mednis, E. Plečkēns, Jurašs, Brūzs, Krankalis.⁶ Še nu redzams, ka tautiešu uzvārdi, piem., Brūzs, Krankalis, Plečkēns, figūrēja poļu un baltruţeņu sarakstos. Latviešu biedrības darbojās arī Kaplavas un Silenes pagastos.

Nemot vērā šos argumentus, mēs redzam, ka nav nekāda pamata padarīt šo apgabalu par polisku vai rutenisku, lai gadījumā to varētu atraut no Latvijas. Pieejot stāvoklim objektīvi, ir jāsaka, ka vietējo krievu vecticībnieku sabiedriskās dzīves vadītāji nav nekad parādījuši, ka viņi vietējos latviešu ļaudis ar skolu palīdzību vai citādā veidā būtu centušies piesaistīt sev.

DAUGAVPILS APRIŅĶIS					
Daugavpils apr.	1935. g. Latv. %	1941. g. Latv. %	Daugavpils apr.	1935. g. Latv. %	1941. g. Latv. %
Daugavpils pils.	33,6	32,2	Krustpils pag.	93,8	—
Krāslava „	33,3	36,5	Līksnas „	82,9	85,0
Krustpils „	61,3	—	Līvānu „	79,8	80,7
Līvānu „	63,3	89,9	Nīcgales „	—	85,1
Preiļu „	26,4	50,7	Naujenes „	64,5	53,3
Gostiņu „	44,7	—	Indras „	56,9	6,6
Aglonas pag.	—	78,4	(Piedrujas)		
Aiviekstes „	90,7	—	Preiļu „	73,6	73,4
Asūnes „	93,9	91,1	Robežnieku „	61,8	14,1
Aulejas „	68,8	60,5	(Pustiņas)		
Biķernieku „	3,2	5,3	Rudzātu „	86,8	87,9
Dagdas „	74,4	78,3	Skaistas „	87,9	57,8
Izvaltas „	68,2	67,4	Ungurmuižas „	72,9	—
Aizkalnes „	88,5	82,3	Vārkavas „	79,9	79,2
(Jasmuižas-			Vīpes „	68,6	—
Kalupes „	83,5	83,4	Višku „	80,4	49,4
aKpiņu „	68,0	25,1			
Krāslavas „	90,5	88,6	Caurmērā	64,4	62,7

Administratīvā ziņā Daugavpils apr. ir notikušas lielas pārmaiņas. Latvijas neatkarības laikā starp 1936. g. un 1939. g. no Daugavpils apr. tika atdalīti un Jēkabpils apriņķiem pievienoti Aiviekstes, Krustpils, Ungurmuižas un Vīpes pagasti, Gostiņu un Krustpils pilsētas ar 18.225 iedzīvotājiem, no kuŗiem latviešu bija 77,7%. No lielā Kapiņu pagasta atdalīja apm. pusi platības un izveidoja jaunu Aglonas pagastu, no lielā Līksnas pag. atdalīja daļu platības un izveidoja jaunu Nīcgales pagastu. Jasmuižas pag. pārdēvēja par Aizkalnes, Piedrujas par Indras un Pustiņas par Robežnieku pagastu.

³ Ibidem, Nr. 176—177, 1942. g.

⁴ Ibidem, Nr. 240, 262 — 1943. g.

⁵ Ibidem, Nr. 258 — 1942. g. Nr. 50 — 1944. g.

⁶ Ibidem, Nr. 133, 256 — 1943. g. Nr. 45, 1944. g.

Vispārējā iedzīvotāju samazināšanās aprīņķī ir ļoti liela no 208.888 uz 167.808, t. i., par 41.080 jeb 19,6%, kas ir sakarā ar minēto pagastu un pilsētu atdalīšanu, iedzīvotāju deportācijām 1941. g. jūnijā un žīdu neieskaitīšanu.

**PRETRUNIGIE DATI STARP LATVIEŠU IEDZIVOTAJIEM UN
LATV. TAUTIBAS BĒRNIEM SKOLAS VECUMĀ**

Daugavpils apr.		Latv. % 1941. g.	Latv. skoln. % 1941./42. m. g.	Latv. skoln. % 1942./43. m. g.	Latv. skoln. % 1943./44. m. g.
Daugavpils	pils.	32,2	30,4	36,5	35,9
Krāslavas	„	36,5	90,8	65,6	65,7
Līvānu	„	89,9	—	93,1	91,7
Aizkalnes	pag.	82,2	—	94,8	94,1
Asūnes	„	91,1	98,2	98,9	98,9
Aulejas	„	60,5	74,4	63,6	63,2
Aglonas	„	78,4	—	94,9	86,5
Biķernieku	„	5,3	0,9	0,9	0,7
Dagdas	„	78,3	71,0	87,2	84,1
Indras	„	6,6	18,7	17,0	10,5
Izvaltas	„	67,4	73,3	81,6	80,4
Kalupes	„	83,4	—	93,1	92,1
Kapiņu	„	25,1	17,5	40,0	37,0
Krāslavas	„	88,6	—	98,8	96,1
Līksnas	„	85,0	—	85,6	74,2
Līvānu	„	80,7	—	96,9	97,0
Naujenes	„	53,3	—	60,8	63,8
Nīcgales	„	85,1	—	81,6	80,0
Preiļu	„	73,4	—	88,2	87,2
Robežnieku	„	14,1	34,0	38,6	34,7
Rudzātu	„	87,9	—	99,1	99,0
Skaistas	„	57,8	61,9	79,8	83,2
Vārkavas	„	79,2	—	90,7	90,0
Višķu	„	49,4	46,2	46,0	49,1

LATVIEŠU SAMAZINĀŠANĀS UN TĀS IEMESLI

Latviešu skaits samazinājies par 21,6%. Sakarā ar žīdu neieskaitīšanu 1941. g., latviešu % paliek lielāks, tāpēc starpība 1935. g. 64,4% un 1941. g. 62,7% nav liela, tikai 1,7%. Latviešu skaits ir samazinājies gandrīz visās pilsētās un pagastos. Izņēmums ir Līvānu pilsēta un pagasts, Biķernieku, Preiļu un Rudzātu pagasti. Pirmos divos latviešu skaits palielinājies sakarā ar nelielajām pagastu robežu pārmaiņām. Austrumu un ziem. - austrumu pagastos ir notikusi stipra latviešu samazināšanās. Izņēmums tikai Asūnes un Krāslavas pagasti, kur latviešu skaits un % nav daudz mainījies. Dagdas pag. latviešu skaits palielinājies no 74,7% uz 78,3% uz miesta neieskaitīto žīdu rēķina. Aulejas pag. latviešu skaits noslīdējis no 68,8% uz 60,5%, Naujenes pag. no 64,5% uz 53,3%, Skaistas pag. jau daudz vairāk no 87,9% uz 57,8%, arī sadalītā Kapiņu pagastā latviešu skaits ir mazs 25,1%. Divos pierobežas pagastos latviešu samazināšanās ir jau katastrofāla: Robežnieku pag. no 61,8% uz 14,1%, Indras pag. no 61,8% uz 6,6%. Šos divos pagastos latviešu skaits un % ir pat mazāks kā 1930. g., kad skaitīšana notika pārtautotāju aģitācijas ietekmē. Līdzīga parādība atkārtojās 1941. g. pastiprinātā kārtā. Vācieši neļāva teikt vārdu ne latviešu iestādēm, ne amatpersonām, bet veicināja baltruteņu kustību, kuŗa balstījās uz neapzinīgu katoļticīgo latviešu rēķina austr. Latgalē un pierobežas apgabalos. Tie vairākos pagastos un pilsētās tika pieskaitīti katoļticīgajiem baltruteņiem, jo vācu okupācijas laikā nebija izdevīgi skaitīties par poļiem. Jau tā parādība ievērojama, ka pašā Baltrutenijā katoļticīgo baltruteņu ir maz, bet Latvijā to ir 83,0%, pareizticīgo tikai 17%, kuŗus tad vēl būtu kāds pamats skaitīt pie baltruteņu tautas. Daugavpils apr.

skolu statistika rāda to pašu ainu, ka *latviešu skolēnu % ir augstāks, nekā latviešu iedzīvotāju % pēc 1941. g. ziņām.*

Salīdzinot latviešu iedzīvotāju % Daugavpils apr. 1941. g. ar latviešu bērnu skolas vecumā, mēs redzam, ka tas visumā iet pretējā virzienā — obligātās skolās skolēnu % ir augstāks kā iedzīvotāju %. Izņēmums ir tikai trīs pagasti. Tas nozīmē, ka 1941. g. daudz latviešu atkal ir pierakstīts slavu tautībām. Neskatoties uz to, daļa no tiem bērnus sūtīja latviešu skolās, visvairāk taisni tur, kur pārtautošana bijusi stiprāka. Dažām pašvaldības vienībām šī parādība raksturīga un nozīmīga.

	Latv. % 1941. g.	Latv. skoln. % 1941./44. m. g.		Latv. % 1941. g.	Latv. skoln. % 1941./44. m. g.
Daugavpils pils.	32,2	35,9	Krāslavas pag.	88,6	98,8
Krāslavas "	36,5	65,7	Robežnieku "	14,1	38,6
Indras pag.	6,6	18,7	Skaistas "	57,8	83,2
Kapiņu "	25,1	40,0			

Zīmīga ir arī kāda cita parādība ar to, ka šā apgabala dažās krievu skolās ir prāvs skaits katoļticīgo krievu tautības skolnieku, kurpretim parasti dzīvē mēs sastopam krievus pareizticīgos un vecticībniekus. Daugavpils pilsētas skolās katoļticīgo krievu bija 144, Krāslavas pilsētas 57, kas bija gandrīz $\frac{1}{2}$ no visiem krievu tautības skolniekiem, Kapiņu pag. 30, Aulejas pag. 19, Dagdas pag. 12 u. t. t.

Atskatoties atpakaļ, mēs redzam, ka arī Ilūkstes apr. šī parādība nav sveša. Grīvas pilsētā krievu tautskolā bija pat 67 katoļticīgie krievu tautības skolēni, Skrundalienes pag. 27, Silenes pag. 24, Dēmenes pag. 14, citur mazāks skaits. Tie ir to pilsoņu bērni, kas divreiz mainījuši tautību. Pēc būtības tie ir katoļticīgie latvieši, kuŗi pārgājuši baltruteņos un no tiem krievos. Tabula rāda, ka Kapiņu pierobežas Indras un Robežnieku pagastos latviešu skolnieku % ar katru gadu samazinās. Tas izskaidrojams ar to, ka *latviešu bērni visādiem līdzekļiem tiek pievilkti baltruteņu skolām un par baltruteņiem pierakstīti, neizslēdzot tādus gadījumus, kāds bija Grīvā.*

Lieki būtu runāt par šo pagastu latvisko raksturu, kur tik daudziem iedzīvotājiem ir latviešu uzvārdi, kur Robežnieku pagastā 1938. g. baznīcas grāmatas starp tai gadā dzimušajiem rāda 55,6% latviešu bērnu. Nevar būt, ka 3 gadu laikā latviešu % būtu noslīdējis uz 14,1%. Indras pagastā apzinīgi ir vietējie latvieši nevien ar latviskiem, bet arī ar slaviskiem uzvārdiem, ko apliecina viņu latviskā sabiedriskā darbība.

Latviešu jaunatnes savienības Indras nodaļu vada V. Arcimoviča, lauksaimnieku biedrībā rosīgi darbojās J. Matuševičs, J. Romanovskis, J. Gavilovskis, M. Triba u. c.⁷ Robežnieku pag. latviešu teātra izrādes Daugavpilī vienmēr bija latviešu publikas pārpildītas.⁸

⁷ „Daugavas Vēstnesis“ Nr. 295, 1943. g. 18. dec. Nr. 42, 1944. g. 19. febr.

⁸ Ibidem Nr. 213, 1943. g. 12. sept.

RĒZEKNES APRIŅĶIS

Rēzeknes apr.	1935. g. Latv. %	1941. g. Latv. %	Rēzeknes apr.	1935. g. Latv. %	1941. g. Latv. %
Rēzeknes pils.	44,0	56,1	Makašānu pag.	66,1	66,0
Varaklāņu „	37,6	90,6	Maltas „	58,6	54,5
Viļānu „	42,8	58,7	Ozolaines „	36,3	36,8
Andrupenes pag.	66,4	68,8	Rāznas „	50,9	49,7
Atašienes „	80,2	80,2	Ružinas „	25,9	24,6
Barkavas „	96,3	97,9	Sakstagola „	53,5	51,2
Bērzgales „	87,9	92,1	Silajāņu „	41,4	41,8
Dricānu „	95,0	95,7	Stirnieces „	97,1	97,3
Ezernieku „	58,8	58,8	Varaklāņu „	87,8	89,0
Gaigalas „	95,8	95,6	Viļānu „	63,1	63,0
Galānu „	73,1	73,2			
Kaunatas „	70,7	74,6	Caurmērā	62,7	64,7

Laika sprīdī starp 1935. g. un 1941. g. pagastu robežu pārgrozīšana nav notikusi, ir tikai pārdēvēti divi pagasti: Bukmuižas par Ezernieku un Vidsmuižas par Galēnu pagastu. Vispārējais iedzīvotāju skaits ir samazinājies no 151.680 uz 140.413, t. i., par 11.267. Tas ir izskaidrojams ar žīdu neieskaitīšanu un iedzīvotāju deportācijām. Arī latviešu skaits ir samazinājies no 95.081 uz 90.880, t. i., par 4.201. Tās ir deportāciju sekas un daļas aiziešana uz citiem novadiem. To var attiecināt arī uz pārējiem apriņķiem. Latviešu skaita noslīdēšanas iemesls ir vēl to pieskaitīšana pie slavu tautību grupām apriņķa austr. daļas pagastos. Latviešu iedzīvotāju % ir pacēlies, bet tas ir uz neieskaitīto žīdu rēķina. Tā iemesla dēļ Rēzeknes pilsēta ir kļuvusi latviska.

Rēzekne. Latgales tautas pils.

PRETRUNIGIE DATI PAR LATVIEŠU TAUTĪBAS IEDZĪVOTĀJIEM UN LATVIEŠU BĒRNIEM SKOLAS VECUMĀ

Pagastos rietumos no Rēzeknes Vidzemes virzienā latviešu pārtautošana nav notikusi, tāpēc tur latviešu iedzīvotāju un latviešu bērnu % skolas vecumā ir gandrīz līdzsvarā. Citādi tas ir austrumu un dienvidus pagastos. Tā kā ziņas par cittautiešu skolām Rēzeknes apr. 1944. g. pavasarā pusē

Izglītības pārvaldei Rīgā vēl nebija iesūtītas, tad latviešu skolnieku % par 1943. - 44. māc. gadu nebija iespējams aplēst.

Rēzeknes apr.		Latv. % 1941. g.	Latv. skoln. % 1941./42. m. g.	Latv. skoln. % 1942./43. m. g.
Rēzeknes	pils.	56,1	62,3	—
Viļānu	„	58,7	66,0	62,0
Andrupenes	pag.	68,8	79,4	73,0
Ezernieku	„	58,8	87,2	83,2
Kaunatas	„	74,5	72,4	77,2
Maltas	„	59,4	—	62,8
Ozolaines	„	36,8	46,4	45,4
Rāznas	„	49,7	58,4	58,6
Silajāņu	„	41,8	58,8	55,0

Rēzeknes apr. tikai viens Ezernieku pagasts sniedzas līdz Pad. Sav. robežai. Pagasts mazāk pārtautots nekā Daugavpils vai Ilūkstes apr. austr. daļas pagasti. Latviešu šē ir 58,8%, bet skolu statistiskie dati rāda, ka vajadzētu būt ap 90%. Viņi arī bija, tikai pierakstīti pie slavu tautību grupām. Vācu okupācijas laikā pagastā darbojās 7 latviešu skolas ar 583 skolniekiem, bija jaukts koris, kas piedalījās Latgales otros dziesmu svētkos 1943. g., darbojās Latviešu jaunatnes sav. nodaļa, notika vakarēšanas, vietējo spēku sarīkotas teātra izrādes u. t. t.

Tā kā austr. Latgales pagastos jau pirms Latvijas tapšanas bija ne mazums „folverku“ — viensētu jeb muižēļu, kuŗas bija izvērtušās par polōnisma perekļiem, tāpat kā tas bija Viļņas apgabalā, tad laba tiesa latviešu Andrupenes, Ezernieku, Kaunatas, Rāznas, Silajāņu u. c. pagastos bija ielīduši poļu ādā. Vācu okupācijas laikā tas nebija izdevīgi, tāpēc tie uzdevās par baltruteniem vai pat krieviem. Ezernieku krievu tautskolā 1942. - 43. māc. g. bija pierakstīti 28 katoļticīgie krievi.

LUDZAS APRIŅĶIS							
Ludzas apr.		1935. g. Latv. %	1941. g. Latv. %	Ludzas apr.			
				1935. g. Latv. %	1941. g. Latv. %		
Ludzas	pils.	39,8	54,1	Nīrzas	pag.	81,1	86,0
Kārsavas	„	36,6	62,6	Pasienas	„	25,5	8,6
Zilupes	„	30,1	32,0	Pildas	„	71,9	73,0
Brīģu	pag.	29,8	31,1	Rundānu	„	28,7	33,7
Ciblas	„	91,2	93,4	Škaunes	„	84,5	87,1
Istras	„	20,7	20,6	Zvirgzdenes	„	77,5	81,6
Kārsavas	„	85,5	88,1				
Mērdzenes	„	67,4	68,2	Caurmērā		62,2	64,8
Nautrēnu	„	96,7	97,6				

Latviešu skaits samazinājies no 57.931 uz 52.960 par 4.971. Latviešu % pacēlies no 62,2% uz 64,8% uz izolēto žīdu rēķina. Latviešu % visās pilsētās un pagastos pacēlies, tie palikuši latviskāki. Izņēmums ir tikai Istras pag., kur latviešu % mazliet samazinājies un Pasienas pag., kur tas stipri noslīdējis no 25,5% uz 8,6%. Neskatoties uz % pieaugumu, kas, kā redzam, nenozīmē pieaugumu pēc būtības, faktiskā samazināšanās latviešiem ir ļoti liela, gandrīz 5000 cilvēku. Tas līdzinās jau vienam lielam pagastam un ir tuvu pašas apr. pilsētas Ludzas iedzīvotāju skaitam 1935. g. Pieaugums latviešiem ir tikai vienā vienīgā un, kā par brīnumu, stipri pārtautotajā Rundānu pagastā no 28,7% uz 33,7%. Citos visos ir samazināšanās: tikai 4 pagastos tā ir caurmērā 140, pārējos tā sniedzas simtos, Ludzas pilsētā un Mērdzenes pag. tā ir tuvu pie 600, Ciblas gandrīz 800 un Pasienas pag. pat 1.261. Nav ziņu, cik bija deportēto no pagastiem, cik aizgājēju uz citiem Latvijas

novadiem u. t. t., bet tik augsti skaitļi tie nevarēja būt. Še ir meklējama cita parādība — latviešu pierakstīšana 1941. g. slavu tautībām.

Apskatot skolu statistiskos datus, skolu politiku vācu okupācijas laikā un metot skatu atpakaļ Ludzas apr. austr. daļas pagastu nesenā pagātnē, šī parādība kļūst saprotama.

Ludzas apr.		Latv. % 1941. g.	Latv. skoln. % 1941./42. m. g.	Latv. skoln. % 1942./43. m. g.
Ludzas	pils.	54,1	62,2	60,0
Kārsavas	„	62,6	60,6	57,4
Zilupes	„	32,0	24,1	25,0
Brīgu	pag.	31,1	29,0	30,0
Ciblas	„	93,4	—	96,1
Istras	„	20,6	13,0	15,0
Kārsavas	„	88,1	89,9	89,8
Mērdzenes	„	68,2	—	62,5
Nautrēnu	„	97,6	—	98,7
Nirzas	„	86,0	95,7	92,7
Pasienas	„	8,6	35,8	27,6
Pildas	„	73,0	—	67,5
Rundānu	„	33,7	45,0	42,6
Šķaunes	„	87,1	83,3	83,1
Zvirgzdenes	„	81,6	—	82,2

Tā kā pārskati par cittautiešu skolām 1943. - 44. māc. g. nebija iesūtīti, tad latviešu skolnieku % par to mācības gadu nevar aplēst. Ja tas būtu bijās, tad aina varētu grozīties. Pārskats rāda, ka Ludzas apr. atšķiras no 3 iepriekš apskatītajiem Ilūkstes, Daugavpils un Rēzeknes apriņķiem, kur gandrīz visās pilsētu un pagastu pašvaldības vienībās latviešu skolnieku % ir augstāks par latviešu iedzīvotāju % Ludzas apr., turpretim, no 15 pašvaldību vienībām 5 pagastos un 2 pilsētās, t. i., jau gandrīz puse no apriņķa, latviešu skolnieku % ir zemāks par latviešu iedzīvotāju %.

ĪPATNĒJAIS STĀVOKLIS ZILUPES APKĀRTNES PAGASTOS

Zilupes apkārtnes pagastiem ir īpata reliģisko un tautisko attiecību vēsture. Pag. gadu simta 60. gados uzdušamies uz parādību, ka tos pagastos notika stipra pareizticības akcija, kurai pateicoties, slēdza katoļu baznīcas un latviešus spieda pieņemt pareizticību. Mazākā daļa pārgāja labprātīgi, cerot iegūt no tā kādu labumu. Agrāk tur krievu nebija. Pārgājēji oficiāli tika uzskatīti par krieviem. Tāpēc 1942. - 43. māc. g. pārskatos redzams, ka pagastos, kur ir notikusi pārkrievošana ar baznīcas palīdzību, pie krievu tautības pierakstītie skolnieki ir vai nu pareizticīgie, vai pat katoļticīgie, bet vecticībnieki īstie krievi mazākumā vai to nav nemaz. Brīgu pag. krievu skolās bija 514 pareizticīgie un 4 katoļi, bet neviena vecticībnieka. Dažas ziņas trimdā par Brīgu pagasta iedzīvotājiem sniedza kāds turienes latviešu tautības aizsargs Aleksandrs Kovalenko 1944. g. 12. nov. Parchimas nometnē Meklenburgā. Viņš dzimis Brīgu pag. No apm. 5000 iedzīvotājiem ¹/₄ runājot latviski un skaitoties par latviešiem. Patiesībā to būtu daudz vairāk, jo daudzos ciemos vecie runājot skaidri latviski; arī jaunie runājot, bet publiskās vietās to liedzoties darīt. Kā vecie, tā jaunie tautas skaitīšanā uzdodoties par krieviem, jo esot pareizticīgi. Katoļticīgie runājot latviski arī publiskās vietās. Daudzo ciemu nosaukumi, kuŗos dzīvojušie šie pareizticīgie, norādot, ka tie latvieši, piem., Griģi, Jučevas, Jerčeva, Kolngoli, Līpusolas, Nīči, Urāni, Rutki u. c. Istras pag. ir 912 pareizticīgie, pat 168 katoļticīgie krievu tautības skolnieki un tikai 45 vecticībnieki. Mērdzenes pag. 519 pareizticīgie un 2 katoļticīgie, Pildas pag. 211 pareizticīgie, 6 katoļi un 96 vecticībnieki. Tikai vienā Rundānu pag. ir 248 vecticībnieki un 184 pareizticīgie. Zilupes pilsētas krievu tautskolā

bija 220 pareizticīgie, 51 katolis un 2 vecticībnieki. Pareizticīgie minētajos pagastos un Zilupes pilsētā ir nesen pārkrieivotie latvieši.

Brīgu, Istras, Mērdzienes u. c. pagastos kā dzīvas liecinieces ir uzglabājušās rietumu celtniecības stilā celtās katoļu baznīcas, kas pārvērstas par pareizticīgo baznīcām. Ļaudis arī saka, ka viņi esot bijušie katoļi. Latvijas neatkarības laikā, kaut gan ļoti lēni, šie ļaudis sāka atkal pieslieties savai tautai.

PĀRTAUTOTĀJU AKTĪVITĀTE VĀCU OKUPĀCIJAS LAIKĀ

Ja 1941. g. Zilupes pilsētā, Brīgu, Istras, Mērdzenes un Pildas pagastos latviešu % ir lielāks nekā latviešu obligāto skolu skolnieku %, tad tas norāda, ka ir bijuši ļaudis, kuŗi latviešu bērņus ir novirzījuši uz krievu skolām un tos tur par krieviem pierakstījuši. Pierobežas katoliskajā Šķaunes pag., kur latviešu 87,1%, bet latviešu skolnieku 83,3%, samazināšanās ir notikusi ar latviešu skolnieku pārvilkšanu baltruteņu skolās, kur no 125 skolniekiem 123 ir katoļi un tikai 2 pareizticīgie, kurpretim, īstajiem baltruteņiem nospiedīgajā vairumā vajadzētu būt pareizticīgajiem. Rundānu pagasts ticību ziņā ir jaukts: katoļi, pareizticīgie, vecticībnieki. Pirmo divu konfesiju piederīgie ģeneloģiski ir latvieši. Atcerēsimies Rundānu pag. skaistos latviešu vietu nosaukumus! Latviešu pagastā 1941. g. bija tikai 35,7%, bet latviešu skolnieku 42,6% — 45,0%. Apzinīgie tautieši, neskatoties uz to, pie kā viņi pierakstīti, bērņus sūtīja savās skolās.

Blakus latviskajam Šķaunes pagastam ir otrs visvairāk partautotais katoliskais Pasienas pagasts Zilupes apkārtnē, Ludzas apr. pierobežā. Pateicoties Dominikāņu mūku ordeņa polonizācijas politikai, latvieši tur stipri pārtautoti. Tos neizdevās pārpoļot, tie pārvērtās par „tuteišiem“, kuŗus tad 1941. g. baltruteņi izvēlējās savai politikai. Latvieši Pasienas pag. jau pamazām sāka pieslieties savai tautai: 1935. g. to bija jau 1817 jeb 25,5%, bet 1941. g. vairs tikai 554 jeb 8,6% kurpretim, latviešu skolnieku tai pašā gadā ir 35,8%, kas pierāda, ka nacionālā apziņa 6 gados ir augusi un, neskatoties uz to, kam pieskaitīti, bērņus sūtījuši savās latviešu skolās.

Latviešu kareivis Jāzeps Kravalis, kas ilgāku laiku dzīvojis Šķaunes pagastā un labi apzinājis kaimiņu Pasienas pagastu, aizrāda uz nepareizo uzskatu, ka Pasienas pag. tikai vecākā paaudze runājot latviski: tur esot ģimenes, kuŗās visi locekļi runājot latviski - latgaliski. Zilupes skolā nākot

bērni no apkārtējām mājām, kuŗi jau pirms iestāšanās skolā pratot runāt latviski. Še derētu atcerēties Pasienas draudzes latviskos vietu vārdus un uzvārdus, kas jau agrāk apskatīti, pamatojoties uz ierakstiem baznīcu grāmatās.

Pie Pasienas pag. piesienas Zilupes pilsēta. Tur 1942. - 43. māc. g. darbojās baltruţeņu tautskola ar 144 katoļticīgajiem skolniekiem. To un Pasienas katoļticīgo iedzīvotāju piederība pie baltruţeņu nācijas ir vairāk kā apšaubāma. Neskatoties uz to, Pasienas pagastā tai pašā mācības gadā darbojās veselas 4 baltruţeņu tautskolas ar 462 skolniekiem. No tiem tikai 2 luterticīgie pierakstīti par latviešiem, 3 pareizticīgie par krieviem, bet 54 pareizticīgie un 407 katoļticīgie par baltruţeņiem.

NAIDA PILNIE RAKSTI PRET BEIDZAMO LATVIJAS VALDĪBU

Ar kādu niknumu un grūti iedomājamiem meliem pārtautotāji vācu okupācijas laikā vērsās pret latviešu nacionālo valdību beidzamā prezidenta K. Ulmaņa laikā, liecību nodod Viļņā iznākušais baltruţeņu laikraksts „Bielaruski Holas“. Tas 1943. g. novembrī 44. numurā ievieto kāda Bračislava Skariniča gaŗāku rakstu ar pazīstama Latvijas baltruţeņu darbinieka K. Jezovītova attēlu. Rakstā starp citu melns uz balta teikts, ka latviešu šovinisti zem tumšo Maskavas — Polijas spēku spiediena (!) esot slēguši lielāko daļu baltruţeņu skolu, baltruţeņu darbinieki (arī Jezovītovs) prez. K. Ulmaņa valdīšanas laikā esot mesti cietumā, izsūtīti u. t. t., lai liktu šķēršļus atdzimstošai baltruţeņu kustībai.

Bet turpat autors tūlīt runā sev pretim, teikdams, ka 1940. g. tas pats tumšais Maskavas spēks — komūnisti — baltruţeņus uzskatījuši kā cietējus no Ulmaņa režīma un ļāvuši dažas viņu skolas atvērt. Vācu okupācijas laikā atkal Latvijā darbojoties 45 baltruţeņu tautskolas, 3 no tām Rīgā. Indrā un Zilupē darbojoties baltruţeņu ģimnazijas un lauksaimniecības skola Zilupē. Tik tālu Viļņas baltruţeņu lapa.

Jezovītova tēvs nav Latvijas baltrutenis, viņš ir ienācējs, dzimis Baltrutenijā. Atradis viņš bija patvērumu Latvijā pēc tam, kad viņa dzimtenē nostiprinājās lielinieku režīms. To pašu dzird par pāris citiem viņu vadoņiem. Baltruţeņu darbinieki ir ienācēji, tāpat baltruţeņu kustība ir importēta, nav uz vietas radusies. Pārpoļojamās un pārkrievojamās *latviešu katoļu zemnieku masas bez ārēja spiediena nekad nebūtu sevi pieskaitījušas baltruţeņiem*, to atbilde uz jautājumu par tautību vienmēr bijusi īsa un skaidra: vietējais katolis. Uz šo ļaužu rēķina baltruţeņu darbinieki austr. Latvijā un Lietuvā taisīja politiku ar tālu ejošām sekām. Ja viņiem nav politisku nolūku, tad kāpēc viņi cenšas piesaistīt sev svešu elementu, no latviešiem un lietuviešiem cēlušos „tuteišus“? Kāpēc pašlaik trimdā esot viņi izdod ģeografiskas kartes, kur nākošās Baltrutenijas valsts robežās ietilpst puse Latgales līdz Rēzeknei, iekļaujot Daugavpili, un puse Lietuvas, iekļaujot Viļņu? Mums nav nekas pret Baltrutenijas valsti ar galvas pilsētu Minsku, ar Vitebsku, Polocku, Smolensku, Mohiļevu, Homelu, Pinsku, Baranovičiem u. t. t. Pāragrās imperiālistiskās un ekspansīvās tieksmes nevar veicināt labas kaimiņu attiecības. Lietuviešu trimdas prese par tādu baltruţeņu imperiālismu ir jau izteikusies ar sašutumu. Latvieši, diemžēl, šo jauno kustību vai nu nepazīst, vai nepiegriež tai vērības, bet nākotnē, politiskiem apstākļiem mainoties, tā var atnest pārsteigumus, ja jau tagad uzbrūk Latvijas valdībai, kad tā bija iedrošinājusies darīt galu latviešu pārtautošanai.

ABRENES APRINĶIS

Abrenes apr.		1935. g. Latv. %	1941. g. Latv. %	Abrenes apr.		1935. g. Latv. %	1941. g. Latv. %
Abrenes	pils.	38,6	33,6	Purvmalas	pag.	32,3	4,7
Balvu	„	72,4	92,6	Rugāju	„	84,2	85,8
Augšpils	pag.	4,5	1,9	Šķilbānu	„	70,8	70,4
Baltinavas	„	86,8	88,8	Tilžas	„	91,9	96,1
Balvu	„	71,8	76,5	Viļakas	„	89,1	94,9
Bērzpils	„	8,0	99,9	Vīksnas	„	—	63,8
Gauru	„	4,4	3,2	Upmalas	„	—	2,7
Kacēnu	„	17,0	22,5				
Liepnas	„	84,8	89,4				
Linavas	„	4,6	1,8				
				Caurmērā		54,9	55,6

Iespiedklūda: jābūt Bērzpils 98,0 ↑

Pēc 1935. g. no lielā Balvu pag. ir atdalīts un izveidots Vīksnas pag., no Kacēnu un Linavas pagastiem ir atdalīts un izveidots Upmalas pagasts. Latviešu skaits ir samazinājies no 60.177 uz 58.186 par 1.991, bet pieaudzis par 0,7% uz žīdu rēķina. Samazināšanās daudz mazāka kā citos apriņķos. Salīdzinot latviešu samazināšanos Latgalē un Ilūkstes apr. 1941. g., mēs redzam, ka šinī ziņā Abrenes apr. ieņem beidzamo vietu. Daugavpils apr. 16.071 pers., Ilūkstes apr. 7.242 pers., Ludzas apr. 4.971 pers., Rēzeknes apr. 4.201 pers., Abrenes apr. 1.991 pers. Kopā 34.476 pers.

Šī tabula labi parāda, ka samazināšanās ir mazāka tos apriņķos, kuŗos latviešu pāriešana slavos nav bijusi ievērojama, piem., Rēzeknes apr., un kur latvieši svešu varu laikos pārtautojušies un Latvijas neatkarības laikā vairs nav atgriezušies pie savas tautas, piem., Abrenes apr. austrumu daļā. Šinī ziņā Abrenes apr. ieņem sevišķu stāvokli. Tas ir pat sliktāks kā autonomā Klaipēdas apgabalā, kur notika stipra pārvācoto luterticīgo lietuviešu atgriešanās pie savas tautas, nerunājot jau nemaz par Polijai pievienoto Poznaņas apgabalu (poļu koridors), kur pārvācotie poļi nemaz nedrīkstēja uzdoties par vāciešiem. Turpretim Abrenes apr. Augšpils, Gauru, Kacēnu, Linavas, Purvmalas un Upmalas pagasti ar 48.485 iedzīvotājiem 1941. g. Latvijas neatkarības laikā tika atstāti tālākai un pilnīgai pārkrievošanai, neskatoties uz pētnieku un aculiecinieku A. Bīlenšteina, M. Skujenieka, un daudzu citu dažādām ziņām par novada latvisko seju, vietu vārdiem un pa daļai vēl dzīvo latviešu valodu.

Tikai pēc 1935. g. iesāka skolu latviskošanu, atveŗot jauktu tautību skolas ar latviešu mācības valodu, nodibinot latviešu ģimnaziju Abrenē un ievēdot dažās baznīcās latviskus dievkalpojumus 1 reiz mēnesī, bet tas bija par maz un par vēlu. Novada pārkrievošanas vēsture jau savā laikā iztīrāta.

Uzmanību no tā uz sevi vērs Kacēnu un Purvmalas pagasti, sevišķi pēdējais, no kuŗa teritorijas ir atdalījies Abrenes pilsēta. Purvmalas pag. 1930. g. bija 11,4% latviešu, 1935. g. jau 32,3%, gandrīz $\frac{1}{3}$ no visiem iedzīvotājiem, bet 1941. g. vairs tikai 4,7%. Tas arī ir vienīgais pagasts visā apriņķī, kur 1935. g. latviešu skaits un % ievērojami paceļas, bet 1941. gadā atkal strauji krīt, līdzīgi daļiem Ilūkstes apr. un Latgales austr. pagastiem. Tas rāda, ka vienā pagastā tomēr latviešiem nacionālā apziņa bija vairāk saglabājusies kā citos, bet svešas, vācu okupācijas varas laikos, pārkrievojamie tos atkal ierakstījuši par krieviem. Kacēnu pagasts saista uzmanību ar to, ka jau tā nelielais latviešu skaits 1935. g. no 1824 noslīdējis uz 1076 par 748 mazāk kā 1941. gadā. Kacēnu pag. 17,0% latviešu ir ienācēji no Vidzemes jau krievu caru laikos. Ar sūru un grūtu darbu savās saimniecībās tie bija labi iedzīvojušies, tāpēc boļševiku gadā kā „budži - kulaki“ daudz cieta: daudzi tika uz vietas nobendēti, daudzus izsūtīja, daudzi slapstījās un bēga uz Vidzemi. Iedzīvotāji, kuŗi pārējos Abrenes apr. austrumu pagastos uzdevušies par latviešiem, bija arī ienācēji, piem., dažādi valsts un sabiedrisko iestāžu darbinieki un robežsargi, kuŗi 1941. g. vairs nebija vajadzīgi, tāpēc tos pagastos tik liela latviešu samazināšanās.

ABRENES APR. AUSTRUMU DAĻAS SKOLU STATISTISKIE DATI UN
ACULIECINIEKU ZIŅAS

Tā kā krievu skolu pārskatu par 1943. - 44. māc. gadu trūkst, nav iespējams aplēst latviešu tautības skolnieku % tanī mācības gadā. Vairumam austr. daļas pagastu, kur 1941. gadā latviešu % bija mazs, latviešu tautības skolnieku % ir vēl mazāks.

Abrenes apr.		Latviešu % 1941. g.	Latv. tautības skoln. 1941.—1943. m. g.
Abrenes	pils.	33,6	21,9
Augšpils	pag.	1,9	0,3
Gauru	”	3,2	2,3
Kacēnu	”	22,5	28,9
Linavas	”	1,7	2,7
Purvmalas	”	4,7	9,0
Upmalas	”	2,7	0,1

Kacēnu pagastā latviešu tautības skolnieku ir par 6,4% un Linavas pagastā par 1,0% vairāk kā latviešu tautības iedzīvotāju, bet Purvmalas pagastā to ir jau gandrīz uz pusi vairāk kā latviešu tautības iedzīvotāju. Tas nozīmētu to pašu kā citur, kur daļa latviešu, kas nebija pieskaitīta latviešiem, savus bērnus tomēr sūtīja savās skolās. Kas attiecas uz Purvmalas pagastu, tad tur latviskās vakarēšanas vācu okupācijas laikā nebija reta parādība. Tā ir liecība, ka pagastā bija vēl dzīvs latviskais gars vietējo pareizticīgo iedzīvotāju starpā.⁹

Panākumi pārtautoto atgūšanai būtu, ja piegrieztu vērību *iedzīvotāju masām, izdodot latviešu laikrakstus krievu valodā, kuŗos, tāpat kā sanāksmēs, skolās un baznīcās, būtu jānoskaidro iedzīvotāju ģeneāloģiskā izcelšanās no latviešiem, sevišķu vērību piegriežot reliģiskajam jautājumam*. Taisni pēdējā slēpjas pats pārtautošanas kodols, dziļāks iemesls, jo iedzīvotājos ir iesakņojies iepotētais uzskats, ka pareizticīgs cilvēks nevar būt latvietis. Ja nekrievs pieņem pareizticību, tad viņš sākumā uzskatāms par jaunkrievu, kā savā laikā dēvēja Rīgā un citur pareizticībā pārgājušos latviešus un vāciešus.

Par aculiecinieku ziņu nozīmi vēstures faktu un parādību noskaidrošanā ir jau minēts. Vēstures metodoloģijā tas ir viens no pētīšanas līdzekļiem. Ierēdnis A. Ritums, kas no 1933. g. — 1938. g. ir strādājis Abrenes apr., atceras, ka Linavas pag. ir vairāki ciemi ar latviskas izcelsmes nosaukumiem, piem., Liniņi, Putarava, Rijava, Sīmani un vēl citi, kuŗu nosaukumus lāga vairs neatceras. Šajos ciemos līdz 1938. g. un vēlāk vēl dzīvojuši veci cilvēki, kuŗi drusku runājuši latviski. Tie zinājuši stāstīt, ka viņu priekšteči, tāpat kā visi ciemu iedzīvotāji, bijuši latvieši. Abrenes apr. skolu inspektors Grebežs ziņoja, ka viņš vēl vācu okupācijas laikā 1943. g. Augšpils pag. saticis dažus vecākus cilvēkus, kuŗi runājuši latviski un teikuši, ka agrāk tur visi tā runājuši. Karvas pagastā Valkas apr. (starp Api un Alūksni) dzīvo 3—4 ģimenes, kas tur ienākušas no Abrenes apr. Gauru pagasta. Vienā ģimenē vecie ļaudis, kuŗi 1943. g. vēl bija dzīvi, runāja latviski. Viņi arī atcerējās, ka viņu bērībā Gauru pagastā ļaudis runājuši latviski.

⁹ „Daugavas Vēstnesis“ Nr. 302, 1942. g. 30. decembrī, Daugavpilī.

PIRMIE MĒĢINĀJUMI PĀRTAUTOTO ATGRIEŠANAI PIE LATVIETĪBAS

Pirmos pamatus un ierosinājumu publiskai tautības un ticības jautājumu noskaidrošanai lika 1935. g. rudenī, sarīkojot plašu tautas sanākumi pie Purvmalas stacijas. To vadīja V. Krasnajs. Viņš pats ir cēlies no Abrenes apr. pārtautotajiem latviešiem, ir rakstījis par tiem un ir lielākas grāmatas autors par visā pasaulē izkaisītajiem latviešiem. Grāmata iznāca vēl neatkarīgas Latvijas laikā.

Rakstnieks Adolfs Erss, kas labi pazina Latgali, bija apceļojis arī nomales. Viņš raksta, ka Augšpils, Gauru, Kacēnu, Linavas, Purvmalas un Upmalas pagastos pārkrievojoto latviešu skaits ir lielāks kā citur Latgalē. Tiem ārpus mājām sarunu valoda ir krievu, mājās tie kādreiz runājuši vai runā latviski. Vecākā paaudze valodu aizmirsusi vai pašlaik aizmirst, gribētu gan to mācēt, bet galva neklausot, lai mācoties jaunie skolās. Pārkrievošanu veicinājušas baznīcas un skolas, bet, ja tās kļuva atkal latviskas, pārkrieivotie latvieši būtu apmierināti. Vairāki skolotāji izteikušies, ka apmeklētāji būtu latviešu valodas vakara un svētdienas kursiem.

Rīkojoties apdomīgi un ar vietējo apstākļu izpratni, daudz vēl varētu panākt pārkrievojoto atlatviskošanā un paglābšanā no tālākas pārkrievošanas. Lai par pārtautotiem apgabaliem iegūtu sīkas un izsmeltošas ziņas, vajadzētu izdarīt plašas aptaujas, kamēr vēl nav izmiruši vecākie ļaudis un latviešu valodas pratēji, vajadzētu izpētīt pagastu un draudžu grāmatas. Tas uz pierobežas iedzīvotājiem mestu jaunu gaismu.¹⁰

Šim rakstnieka cēlam, tautai un valstij vērtīgam ierosinājumam gan nebūs bijis sekotāju, jo līdz pat vācu okupācijas beigām 1944. g., kad tas vēl bija iespējams, netika sarīkota neviena zinātniska ekspedīcija iedzīvotāju aptaujai, baznīcu un pagastu grāmatu izpētīšanai u. t. t, līdzīgi kā to darīja Viļņas Lietuvju Zinību Komisija un poļu profesore E. Turska pat poļu okupācijas laikā, konstatēdama Viļņas apg. pārtautotās draudzes neapšaubāmu lietuviskumu vēl pavisam nesēnā pagātnē.

¹⁰ „Jaunākās Ziņas“ Nr. 217, 1937. g. 27. sept. Rīgā.

TRĪSDESMIT PIEKTĀ NODAĻA

LATVIEŠU ETNOGRAFIKĀ TERRITORIJA AIZ LATVIJAS VALSTS ROBEŽAS

CITTAUTIEŠU UN MŪSU BRĪVĪBAS CĪNĪTĀJU ATZINUMI 1920. GADĀ

Pie latviešu etnografiskās teritorijas pieder viss Drisas, viss Sebežas un daļa Opočkas un Ostrovas apriņķu. To piederību pie latviešu apdzīvotajām zemēm pierāda, kā tas jau agrāk apgaismots, izrakumi, krievu zinātnieku atzinumi, vēl 19. g. s. krievu oficiālo iestāžu atzinumi, baznīcu statistika 19. g. s. vidū, latviskie vietu vārdi un pierobežas iedzīvotāju ziņas Latvijas neatkarības laikā. Kas attiecas uz vietu vārdiem, tad tie ir tikai lielāko apdzīvoto centru un draudžu nosaukumi. Neizpētīti uz vietām paliek sādžu, upju, strautu, ezeru, kalnu u. t. t. nosaukumi, kuŗus noskaidrojot, tiktu ienesta vēl lielāka skaidrība. Latvijas brīvvalsts laikā mēs nedrīkstējām ieskatīties aiz robežas, bet cariskās Krievijas laikā mums par to nebija vajadzīgās intereses.

Ģen. M. Peniķis saka: „Kad 1920. g. mūsu kareivji atbrīvoja austrumu un dienvidu austrumu Latviju, viņi gāja līdz Osvejai un tālāk, tik tālu, cik dzirdēja iedzīvotājus runājam latviski. Tas bija

tālāk, kā savā laikā vācu mācītājs A. Bīlenšteins bija konstatējis latviešu etnografisko robežu. Sarkaņus (Krasnoj) latvieši ieņēma 1920. g. 3. febr. un krietnu zemes joslu viņpus tag. valsts robežas. Tanī pašā dienā latvieši bija viņpus Drisas pilsētas un Osvejas ezera. Pamieru noslēdza arī tūlīt 1920. g. februāra pirmajās dienās. Pēc pamiera līguma Drisa, Osveja un Sarkaņi palika mūsu pusē. Patiesībā šī līnija visumā nebija aiz mūsu etnografiskās robežas“.¹

Kā tas bieži notiek, tā notika arī toreiz: ko kaŗavīri ar asinīm iekaŗo, to politiķi ar vieglu roku atdod. Kad 1920. g. 11. augustā Latvija slēdza ar Pad. Savienību mieru, tad Drisa, Osveja un Sarkaņi palika ārpus Latvijas valsts robežas.

Izceļoties otram pasaules kaŗam, mūsu kareivjiem, amatpersonām un dažādiem darbiniekiem, nonākot aiz agrāk hermetiski slēgtās robežas, izdevās ieskatīties mūsu ziemeļu un dienvidu austrumu pierobežas apgabalos.

BRĪVĪBAS CĪNĪTĀJU PĒTĪJUMI UN ATZINUMI 1942. G. — 1944. G.

Noteiktāku skaidrību mūsu etnografisko austrumu un dienv. austrumu robežu jautājumā ienes pulkveža R. Oša vadībā lietpratīgi izdarītie mūsu senču pilskalnu pētījumi. Viņa atzinumi ir publicēti plašākai trimdas sabiedrībai jau Vācijā. Viņš saka: „Tagadējā robeža nav īsta mūsu valsts robeža, tā gandrīz nav dabīga, bet nosprausta pēc kartes. Tā ir jau tikusi kādreiz apstrīdēta. Latvijai, atkal reiz atdzimstot, var rasties no jauna dažādi jautājumi, starp tiem arī jautājums par mūsu austrumu robežu, ko, kārtojot lietderīgi, varam runāt arī mēs, kam pamats to darīt.

Pētot seno pilskalnu nocietinājumu rindu, mums atklājas, ka tikai 30 klm. no Krāslavas otrā pusē Daugavai starp Snūdu - Strustu ezeru sistēmu atrodas Braslavas pilskalns, kas ir līdzīgs Krāslavas pilskalnam. Pētot apkārtni tālāk, mums atklājas, ka dienvidu un dienv. austrumu virzienā ir bijusi izveidota vesela nocietinājumu sistēma, sākot ar Drisvjātu ezeru lielā Vīdžu pilskalna tuvumā un tālāk gar Disnas krastu Bogīnas ezeriem. Pēdējie bijuši jau senos laikos aizdambēti un te izveidoti 87 pilskalni, kam nepārprotami bija jāsarga Disna.

Šī nocietinājumu rinda turpinās aiz Disnas ietekas arī Daugavas labajā krastā un stiepjas tālāk uz 12 klm. gaŗo un 3,5 klm. plato Neščedras un tālāk uz Jasnā ezeru. Starp šiem ezeriem ir sprauga, kuŗu var nosaukt par latviešu vārtiem pret austrumiem, jo šeit arī pēdējā kaŗā latviešiem bija niknas cīņas. Arī pie Gorbunovas - Gaidukovas ir 3 lieli pilskalni, tāpat pie Īdrīcas šauruma“.²

SEBEŽA — NOCIETINĀJUMU CENTRS

Tālāk pulkv. R. Osis saka: „Centrs šeit ir Sebeža ar seno latviešu pilskalnu starp diviem ezeriem. Šis pilskalns ir lielākais šajā apvidū un paceļas ezera vidū uz profila, kas atgādina Kolkas ragu miniatūrā. Pēdējā kaŗa laikā Sebežā ierīkoti brāļu kapi, kuŗos apglabāti vairāki latviešu kareivji. Šis nocietinājumu līnijas turpinājums sniedzas līdz Mudves (Velikajas) upei un iet gar to tālāk, novirzoties vēlāk un stiepjoties līdz Latvijas — Igaunijas robežai. Visa josla no Latvijas brīvvalsts robežas līdz minētajai nocietinājumu rindai ir 60 — 80 klm. plata. Tur dzīvojuši latvieši, tur bijusi mūsu senču Mažino līnija pret austrumu uzmācību. *Šajā austrumu novadā vēl otrā pasaules kaŗa laikā runāja latviešu valodu*, bet savā nežēlībā kā vācieši, tā krievi šo apvidu pārvērta pilnīgā postažā un, līdzīgi Jāņa Briesmīgā laikiem, izputināja seno latvisko apvidu. Kam tas piederēs nākotnē, to nezinām, bet mums būtu jāatceras, kā citi rīkojušies līdzīgos apstākļos, pie tam trūkstot tādām pamatam, kāds ir mums. Vāciešiem bija viena alga, kad tie ienākuši Latvijā, bet ja kāds no viņiem vēl tur dzīvoja, tad viņi Latviju uzskatīja par savu; tāpat to darīja krievi, bet citos nostūros

¹ Ģen. M. Peniķis „Latvijas atbrīvošanas kaŗa vēsture“, 320., 333. un 335. lp.

² „Latviešu Ziņas“ Nr. 2, 1949. g. 8. janv. Eslingenā, Vācijā.

centās pierakstīt poļiem vai citiem, izdarot pieskaitījumu pēc ticības.³

Kādā vēstulē pulkv. R. Osis raksta, ka viņa dzimtajā pagastā pie Daugavas pirms pirmā pasaules kara plostniekus, kuŗi nākuši no Drisas vai Dzīsna apr., ļaudis saukuši par „iževicām“, tāpēc ka viņi valkājuši vīzes. Tas nepavisam neesot nozīmējis krievus, kuŗi saukti īstā vārdā, nākot satiksmē ar tiem. Tas pats ir jāsaka par ziem. austrumu Vidzemi, Alūksnes apkārtnē, kur par „iževiciem“ sauca darba meklētājus no Abrenes un Ostrovas novada. Viņu mazturības dēļ tos dažreiz sauc par Ostrovas ubagiem.

Pulkv. R. Osis raksta tālāk, ka sīkāk pilskalnu apraksti, skicējumi un zīmējumi, tāpat visas robežas apraksts un to vietu nosaukumi, ko robeža skar, ir ticis nosūtīts uz Rīgu un nodots archīva prof. E. Šturma ziņā, bet evakuējoties, tomēr palicis Rīgā.

Vēl šā gadu simta sākumā un pirmajā pusē krievu zinātniskā literatūra Drisas apriņķī kā iedzīvotājus uzdod baltkrievus, latviešus - katoļus, žīdus, poļus un lielkrievus (Boļšaja Enciklopedija, 734. lp. St. Peterburg 1902. g. un Russkaja Enciklopedija, 344. lp. St. Pēterburg 1912. g.). Tā kā latvieši minēti otrā vietā, tad tas rāda, ka viņu tur bijis liels daudzums.

AIZROBEŽAS APGABALA JAUTĀJUMS DZIMTENES UN TRIMDAS PREŠĒ

Par šo jautājumu parādījušās ziņas nevien vācu okupācijas laikā Latvijā un trimdas gados Vācijā, bet arī ASV latviešu presē. Nepiegiežot vērību, nevarētu paiet garām dažiem rakstiem. „Ja runājam par 60 — 80 tūkstošiem ļaužu, kas brīvās Latvijas laikos ik gadus sapulcējās 15. augustā Aglonā, nevaram noklusēt par tiem, kas neieradās robežas šķēršļu dēļ, kad 1920. g. 22. augustā Aglonā tika konsekrēts pirmais latviešu bīskaps A. Springovičs, ko dabūja dzirdēt aiz austrumu robežas palikušie 20.000 latviešu un spontāni devās pāri robežai. Komunistu laikraksti noklusēja viņu izmisīgo cīņu ar krievu robežsargiem un arī latviešu laikraksti klusēja draudzīgu attieksmju dēļ, bet nākamās gados no Pad. Savienības pierobežas tika deportēti uz Sibīriju visi latvieši no Saveiķu, Osvejas, Rosicas, Drisas un citiem novadiem. Ar Aglonas svētceļniekiem sākās komunistu īstenākās deportācijas“.⁴

Ziņa par to, ka no minētajām draudzēm aizvesti visi latvieši, nesaietas ar patiesību, jo laikraksta „Tēvija“ 1941. g. 9. augusta numurā ir ievietots bīskapa B. Sloskāna raksts, kuŗā viņš ziņo, ka 1941. g. vasarā apceļojis Drisas apriņķi un Osvejas, Rosicas un Saveiķu draudzes, noturējis katoļticīgajiem dievkalpojumu, kuŗos piedalījušies arī 15.000 latviešu un baltruteņu. Šajā novadā 1920. g. vajadzējis notikt tautas nobalsošanai par pievienošanu Latvijai, bet Pad. Savienība to neesot pildījusi. Tā teikuši iedzīvotāji.

Ja visi latvieši būtu aizvesti, tad nebūtu bijis, kas piedalās dievkalpojumos. Nevaram neapstāties pie prof. J. Bokaldera raksta „Latvietis un krievu sādža“, kas ievietots „Laika“ 1951. g. 25. jūlija numurā. Raksta saturu pēc tam tuvāk paskaidro G. Brīviņš un aizrāda uz ķeiz. Aleksandra 2. 1861. g. 19. febr. manifestu par zemnieku brīvlaišanu un sakarā ar to nolikumu par zemes lietu nokārtošanu zemniekiem, kas noņemti uz muižnieku zemēm Lielkrievijas un Baltkrievijas guberņās. Runājot par Vitebskas guberņu, no šā nolikuma tiek izslēgti četri apriņķi: Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Drisas, jo šo četru apriņķu zemes lietas nokārtotas ar citu nolikumu un citādiem tiesiskiem pamatiem. Tos četros apriņķos zeme tika piešķirta katra mājsaimnieka privātā īpašumā, bet citur sādžas sabiedrības īpašumā. Tas liecina, ka Latgalē zemnieku īpašuma tiesības uz zemi pastāvēja „de facto“ jau pirms dzimtbūšanas atcelšanas.

Pieminētais nolikums dod vēl vienu svarīgu apliecinājumu, proti: minētos četrus apriņķus (ieskaitot arī Drisas apriņķi) apdzīvoja kāda cita nekrievu tauta, ar citādu tiesisku apziņu un

³ „Latviešu Ziņas“ Nr. 2, 1949. g. 8. janv. Eslingenā, Vācijā.

⁴ „Laiks“ Nr. 63, 1951. g. 18. augustā Ņujorkā.

paražām. Tā kā Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apr. apdzīvoja un apdzīvo latvieši, tad skaidrs, ka arī Drisas apriņķī 1863. g., kad izdeva min. nolikumu, apdzīvoja latvieši, kuŗu tiesiskā apziņa un paražas tik spilgti atšķīrās no krievu, ka Krievijas likumdevēji bija spiesti tās respektēt. Krievijas zemnieku nolikums apliecina, ka Drisas apriņķis ir latviešu zeme, kuŗu apdzīvoja latvieši ar viņiem īpatu tiesisku apziņu. Arī apriņķa ciemu un sādžu nosaukumi pēc vecās Krievijas ģenerālstāba kartēm liecina, ka tur dzīvojuši latvieši, jo nosaukumi ir latviski.

Ja tagad šinī apriņķī ir maz latviešu palicis, tad tas ir panākts ar brutāliem pārtautošanas un deportāciju paņēmieniem, bet tas tomēr nevar grozīt šā apriņķa piederību pie latviešu zemēm.

Krievu elements sāka iesakņoties Latgalē tad, kad Krievijā Nikons sāka vajāt vecticībniekus. Tie meklēja patvērumu Latgalē, kas tad piederēja Lietuvai. Vēlāk, krievu laikos, Latgalē nometināja noziedzniekus. Pēc Daugavpils cietokšņa nobeigšanas, tās apkārtnē nometināja 5000 noziedznieku - vecticībnieku, kas bija nodarbināti pie cietokšņa būves; tie vairojās un izpletās visā Latgalē un piešķīra zemei zināmas krieviskuma pazīmes.⁵

Šinī rakstā jau izpaužas doma par Drisas apriņķa pievienošanu nākotnē pie Latvijas.

Vēl dzimtenē esot, vācu okupācijas laikā, Daugavpils presē parādījās garāks raksts „Tautiešu liktenis Padomijā“. Rakstā aizrādīts uz krievu prof. Spicina pētījumiem, ka novados, kur krievi saskārušies ar latviešiem, krievi pieņēmuši latviešu kultūru: darba rīkus, ieročus un rotas lietas, jo tie stāvējuši uz zemākas attīstības pakāpes kā latvieši. Pie latviešu zemēm piederot liela daļa Drisas un sevišķi Sebežas novadu, kuŗi vēl nesen bijuši pilnīgi latviski.⁶

Kad 1954. g. 1. maijā Ņujorkas lojālītātes gājienā parādījās plakāts un uz tā Latvijas karte ar izrobotām un sakropļotām austrumu robežas līnijām, tas nepalika nepamanīts gājiena dalībniekiem un izsauca izbrīnu. Arī presē tas nepalika bez atbalss. „Laika 36. numurā uz Ņujorkas lojālītātes gājienā nestā plakāta redzama Latvijas karte. Plakāts citādi pieņemams, bet Latvijas kartes robežas stipri sagrozītas. Puse Daugavpils apriņķa un viss Abrenes apriņķis nogriezts no Latvijas teritorijas. Nekādi nevaru samierināties, ka mans dzimtais pagasts būtu jau piešķirts krieviem! Vēl cīņa nav galā! Pietiek, ka 1921. g., robežas velkot, Latgalei tika atrauti lieli zemes gabali, piem., Ostrova, Sebeža, Osveja, Drisa u. c. Vai arī nākotnē domāta līdzīga robežu vilkšana? Vai trimdā būtu radušies jauni etnografi? Vai akceptēti boļševiku izdarītie robežu grozījumi? Jeb sākam jau aizmirst, kā īsti izskatījās Latvijas karte?“⁷

ACULIECINIEKU VĒROJUMI UN ZIŅOJUMI

Šāda veida rakstiskām ziņām ir jāpievieno drošas aculiecinieku ziņas gan no trimdas gadiem Vācijā, gan Amerikas Savienotās Valstīs. Ziņas ir drošas, tāpēc ka to sniedzēji paši bijuši minētās pierobežas un aizrobežas vietās un ar turienes latviešiem sarunājušies. Tāda kārtā pēdējie ir kā dzīvie liecinieki.

Latviešu kareivis Antons Šķesteris, kas dzīvoja Vācijā Hannoveras baltiešu nometnē, jau 1920. g. dienējis Latvijas armijā. Viņa vienība stāvējusi Briģu pag. Reiķu sādžā, 1/2 klm. no Zilupes, kuŗa tur ir par robežu. Visi sādžas vecākie ļaudis, kopā sanākot, runājuši latviski. Izlūkos mūsu kareivji bijuši robežai viņā pusē, Sebežas apr. Stāvoklis esot bijis tāds pats: visa vecākā paaudze visās sādžās, kur vien viņi bijuši, esot runājuši latviski. Viņi stāstījuši, ka esot bijušie katoļi, kuŗi ar varu piespiesti pāriet pareizticībā. Turpat bijusi pareizticīgo baznīca, celta katoļu baznīcu stilā. Kapsētā

⁵ „Laiks“, 1951. g. 29. augusta numurs, Ņujorkā.

⁶ „Daugavas Vēstnesis“ Nr. 223, 1943. g. 24. sept.

⁷ „Laiks“ Nr. 40, 1954. g. 19. maijā.

krusti bijuši ne pareizticīgo, bet katoļu. Šķesteņa kaimiņš Kvešķis, kas 1920. g. atbrīvošanas cīņās esot bijis Osvejā, liecina, ka iedzīvotāji tur runājuši latviski, vecākā paaudze citādi neesot pratusi. Latviešu kareivis Jāzeps Kravalis ilgāku laiku dzīvojis Šķaunes pag., Paļeščinas sādžā, kuŗa esot pie pašas robežas. Iedzīvotāji tur visi latvieši, daudziem radi palikuši un dzīvojot Osvejas pagastā. Latviešu kareivis Antons Laizāns, kas 1941. g. bijis netālu aiz Osvejas 3—4 sādžās, atceras, ka visi iedzīvotāji runājuši latviski, pusmūža vīri, sievas un bērni. Krustceļos bijuši katoļu krucifiksi. Tanī pašā gadā viņš bijis Linavas pag., Abrenes apr. Tur viņš sastapis sievietes, kuŗas runājušas latgaliski un teikušas, ka esot pareizticīgas. Vīrieši vairījušies, domādami ka mūsējie esot pārgērbti krievi. Latviešu virsnieks R. Misiņš 1943. g. rudenī Sebežas stacijā saticis latviešus, kuŗi bijuši vietējie un runājuši latgaliski. Viņi stāstījuši, ka agrāk latviešu tur bijis daudz, bet lielajā deportāciju akcijā 1937. g. tie izsūtīti. Sebežas pilsētā 1943. g. vēl dzīvojušas dažas latviešu ģimenes. Maļinovkas sādžā un stacijā starp Sebežu un Idricu vēl dzīvojot kādas latviešu ģimenes. Agrāk tur bijis daudz ģimeņu, kuŗas runājušas latviski, bet tās izsūtītas. Dorbužas sādžā apm. 8 klm. ziēm. no Idricas pie Mudves (Veļikajas) upes un kādā citā sādžā austr. no tās, kuŗas nosaukumu ziņotājs neatceras, dzīvojuši kādi 20 latvieši. Draudzes priekšnieks runājis literārā valodā, bet pārējie latgaliski. Kāds 14 gadus vecs zēns lūdzis kareivjiem sāli latviešu valodā. *Visi apliecinājuši, ka latviešu agrāk bijis daudz, bet tie 1937. g. izsūtīti.*

Biskaps B. Sloskāns, dzim. 1893. g., Stirnienas pag., ir noturējis dievkalpojumu 1941. g. latviešiem un baltruteņiem Drisas apriņķī.

Latviešu virsnieks J. Leitītis 1943. g. bijis aiz robežas apm. 2 klm. Sebežas apr. iepretim Briģiem. Tur ļaudis sādžā dziedājuši latgaliski „Kur tu teci, kur tu teci, gailīti manu“. Starp dziedātājiem bijušas 14 g. vecas meitenes. Kā vecākā, tā vidējā paaudze runājusi latviski - latgaliski. Tur bijuši arī krievu iedzīvotāji no Petrogrādas apkārtnes, kuŗi tur kaŗa laikā atnākuši. Arī viņš Idricas (aiz Sebežas) apkārtņē saticis dažus vietējos latviešus no vecākās un vidējās paaudzes, bet viņu valoda vairs neesot bijusi skaidri latgaliska. Ierēdnis Fr. Purmalis 1943. g. bijis komandēts apzināt latviešus ārpus Latvijas robežām un pārvest tos Latvijā. Pie kādas stacijas (nosaukumu neatceras) starp Sebežu un Idricu viņš saticis grupu latviešu ar lielām ģimenēm. Viņi runājuši savādā latgaliešu izloksnē un teikuši, ka esot vietējie. *Apliecinājuši to pašu, ko citi, ka 1937. g. briesmīgi daudzi izsūtīti.*

Abrenes apr. vācu okupācijas laikā tautskolu inspektors Grebežs kādu laiku dzīvojis Skaunes pag. pie robežas. Turienes latviešu katoļu draudzes priesteris jau pirms pirmā pasaules kaŗa, kad vēl nebija robežas, esot labi iepazinies ar Osveju un tās apkārtni. Viņš apliecinājis, ka 1920. g., kad

novilkta robeža, Osvejas pilsētiņa, *viss novads no robežas līdz Osvejas ezeram un ap to esot bijis pilnīgi latvisks*. Viņš brīnījies, *kāpēc latvieši neesot enerģiskāki rīkojušies, lai savu zemi un savus ļaudis neatstātu svešnieku varmācībā, iznīcināšanai un deportācijām*.

Atgriežoties pie tikko pieminētā Abrenes apriņķa, jāapstājas pie ierēdņa A. Rituma ziņojuma, ka daži Linavas pag. vecie latviešu iedzīvotāji 1938. g. zinājuši stāstīt par saviem radiem Gribužu, Zobu u. c. sādžās, 8—10 klm. aiz robežas pie Opočnas un Kuchvas upēm. Vecākā paaudze tos ciemos runājot latviski.

Tās ir ziņas no nedaudzajiem acu lieciniekiem, bet no dažādām vietām, kas liek domāt, ka visā aizrobežas latviešu etnografiskā teritorijā, šaipus pulkv. R. Oša fiksētās, seniem pilskalniem nocietinātās līnijas, mūsu valoda vēl šos laikos nav mirusi. Ja laikā no 1941. g. — 1944. g. būtu izdarīta zinātniska ekspedīcija, kad tas bija iespējams, tad aculiecinieku atrastos daudz, daudz vairāk, un aina būtu pilnīgāka. Bet ja būtu bijis iespējams izdarīt līdzīgu ekspedīciju līdz 1937. g., kad ļoti daudz latviešu tika deportēti, tad mūsu stāvoklis tur būtu vēl labāks. Par 1937. gada cittautiešu vajāšanām un deportācijām Pad. Savienībā rakstīja arī toreiz neatkarīgās Latvijas laikrakstos.

TRĪSDESMIT SESTĀ NODAĻA

TRIMDĀ PIEAUG INTERESE PAR LATVIEŠU ETNOGRAFISKO TERRITORIJU AIZ AUSTR. ROBEŽAS

LATVIEŠI AR ASINĪM IEKAŅO SAVU ZEMI, BET VIRSPAVĒLNIECĪBA NO TĀS ATTEICAS

Interese par aizrobežas novadiem radās vācu okupācijas laikā, kad nebija vairs nepārejamas robežas, trimdā tā ir pieaugusi. Par šo jautājumu parādās raksti avīzēs, žurnālos u. c., polemikas neizslēdzot. Dažiem no tiem nevarētu paiet gaŗām, tos tuvāk neapskatot. „Tagadējā Latvijas un Padomju Savienības robeža ir nepareizi un mākslīgi novilkta, aiz tās ir palikuši veseli latviešu apgabali ar vecām latviešu pilsētām Sebežu, Osveju, Drisu, Polocku u. c. 1920. gada janvārī un februārī latvieši cīnījās kopā ar poļiem un daļu to apgabalu ieņēma. Kad uz dzīvību un nāvi boļševiku aizstāvētā Polocka krita poļu rokās, izcēlās domstarpības ar latviešu virspavēlniecību, kuŗa baidījās, ka poļi gribēs paturēt Daugavpili un tamdēļ noraidīja tālāko palīdzību, aizbildinoties ar to, ka latvieši nedomājot iet tālāk par Krāslavas — Ludzas — Abrenes līniju. Tad poļi atstāja Polocku un Drisu un atvilkās pāri Daugavai.

Sveša poļu tauta mums ir palīdzējusi atbrīvot mūsu zemi un ļaudis, bet mēs esam bijuši vientieši un neesam tos ņēmuši pretim. Šo kļūdu vēl var labot nākotnē: Latvijas robeža jānovelk kaut kur starp Polocku un tag. robežu“.¹

Tālāk rakstā „Fr. Zālīša „Latvijas vēsturē“, kuŗu 20 gadus mācījās mūsu jaunā paaudze, ir teikts, ka 1920. g. 21. janv. mūsu kareivji ieņēma Rēzekni, bet janvāra beigās tas bija jau pie Zilupes — Latvijas etnografiskās robežas. Tādām gudrībām par patiesām robežām vecākā paaudze gan neticēja. Uzkāpjot augstajā Šķaunes kalnā, tie rādīja Krievijas pusē palikušo Saveiku draudzes katoļu baznīcu, miglā tīto latviešu pilsētiņu Osveju ar veco katoļu klosteri, stāstīja par Sebežu un

¹ „Laiks“ Nr. 6, 1955. g. 20. janv. Ņujorkā.

Drīsu, kas ne ar ko neatšķiras no Rēzeknes un Ludzas, stāstīja par Polockas tirgiem, kur latvieši braukuši tāpat kā uz Rīgu.

Atbrīvošanas cīņu laikā latgaliešu kareivji bija izdarījuši sirojumus tālu austrumu frontes aizmugurē, kur vietējie latgalieši viņus lūguši spiest sarkanos tālāk. Lūgums nodots komandējošiem virsniekiem, bet tie paskaidrojuši, ka robežas tur nebūšot.²

LATVIEŠU ZEMJU NEAPZINĀŠANA BRĪVĪBAS CĪŅU LAIKĀ

Toreizējā pilsoņu kara laikā tautas masām bija grūti orientēties, kas īsti pasaulē notiek. Par baltgvardiem boļševiki bija sastāstījuši tādas briesmu lietas, ka pat Latgales vidienā zemnieki baidījās no latviešu armijas. Pulciņš sieviešu 1920. g. janvārī no Rāznas pag. bija aizgājis uz Sebežu sukāt vilnu. Kad tur pienāca ziņa, ka baltie ieņēmuši Rēzekni un Ludzu, sievietes izmisumā vaidējušas par noslepkavotajiem bērniem un nodedzinātajām sētām. Kādu nedēļu gaidījušas Sebežā, ka baltgvardus padzīs un tikai tad, kad cerības pavisam zudušas, zagušās cauri fronteī. Ja tādā neziņā bija rāznieši, kādu gan patriotismu varēja gaidīt no sebeziesiem, drisiesiem u. c. Pat Rēzeknes kongresā 1917. g. nebija klāt ne sebeziesu, ne drisiesu, jo tad tur trūka latviešu darbinieku, kas modinātu un organizētu tautu, bet uz pirkstiem skaitāmie latgaļu sabiedriskie darbinieki nebija paguvuši no tālās Pēterpils apzināt pat savu šauro dzimteni. Pāri Latgalei tad tikai vēl ausa pelēks rīts, kad tikko varēja pārrēdzēt savu pagastu. Gaišākie dēli gan jau pārrēdzēja visu Poļu Infantiju, bet tikai pāris cilvēku nojauta, ka tā ir tikai Latgales daļa, ka austrumu robeža vēl nav apzināta. Tikai krietni vēlāk, salīdzinot savus tautas rakstus un tautas dejas un klausoties veco ļaužu nostāstos ne tikai par turienes katoļticīgajiem, bet arī pareizticīgajiem tautiesiem, latgaļi sāka apjēgt savas zemes plašumu. Tad latgaļi saprata, ka nepareizas ziņas par tiem ir snieguši krievu un poļu etnografi, gaužām kļūdījušies vācu Bīlenšteini un to ietekmē aizgājuši latviešu vēsturnieki. Tā pāri Latgalei tika novilkta mākslīga un līdz ar to traģiska robeža, sadalot to līdzīgi Korejai un Vācijai. Par to runā tagad visa pasaule, bet Latvijas patstāvības laikos mēs par to klusējām un runājām par tikai pusē atbrīvoto Latgali. Kad par šo jautājumu Latvijas atbrīvošanas un vēlākos laikos ieminējās pazīstāmie darbinieki Fr. Kemps vai Fr. Trasūns, tad tiem bija jādzird pārmetumi, bet viņā pusē atstātie brāļi, tiecoties dzīvot kopā ar citiem latviešiem, samaksāja ar savu dzīvību.³ Tomēr visi latvieši tur nebija iznīcināti.

Kad vācu okupācijas laikā tur tīrīja 30 klm. plato drošības joslu gar Latvijas robežu, tur iesaistītie bijušie policisti ar šausmām stāstīja, ka nevarējuši vienaldzīgi noskatīties cilvēku iznīcināšanā, kuŗi bijuši latvieši. Viens policists izglābis latviešu meiteni no degošā šķūņa, motīvējot, ka grib to precēt un tā paglābt savā dzimtā pusē. Meitene pat latvietim neesot uzticējusies un aizbēgusi mežā.⁴

Latvijas austr. robežas jautājums, kaut gan lēnām, tomēr neatlaidīgi paliek aizvien aktuālāks, pieaugot interesei par to pašu latgaliešu intelligences vidū.

APGABALA VIETU VĀRDI

Rakstos par aizrobežas apgabaliem atrodam arī paskaidrojumus par turienes vietu vārdiem, šinī gadījumā par trim senām pilsētām.

Sebežas nosaukums ir tīri latvisks; domā, ka tas nozīmē Sebā Eža, kas ir tas pats, kas vēlā jeb vēlākā robeža. Ir uzskats, ka tas tautas mutē būtu cēlies Livonijas laikos, kad domāja, ka aiz

² „Katoļu Kalendārs“, 29. lp. 1954. g.

³ „Katoļu Kalendārs“, 28.—31. lp. Upsala, 1954. g.

⁴ Ibidem, 31. lp.

Sebežas — Drisas līnijas būtu jau izbeigusies latviešu zeme. Kā pilsēta agrāk saukusies, neesot zināms.

Dzīsna apgabals Daugavas kreisajā krastā senāk bija latviešu apdzīvots. Dzīsna nosaukums arī tīri latvisks. Dzīsna latgaļu izrunā vēl tagad nozīmē rīta sārtumu, rīta blāzmu.

Polockas nosaukums būtu cēlies no latgaļu vārda „oplots“, kas nozīmē tirgus laukumu. Tas ir tas pats, kas tanīs laikos plašs aploks Daugavas krastā, kur stāvēja teltis, kūpēja sārti, pastaigājās tirgoņi un pircēji. Latgaļi Polocku sauca tirgus vārdā par Oplotu, sacīdami: „Brauksim uz Oplotu“. Otrs Polockas nosaukums latgaļu mēlē „Polots“, varbūt, ir cēlies no lielas ļaužu saplūšanas, pološanas Polockas tirgos vai arī no pavasara paliem, kad Daugava un viņas pieteka Polote pārplūda. Nevar būt šaubu, ka Polocka tādā lielā tirdzniecības centrā bija senlatviešu pilsēta. Tā kā latgaļi tanīs laikos ir dzīvojuši Polockas novadā abpus Daugavai, tad jādomā, ka Polota arī toreiz varēja būt Latgales galvas pilsēta ar seno valdnieku pili. Ir jāpiezīmē, ka par oplotu Latgalē sauca nevien Polockas pilsētu, bet katru tirgus laukumu.⁵

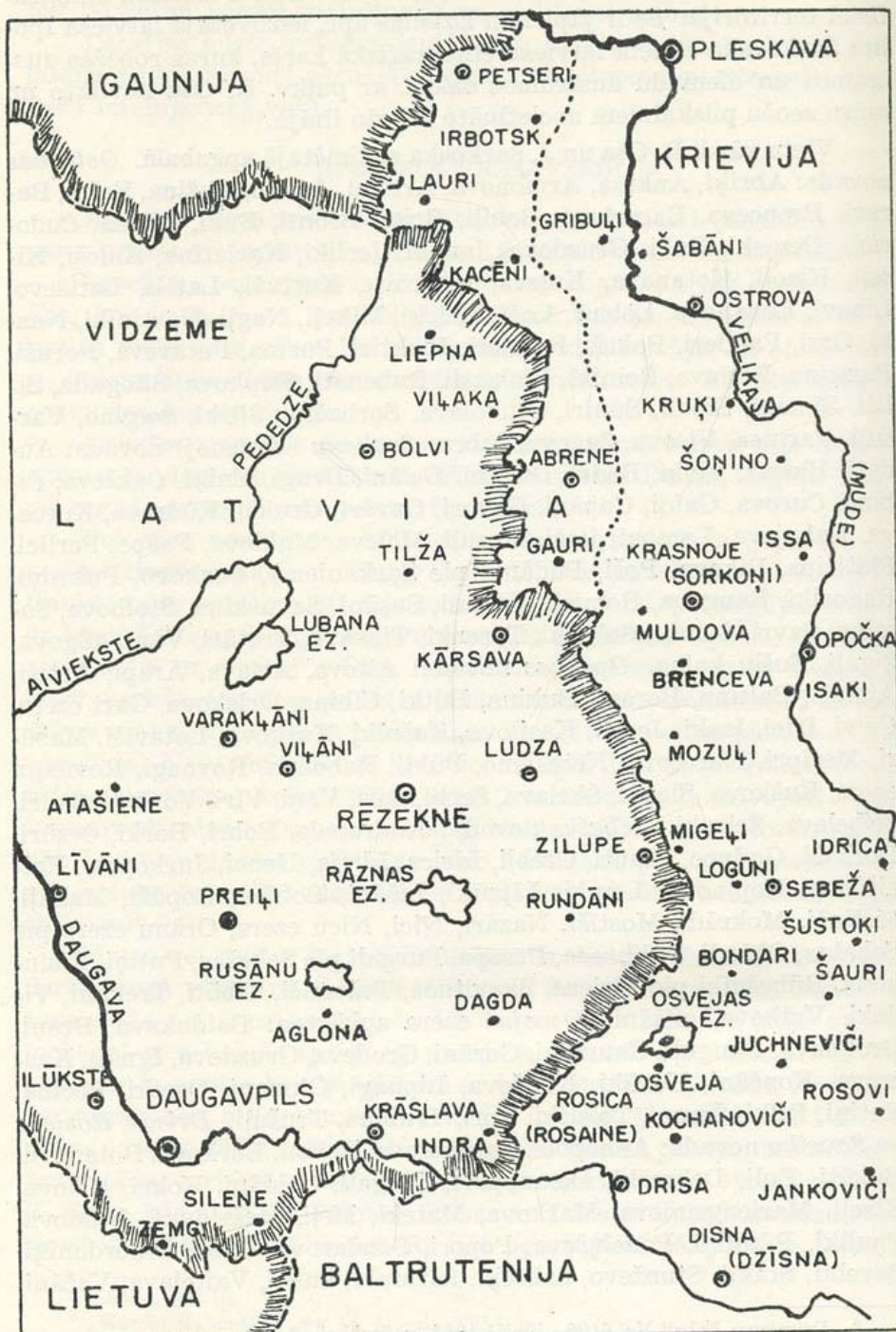
Mums vēl reiz ir jāaizrāda uz krievu vēsturnieka I. D. Beljajeva darbu, kurā vārdu pa vārdam teikts, ka Polockas zemes kolonizēšana turpinājās arī Rjurika pēcteča Vladimira Svjatoslaviča laikā un Polocka 10. g. s. beigās ap 980. g. varēja jau saukties gandrīz par krievu pilsētu. Ja pilsēta bija jākolonizē ar krieviem, tad tas rāda, ka krievu tur agrāk nav bijis, tur bija latvieši. Ir tikai jāšaubās, vai Polocka pirms krievu kolonizēšanas bija Latgales galvas pilsēta, bet neiespējama tāda varbūtība nav. Tāpat ir jāatceras vietu vārdu pētnieks K. Būga, kas saka, ka Polotes, Drisas un Dzīsna upju nosaukumi nav slavu, bet baltu. Pēc pulkv. R. Oša nesenajiem pētījumiem Dzīsna apgabals ir senlatviešu pilskalnu apjots un atrodas latviešu etnografiskā teritorijā. Še ir jāpiemin Dzīsna apr. iedzīvotāja latvieša Ipolita Šarkovska zīmētā latviešu etnografiskā karte, kurās robežas austrumos un dienvidu austrumos sakrīt ar pulkv. R. Oša novilkto un mūsu senču pilskalniem nocietināto robežu līniju.⁶

Vietu vārdi R. Oša un J. Šarkovska apzīmētajā apgabalā. *Ostrovos* novads: Abriķi, Ankina, Armonova, Artemi, Astaši, Aužina, Baiņi, Baravi, Brencēva, Barzolava, Bobiļi, Briģi, Bronti, Buki, Čibina, Čudorāni, Demēķi, Doki, Gruzdova, Janoki, Jerliki, Karlatina, Kaleši, Kiseļi, Kisoļi, Kotanava, Kuļeva, Kudrova, Kurtuši, Latiši, Latiševo, Libavi, Lobanova, Lobaši, Loti, Meleķi, Mikeļi, Nagļi, Nartinīki, Naski, Orzi, Panderi, Pokuļi, Pundori, Plaktiri, Purina, Putarova, Poruži, Puricina, Pezlava, Reiniki, Riskerdi, Rubenati, Slepkovala, Silogaila, Siliži, Sīmaņi, Sīpoli, Suniri, Stukolava, Sorbačipi, Šitiki, Šolģino, Varsuļi, Varnīca, Vicova, Žagova, Žobra. *Sarkanu* (Krasnoj) novads: Audati, Blesna, Bloki, Bodri, Dagāni, Delāni, Drugi, Eniķi, Čakševa, Čibina, Čurova, Gaidi, Gabāni, Gavori, Gavāri, Grukši, Kūdreva, Kurceva, Labajeva, Lamoni, Loši, Mozuļi, Moļeva, Muldova, Pašpe, Perlici, Platičipa, Pikova, Poši, Pudāni (pie Sarkaniem), Purkovo, Pušmiņi, Ragoziķi, Raugova, Romiši, Sukāni, Susāni, Savuškina, Stolbova, Šamina, Šavri, Šumiļi, Šulgūni, Terenki, Tiškava, Tretūti, Vāņi, Žagova, Žigaļi, Sušļu kalns. *Opočkas* novads: Altova, Arlava, Arapi, Artiši, Audaši, Baltina, Boravi, Bukina, Butki, Cibina, Driskova, Gari ezers, Grivi, Irici, Isaki, Jeroļi, Kasilova, Kašņiki, Kuškova, Lotavīši, Mašūri, Mezipri, Narotova, Netekšino, Pukļi, Rabolina, Rovņagi, Rovņagu ezers, Ruškova, Slepņi, Škelava, Šerbi, Šuri, Vaņi, Viri, Vorkuļi, Žadri, Žeibeļeva, Želzaki. *Sebežas* novads: Andropole, Bobri, Borki, Čezūri, Dorbaši, Gadupe, Glauti, Grebļi, Idrīca, Idrija, Iženci, Jurkopole, Kalniščeva, Kopinova, Lamki, Līpnīki, Lišāni, Lobāni, Lopūži, Makāļi, Mežinči, Mokrādi, Mostiši, Nazari, Nici, Nicu ezers, Orānu ezers pie Sebežas, Obžodi, Pežibreda, Prospa, Purgāļi pie Sebežas, Putiņi, Risinkova, Rūbežņiki pie Idrīcas, Skavituča, Težomiči, Tibūti, Trekāni, Vidaki, Vuikova, Zašāni. *Osvejas* ezera apkārte:

⁵ „Katoļu Kalendārs“, 44. lp. Upsala, 1954. g.

⁶ „Dzimtenes Balss“ Nr. 6, jūnijā 1954. g. Stokholmā.

Austrumu Latvija un pierobežas apgabali ar latviskiem vietu vārdiem.

Karte zīmēta pēc „Atlas Mira“ Moskva 1954. gada. Robeža rāda, ka padomju valdība no Latvijas ir atdālījusi Abrenes un no Igaunijas Petseri novadu.

Baidukava, Braņi, Broknava, Dauguļi, Gauriliņi, Gorāni, Grodeva, Gruzdova, Ignāli, Kastrova, Končāni, Kovāki, Kuliševa, Lipnagi, Okmaņi, Osetki, Pocina, Putiņi, Rilki, Šerepi, Tolstiķi, Tori, Trubina, Trušuļi. *Drisas, Rosicas un Saveiķu* novads: Anopole, Baradulava, Belāni, Borkova, Botanova, Bukāti, Buli, Debreški, Domnople, Čurgaļi, Geidāni, Kokri, Kelova, Kiseļi, Mariengrudova, Markova, Mateki, Meļi, Meželovka, Naidova, Pauļiki, Pikuliņi, Poneluševa, Popori, Sandarova, Speči, Smordonīki, Savelki, Stakļi, Stunževo, Šabreki, Šarmuki, Šuški, Vaitelava, Važāni, Veiduki, Vemni, Zeiki. *Drisas Kochanoviču* novads: Gaji, Gorbuļi, Česnopole, Klipanova, Karkalec, Lavrenava, Mīsnīki, Nazina, Sardīķi, Svolnas upe, Šauri, Šardīķi, Ščuņi, Taruleiki, Žiguļi. *Virzienā no Pidrujas uz Drisu* gar abiem Daugavas krastiem: Bāliņi, Baberiķi, Barkuti, Basuļi, Boberi, Borisi, Čemeri, Čurilova, Dadeķi, Daļi, Dargeļeva, Degučī, Durilovo, Druja, Genopole, Helenpole, Jermeli, Kazaki, Kedrica, Kruķi, Latiši, Lelešņi, Leonpole, Lipna, Lupandi, Mazaki, Mikova, Minkī, Misli, Petrenīki, Prūdņiki, Putri, Puštaļeva, Rozaline, Smulki, Smulkovo, Svolna, Staiķi, Šabeki, Šaltina, Šauri, Ščuņi, Tereki, Tereški, Torteli, Uzmeņi, Veiteļeva, Volta, Voitova. *Juchneviču* apkārtnē: Dabruti, Gloti, Kovāli, Kuri, Loti, Nici, Pičuli, Staiķi. *Dzīsnas* apkārtnē rietumu virzienā: Bosiņi, Girbāti, Ignatiki, Juiči, Korpači, Matuki, Orci, Pleiki, Popiņi, Pestūni, Ratāri, Rudaki, Statuļi, Sverdli, Tīčki u. c.⁷

Daļa ir tādu ciemu vārdu, kuŗi pazīstami visā Latgalē un pat pārējā Latvijā, piem., Audaši, Bāliņi, Buli, Čakševa, Dauguļi, Geidāni, Grebļi, Gruzdava, Ķekri, Končāni, Mīsnīki (Miesnieki), Nagļi, Purgaļi, Reiniķi, Rūbežņiki, Sīpoli, Staiķi, Varsuļi un daudz citi. Visi izrakstītie senie latgaļu vietu nosaukumi, kuŗus, tāpat kā daudzus neizrakstītos, redzama tendence krieviskot, piem. Abolšje — Abolši, Auzina — Auziņi, Brencovo — Brenči, Cynacylovo — Ciņucēlāji, Durilovo — Duriļi, Galikovščina — Galiķi, Kalniščevo — Kalniši, Lobanovo — Lobāni, Karkaļec — Karkaļi, Kazulin — Kazuļiņi, Milaškovo — Milaši, Mieželovki — Mežalauki, Silogaila — Silgaļi, Verelje — Vereļi, Vekšina — Vekšāni, Zilje — Ziļi un daudz citi. Dažas vietas ir nosauktas par „gorodec“, kas nozīmē pilskalns. Jau redzējām, kā pilskalni tie bija. Ir daudz vārdu, kuŗu saknes nozīme pieder abām valodām. Tie še nav minēti.

Blakus šiem lielais vairums īsti krievisku nosaukumu, piem., Dolgaja, Jermolajevo, Dvorišče, Krasnoje selo, Krivoselcovo, Medvedjevo, Ruskoje selo, Zarečje u. t. t. Vietām krieviskie nosaukumi tika doti latvisko vietā, kā to toreiz mēdza darīt. Nosaukumi Latiši, Lotaviši un Ruskoje selo rāda, ka bijuši divu tautību iedzīvotāji. Latgalisko nosaukumu ir aptuveni ap 25% — 30%, vietām vairāk, vietām mazāk. Visvairāk to ir Drisas novada Rosaines (Rosicas) apkārtnē.

POLOCKAS APGABALA IEDZĪVOTĀJI

Pētot mūsu senču apdzīvotās vietas, mēs nevaram pāriet gaŗām rakstiem, kas pēdējā laikā ir parādījušies par Polockas apgabala pagātņi. Ievēriību pelnī raksts, ievietots 1954. g. „Katoļu Kalendārā“, kas izdots Upsalā, Zviedrijā.

„Polockas apgabalu 13. g. s. sākumā vācu zobenbrāļu ordenis gribēja pievienot Livonijai, jo tas bija vēl latvisks; tur jau bija izplatījies kristiānisms grieķu katoļu ticības veidā. Ordenis uzdūrās uz stipru Polockas kņazīstes valdnieku pretestību, un tā Polockas apgabala latvieši gadu simteņus palika šķirti no Livonijas latviešiem. Tā paša 13. g. s. 1. pusē Polockas valsts sāka irt, un tā viegli padevās Lietuvas apvienotāja Mindauga varai. Pie Lietuvas Polockas apgabals palika ilgu laiku līdz pat 1772. g., kad tas nāca pie Krievijas. Tai pašā gadā pie Krievijas pievienoja arī Latgali, kuŗa pēc zviedru poļu kuŗa beigām 1629. g. skaitījās kā Lietuvai piederīga Livonijas vaivadija. (Tā tas ir redzams arī Lietuvas vēsturiskās kartēs).

⁷ Speciālā karta Europeiskoj Rossiji Vojenno Topografičeskogo Otdelo Generalnago Štaba. Izdana 1913. goda.

Lietuvas valsts laikos Polockas apgabalā nostiprinājās katolicisms. Pašā pilsētā mazo vecslavu koka baznīciņu vietā pacēlās skaisti mūra dievnami un klosteri, jezuītu ordenis palīdzēja sagādāt daudz grāmatu katoļticīgajiem u. t. t. Stāvoklis pēc 1772. g. spilgti mainījās. Valsts vara, kas atbalstīja katolicismu, bija zudusi, par tā uzturētājiem bija palikuši vienīgi garīgie ordeņi. Sevišķi aktīvi un latviešu gara dzīves veicinātāji bija jezuītu ordeņa brāļi. Sākās jauns katolisma posms, kad baznīca pati sāka meklēt atbalstu pie ticīgajiem, un tieši šinī laikmetā pēc gadu simtiem atkal atjaunojās sakari starp šķirtajām latviešu tautas daļām — inflantiešiem un polockiešiem. Jau agrāk acīgie jezuīti, pētīdami latviešu valodu, bija novērojuši, ka polockieši un inflantieši runā vienu mēli. Apzinādami Polockas novada latviešus, viņi redzēja, ka inflantieši kopā ar polockiešiem sastāda pietiekamu bazi grāmatniecībai un klāt iekalkulēja arī augšgaliešus un malēniešus, kas runāja to pašu mēli. No tā viņi redzēja, ka lielais vairums runā augšgaliešu dialektu, ko atzīmēja arī 1753. g. izdotajā evaņģēliju grāmatā „Evangelica Toto Anno“, kad tie par jaunu pārtulkoti vairāk lietotajā latviešu runas veidā.

Tieši pēc latgaļu apvienošanas, kad jezuīti ļāva cilvēkiem pašiem izvēlēties valodu un grāmatu Dieva godināšanai, Drisā, Dzīsnā, Osvejā, Sebežā, Polockā sāka atbalsoties tās dziesmas, kuņas dziedāja tagadējās Latgales draudzēs. Cēlās augšā gadu simteņiem iemidzinātais novads. Garīdznieki bija tie, kas atklāja polockiešu radniecību ar inflantiešiem.⁸

Sākot ar 1833. g., iznāca viens rīkojums pēc otra, kamēr dievkalpojums tika ieviesta slavu valoda un, beidzot, 1839. g. sarautas saites ar Romu. Simtiem katoļu draudžu pārvērta vispirms ūnijā, tad pravoslavijā (pareizticībā). Nu latvieši oficiāli tika pieskaitīti krieviem vai baltkrieviem. Tad latvieši sāka uzdot sevi par poļiem, jo tādā veidā varēja izglābties no pārvēršanas pravoslavijā. Bet kā poļi viņi nedrīkstēja baznīcā dziedāt savas dziesmas un rādīt savu lūgšanu grāmatu. Tā ļaudis bija spiesti pārkrievoties vai pārpoļoties.⁹

Visā tai joslā aiz Sebežas — Drisas līnijas dzīvoja latvieši pravoslavi, kuņi vienu laiku bija atgriezušies ūnijā un pēc tam pārgājuši katoļticībā, bet vēlāk ar varu piespiesti pāriet atkal pravoslavijā. Tomēr līdz dzimniecības atcelšanai 1861. g. viņi vēl bija saglabājuši savu valodu, paražas, dziedāja savas tautas dziesmas un dejoja savu iemīļoto lancaku. Viņi mīlēja Latgales pilsētu tirgus, tāpat kā latgaļi brauca uz viņu tirgiem, un abas puses — katoļticīgie latgaļi un pravoslavie latgaļi vieni otru sauca par saviem, vēlāk — saviem vitebskiešiem. Tikai vēlāk, asās pārkrievoties gadu desmitos, krievu skolas ietekmē jaunā audze sāka runāt krieviski. Krievu kolonistu tur nebija vairāk kā tagadējā Latgales vidienā ap Rēzekni.¹⁰

Vecākās paaudzes stāstīja, ka tagad tur dzīvo tādi latvieši, kādus mēs redzējām pārkrievotos pagastos Latgales ziemeļu daļā, Latvijas neatkarības laikā. Viņu pievienošanu Latvijai varēja izdarīt tikai Latvijas armija, ja tai nebūtu aizliegts iet tālāk par Zilupi vai Indru.¹¹ Polockas tirgos latgaļi sastapās ar ļaudīm, kuņi runāja latviešu mēli un redzēja sētas, kuņas neatšķīrās no zemnieku sētām Rēzeknes, Daugavpils vai Drisas apriņķos.¹² Pārmaiņas reliģ. dzīvē sakrīt ar faktiem Lietuvas un Krievijas valdīšanas laikos.

Novērtējot rakstu no zinātniskās puses, ir redzams, ka tas saskan ar krievu vēsturnieku V. E. Daņiloviča un J. D. Beljajeva ziņām par Polockas apg. latviskumu 10. un 11. g. s. A. Soboļevskis saka, ka 13. g. s. tur varējis būt daudz lietuviešu. (Jāpiezīmē, ka par lietuviešiem vēsturnieki bieži apzīmē visas baltu tautas). Līdzīgi uzskati bija arī mūsu Vilim Olavam, kas pētījumos par latviešu tautu atrod, ka 13. g. s. latviešu ciltis apdzīvojušas Daugavas labo krastu līdz Polockai. Lietuviešu

⁸ „Katoļu Kalendārs“, 46.—48. lp.

⁹ Ibidem, 49. lp.

¹⁰ Ibidem, 30. lp.

¹¹ „Katoļu Kalendārs“, 50. lp.

¹² Ibidem, 43. lp.

vēsturnieks A. Šapoka iet vēl tālāk un saka, ka 16. g. s. 2. pusē lietuviešu etnografiskā robeža bijusi tuvu Polockai. Apskatot 17. g. s., mēs jau redzējām, ka Polockas virsbīskapijas savstarpējos sūdzības rakstos tā gadu simta 1. pusē figūrē tīri latviski vietu vārdi un uzvārdi. No tā varētu secināt, ka latvieši Polockas apgabalā dzimto valodu tai laikā vēl būtu runājuši. Lasot rakstu, redzams, ka latvieši Polockas apgabalā nevien 18. g. s., bet arī 19. g. s. 2. pusē līdz pat dzimtlaiku atcelšanai nav bijuši pārtautoti un runājuši savu valodu. Pārtautošana sākusies tikai pēc dzimtlaiku atcelšanas 1861. g.

Šī pēdējā atziņa nav pamatota ne uz kādiem dokumentiem, statistikām vai citāda veida redzamiem pierādījumiem. Raksts gan norāda uz veco ļaužu nostāstiem, bet nav aizrādīts ne laiks, ne vieta, ne personas, kuŗas kā aculiecinieki par to būtu ziņojušas, tāpēc vēl nevaram runāt par Polockas apgabala latvisko seju nesenā pagātnē. To pašu var teikt par Dzīsna apgabalu. Pati Dzīsna pilsēta ir veca un atrodas Daugavas kreisajā krastā pie Dzīsna upes ietekas starp Drisu un Polocku. Ja A. Soboļevskis 13. g. s. Polockas tuvumā atrod daudz lietuviešu resp. baltu, tad Dzīsna apgabalā to vajadzēja būt vēl vairāk. Apgabals senatnē bija baltu apdzīvots, par to mums ir pierādījumi, bet trūkst ziņu par tā latviskumu vai lietuviskumu nesenā pagātnē. Dzīsna apriņķis ir liels un līdz 1. pasaules kaŗam administrātīvi piederēja pie Viļņas gubernas. Samērā objektīvā Lebedkina statistika 1861. g. Dzīsna apr. uzdod tikai 2,1% lietuviešu, bet latviešu nav nemaz. Viļņas gubernā lietuviešu 1861. g. bija 56,0%, tātad absolūtais vairākums. Taisni Dzīsna apriņķis bija tas, kas lietuviešu % visā Viļņas gubernā vilka uz leju, bez tā lietuviešu % tur būtu bijis augstāks. Pēc 1920. g. 12. jūlija miera līguma ar Pad. Savienību Lietuva atteicās no Dzīsna apriņķa.

POLOCKAS LAIKMETS LATGAĻU GARĪGAJĀ DZĪVĒ

Kad Latgale 1772. g. nonāca zem Krievijas, sākās jauns posms Latgales garīgajā dzīvē. Lai šīnī provincē arī ārpus Lietuvas — Polijas varētu saglabāt katolicismu, garīgie ordeņi attīstīja vēl nebijušu aktivitāti. Sākās Polockas laikmets, par kuŗu nav rakstījuši ne vēsturnieki, ne literātūrvēsturnieki, jo tas laikmets nav neviena pētīts. Nav ar nekāds brīnums, jo latviešu novadu vēsturiskie likteņi ir bijuši tik dažādi, ka vidzemnieki pirms Latvijas tapšanas Latgali uzskatīja par krievu zemi. „Iesim krievos“, nozīmēja iet pār Aiviekstei vai Pededzei Latgales pusē. Bija arī citāds uzskats un jēdziens par latgaļiem: ticības dēļ viņus uzskatīja par poļiem vai leišiem. Tā bija no zviedru laikiem uzglabājusies psiholoģiska robeža, tāpēc vidzemnieki nedomāja un nezināja, kur austrumos beidzas Latgales robeža. Tas pats bija ar latgaļiem pašiem, kuŗi savā laikā domāja, ka aiz Sebežas un Osvejas sākās plaša krievu zeme, tāpat kā aiz Drisas.

Bet kad latgaļi tika pievienoti Krievijai, viņu skati pievērsās jaunam centram Polockai, no kurienes nāca viņu mēlē izdotās grāmatas. Polocka kā vecākais un garīgais centrs uzņēmās šo grāmatu apgādi. Tie bija pēdējie jezuītu darbības gadu desmiti, kad viņi, paredzēdami darbības izbeigšanu, visus savus spēkus veltīja latviešu garīgās dzīves nostiprināšanai. Šo posmu latgaļi var saukt par garīgās dzīves ziedu laikiem, kad nodibinājās viņu katoliskā mentalitāte un tautiskā apzināšanās. To īpaši veicināja likteņu kopība ar polockiešiem, kas pavēra plašāku skatu dzīves telpā. Šis laikmets bija tik svarīgs visiem latgaļiem un arī polockiešiem, ka 1861. g. pati krievu valdība Drisas apriņķi pieskaitīja latviskiem apriņķiem, kā to jau arī agrāk redzējām.¹³

Tas tikai vēlreiz pierāda, cik vājas zināšanas un liels intereses trūkums etnografiskos jautājumos un pat vēsturē ir bijis mūsu politiķiem Latvijas valsti dibinot, kad tie 1922. gadā izvēca latviešu kaŗaspēku pat no pašu krievu atzīta latviska Drisas apriņķa. Kā jau agrāk minēts, nelīdzēja iedzīvotāju asaras un lūgumi, lai latvieši neaiziet.

¹³ „Katoļu Kalendārs“, 46. lp. Upsala 1954. g.

Cik svētīga ir bijusi Polocka latgaļiem, liecina trijos gadu desmitos tur pie jezuītiem iespiesto grāmatu saraksts latviešu valodā.

1. Mociba katoliszka, 1775. g., citi izdevumi 1821. g. un 1861. g.
2. Padumoszonas un Lyugszonas ap citeyszonu Kunga Jezu Christa, 1796. g.
3. Krista cielsz, 1799. g., citi izdevumi 1821. g., 1849. g., 1856. g., 1857. g., 1867. g. un 1870. g.
4. Lyugszonas ap dzieyvoszonu Kunga Jezu Christa un kolposzanas par menesi Mai da Jumpraway Maryay, taipat da Sw. Franciuskam, 1799. g., citi izdevumi 1801. g., 1821. g., 1849. g. 1864. g.
5. Dzismes Swatas, 1801. g., 1821. g., 1833. g., 1839. g., 1845. g., 1854. g., 1862. g., 1863. g., 1864. g., 1867. g. un 1871. g. Tās pašas dziesmas minētas citos avotos arī 1786. g. un 1798. g.
6. Rituale Sacramentorum, 1802. g. — grāmata sacerēta īsti tuteišu apgabaliem latīņu, vācu, latviešu, lietuviešu, poļu un baltruteņu valodās.
7. Wyssa Moccieyba katoliszka, 1805. g. un 1863. g.
8. Cylwaks ikszkigs aba mocieyba ab korribom cylwaka, 1808. g.
9. Kawieklis piestieygs aba piestieyga Mocieyba ab Numani Diwa Kunga, ab Layku ab Nowi un ab Myužieybu, 1808. g.
10. Lyugszonas uz Guda Diwa Kunga ikszan tryadibas winiga Wissu Swatokas Jumprowas Maryas un Diwa Swatu. Ar dzismem un eysu Katoliszku mocieybu, 1811. g., 1820. g., 1833. g., 1836. g., 1839. g., 1845. g., 1858. g., 1860. g., 1862. g. un 1867. g.
11. Eysas Lyugszonas un dzismes, 1824. g. (Visvairāk iespiesti izdevumi drukas aizlieguma gados).
12. Gromota brolistes wysuswatokas sirdes Jezu un Maryas, 1829. g., 1849. g., 1856. g. 1862. g. un 1867. g.

Augšā minētās grāmatas runā skaidru valodu, ka visu garīgo kodolu latgaļiem devušas Polockā iespiestās grāmatas. Tur ir visvairāk lietota dziesmu grāmata Dzismes Swatas un pirmā plašā lūgšanu grāmata, kuŗas abas vēlākos gadu desmitos tika apvienotas vienā lielajā *Pilneiga Lyugszonu Gromota*. Tā bija latgaļu katoļu garīgā universālgrāmata ar 844 lapas pusēm, neskaitāmas reizes iespiesta gan legāli, gan drukas nolieguma laikos Rīgā, Cēsīs, Jelgavā, Tērbatā, Tallinā, Helsinkos, Viļņā, Klaipēdā un Tiltzītē, varbūt arī vēl citās vietās, kas nav atklātas, kamēr tā bija vismaz vienā eksemplārā katrā sētā. No tās lappusēm mācījās burtot *trīs latgaļu paaudzes*, jā, pat Latvijas valsts sākumā. Šī biezā grāmata bija neatņemama daļa tam latgaļu māmiņas tēlam, kas ar baltu lakatiņu galvā un biezo grāmatu padusē ik svētdienas gāja uz baznīcu un mēroja garus ceļus uz atļaidām citās baznīcās, sevišķi uz Aglonu.

Polockas izdevumā redzam arī visplašāko un metodiski labāk sastādīto ticības izskaidrojumu: M. Rota „Wyssa mocieyba katoliszka“, kā tas jau agrāk minēts, grāmatā atrodam Sv. Sakramenta ritus, sākumu Kristus moku ceļa iešanai, Jēzus sirds godināšanu, skaistos maija mēneša dievkalpojumus Jaunavas Marijas godam — dziedāšana pie ciema krusta un pienākuma lasīšana katrai dienai, kas bija visskaistākā tradīcija mūsu zemē u. t. t. Pie visa tā nāca klāt priest. Baginska dzejiskā valodā uzrakstītas meditācijas, kā arī Mācība ap cilvēka kārībām ar daudz raksturīgām bildēm, kur mākslinieks zīmējis dažādas cilvēku fizionomijas un attēlojis, kas tanī brīdī risinās cilvēka sirdī, resp. dvēselē, vai viņš tuvojas jeb attālinās no dievišķā.

Tādējādi redzam, ka Polockas laikmets ir izveidojis latgaliešu garīgo dzīvi visās detaļās, kādas pastāvēja mūsu zemē līdz pēdējam laikam. Polockas laikmetam ir liela nozīme, ka tas devis pirmos latviešu priesterus. Daudzi brīnās, kāpec garīgo semināru nodibināja Krāslavā, bet nevis kaut kur tagadējā Latgales centrā un pirmā jezuītu nodibinātā ģimnazija Daugavpilī tika pārcelta nevis uz Rēzekni, bet arī uz Krāslavu. Tas tāpēc, ka Krāslava bija tuvāk Polockai un Krāslava iznāca vairāk

latgaļu apdzīvoto zemju vidū nekā Rēzekne. Šis ir pierādījums, ka Polockas apgabals tanī laikā vēl vairākumā bija latvisks.¹⁴

Priesteri prata apkārtējo dzimtlaužu valodu. Viņi sarakstījuši vairākas nezināmo autoru grāmatas. Viņi, kā liekas, ir strādājuši Polockas spiestuvē, no kurienes nāca grāmatas stingri ieturētā tā laika ortografijā un pareizā valodā, kas ļoti atšķiras no Viļņā un citur iespiestajām kļūdainajām grāmatām. Tas bija latviskuma atdzimšanas laiks, un visas pazīmes rāda, ja tādi labvēlīgi apstākļi būtu turpinājušies, neviens nebūtu teicis, ka Polockas apgabals ir krievisks.

KULTŪRĀLO PASĀKUMU IZNĪCINĀŠANA

Tāpēc arī sākās krievu uztraukums. Krievu ķeizari, kuŗi pēc Napoleona karjiem un Vīnes kongresa 1815. g. bija uzņēmušies starptautisko policistu lomu, ar bažām vēroja, ka katoļu garīgie ordeņi sāk izēst lielo Krieviju no iekšpuses: krievu provinces nevien katolizējās, bet tur sāka mosties sen rusificētās tautas. Kā reakcija jezuītu darbībai dzima slavofilu teze — viens cars, viena tēvzeme, viena valoda. Tas rezultāts bija katoļu garīgo ordeņu slēgšana 1824. g. Polockas spiestuves gan vēl turpināja izdot latviešu grāmatas līdz 1829. g., bet tad pēkšņi apstājās. Krievu dusmas gāzās pār katoļu rosīgumu. Polockas novadā pag. gadu simta 30. gados tie sāka trakot ar lielu niknumu. Lai atgrieztu Polocku pie krievu zemēm, vajadzēja izravēt katolicismu un uzspiest pravoslāviju. Latgales austrumu novados sākās drūmie, bargie laiki, kas ar katru gadu desmitu viņus tuvināja lielajai traģēdijai — iznīcībai.¹⁵

Šinī nodaļā tāpat lasām par Polockas apgabala latvisko seju vēl 19. g. simtā. Vispirms tiek aizrādīts, ka par Polockas laikmetu neviens nav interesējies, neviens to nav pētījis, nekas par to nav rakstīts. Tā ir taisnība. Par attiecībām ar vāciešiem ir pētīts un rakstīts ļoti daudz, par attiecībām ar slāviem jau daudz mazāk, bet interese par mūsu austrumu apgabaliem bijusi ļoti maza. Tā sāk rasties tagad. Līdz šim nekas nav rakstīts par Polockas jezuītu ordeņa latvisko darbību, tāpēc ir apsveicams katrs mēģinājums to darīt.

Sakarā ar jau minēto Dzīsna apr. latvieša Ipolita Šarkovska „Dzimtenes Balsī“ 1954. g. ievietoto latviešu etnografisko robežu karti, parādījās arī attiecīgs raksts, daļu no kuŗa nevaram pamest neievērotu: „Uz kartes pārredzami latviešu novadi Pad. Savienībā un Polijā. Puslīdz pārkrievotie un pārpoļotie novadi simtiem gadu ir uzglabājuši tīri latvisku upju, ezeru, pilsētu un citus nosaukumus, piem., Sebeža, Idrīca, Osveja, Polote, Drīsa, Druja, Dzīsna, Vējova, Seņo, Mēri, Pogosti, Rimšāni un daudz citi. Tie runā skaidrāku etnografisku valodu nekā Rēzekne, Ludza, Cēsis, Rīga, Jelgava un Kuldīga. Rodas neapšaubāms priekšstats par seno latviešu valsti un Polotes valdniekiem, tās cīņas ar vāciešiem un atlikušās valsts daļas pievienošanu Lietuvas savienībai.¹⁶

Par Polotes resp. Polockas valsts latvisko seju sirmajā senatnē mēs nešaubāties: tur mums ir pietiekami daudz pierādījumu. To trūkst tikai par valsts austrumu daļas — Polockas un Dzīsna apr. neseno latvisko pagātni, t. i., 18. un 19. g. s. Citādi tas ir ar Polockas valsts rietumu daļas — Drīsas un Sebežas apriņķiem, kur latvietība pilnīgi ir uzglabājusies vēl nesēnā pagātnē un daļēji līdz pat mūsu dienām. Par to mums, kā jau redzējām, ir ne mazums liecību. Varam pievienot vēl vienu mons. J. Velkmes darba izvilkumu par latviešu pārpoļošanu. J. Velkme ir pētījis mūsu austrumu apgabalu vēsturi un pārtautošanas jautājumu. Starp citu viņš raksta: „Ar Latgales — Daugavpils, Drīsas, Rēzeknes, Ludzas un Sebežas apriņķu pievienošanu Krievijai 1772. gadā latvju tauta daudz zaudēja. Daugavpils (Latgales) bīskapija bija likvidēta 1772. gadā. Latgale pievienota Mohiļevas archibīskapijai. Slēgts bija Krāslavas garīgais seminārs, slēgtas ģimnazijas Krāslavā,

¹⁴ „Katoļu Kalendārs“, 45.—48. lp. Upsalā 1954. g.

¹⁵ Ibidem, 48.—49. lp.

¹⁶ „Dzimtenes Balss“ Nr. 6 jūnijā 1954. g. Stokholmā.

Daugavpilī, tie gaismas avoti, kas spodrināja jaunās paaudzes prātus, daiļoja sirdis. No Mohiļevas uz Latgali nāca svešautieši garīdznieki, kas latviešu valodas nepārvaldīja.

Tas pats sakāms par Lukstu (Ilūkstes) un Breslavas apriņķiem. Kamēr Lukstos darbojas jezuītu ordenis ar savu vidusskolu, tik ilgi skanēja latviešu valoda to apriņķu baznīcās un tautā. To stāstīja šo apriņķu vecā paaudze, to apstiprina latviskie uzvārdi: Purviņi, Vanagi, Smeltes, Valpēteri, Kokiņi u. c. To nepārprotami apstiprina Lukstu dekāns Tumulēvičs ar savu rakstu Kauņas bīskapam 1857. g. Kauņas bīskaps Volončevskis (viņš bija mums jau pazīstamais lietuvietis Valančius) dedzīgi apkaņoja degvīna lietošanu. Tam nolūkam viņš nodibināja speciālu sātības biedrību un 1857. g. iesūtīja gana rakstu Lukstu un Breslavas apriņķu garīdzniekiem nolasišanai baznīcās. Tad dekāns Tumulēvičs tanī pašā gadā rakstīja Kauņas bīskapam garu paskaidrojumu, pasvītrodams, ka viņa raksts izdots laikā un vajadzīgs, bet tas ir poļu valodā, turpretim dekānāta ticīgie ir latviešu tautības, tie runā atsevišķā latviešu valodā, poļu valodas nepārvalda, tāpēc nolasīt tos baznīcās nebūtu nekādas nozīmes. Minētais raksts vajadzīgs, bet latviešu valodā. Bīskaps atļāva rakstu dekānam Tumulēvičam tulkot latviski, un tas tika nolasīts Lukstu dekānāta baznīcās.

Pēc dekāna Tumulēviča nāves uz Ilūksti tika atsūtīti dekāni, kas nezināja latviešu valodas... Izpildot krievu valdības 1865. g. priekšrakstu, Lukstu dekānāta garīdznieki sprediķus baznīcās lasīja no valdības cenzētas un piesūtītas grāmatas poļu valodā „Kazanie Ks. Bialobrzeskiego“. Latviešu katoļu vidusskola Lukstos tika pārvērsta poļu skolā. Par līdzekļiem skolas uzturēšanai gādāja Pilskalnes grāfs un dekāns. Lukstu apr. augšdaļa (mums jau daudzkārt minētā pārtautotā austr. daļa) tika izņemta no latvju tautas ietekmes un Breslavas apriņķis no latvju tautas pilnīgi atrauts un iekļauts svešā valstī.¹⁷

Rakstā redzams, ka latvieši pag. gadu simta vidū dzīvojuši visā Ilūkstes apr. (arī austrumu daļā) un pat Breslavas (lietuviski Breslaujas) apriņķī. Kas attiecas uz pēdējo, tad tas ir iespējams, ka tur toreiz dzīvoja latvieši, tāpat kā tagad Ilūkstes apriņķī dzīvo latvieši un lietuvieši. Latvieši būs dzīvojuši Breslavas apr. ziemeļaustrumu daļā, tuvāk Ilūkstes, Daugavpils, Drisas un Dzīsna apriņķiem, kā tas arī ir redzams pēc pulkv. R. Oša un I. Šarkovska novilktajām latviešu etnografiskajām robežām.

Lietuvieši vēl šobaltdien dzīvo Breslavas apr. vidienā ap Breslavas un Vīdžu pilsētām un sevišķi rietumos no tām. Lietuviešiem, kā jau redzējām, poļu okupācijas laikā tur bija savas organizācijas un skolas, bet vācu okupācijas laikā, kad Vīdžu pilsētu ar plašāku apkārtni pievienoja Lietuvas ģenerālapgabalam, tur tūlīt atvēra progimnaziju.

Tālāk mons. J. Velkme savā rakstā saka: „Krievijas valdība ar savu 1863. g. priekšrakstu noliedza Latgales baznīcās sprediķus latviešiem savā valodā, t. i., Daugavpils, Drisas, Rēzeknes, Ludzas un Sebežas apriņķos. Bet 1865. g. tā piesūtīja visiem draudžu garīdzniekiem priekšrakstu, nosakot baznīcās lasīt sprediķus poļu valodā „Kazania Ks. Bialobrzeskiego“. Latgales garīdznieki visumā šo valdības priekšrakstu noraidīja, izņemot Posines, Pustines, Osvejas draudzes un Drisas apriņķi. Tur draudzes padevās valdības priekšrakstam, sprediķus lasīja poļu valodā no augšā minētās grāmatas... Sprediķiem pievienoja poļu dziesmas u. t. t. Tādā veidā minētās draudzes tika pārpoļotas.

Drisas apriņķī komunistu laikā mātes bija par ģimenes apstākļu garīgās dzīves veidotājām. Iesākumā, 1920. — 1922. gadā, no Latvijas vēl pārnesa pār robežai lūgšanu grāmatas, rožukroņus. Bet vēlāk jau bija pārtraukta visa veida satiksme ar Latviju.

¹⁷ „Dzimtenes Balss“ Nr. 10 oktobris 1954. g. Stokholmā.

LATVIEŠU DIEVKALPOJUMI DRISAS APRINĶĪ

Indras mācītājs Gailēvičs 1941. g. septembra pirmā svētdienā arī bija savā Indras baznīcā pateicis no kanceles: „Nākošajā svētdienā es turēšu dievkalpojumu Rosaines (Rosicas) baznīcā, pie tikšanās par to jūs pasakait rosainiešiem. „Nākošā svētdienā (septembra otrā) mācītājs Gailēvičs un daži citi garīdznieki nobrauca uz Rosaini. Saplūdis milzums cilvēku! Dievkalpojums bija jātur ārpus baznīcās, lai tauta tanī varētu piedalīties. Visi garīdznieki no agra rīta klausījās grēku sūdzes. Pulksten 11 svinīgā misa laukumā, tur uzcelts grezns altāris, tas grima zaļumos, ziedos, mirdzēja neskaitāmas sveces. Ticīgo jūra pildīja laukumu. Garīdznieks iesāka svēto Misu. Raudošas balsis pāršalca laukumu, teica Debesu Tēvam pateicību, ka vēl ļauts piedalīties dievkalpojumā. Asaras plūda arī pār garīdznieku vaigiem! Ticīgo asaras bija tik satriecošas, ka pat jaunatne, kas audzināta pret visu dievišķo, krita ceļos un lūdza Dievu. Pēc svinīgās procesijas garīdznieki nokristīja pie 1000 cilvēku. Šie svētki turpinājās 3 dienas ar tādu pašu dedzību, ar tādu pašu mīlestību uz Debesu Tēvu.

Šos labos mūsu tautas bērnus, kas bargu laiku aukās bija atrauti no latvju tautas mātes sirds, Satversmes sapulce, par kuŗu tik daudz tiek runāts, ar savu neprašas roku nogrieza no latvju tautas organisma, nodeva krievu boļševikiem.¹⁸

Kā jau lasījām, latviešu dievkalpojumus 1941. g. vasarā Osvejas, Rosicas un Saveiķu draudzēs ir noturējis arī bīskaps B. Sloskāns.

Latgaļu un augstaišu ciltīm Latvijas un Lietuvas vēstures tecējumā abu radu tautu likteņos ir bijusi ļoti liela un izšķiroša nozīme.

Kaut gan viņu dzīvā organismā sistas dziļas brūces, viņu rindas palikušas retākas, viņu dzimtene šaurāka, viņi godam palikuši savās vietās, tā pasargādami savus pārējos brāļus no svešinieku uzmācības.

PERIODIKA, KUĀRĀ IEVIETOTI VĒSTURISKI RAKSTI

1. Ateitis, 1941—1944.
2. Bielarusski Holas, 1942.
3. Daugavas Vēstnesis, 1942—1944.
4. Das Innland, 1852.
5. Dzimtenes Vēstnesis, 1911.
6. Draugas, 1951—1957.
7. Jaunākās Ziņas, 1939.
8. Katoļu Kalendārs, 1954.
9. Krivule, 1948.
10. Laiks, 1951.—1957.
11. Menskaje Gazeta, 1942.
12. Naujoji Lietuva, Viļņā 1941—1944.
13. Vilniaus Aidas, 1916.
14. Vilniaus Balsas, 1939.
15. Vilniaus Rytojus, 1934—1938.
16. Vilniaus Žinios, 1905.
17. Tarybų Lietuva, 1940.
18. Vera i Žizņ, 1938.

¹⁸ „Dzimtenes Balss“, 9.—10. lp., oktobris 1954. g. Stokholmā.

DARBĀ IZLIETOTIE AVOTI UN MATERIĀLI

1. Akty, izdavamēji Viļenskoj archeolog. kommissijej.
2. Balodis, Fr. un Šmits, P. „Latvieši“.
3. Brastiņš, E. „Latvijas pilskalni“.
4. Boļšaja Enciklopedija.
5. Brokgauz „Russkij Enciklopedičeskij Slovar“.
6. Daugavpils dzimtsarakstu nodaļas akti Latvijas neatkarības laikā.
7. Čerty iz istoriji i žizņi litovskago naroda.
8. Ekerta, Korevas, Lebedkina un Ritticha statistiskie dati, 1861—1864.
9. Grīvas pilsētas dzimtsarakstu nod. akti Latvijas neatk. laikā.
10. Istoriko - juridičeskije materialy.
11. Keppen, O. „Materiali k voprosu o pervonačaļnoj rodiņe indo - jevropeiskich i finno - ugrskich pļemjon“.
12. Kirkor, A. K. „Akty, izdavajemyje vysočajšej komissijej v Viļņe“.
13. Kleintjenss, Dr. „Latvijas vēsturiskie avoti Jezuītu Ordeņa aktos“.
14. Koje čto iz zaņatij jepiskopa Pavla“. 1842.
15. Krievijas visp. tautas skaitīšanas dati 1897. gadā.
16. Krievijas policijas ziņas 1909. gadā.
17. Latvijas visp. tautas skaitīšanas dati 1920. g., 1925. g., 1930. g. un 1935. g.
18. Latvijas valsts statist. pārvaldes ziņas par 1939. g.
19. Latvijas statistiskās pārvaldes demografijas nodaļas ziņas par 1941. g.
20. Latvijas ģimeņu archīvs par Balbinovas, resp. Piedrujas, Bukmuižas, Istras, Pasienas, Pustiņas un Rundānu draudzēm.
21. Latvijas izglītības pārvaldes Ilūkstes, Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Abrenes apr. skolu pārskati, 1941. g. — 1944. g.
22. Lietuvos sienos rytuose ir pietuose.
23. Lietuvas statist. pārvaldes demografijas nod. ziņas uz 1. janv. 1941. gadu.
24. Lietuvas 2. visp. tautas skaitīšanas dati 1942. gadā.
25. Lietuvju Enciklopedija.
26. Litovskaja Metrika.
27. Litva i Rus.
28. Ludzas apriņķis senāk un tagad.
29. Materialy antropolog., archeolog. i geograficzne. Tom. 3.
30. Mitteilungen aus der Gesch. Liv., Est. un Kurlands.
31. Ordinacija korolevskich pušč 1871. goda.
32. Ordinacija pušči jego kor. mil. Konjavskago i Dubickago 1640. goda.
33. Pamjatnaja knižka Viļenskoj guberniji na 1853. god.
34. Pamjatnaja knižka Vitebskoj guberniji.
35. Polska i Litwa.
36. Plater, S. Statistiskie dati par 1825. gadu.
37. Rēzeknes dzimtsarakstu nodaļas akti Latv. neatkarības laikā.
38. Słownik geograficzni krolewstwa Polskiego. Tom 5.
39. Stolņanskij, N. „Devjatj gubeņij zapadnago russkago kraja.
40. Stosunki litewsko - polskie na diacezji Wilenskiej.
41. Srykowski, M. „Kronika polska, litewska, žmodska i wszystkiej Rusi“.
42. Trautwetter, E. „Ethnographisches ueber die Letten, lithauer un alten Preusen“.
43. Tyszkiewicz „Badania archolog. w dawniej Rusi Litewkiej“.
44. Viļenskij Vremennik. Kņiga 4.
45. Vitebskaja Starina. Tom. 4.
46. Wykaz miejscoosci powiatu Oszmanskiego. 1839.
47. Zapiski Russkago Imperatorskago Geografičeskago Obščestva.
48. Trautwetter, E. „Das Oberland Kurlands“.

DARBĀ IZLIETOTĀ VĒSTURISKĀ LITERĀTŪRA

1. Balinski, M. „Starožitna Polska“. Tom. 3.
2. Baumanis, E. „Leiši“. Rīga 1902.
3. Batjuškov, P. N. „Belorussija i Litva“. 1890.
4. Beļajev, I. D. „Očerki istoriji severo - zapadnago kraja Rossiji“.
5. Bielenstein, A. „Reiseskizzen aus dem Oberlande“.
6. Biržiška, M. Lietuvių Žodis. „Na posterunku Wilenskim“.
7. Bystron, J. „Nazwiske polskie“.
8. Bračs, J. „Iz aistu vēstures“.
9. Būga, K. „Die Vorgeschichte der aistischen Staemme in Lichte der Ortsnahmen forschung“. „Kalba ir senove“.
10. Bukšs, M. „Drukas aizlīgums latgaļīm“. 1949.
11. Cīcenas, J. „Vilnius tarp audrų“.
12. Daņilovič, V. E. „Očerki istoriji Polockoj zemļi“.
13. Eberts Reallexikon „Baltische Voelker“.
14. Heideman, O. „Istorja powiatu Breslawskiego“.
15. Herrmann, Fr. „Statistische Schilderung Russlands“.
16. Jakubowski „Język Kowenski“.
17. Jankowski „Powiat Oszmianski“.
18. Jaroszewich, J. „Obraz Litwy“.
19. Kajaļovič, M. O. „Čteņije po istoriji zapadnoj Rossiji“.
20. Kantrimas, J. „Lietuvių pavardės ir jų kilme“.
21. Kemps, Fr. „Latgalieši“. Rīga 1910. g. un „Latgales likteņi“. Rīga 1938.
22. Kļučevskij, V. „Kurs russkoj istoriji“.
23. Korwin - Miliewski „Uwagi o konflikcie językovim polskim i litewskim w diacezji Wilinskiej“. 1913.
24. Kosciłkowski, St., Rydzewski, Br. i Zawadski, Wl. „Wilno i zemia wilenska“.
25. Ķaune, N. „Leišu un poļu laiki Livonijā“.
26. Manteufel, G. „Inflanty Polskie“.
27. Muļukov „Očerki po russkoj kuļture“.
28. Meuvret, J. „Hist. des Pays Baltiques“.
29. Olavs, V. „Latvju tauta“.
30. Puzinas, J. „Baltų protėvynės problema“.
31. Sacharov, S. P. „Pravoslavnaja ceŗkov v Latgaļiji“.
32. Savickas, P. „Kaip lenkintas Vilniaus kraštas“.
33. Syrakomla „Wyceczki po Litwie“. 1857.
34. Skujenieks, M. „Latvija. Zeme un tauta“.
35. Stankevič, V. „Sudjby narodov Rossiji“. Berlin 1921.
36. Strikowski, A. „Geografija ziem dawniej Polski“. „Sarmacja Europeiska“.
37. Svenne, O. „Vecā un jaunā Latgale“.
38. Šapoka, A. „Lietuvos Istorija“.
39. Škeljanak „Da metadologiji gystoryi Belarusi“. 1942.
40. Šliupas, J. „Lietuvių tauta“.
41. Schiemann, Dr. „Russland, Polen un Lievland bis ins 17. Jhd.“.
42. Turčinovič „Obozreņije Belarussiji“.
43. Turska, Halina „O powstaniu polskich obsharow językowich na Wilenszczenie“.
44. Tyszkiewicz „Brzegi“.
45. Wasilewski, L. „Litwa i jej ludy“. „Kresy Wschodnie“. „Die Ostprovinzen des alten Polenreichs“. „Die nationalen und kult. Verhaelnissen in Westrussland“.
46. Veselis, J. „Trimdas rakstnieki“. Otrā daļa, 1947.
47. Werbelis, K. „Russisch Lithauen“.
48. Volter, E. A. „Materialy dla etnografiji latsyškago pļemeņi Vitebskoj guberniji“. 1890.
49. Zālītis „Latvijas vēsture“.
50. Zavoloko „O staroobrjadcach goroda Rigy“.
51. „Z okolic Dzwiny“.
52. Mag. hist. V. Kalniņa manuskripts par Livonijas robežu jautājumu.

SATURA RĀDĪTĀJS

lp.

Pirmā nodaļa **7**

AISTU JEB BALTU TAUTU IZCELŠANĀS

Kopējā nosaukuma jautājums

Teorija par baltu izcelšanos no romiešiem, ģermāņiem un slaviem

Baltī ir atsevišķa indoeiropiešu tauta

Otrā nodaļa **9**

BALTU APDZĪVOTĀ TERRITORIJA

Pirmatnējā dzīves vieta

Baltu teritorijas izplešanās

Baltu pirmtautas sadalīšanās atsevišķās tautās

Valodu robežas

Senie baltī cittautu zinātnieku apgaismojumā

Senie baltī latviešu un lietuviešu zinātnieku apgaismojumā

Trešā nodaļa **14**

SLAVU IESPIEŠANĀS BALTU TERRITORIJĀ

Slavizācijas sākumi 6. un 7. g. s. pēc Kr.

Baltī paliek savās dzīves vietās

Ceturtnodaļa **16**

GALINDI

Dzīves vieta un liktenis

Piektā nodaļa **17**

JATVINGI UN VIŅU DZĪVES VIETA

Ilgās brīvības cīņas

Jatvingu valodas robežas

Upju un vietu nosaukumi Jatvingijā

Slavisko vietu vārdu rašanās

Jatvingu pārslavizēšanas iemesli

Jatvingu tautas liktenis

Ziņas par jatvingiem 19. g. s. 2. pusē

Sestā nodaļa **25**

PRŪŠU BRĪVĪBAS CĪŅAS

Dzīves vieta un kaimiņi

Prūšu cīņas ar poļiem

Prūšu cīņas ar vāciešiem

Prūšu liktenis

Lietuvieši austr. Prūsijā

Septītā nodaļa **30**

BALTU NACIONĀLAIS STĀVOKLIS AUSTRUMOS LĪDZ LIETUVAS VALSTS TAPŠANAI UN VĀCU IENĀKŠANAI 13. G. S.

Sakari ar Pleskavas un Polockas slavu valstīm

Baltu apdzīvotās zemes 10. g. s. sniedzās līdz Polockai

Austrumbaltī pieņem grieķu katoļu ticību

Saskare ar Smoļenskas valsti. Slavizēšanās sākumi

Baltruņi ir baltu un slavu sajaukums

Astotā nodaļa **34**

LATVIEŠU NĀCIJA AUSTRUMOS LIVONIJAS VALSTS LAIKĀ

Latvieši apdzīvo teritoriju līdz Mudes (Veļikajas) upei

Senā Adzeles latviešu zeme

Abrenes apgabals

Krievi atņēma Livonijai Abrenes apgabalu

Latvieši Sebežas, Drisas un Polockas apgabalos

Latgale Livonijas valsts laikos ir tīri latviska zeme

Devītā nodaļa **38**

LIETUVIEŠU NĀCIJA NO VALSTS TAPŠANAS LĪDZ ĻUBĻINAS ŪNIJAI 1569. G.

Stipra krievu ietekme austr. lietuviešu dižciltīgajos

Reliģiska robeža ir arī etnogrāfiska robeža

Reliģiskās attiecības austr. un dienvidos

Reliģiskās attiecības dienv. - austr. apgabalos

Viļņas apgabals bagātākais pieminekļiem par Lietuvas pagātņi

Slavu ietekmes pastiprināšanās Lietuvas lielvalsts laikā

Poļu valodas ieviešanās

Lietuvisko uzvārdu poliskošana

Desmitā nodaļa **46**

LIETUVISKIE NOVADI 16. G. S.

Grodņas apriņķis un pilsēta

Līdas novads 16. g. s.

Ašmenas novads 16. g. s.

Breslavas novads 16. g. s.

Ļubļinas ūnijas sekas

Vienpadsmitā nodaļa **49**

LATVIEŠU UN LIETUVIEŠU NACIONĀLAIS STĀVOKLIS AUSTRUMOS 17. UN 18. G. S.

Par Polockas un Vitebskas nosaukumu

Latviešu, lietuviešu un igauņu zemnieku uzvārdi Polockas virsbīskapijā 17. g. s.

Austrumu Lietuva 17. g. s. ir lietuviska

Baltruteņu ieceļošana Latvijā un Lietuvā

Latvijas etnogrāfiskās robežas 17. g. s.

Krievu vecticībnieku ieceļošana austr. Latvijā

Krievu vecticībnieku ieceļošana austr. Lietuvā

Poļu ieceļošana Lietuvā

Lietuviešu nacionālās cīņas 17. g. s.

Lietuviešu nacionālās cīņas 18. g. s.

Lietuviski nacionālā apziņa poliski runātājos

Zemnieku masas austr. Lietuvā 18. g. s. paliel polonizācijas neskartas

Līdas un Ašmēnas apr. muižnieku un zemnieku lietuviskie uzvārdi

Lietuviskais Breslavas distrikts

Lietuviskie muižnieku un zemnieku uzvārdi Viļņas un Traķu vaivadijās

Poļu ienākšana Latgalē

Austrumu Latvija 17. un 18. g. s. ir latviska

Jezuītu ordeņa latviska un dominikāņu ordeņa pretlatviska darbība

Divpadsmitā nodaļa **71**

AUSTR. LIETUVA 19. G. S. LĪDZ 1861. GADAM

Baltu valodu atkāpšanās slavu valodu priekšā

Baltu valodu atkāpšanās iemesli
Viļņas vistuvākā apkārtnē lietuviešu valoda dzīva 19. g. s. pirmajā pusē
Rusifikācijas sākumi 19. g. s. pirmajā pusē
Statistiskie dati par tautībām austr. Lietuvā 19. g. s. 1. pusē
Citi materiāli par austrumu un dienvidu Lietuvas iedzīvotāju tautību 19. gadu simta 1. pusē

Trīspadsmitā nodaļa 80

VIĻŅAS GUBERŅAS IEDZĪVOTĀJI 19. G. S. VIDŪ
Katoļticīgo garīdznieku ziņas par iedzīvotāju tautību
Dati un pārskati par atsevišķām draudzēm
Visas Viļņas guberņas Rom. - katoļu draudzes 19. g. s. vidū ir lietuviskas
Draudzes, kuŗās uzdots lietuviešu, poļu un baltruteņu apdzīvoto vietu un iedzīvotāju skaits
Nacionālais sastāvs Viļņas guberņas draudzēs, kuŗas pēc 1920. g. palika pie neatkarīgas Lietuvas
Poļu valodas izplatīšanās iemesli
Lietuviešu valoda 19. g. s. vidū un otrā pusē vistuvākā Viļņas apkārtnē
Svešu valodu neskartais Švenčionu apriņķis
Lietuviešu valoda Ašmenas apriņķī 19. g. s. vidū un otrā pusē
Vietu vārdi Ašmenas apriņķī
Vēsturnieka J. Narbūta novilktais lietuviešu valodas robežas 19. g. s. vidū
Viļņas universitātes loma 19. gadu simta pirmā pusē
Vācu pētnieks par lietuviešiem un latviešiem 19. gadu simta vidū

Četrpadsmitā nodaļa 92

AUSTRUMU LATVIJA LĪDZ 1861. GADAM
Vietu vārdi pārtautojamos novados
Krievu vecticībnieki Latgalē 19. g. s. 1. pusē
Baltruteņu valodas sākumi Latgalē 19. g. s. 1. pusē
Poļu valoda austr. Latvijā 19. g. s. 1. pusē
Sātības kustība — latgaļu tautiskās kustības sākums

Piecpadsmitā nodaļa 96

AUSTRUMU LIETUVA PĒC 1861. - 63. G., T. I. 19. G. S. 2. PUSĒ
Dzimtbuves atcelšana un tās sekas
Nikolaja Muravjova iecelšana par Viļņas gubernātoru
Divas pilnīgi pretējas kustības pēc dzimtbuves atcelšanas Lietuvā
Zemnieku pārpoļošanas sākumi un to sociālie cēloņi
Zemnieku pārpoļošanas utilitārie iemesli un jūtu moments
Sievietes — polonizācijas veicinātājas
Katoļu baznīca un poļu valoda mocekles stāvoklī lietuviešu zemnieku acīs
Grāmatu iespiešanas aizliegums un tā sekas Viļņas apgabalā
Pilsētas loma polonizācijā
Muižas un baznīcas loma polonizācijā
Pārpoļojamo zemnieku zaimīgā izturēšanās pret lietuviešu valodu
Lietuviešu garīdznieku darbība un vajāšanas
Pārpoļošanās sekas reliģiskā un morāliskā ziņā
Nevienāda cīņa
Pārtautojamo lietuviešu valoda ir žargons
Lietuvieši pārtautošanas krusta ugunīs

Sešpadsmitā nodaļa 108

STATISTISKIE MATERIĀLI UN ZIŅAS
Grodņas un Viļņas gubernu iedzīvotāju tautības īstā un tendenciōzā statistika. Pareizticīgie lietuvieši

Koreva, Ritticha un d'Erkerta statistikas
Lietuvieši un latvieši Baltrutenijā un Ukrainā 19. gadu simta 2. pusē
Iedzīvotāju tautība austrumu un dienvidu Lietuvā
Tendenciōzie dati Krievijas 1. tautas skaitīšanā 1897. gadā
Antropoloģiski - arhaioloģiskie un etnografiskie materiāli 1898. gadā
Lietuviešu un latviešu acu liecinieku ziņas par Viļņu un tās apkārtni 19. g. s. beigās un 20. g. s. sākumā
Lietuvieši Grodņas un Suvalku guberņās 19. gadu simta beigās
Krievijas 1897. gada vispārējās tautas skaitīšanas datu novērtējums

Septiņpadsmitā nodaļa **122**

LATGALE PĒC 1861. GADA

Dzimtbuves atcelšana un tās sekas
Latgale Viļņas gubernātorā varā
Pārkrievotāju nolūki — latviešus iznīcināt pavisam
Latviešu pārcelšana uz Sibīriju un citām guberņām
Katoļu baznīcu slēgšana un pāriešana pareizticībā spaidu kārtā
Latviešu valodas robežu noteikšana 19. gadu simta beigās
Grāmatu iespiešanas aizliegums
Grāmatu pārrakstītāji
Krieviskās skolas Latgalē
Nomaļu tautu pārkrievošanas sekas
Austr. Latgales latvieši sāk atmest savas paražas un valodu
Ilūkstes aprīņķa austrumu daļas iedzīvotāju nacionālais sastāvs 19. gadu simta otrā pusē

Astoņpadsmitā nodaļa **133**

POLONIZĀCIJA LATGALĒ

Nezēlīgai rusifikācijai seko pastiprināta polonizācija
Polonizācijas sekas — rutenizēšanās
Latviešu valodas saglabāšanās
Slepenās poļu skolas

Deviņpadsmitā nodaļa **138**

LATVIEŠI DRISAS UN SEBEŽAS APRIŅĶOS

Baznīcu statistika
Latviešu kolōnisti pārējos Vitebskas guberņas aprīņķos
Mēģinājums pārkrievot visus latviešus

Divdesmitā nodaļa **141**

LIETUVA 20. GADU SIMTĀ LĪDZ 1. PASAULES KARĀM 1914. GADĀ

Lietuviešu patriotu pulciņš Viļņā
Lietuviešu tautiskās kustības demokrātiskais raksturs
Pēc 1905. gada Viļņa top par visas Lietuvas kultūras centru
Lielā Viļņas saeima 1905. gadā
Poļu reakcija
Skandali un vardarbības baznīcās
Garīdznieku pārcilāšana
Lietuviski runātāju novadi Viļņu ielenc no visām pusēm
Grodņas un Suvalku apgabala lietuviešu stāvoklis pēc 1905. gada
Lietuviešu apmelošana Romā
Seini — lietuviešu garīgās kultūras centrs dienvidos
Polijas karaļvalsts atjaunošanas plāni ar Lietuvas un katoliskās Latvijas ietilpināšanu tanī
Memorands bīskapam un lietuviešu valoda visās Viļņas baznīcās

Viltotie statistiskie dati

Lietuviešu nacionālās apziņas mošanās vietām ietekmē statistiskos datus

Pārags prieks par lietuviešu tautas nāvi

Lietuviešu pretakcija. Izglītības biedrības „Rīts“ dibināšana

Patiesais krievu tautības iedzīvotāju daudzums Viļņas guberņā

Divdesmit pirmā nodaļa **155**

LIETUVIEŠU SABIEDRISKĀ UN POLĪTISKĀ DARBĪBA PIRMAJĀ PASAULES KAĶA LAIKĀ

Lietuviešu organizācijas Viļņā

Krievu caru 120 gadu valdīšanas laika izbeigšanās Lietuvā

Pirmā pasaules kaŗa laikā puse Viļņas iedzīvotāju runā lietuviski

Plaša lietuviešu politiskā un kultūrālā darbība

Lietuviešu saeima Pēterpilī 1917. gadā. Viskrievijas lietuviešu tautas padome

Lietuviešu bataljoni. Viļņas komitejas darbība

Organizātoriskās komitejas un padomes darbība Viļņā 1917. un 1918. gados

Lietuvas valsts proklamēšana Viļņā 1918. g. 16. februārī

Divdesmit otrā nodaļa **159**

LATGALE 20. GADU SIMTĀ LĪDZ LATVIJAS VALSTS PASLUDINĀŠANAI

Pastiprināta Latgales kolonizācija ar krieviem

Skolas — rusifikācijas un naida sēšanas perekļi pret latvietību

Vajāšana par latviešu valodas lietošanu publiskās vietās

Latviešu tuvošanās baltruņiem austrumu Latgalē

Latviešu tuvošanās poļiem

Grāmatu iespiešanas aizlieguma atcelšana un tā sekas

Latgaliešu laikraksti

Latgaliešu kultūrālā, sabiedriskā un saimnieciskā dzīve

Cittautiešu domas par Latgales atmodu

Tautas atmodas kustība neskaŗ Latgales austrumu un dienv. - austrumu novadus

Straujais iedzīvotāju pieaugums visā Latvijas teritorijā

Latgaliešu saimnieciskā stāvokļa uzlabošanās centieni un nacionālo ideju nostiprināšanās

Vēsturiskais kongress 1917. gada vasarā

Divdesmit trešā nodaļa **168**

VIĻNAS APGABALS LAIKMETĀ NO 1918. GADA 16. FEBRUĀĶA LĪDZ ĶEN. ŶELIGOVSKA OKUPĀCIJAI 1920. GADA 9. OKTŌBRIM

Lietuvas karaļvalsts ar Mindaugu Otro

Kļūmīgais stāvoklis pēc Vācijas kapitulācijas. Lietuvas armijas dibināšana

Cīņa ar lieliniekiem, to padzīšana un 1920. g. 12. jūlija miera līgums

Atjaunotās Lietuvas valsts robežas

Cīņas ar bermontiešiem un poļiem

Poļu sazvērētība

Lietuvieši ieiet Viļņā

Ķen. Ŷeligovska avantūra

Divdesmit ceturtnā nodaļa **174**

„VIDUS LIETUVA“

Nosaukums acu apmānīšanai

Lietuviešu galīgā uzvara pār poļiem

Viļņas jautājums starptautiskā forumā

Sašutums presē un sabiedrībā ar poļu rīcību

„Vidus Lietuva“ gatavo bruņotu uzbrukumu Kauņai. Naida un melu kampaņa

Pastiprinātas vajāšanas
Preses cīņa turpinās
Bruņots plēbiscīts. „Vidus Lietuvas“ saeima

Divdesmit piektā nodaļa **181**

VILŅAS APGABALS POĻU OKUPĀCIJAS VARĀ

Dažādi poļu mēģinājumi atjaunot sakarus ar Lietuvu
Okupantu saimniekošana. Milzīgais administratīvais aparāts. Smagie nodokļi
Vietējo iedzīvotāju noskaņojums
Viļņas koridoram jātop poliskam
Lietuviešu organizācijas
Lietuviešu skolas
Lietuviešu skolu slēgšana
Poļu atļautās un lietuviešu slepenās skolas
Reliģiskā un baznīcas dzīve
Lietuviešu prese
Lietuviešiem latbvēlīgā poļu prese un sabiedrības daļa
Lietuviešu valoda dzīva visā okupētajā apgabalā
Lietuviešu rakstniecība poļu okupācijas laikā Viļņas apgabalā
Poļu statistiskie dati par iedzīvotāju tautību
Vajāšanu sekas
Ultimāta priekšvakarā
Polijas ultimāts Lietuvai 1938. gada 18. martā. Stāvoklis pēc tā Viļņas apgabalā

Divdesmit sestā nodaļa **201**

VILŅA UN DAĻA TĀS APGABALA PIE NEATKARĪGĀS LIETUVAS VALSTS

Pad. Savienība nepilda līgumu
Lietuviešu gaidīšana un ienākšana Viļņā
Administratīvais iekārtojums un pasu jautājums
Atklājas lietuviešu iedzīvotāju uzvārdi un tautība
Draudi un pretlietuviska aģitācija
Latviešu preses objektīvā nostāja Viļņas jautājumā
Uzvārdu atlietuviskošana
Zemes reforma

Divdesmit septītā nodaļa **207**

LATGALE NEATKARĪGĀS LATVIJAS VALSTS LAIKĀ

Ārpus Latvijas palikušie latviskie Drisas, Sebežas un Lauru novadi
Mazākuma tautību izturēšanās pret jauno Latvijas valsti
Pirmā Latvijas vispārējā tautas skaitīšana 1920. g. Tautību attiecības Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Ilūkstes apr.
Statistisko datu dzīvā valoda
Otrā vispārīgā tautas skaitīšana 1925. g. Latvijā
Otrā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1925. g. Daugavpils apriņķis
Otrā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1925. g. Rēzeknes apriņķis
Otrā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1925. g. Ludzas apriņķis
Trešā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1930. g. Ilūkstes apriņķis
Trešā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1930. g. Daugavpils apriņķis
Trešā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1930. g. Rēzeknes apriņķis
Trešā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1930. g. Ludzas apriņķis
Trešā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1930. g. Jaunlatgales apriņķis

Divdesmit astotā nodaļa **233**

LATVIJAS AUSTRUMI PĒC 1934. G.

Ceturtnā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā

Atšķirība no agrākām skaitīšanām. Tautības noteikšana pēc izcelšanās

Ilūkstes apriņķis

Pārtautojamo latviskie un lietuviskie uzvārdi

Ceturtnā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1935. g. Daugavpils apriņķis

Latviskie un lietuviskie uzvārdi

Stāvokļa mainīšanās

Ceturtnā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1935. g. Rēzeknes apriņķis

Ceturtnā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1935. g. Ludzas apriņķis

Vietu nosaukumi un uzvārdi

Ceturtnā visp. tautas skaitīšana Latvijā 1935. g. Abrenes apriņķis

Īpatnējais stāvoklis Abrenes apriņķa austrumos

Trešās un ceturtnās visp. tautas skaitīšanas datu dzīvā valoda

Latviešu un slavu attiecības 10 gadu laikā Latgalē un Ilūkstes apr.

Latviešu un slavu tautību attieksmes laikmetā no 1897. g. — 1935. g. visā Latvijā

Valsts statistiskās pārvaldes ziņas par iedzīvotāju tautisko sastāvu Latvijā uz 1939. gada 1. jūlijā

Latvijas valdības izglītības politika

Divdesmit devītā nodaļa **249**

AUSTR. LIETUVA BOĻŠEVIKU OKUPĀCIJAS VARĀ

Jaunpievienotie novadi Lietuvai

Viļņas apgabala statistiskie dati par iedzīvotāju tautību uz 1941. g. 1. janvāri

Priekš un sajūsma par pievienošanos Lietuvai

Trīsdesmitā nodaļa **251**

AUSTR. LIETUVA VĀCU OKUPĀCIJAS VARĀ

Lietuviešu memorands par tautību jautājumu Viļņas apgabalā

Lietuviešu valoda iestādēs un skolās vācu okupācijas laikā

Lietuviešu vidējo skolu tīkls Viļņā

Viļņas universitāte

Lietuviešu valoda atgūst pilsoņa tiesības Viļņas baznīcās

Seno Viļņas iedzīvotāju ziņas

Jaunu novadu pievienošana Lietuvas ģenerālapgabalam

Ašmēnas apriņķis

Svīru apriņķis

Eišišku apriņķis

Trīsdesmit pirmā nodaļa **261**

OTRĀ VISP. TAUTAS SKAITĪŠANA LIETUVĀ

Ašmēnas apr. statistiskie dati par iedzīvotāju tautību

Svīru apr. statistiskie dati par iedzīvotāju tautību

Eišišku apr. statistiskie dati par iedzīvotāju tautību

Švenčionu apr. statistiskie dati par iedzīvotāju tautību

Traķu apr. statistiskie dati par iedzīvotāju tautību

Viļņas apr. statistiskie dati par iedzīvotāju tautību

Aculiecinieku ziņojumi par tuvāko Viļņas apkārtni

Trīsdesmit otrā nodaļa **270**

LIETUVAI NEPIEVIENTIE VIĻNAS APGABALA APRIŅĶI

Breslavas apriņķis

Pastovu un Molodečnas apriņķi
Līdas apriņķis
Grodņas apriņķis
Suvalku un Seinu apgabals

Trīsdesmit trešā nodaļa **275**

LATGALE BOĻŠEVIKU OKUPĀCIJAS VARĀ (1940. G. 17. JŪN. — 1941. G. 23. JŪN.)

Vietējo krievu šovinisma izpausme
Latviešu skolu slēgšana Latgalē un krievu skolu atvēršana to vietā
Latviešu skolu slēgšana Ilūkstes apriņķī
Pārslaviskošanas paņēmieni Latgalē atstāj baltruteņu un poļu skolas

Trīsdesmit ceturtnā nodaļa **278**

LATGALE VĀCU OKUPĀCIJAS VARĀ

Ilūkstes apriņķis
Latvieši sūta bērnus savās skolās un izraisa rosīgu sabiedrisko dzīvi
Daugavpils apriņķis
Latviešu samazināšanās un tās iemesli
Pretrunīgie dati starp latviešu iedzīvotājiem un latv. tautības bērniem skolas vecumā. Rēzeknes apriņķis
Pretrunīgie dati par latviešu tautības iedzīvotājiem un latviešu bērniem skolas vecumā. Ludzas apriņķis
Īpatnējais stāvoklis Zilupes apkārtnes pagastos
Pārtautotāju aktivitāte vācu okupācijas laikā
Naida pilnie raksti pret beidzamo Latvijas valdību
Abrenes apriņķis
Abrenes apr. austrumu daļas skolu statistiskie dati un aculiecinieku ziņas
Pirmie mēģinājumi pārtautoto atgriešanai pie latvietības

Trīsdesmit piektā nodaļa **291**

LATVIEŠU ETNOGRAFIKĀ TERRITORIJA AIZ LATVIJAS VALSTS ROBEŽAS

Cittautiešu un mūsu brīvības cīnītāju atzinumi 1920. gadā .
Brīvības cīnītāju pētījumi un atzinumi 1942. g. — 1944. g.
Sebeža — nocietinājumu centrs
Aizrobežas apgabala jautājums dzimtenes un trimdas presē
Aculiecinieku vērojumi un ziņojumi

Trīsdesmit sestā nodaļa **296**

TRIMDĀ PIEAUG INTERESE PAR LATVIEŠU ETNOGRAFIKO TERRITORIJU AIZ AUSTR. ROBEŽAS

Latvieši ar asinīm iekaŗo savu zemi, bet virspavēlniecība no tās atteicas
Latviešu zemju neapzināšana brīvības cīņu laikā
Apgabala vietu vārdi
Polockas apgabala iedzīvotāji
Polockas laikmets latgaļu garīgajā dzīvē
Kultūrālo pasākumu iznīcināšana
Latviešu dievkalpojumi Drisas apriņķī

